

મુખર્ષિ ધ્વજાકાનું સરકારી કેળવણી ખાતું.

શિખાઉઓને માટે

ઈંગ્લાન્ડનો ઇતિહાસ.

મિસ્સ આરામેલા બી. બક્ષિના

ઈંગ્રેજી ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાન્તર,

જમીએતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી, બી. એ.

એમણે તૈયાર કર્યું.

પહેલી આવૃત્તિ.—૧૦૦૦ પ્રત.

આ પ્રથમી માલકી ગવર્મેન્ટ એન્ડ ઈન્ડિયાના સને ૧૮૯૭ ના ૨૧ મા આક્ટ
પ્રમાણિત થાયે છે.

મુખર્ષિ:

ગવર્મેન્ટ સેન્ટ્રલ બુક ડિપો. ।

સને ૧૯૦૦.

આ ગ્રંથ મળ્યો સર્વ અધિકાર સરકારે મળ્યાની રાખ્યા છે.

કીમત રૂપિયા ૩.

મુખ્ય:

એલ્યુમેન સોસાયટીના જાપાનામાં જાણુ.

અંતિકાર બાઈની પ્રસ્તાવના.

આ લઘુ પુસ્તકમાં થેડીક જગ્યા મળી તેમાં ઈંગ્લાન્ડના ઉદય અને વિસ્તારનો સુસંજ્ઞ ઇતિહાસ તરુણ વાચક વર્ગની સમક્ષ ભૂકવાનો મેં ચત્ન કર્યો છે. એ ઇતિહાસમાં બનતાં લગી વિધાર્થીને જરૂરની હોય એવી મુખ્ય મુખ્ય હકીકતનું કથન કરેલું છે. એ ઉપરાંત અમારા પૂર્વજોની જીવન કથા, મુસ્કેલી તથા પરાક્રમેનો આબેહૂળ ચિતાર આપવાની મેં મુખ્યત્વે કાળજી લીધી છે. એ ચિતાર પરથી અમારા કાયદા, અમારી રાજ્યવ્યવસ્થા, અમારો વેપાર, અને અમારાં રથાપેલાં સંસ્થાનો, એ બધાંનો ઉદય શી રીતે થયો તે સ્પષ્ટ માલમ પડશે. આ સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસવડે મોટા ઇતિહાસોનો અભ્યાસ કરવાનો માર્ગ સાંપડે, અને હાલ નાની ઉમરના જે લોકો વયે વધતાં એક વિસ્તીર્ણ રાજ્યમાં પ્રજાના સર્વ હક મેળવેછે, તેઓમાં અમારા લોકની આગલી, પાછલી, ને વર્તમાન સ્થિતિ જાણવાની આતુરતા વધે તો આ પુસ્તકનું પ્રયોજન સરળ થશે.

શાળાઓમાં ઇતિહાસનું શિક્ષણ આપતાં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે એ કે ઇતિહાસિક બનાવો અને તેનાં વરસો વિધાર્થીને યાદ રહે એવી રીતે પાકાં ઠસાવવાં જોઈએ. એ કારણથી આ પુસ્તકના આરંભમાં અનુક્રમણિકા આપી છે તેની ગોઠવણી આફ્રિકાને રાન્સમટ્ટ 'આઉટલાઈન' એ નામના ઉત્તમ પુસ્તકનો આધાર લેઈ કરવામાં આવી છે, તે એટલા માટે કે દરેક પ્રકરણમાં આપેલી ખીનાનો ટુંક સાર એમાંથી સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે, અને ક્રમવાર સાલનો કોટોપણ તૈયાર થાય. આ ઇતિહાસ અને અનુક્રમણિકા એ બંનેમાં વરસના આંકડા પુષ્કળ આપેલા છે તેમાં ઘણી સંખ્યા લીધા છતાંએ કંઈ કંઈ જૂલો નિચો રહી ગઈ હશેજ. એ જૂલો કોઈની નજરે પડતાં મને બતાવવામાં આવશે તો હું તે સુધારીશ અને બતાવનારનો ઉપકાર માનીશ.

અપ્રકોટ અવેનેસ, હાઈ આમ્પટન ૧૯૦૭.

ભાષાન્તરકર્તાની સૂચના.

આ પુસ્તકમાં વિશેષનામ પુષ્કળ આવેલાં છે, તેમાંનાં ઘણાં ખરાં નામોના ઉચ્ચાર આ ઈતિહાસના મરાઠી ભાષાન્તરમાં જણાવ્યાં પ્રમાણે લખ્યા છે, અને ‘ઈંગ્લાન્ડ’ ‘સ્કોટ્લાન્ડ’ જેવાં વિશેષનામોના ઉચ્ચાર ગુજરાતીમાં બહુ કાળથી પ્રચાર પામી રૂઢ થઈ ગયેલા માલમ પડવાથી ‘ઈંગ્લાન્ડ,’ ‘સ્કોટ્લાન્ડ’ એ પ્રમાણે લખ્યા છે, તેની જવાબદારી મારે સિર છે.

હિતર વિભાગના માજી એન્જીનેયરનલ ઇન્સ્પેક્ટર મે. જી. ઇન્ડિસ સાહેબની સૂચના ધ્યાનમાં લઈ મુબાઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાના વડા અધિકારી મે. ચાટ્ટીલ્ડ સાહેબે કૃપા કરી આ ભાષાન્તર ખાતાના ઉપયોગ માટે તૈયાર કરવાનું મને સોંપ્યું, એ તેમનો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર થયેલો હું માનું છું. આ ભાષાન્તર તૈયાર કરવાનું કામ ૧૮૯૪ ની સાલ આખરે મને સોંપવામાં આવ્યું હતું, તે વચ્ચે કોટલોક વિશેષ નડવાથી હું આજ પૂરું કરી શક્યો છું. જે ઇમેજી પુસ્તકનું આ ભાષાન્તર છે તે પુસ્તકની ખુબી અનેક છે. તે તે બધી આ તરજીબામાં જેમ બને તેમ દર્શાવવાને મેં ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છે. જે વિદ્યાર્થીઓને માટે આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે તેમને એ મથાર્થ, સરળ અને સસિક્ક હાગશે તો મારે સધલો અપ્ત સદ્ગ થયેલો જાણી હું સતોષ પામીશ. આ પુસ્તકમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે સુક રહી ગઈ હશેજ, તે જો કોઈ કૃપા કરી અને બતાવશે તો તે ચોચ પ્રસંગે સુધારી લઈ બતાવનારનો આભાર માનીશ. આ ભાષાન્તર કરવામા મારા પરમહિતેચ્છુ રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ દેમાઈએ વખતો વખત મને કેટલીક અમૂલ્ય સૂચના આપી છે, તે માટે હું તેમનો ઉપકાર માનું છું.

અમદાવાદ,

તા ૨૦ મી માર્ચ,

સને ૧૮૯૭.

જ. ગૌ રા.

રૂઢાંચળન મરા ૧૧૫૩ અલિખિય ૧૧૫૮ ૬ ઠા ચોદવડ ૧૧૫૭ બીજા ધણી
 એ કાપદિન એ આન શુનિમતી એ ભન સોમરતો સદુખિતો ડયુક
 ૫ માં લગસ આસાગેનતી પુત્રી પુત્ર
 નેગર ના પત્ની
 મગી રકુડ મોખતી રાણી હાં મેમ
 એતો ૫ બી રેતી રુદુઈ એનો ધણી હેત્રી એ
 ભાડ ૧૧ પેડા ભન એ

પહેસો લેન્સ, ૧૧૦૩

પહેસો પાહલો, ૧૧૨૫

અલિખિય, ઈનો ધણી હથિપર પાલાશાઈન

નોં ચાહસ ૧૧૧૦ મરી નીનો લેન્સ ૧૧૮૫
 ઈ ૬ મનો વિધિઅમ

સોરૈયા, ઈનો ધણી હાનોવરનો હનેપર

પહેસો લ્યોર્લ ૧૭૨૪

મીનો વિધિઅમ અને મેરી ૧૧૮
 આન ૧૭૦૨

બીનો લ્યોર્લ, ૧૭૨૭

ફેડરિક, વેલ્સનો પાલનદો
મ ૧૭૫૧

ચીનો લ્યોર્લ ૧૬૧૦

ચોપા ન્યોર્લ ૧૮૨૦ ચોપો વિધિઅમ ૧૮૩૦ અલેક્સ, ફ્રાન્સો ડનો ડયુક
 હાને ૧૨નો રાભ
 વિદુદારિયા ૧૮૩૦

વશાવળી *

પૃષ્ઠ.

ઈંગ્લેન્ડના ગાદીપતિઓ (સામાન્ય કેઠો)	૭
ગ્રામીન બિઠનમાની જાતો	૨
પદ્ધતિના સમયના પ્રયોજોના મુખ્ય રાજ્યો	૨૪
નોબેન જીવંતી માડી મહાન પઠા લગીના ગાદીપતિઓ	૫૫
મહાન પઠાથી માડી લાન્કાસ્ટર વંશ પર્યન્તના ગાદીપતિઓ	૧૦૨
લાન્કાસ્ટર અને યાર્ક વંશના ગાદીપતિઓ	૧૫૭
લંકાસ્ટર વંશના ગાદીપતિઓ	૧૬૨
સ્કોટલેન્ડ વંશના ગાદીપતિઓ	૨૫૮
હાનોવર વંશના ગાદીપતિઓ	૪૭૪

નકશો

કૃષાપાનાતી સાથે

નકશો ૧. સુને ૧૦૦ માં ઈંગ્લિશોનાં રાજ્યો હતા તે...	...	૧૪
૨. ઈંગ્લેન્ડ અને ડેનમાર્ક	...	૩૨
૩. આન્જેવિનનામે યોજાખાતા રાજ્યોનો મૂલક	...	૮૩
૪. સો વર્ષના વિચલનો નકશો	...	૧૩૭
૫. પ્રજાવિચ્છેદમાં થયેલાં યુદ્ધો અને ચેર	...	૨૬૭
૬. કસાઈવના વખતનું હિંદુસ્તાન	...	૪૨૪
૭. સ્વતંત્રતાના જાહેરનામા વખતે અમેરિકામાં	...	૪૫૪
૮. આરુસેશિયા	...	૫૦૮

* આ વશાવળીમાં પ્રત્યેક રાજ્યના નામ એકસાથે જ મળેલાં નથી જોવા મળે છે. આથી આ વશાવળીમાં ૧૩૭ નાં નકશો છે. તેમાં જ આ વશાવળી છે.

અનુક્રમણિકા.

સાલવાર કાસાનુક્રમ પ્રમાણે ગોઠવેલી

ભાગ ૧.

પુરાતન ક્ષિત્રન ખેત અને પ્રાચીન ઈનાન્ડ.

પ્રકરણ ૧ લુ.

પુરાતન ક્ષિત્રન ખેત

ઈસાઈની બાબતો—ઈમાન્ડ નામ પડતા પહેલાંનો
ક્ષિત્રન ખેત—પ્રાચીન પાપાણ યુગના સોક—નવા પાપાણ
યુગના સોક—કોમ્પો—કેલ્ટ સોકો—ઈં સં પું ૬ કા
સૈકામાં ફીનિશિયન સોકો પહેલાં આવવા સાગ્યા—ગુલિ
યસ સિજરેની સ્વારી ઈં સં પૂં ૫૫-૫૪—ક્ષિત્રના
સોકોનાં ધર-ફૂંડનો ધર્મ-રોમન સોકો ક્ષિત્રન છતી
સીયુ ઈં સં ૪૩—કરાફેકસ ઈં સં ૫૦—ગોઆઈ-
સિયા ઈં સં ૬૧ રોમન સોકના અમલના ૩૦૦ વરસ-
રોમન સોક રાજ ઘોડી આધ્યા ભય છે ઈં સં ૪૦૧
૪૧૦ પિકલ અને રકાલ સોકો ઉપદ્રવ કરે છે પાં ૧-૧૨

ઈ સં
પૂ થી
પૂ થી

ઈ સં
૪૧૦
સુધી

પ્રકરણ ૨ જુ.

ક્ષિત્રો શી રીતે આવ્યા

૪ થા સૈકામાં સાકસન આગિયા—ગૂલ સોકો ક્ષિત્રને
કાઠિ આવી ઉતરે છે ૪૪૯—કેન્ટુ રાજ સ્થાપન પાય છે
૪૪૮—સાકસન સોક આવે છે ૪૪૭—આર્ધર રાજ
સાકસનોનાં ચરાખવ કરે છે ૫૨૦—સાકસનોનાં વસ્તી
સરયાન, એસેકસ પ્રેસેકસ વગેરે—આગસ લોકોની
વસ્તી—નોર્થબ્રિયા ૬૦૬—પૂર્વ આગિયા અને માર્શિ
યા—પેટ્રા અને ઘાલિશ—ઈંગ્લેન્ડ સોકો ના મુળના મામ

ઈ સં
૪૪૮ થી

ઈ સ
૬૨૭
સુધીઈ. સ
૬૭૩

૮૩૬

૬૧—ઈઓર્લ અને સિઓર્લ—એએલો અને ગુમામી—
૫૬ સાસિ અને ધીજ—ગામની પચાઇત અને વિદાન-
જીમોલ—રાજ પસંદ કરી નિમાય છે તેના અગર-
૬૬ વરકિ મેનો હાયછે—મૂર્તિપૂજકોના રેવ—કેન્ડોના
રાજ એથલ્મલે સ્વપર્મનો ત્યાગ કરી ખ્રિસ્તિયર્મ રવી-
કારેછે, ૫૨૭—નોર્થેપિપાનો એફ્રિન રાજ સ્વપર્મ
પોડી ખ્રિસ્તિયાય છે, ૬૨૭—મૂર્તિપૂજક પેન્ડા રાજ સાથે
પથસો બપડો, ૬૩૩ થી ૬૪૫—આપસોન્ડના ઉપદેશકોનું
આગમન, ૬૩૪ થી ૬૬૪—ઈંગ્લેન્ડ સોડોમધ્યે પ્રમાણિકાર
બ્યવસ્થા સ્થાપન ચર્ચ, ૬૭૩—નગરોની ઉત્પત્તિ—મોઠા અને
શહેરોનો ઉદય—ઈતિહાસકર્તા ખીડ, ૬૭૩ થી ૭૩૫—
વેસેકસનો એન્જલ સપજા ઈંગ્લેન્ડનો પછી થાયછે, ૮૦૨ થી
૮૩૬..... પા. ૧૩-૨૭

પ્રકરણ ૨.

ઈંગ્લેન્ડ અને ડેન સોડોની વચ્ચે ૧૮૧૬.

૮૮૯

ડેન કે નાર્થેન સોડોની ચર્ચ, ૭૮૬ થી ૮૭૮—વેસેકસના
એથેલ્સ્થાથી તેમને ખાખી ચકાયા નહિ, ૮૩૬ થી ૮૫૮—
એથેલ્સ્થાલ્ડ, એથેલ્સ્થાલ્ડ અને પહેલો એથેલ્સ્થાલ્ડ તેઓની વેર
વટે છે, ૮૫૮ થી ૮૭૧.

૬૭૧.

૮૭૯

૯૦૧

મહાનુ આલ્ફેડ, ૮૭૧ થી ૯૦૧—સાત વરસ યુદ્ધ કરી
છેવડ તેને ભેળવાળા પ્રદેશમાં છૂપાઈ રહેલું પડેછે—તે
પાપો આવેછે—ડેન સોડોનો પરાજય કરેછે, અને વેડમો-
રના તકપર તેઓને સહી કરવી પડેછે, ૮૭૪—આલ્ફેડની
રાજધર્મીતિ—તે ગ્રીનોના ભાષાન્તર કરેછે—કેળવણીને ઉત્તે-
જન આપે છે—અરમાર ઊભી કરે છે—કાપડોનો સંગ્રહ
કરી તેના સુધારો કરેછે—પરદેશના વેપાર તથા પ્રવાસની
વૃદ્ધિ કરેછે—પાંદર પેન્સ—આલ્ફેડ મરણ પામે છે, ૯૦૧.

આલ્ફેડના સંતાનોની કારકીર્દીમાં ઈંગ્લાન્ડનું
એક રાજ્ય બનાવવાનો પ્રયત્ન—મોટો એડ્વર્ડ
(૯૦૧—૯૨૫), અને તેની બેન એથેલ્સ્થાલ્ડ, એ બીજી
ડેનમાં છોટે છે—એથેલ્સ્થાલ્ડ, ૯૨૫, એડ્મન્ડ, ૯૪૦; એ-

૬૩, ૯૪૬; એડવી. ૯૪૫; એ રક્તે રક્તે હિત્તર તરફના પરગણા જીતે છે—સંધિપ્રિય એડગર (૯૫૯—૯૭૫) કા- ૯૫૯
ન્ટબરીનો મુખ્ય ધર્મોપદેશકારી ડન્સ્ટન તેનો મધાન બને છે—રાજની સત્તા વધે છે—તેના શેરિફો—તેને યેના પુષ્પજ દોષ છે—સિઓર્સ, એ સોફો અધમ ધર્મ દાસ બને છે—મહાજનો—જમીનદારો—મોટા અમીરો તથા બિશપો—ડેન તથા ઇંગ્લિશો નિરતિ એકલા વસે છે— ૯૭૫
ડન્સ્ટનનો દૃઢતાથી કારભાર—એડગરના ધારો—મોટા રાજા કેસેથના તામામાં સોધિયન પ્રાન્ત દીધો—વેપાર વૃદ્ધિ- ૯૭૫
દેશનું નામ એંગ્લા-સાન્ડ પ્રથમ પાડે છે—ધર્મોર્થે માથું- ૯૭૬
ત્યાગી એડવર્ડ, ૯૭૫—૯૭૬—ડન્સ્ટનની પડતી, ૯૭૮— ૯૭૮
તેનું મરણ, ૯૮૮.

અસિદ્ધ એથેલ્સ્ટેડ, ૯૭૯—૧૦૧૬—યેનરેરે તેના ઠંઠો— ૯૭૯
ડેન સોફોની બીજી સ્વારી, ૯૯૧—ડેવોલ્ડ નામનો વેરો પ્રથમ નંખાયો, ૯૯૧—ડેન સોફોની કતલ, ૧૦૦૨—સ્વેને ૧૦૦૨
સીધું વેર—એથેલ્સ્ટેડ નાશાને નામંડી બાથ છે—સ્વેનના પુત્ર ક્રુલ, અને એથેલ્સ્ટેડના પુત્ર એડમન્ડ સોફા-
ગી, એ એ વચ્ચે રાજ્ય વહેંચાય છે—એડમન્ડ મરણ પામી છે, ૧૦૧૬.

ડેનવંધી ક્રુલ રાજા પસંદ પામ્યો, ૧૦૧૭—તે ઇંગ્લા- ૧૦૧૭
ન્ડના વિભાગ કરી ચાર પ્રાન્ત બનાવે છે—શાન્તિના અદાર વરસ, ૧૦૧૬—૧૦૩૫—ક્રુલના પુત્રો, હાર્દ (૧૦૩૫) અને હાર્થાક્રુલ (૧૦૪૦), એ બેથી અરાજ રીતે રાજ્ય કરે છે—હાર્થાક્રુલના મરણ કેડે ઇંગ્લેન્ડ એથેલ્સ્ટેડના પુત્ર એડ- ૧૦૪૨
વર્ડને પાછો બોલાવે છે, ૧૦૪૨ ૫૧૦ ૨૮—૪૪

પ્રકરણ ૪ થું.

ઇંગ્લાન્ડમાં નોર્મનોની સત્તા જામે છે.

એડવર્ડ, પાપ કબુલ કરનારો, અસિદ્ધ એથેલ્સ્ટેડ તથા ૧૦૪૨
નોર્મંડીની એમાનો પુત્ર—નાર્મન સોફની ઉત્પત્તિ અને સક્ષય—એડવર્ડ નાર્મન અમીરોપર મહિરબાની બતાવે છે—વેસેક્સના અસં શાસિનને દેશપાર કર્યો, ૧૦૫૧— ૧૦૫૧

- ૧૦૫૩ ગોડવિન પાછો આવે છે, અને નોર્મન માનીતાઓ દ્વારા પસાયન કરી જાય છે, ૧૦૫૨—૬૪૬૬, ગોડવિનનો પુત્ર, એડ્વર્ડને નામે અમલ ચલાવે છે, ૧૦૫૩, —વેલ્સના રાજા-ને તાબે કરે છે—નાર્થવિયામાં બળવો—ટોરિંગ, ૬૪૬૬નો બાપ, એને દેશપાર કર્યો—નાર્થેડીમાં ૬૪૬૬ે સીધા
- ૧૦૬૬ શયય—એડ્વર્ડનું મરણ, ૧૦૬૬.
- જાનેવા- ૧૪૬૬ નવ મહિના રાજ બને છે—નાર્થેડીનો વિલિયમ ગાદીનો હારો કરે છે—૬૪૬૬ નોર્વેના રાજા હાડાડનો અને ટોરિંગનો સ્ટામર્ડ બિન્નની સડાઈમાં પરાજય કરે છે, તારીખ ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર—ટોરિંગનો સંગ્રામ અક્ટોબર ૧૪, —ઈંગ્લિશ પ્રજા પેટ્રી સૌથી કુલીન ભાગ કપાઈ મૂક્યા—૬૪૬૬ હાર મરાયો—વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં વિલિયમનો રાજ્યાભિષેક થયો મહિ ૬૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૫.
- ૧૦૬૬ ૪૫

ભાગ ૨ જો.

‘ઇંગ્લાન્ડની છતથી મહાન પટા સુધી પ્રકરણ ૬ મું.

નોર્મન રાજાઓના તાબામાં ઇંગ્લાન્ડ.

- ૧૦૬૬ વિલિયમ વિજયી, શમ્પન ને કરડો છતાં શાણો રાજા-નીતિ—ભૂમિ જમ કરી—ભોક્તૃભૂમિ રાજભૂમિ થાય છે—ફ્યુડલ પદ્ધતિ—કિલ્લા બાંધવાનું કામ—નોર્મન અમી-રો ઇંગ્લેન્ડ પર જીત મેળવે છે—ઇંગ્લેન્ડનું બડ—સ્વદેશા-ભિમાની ઇંગ્લેન્ડે બધોડો, ૧૦૬૭—વિલિયમ એકસી-ટર નગર લે છે, ૧૦૬૮—ચોર્ક નગર ફરીથી સર કરે છે, અને ઉત્તર ઈંગ્લેન્ડ પ્રદેશ ઉજાડ કરે છે, ૧૦૬૯—સ્વદેશાભિમાની બહારવટીઆના સરદારોનો અંત, ૧૦૭૧—પ્રત્યેક પરગણામાં બાર માથેસો ભિગા કરી તેમની કને ઇંગ્લેન્ડના કાયદા પ્રસિદ્ધ કરાવે છે—નવું ન-ગલ બનાવવા હપ્તશામરમાં જમીન ઉજાડ કરે છે—

કાન્તબેરીનો આર્યબિશપ લાન્હાન્ક સારો અમલ કરે છે. ૧૦૭૦—વિલિઅમનો વડીલ પુત્ર રાબર્ટ બડ કરે છે. ૧૦૭૮—આપ્પા ઈંગ્લાન્ડની માપણી—ડૂમ્સડે બૂક. ૧૦૮૬—૩ આંગ નગર આગા- ૧
ળ વિલિઅમનું સકલ, અને મૃત્યુ, તા. ૬ સપ્ટેમ્બર ૧૦૮૭—રાબર્ટને નાર્મંડી ને મેર્ચન પ્રાન્ત મળે છે—તેના ૧૦૮૭
ત્રીજો પુત્ર વિલિઅમ ઈંગ્લાન્ડનો રાજા, પસંદ થાય છે

બીજો વિલિઅમ, ઉપનામ રૂક્સ કે રક્તવર્ષ, તેના ૧૦૮૭
રાજ્યાભિષેક લાન્હાન્કને હાથે વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં થયો, તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર—તે બહાદુર, પરંતુ બેકેદ તથા
'ડુબ્બેસની હતો—રાબર્ટનો પક્ષ કરી બારનો બડ કરે છે, ૧૦૮૮—ઈંગ્લેન્ડે રાજાનો પક્ષ કરે છે—પેવન્સીના યુદ્ધમાં
નારમનો હારે છે, ૧૦૮૮—લાન્હાન્કનું મરણ ૧૦૮૯—
મુખ્ય ન્યાયાધીશ રોબર્ટ ક્લેમ્પ્ફોર્ડ સોફિને પીડે છે—
નાર્મંડીમાં રાબર્ટની સાથે લડાઈ, ૧૦૯૦—વેલ્સમાં જીત
—કમ્પ્લેન્ડ પરગણુ રાજામાં મેળવી દે છે, ૧૦૯૨— ૧૦૯૯
સ્કોટલાન્ડનો માલુમ રાજા તેનું ઉપરીપણુ સ્વીકારે છે
—આન્સેલ્મ આર્યબિશપ થયો ૧૦૯૩, તે વિલિઅમનો ૧૦૯૩
જીલમ અટકાવવાનો મક્કલ કરે છે—રાબર્ટ ક્રુસેડમાં
જાય છે, અને નાર્મંડી વિલિઅમને, ધરાણે આપે છે,
૧૦૯૬—આન્સેલ્મ રોમ જઈ વસે છે, ૧૦૯૭—શિકાર ૧૦૯૭
કર્તા પ્રાણ પુત્રે છે, તા. ૨ જી આગષ્ટ, ૧૧૦૦—વિલિ- ૧૧૦૦
અમ વિજયીનો થયો પુત્ર હેન્રી ગાદી બથાવી પડે છે

૧૧૧૧ હેન્રીને સોફિ રાજા કરે છે, તેના રાજ્યાભિષેક
વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં થયો, તા. ૧૧ મી આગષ્ટ ૧૧૦૦—
વિદ્વાન ને ફ્રેંચી હતો—ઈંગ્લાન્ડમાં જન્મેલા પહેલો રાજા
એ થયો—સ્વાધીનતાની સનદ બેટ કરે છે—ઈંગ્લેન્ડ
રાજકુળને પરણે છે—ક્લેમ્પ્ફોર્ડને કેદ કરે છે—રાબ-
ર્ટને પેન્થન આપી સંતોષે છે—પેમ્બ્રોકમાં ફોર્સિંગ સોફનું
સંસ્થાન વસાવ્યું, ૧૧૨૫—નાર્મંડ બારનો રાબર્ટનો પક્ષ
કરી બડ કરે છે—ટેન્શેબર્ગના સંધામ, ૧૧૦૬—રાબર્ટને ૧૧૦૬
ઈંગ્લાન્ડમાં કેદ પૂર્યો—બિશપ રાજર ૧૧૦૭ માં જીવિત-

- શિશ્વર થયો તે વાજબી મારા પાછા દાખલ કરે છે—
જમાબંદીની કચેરી—નાર્મન તથા ઈંગ્લેન્ડ મળતુ નિકટ
સંબંધમાં આવવું—હેત્રીનો પુત્ર, વિલિઅમ, ડૂબી મુઓ,
૧૧૨૦ ૧૧૨૦—હેત્રી માલિકાને ગાદી આપવાના બારનોને સોગન
ખવડારે છે—પોપના પ્રતિનિધિને ઈંગ્લાન્ડમાં આવડાર,
૧૧૨૫ ૧૧૨૫—સિસ્ટરની સાધુઓની ઈંગ્લાન્ડમાં વસ્તી થાય છે,
૧૧૨૮—રાબર્ટના એકના એક પુત્રનું મરણ, ૧૧૨૮—
૧૧૩૫ રાબર્ટનું મૃત્યુ, ૧૧૩૪—હેત્રીનો કાળ, ૧૧૩૫ .. પા. ૫૬-૭૬

પ્રકરણ ૬ ટું.

- ૧૧૩૫ સ્ટીફન, વિલિઅમ વિજયનો પૌત્ર, ગાદી કબજે લે છે
—સોક્રિથ પદતુ અસ્થિર—મંડનના સોફાએ સારો આ-
વડાર દીધા—કેટલાક બારનો માલિકાનો પક્ષ કરે છે,
પતાકાના યુદ્ધમાં માલિકાનો મામો સ્કાટલાન્ડનો ડેવિ-
ડરાળ હારી જાય છે, ૧૧૩૮—નર્સિસશિશ્વર રાજરને
૧૧૩૮ તથા બીજાઓને સ્ટીફન કેદ પકડે છે, ૧૧૩૯—માલિકા
૧૧૩૯ ઈંગ્લાન્ડને કિનારે આવી ઉતરે છે, ૧૧૩૯—મૃતસોભ—
સ્ટીફન કેદ પકડાય છે, ૧૧૪૧—અહ્સહર્ડનો ઘેરો, ૧૧૪૨
—માલિકા ઈંગ્લાન્ડ છોડી જાય છે, ૧૧૪૩—બારનો દેશ
વેરાન કરે છે—ધર્મનું પુનર્જીવન—ધીઓખાલ્ડ, કાન્ડર્બ-
રીનો આર્યભિશપ, સ્ટીફન અને રાજપુત હેત્રી એ બેની
૧૧૫૩ વચ્ચે સમાધાની કરે છે—વાર્સિંગહર્ડનું તહનામું, ૧૧૫૩—
૧૧૫૪ સ્ટીફનનું મરણ, ને હેત્રીને ગાદી મળે છે, તા. ૨૫ મી
અક્ટોબર પા. ૭૭-૮૧

પ્રકરણ ૭ મું.

હેત્રી પ્લાન્ડાજનેટ અને તેના પુત્રો.

- ૧૧૫૪ ૨ ભે હેત્રી ૧ ભા હેત્રીના દાહિતર, તેના રાજ્યાભિષેક
વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં થયો, તા. ૧૯ મી ડીસેમ્બર—એ રાજા
બજવાન ને ડાહો હતો—સનદ પ્રસિદ્ધ કરે છે—બાર-
નોના કિલ્લા નાશ કરે છે—ન્યાયની અદાલતો પાછા

શરૂ કરે છે—સંક્રિંદા અને જ્યુરીઓ સ્થાપે છે, તથા સિપાર્થની નોકરી ન ભરવા બદલ સ્કૂટેજ વેરો ઠરાવે છે.—૮૫મસ બેકેટ ચાન્સેલર થયો, ૧૧૫૪—ક્રાન્ડબરીનો આર્યબિશપ થયો, ૧૧૬૨—ગુન્દેગાર પાદરીની તપાસ રાજની કચેરીમાં કરવાના ઠરાવ બાબત રાજની સામે થાય છે, બેકેટ અને હેત્રી વચ્ચે ટોટા, ૧૧૬૩—બેકેટ ફ્રાન્સ નાશી જાય છે, ૧૧૬૪—ક્રારેન્ડનના ધારા, ૧૧૬૪—ક્રારેન્ડનનું વ્યવસ્થા પત્ર, ૧૧૬૬—નોર્થાપ્ટનનું વ્યવસ્થા પત્ર, ૧૧૬૬—આકસફર્ડના વિદ્યાર્થીઓ—બેકેટનું પાણુ આવવું. ને તેનું ખૂન, ૧૧૭૦—હેત્રીની વિરુદ્ધ સૌનો સંપ, ૧૧૭૩—હેત્રીનો પચ્ચાતપ ૧૧૭૪—સ્કાટલાન્ડના રાજનો, બળવાબોર બારનોનો તથા પોતાના પુત્રોનો પરાજય કરે છે—મિલિશિયાની સ્થાપના થઈ, ૧૧૮૧—હેત્રીનું મરણ, ૧૧૮૬—રાજપુત હેત્રી અને જીહી મરી જવાથી તેનો ત્રીજો પુત્ર હેત્રી રિચર્ડ બી-જમી મેડિ હોઈ ગાદીપર બેસે છે.

૧ સો રિચર્ડ, સિંહ મહાસવાળો, તેનો રાજ્યાભિષેક થયો, તા. ૩ જુન સપ્ટેમ્બર—તે શૂરો ને સોફ્રિય પરંતુ અંતઃકરણ ને ભાષા બેતા પરદેશી હતો—ખની શક્યા તેટલા ઓછા વેચીમાર્થા, અને ક્રિસ્ટિયનમાં ક્રુસેડમાં જવા ઉપડી ગયો—તેનો ભાઈ જોન ઇંગ્લાન્ડની ગાદી પચાવી પડવાની કો-થિશ કરે છે—સોગશા જરિસિયરને પદભ્રષ્ટ કર્યો, ૧૧૯૧—સન્ડનને પહેલો મેયર, ૧૧૯૧—આસ્કિયાના રાજાએ રિચર્ડને કેદ પકડ્યો ૧૧૯૨—તેને છોડવવાને પાંચ ભતના વેરા નાખ્યા—રિચર્ડ ચાર મહિના ઇંગ્લાન્ડમાં રહે છે, ૧૧૯૪, ત્યારકેડે ગયો તે પાછો કદી આવ્યોજ નહીં—હયુબર્ટ વાલ્ડર અને જીહી ફિટજ પાંદર જરિસિયર થયા—જેરવાજવી કર આપવાની સામે બિશપો થાય છે—શાસુસના કિલ્લા આગળ તીર વાગવાથી રિચર્ડનું મરણ થયું, વા. ૬ ઠી એપ્રિલ.

૨જા હેત્રીનો ચોથો પુત્ર જોન ઇંગ્લાન્ડની ગાદીપર બેસે છે,—તે દેખાઈતો સુંદર, પરંતુ સ્વભાવે માતડી ને ફાંસિયો હતો.—જીહીનો પુત્ર, બ્રિટનીનો આર્યર, જેને આન્જુની ગાદી મળી હતી તેની વેરે જોન મદાર્થ કરે છે.

- આદ્ય ૫૬૨ વરસનો કેદ પકડાય છે ને ૫૪૫
 ૧૨૦૩ ગુમ થઈ જાયછે, ૧૨૦૩—તેના મરણ બાબત ફ્રાન્સના
 ફિલિપ રાજાની આગળ ખુલાસો કરવાની જોન ના પાડે છે
 —ફિલિપ નાર્મંડી ને આજ્ઞુ લેછે ૧૨૦૪—આર્યબિશપ લૂ-
 બર્ટનુ મરણ, ૧૨૦૫—રેહાફન સાગરન આર્યબિશપ નિભાયો,
 ૧૨૦૬—તેને ઈંગ્લાન્ડમાં દાખલ કરવાની જોન ના પાડે છે
 ૧૨૦૬ —પોપ ઈંગ્લાન્ડને નિષિદ્ધ ઠરાવેછે ૧૨૦૮—જોનને જાતિ
 ૧૨૧૨ બહાર મૂકયો, ૧૨૦૯—તેને ૫૬બ્રટ કર્યો, ૧૨૧૨—જોન પોપને
 શરણ થઈ તેનો સેવક થાયછે, ૧૨૧૩—લોકાનું વધતું જતું
 ૧૨૧૫ બળ-મારનો પટાની આગથી કરેછે—જોનને મહાનુ પટાપર
 સહી કરવાની ફરજ પાડી, ૧૨૧૫—જોન અને બારનોની
 વચ્ચે વિચલ—ફ્રાન્સનો સૂઈ ફોજ સેઈ આવે છે, ૧૨૧૬—
 યોશના અખાતમાં દરબારી આભૂષણો જતા રહ્યા—જો-
 ૧૨૧૬ નનુ મરણ, તા. ૧૯મી અક્ટોબર, ૧૨૧૬—પાં ૮૨-૧૦૧

ભાગ ૩ એ.

પાર્લમેન્ટનો ઉદય

પ્રકરણ ૮ મું.

બારનોનો વિચલ.

- ૧૨૧૬ ૮ મો દેશી, જોનના પુત્ર, તેનો નવ વરસની ઉંમરે ગ્લા-
 સ્ટરમાં માથે સોનાનું વર્તુલ મૂકી રાજ્યાભિષેક થયો—ભલું
 કરવાની સામર્થ્યવાળો, પરંતુ નબળો ને વહેમી એ હતો—
 પેન્જોકેનો અર્ધ વિલિઅમ માર્શલ રાજવંશક થયો સિ-
 ૧૨૧૭ ન્ડન આગળ તથા ચાનસમાં ફ્રેન્ચ લોકો પરાભવ થવાથી
 ખાણ ફ્રાન્સ જાયછે ૧૨૧૭—લસ્ટિશિઅર લુબર્ટ ડી
 બર્ધેનો સારોકાવત્તાર—ત્રિવિક્રાન્સિસ—દેશની આબાદી—
 બળરો—વાંટપાડુઓ—આર્યબિશપ સાગરનનુ મરણ,
 ૧૨૨૮—પોપ ઈંગ્લાન્ડમાંથી નાણા મગાવેછે—છેલ્લા મહાનુ
 ૧૨૩૨ જન્ટિશિઅર લુબર્ટને દેશી રજા આપેછે ૧૨૩૨, અને
 પરદેશીઓપર મહેરબાની બતાવેછે—નાણુ મેળવવાને માટે

અર્ધી બારનો તથા બિથપોની પાસમેન્ડ બોલાવે છે તેના ઉ	
ડાઉપણાને સીધે બારનો સામે થવાને ઉરડેરાય છે — માંડી	
પાસમેન્ડ ૧૨૫૮—આક્રમકર્ડના ધારા—સાઈમન ડી મોન્ડ	૧૨૫૮
કર્ડ, રાજનો બનેવી બારનોનો આગેવાન થાય છે—આ	
મિએનનું સવાદનામું ૧૨૬૪—લુએસનો સમામ, ૧૨૬૪—	૧૨૬૪
રાજ કેદી બન્થો—સમામ કેડે લુએસ આગળ સવાદનામું	
થયું તેમાં એફવડ શરણ થાય છે—મોન્ડકર્ડની પાસમેન્ડ,	
કોમન્સ (મુખિતયારો)નો ઉદય ૧૨૬૫—રાજપુત્ર એફવ	
ડેનું પસાયન તા ૨૮ મી માટે મે—ઈવજમનનું યુદ્ધ મોન્ડ	
કર્ડકાર મરાયો તા ૪ થી આગસ્ટ, ૧૨૬૫—કેનિસવર્થનું	૧૨૬૫
તહનામું, રાજને ગાદી પાછી મળી ૧૨૬૬—રાજપુત્ર એફ	
વર્ડ ક્રેસેડમાં ભય છે—હેનોનું મરણ ૧૨૭૨ પા૦૧૦૩ ૧૧૩	૧૨૭૨

પ્રકરણ ૧ મું.

વેલ્સ અને સ્કોટલાન્ડનોડે ૧૬ વાઠ

૧ સો એફવર્ડ યુરો ને ડાહ્યો રાજ હતો—એ વરસની	૧૨૭૨
રીજસી—એફવર્ડ પાછો આવ્યો તેનો રાજ્યાભિષેક થયો	
તા ૧૨ મી આગસ્ટ ૧૨૭૪—નરિટિશિઅરની જગા કાઢી	૧૨૭૪
નાખી—બર્નેસ ચાન્સેલર થયો—અરધા પેનીઓ અને હા	
ધિંગો પ્રથમ પાડયા—લુએસિન વેલ્સનો રાજ સેવકપણું	
કનુસ કરવાની નાપાડે છે—વેલ્સની જીત ૧૨૭૭—૧૨૮૨—	૧૨૭૭
વેલ્સનો પહેલવહેલો ઇંગ્રેજશાહભદો, ૧૩૦૧—ન્યાયની કચે	૧૨૮૦
રીઓની વ્યવસ્થા—મોર્ટમેનનો કાર્યદો ૧૨૭૯—શાન્તિના	
રક્કો નીમાયા ૧૨૮૫—યાહુદીઓને કહાડી મુક્યા ૧૨૯૦—	
સ્કોટલાન્ડનોડે વધારો—સ્કોટલોકપર રાજ્ય ચલાવનાર	
કોઈ રહ્યું નહિ ૧૦૯૦—એફવર્ડ સવાદની રૂઈએ જોન બેસિ-	
અસને રાજ કરાવે છે ૧૨૯૨—પહેલ વહેલી ઈમેજી સમગ્ર	
પાસમેન્ડ, ૧૨૯૫—એફવર્ડ બારે વેરા ઉધરાવે છે, તેના	૧૨૯૫
બદલામાં પાસમેન્ડ નવા પઠા કરાવી લે છે ૧૨૯૭—સ્કોટ	
લાન્ડની કોર્ટોના ચૂકાદાની સામે અપીલ ઈસ્લાન્ડમા	
થવી જોઈએ એરો કુકમ એફવર્ડ કરે છે—સ્કોટલાન્ડ	
નોડે વિગ્રહ ૧૨૯૬—વોલેસની સરદારી નીચે ફિપૂર થયું	૧૨ ૬

- ૧૨૯૭ ૧૨૯૭—હાલકડનો સગ્રામ, ૧૨૯૮—વોસેસને કાંસી દીધી.
 ૧૩૦૫—બુસની સરદારી હેઠળ બડ તે રાજ્યાસને બેઠો,
 ૧૩૦૬ ૧૩૦૬—એડવર્ડ સ્કાટલાન્ડ કૃત્ય કરી જતાં બધું-ઓન-
 સેન્ડસ આગળ દેહ છોડેછે, તા ૭ મી જુલાઈ, ૧૩૦૭
 ૧૩૦૭ ૨ જો એડવર્ડ, એ ૧ હા એડવર્ડનો પુત્ર હોઈ નબળો
 ને માથા ફરેલ રાજા હતો ને માનીતાઓનું કહ્યું
 કરતો—સ્કાટલાન્ડ જોડેના વિગ્રહ પર લક્ષ આપ્યું
 નહિ—પીઅર્સ ગારેસ્ટનનો કારભાર, ૧૩૦૮—એ માની
 ૧૩૧૦ તાને હાઈ એડમિરલ કાઠી મૂક્યો, ૧૩૧૦—તે પાછો
 આગેછે ને તેનો શિરચ્છેદ થાયછે, ૧૩૧૨—નાઈટસ ટેમ્પલર્સ
 નામે સાધુઓની ઘડળો નાબૂદ દીધી, ૧૩૦૯—બાનક બ-
 ૧૩૧૪ નની લડાઈ, એમા ઈંગ્લેન્ડે હાર્યા, ૧૩૧૪—ડુકાળ અને આ
 ૬ત, ૧૩૧૫—લુ સેડેસ્પેન્સરનો અમલ ૧૩૨૦—બારનો
 ૧૩૨૨ દેશો મચાવેછે—‘લાકાસ્ટરનો શિરચ્છેદ, ૧૩૨૨કોમન્સો
 —કાયદા બાંધવામાં સામેલ થાય છે ૧૩૨૨—એડવર્ડની
 રાણી ઈસાબેલા હાન્સથી લશ્કર આણે છે, ૧૩૨૬—
 ૧૩૨૭ રાજાને પદબ્રજ કર્યો, તા ૭ મી જાનેવારી, તેનો વધ કર્યો
 તા ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૩૨૭ પા ૧૧૪-૧૩૨

પ્રકરણ ૧૦ મું.

- ૧૩૨૭ ૩ જો એડવર્ડ, ૨જો એડવર્ડનો પુત્ર, એનો પદ
 વરસની ઉંમરે રાજ્યાભિષેક થાયછે તા ૨૬ મી જાને-
 વારી, ૧૩૨૭—ઈસાબેલા રાણી ને મોર્ટિમરનો અમલ,
 ૧૩૨૭—૧૩૩૦—સ્કાટલાન્ડનું સ્વતંત્રપણ સ્વીકાર્યું,
 ૧૩૨૮—મોર્ટિમરની પડતી ને તેનું મરણ, ૧૩૩૦—
 ૧૩૩૦ હાન્સનો રાજા ગિયોન પ્રાન્ત લેવાના સોબથી સ્કાટ-
 લાન્ડમા હાથ માસે છે, એડવર્ડ હાન્સની ગાદીના
 દાવો કરેછે ૧૩૩૭—સો વર્ષનો વિગ્રહ શરૂ થાય
 છે, ૧૩૩૮—સ્કોર્ડની ઘડમાં નૌકાયુદ્ધ, ૧૩૪૦—
 ૧૩૩૮ રથામ યુવરાજાની બહાદુરી—કાસે શરણ પાડ્યું, ૧૩૪૬—
 માર્ટરની સરદાર પદવી સ્થાપન થઈ, ૧૩૪૮—ઈસા

ડમી બનેલા બનાવોની હરીકત—ભગીરો ગણોત પટે-
 આપી અને ગુલામેનો છુટકારો—ઉલોગ અને બ્યાપા-
 રની વૃદ્ધિ—સોનાનું નાણુ પહેલવહેલું વપરાવા માંડ્યું
 ૧૩૪૪—સડાઈને માટે નાણાની રાજીને જરૂર હોવાથી
 પાર્લમેન્ટને વધારે સત્તા મળે છે—નોવિસ કોસ આગળ
 સ્કાલ્સોકોનો પરાજય, ૧૩૪૬—કાજો કેર, ૧૩૪૮—મહેનત
 ને મૂંડીવચ્ચે ઝગડો—મજૂરોનો કાયદો, ૧૩૪૯—ચોસરને
 લોગ્સાન્ડના ગ્રંથોપરથી સેકિની સ્થિતિનો ચિતાર
 મળો આવે છે, વિકલીફ સમાનપણાનો બોધ કરે છે—
 પ્રેમ્યુનાથરનો પહેલો કાયદો, ૧૩૫૩—ફ્રેન્ચ વિચલ
 ફરીને જળયો, ૧૩૫૫—પાયલોર્જનું યુદ્ધ, ૧૩૫૬—મેટિ-
 ણીનું તહનામું, ૧૩૬૦—ફિલ્સેનીના કાયદાથી આવ-
 રિશ સેકિપર જૂલમ થાય છે, ૧૩૬૭—હાન્સમા ત્રીજો
 યુદ્ધ કાગ દુખકારક નીવડે છે ઈંગ્લે હાન્સમાનો
 ખૂલક ખૂવે છે, ૧૩૭૬—રાજની કળા ઉતરે છે—ભલી
 પાર્લમેન્ટ મધાનોપર આરોપ ખૂંડે છે—શ્યામ યુવરા-
 જનું મરણ, ૧૩૭૬—પહેલ વહેલો માયલેરો, ૧૩૭૭
 —૩ જા એડવર્ડનું મરણ તા ૨૧ મી જુન, ૧૩૭૭

૨ જો રિચર્ડ, શ્યામયુવરાજનો પુત્ર, એનો ૧૧ વર-
 સની ઉંમરે રાજ્યાભિષેક થયો, તા. ૧૯ મી જુલાઈ—
 એ રાજ બહાદુર ને દૃઢમનનો હોઈ સ્વતંત્ર અધિકાર
 મળતા સગી ભસો રહ્યો—તેનો કાકો લાન્કાસ્ટરનો
 ડ્યુક નામે યોન્ડનો જોન હતો તેનો વક્કર ધણો હતો
 —ગામડીઆઓ માયલેરો વિરુદ્ધ બડ કરે છે, ૧૩૮૧
 —વાલ ટાઈસરે ને જોન બોલ—રિચર્ડ સોકોને શાન્ત
 કરે છે—ગુલામગીરી હળવે હળવે બંધ પડે છે—રિચર્ડ
 અને તેના કાકાઓ વચ્ચે ટો—અગીઆર પુરૂષોની
 સભા નીમાઈ, તા ૧ લી ડીસેમ્બર, ૧૩૮૬—નિદેય પાર્લ-
 મેન્ટમાં લાર્ડસ એવેસન્ડો રાજના મિત્રો પર દૂઠી
 પડે છે, ૧૩૮૮—રિચર્ડ રાજ્યની સગામ પોતાના હાથ-
 મા લે છે, ૧૩૮૯—પ્રેમ્યુનાથરનો બીજો કાયદો, ૧૩૯૩

—હાન્સજોડે હંગામી સંધિ કરેછે, ૧૩૯૬—રિચર્ડ વેર તેણે
 ૧૩૯૭—તે સ્વેચ્છક રાજ બને છે—તે નોર્ફોલ્કને તથા
 હેરફર્ડનો આર્સ હેત્રી બોસિંગ્મોકને દેશવટો દેછે—
 હેત્રી પોતાની જગારિ સેવા પાછો આવેછે—રિચર્ડની
 પડતી, અને તેનું કેદ પડવું, ૧૩૯૯—બોસિંગ્મોકને રાજ
 જાહેર કીધા તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૩૯૯ પા. ૧૩૩-૧૫૬

ભાગ ૪ થો.

શુભાખ્યાના વિચરો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સાન્ડાસ્ટર વંશ.

- ૧૩૯૯ ૪ થો હેત્રી (સાન્ડાસ્ટરનો) ૩ જા એડ્વર્ડનો પૌત્ર, અને
 ઘોન્ડના જનના પુત્ર પાપ—પુષ્કળ આદતો માથે પડેલી
 છતાં તે સમર્થ રાજ હતો—એથી વરસભગી ગાદીના
 વારસા બાબત ઘોઠાજો રહ્યો—ઈંગ્લેન્ડ અમારો હજો
 ૧૪૦૦ કરે છે, ૧૪૦૦—રિચર્ડનું મરણ—બોસિંગ્મોકને દૂર વેલ્સમાં
 બંડ કરે છે, ૧૪૦૦—સોસાર્ડના પર જીલમ ગુજર્યો,—
 ૧૪૦૧—સ્કોલ્સોડાની સાથે હોમિલ્ડન હિસની સડાઈ,
 ૧૪૦૨ ૧૪૦૨—પર્સિઓ તથા એલ્ફ્રીડનું બંડ, ૧૪૦૩—શુભખ્યાનીનું
 મુદ્દ, ૧૪૦૩—માથ્રે અને સ્કોપનું બંડ, ૧૪૦૫—રાજની
 ૧૪૦૭ વિપત્તિથી કોમન્સોને અધિક સત્તા મળેછે, ૧૪૦૭—ઘો-
 ન્ડના જનના ઘેરો બોલ્ટો આન્સેસર થયા—હેત્રીનું
 ૧૪૧૩ મરણ તા. ૨૦ મી માર્ચ, ૧૪૧૩.

- ૫ થો હેત્રી (સાન્ડાસ્ટરનો) ૪ થો હેત્રીનો પુત્ર, એ મ-
 તાથી સડવેયો અને ડાહ્યો રાજનીતિમાં હતો—બિસો કા-
 ચદા પાપ તેવારે તેમાં ફેરફાર કર્યો નહિ એ મતભખની
 ૧૪૧૪ બલિસ કોમન્સને ઘેરી, ૧૪૧૪—ઈંગ્લાન્ડની મિલ્કત પ-
 રદેથી ધર્મસમાજેના તાબામાંથી પોતાના તાબામાં સેવાનો
 હક રાજને મળ્યો, ૧૪૧૪—સોફો શુખી થયા—સોસાર્ડ
 પંથીઓનું બંડ, ૧૪૧૪—હેત્રી હાન્સ જોડે પાછો વિચર માર્ડ
 ૧૪૧૫ છે, ૧૪૧૫—હાર્ડિસુરનો ઘેરો, ૧૪૧૫—આથ્લોર્ડની સંડાઈ,

૧૪૧૫ — ૨ આંગના ઘેરે. ૧૪૧૮—હેત્રી કાન્સનો રાજ પ્રતિ- ૧૪૨૦
નિધી થયો. ૧૪૨૦—હેત્રીનું મરણ ૧૪૨૨. ૧૪૨૨

૬ દો હેત્રી (સાકારુરનો), પમા હેત્રીનો પુત્ર ૬૪ મહિ-
નાનો—એડવર્ડનો ડચુક રાજરક્ષક, યુદ્ધે ચઢી કાન્સ ભય
છે, ગ્લાસ્કોરનો ડચુક અને કાર્ડિનલ બોર્ડર્ ઇંગ્લાંડમાં ટેટા
કરે છે. ૧૪૨૫—પાર્લમેન્ટની પડતી—ડંડુકાવાળી પાર્લમેન્ટ ૧૪૨૫

૧૪૨૫—બોર્લમેન્ટનો ઘેરો ૧૪૨૮—ભન ડાર્કે ઘેરો ઉઠાવ્યો.
હીમ્સમા ચાર્લ્સનો રાજ્યાભિષેક થયો—ભન ડાર્કેને કુકી ૧૪૩૦

મુકી, ૧૪૩૧—ભસો પથ નખસો રાજ—માર્ગારેટ રાણીથી ૧૪૩૦
દોરાય છે—ગ્લાસ્કોર અને સંકોકનુ ખૂન, ૧૪૪૭, ૧૪૫૦— ૧૪૫૦

જેક કેડની આગવાની નીચે સોકો પરદેશી માનીવાન. સામા
બડ કરે છે, ૧૪૫૦—સો વર્ષના વિચ્છેદનો અન્ત, ૧૪૫૩— ૧૪૫૩

ઇંગ્લેન્ડના હાથમા માત્ર કાસે નગરજ રહે છે —રાજાનું
ગાંડપથ—યોર્કનો ડચુક રાજરક્ષક થયો. ૧૪૫૪—તેની ૧૪૫૫

જગા સમરસેટ મે છે—યોર્ક હથિયાર મે છે—ગુલામોના
વિચ્છેદનો આરભ, ૧૪૫૫—એન્ડ આબખન્સનો સચામ, ૧૪૫૫

૧૪૫૫—એડવર્ડનો કાયદો થયો—નોર્થમ્પટનનું યુદ્ધ,
માહે જુલાઈ, ૧૪૬૦—વેઈકફીલ્ડની લડાઈ, માહે ડીસેમ્બર ૧૪૬૦

૧૪૬૦—રિચર્ડ, યોર્કનો ડચુક કપાઈ મૂઓ—તેનો શિકરો
એડવર્ડ લડાઈ ચલાવે છે—મેટિમસ કોસનો સચામ, ૧૪૬૧

૧૪૬૧—યોર્કના એડવર્ડની આજી ફરી. તા ૪ થી માર્ચ,
૧૪૬૧—ટેટનનું યુદ્ધ તા ૨૯ મી માર્ચ, ૧૪૬૧—હેત્રીને ૧૪૬૧
માર્ગારેટ નાથીને સ્કાલ્સાન્ડ ભય છે... ૫૦૧૫૮-૧૭૭

પ્રકરણ ૧૨ મું.

૪ થો એડવર્ડ (યોર્કનો) ત્રીજા એડવર્ડના પૌત્રનો પાત્ર ૧૪૬૧
થાય—તે બહાદૂર ને સોકપ્રિય હોઈ ઉબડેલ હતો—હેન્રી-
મૂર અને હેકસામની લડાઈઓ, ૧૪૬૪—વારીકના અર્લ

(રાજા બનાવનાર) વેરે ઠંટો કરે છે—એન્કોટની લડાઈ, ૧૪૬૯
૧૪૬૯—એડવર્ડ ફ્લાન્ડર્સ નાથી ભય છે—૬ દો હેત્રી છે, ૧૪૬૯

મહીના પાછો રાજ કરે છે, ૧૪૬૦—એડવર્ડ પાછો આવે
છે, ૧૪૭૧—બોર્લમેન્ટની લડાઈમાં વારિક મરાયો. તા ૧૪ મી

૧૪૭૧ એમિલ, ૧૪૭૧—ઠયુકસબરીનો સમાપ, તા ૪ થી મે,
૧૪૭૧—માગરિઠનો પરાજય, તેનો પુત્ર માર્યો ગયો—૬ ઠી
હેત્રીનું મરણ—માર્ગારેઠને કેદમાં પૂરી—મધ્યમ વર્ગની
ઉન્નતિ—એડવર્ડ જીસમભરેસો અમલ ચલાવેછે—નજ-
૧૪૭૬ રાણા ઉધરાવેછે—કાકરેઠન છાપવાની કબા ઘખસ કરેછે,
૧૪૭૬—કસારન્સના ડચુકનો વલ, ૧૪૭૮—એડવર્ડનું મ-
રણ તા ૯ મી એપ્રિલ, ૧૪૮૩

૧૪૮૩ ૫ મી એડવર્ડ ચોથા એડવર્ડનો પુત્ર, હમર તેર
વરસની—સન્ડનમાં પ્રવેશ કરે છે, તા ૪ થી મે ૧૪૮૩—
૪ થી મે થી તથા તેના ભાઈને ઠાવરગઢમાં પૂરે છે—સાર્ડ-
રપ મી, જીનમુ- થો, હેસ્ટિંગસનો શિરચ્છેદ કરે છે તા ૧૩ મી માર્ચ જીન-
રાજપુતોને જરજ કરારે છે—પંડે રાજમુગલ પહેરે છે
રપ મી જીન.

૩ જી રિચર્ડ, ચોથા એડવર્ડનો ભાઈ, એનો રાજધા-
ભિષેક થયો, તા ૬ ઠી જુલાઈ—શરેત્રીર, પરતુ નિર્દય ને
હમસખાજ તરફ રાજકુવરોનું ખૂન—રિચર્ડ સારો અમલ
ચલાવેછે—પરરાજધના એલચીઓ તથાદોડતા ઠપાસવાળા
ઘખસ કરેછે,—સાકોરેઠર વથેના હેત્રી ડચુકરને આણ-
વાનુ કાવવરૂ બાર્ડિંગહામનો ડચુક કરેછે બાર્ડિંગહામનો
શિરચ્છેદ થયો તા. ૨જી નવમ્બર ૧૪૮૩—હેત્રી ડચુકર
આવેછે ૧૪૮૫—તેની આસપાસ અમીરોનો જમાવ થાય છે—
એડવર્ડ દીઠનો સંધામ, તા ૨૨ મી આગષ્ટ ૧૪૮૫—રિ-
ચર્ડ કપાઈ મૂઝો—મુસાબોના વિચ્છેદનો અન્ત, ૧૪૮૫

મધ્યયુગોનો અન્ત—જીના અમીર વર્ગનો વિચ્છેદમા-
નાશ થયો—બુકનો દારૂ વપરાયો, અને મધ્યમવર્ગનો
ઉદય, એ જ બાબતો અર્વાચીન કાળનો શરૂઆતની
નિશાનો છે

ભાગ ૫ મો.

૮૫૩૨૧૧ના ભૂપતિઓ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ધર્મસુધારો

૭ મો દેત્રી એ સાન્નાસ્તરના ડમક ચોન્ડના જોનથી ૧૪૮૫
 ઉતરેસો હોઈ ૩ જ એડવર્ડનો વશજ હતો—તેનો રાજ્યા-
 ભિક્ષક થયો, તા ૩૦ મી અક્ટોબર—ચાર્લ્સની એલિઝા ૧૪૮૭
 એથરેરે પરણ્યા—એ ડાહ્યો, સોડાને અણમતો અને
 સોભી પરતુ બગવાન રાજા હતો—એના વારસાને ગાદી ૧૪૮૭
 મળી—સામ્પર્ટ, સિમ્પસના મિથ્યા ફિતરે, ૧૪૮૭—૨૯૧૨
 એમ્પરની કોર્ટ, ૧૪૮૭—પકોન વારનેકનું બંડ. ૧૪૯૨—
 ૧૪૯૭—પોપનિંગ્સના ધારાની રૂઈએ ઈંગ્લાન્ડના કાયદા ૧૪૯૪
 આપર્સાન્ડને લાગુ પાડેછે, ૧૪૯૪—રાજા નજરાણાધી,
 પોશાકવાળા સિપાઈઓ બામતના કાયદાથી, અને વકરારી
 જીમીરે તાબે સેઇફબ્યનો સમ્રદ કરેછે—એમ્પસન અને ૧૪૯૮
 ડડલી રાજાના કાર્યસાધકો—પાર્સમેન્ડ વગર અમલ અ-
 ભારેછે—કિસ્ટોફર કોલમ્બસ, વારકોડી ગામા, અને કાબલ
 ની સફર, ૧૪૯૨—૧૪૯૮—વારબેક અને વારિકના અર્સનો ૧૪૯૮
 શિરચ્છે, ૧૪૯૯—રાજવશીઓનાં લગ્ન—આરાગાનની કા
 થરિનવેરે વેલ્સના શાહજાદા આર્થરનું લગ્ન, ૧૫૦૧— ૧૫૦૧
 આર્થર મરણ પામેછે, અને દેત્રો, વેલ્સનો શાહજાદો
 પોતાના ભાઈની વિધવાને પરણે છે—રાજકુવરી
 માર્ગેરીટનું લગ્ન સ્કોટલાન્ડના ૪ થા એમ્પસનેડ સાથે— ૧૫૦૩
 ૧૫૦૨—તેના વશમાં સ્કોટલોડની રાણી મેરીનો જન્મ
 છે—ઈંગ્લાન્ડમાં નવીન વિદ્યા દાખલ થઈ—૭ મો દેત્રીનું
 મરણ તા. ૨૧ મી એપ્રિલ ૧૫૦૬
 - ૮ મો દેત્રી, સાતમા દેત્રીના પુત્ર એનામાં લોકાસ્તર ૧૫૦૬
 અને ચોર્લ્સ એ બને કુજોનું સોહી હતું—તે સ્વભાવે મજા-
 તાવડો, સોફમિથ, પુષ્કળ સમજવાનો, પરતુ સ્વા-
 થી ને અસમ્ય હતો—એમ્પસન ને ડડલીને કાર મારે ૧૫૧૦

- ૧૫૧૩ છે—વહાણો ને ગોદીઓ બાંધે છે—ત્રિભૂત દેવગૃહ નામે મંડળ સ્થાપે છે, ૧૫૧૩—પવિત્ર એકકાનિ વિગ્રહ—સ્વ-સેનું યુદ્ધ, ૧૫૧૩—સ્કાલ્સોડો ઈંગ્લાન્ડપર હુમલો કરે છે—ક્રોસોડનનો સગ્રામ, ૧૫૧૩. ૪ થો જેમ્સ માર્યો ગયો—હેન્રીની બેન, માર્ગરેટ પાંચમા જેમ્સવતી સ્કાલ્-સાન્ડની રાજરક્તક ધર્મ—લુદ્ધસીનો કારભાર ૧૫૧૫—૧૫૧૬—ફ્રાન્સના ૧ મા ફ્રાન્સિસરાજાની, અને રથેનના ૫મા આર્ચર્સ રાજાની જોડે તેની ખલપટ—સોનાના ૫-ધરાણાવાળું મેદાન, ૧૫૨૦—ફ્રાન્સજોડે વિગ્રહ, ૧૫૨૨—ફ્રાન્સજોડે સપનો કરાર, ૧૫૨૫—હેન્રી કાથરિનને ફાર-ગતી આપવા તજવીજ કરે છે, ૧૫૨૭—લુદ્ધસીની પડ-તી, ૧૫૨૯—સાત વરસની પાર્લિમેન્ટ, ૧૫૨૯ ઠામસ ક્રોએલનો કારભાર, ૧૫૩૦—૧૫૪૦—હેન્રી યોપસાથે બગાડ કરે છે—કાથરિનને ફારગતી આપે છે, અને આ-ન બુલિન વેરે પરથે છે, ૧૫૩૩—ધર્મસમાજનો સર્વોપરી અધ્યક્ષ ઠર્યો, ૧૫૩૫—ક્રોએલનો રાજકોહનો કાયદો—સર ઠામસ મોર અને ફિચરનો શિરચ્છેદ, ૧૫૩૫—ઈ-મેજી કાયદાના અમલ તો વેલ્થરેથ મુકાયો, ૧૫૩૬—મેડાથ જમીનમાં વાડા કરવાથી ભોડો ડુખી માથે છે—સુધર અને ક્વિનમ્મી—ઈંગ્લાન્ડમાં ૫મું સર્વેક્ષણ ફેર-ફારો—મોઢોનો નાશ, ૧૫૩૬—૧૫૩૬—આન બુલિનનો વધ અને જન સોમર સાથે ભ્રમ, ૧૫૩૬—ઈંગ્લાન્ડના ઉત્તર ને પશ્ચિમ ભાગોમાં ફિગુરો—રાજપુત એડવર્ડનો જન્મ ૧૫૩૭—જન સોમરનું મરણ—ગ્રેટિસ્ટન્ટ ભોડો વિગ્રહ, ૭ કાનુનો પસાર થયા, ૧૫૩૯ ક્વિનમ્મની આગરે ભ્રમ અને તેનો ત્યાગ ૧૫૪૦—ક્રોએલની પડતી ને તેનો શિ-રચ્છેદ, ૧૫૪૦—રાજા કાથરિન હાવર્ડ વેરે ભ્રમ કરે છે, ૧૫૪૦—એ રાણીના શિરચ્છેદ, ૧૫૪૨—આયર્લાન્ડના રાજાનો ઈલકાળ હેન્રી મારથ કરે છે ૧૫૪૧—સ્કાલ્સા-ન્ડનો ૫ થો જેમ્સ ઈંગ્લાન્ડપર હુમલો કરે છે.—સોલ્ડે મોસની લંડાઈમાં ૧૫૪૨ મા પરાજય થયા કેડે તે સ્કાલ્ ભોડોની સાથી નામે મેરી બાળકુંવરીને મૂકી મરણ પામે

છે—હેત્રો કાથરિન પારને પરણેછે, ૧૫૪૩—ઈંગ્રેજ ખોલીમાં
સખેલી ઉપાસના પદ્ધતિ દાખલ થઈ—ભિજવાળા સિક્કા
પાડ્યા (૨૨૦ મું પાનું જુઓ.)—ગાદીના વારસા બાબત
કાયદો કરી રકાત સોડાની રાણી મેરીનો ૬૬ ૨૬ કર્યો—
હેત્રીનું મરણ તા. ૨૮ મો જાનેવારી, ૧૫૪૭. પા. ૧૯૩-૨૧૭

૧૫૪૭

પ્રકરણ ૧૪ મું.

એ ધર્મો વચ્ચે ઝડપડો.

૬ થી એડવર્ડ. જેન સિમરનો પુત્ર, ઉમર વરસ ૬૪,
વિચારી ને પૂરેપૂરો ધાર્મિક હતો—ચૂસ્ત પ્રોટેસ્ટન્ટ—
સમર્સેટનો ડ્યુક રાજરક્ષક થયો—પિકિક્સોની લડાઈ,
૧૫૪૭—પ્રોટેસ્ટન્ટ સુધારા—ઈંગ્રેજ પ્રાર્થનાપુસ્તક અને
ધર્મ એકથનો કાયદો, ૧૫૪૮—જુના ધર્મ બાબત ડેવન
પરગણામાં બંડ થયું, ૧૫૪૯—નાર્સકમાં એડુતોનું ફિતુર,
૧૫૪૯—વારિકનો અર્ધ રાજરક્ષક નીમાયો—તેને નોર્થ-
અર્સાન્ડના ડ્યુકનો ઇલકાબ મળ્યો, ૧૫૫૧—સમર્સેટ
ગરદન મરાયો, ૧૫૫૨—ધર્મ એકથનો બીજો કાયદો,
૧૫૫૨—૬ થી એડવર્ડ સ્થાપન કરેલી સાટિન ને ગ્રીક ભાષા
શિખવવાની શાળા નીકળી—તરૂણ રાજા સેડી જેન એને
ગાદીની વારસ હરાવેછે—રાજાનું મૃત્યુ, તા. ૬ થી
જુલાઈ, ૧૫૫૩.

૧૫૪૭

૧૫૪૮

૧૫૪૯

૧૫૫૨

મેરી, આરાગાનની કાથરિનની દીકરી—તે નેડીવાળી,
પરંતુ સંકોચિત મનની ને કડવા સ્વભાવની હતી—સેડી
જેન એની હુવાઈ કરી, તા. ૧૦ મો જુલાઈ—મેરીની આથ
કરી, તા. ૧૯ મો જુલાઈ—નોર્થઅર્સાન્ડ ગરદન મરા-
યો—કાયેમિક ધર્મ પાછો સ્થાપન કર્યો—વાયતનું ફિ-
તુર—સેડી જેન એનો છિરચ્છેદ થયો, ૧૫૫૪—મેરી સ્પેન
ના ફિલિપને પરણેછે. માર્ચ જુલાઈ, ૧૫૫૪—કાર્ડેનલ
પોલ, પોપનો મુખિયાર, તેને ક્રાન્ડબરીનો આચંબિશપ
નીચી—અમીરો ધર્મખાતાની જમીન મૂકી દેવાની ના
પાડેછે—પ્રોટેસ્ટન્ટોપર ધર્મસંબંધી જુલમ થયો—સાટિ-
મર રિહસે ને ક્રાન્ડબરીને ફૂંકી મૂક્યા, ૧૫૫૫—૧૫૫૬—ફિ-

૧૫૫૩

૧૫૫૪

૧૫૫૬

૧૫૫૮

લિપ ઈંગ્લાન્ડને ફ્રાન્સનેડે લડાઈમાં ખેંચેછે—સ્કા-
ટ્લાન્ડમાં મહાખંડળના અભારે, ૧૫૫૭ (૨૩૫ મું પૃષ્ઠ
જુઓ)—કાલે નગર યોધું, ૧૫૫૮—મેરીનું મરણ, તા.
૧૭ મી નવમ્બર, ૧૫૫૮..... ૫૧૦ ૨૧૮—૨૩૦.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

ઈલિઝાબેથના અમલમાં શાંતિ અને વૃદ્ધિ.

૧૫૫૮

એલિઝાબેથ, આન બુલિનનો પુત્રી—પતરાણખોર ને
હઠીસી, પરંતુ શાંતી ને પ્રતાપી હાઈ સેક્રેટરી હિત કરતી

૧૫૫૯

—ઈંગ્લાન્ડની નબળી સ્થિતિ, યૂરોપ ખંડ પર કાયેલિક ને
પ્રોટેસ્ટન્ટો વચ્ચે આસતા જથડાનું ભય—સેક્સિલ રાજ્યનો

•

મુખ્ય કામદાર થયો—ધર્માધિપત્યનો કાર્યદો—ધર્મ-
મતના સ્વાતંત્ર્ય તરફ રાણી મટે છે—સ્કાટ્લાન્ડમાં

૧૫૬૦

કાલિન સંપ્રદાયવાળાઓની રાજરક્ષક વિવ્રજની મેરી નેડે
ટોડે કરેછે, ૧૫૫૯—એડિનબરોનું તહનામું, માટે જુલાઈ,

૧૫૬૨

૧૫૬૦—સ્કાટ સેક્રેટરી રાણી મેરી સ્કાટ્લાન્ડમાં આવી
પહોંચે છે, ૧૫૬૧—ઈંગ્લાન્ડમાં પહેલો મરીખ સંબંધી કા-

૧૫૬૩

ચંદો અંધાપિત થયો, ૧૫૬૨—૧૬૦૧—ખેતી, વેપાર ને કાર-
ખાનાની આબાદી—સુખચેનમાં વધારો—વહાદાર રહેવા-

૧૫૬૪

ના શપથ લેવા નેઈએ એવી ફરજ ઠરાવી, ૧૫૬૩—એલિ-
ઝાબેથની સમ કરવાની ઈચ્છા નથી—આયર્લાન્ડમાં શાન

૧૫૬૮

ઓ—નીસનું બંડ, ૧૫૬૫—સ્કાટનો રાણી મેરી ડાન્સે સાથે
સમ કરેછે, ૧૫૬૫—રિજિયોનો વધ, ૧૫૬૬—ડાન્સેનું

૧૫૭૧

ખૂન, ૧૫૬૭—મેરી ઈંગ્લાન્ડમાં નાથી આવેછે, ત્યાં એલિ-
ઝાબેથ તેને કેદમાં પૂરેછે, ૧૫૬૮—પાર્લમેન્ટનું પ્રાબલ્ય

૧૫૭૬

વધેછે—નેધરલાન્ડના સેક્રેટરી ફિત્ઝર, ૧૫૬૮—ઈંગ્લાન્ડની
ઉત્તરમાં મેરીને માટે કાવતરું રચાયું, ૧૫૬૯—એલિ-

ઝાબેથને જાતિબહાર મૂકી—રિડોલ્ફોનું કાવતરું, ૧૫૭૧
—સેન્ટ બર્થોલોમ્યુની કતલ, ૧૫૭૨—જમીન ને દરિયાપર

ઈંગ્લે નેધર્લાન્ડના સેક્રેટરી મદદ દે છે—નવી શોધને
માટે સફરો, ૧૫૭૬—૧૫૮૩—ફોબિશર, રાસી, હોકિન્સ,

ટ્રેક—કાયેલિક ઉપદેશોનું ઈંગ્લાન્ડમાં આવવું, અને

એલિઝાબેથનો સામા તરફેલો, ૧૫૭૬-૧૫૮૩—રાણીનું રક્ષણ કરવાને મડળી ઉઠી થઈ, ૧૫૮૪—સ્કાટલેન્ડની રાણી મેરીનો શિરચ્છેદ, ૧૫૮૭—સ્પેનનું નૌકાસેન ઈસ્પાનિયન ચઢી આવેલે, અને તેનો પરાજય થાય છે, ૧૫૮૮—ઈસ્પાનિયન મતભેદ મઠી સ્વમ્મતા થાય છે—આ યુદ્ધમાં નવા બંધ થયા, ૧૫૮૯—ફ્રાન્સમાં નાન્ટસનું આસપત્ર ૧૫૯૮—વિધાવધારો, કોપર્નિકસ, ગાલિલીઓ—સાહિત્યકાળ એન્સર સર ફિલિપ સીડની, સર વાલ્ડર રાલી, શેક્સપીયર—હાર્ડ બર્લીનું મરણ, ૧૫૯૯—ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની સ્થાપન થઈ, ૧૫૯૯—એસેકસના અર્મી કિટ્ટર ને મોત, ૧૬૦૧—ઈસ્પાનિયન અમલતજે આર્માન્ડ આબ્યુ, ૧૬૦૨—ઈંગ્લેન્ડનો વહીવટ ૨૬ થયો—મહાન રાણીનું મરણ તા ૨૩ મી માર્ચ, ૧૬૦૩. . પા. ૨૩૧—૨૫૭	૧૫૮૪ ૧૫૮૭ ૧૫૯૮ ૧૬૦૧ ૧૬૦૩
---	--

ભાગ ૬ કો.

આપવ્યખિતવારવાળી રાજ્યસત્તા વિરૂદ્ધ અગડો
પ્રકરણ ૧૬ સું.

ગાદીપતિનો વિશેષ અધિકાર ને પાર્લમેન્ટ

૧ કો જેમ્સ, સ્કાટની રાણી મેરીનો પુત્ર ઈસ્પાનિયન આબ્યુ, અને સ્કોટની પવિત્ર શિયાપર તેનો રાજ્યાભિષેક થયો, તા ૨૫ મી જૂન, ૧૬૦૩—તે વિચસણ અને મળતાવડો હતો, પરંતુ તેની રીતભાવ અનાડીના જેવી હતી અને તેનામાં ડહાપણનો તોર હતો—ઈશ્વરી હક્કથી રાજા છુ એવું તે માનતો, અને ઈજેન્સલેક્ટને બરાબર ઓળખતો નહતો—ધર્મના તથ્ય ફાટા, પ્યુરિટન, કા પેલિક, અને ઈસ્પાનિયન સ્થાપિત રાજધર્મ—હામ્પડન કોર્ટ આગળ મળેલી ધર્મસમાજ, ૧૬૦૪—સ્કાટલેન્ડ જોડે ઐક્ય કરવાની દરખાસ્ત, ૧૬૦૪—પહેલી પાર્લમેન્ટ સાથે થયેલી વકરારો, ૧૬૦૪—૧૬૧૦—સુરગથી ઉડાવી મૂકવાનું કાવતરું—જેમ્સ જાહેરનામાં કાદી જકાત વેરા બેસાડે છે—મહાન કરાર, અને પાર્લમેન્ટનું વિસર્જન,	૧૬૦૩ ૧૬૦૪
---	--------------------------------------

- ૧૬૧૪ ૧૬૧૦—એડલ્ડ એલ્ડે વાંબીયા પાર્લમેન્ટ, ૧૬૧૪—મા-
નીતાનો કારભાર, ૧૬૧૨—૧૬૨૧—સમર્સેટ જ્યાન વિલસે
—સર વાલ્ટર રાલીનો પાયમાલી, ને તેનો શિરચ્છેદ,
૧૬૧૬—૧૬૧૮—ત્રીસ વરસના વિગ્રહનો આરંભ, ૧૬૧૮—
પ્યુરિટન લોકોનું અમેરિકામાં વિદેશગમન, ૧૬૨૦—
૧૬૨૦ સ્પેનની કુંવરીયેરે રાજપુત આધર્ષના સમનો ઠરાવ
ભાંગી પડ્યો, ૧૬૨૩—રાજા ગેરકાયદે નાણા ઉધરાવે
છે—ત્રીજી પાર્લમેન્ટ, ૧૬૨૧—૧૬૨૨—પિમ, હામ્પટન,
એલિથટ ને કોક—એકમને શિર આરોપ ચઢ્યો, ૧૬૨૧—
૧૬૨૧ પાર્લમેન્ટ વિસર્જન થઈ, ૧૬૨૨—પહેલું અઠવાડિયે નીકળતું
૧૬૨૨ વર્તમાનપત્ર, ૧૬૨૨—ચોથી પાર્લમેન્ટ, ૧૬૨૪—હોલાન્ડપર
૧૬૨૫ મોકલેલી સ્વારીનો પાયમાલી, ૧૬૨૫—૧ લા જેમ્સનું
મરણ તા. ૨૭ મી માર્ચ, ૧૬૨૫ . . . પા. ૨૫૬—૨૭૪.

પ્રકરણ ૧૭ સું.

રાજા તથા ગ્રન્થ.

- ૧૬૨૫ ૧ લો આધર્ષ, ૧ લા જેમ્સનો પુત્ર, તે ગંભીર ને મો-
ભાદાર, પરંતુ દુરાચારી ને કપટી હતો—ફ્રાન્સની જેનીએ-
ટાવેરે પરણે—લેન્ડને પૌન્ડેજ નામના વેરા—પાર્લ-
મેન્ટ વિસર્જન કરી—તા ૧૨ મી આગસ્ટ—કેડિજે મોક-
લેલી સ્વારીની પાયમાલી. માટે અકુટાબર—બીજી
૧૬૨૬ પાર્લમેન્ટ, ૧૬૨૬—બર્ટિંગહામને શિર આરોપ મુક્યો—
૧૬૨૭ પાર્લમેન્ટ વિસર્જન ડીધી—ફ્રાન્સ જોડે વિગ્રહ, ૧૬૨૭—
રાજા જખરદસ્તીથી નાણા ઉછીતાં છે છે—સારાશેલનો
ઘેરો ઉઠાવવામાં બર્ટિંગહામ પાછો પડે છે, ૧૬૨૭—ઉછીતા
નાણાં સેવાની સામે વાધા—હકની ખરજી, ૧૬૨૮—બર્ટિંગ-
૧૬૨૮ કામને વધ, ૧૬૨૮—સાર્ડ લંડનનો ખીશપ નીમાયો, ૧૬૨૮
પાર્લમેન્ટ માથું ફેરવી રાજાની સામે ધાપ્યું—પાર્લમે-
૧૬૨૯ ન્ટમાં માધસ ને તેનું વિસર્જન, ૧૬૨૯—વેન્ડવર્થ ને સાડનો
૧૬૩૦ કારભાર—પુખ્ત પ્યુરિટન લોકોનું વિદેશગમન, ૧૬૩૦
—૧૬૩૪—એલિથટ ઠાવરગઢમાં મરણ પામે છે, ૧૬૩૨—
વેન્ડવર્થ આયલાન્ડમાં હાકમી કરે છે, ૧૬૩૩—૧૬૩૯—

દેશની અદરના કાગળો પહેાચાડવાનુ ઠપાલ ખાતુ
 ૧૬૩૫—સાર્ડ આર્યેબિશપ નીમાચો, ૧૬૩૫ ખુરિટનો
 જોડે ઢો—રાજ વહાણુરો ઉધરાવેછે, ૧૬૩૪—૧૬૩૮
 —તે વેરાની સામે હામ્પડન અપોલ કરેછે—પ્રિમને
 બાસ્તવિકને શિક્ષા કીધી ૧૬૩૭—ચાલ્સ જીર જુલમથી ૧૬૩૭
 સ્કાટ સોક્રામખ્યે માર્થનાપુસ્તક દાખલ કરવાનો કોશિશ
 કરેછે—કોવેનન્ટર એટલે કરાર કરનારાઓ ફરી
 પાછી પ્રતિજ્ઞા કરેછે, ૧૬૩૮—વેન્ડર્વર્થને હમણા સાર્ડ સ્ક્રા
 ફર્ડનો ઈલકાખ મળ્યો હતો તેને પાછો ઈંગ્લાન્ડ બોલાવી
 કીધા, તે આયર્લેન્ડથી ફોજ બોલાવવાની દરખાસ્ત
 કરેછે—ફ્રી પાર્લમેન્ટ, ૧૬૪૦—ન્યુબર્ન આગળ સ્કાટ
 સોક્રાની ફતેહ—સાની પાર્લમેન્ટનો આરંભ, ૧૬૪૦— ૧૬૪૦
 સ્ક્રાફર્ડનો શિરચ્છેદ, ૧૬૪૧—ત્રિવાર્ષિક કાયદો ૧૬૪૧— ૧૬૪૧
 સ્કાર એમ્પરનુ નાબૂદ થવું—આયર્લેન્ડના પ્રોટેસ્ટન્ટોની
 કતલ, માહે અકુટોખર, ૧૬૪૧—સાંખા વાધો, માહે
 નવમ્પર ૧૬૪૧—રાજ પાચ સબાસદોને કેદ પકડવાની
 કોશિશ કરેછે, ૪ થી જાનેવારી ૧૬૪૨—સડનના કવાયત ૧૬૪૨
 શિખેસા ટોળા રાજને તરછોડેછે—પ્રજાવિગ્રહનો આ-
 રંભ, તા ૨૨ મી આગસ્ટ—કોરિસિયર અને રાઉન્ડહેડ
 પક્ષવાળા—પ્રિન્સ રૂપર્ટનો રસાસો—પૌલિક પ્રિન્સ ને
 એનજલિસની સડાઈઓ, માહે સપ્ટેમ્બર, અકુટોખર
 ૧૬૪૨—કવાયતી ટોળા રાજને સડનથી પાછો કાઢેછે
 —રાજપક્ષની ફતેહ—હામ્પડનનુ મૃત્યુ, માહે જુન,
 ૧૬૪૩—પાર્લમેન્ટ પક્ષની ફતેહ—ફોક્સાન્ડ કપાઈ મૂઓ
 માહે સપ્ટેમ્બર ૧૬૪૩—સ્કાટસોક્રા જોડે એકકો, તથા પિ-
 મનું મરણ, માહે સપ્ટેમ્બર ૧૬૪૩—ગોલિવર કોમ્બેલ અ ૧૬૪૩
 ને તેની વજબાફ સેના—માર્સ્ટનમૂરનો સચામ, માહે
 જુલાઈ ૧૬૪૪—સ્વનિયામક કરાર ૧૬૪૫—નેરબી આ ૧૬૪૪
 ગળ પાર્લમેન્ટ, પાર્લમેન્ટ પક્ષનો વિજય, માહે જુન, ૧૬૪૫
 ૧૬૪૫, તેથી વિગ્રહની સમાપ્તિ થઈ—ચાલ્સ સ્કાટસોક્રા
 નો આશ્રય લેછે—તેઓ તેને પાર્લમેન્ટને હવાસે કરેછે,
 ૧૬૪૭—તેને ફોજ પકડેછે—આયરિશ તથા સ્કાટ સોક્રા ૧૬૪૭

૧૬૪૯ જોડે તરકટો— બીજો પ્રભ વિગ્રહ, ૧૬૪૮—પ્રેરકનનું
યુદ્ધ—પ્રાઈડનો પર્વ. એટલે જુલાબ, માહે ડીસમ્બર,
૧૬૪૯—રાજની વપાસ અને તેનો શિરમ્મેદ તા. ૩૦ મી
જુન સુને ૧૬૪૯... .. ૫૧૦ રજા—૩૦૨

પ્રકરણ ૧૮ સું.

પ્રજાસત્તાક રાજ્ય.

૧૬૪૯ પ્રજાસત્તાક કે સ્વતંત્ર અમલ આપન કર્યાનું જાહેર-
નામું કાઢ્યું તા. ૧૬ મી મે ૧૬૪૯—તેમાંના આગેવાન
પુરો, કોમ્પેસ, બાડશો, ફેરફાકસ, 'વેન—યૂરોપનાં
બીજા રાજ્યો અજાગો રહેછે—એકાન બાસિલેકે પુરતક
બહાર પડ્યું—સ્કાટલાન્ડ અને આયર્લેન્ડમાં બીજા
ચાલ્સે રાજની કુવાઈ કરી, ૧૬૪૯—ચાનલખાડીમાં પ્રિન્સ
રૂપર્ટ જાણાય છે—આયર્લેન્ડમાં કોમ્પેસ જય મેળવેછે,
૧૬૪૯—ફ્રેંચિડાને વેકસફર્ડ નગર ઘેરા ધાલી લેછે—રજો
ચાલ્સે સ્કાટલાન્ડમાં આવેછે, માહે જુન ૧૬૫૦—કોમ્પેસ
સ્કાટલાન્ડ જાય છે, ૧૬૫૦—ડન્બારનો સંગ્રામ, તા. ૩ જી
૧૬૫૦ સપ્ટેમ્બર ૧૬૫૦—રજો ચાલ્સે ઈંગ્લાન્ડ કૂચ કરી જાયછે—
લુસ્દરનો સંગ્રામ તા. ૩ જી સપ્ટેમ્બર, ૧૬૫૧—રજા
ચાલ્સેનું પલાયન કરી ફ્રાન્સ જવું, તા. ૧૬ મી ઓક્ટો-
બર, ૧૬૫૧—યૂરોપના બીજા રાજ્યોએ પ્રજાસત્તાક
૧૬૫૨ સરકાર મંજૂર રાખી—નૌકાનો કાયદો માહે અકટો-
૧૬૫૨ મ્બર, ૧૬૫૧—ડચ લોકો જોડે વિગ્રહ, ૧૬૫૧—વાન દ્રોમ્પ-
૧૬૫૩ ને હાથે બ્લેકનો પરાજય, ૧૬૫૨—ડચ લોકોનો તદ્દન
પરાજય થયો, માહે ફેબ્રુઆરી, ૧૬૫૩—લોકસત્તાક
રાજ્યમાં પેહેલો સડો—સભાસદો નવી ચૂંટણી કરી પા-
ર્લમેન્ટ બોલાવવાની ના પાડેછે—કોમ્પેસ સભાસદોને
સભાસ્થાનમાંથી કાઢી મૂકેછે, તા. ૨૦ મી એપ્રિલ
૧૬૫૩—લશ્કરી અમલ—જેરબોનકે ખુલ્લી હાડીની પાર્લ-
મેન્ટ સભા મળી, તા. ૪ થી જુલાઈથી ૧૬ મી ડીસમ્બર
સગી,—કોમ્પેસ દેશરક્ષક થયો, તા. ૧૬ મી ડીસમ્બર,
૧૬૫૩—તેના કાનૂનો—હોલાન્ડ જોડે સલાહ ૧૬૫૪—પંડલી

પાર્લમેન્ટનું પાંચ માસમાં વિસર્જન થવું—જેમકા કબજે	
લીધું. ૧૯૫૫—મેજર જનરલની ૧૯વીવાળા સરકારી અમ-	૧૯૫૫
લદારોનો કારભાર, ૧૯૫૫—બીજી પાર્લમેન્ટ, ૧૯૫૬—	
કોમ્પેસ રાજપદ સેવાની ના પાડે છે.—પાર્લમેન્ટ સભાનું	
વિસર્જન, માટે ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૮—ફૂન્સની સડાઈ, જેમકા	૧૯૫૮
કબજે લીધું—દેશમાં શાન્તિ સાથે અસતોષ હતો—કો-	
મ્પેસનું મરણ, તા. ૩ જુન સપ્ટેમ્બર, ૧૯૫૮—રિચર્ડ	
કોમ્પેસ દશ મહિના દેશરક્ષક રહ્યો—રમ્ય સભાને યાદી	
ખાસાવી, ૧૯૫૬—રાજમાં અંધેર—સેનાપતિ મન્ડ સન્ડનમા	૧૯૫૬
મરેશ કરે છે, તા. ૧ સી જુન, ૧૯૬૦—સાખી પાર્લમેન્ટનો	
અન્ત આવે છે, તા. ૧૬ માં માર્ચ ૧૯૬૦—૨ જો ચાર્લ્સ	૧૯૬૦
ડાવર બંદરે આવી ઉતરે છે, તા. ૨૫ મી મે, અને તેને	
પાછી ગાદી મળે છે, તા. ૨૬ મી મે, ૧૯૬૦. પાં ૩૦૩-૩૨૨.	

પ્રકરણ ૧૯ સું.

પુનઃસ્થાપના.

૭ જો ચાર્લ્સ, ૧ મા ચાર્લ્સનો પુત્ર, કક્ષાખોર, સાખી	૧૯૬૦
નજરવાળો, સરખા અભાવનો ને સાવધ, પરંતુ અવારો	
અને આગેમુ હતો—ગાદીપરથી કાઢી મૂકે તો કદી	
જવુ નહિ એવો નિશ્ચય તેણે કર્યો હતો—કસારેન્ડન	.
આગેવાન પ્રધાન હતો, ૧૯૬૦—૧૯૬૭—માફીનો કાયદો	
૧૯૬૦—ફૂડસ હક સેવા બંધ કર્યા, ૧૯૬૦—ચાર્લ્સ	
રમાથી ફોજની પહેલી નાની તુકડી રાખે છે—કારે-	
સિયર પાર્લમેન્ટ, ૧૯૬૧—બેપરવહીગયણ દરબાર,—	૧૯૬૧
ધ્યુરિટન કારભારથી છૂટા થવાથી સોડા દરખાષ છે,—	
સ્કાટલેન્ડ ને આયલેન્ડમાં સક્રિય—કારપોદેશન આક્ર ને	
યુનિફોર્મિટીનો આક્ર, ૧૯૬૧—૧૯૬૨—ડિસેન્ટરો એટલે	૧૯૬૨
મતિગા નહિ ગ્રહણ કરનારાઓની વિરુદ્ધ કાયદા પથા,	
૧૯૬૨—૧૯૬૫—બનિયન ને મિલ્ટન—મતિગા નહિ ગ્રહણ	
કરનારા સોડાનું વિદેશગમન—રાયસ સોસાયટીની સ્થા-	
પના, ૧૯૬૨—રોમન કાયેલિક સ્પીરિટ ચાર્લ્સનું સગન	૧૯૬૨

- ૧૬૬૫ સોડાને પસદ આવતુ નથી—રેનનો શિરચ્છેદ—ડન્ડક
 નગરનુ વેચાણ, ૧૬૬૨—હોલાન્ડ વેરે વિગ્રહ, ૧૬૬૫—
 ૧૬૬૬ સડન ખાતે મરફી, ૧૬૬૫—ડાઉન્સનુ યુદ્ધ, ૧૬૬૬—
 સડનની આગ, તા ૨ જી સપ્ટેમ્બર, ૧૬૬૬—ન્યુ રિવર
 નામની નહેરવાટે પાણી આણ્યુ, બ્રેડાનું તહનામું ધતુ
 ૧૬૬૭ હતુ તે અરસામા વસવાના કાકસાએ મેડવે નદીમાં
 વહાણો ખાગી મૂક્યા, ૧૬૬૭—સોડાનું ગુરુત્તે ધતુ ને
 કસારેન્ડનો દેશનિકાલ, ૧૬૬૭—કબાલ મધાન મડળી,
 ૧૬૬૭—૧૬૭૩—હોલાન્ડ અને સ્વીડનનેડે ઇંગ્લાડ ત્રિરા
 ૧૬૬૮ જય સંવિ કરેછે ૧૬૬૮—ચાલ્સે તથા લૂઈ વચ્ચે ડોવરના
 ૧૬૭૦ છાના કરાર, ૧૬૭૦—સરકારી તીબેરીનુ દેવાણું, ૧૬૭૨—
 ૧૬૭૨ ધર્મેષૂદ કે રહેમનુ જાહેરનામુ ૧૬૭૨—હોલાન્ડ નેડે
 બીજે વિગ્રહ, ૧૬૭૨—ચોડેનો ડચુક પડે રોમન કાયેલિક
 ૧૬૭૩ ધધાનુ જાહેર કરેછે—કસોડોના કાયદો, ૧૬૭૩—કબાલ
 મધાન ટોળોનો અન્ત—મધાન પક્ષ અને વિરૂદ્ધ પક્ષ—
 ડેનિયનું કારભાર, ૧૬૭૩—વિચિત્ર મ ને મેરીનુ લગ્ન, ૧૬૭૭
 —ચાલ્સેને ફ્રેન્ચો કનેધી પેન્શન મળેછે—પોપિશ કાવતર,
 ૧૬૭૮ ૧૬૭૮—નિમેગનનુ તહનામુ, ૧૬૭૮—ડેન્મીની પડતી, ૧૬૭૯
 ૧૬૭૯ —જેમ્સ, ચોડેનો ડચુક, રોમન કાયેલિક હોવાથી તેને
 ગાદી પરથી ખાતલ કરવાનો ઠોર, ૧૬૭૮—૧૬૮૧—હેબી
 અસ ડોપેસ નામનો ધારો ૧૬૭૯—મન્મથનો ડચુક ગાદી
 તેનાનુ કરેછે તેને લાર્ડ શાફ્ટસ્મરી મદદ દેછે—પાર્સ
 ૧૬૮૧ મેન્ડનુ વિસર્જન, ૧૬૮૧—વિગ ને ટોરી એ નામો ઉત્પન્ન
 ધધા—ઓક્સફર્ડની પાર્સમેન્ડ, બસાત્કારની ધમતી,
 ૧૬૮૧—શાફ્ટસ્મરીની પડતી—પેન્સિલ્વાનિયામાં પેમ
 ૧૬૮૩ વસાયત કરેછે ૧૬૮૨—રાર્થ હોસનુ તરફ, ૧૬૮૩—રસેલ
 ને સિડનીના શિરચ્છેદ, મૂગે મ્હોડે રાજાનો જૂલમ સહન
 કરવાનો સિદ્ધાંત પાદરીઓ બોધેછે—૨ જી ચાલ્સેનુ
 ૧૬૮૫ મરણ તા ૬ ફી ફેબ્રુઆરી ૧૬૮૫ ... પા૦—૩૨૩ ૩૪૫

પ્રકરણ ૨૦ મું.

રાજ્યની ઉચ્ચપાયલ.

૧૬૮૫

૨ જી જેમ્સ, ૨ જી ચાલ્સેનો ભાર્થ, સાત કરવાની

દાનતવાળો પરતુ દુરાચરો ને અણસમળુ હતો—રામન કાયેલિક ધર્મ આપન કરવાની ઈચ્છા રાખતો—આપ-ખૂદો ભરેલા કત્યો કરે છે—બ્લિગ પક્ષનાજા માનમથ મેટેમ્બલ હોવાથી તેને ગાદીનો દાવો કરવાનું આમતથા કરેછે ૧૬૮૫—મ્કાટલાન્ડમાં આર્ગિયનુ બડ નિધજ થાયછે, માટે મે ૧૬૮૫—માનમથ સમુદ્ર ઓળગી ટાન્ડન આગળ આગે છે, ત્યાં તેની દુવાઈ કરેછે—સેજજ મૂરના સગ્રામમાં તેનો પરાજય થાય છે, માટે જુન, ૧૬૮૫—ખૂની કચેરીમાં કર્કે ને આચાધીશ જેલિસે ધાતકી રીતે વેર વાળ્યું, માટે સપ્ટેમ્બર, ૧૬૮૫—જેમ્સ કાયેલિક અધિકારીઓ નીમે છે—કસોટીનો કાયદો તોડવા બાબત પાર્લિમેન્ટ રાજની સાથે તકરાર કરેછે, ૧૬૮૫—ફાન્સમા નાન્ડસન આજ્ઞાપત્ર ૨૯ થવાથી ઈંગ્લેન્ડે હબકી જાયછે—કાનાખાનામાની રાજ્યકીય ચર્ચા—જેમ્સનુ જીલમી ધર્મી-ધપણું—કાયદાની સત્તા બંધ પાડવાના અધિકારનો જેમ્સ દાવો કરે છે—કાયેલિકોને સરકારી હોદ્દો આપેછે—જેલિસના પ્રમુખપણા હેઠળ હાર્થ પ્રિમિયન નામની કોઠે પાછી ઉભી થઈ, ૧૬૮૬—લડનમાં લશ્કર લાવી મોકોને ભડકારે છે—ધર્મભુટ કે રહેમનુ જાહેરનામું કાઢેછે ૧૬૮૭—માગડેલન કોમેજના ફેસોજને જેમ્સ કાદી મૂકે છે, ૧૬૮૭—ઓરેન્જના વિલિયમની અને તેની ધણીઆણી મેરી, જેમ્સની પુત્રીની તરફ મળ છુપી રીતે વળે છે—જેમ્સને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી તેની પાછળ મેટેમ્બલ રાજ ગાદીપર બસશે એ આશા જતી રહે છે ૧૬૮૮—વિલિયમ ઈંગ્લાન્ડના કાઠાપર આવી ઉતરેછે, તા ૫ મી નવમ્બર, ૧૬૮૮—જેમ્સનુ પસાયન—અરાજ્ય, માટે ડીસેમ્બર ૧૬૮૮ થી કેપ્તુઆરી ૧૬૮૯ લગી—હકની પત્ર કા તથાર થઈ ૧૬૮૯—વિલિયમ ને મેરીને રાજ રાણા આપો તેમના નામની દુવાઈ ફરી, તા ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૬૮૯

૧૬૮૬

૧૬૮૭

૧૬૮૮

૧૬૮૯

વિલિયમ ને મેરીનો રાજ્યાભિષેક થયો તા ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૬૮૯—વિલિયમ અભારે કરડો ને સોમિમા

૧૬૮૯

- અમિત્ર્ય હતો પરંતુ તે સારો રાજા હતો—૨ જો જીએસ
દરિયો ઝોળંગી ફાન્સથી આયર્લેન્ડ જાય છે—નોન જી-
રો અને જોકોનાઈટો વિલિયમથી અલગ રહે છે—૩
વિલિયમ ને મેરીની સ્કાટલેન્ડમાં આણ કરી તા ૧૧ મી
એપ્રિલ—૬૬૫ બડ—કિલિકાન્ડીની લડાઈ તા ૨૭ મી
જુલાઈ—આયર્લેન્ડમાં પ્રજાવિગ્રહ—લડનડેરી નગરનો
મેરો અને તેનો છુટકારો માટે એપ્રિલથી આગષ્ટ
૧૬૮૮—જીએસ ડબ્લિનમાં અમલ ચલાવે છે—ઈંગ્લાન્ડમાં
વમસ્વાતવ્યનો કાયદો પસાર થયો—પાર્લમેન્ટ દરવરસે
નાણાં મળુર કરે છે—મ્યુનિની એલસે સિપાઈઓના બડ
સબથી બિલ—વિલિયમ દરિયો ઝોળંગી આયર્લેન્ડ જા
ય છે—બાઈનનો સત્તામ તા ૧ લી જુલાઈ ૧૬૯૦—જીએસનો
પરજીય અને તેનું નાશીને ફાન્સ જવું—નીચીહેડની
૧૬૯૦ લડાઈ ૧૬૯૦—આયર્લેન્ડ વચ થયું—લિમરિકનું તહ
૧૬૯૨ નામુ ૧૬૯૧—ગ્લેન્ડોની કાલ ૧૬૯૨ (૩૬૮ મુ પાનું જુઓ)
—જીએસનો પક્ષ કરનાર ફાન્સના રાજા લૂઈસે લડવાને
વિલિયમ ને વર્લોડ જાય છે ૧૬૮૨—વિલિયમની સામે કાવ
તરા લાહિંગનો સત્તામ થવાથી ફ્રેન્ચ ભોંડોનો કાફલો નિર્બલ
થઈ જાય ૧૬૯૨—મેરીએ શ્રીનીચ ઈરિષતાલ સ્થાપી
—સરકારી કરજનો આરબ ૧૬૯૨—રાજ્ય—પ્રરભાર
કરનારી ડાંગી દસ્તકનો રાજ્ય વલિવડ ઉપસ થાય છે
૧૬૯૩—ઈંગ્લાન્ડની બેંક ગ્થાપન થઈ ૧૬૮૪—નવો ત્રિવ-
ર્ષી કાયદો ૧૬૯૪—મેરી રાણીનું મરણ, ૧૬૮૪—છાપા
ખાનાનું છુટાપણ ૧૬૯૫—રાજકોહનો પ્રથમ મુધારો
—નનુ નાણુ પાડ્યુ ૧૬૯૬—બ રીવેરો ૧૬૯૬—વિલિયમને
૧૬૯૭ મારવાનું તરકડ ૧૬૯૬—રિરિવકનું તહનામુ ૧૬૯૭—
ફોજનું કમી થવું—ખાયાધીશો સ્વતંત્ર થયા ૧૭૦૧—
સ્પેનની ગાદીના વારસાની ભાંજગડ—વહેયણીની બે
સંધિ—આન્જુ સ્પેનનો રાજા થાય છે—લૂઈ ને વર્લોડ-
૧૭૦૧ માંના કિલ્લા સર કરે છે—વારસાનો કાયદો ૧૭૦૧ માં
પાસ થયો તેથી ૧ લા જીએસની પૌત્રા હાનોવરના ઈસે
૬૮૨ની વચ્ચે-બાણી સોફાયા આનની પાછળ ઇંગ્લા

ન્ડની ગાદીની વારસ ઠરેછે—ફાન્સમા ૨ જા જેમ્સનુ
મૃત્યુ—તેનો પુત્ર પ્રિટેન્ડર એલસે દોગી રાજપુત ઇસા
ન્ડની ગાદીનો દાવો કરેકે તેને સૂઈ મદદ દે છે ૧૭૦૧—
દોગી રાજપુતને ખાળવાને સડાઈ કરવા ઈસાન્ડ આગુર
બનેછે—વિસિયમનુ મરણ તા ૨ જી ફેબ્રુઆરી ૧૭૦૨—
પાગ ૩૪ -૩/૬

૧૭૦૨

પ્રકરણ ૨૧ સુ

સ્વચ્છ વરના ગાદીપાનચેમા છેલ્લી
આન રાણીની દુવાઈ ફરી—ને મદ ધુજિની માયાજી
ને ખસી હતી—માર્સખરો ને ગોડોલ્ફિનજી પ્રવાનમહળ
૧૭૦૨—ફાન્સની સામે મહાન એકા—મદગાર રાજ્યો
મામખરોને નડતર કરેછે—કસોગના કથદાને પ્રસંગોપાત
અનુસરવા બાબતજી નિસ ૧૭૦૦—૧૭૧૧—આનરાણીની
ખેરાત ૧૭૦૪—એનહીમનો સચામ ૧૭૦૪—જીબા
૯૯૨ હરતક સીજી ૧૭૦૮—રામિયાસજી યુદ્ધ ૧૭૦૮—
સૂઈ સાથે સલાહ કરવાની બિગ સોડો ના પાડેછે ૧૭૦૬—
પ્રિટેન્ડર રફાલસાન્ડપર ચ્વારી સેઈ જનાની વમરી
આપેછે—સરકારી કરજના ખુલ્લનો નળર ભાવ ઉતરે છે,
૧૭૦૮—મોલ શેહેરાજી વવડુ—નાના વતનદારોજી
કમી થવું—રફાલસાન્ડ તથા ઈસાન્ડજી સમુખ થવું
૧૭૦૭—ફોજદારી કાયદા આયર્માન્ડને પાડેછે—ઓડેનાઈ
અને સીસની સડાઈઆ ૧૭૦૮—માદસાફેની સડાઈ
૧૭૦૯—સોડોને સડાઈનો કલગો થાયછે—માર્સખરો તથા
બિગ સોડોને માદી મુખ્યા ૧૭૧૦—હાસી અને સેન્ડ

૧૭૦૨

૧૭૦૪

૧૭૦૬

૧૭૦૭

૧૭૦૮

૧૭૧૦

ભાગ ૭ મો.

ઈંગ્લાન્ડના રાજ્યનો રૂલાવો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

ઈંગ્લાન્ડ સુદ્ધ થયું.

- ૧૭૧૪ ૧ સો જ્યારે (હાનોવરનો), પહેલા જમસનો પ્રધાન,
પ્રમાણિક ને ભણુ કરવાની ઘનતનાળો હતો—ટોરી પ્રધા-
નોપર આરોપ મુકી તેમનાપર કામ ચલાવ્યું—બિગ
પાર્લામેન્ટ—સોકો અસતોષી થયા—ફિનૂર સખધી કા-
મદો પસાર થયા. ૧૭૧૫—ઉત્તર ભાગમાં જોકોબાઇડના
તરફે, ૧૭૧૪—૧૫ મા લૂંટના મરણથી કાન્સ ઉપદ્રવ
કરતું બધું થયું, ૧૭૧૫—સાત વરસ સુધી પાર્લામેન્ટે
કાયમ રહે એવો ઠરાવ થયો. ૧૭૧૬—પગસારો ભૂશિર
આગળ સ્થાનિયર્ડ સોકોનો મંગળ્ય, ૧૭૧૮—ઈંગ્લેન્ડના
વેપારની વૃદ્ધિ—સાઉથસી પરપોટો ફાટેલે ૧૭૨૧—
૧૭૨૧ એ યોજનાની સામે વાલ્પોલ થયો હતો, તે મુખ્ય મંત્રિ
થાયે, ૧૭૨૧—૧૭૨૨—મહાન બિગ કુદુખો ભેડે વગ
ધરાવતો હોઈ તે દેશને સ્વસ્થ કરેલે—વૂડના અરધા
પેન્સના સિક્કાથી આયર્સાન્ડમાં સકલ પેદા થાય છે
૧૭૨૩—૧ લા જ્યારેનું મરણ, ૧૭૨૭
- ૧૭૨૭ ૨ જો જ્યારે, ૧ લા જ્યારેનો પુત્ર, હઠિસો ને કામાગુર
હતો—તેની રાણીએ વાલ્પોલને પુષ્ટિ દીવી—વાલ્પોલના
મહેસુલ બાબતના સારા કામો—દાણ્યચોકી ભેનાનું નિલ
નામંજૂર થયું, ૧૭૩૩—વાલ્પોલપરથી તેના મેન્ટી-
એના મન ઉઠ્યા થાયે—સ્વદેશબક્ત ટોગાનો ઉદય
૧૭૩૭—રાણી કારોલાર્થનનું મરણ ૧૭૩૭—જ્યારેફફિલ્ડ ને
વેન્સીના ઉપદેશ ૧૭૩૮—કાન્સ તથા સ્પેનનો કામિલી કા-
મ્પાકલ—જેન્ડિન્સના કાન કાપવાથી થયેલો વિચલ ૧૭૩૯
—વાલ્પોલની પડતી ૧૭૪૨—આર્ચિબાની ગારી સખધી
વિચલ—હાનોવરનો ખચાવ કરવાને ઈંગ્લાન્ડને તેમા
જાડાવવું થયું ૧૭૪૩—ડોલ્જનનું મુદ્દા, ૧૭૪૩—દુનિયાની

કરતા સર કરી આન્સનનુ પાણુ આવડુ ૧૭૪૪—	
ફોન્ટેનોયની સડાઈ ૧૭૪૫—જેકોનાઇલ સોકોનુ બડ	૧૭૪૫
૧૭૪૫—ફાલ્કર્ક ને કલોડનના યુદ્ધ, ૧૭૪૬—રાજપુત	
આર્લો ફ્રાન્સ નાચી જાયત્રે—હાઈલાન્ડર સોકોનાં હાથિ	૧૭૪૬
ધાર સેઇ સીધા, ૧૭૪૬—એલા ગ્રાપેલનુ તહનામુ ૧૭૪૮	૧૭૪૮
—વેલ્સના શાહજાદાનુ મરણ ૧૭૫૧—પચાગનો સુવારો	
—ઈન્ડિયા કમ્પનીનો હેવાલ—હિંદમા ઇંગ્લેન્ડ તથા	૧૭૫૧
ફ્રેન્ચ સોકોની વચ્ચે ઝઘડો—ફ્રેન્ચ તથા ક્લાઈવ ૧૭૪૮	૧૭૫૪
—૧૭૫૧—ક્લાર્કની સાહસભરેલી સ્વારી ૧૭૫૧—હિંદ	ચક્ર ૨૬
માં સલાહ ધાયછે, ૧૭૫—ઈંગ્લેન્ડ તથા ફ્રેન્ચસોકો વચ્ચે	૧ના ડયુક
કાનડામાં થયેલી અપાઝપીઓ ૧૭૫૪—ફ્રેન્ચસોકો ફ્રેન્ચ	૧૭૫૪
નામનો કિલ્લો બાંધેછે, ૧૭૫૪—ઈંગ્લેન્ડ સેનાપતિ બ્રાડોકનો	૬૧ શાય
પરાજય ૧૭૫૫—કાનડામાં નિર્જે યુદ્ધ થવાની વકી	૨નો ડયુક
—સાતવરસના વિગ્રહનો આરંભ ૧૭૫૬—ઈંગ્લાન્ડમાં	૧૧૩૦૨
ગભરાઈ—ફ્રેન્ચ સોકો મિનોર્કા કબજે લે છે, ૧૭૫૬	૧૭૫૭
—કલકત્તામાં અધારી કોલડીમાં થયેલા માકા બનાવના	ધુરાપમાં
સમાચાર, ૧૭૫—ગૌડા સરદાર બિંગનો શિરચ્છેદ	૧૭૫૬
ધર્મો ૧૭૫૭—ધુરોપ બડપર ઇંગ્લેન્ડનો પરાજય	યુકાસ્ટલ
૧૭૫૭—સંવત્ર અક્ષોયી—પિંટ (અને પાછળથી લાઈ	જીન
ચાપમનો ઈલ્કાન મળ્યો હતો તે) નો ઉદય, ૧૭૫૭—	૧૭૫૭
તે હમ્બેર ઉપાયો યોજે છે પ્રિશિયાના રાજા ફ્રેડરિકને	
મદદ દે છે—રોસ્બાક અને લાયબેન આગળ ફેલે ૧૭૫૭—	.
ક્લાર્કવ કલકત્તા પાણુ સર કરેછે—પ્રાર્સનિના સમામ—	
૧૭૫૭—હિંદમાં ઇંગ્લેન્ડની સર્વોપરી સત્તા જામી—પિંટ	૧૭૫૭
કાનડામાં ફોજ મોકલેછે, ૧૭૫૭—ફ્રેન્ચે કિલ્લો સર કર્યો	
૧૭૫—વૃન્ધ પ્રિન્સ નગર લે છે ૧૭૫૮—મોન્ડિયાલ	૧૭૫૮
શરણ ધાયછે, ૧૭૬૦—કાનડા દેશ ઇંગ્લેન્ડની હકુમત	૧૭૬૦
નીચે આપેછે—પહેલી નહેરો થઈ ૧૭૫૮ (૪૪૧ મુ	
પાનુ જીમ્મો) —ધુરોપમાં જાય વિજયો—રજા જયાજીનુ	
મરણ તા ૨૬ મી અક્ટોબર સને ૧૭૬૦	

૨ જો જયાજી, બીજા જયાજીનો પુત્ર સલાહ કરવાની ઇચ્છા કરેછે—પિંટ રાજાનામુ આપેછે કેમકે રયે

૧૭૬૧

લાડબુટ

૧૭૬૨

૧૭૬૩

નદેશ ભેડે વિચ્છેદનો આરભ થતો હતો, ૧૭૬૧—બ્યૂટનો અર્થ પ્રધાન થયો—એન ભેડે વિચ્છેદ કરવાની ઈચ્છાને ફરજ પડી ૧૭૬૨—હયુબટેરબર્ગની સલાહ, ને પારિસનું તહનામું થવાથી સાત વરસના વિચ્છેદનો અન્ત આપેલો, ૧૭૬૩ . . . ૫૧૦ ૪૦૫-૪૩૮

પ્રકરણ ર૨ મું.

અમેરિકાનાં સરથાનોનું સ્વતંત્ર થવું.

૧૭૬૩

લાડબુટ

એન ૧૧

આર્ટિ ૫

૧૭૬૩

રાકિંગહામ

૧૭૬૫

ગ્રાફ્ટન

ન્યુ યૉર્ક

૧૭૬૬.

લાડ નોર્થ

આ ૩૩

રી ૧૭૭૦

પારિસની સલાહ થઈ તે વેળા ૩ જા જ્યાનને ગાદી મળ્યાને તથા વરસ થયા હતા—પ્રધાનોનું પ્રબળ બળુ પામ્યે—સેકિના પ્રતિનિધિ વગરની પાર્લમેન્ટ—ઈંગ્લાન્ડની સ્થિતિ—સચા ને વરાળયંત્ર—જમીન ઘેરી વાડા બનાવેલે—ગરીબનો વધારો—મધ્યમ વર્ગનું અગત્ય વધે છે—૩ જા જ્યાન ધાર્મિક, સાદા મનનો પ્રેમી પિતા, વિચક્ષણ ને ખતી પથ્થ હડીસો ને મનઝરીપથે વર્તના રો હતો તે ગાડો થયો—તેણે ઈંગ્લાન્ડની ઉત્પત્તિનો અલ્પકાલ કચો—બ્યૂટના પ્રધાનપદથી નીચે ટોરી પક્ષનો ફરી ને ઉદય થયો—સાચ ફરવત અને અન્યાય—બ્યૂટ રાજીનામું આપેલે ૧૭૬૩—વિલ્કસ ભેડે પાર્લમેન્ટનો ટંકો ૧૭૬૩—અમેરિકાના સરથાનોરે વિચ્છેદનો આરભ, ૧૭૬૪—ઝાંપનો કાયદો ૧૭૬૫—પહેલું રાજ પ્રતિનિધિ નીમવાનું નિમ—ઝાંપનો કાયદો રદ થયો, ૧૭૬૬—ઠાઉશેન્ડના મહેસુલબાબતના ખારાને લીધે અમેરિકામાં સત્તાપ પદા થાયલે—વિલ્કસ મિડલ સેકસ તરફથી ચૂંટાઈ આવ્યો, ૧૭૬૯—પાર્લમેન્ટ તેને દાખલ કરવાની નાપાડેલે, ને ગેરકાયદે તેની સભાસદની જગ્યા કર્નેલ લેફેસને આપેલે—વિલ્કસ કામન્સની સભાના કામનો રિપોર્ટ છાપનારા એનો પક્ષ સેઈ તેમની વતી લડત ચલાવે છે ૧૭૭૧—લડન નગર ને પાર્લમેન્ટની વચ્ચે ટંકો—રિપોર્ટ બહાર પાડવાનું જારી રહેલે—હાલના વર્તમાનપત્રો

અમેરિકામાં મેચેની વધેલે ૧૭૭૦—ચા પર જકાત નાખી—એન્ટન બદરમાં ચા ફેક્ટી દીધી, ૧૭૭૩—અમેરિકામાં પહેલી ડોન્સેસ મળી, ૧૭૭૪—ગ્રેન્ડ આગળ

૧૭૭૩

ઝપાઝપી થઈ, તા ૧૯ મી એપ્રિલ ૧૭૭૫—સરથાનીઓ	૧૭૭૫
અને ઇંગ્લાન્ડવચ્ચે વિચલનો આરભ થાયછે—બન્ધસં	
હિલની સડાઈ, માહે મે ૧૭૭૫—જ્યાર્જ વોશિંગ્ટન સેના	
પતિ થયો—અમેરિકન સોડિયુ સ્વાધીનતાનું જાહેરનામું	
તા ૪ થી જૂલાઈ ૧૭૭૬—બરગોઈનની ફોજનું શરણ	
થવું, માહે અક્ટોબર, ૧૭૭૭—આયર્લેન્ડનો સલાહ કરવા	૧૭૭૭
સારૂ છેલ્લો પ્રયત્ન—તેનું મરણ ૧૭૭૮—જી. શાલ્વેરનો ઘેરો	
૧૭૭૮—૧૭૮૨—આખું યુરોપ ઇંગ્લાન્ડની સાથા થાયછે	
—આયર્લેન્ડનો માલ વગર જકાતે નિકાસ કરવાની	
પરવાનગી મેલન મેળવે છે ૧૭૮૦ અને પાયર્નિંગસના	૧૭૮૦
ધારાનું ૨૬ થયું ૧૭૮૦—ગ્રોડનના ફિગુરો, ૧૭૮૦—થોર્ક	થોર્કનામ
હાઉસ નગર આગળ ઈંગ્લેન્ડ ફોજનું શરણ થવું માહે અક્ટ-	માર્ચ
ોબર ૧૭૮૧—સાર્ડ નોર્થ રાજનામું આપેછે ૧૭૮૨—	૧૭૮૨
રોડનેના હરિયાપરના વિજયો ૧૭૮૨—અમેરિકાનું સ્વાધી-	શાન્સ
નપણ ઇંગ્લાન્ડ સ્વીકારે છે, ૧૭૮૨—વર્સેલ્સનું તકનામું	જુલાઈ
માહે જાન્યુઆરી ૧૭૮૩.	૧૭૮૦

પ્રકરણ ૨૬ મું.

આપણા સમયનો ઇતિહાસ

- ૧૮૨૦ ૪ થો જ્યાનં ત્રીજા જ્યાનંનો પુત્ર—કારોસાર્થન રાણીની તપાસ—કેટો ગ્રોટ મહોબ્બાત કાવતરું, તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરી—સાર્ડ લડનડેરીનો (કાર્ટલરેનો) અપમાત
- ૧૮૨૨ કાનિંગ પરદેશ ખાતાનો કામદાર ઢોઈ ઈંગ્લાન્ડને સલાહ શાન્તિમાં રાખેછે—કાયસિક મંડળી, ૧૮૨૩—પહેલી શિશ્વપાળા, ૧૮૨૩ (પર ૧ મુ પાનુ જીવ્યો)—પાંસ દોજદારી કાયદામાં સુધારો કરે છે, ૧૮૨૪—હરિક્ષન પરસ્પર જકાતનું બિલ પાસ કરાવે છે, અને વેપારના કાયદા સુધારે છે, ૧૮૨૩—૧૮૨૪—સેટો, ગભરાટ, અને દુકાળ, ૧૮૨૪—૧૮૨૬—પરદેશગમન, ૧૮૨૬—આમરે-લિયામાં સરચાનોની સ્થાપના, ૧૮૦૩—૧૮૩૬—કાનિંગ મુખ્ય પ્રધાન થયો, ૧૮૬૭—કાનિંગનું મરણ, ૧૮૨૭—અનાજપર કરતા કાંટાની માફક ચઢતી ઉતરતી જકાત, ૧૮૨૮—વેલિંગ્ટન મુખ્ય પ્રધાન રહ્યો, ૧૮૨૮—૧૮૩૦—એકિનેસની ચૂંટણી, ૧૮૨૮—કાયસિક સેક્રેટારી ધૂંપાયાનું બિલ પાસ થયું, ૧૮૨૯—નવું પોસિસખાતું સ્થપાયું ૧૮૨૯—૪ થો જ્યાનં મરણ પામ્યો, મહિ જુન ૧૮૩૦.
- ૧૮૩૦ ૪ થો વિસિધમ, ત્રીજા જ્યાનંનો બીજો પુત્ર, ' ખુશ મિલજી ને રગિસો ખસાસી જેવો હતો—હાન્સમાં રાજ્યની ખીજી ઉધસ પાપસથી ઈંગ્લાન્ડ અસ્વસ્થ બન્યું, ૧૮૩૦—માન્ચેસ્ટર રેલ્વે ઉધાડવાની ક્રિયા વખતે હરિક્ષન હણાયો, ૧૮૩૦—વેલિંગ્ટનનું રાજીનામું, મહિ નવમ્બર, ૧૮૩૦—પાર્લમેન્ટના સુધારાના બિલો ૧ મું માર્ચમાં, ૨ જુન સપ્ટેમ્બરમાં, ૩ જુન તા. ૧૮ મી ડિસેમ્બર ૧૮૩૧ ને રોજ પસાર થયું—ક્રોન્વેલ્ટિવ અને લિબરલ નામો નીકળ્યા—ગુલામગીરી રદ કરવાનો કાયદો પસાર થયો, તા. ૩૦ મી આગસ્ટ, ૧૮૩૩—કારખાના તથા કેળવણીને સગતા પાસ, ૧૮૩૩—ગરીબ સંબંધી નવો કાયદો, ૧૮૩૪—ગ્રુનિસિપાલિટીને સગતો સુધારો, ૧૮૩૫—જન્મ મરણની

નોંધ, ૧૮૩૬—ઉપલા ફેરફારોને કીધે સંકલ પેદા થયું—
કાનડામા બળવો થયો, ૧૮૩૭ (૫૨૪ મુ પાનું જુઓ)—૪મા
વિલિખમનુ મરણ, તા. ૨૦ મી જુન ૧૮૩૭ પા. ૪૬૯—પરર

પ્રકરણ ૨૬ મું.

ઈંગ્લાન્ડ અને તેનાં તાપાલાં સરચાનો

વિક્ટોરીયા, કેન્ટના ડ્યુકની પુત્રી ગાદીએ બેઠી, તા. ૨૦ મી જુન, ૧૮૩૭, તેનો રાજ્યાભિષેક થયો તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૮—રાજપુત્ર આલન૯ વેરે પરથી તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૪૦—હાનોવરની ગાદી કિમ્બ સાન્ડના ડ્યુકને મળે છે—વીજળીના તારની ચોષ થઈ—માર્કે ડહીમને કાનડાનો ગવર્નર જનરલ નીમી મોકલ્યો, ૧૮૩૮—સનદી હક માગનારાઓનો ઉદય—અનાજના કાયદા વિરૂદ્ધ એક્ટો, ૧૮૩૮—એક પેની ૮ પાસનો દર, ૧૮૩૯—અધીશ્વ બાબત ચીનસાથે વિગ્રહ ૧૮૩૯—કાનડાનું રાજ્ય મીરણ બાધી આપ્યું, ૧૮૪૦—અકબા નીસ્તાનમા કાબુલ ઘાઠમાં કતલ, ૧૮૪૨—પીલ કમીટી પર વેરો નાખે છે, ૧૮૪૨—સ્કાટલેન્ડમા નિરુકુચ રૂઝ-મડળ સ્થપાયું ૧૮૪૩—આયર્લેન્ડમા બકાકાનું રાકુંને રોગ લાગ્યો, ૧૮૪૫—પીલ અનામિત વેપારની દિશાવ કરે છે, ૧૮૪૫—અનાજના કાયદા નાનુદ થયા ૧૮૪૬—વેપારનું સંરક્ષણ કરનારો પક્ષ પીલને અધિકાર પરથી કાઢી મૂકે છે, ૧૮૪૬—સને ૧૮૪૮ ની શાન્સન રાજ્યની

સંબંધ,
૧૮૩૭

૧૮૩૮

વાઈઆ
બડી-
ન, ડી
સેઅર

૧૮૫૨
લાઈપા
મરેન
ફુઆ-
ગી.

૧૮૫૫
૧૮૫૬

હાઈડ પાર્કમા મહાન મદ્યન, ૧૮૫૧—સૂઈ નેપોલિયને
કેર વર્તાવ્યો, તા. ૨ જી સેપ્ટેમ્બર, ૧૮૫૧—પહિયા ઇંગ્રેજ
વાસન્ટિયરો, ૧૮૫૨—પૂર્વ તરફના રાજમામલાની ભાજ-
ગડ વધેલો, ૧૮૫૩—કિમિયાનો વિચર, ૧૮૫૪—આલ્માનુ
યુઈ, તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર, —બાલાકલાવા, તા. ૦ ગ્ય મી
અકટોબર—ઇન્કર્મ, તા. ૫ મી નવમ્બર ૧૮૫૪—અંધર
અને અવ્યવસ્થા—નિસ ફોરેન્સ નાઈટિંગેલની મદદ—
સિખામ્પોસનો કિલ્લો લીધો, તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૮૫૫
—પારિસના તકનામાથી વિચરનો અન્ન આને છે, તા. ૨૦
મી માર્ચ, ૧૮૫૬.

૧૮૫૭

લાઈકાબી
ફુઆર

૧૮૫૮

લાઈ પામ
સ્ટેન જીન,
૧૮૫૬

હિંદમા દેશી સિપાઈઓનાં દુઃખ દરદ—હિંદમાં સિપાઈ-
ઓનો બળરો, ૧૮૫૭—કાનપુરમાં કતલ, તા. ૧૫ મી
જુલાઈ—ગવર્નર જનરલ કાનિંગનો ન્યાય—લખનૌ નગર-
નો ઘેરો ઉઠાવ્યો, તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર—સર હુ રોજની
સ્વારી, ૧૮૫૮—ઈસ્ક ઇન્ડિયા કમ્પની બંધ થઈ, ૧૮૫૮
—રાણી હિંદુનું રાજ્ય હસ્તક લેછે તેનું જાહેરનામું, તા. ૧
મી નવમ્બર—ને હિંદની શહેનશાહ બાનુનું ૫૬ પારશ્વ
કરેછે, ૧૮૭૭.

વાઈરસેય
નવમ્બર,
૧૮૬૫

લાઈકાબી
જુલાઈ,
૧૮૬૬

કિરેલી
ફુઆ-
રી ૧૮૧૮
અક્ટોબર
કિમેઅર
૧૮૬૮

ઓર્સિની કાન્સલેડે ટેટા કરેછે—વાસન્ટિયરોની સુવ્ય-
વસ્થા કરી તેમને બ્રિટિશ ફોજમા દાખલ કર્યો, ૧૮૫૮
—સંયુક્ત સંસ્થાનોમાં અંદર અંદરનો અગડો શરૂ થાય
છે, ૧૮૬૧—તેથી લાન્કાશાયરમાં રૂનો દુકાળ માલમ
પડે છે, ૧૮૬૧—આલાખામાં વહાણે કરેલી નુકશાની
ભરી આપવામા સંસ્થાનોએ માગણી કીધી—પ્રિન્સ
કાન્સલે, રાણીના ધણીનુ મરણ, તા. ૧૪ મી ડિસે-
મ્બર, ૧૮૬૧—વેલ્સના શાહજાદાનું લગ્ન, ૧૮૬૩—સાવે-
જનિક આરોગ્યતા બાબત કાયદો, ૧૮૬૬—આફ્રિકા
તથા અફઘાનિસ્તાનમાં વિચર, ૧૮૬૭—૧૮૮૬—સુધારાના
બિલો, ૧૮૬૭—૧૮૮૫—હીનીયન સોફોનાં અને વેપારના
મહાજનોનાં જીલમ ભરેલાં ફત્વો, ૧૮૬૭—આયર્લેન્ડનુ
ધર્મ ખાતુ નોડી નાખ્યું, ૧૮૬૬—ફાન્સ ને પ્રશિયાનો
વિચર, ૧૮૭૦—આયર્લેન્ડની જમીન બાબત કાયદો.

૧૮૭૨—કેળવણી બાબતનો કાયદો ૧૮૭૨—યુનિવર્સિટી
ઓમાથી ધર્મની કસોટી ૨૬ કીધી—સરકારના હોદ્દા
વેચતા સેવાનો વહિવટ ૨૬ થયો, ૧૮૭૧—ડિઝરેયીને સાંડ
બેક-સ્ટ્રીટનો ઈલકાન મળ્યો ૧૮૭ —આયર્લિશ સભા
સદો આડ નાખવાનું શરૂ કરેછે ૧૮૭૭—આયર્લિશ સોફો
કાવેન્ડિશ અને બકને ઠાર મારે છે, ૧૮૮૨—સુધારાનું
બિલ પસાર થવાથી ૨૪,૮૫૬૬૭ ના મત આપનારા વગે
છે, ૧૮૮૫ (૫૪૬ મુ પાનું જુઓ)—ગ્રાડરન અને પાર્નેલનો
આયર્લેન્ડને સ્વરાજ્ય આપવાનો કાયદો નામજુર થયો
૧૮૮૬—રેપાર અને ખેતીની મદદ, ૧૮૭૬—૧૮૮૬—ઓગ
થીસમી સદોમા વિવાસાદિત્ય અને સર્વ સામાન્ય વૃદ્ધિ—
ઈંગ્લિશ મહારાજ્યનું અંતર્ય બતાવનાર કાને ૧૮૮૨ નું
સરનામ અને કિંદની પેદાશનું પ્રશ્ન પાઠ પર ૩—૫૬૨

ડિઝરેયી
ફ્રીઆરી
૧૮૭૪
ગ્રાડરન
એપ્રિલ
૧૮૮૦
સાંડમા
સપ્ટેમ્બર,
જુન,
૧૮૮૫
૦૧ ડિસેમ્બર
ફ્રીઆરી
૧૮૮૬
સાક્ષ
ખરી,
આગસ્ટ
૧૮૮૬

ભાગ ૧.

પુરાતન બ્રિટન અને પ્રાચીન ઈંગ્લેન્ડ.

પુરાતન બ્રિટન બેઠ.

પહેલા

પ્રાચીન પાવાણુ યુગના લોક.

તેની પાછળ

નવા પાવાણુ યુગના લોક

(એ ખાસકરિયા એમીરિયન જાતના)

તેની પાછળ

બ્રિટન લોક

(એ કુટ જાતના)

ઇ સ પૂ. ૫૫ ને ૫૮

જુલિયસ સિઝરે બ્રિટનપર સ્વારી કરી

ઇ સ. ૪૩

ઇ સ ૪૧૦

રોમન લોકોએ બ્રિટન બેઠ જીત્યો રોમન લોકો બ્રિટન છોડી ચાલ્યા ગયા

તેમની પાછળ

આંગ્લો સાક્સન લોક

કે

ક્રિસ્ટિયન લોક

(એ ટયુરોનિક જાતના)

ડ. ક્ર ૪૮૮

ઇ સ ૪૭૭

ડ મ ૫૪૭

જ્યુલિયસ સિઝરે

આંગ્લી કેન્ટ

ખાલ્સા આવી

ઉતર્યા

સિસાનામના સગદારની કુદુમત

નીએ સાક્સન લોકો બ્રિટનના

કાકાપર આવી

ઉતર્યા

ચિનમા આગમ

લોકોની વસા

યત કે સમ્યાન

ધાય છે

(૨૪ સ્પ મે પાને વગાવતી જુઓ)

શીખાઉઓને માટે ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૧ લું.

પુરાતન બ્રિટન ચેટ.

ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ શીખવા માંડતાં પહેલાં આપણે ઇંગ્લાંડ વિષે બોલીએ છીએ તેવારે તેના ગો અર્થ થાય છે, તેની પ્રથમ તપાસ કાઢી જોઈએ—ઘણા લોકો ધારે તેટલો એ પ્રશ્નને

ઉત્તર આપવો સહેલો નથી. બ્રિટિશ દ્વીપોની રાજ્યકર્તા વિક્ટોરિયાને “ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડના મંધુકા ગાળ્યની રાણી” કહે છે; એ પાથી જણાય છે કે ગ્રેટબ્રિટનથી આયર્લેન્ડ દેશ નોખો છે; તે બેટ છે, એજ માત્ર તે નોખો હોવાનું કાગલુ નથી, પરંતુ તેના

મોટા ભાગમાં ઇંગ્રેજોથી ભિન્ન કુળના લોકો વસે છે અને “ગેલેલિક” નામે તેમને પોતાની જુદી ભાષા છે, એ પણ એક કાગલુ છે. એ બાપા તેઓ અદાપિ ઘણીવાર માહોમદિ બોલે છે. પરંતુ ગ્રેટબ્રિટનનું શી રીતે છે? એ આજો બેટ શું ઇંગ્લાંડ છે? બેરાક નથી. શુમારે ત્રણમે વગમવા એનું જુદુ ગાળ્ય હતું અને સ્કોટલેન્ડના લોકોએ એટલે દક્ષિણ ભાગમાં વમનાગ લોકો અને ઇંગ્રેજો એકજ એલાદના છે, તોપણ ઉત્તરમાં વમનાગ હાઈલાંડરો

આયર્લેન્ડ અને
માટે નહીં.

ગ્રંથલિપિ ભાષા બોલે છે, અને આર્ધરિશ લોકો જે વસના છે, તેજ વગની એક સાખ્યાના છે. તે હવે એટલિટનનો દક્ષિણ ભાગ—નોર્થવર્લ્ડથી ઇંગ્લિશ સાનસ સુનીનો ભાગ—માત્ર એકો એતો ઇંગ્લાંડ દેશ ખરો કે? હા, પણ ‘વેલ્સ નામે જે મુલક

૧/૨૨

પરથી ઇંગ્લાંડના પાટથી કુનરને ઇલિકાબ આપવામા આવે છે તે સુધા” એટલા રાખ્યા ઉમેરી

એ તો, કારણકે અહીં પણ મોટો પ્રદેશ બાદ કરવો જોઈએ એમા વસનારા લોકોને “કિમ્બ્રિક” નામિ પોતાની જુની ભાષા છે એ ભાષા આપર્લાંડ તથા સ્કોટલાંડના લોકોની ભાષાને એટલી તો મળતી આવે છે કે વેલ્સ, આર્ધરિશ, અને હાર્થલાંડરો એકજ કુળના છે એવું જણાય છે. એ કુળ અલ્પાપિ ઇંગ્લેન્ડથી થઈ દુનિયાને નિગળા મહેલું છે.

મોટે ખરે કહીએ તો, ઇંગ્લાંડ એ એટલિટન બેઠનો દક્ષિણ ભાગનો અર્ધ ભાગ માત્ર છે, એનું ક્ષેત્રફળ ૫૦,૯૦૦ ચોરસ મૈલ છે અને એની પશ્ચિમ કોરે આવેલા વેલ્સના ખાગ પગણા સુધા એના બાવન પગણા પ્રેલા છે વેલ્સનું ક્ષેત્રફળ ૭,૩૮૮ ચોરસ મૈલ છે. આગગાડીમા બેઠી એ દેશના છેક દક્ષિણ છેડાથી ઉત્તરે બર્વિક એન-ટ્રીડ બગી, અને ત્યાંથી સ્કોટલાંડના લોથલાંડરોના મુખ્ય રાહેર એડિનબરો સુધી અઠાઠ કલાકમા જઈ શકાય છે, અને પૂર્વથી પશ્ચિમમા આઠ કલાકમા જઈ શકાય છે તથાપિ આ નાનો પ્રદેશ જે લાખો ઇંગ્લેન્ડે આખી પૃથ્વીપર હમણા ફેલાઈ ગયા છે, તેઓની જન્મ-ભૂમિ છે, અને ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ એ આ મહાન્ પ્રજાના ઉદય-નો, તેમનો અઘડા અને ઘેણોનો, અચાન અને પાતકોથી ઉપજેલાં દુ:ખોનો, અને હિંમત, આત, અને મહનશીલતા વડે મળેલા અદ્યાનો ઇતિહાસ છે.

હવે જે આ દેશમા ઇંગ્લેન્ડે રળથીજ વસતા તેવ તો તેમના

“પાલીઆલિથિક” એટલે “પ્રાચીન પાષાણયુગ”ના માણસો કહે છે એ લોકો વિશે બહુ જ યોગ્ય બાણવામા આવ્યું છે.

પછીના યુગોમાં એમની જે જે લોકો થયા તેઓએ વધારે મારા હથિયારો બનાવ્યાં એ હથિયારો પથરનાજ હતા, પરંતુ સારા ઘાટીના અને ઘણાં સફાઈદાર હતાં. એ લોકોને “નીઆલિથિક” એટલે “નવા પાષાણયુગ” ના માણસો કહે છે.

નવા પાષાણ
યુગના લોકો

આ પાંચમા લોકોનાં હાડકાં અને હાડપિંજરો ઇંગ્લાંડ, વેલ્સ, અને આયર્લેન્ડના ઘણા ભાગોમાં ભોંવમાં કહેલા લાંબા ખેડોમાં અથવા મમાધોમાં સફાઈદાર તીરનાં કાંઠાં, પથરાતી ગ્રાદાળી અને કુદાગા, તથા હાડકાંની સોળે અને ટાંકણીઆં જોડે દટાયેલાં જોડામાં આવે છે. કૂતરાં, ભુંડ, ઘેટાં, બળદ, અને બકરાંનાં હાડકાં પૃથ્વી જણાવે છે, કે તેઓ એ જનાવો પાળતા અને સફાઈયુગનાં માટીનાં વાસણોના તથા ગુંથેલા મણ અને પરાજના કડકા પરથી તેઓ માટીનાં વાસણ બનાવવાનો તથા વણવાનો હુનર શીખતા હતા, એવું સિદ્ધ થાય છે.

આ લોકોનાં માથાંની ઓપરીઓ બાસ્ક અથવા એપીરિઅન નામે ઠીંગણા, કાળી આમડીવાળા અને ગુછળીઆ વાળવાળા લોકોનાં માથાંની ઓપરીઓનીપેડે લાંબી અને સાંકડી હતી. એ બાસ્ક અથવા એપીરિઅન લોકો એવેનના કેટલાક ઉત્ક અને પહાડી ભાગોમાં વસે છે, અને સૂરોપના એક ઉત્તર ભાગમાં વસનારા ફિન લોકો મિવાય ખીજ દરેક પ્રજાની ભાષાથી જુદી ભાષા બોલે છે. એવી માનવાને કારણ છે કે “નવા પાષાણયુગ”ના લોકોનું કુળ બહુ ફેલાયેલું હતું; એપીરિઅન લોકો પણ એજ કુળમાંથી ઉત્પન્ન થયા હતા, તેનું વિશેષ કારણ એ છે કે બ્રિટન બેટની સમાધિમાં જેવાં હાડપિંજરો અને હથિયારો જોડે છે, તેવાં એવેનની સમાધિમાં એપીરિઅન લોકોના પૂર્વજોનાં હાડપિંજરો અને સફાઈદાર

પાપાણુનાં હથિયારો જોડે છે. સાંપ્રત કાળના વેદન અને આક્રિશ નોક્રાના છેક નીચલા વર્ગમાં પણ કીંગણ અને મામળા માણુમો છે, તમ્મો ઝ્મિજ પ્રાચીન લોકોનો અવશેષ છે, ઝ્મિવું સંભવે છે.

આ નવા પાપાણુ યુગના લોકો દોર પાળતા, હથિયારો અને મકાઈ વગરનાં વાસણો જનાવતા, પોતાનાં બાયડી છેડકાં માથે ઝુ-ફાઝ્મોમાં રહેતા, અને વગર ઘડેલા ગોઠા પથરાની લાંબી સમાધિ બનાવી તેઝ્મોમાં પોતાનાં મુડકાંને દાટી તેપર માટી પાથરતા, તેનો ચિતાર આપરથી આપણા મનમાં આવી શકે. માટી બોદતાં પથ-

રાજેશ

રાદેખાય છે. તેઝ્મોની “કોઝેકો” નામિ અણુધડ ટેબલો બને છે. ઝ્મિ ટેબલોને જલથી ઘણા મમય

વગી યમવેદિ માની હતી વિદ્યાધર પરગણા માહેલા સાદસ-પરીના મેદાનમાં આવેલા રોડનહેજ ગામમાં અને ખીજ જગોમાં જગી પાપાણુનાં અપૂર્વ વર્તુલો છે. તેઝ્મો શી રીત અને રામટિ બનાવ્યાં હતાં તે જાણવામાં આવ્યું નથી, તથાપિ તેઝ્મો ઝ્મિ લોકો-ઝ્મિ બનાવ્યાં હતાં, ઝ્મિ પણ મંજાવિત છે.

જેમ જેમ વખત ગયો તેમ તેમ લાંબાં માથાંવાળા માણુસોની જોડે વધારે ગોળ આપરીવાળી ખીજ જાત ભળવા લાગી. કેવળ

૭૨ શોડ

માટીની બનાવેલી ગોળ મમાધિમાં પાપાણુનાં અને કાંસાનાં હથિયારો જોડે ઝ્મિ લોકોનાં હાડપિંજરો

જડી આવે છે, તેપરથી જાણાય છે કે તેઝ્મો ધાતુનો ઉપયોગ કરતાં શીખતા હતા. કેરલીક આધુનિક સમાધિમાં લોહનાં બનાવેલાં ઝ્મા-જાગે મળી આવે છે. કાંસાનાં ઝ્માજરો બનાવવાનું કામ ઘણું વધારે મુશ્કેલ છે. કારણ કે આ સમે સ્થિટલ બેઠમાં નવા લોકો આવ્યા હતા, અને તેઝ્મો પોતાની જોડે ઊંચા પ્રકારનો મુધારો લેતા આવ્યા હતા. વિસ્મયકારક લાગરો, તથાપિ “કેલ્ડ” નામિ ઝ્મિ લોકોની આજ છેક પૂર્વમાં, બહુધા ઈશિ-નની થડમાંના કોઈક સ્થળમાં કરવી જોઈઝ્મિ. ઝ્મિમાંના કેટલાક લોકો

લાંબા મમય સુવી વિદેરોમા ર્શ્યા કેડે શ્રિષ્ટન બેટમાં આવીને વગ્યા. વિદ્વાન પુરુષો કહેછે કે આર્ય પ્રજા ઈરાનના યોડાક ભાગના લોકોને પૂર્વે આર્ય-કુલીન લોકો-એ જાનુ નામ જમાડતા તેપરથી એ નામ પડ્યું છે) ઐતિહાસિક કાળની પૂર્વે ઘણા સમાયપર પૂર્વમા જઈ બે દિશામા ફેલાઈ ગઈ; એક પડએ ઈરાન-મા અને હિંદમા, અને ખીજે પડએ યૂરોપમાં પ્રમગી. અહીં તેઓની ભાષાઓની એવાણીઓની ઓળ કડી રાકાય. પ્રથમ તે એ લોકોએ પોતાનું મહેડાણુ કાઢક પશ્ચિમમાં કર્યું; પછી તેમની સખ્યા ઘણી વધી ગઈ એટલે વિદેરાગમનનો વહેળો આગળ આવ્યો, અને તેઓનાં કેટલાક ટોળાં વધારે વધારે પશ્ચિમમાં જઈ વશ્યા, અને કેટલાક લોકો છેવટે દરિયા ઓળખી શ્રિષ્ટન બેટમા ઉતર્યા, અને ત્યાંના વતનીઓને જીવી ઠગી ઠામ થઈ વગ્યા. વધારે ઠીંગણા અને વધારે મામળા મૂળ વતનીઓમાં મોટા અવયવોવાળી અને મુંઝર કેરાવાળી જાતના લોકો આવીને રહ્યા.

ઈસુખ્રિસ્તના જન્મ પહેલાં શુમારે હમ્મે વરસ પર ફિનિશી લોકો જિજ્ઞાસુદરની માયુદ્ધની (એ વેળા તેને હકર્તુલી જના સ્તબ કહેતા તે)માં થઇને કોનંબોલની નજીકમાં આવેલા સિલ્હી બેટો જોડે કબાઈનો વેપાર કરવાને આવ્યા તે સમયથી શ્રિષ્ટન

અણુમે પચામ વગમ કેડે મોટા રૂઝી મરદાર નામે જ્યુલિપસ સીઝરે.
 જ્યુલિપસ સીઝર ઈ. સ. પૂર્વે ૫૫ અને ૫૮ ની માલોમાં પ્રિટન બેટ-
 પદી આપ્યો, ઈ. સ. ૫૦ મઠી આવી કાર્સિસેલોનસ નામે પ્રિટનોના
 પદે ૫૫

મોટા સરદારની આગેવાની નીચે તેઓને હગવ્યા,
 અને રોમને ખંડણી આપવાનું તેમની કને વચન લીધું. એજ વર-
 મમાં તે પાછો ગયો, અને ખીજ સો વરમ લગી પ્રિટનોના કબજા-
 માં પોતાનો દેરા ગયો. પરંતુ પછી તેમને હાથ તે ફરીને આવ્યો નહિ.

આ મમે પ્રિટન મેટના દક્ષિણ ભાગમાં વસનારા લોકો ઠીક
 સુધર્યા હતા. તેમની કને લડાઈના ગ્યો લોઈ તેઓ ભાયા, ખરછી,
 અને ફરશીથી લડતા, અને આડની છાલ તથા
 ડાગીઓની બનાવેલી ઢાલથી પોતાનો ખચાવ કર-
 રતા. તેઓ લગડાંની કફનીઓ અને ઝભા પહે-
 રતા, હાથે મોના રૂપાનાં કડાં ધાલતા, અને પત્થરનો પાયો ચણી તે

વિઠ્ઠલોના રહે-
 ઠાણ

પર લાકડાનાં અથવા બરનાં છૂટાં છૂટાં રૂપડાં બાંધી તેમાં રહેતા.
 પ્રત્યેક જાતિના તાબામાં એકેકે કિયો હોઈ તેની આમપામ લડા-
 દની વેળાએ ગજાણને માટે જાયો કોઃ અથવા પુસ્તો કરી લીધેલા
 હોતો, અને એમાંના એક “લિબડિન” અથવા સગાવગકિદનો
 નેનો ઉચ્ચાર લંડન હોતો તે—લંડન નામે ઈમિજીનું હાલનું મોટું
 નગર વચવાનું મડાગુ હતું એમ જણાય છે. તેઓ અનાજ પકવી
 ખડકોની બોલણમાં ભરી ગામતા, અને આડનાં થોડાને ડોરી કોટી-
 આં અને ટોપલીના જોવી હોડીઓ બનાવતા. એ બેટની અંદરના
 ભાગોમાં વસનારા લોકો વધારે અચાન હતા. તેઓ પથુઓનાં ચા-
 મડાં ઝોડતા, અને દૂધ તથા માંસ ખાઈને રહેતા. પરંતુ એથીએ
 વધારે ઉનગમાં વસનારા લોકો કેવળ જંગલી અવરથામાં નમ્ન રહે-
 તા, અને નિર્ભય, કૂર, અને કીનાબોર હતા.

પ્રિટનોનો ધર્મ કાંઈક ગ્રીક તથાપિ બયાનક હોતો. તેમના આચા-
 યોને ડુઈડો કહેતા; તેઓ પોતાનાં મત ગુપ્ત ગામતા, અને તેઓ-

અને પુરોનાં અને સ્ત્રીઓનાં બાળિદાન આપેલાં કહેવાય છે; પરંતુ લોકો મુખ્યત્વે મૃતિ (કુદરત) ને પૂજ્ય માનતા અને બાંસેછે. તેઓ ઝરણો, જંગલો અને પર્વતોના દેવતાઓની આગધના કરતા. એક વૃક્ષ તથા તેપર ઊગતી આકારાવેલ અને તેમના દેવતાનું ચિહ્ન હતું, અને તેઓ મુક્તઓમા તથા જંગલોના માહેલા બાગમાં એકલા મળીને બજત કરતા.

કેસર ફોલોડિઅસની મરદારી નીચે રૂમીઓએ ઇ. સ. ૪૩ માં ખ્રીષ્ટ વાર આવીને બેટના દક્ષિણ બાગોના કબજે કરી લીધા. તે વારે ખ્રિસ્તોની સ્થિતિ આ પ્રકારની હતી. ખ્રિસ્તોએ ધણું વરસ લગી બહાદુરીથી વહી રૂમીઓને જંગલોમાં અને બેજવાળી જમીનોમાં હેરાન કર્યાં. કિયા પછીનો જયયરો તે વિષે સાત વરસ લગી સંદેહ રહ્યાં કીધા, અને પછી રૂમીઓએ મોટા ખ્રિસ્તિય સરદાર નામે કરાફ્ટકસને હરાવી કેદ કરીને રોમ મોકલી દીધા. પોતાનો પગ જામ્યા પછી રૂમીઓ આગળ વધ્યા, અને થોડાં વરસ કેડે આંગલસી ટાપુમાં જઈ પહોંચ્યા. અહીં તેમણે ડુઈડોને તેમના કિલ્લામાં કેતવ કર્યાં. એ વેળા આંગલસી ટાપુને મોના કહેતા. પરંતુ તેમના હાથમાંથી દેરા જતા જતા રહી ગયો, કારણ કે એક ખ્રિસ્તિય મરદારની વિધવા નામે બોઆડિરીઓએ ઇંગ્લેન્ડના પૂર્વ બગમાં વસનારા લોકોને ઉશ્કેર્યાં, અને લંડનને બાળી નાંખ્યું; અને રૂમીઓ લગભગ દસ આખર ધઈ ગયા, ત્યાર કેડેજ તેમને જય મળ્યો. એ વેળા લંડન, કિલ્લા કોટ વગરનું નગર હતું. રાત્રીને હાથ જવાની નામોશી ન આવેતે મોટે બોઆડિરીઓએ એર ખાધું હતું એવું કહેવાય છે. હમણા હિંદ ઉપર ઇંગ્લેન્ડે જોવી રીતે અમલ ચલાવે છે, તેને

રૂમી બાએખિ
દન બેટ જાતી સી
૬૧, ૬૨. સ. ૪૩

કરાફ્ટકસ, ઇ
સ. ૪૦.

બોઆડિરી-
આ ઇ. સ. ૬૨

માંથી પોતાની ફેલ હજવે હજવે ખસેડી લીધી, તે વારે એ લોકો ઉત્તરશ્ચિટન બેઠમાં વસનારા પોતાના જંગલી ફેલટ પાડોશીઓ-થી રૂમીઓની મદદ વગર પોતાનું રક્ષણ કરી શકત નો તેમના જવાબી તેઓ ખુશી થાત.

એ પાડોશીઓ “ચિકટ” અથવા કાલીડોનિયનો અને “સ્કાટ” લોકો હતા. તેઓ જંગલી અને જડવેયા હતા. સ્કાટ લોકો પ્રથમ આપણાંડમાંથી આવ્યા હતા, અને તેમણે પછવોડથી સ્કાટલાંડનું નામ પોતાના નામ પરથી પાડ્યું હતું. રૂમીઓએ પણ મજબૂત કિલ્લાકોટવંડે માત્ર તેમને ખાતરી રાખ્યા હતા. એ કોટમાંનો સૌથી પ્રખ્યાત હાડિય-નનો કોટ છે, તે સોફેના અખાતથી ટેન નદીના મુખ પર્યંત ખાંચે-લોછે. એનો ફેલોક ભાગ અદાપિ છે. રૂમીઓ આસ્થા ગયા કે પુ-તજ એ ચિકટ અને સ્કાટ લોકો દોડતોડી અંદર ધુરયા, અને દક્ષિ-ણશ્ચિટન લોકોને કનડવા લાવ્યા. એ લોકોને પોતાનું રક્ષણ કરવાનું કામ મુશ્કેલ જણાયું, કારણ કે રૂમીઓ શ્ચિટિસ સિપાઈઓને પરદેશમાંની રૂમી ફેલમાં નોકરી કરવાને હમેશા આકર્ષતા હતા, તેથી પોતાનો બચાવ કરવાને તેઓએ રૂમી સીપાઈઓને બા-હ્યા એ સીપાઈઓએ એકવાર પાછા આવી ચિકટ અને રૂમીયા મા. સ્કાટ લોકોને હાંકી કહાડ્યા; પરંતુ ત્યારપછી ૧૫૧૦ ની સાલમાં શ્ચિટનોને પોતાનું લાંબુ જોગ-સ. ૪૧૦. વવાને નિરાધાર મૂકી બધા રૂમીઓ આસ્થા ગયા.

ઈંગ્લાંડનો ઇતિહાસ બંધાથી રાફ થાય છે, ત્યાં આપણે હવે આવી પહોંચ્યા; કારણ કે શ્ચિટનોએ નિરાસ થઈ કાંઠાની અ-મપામ કરનારા વધારે બંધકર રાજ્યોને પોતાની મદદે બાંધ્યા. ઈંગ્લેન્ડના જે પૂર્વજોએ ઈંગ્લિશ પ્રજાની સ્થાપના કરી તે એ લોકો હતા. તેઓ ક્યાંથી અને શી રીતે આવ્યા તે હવે બાણુડું બોલ્યો.

પ્રકરણ ૨ જું.

ઇંગ્રેજો જી રીતે આવ્યા.

હમીએ પ્રિન બેટ હોડીને ચાલ્યા ગયા તેની પૂર્વે સાકરતાં વધારે
 વગમથી તેઓને ચાંચીઆઓ બહુ કનડ્યા કરતા હતા. એ ચાંચી-
 આ એકદમ નદીની આસપાસના ઝરેરામાંથી જર્મન માગરમાં ઘઈ
 ચપટાં તળીયાંવાળી ઓઠી હોડીઓમાં બેસીને
 આવતા ગાલ (કુાન્સ) ને ઉત્તર કાંઠે તથા પ્રિ-
 ટન બેટના અગ્નિકોણ બણીને કાંઠે ઉતરી આવી
 એ લટાગ, ભાયડા, બાયડીઓ, અને છેકરાંને પકડી જતા, તથા
 તે કાંઈક હાથમાં આવતી તે લેઈ જતા. આ સાકસન ચાંચી-
 આ એટલાનો વિકરાળ અને નિર્દય હતા કે તેઓને આળી ગાળવા-
 ને હમીએ એ હંપર નદીથી વેક્ટિસ અથવા વાઈટ ટાપુ લગી
 એમર કિલ્લા કોટ બાંધ્યા હતા; અને કાંઠાનું રક્ષણ કરવાના કામ પર
 દેખરેખ રાખવાને સાકસન કાંઠાનો “ કેાંટ ” એ નામે આસ અ-
 મલદાર નીચો હતો.

આત્માની વચગાળાના પ્રદેશમાં અને કેટલાં જગ્યાં ઉપર સ્થિત. અને નાવેમાં ગયા. આદિ એક પડખે બાલ્ટિક સમુદ્ર અને બીજા બાજુએ ઉત્તર સમુદ્ર હોવાથી તેઓ સ્વાભાવિક રીતે બહાર આવી આ બન્યા; અને જટલાંડ તથા જર્મનીને કિનારેથી ચપટાં તળિયાંવાળી હોડીઓને ઓછામાં ઓછાં પચાસ હલેમાંથી હંકારી તેમાં બેસીને આવતા, અને ગાંભીર સુંદર કાંકાપર તથા શ્વિટન બેઠના બાગે ઓછા રસાળ કિનારાપર ધાડ પાડતા.

જ્યાં લગી રૂમીઓ એ બેઠમાં રહ્યા ત્યાં લગી એ પિદાગને તેમાં પગ મૂકવાની જગ્યા મળવાનો યોગ્ય સંભવ હતો; અને રૂમી લશ્કરે ગયા પછીએ શ્વિટનોએ લગભગ આવી-
 ન્યુટન હોડાં સ વરમ લગી તેઓને ખાળી રાખ્યા. પરંતુ સ્વયં વાટે પિકટ અને સ્કાટ લોકોના તથા જળમાર્ગે આ સાકસન આંચીઆના હુમલાથી છેક નબળા પડી જવાથી છેવટે શ્વિટનોએ દુરમનોને પરસ્પર લડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો; અને વોટિજન નામે શ્વિટિશ સરદારે ૪૪૬ ના વરસમાં આંચીઆના બે સરદારો નામે હેન્જેસ્ટ અને હોસાને કેન્ટની ઉત્તરે આવેલા થાનેટ ટાપુમાં વસી પોતાની તરફથી પિકટો જોડે લડવાને જટલાંડથી બોલાવ્યા એવું કહેવાય છે. એથી ન્યુટ લોકો આવ્યા, પરંતુ પિકટ લોકોને જીતતાં વારને તેઓએ શ્વિટનોપરજ પોતાનાં હથિયાર ચલાવ્યાં. પહેલી લડાઈમાં હોસા મરાયો, પરંતુ હેન્જેસ્ટે ન્યુટ લોકોની સરદારી સેઈ લડાઈ ચલાવી, અને ત્રીસ વગમ સુધી વઢવાટ આજ્યાં કેડે તેના દીકરા એરિકે પૂર્વ અને પશ્ચિમ કેન્ટ (૧ હો નકરો ન્યુટ) એ નામે બે નાનાં રાજ્યો મ્યાખ્યાં. એમનું મુખ્ય રોડે કાન્ટ-વારા-બાધરિગ અથવા કેન્ટમેન્સ બરો, હાલનું કાન્ટબરી હર્બ. માટે આદેશમાં ઈંગ્લેન્ડના પહેલ વહેલા વસનાર પૂર્વજો ન્યુટ લોકો હતા.

પરંતુ એ દર્મિયાન શ્વિટિશ આનંદમાં વહાણ ફેવનારા બીજા

ચાચીઆ જીતનાના પ્રેરના મમાચાઁ વગસો નરમ લઈ જતા, અને
 ૪૭૭ મા સાડમનો પોતાના એક્ષ અને સિસ્સા
 માફમનો આપો નામે સગદારો સહિત રેગનમ નામે રૂમી ગોંગી
 ૫૬ ૫૭ ૪૭૭ નજીક છિટન જેને દક્ષિણ કોરે ઉતર્યા એ લોકો
 પણ એટલ્ય અને વેસર નદીઓની વચ્ચે મામે કોઠેથી આવ્યા સિ
 સ્સાના નામ પરથી રેગનમ રાહોરનું નામ સિસ્સા ન્વીસ્ટર પછવા-
 ડેથી ચિચેસ્ટર ૪૭૭ એની પૂર્વે ધણા વખતથી છિટનોને ૫૭
 ફેરીઓને મદદે જો નાખ્યાથી ધણો ખેદ થયો હતો, કાગણુકે એ નવા
 ચઢી આવનાગઓએ બધા છિટનોને મારી નાખ્યા, અથવા હાકી
 કહાડ્યા, અને હમણા જ ઠેકાણે પેવેન્સી રાહોરે, તેની યડમા
 આવેલો આડેરિડા કસ્યો સિસ્સાએ લેઈ લીધો તે વારે તેણે
 એકે છિટનને જીવતો ગેના દીધો નહિ સાકસનો બહુજ હાથે
 હજારે આગળ વધ્યા કાગણુકે એ પ્રેરના ધાડા જગણીથી છના-
 યનો પોઈ રેરેઠો ધાગવાળી બીની પોચી જમીન હતી એ કાળમા

અને તેમણે સસેકસ નામે દક્ષિણ સાકસનોતું ગળ્ય, વેસેકસ નામે પશ્ચિમ સાકસનોતું રાજ્ય, અસેકસ નામે પૂર્વ સાકસનોતું રાજ્ય, અને મિડલસેકસ નામે મધ્ય સાકસનોતું રાજ્ય, એ આ ગળ્યો આપ્યા, અને પશ્ચિમ જણીના ને બાગને હમણા સમસેડે, કેવળ અને કોર્નવાલ કહેજે તે બાગમાં સાકસનોતે ધકેલી મૂક્યા.

એ અગસામાં “આંગલ્મ” નામે ખીજી જાતિના લોકો આઈડર નદીની ઉપરે આવેલા ગ્લેસ્લિફ પ્રાંતના આંગેલ્મ નામે નાના પ્રદેશમાંથી સખ્યાખધ આવી ષિટ્લન બેઠના ઇરાજન કોણમાં વસતા હતા એ જાતિ ઉપર અગ્નેજોના મનમાં વિગેષ આજેના ઉત્પન્ન થવાનાં બે કારણ છે. પહેલું કારણ એ છે કે લગભગ તમામ લોકો પોતાનું સર્વસ્વ રાહને આવ્યા, અને એ દેશમાં પોતાના ધગબાર કરીને રહ્યા અને ખીજું કારણ એ છે કે તેમણે પોતાના આંગલ્મ અથવા ઇંગલ્મ નામ પરથી પ્રજનનું નામ પાડ્યું.

તેઓ પહેલા પહેલા કાંડે કપારે હિત થા, તે બરાબર જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ આપણે એટલું તો જાણીએ છીએ કે એમાંના પ્રેક્ષક લોકો હજાર નદીને ઉપલાણે વહાણે હકારી લઈ જઈ ડાઈ-રો નામે રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને એ જાતિનો ખીજો જથ્થો ૫૪૭ માં બળતું ઝાવનાર આઈડા નામે પોતાના નાવકની મરદારી નીચે

યથે. કહેડે લોકોને હાઈલેન્ડમાં કહાડી મુઝી આંગલ પેકો લોલેન્ડ બચાવી પડયા, અને એડિનબરો શહેરનું નામ પાછળથી થયેલા આંગ્લિઅન ગળગ્ગોમાંના એક નામે ઈડવિન અથવા એડવિનના નામ પરથી ઈડ્રિવિન્સલ્વર્લ પડ્યું એ અરસામાં ખીજા આંગલો હંબર નદીની દક્ષિણે પોતાનાં રહેઠાણ કરતા હતા. નાર્થફોર્ક (ઉત્તરના લોકો) અને સૌથફોર્ક (દક્ષિણના લોકો) અવાપિ પોતાનાં નામથી કહેવાતાં પરગણાંમાં જઈ વસ્યા, અને પૂર્વ આંગ્લિઅનનાં ગામ્ય (૧ લો નકરો જુઓ) સ્થાપ્યું; અને ખીજા લોકો

ઈંગ્લાંડના મધ્ય ભાગમાં ધુશી જે ભાગને હમ-
જૂનું આંગ્લિઅન
અને મરોઆ
 ણાં મધ્યસ્થ પરગણાં કહેછે, તે ભાગમાં વસ્યા.

એ મધ્યસ્થ આંગલો ષિટનોના તાબાના પ્રદેશની સરહદો પર રહેતા, તેથી તેમને માર્ચમેન અથવા બોર્ડરમેન કહેતા, અને તેમના દેશને માર્ચલેન્ડ અથવા માર્શિઅા કહેતા.

એડુ બન્ધુકે છઠ્ઠા સૈફાના અતની લગભગમાં એટલે રૂમીઓ ગયા પછીનાં બસે વરસોમાં આંગ્લોએ ષિટનોને છેક ઈંગ્લાંડની પશ્ચિમ (વિશ્વ)માં અને ઉત્તરે કમ્બર્લેન્ડ, વેસ્ટમોર્લેન્ડ, અને લાં-

જેવા તેવા વિભાગ કર્યા હતા—જ્યુટના તાબામાં કેલ્ટ; સાક્સનોના તાબામાં સેક્સ, વેસેક્સ અને એસેક્સ; આંગલોના તાબામાં નોર્થધ્રિવ્યા, આંગ્લિવ્યા, અને માર્શિવ્યા—અને એ સાત રાજ્યોને “સપ્ત રાજ્ય” એ નામ આપ્યું છે. તથાપિ હમણાં રાજ્યોના વિભાગ જેવા મુકરર અને સ્થાયી હોયછે, તેવા એ વિભાગ મુકરર

‘સપ્ત રાજ્ય’ એ
સપ્ત જાણ અવારો
એવી કે

અને સ્થાયી હતા એવું ધારવું નહિ. આંગ્લો-સાક્સનો સ્વાધીન હોઈ તેઓનાં જુદાં જુદાં ટોળાં માનીતા સરદારોને સેઈ પોતપોતાને માટે જે જઈ

રાકાય તે બધાથી પડવાને આજ્ઞાં હતાં. જ્યારે તેઓ ધ્રિટનો જોડે લડતાં નહિ ત્યારે સર્વોપરીપણું મેળવવાને પ્રયત્ન કરવામાં પગસ્પર વધી મરતા, તેથી કરીને ઈંગ્લેન્ડની એક પ્રજા બન્યા પહેલાં એ જુદાં જુદાં રાજ્યો વારે વારે તૂટી જતાં, અને પાછાં જોડાઈ જતાં.

આ સમયનો ઇતિહાસ સમજવા સારું જે ઉજડ મૂલકમાં મોઠાં જંગલો, ભીન્ની પોચી વિરાળ ભોંય, અને મેદાનોમાં પડતર જમીન હોય, તે મૂલકનો ચિતાર મનમાં આણવો જોઈ-

ઈંગ્લેન્ડના પરેશ
વહેલાં બામડા

એ. વધારે મુશ્કેલી બાગેશમાં રૂમીઓએ બાંધેલા રસ્તા અદ્યાપિ હતા, પરંતુ પશ્ચિમ બહીના

રસ્તાનો પર્વતોમાં ધઈને જવાની સાંકડી અને ઉંચી નીચી નેળો માત્ર હતી. એ બાગમાં ધ્રિટનો જઈ બરાબા હતા. દેશની પૂર્વ બહીનાં મેદાનોમાં અને ઉંચી નીચી ભૂમિમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે ઈંગ્લેન્ડની હરકોઈ એક અથવા બીજી જાતિનાં ગામડાંના જથ્થા કરી રાકાય. એ ગામોની ચોમેર થોડીક ખેડાણ ભોંય હતી, પરંતુ રૂમીઓએ બાંધેલા કસ્માઓમાં બહુજ થોડા લોકો વસતા હતા, અને એ કરૂણા પાશમાલ ધઈ જતા હતા.

ગામડાંના લોકો જંગલી, મજબૂત, અને સ્વાધીન હતા, અને તેઓએ આંચીઆનો ધંધો છોડી માત્ર થોડો સમય યયાંજ ઠરીકામ રહેવા માંડ્યું હતું. સર્વથી મોટું ઘર એથેલિંગ અથવા ઈચ્ચાર્લ (ખાનદાન) નું હતું. એ પ્રથમ

ઉપાલો અને
મા જાણો

ખીજ બધાથી વધારે ખાનદાન અને પૈસાદાર હતો. પરંતુ સીચ્ચા-
લોં ચ્ચેટલે ચ્ચેલોંને પણ પોતપોતાનાં ઘરો હતાં. તેઓ તેમને એકવા
સારે આવી દીધેલી જમીનો પર બાધેલાં હતાં. તેઓ વધારે નીચા
કુળના સ્વાધીન લોકો હતા. ખીજ જે લોકોને પોતાની માલિકીની
જમીન નહેતી, પરંતુ ખીજ બાબતોમાં જેઓ સ્વાધીન હતા, તે-
ઓને લેચ્ચેટો કહેતા, વળી પુજળ યુધામો હતા, તેઓ કાંતો છતા-
યલા ઘિટનો કિંવા પોતાની સ્વાધીનતા વેચી નાં-

હવેરા અને
શુધામી.

એકી અથવા શુધાવી દીધેલી એવા લોકો હતા,
અને તેઓને તેમના શોટોદરા પરદેશમાં વેચી

રાકતા. તથાપિ સામટે મેળે જેતાં લોકોનો વધારે મોટો ભાગ સ્વાધી-
ન હોઈ તેઓને પોતપોતાના ઘર અને જમીન હતી, અને તકગરી
બાબતોનો નિકાલ કરવાને અથવા જમીનની વહેંચણી કરવાને ગા-
મના સચિવ આડની આસપાસ ગામની ચંચાચત એટલે સભા મ-
ળતી, તેમાં પોતાનું મત આપવાનો તેઓને અધિકાર હોતો. શુન્હે-

ગામની પમાલ.

ગારનો ઈનસાફ તેના સાથીઓ કરતા, અને તે
નિર્દોષ છે, એવા સોમન થોડાક પ્રમાણિક માણસો

આતા તો તેને છોડી દેતા અને “પડસાક્ષી” કહેતા એ પ્રકારે તે
શુન્હામાંથી મુક્ત થઈ રાકતો નહીં, તો આજે પણ બાવી હજાર

પડસાક્ષી અને
ધીજ.

લાલચોળ તપાવેલા ચવડા પર ચાલીને અથવા
અજખજતા પાણીમાં હાથ બોળીને “ધીજ” લેવા
દેતા અને તેઓ “પરમેશ્વરનો ન્યાય” ગણતા.

તેને કાંઈ ઈજ ન થતી તો તે નિર્દોષ કરતો.

પ્રત્યેક ગામ અથવા કસબાને ફરતી ઢગઢાળ વગરની વાડ હતી,
તેને “દુન” કહેતા, અને જે ગામો અથવા કસબાની વચ્ચે પડતર
જમીન હતી તેને “માર્ક” એટલે સીમ કહેતા એના પર કોઈપણ
માણસ દાવો કરી રાકતો નહિ. કોઈ પરદેશી એ સીમ એળગીને જતો,

તેનારે તે ગણુશીંગડું વગાડતો, કારણકે ન વગાડે તો તેને મારી નાં-
 અવાનો હરકોઈને હક હતો. ગમમા માસો કુડું-
 ગમમા તેનો કુડનોના ન્યા જોના જ્યા કર્યા હતા, અને લડાઈ કરવાને અથવા
 કોઈ માટી તકરારનો કુડ્યો આણવાને લોકોને
 ભેગા થવું હોય ત્યારે પ્રત્યેક ગમમાથી થોડાક સ્વાચીત પુરવો “ફો-
 ક મૂટ” એટલે તેમની જાતિના લોકોની માટી સભામાં એકઠા થઈ
 રણસંગ્રામમાં તેમની સરદારી કરવાને અથવા “વિ-
 ટેજ મોટ” એટલે ડાહ્યા પુરવોની સભામાં તેમની
 વતી બાલવાને ઈચ્છાલોમાંથી ઈલેડારમેનો અ-
 થવા આલડરમેનો મૂટી કહાડતા વિટેજ મોટ સભા ધાગ (કાયદા)
 બાંધતી, અને સંધિ અથવા વિગ્રહને લગતા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરતી.
 ઈચ્છેળે ફિટન બેટમાં આભ્યા, તેની પૂર્વે પ્રત્યેક ટોળાનો નાઓ
 આલડરમેન હોઈ તે તેના પર હકૂમત ચલાવતો. પરંતુ હમણાં
 ખીજી પ્રજાની સામે એકઠા કરવાની જરૂર પડવાથી તેઓએ
 ખીજા આલડરમેનનો ઉપરી એક આલડરમેન પસંદ કરી તેને
 પુખ્ત ટોળાંનો “રાજ” બનાવ્યો. પરંતુ એ રાજના તાબામાં
 પોતાના “ચેનો” એટલે પસંદ કરેલા ધણા લડવૈયા હતા, તો
 પણ વિટાનની અને સમરત લોકોની સંમતિ
 વિના તે કશું કરી શકતો નહિ. પોતાની પછી
 કોણ અમલ ચલાવશે તે પણ તેનાથી કહી શકાતું
 નહિ. અમુક કુડુંજો વેાડન નામે તેમના સુદના મોટા દેવતાના
 પંશનાં છે, એવું લોકો માનતા, તેથી રાજ્યોને બહુધા એકજ
 કુડુંજમાંથી મુટી કહાડતા, તો પણ પ્રત્યેક રાજને પસંદ કરીને નીમતા.
 કારણકે એ આંગણ લોકો અદ્યાપિ શ્રીતિપૂજક હતા, અને જે
 ફિટનોને તેમણે છતી લીધા હતા તેઓ ખ્રિસ્તિ હતા, તો પણ
 તેમની કનેથી તેઓ કશું શીખ્યા નહિ. ઈચ્છેળ
 બાપામાં સાત વારનાં નામો છે, તે પરથી તેમના પૂર્વ-
 જોના દેવોનું અદ્યાપિ તેઓને સમરણ થાય છે. વેન્સોડે

પસંદ કરેલા રા-
 જના

શ્રીતિપૂજક
 ને ૨૩૯

(ખુધવાગ) એ પોડનનો દિવસ છે, થર્મ્ડે (ગુરુવાર કે બેમ્પત-
વાગ) ચોર નામે મર્જનાના દેવનો દિવસ છે. ક્રાઈડે (શુક્રવાગ) એ
સાતિ અને કૃષ્ણાનપણુ આપનારી દેવી નામે ક્રેયાનો દિવસ છે,
અને વમતક્તવુની દની-ધર્મ્યામ્ડરના નામપરથી ઈસ્ડર (ગુડ-
ક્રાઈડે) ના તહેવારનું નામ પડ્યું છે. એ મુખ્ય દેવો ઉપરાંત
તેઓ જાહેવીઓને, વનદેવતાઓને પૃથ્વીના અને વાયુના ભૂ-
તોને, વીર પુરોને, અને ડામ્લોને માનતા તથાપિ એ પુરાતન
ઈગ્રેજોનો વાસ્તવિક ધર્મ આવા વહેમો માનવામા આવી રેલા
ન લેતા, પરંતુ તેઓમા મત્ત, ન્યાય, સ્વામીનતા અને જીવન તથા
મગ્લુના બેદની જોડી સમજ હતી, તેમા સમાયલો હતો, અને તેઓ
એટલા બધા ઉત્સુક હતા, તેથીજ ખ્રિસ્તિ ધર્મ આવીને તેમના
મનમા એટલી જોડી અસર કરી

એ ધર્મ બહુ હજારે હજારે અને પુણજ ઝઘડા થયા કેડે દાખલ થયા
મહાન શ્રેગરી નામે પોપ છેક તરણુ હતો, તે વારે તેણે એક પ્રસંગે
કેટલાક જુવાન સુદર કેશવાળા છોકરાને શેમના બજારમા ગુલામ
દાખલ વેચાતા દીઠા હતા તેમની કાતિ જોઈને દયા ઉપજાવી

ખ્રિસ્તિ ધર્મ તેણે તેમને પૂછ્યું કે તમે ક્યાથી આવ્યા છો? અમે
“આગલો” છીએ એવો તેમણે જવાબ દીધો, તે

સાબળી તેણે કહ્યું “ તમે આગેના નથી પણ ઈશ્વરના દોના જવા
અહેરાવાળા એ નજલો (દૂતો) છો ” જ્યારે તે પોપ થયો, ત્યારે
એ મનોહર મુક્તિપૂજક છોકરા સાબળી આવ્યાથી તેણે ૫૮૯ ની
સાલમા ઈગ્રેજ લોકોને ખ્રિસ્તિ ધર્મના બાધકરવાને ઓગસ્ડાઈન
નામે રૂમી મહતને ચાળીમ સાધુઓ આવી મોકલ્યો ઓગ
સ્ટાઈન કેન્ટને કાઠે ઉતર્યો. આંહિ એથેલ્બર્ટ નામે રાજા એ સમે
રાજ્ય કરતો હતો, અને તે એક દાક રાજાની કુવરી નામે બધા
વેરે પરણ્યો હતો. એ સ્ત્રી ખ્રિસ્તિ ધર્મમા હતી પોતાના પર બૂરકી
નાખવાના બધથી એથેલ્બર્ટ થાનેટ ટાપુના એક ખુદના મેદાન-

મા એ ગરુડાઈને મળ્યો અને તેણે લક્ષ્મી દેઈને ધીરજથી તેનો
 બાધ સાબળ્યો. આખરે પક્ષના જીવન મહીનાની ૨૭ તારીખે તેને
 તથા તેની પ્રજામાના ધણા લોકોને કાન્ટર્બરીના મુખ્ય દરવાજાની
 ઉપરના લોકો નવા બહાર બાપ્તિસ્મા (જનસસ્કાર) આપ્યું હમણા
 ધર્મ સ્વીકાર્યું એ ઉકાણે સેંટમાઈનનું નાનું દેવગૃહે. એ સમ-
 પક્ષ ૪થી કેન્ડ રાજ્યના લોકો ખ્રિસ્તિ થયા, અને
 કાન્ટર્બરીના પહેલ વહેલા આર્ય બિરાપ એ ગરુડાઈન હતો.

એ નવો ધર્મ કેન્ડમાથી નોંધપાત્ર આમા પ્રસર્યો. એ મૂલક-
 કના રાજા એડવિને એથેલ્પર્થની કુચરી વેરે લગ્ન કર્યું એ રાણી
 પોલિનુસ નામે સાધુને તેડીને ઉત્તર બહી ગઈ. અહિં એડવિને પોતા-
 ની વિઠાનને બેગી કરી, અને તેમ્માએ એ પથના મુઆ પછીની
 જીવગી વિષેનો બાધસાબળી ખ્રિસ્તિ ધર્મ સ્વીકાર્યો એડવિન ધણી
 સમર્થ રાજા હતો, કારણકે કેન્ડના રાજા સિવાયના તમામ રાજા
 એમ્મે તેને “રાજાધિરાજ” અથવા તેમના ક-
 નાધિઆના હોવા પ્રમાણે “થેટવાલ્ડા” માન્યો હતો તેણે એ-
 પોનો સારો અમલ ચલાવ્યો કે તેના સમયમા
 “હરકોઈ સ્ત્રી પોતાનું છોકરું લેઈને એક દરિયા
 કાંઠી પાળે દરિયા કાંઠે સહીસલામત જઈ શકતી” આવા તો-
 ન્દાની મૂલકમા એ પ્રમાણે હતું, એ કાંઈ આછી વાત ન
 કહેવાય.

પરંતુ એડવિનના અમલમા એક રાજા અસ્વસ્થ હતો, તે મ-
 રિશિઆનો રાજા નામે થેન્ડા હતો. હજી થેન્ડાની પ્રજાનો પ્રેમ
 મુર્તિપૂજકોના જેવા દેવોપર હતો, તથા તેણે ખ્રિસ્તિ રાજાની સામે
 થવાને તેમ્માને ઉશ્કેર્યો, અને વેલ્શ રાજાઓમાના એક નામે
 કાઈવા નને ગમજાવી પોતાની સાથે સામિલ કરી તેણે એડવિન
 નોડે લડાઈ નેડી, ઉત્તર બહીના પ્રેરામા હીથ-
 ફીલ્ડ આગળ ૬૩૩ મા સગ્રામ થયો, તેમા એડ-
 વિન પડ્યો પછી નોંધપાત્ર આ અને મરિશિઆ

ની વચ્ચે લાંબી વટવાટ ચાલી તે, પેન્ડા જીવ્યો ત્યાં લગી પહોંચી, પુકો અને ઝપાઝપીઓ થવાથી લોકો પીડા પામ્યા, અને આખરે પેન્ડા ૧૫૫ માં મરાયો. અને માર્શિઆના લોકો હળવે હળવે ખ્રિસ્તિ થયા.

એ દુવિન રણમાં પડ્યા કેડે પોલિનુસ અને તેના અનુયાયીઓ નોર્થિશિઆમાંથી પલાયન કરી ગયા હતા, પરંતુ એ નવા

ધર્મને ટકાવી રાખવાને બીજા પાદરીઓ આબ્યા હતા. સા વર્ષ પહેલાં આર્ધિરિશ લોકોને સેન્ટ પા-
આર્ધિરિશ મિ-
શનો, ૧૭૪-૧૬૪

ટ્રિકે ખ્રિસ્તિ કર્યા હતા અને કોલમ્બા નામે એક આર્ધિરિશ સાધુએ સ્કોટ્લેન્ડને પશ્ચિમ કાંઠે આપેલા આપોના નામે નાના ખડકવાળા ટાપુમાં મિરાનરીઓ (પાદરીઓ) નું થાણું બાંધ્યું. અહિંથી ઉપદેશકો ઇંગ્લેન્ડના તમામ ઉત્તર ભાગમાં જતા. મોન્ટ્રોઝના સાધુ કથબેટ્ટે, તથા ગ્રિહટ્ટપીના ગોવાળ અને ઇંગ્લેન્ડના પહેલ પહેલા કવિ સીડમને આ આર્ધિરિશ સાધુઓ કનેથી ધર્મનું શિક્ષણ લીધું હતું. કથબેટ્ટે, નોર્થિશિઆના લોકોમાં પગે ચાલીને રખડતો. એ આર્ધિરિશ સાધુઓએ લોકોમાં રહી રૂઝાં કામો કર્યા. તથાપિ ૧૯૪ ના વરસમાં એ આર્ધિરિશ સાધુઓની અને રૂમી પાદરીઓ વચ્ચે ધર્મસમાજને લગતી બાબતો વિષે કેટલાક વાંધા ઉઠવાથી, નોર્થિશિઆના રાજા એન્ડ્રીશ્વરે રૂમી ધર્મોપદેશકોની તરફેણમાં મુકારો કર્યો. એથી થયું આર્ધિરિશ સાધુઓ પાછા સ્વદેશ ગયા, અને રોમથી સાધુઓએ અને બિરાષોએ આવીને એ કામ ઉપાડી લીધું પોપે

ટાર્સસના થીઓડોરને કાન્ટર્બરીના આર્ચબિ-
ઇંગ્લેન્ડના ધર્મ-
સમાજની વ્યવ-
સ્થા કરી, ૧૭૩.
 શપ બીમીને મોકલ્યા, અને બિરાષોના તાબા ની-
 ચેના ઍરોઝ ઠરાની પ્રત્યેક ગામદીક અથવા ગામોના
 નયાદીક પ્રીસ્ટો (પાદરીઓ) નીમ્યા. એથી એ
 ગામોનાં પહેલ પહેલાં નામ “પારિસો” પડ્યા, એવું મંભવેછે. ઇંગ્લેન્ડનાં

પહેલાંના સમયના ઇજિપ્તના મુખ્ય રાજાઓ.

ઈ સ ૪૪
બ્યુલ લે ફોનું ન રતે
ક્રીક ઉતરવું

ઈ સ ૪૭૭
સિસસાની સરદારો
નીચે સાક્ષિઓનું
ક્રીક ઉતરવું

ઈ સ ૫૪૭
આનિન વરતી સરયાને

એક પછી એક નાના રાજાઓ થયા, તેઓમાં હેકલા રાજાઓ અતિ પ્રચલિત હતા
સતેકસ—વેસેકસ—એસેકસ

૭૬
૫૭
એથેલબર્ટ
પહેલો પ્રિન્સ
રાજા

કરડીકનો વરા
પશ્ચિમ સાક્ષિન રાજાઓ

નોર્થેક્સિઆ—અગિનઆ—અરિઆ

૫૪૭
આઈડા
૬૨૭—૬૫૫
૯૫

૬૧૭—૬૨૩

એડવિન
પ્રિન્સિ રાજાધિરાજ.

અર્લેપબર્ક

૮૦૨—૮૩૮
એથેલબર્ટ
તમામ ઇંગ્લેન્ડ પર આમ ન આલાવણ

૭૨૭—૭૫૫
એડા

૮૭૮—૮૫૮
એથેલવુલ્ફ

૮૫૮ ૮૬૦
એથેલવુલ્ફ
૮૬૦ ૮૬૬
આથેલવુલ્ફ
૮૬૬-૮૭૧
૧ રો એથેલરેડ
૮૭૧ ૮૭૧
અલ્ફ્રેડ આલ્ફ્રેડ

૮૦૧ ૮૨૫
વર્લીલ એડ્વિન
એથેલરેડ
અરિઆની લેડી (કનીંગના)

ડના ઉત્તર ભાગને માટે 'ચોર્કુમા પછવોડેથી' એક આર્યપિશય નીમવામાં આવ્યો, અને આર્યપિશયો, પિશયો, અને પ્રીસ્ટો "પચાયતો" મા બેસી લોકોપર હકુમત ચલાવવામાં સામિલ થયા.

હવે મોઠા ઉતાવળે બધાયા, અને સાધુઓએ ગમાર સ્વાધીન પુર્યોમાં વગી તેઓને સ્વસ્થ કામ કરવાપર પ્રીતિ રાખતા, તથા વિદ્યાનું સન્માન કરતા શીખવ્યું સૂતારો અને ખીજ કારીગરો તથા વેપારીઓ મોઠાની અને મોઠાના દેવગોની આસપાસ આવીને રહ્યા, દેવગોના દરવાજા આગળ બજાર મડાવ્યા, અને એ રીતે નાના

કસબાની ઉત્પત્તિ

કસબા વસવા માડ્યા. ખીડે પોતાનો આખો જન્મરોડ હાંમને કાઢી આવેલા જાણના મઠમાં પરદેશીઓ ઉપરાંત હમં વિદ્યાર્થીઓને ધર્મનું શિ-

ક્ષણ આપ્યું ઇંગ્લેન્ડનો ઇતિહાસ પહેલ વહેલો એણે રચ્યો હતો. એણે લાટિન ભાષામાં પીસતાળીસ ગ્રંથો રચ્યા હતા, કેટલાંક પુસ્તકો પોતાના વિદ્યાર્થીઓને જાણવાને માટે અને કેટલાંક આઈબલ વિષે બનાવ્યાં હતા. એમાં "ઈંગ્લિશ પ્રજાના ધર્મનો ઇતિહાસ" એ નામે એક પ્રખ્યાત ગ્રંથ તેણે રચ્યો હતો, તે પરથી ઓગસ્ટાઈન કેન્ટને કાઢી ઉતર્યો, ત્યારકેડેનાં દોઢસો વરસમાં શા શા બનાવ

ખીડે ૧૭૩૩-૭૩૫.

બન્યા હતા તે જાણવામાં આવેલે. ખીડનો સ્વભાવ માયાળુ અને સહનશીલ હતો, અને કેટલાંક નાના નાના રાજાઓ અધિકારને માટે લડી

મગતા હતા, અને વેદશ લોકો કનેથી વધારે વધારે જમીન ખૂચવી લેતા હતા, તેવારે એના જવાજ માણસો ઇંગ્લેન્ડ લોકોને હળવે હળવે સુધારતા હતા.

પાછળ કહ્યા પ્રમાણે પ્રથમ નોર્થવિચ્છિયાનું રાજ્ય અતિ બળવાન હતું, પછી મીડલ્સથાનું રાજ્ય પ્રતાપી ઓગસ્ટાઈન નામે તેના રાજાના અમલમાં (૭૫૭-૭૯૫) સર્વોપરિ થયું, એ રાજાએ વેદશ લોકોને

આજી ગાખવાને ચેસ્તરથી ચેષ્ટરો પર્વત મોટા પુસ્તો બાંધ્યા,
અને રોમમાંના ઇંગ્લ જાગાળુઓના નિર્વાહને માટે તે શહેરમાં
નાણું મોકલ્યું, અને છેવટે વેસેક્સનો રાજા એગબર્ટ (એ રાજા
કરડિક નામે જો મોટા સરદારે ૪૬૫ મા પશ્ચિમ સાક્સનોને શિટ ન
મેટ મા પહેલ વહેલા આણ્યા તેના વરાનો હતો) મર્યાબ્યા અને
નોર્થિંગિઆ એ બનેના લોકોને જીતી દેમસ નદીની દક્ષિણે વસ-
નારા તમામ ઇંગ્લેન્ડનો રાજા અને ડોડ રોથના
અખાત લગીના પ્રદેશનો શિટવાડડા થયો કેન્ટ,
સેક્સેક્સ, અને એસેક્સના ગળ્યો નાખ્યા ગણાતાં
બધ પડ્યાં, તેથી સમસ્ત ઇંગ્લેન્ડ પર એક રાજાનો
અમલ પહેલીવાર થયો આવનાં બર્ષ વર્ષપર્વત ઇંગ્લેન્ડ લોકો પર
વેસેક્સના ગળ્યો મુખ્ય સત્તા ચલાવતા હતા, તે આપણે
જોઈશું

બધા ઇંગ્લેન્ડ
પર અમલ અમલ
પાવે ૪૮૦૨ ૮૩૦

પ્રકરણ ૩ જું.

ઇંગ્રેજ અને ડેન લોકોની વચ્ચે વઢવાઢ.

તથાપિ ઇંગ્રેજોને પોતાની નાની નાની લડાઈઓમાંથી પતી બાગ્યે ઠરી કામ રહેવા લાગ્યા, એટલામાં તેમને માથે નવું બપ આવી પડવાની ધાસ્તી ઉત્પન્ન થઈ, તેણે કરીને એને બધાં રાજ્યોને બેડી દેઈ એક રાજ્ય બનાવવામાં સહાય મળી, તોપણ તેઓ લાંબા સમય લગી અધમ સ્થિતિમાં રહ્યા. જે વેળા ટ્યુટોન લોકો યુરોપમાં પ્રસાર્યા (૨૧ મું પાત્ર જુઓ) તે વેળા તેઓમાંના ધણક

ડેન અથવા નોર્થમેનની ઉત્પત્તિ.

ઉત્તરે જઈ ને દેશોને હમણાં ડેન્માર્ક, સ્વીડન. અને નોર્વે કહેછે તે દેશોમાં વસ્યા, તે તો તમને સાંભરતુ હશે. એ લોકો જગણી અને શ્વતપરસ્ત રહ્યા હતા, તેઓ ઘોડન દેવને પૂજતા, અને ઉત્તરના ઠંડા અને પાક ન થાય એવા ઝૂંઝડમાં ધણી મુશીબતે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતા. સાકસનો તેમના દેશી બાઈઓ હતા તેઓ જેમ પૂર્વે આંચીઆનો ધંધો કરતા હતા તેમ એ લોકો પણ આંચીઆનો ધંધો કરવા બાંધ્યા, અને તેઓ નોર્થમેન, ડેન, અથવા “વાઈકિંગ” કહેવાતા. વાઈકિંગ એટલે નાની ખાડી-ઓમાં વસનારા. તેઓ આર્કની બેટમાં અને આન ટાપુમાં વસ્યા હતા. અને લાંબો ઋષ્ટો થયા કેડે તેમણે આયર્લેન્ડનો કાંઠો કબજે કરી લીધો હતો. તેમનાં મુખ્ય શહેરો ડબ્લિન, લિમરિક અને વાટર્ફર્ડ હતાં.

હવે તેઓ ઇંગ્રેજોને કનડવા લાગ્યા; તેઓ કોઈવાર પશ્ચિમ બાજી વેટશલેડો જોડે મળી જતા, વખતે પૂર્વ કાંઠે ચઢાઈ કરતા, નદીઓને ઉપલાણે વહાણો હંકારી લઈ જતા, અને પોતાના મુકામોને

ડેન લોડોની
મદદથી સને
૭૯૪-૮૭૯

ફરતા માટીના કોટ કરી લેતા. એમાંથી ઇંગ્લેન્ડના મૂલકમાં એકદમ ઘણી જાઈ તેઓ રહેરોને અને મહેને બાળી મૂકતા. બાયડા અને છોકરાને મારી નાખતા, અને સ્ત્રીઓને ગુલામ કરી

લઈ જતા. છેક સને ૭૯૪ ની સાલમાં તેમણે જારોનો મઠ છડ્યો હતો; અને નોર્થધ્રિસ્થિયાનું રાજ્ય તેમના હુમલાથી નબળું પડી ગયું હતું, તેથીજ કાંઈક અંશે એંગ્લોસેક્સ રાજ્ય જીતી રાક્યો હતા. પહેલે તો તેઓ માત્ર ઉનાળામાં આવી પોતાની લુટ લઈને ચાલ્યા જતા, પરંતુ ૮૩૯ માં એંગ્લોસેક્સનું મગલ ચલાકે તેઓ વધારે પીડા કરવા લાગ્યા, અને સને ૮૫૫ માં તેનો કુવર એથેલસ્ટુફ ગાદી પર હતો, તેવારે તેઓ ટેન્સ નદીના મુખ આગળ આવેલા રોપીના દ્વીપમાં આખો શિયાળો રહ્યા. ડેન લોડોની માટી ફોળે સને ૮૧૬ માં શુર્વ આંગ્લિયા પર ચડાઈ કરી, અને હંબર નદી આજંગી ચોર્ક રહેર લઈ લીધું; તથા નોર્થધ્રિસ્થિયાનો તમામ દક્ષિણ ભાગ જીતી લીધો. પછી તેઓ દક્ષિણે અર્શિયામાં ધૂરી

નોટિંગ્હામ લગી જઈ પહોંચ્યા, અને તે મૂલકના પૂરેપૂરો કબજો કરી નોર્ફોલ્ક પરગણાના ચેટ્લેન્ડ ગામમાં શિયાળો ગાળ્યો. અહિં શુર્વ આંગ્લિયાના રાજા એડમંડે ખ્રિસ્તિ ધર્મ છોડી દેવાની ના કહ્યાથી તેઓએ તેને ઝાડસાથે બાંધીને ત્રાણ જતાં લગી વીર મારી તેની હત્યા કરી.

વેસેકસનો એથ-
લસ્ટ ૮૮૭-૮૫૮

માંના ત્રીજા નામે ૧ લા એથેલરેડે પોતાના નાના બાઈઆલ્ફ્રેડની સહાયતાથી ડેન લોકો જોડે બહાદુરીથી લડી કાર્નવાલ અને વેલ્સમાંના વેલ્સ લોકોને વશ કર્યા, અને જોન બેટ લગી પણ તે જઈ પહોંચ્યો. નોર્થવિચ્ચાના રાજા એડવિને એ ટાપુનું નામ આંગલસી (આંગ્લસ ઈંગ્લેન્ડ આંગલનો બેટ) પાડ્યું હતું; પરંતુ એથેલરેડે ધણાએ પ્રવત્નો કર્યા તે છતાં ડેન લોકોનું પ્રબળ વેચું, અને સને ૮૭૧ માં તેનું મરણ થયું, અને આલ્ફ્રેડને રાજા પસંદ કર્યો તે વારે મામલો અણીપર આવતો જતો હતો.

સારા અને ડાહ્યો રાજા જોડી મુશ્કેલીમાં શું શું કરી શકે તે, આલ્ફ્રેડના ઇતિહાસ પરથી જાણવામાં આવેછે. બર્કશાયર પર-
ગણના વાન્ટેજ ગામમાં તેનો જન્મ થયો હતો.

વસંતકાળે રાજા
મહાત્મા આલ્ફ્રેડ
૮૭૧-૮૭૬.

તે છેક બાળક હતો તે વારે તે તેની મા એસબર્થાની આગળ સાક્સન બાપાની જૂની કવિતા જાહે બોલી જતો. એક દહોડા એસબર્થાએ પો-

તાનાં બધાં છોકરાને કહ્યું કે “ તમારામાંનું જે કોઈ આ ચોપડી સૌથી પહેલું જાહે બોલી જશે તેને એ ઇનામમાં મળશે. ” અને એવું કહેવાય છે કે બાળક આલ્ફ્રેડ એ ચોપડી પોતાના શિક્ષકની કને લઈ ગયો અને તે શીખીને પોતાની માની આગળ જાહે બોલી ગયો. આ વાત ખરી હોય તો એ બનાવ બન્યો તે વેળા

તેની ઉંમર ચાર વરસની અંદર હોવી જોઈ-

આલ્ફ્રેડે બા-
ળપણ.

એ, કારણકે એટલી ઉંમરે તેને તેના બાપે રોમ જાકલ્યો હતો અને તેની માને તે ફરીને મળવા

પામ્યો નહોતો. જે યાન આલ્ફ્રેડને પછીના સમયમાં કિપચાગી થઈ પડ્યું, તે યાન તેણે રોમમાં મેળવ્યું હતું એવું સંભવેછે. પછવોડેથી આલ્ફ્રેડ પોતાના બાપની જોડે ખીજ વાર રોમ ગયો હતો. વીસ વરસની ઉંમર પહેલાં તેણે સુખે લગ્ન કર્યું; પરંતુ તેની

પ્રકૃતિ નાદુરસ્ત રહેલી, અને તેને ફેફસ આવડતું, તેથી તેને ઘણું દુઃખ ભોગવું પડ્યું, અને ડેન લોકોની ઘટફાટથી વેરાન થઈ ગયેલા પ્રદેશનો તે રાજા થયેલ તેવારે તેની ઉંમર માત્ર બારીસ વગસની હતી.

તેના બાધને મુઆને મહીનો ન થયે તોટલામાં તેણે ડેન લોકોની જોડે લડાઈ જોડી, પરંતુ તેમાં તે હાર્યો, અને તે વખતથી તેણે કેટલીક વાર તેમની જોડે લડીને, અને કેટલીક વાર લામ્બ આપીને તેમને વરા કરવાને ઘણાં ફાંફાં માર્યાં. પરંતુ લાંચ મળ્યા છતાં તેઓનાં અસખ્ય ધાડાં ખંદેરે ઉતરી આવ્યાં. એ સ્વારી કરનારાઓએ સાંકુઓને અને પાદરીઓને તેમનાં ધરખાગમાંથી કહાડી મૂક્યા હતા. તેથી તેઓ

આલ્ફ્રેડને રખ-
ડવું પડ્યું ૮૭૮

દેશમાં રખડતા ફરતા, અથવા પોતાની દોલત યુરોપખંડમાં લઈ જતા; લોકો બળહીન થઈ જઈ બીજા ભાગતા બની ગયા હતા, દેશ વેગન થઈ ગયો હતો, અને વેદશ લોકોના મનનું વલણ ડેન લોકોને સહાય કરવાને અડધું પડ્યું થયું હતું. પ્રુથ્કળ વેદશ લોકો વેસેક્સમાં હજી વસતા હતા. સાત વરસ લગી લગભગ સતત લડાઈ ચાલ્યા કેડે છેવટે સને ૮૭૮ માં વિલ્ટશાયર પરગણાના (ચિપનમ નામે ગામમાં આલ્ફ્રેડે એસીતો સજડ હાર આધી કેવેરા બદલીને સમર્સેટશાયરનાં જંગલોમાં તથા કાલ્વ અને પાણીવાળાં સ્થળોમાં નાશી જવાની તેને જરૂર પડી પરંતુ મશિઓનો રાજા પોતાનો દેશ છોડીને રોમ જઈ પ્રવાસીની હાલતમાં મરણ પામ્યો, તેમ કરવાની એની ઇચ્છા નહોતી તેની પ્રજા આકૃતમાં હોવાથી તેને સહાય કરવાનો તેની ફરજ હતી.

એવું કહેવાય છે કે આજ વેળાએ આલ્ફ્રેડ કોઈ ડુક્કર પાળનારના ઝૂપડામાં બસ્યો હતો. અહીં તેણે પોતાના દેશનો ખચાવ કરવાના વિચારમાં લીન થઈ જવાથી બહી ધરધણી આણીએ તેને ચૂલાપર રોટલા સેકવા બેસાડ્યો હતો તે રોટલા બળવા દીધા એમ છતાં એ તેના વિચારનો ઉદ્દેશ સારો હતો, અને આથેલ્ની નામે

સમસેટશાયરના કાદવ અને પાણીવાળા સ્થળ માહેલા બેટમાં નિમકહલાલ નિત્રોની ટોળી ધીમે ધીમે બેગી કરી, પોતાનું રાખ પાણુ છતી લેવાને તે વસતકતુમા નીકળી પડ્યો જેમ જેમ તે આગળ ગયો તેમ તેમ પુઢ્ઢળ લોકો તેને આવી મળ્યા, અને મરણીઆ જગ થયા કંડે તેણે સ્થપનમની વડમા એડિંગટનના ક્ષેત્રમા ડેન લોકોનો પૂર્ણ પરાખવ કરી તેમના સરદાર નામે શુશ્રમને વેડમા-

રમા દૃઢ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક તહનામુ કરવાની જરૂર પાડી એ તહનામાની રૂઢએ ટેમ્સ નદીના મુખ-
 થી બેડકુંડે પર્વત, ત્યાથી આઉસ નદીને કાંઠે કાંઠે થઈ વાટલિંગસ્ટ્રીટ નામે રૂમીઆએ બાધલા જૂના રસ્તા લગી, અને વાટલિંગસ્ટ્રીટને પડખે થઈ એસ્ટર પર્વત દોરેલી લીટીની દક્ષિણે નહિ જવાના ડેન લોકોએ સોગન ખાધા આ કરારથીએ તેમને તમામનોર્ધાપ્તિ તથા પૂર્વઆગ્નિઆ અને ડેન લોકોના પાંચ કરપાનાં નામથી આજખાતો અશિઆનો થોડાક ભાગ મળ્યો. આ પ્રેરિસ ડેનલોં અથવા “ડેનવા” કહેવાયો (રજે નકશો જૂઆ). આલફ્રેડે વેસેક્સ અને અશિઆનો થોડાક ભાગ માત્ર રાખ્યો. પરંતુ તેણે પોતાની ધણી પીડા પામતી પ્રજામાં મુખશાંતિ કરી, અને શુશ્રમ તથા તેના ધણાક ઉમરાવો ખ્રિસ્તિ યવાથી ડેન અને ઇંગ્લેન્ડ લોકો વધારે મુખચહેનથી બેગા રહેવા લાગ્યા.

હવે આલફ્રેડે વેસેક્સમા સારો અમલ ચલાવવા તથા પોતાના રાખને મજબૂત કરવા તરફ લક્ષ લગાડ્યું તેણે ઇંગ્લેન્ડના જૂના કાયદાનો સંગ્રહ કર્યો અને તેમા ઇશ્વરની દશ આજ્ઞાઓ તથા મુસાના દેટલાક ધારા ઉમેરી વિટાનને સમજાવીને તેનીકને તેને દેશનો કાયદો મનાવડાવ્યો, અને શ્રીમત તથા ગરીબ એ બંનેને સરખા ન્યાય મળેછે તેની તપામ ધણે થમ લેધને ગખી. તેણે મેડોનો અને રાજાઓનો જીલ્લાધર કર્યો, અને નવા મેડો અને રાજાઓ બધારી. તેઓમાં વિદ્યાર્થીઓને બણાવવાને માટે યુરોપના બધા ભાગો-

આ દેહની રા
 અપરોતિ

માંથી વિદ્વાન પુરોષોને બોલાવીને રાખ્યા. એ પંડીતોમાં વ્યાસસ્મર નામે વેલ્સનો પ્રખ્યાત વતની હતો. ઉમરાવોને માટે મહેલમાં રા-
ખેલી રાજા ઉપર તે પડે દેખરેખ રાખતો, અને “હું શ્રેષ્ઠ બાપાનું
બેરા માન મળતાં લગી પોતાના અધ્યાસમાં મગ્યા રહેવાને” જ-
ન્મથી સ્વાધીન જે તરણથી બની શક્યું, તે દરેકને તેણે ઉત્તેજન
આપ્યું. તેણે ખીડકૂત ઇતિહાસ અને ખીજા ગ્રંથોનાં ઇંગ્રેજીમાં બા-
ધાંતરો કર્યાં, અને વિદ્વાનોને માટે ગ્રંથોમાંથી ઉત્કૃષ્ટ બાખતો વીણી
કહાડી તેઓનો સંગ્રહ તૈયાર કર્યો, તથા તેની આમાથી સાક્ષસન
સોફોનું કાળક્રમવૃત્તાંત રચવાના કામનો આરંભ થયો. એ પ્રમાણે
ઇંગ્રેજી સાહિત્યનો તે સ્થાપનાર થયો; કારણકે અત્યાર લગી જૂના
સાક્ષસન કાવ્યો અને સીદ્ધમનના ગીત સિવાય બાકીનાં તમામ
પુસ્તકો લાટિન બાધામાં લખાયેલાં હતાં.

આલ્ફ્રેડ કેવળ નિવાધ્યાસમાંજ લાગેલો નહોતો. તેણે પોતાની
પ્રજ્ઞના બે ભાગ પાડી દરેકને સુદમાં જવાના અને સ્વદેશનું રક્ષણ
કરવાના વારા બાંધી આપ્યા, અને કિલ્લાઓનું રક્ષણ કરવાને એક
ટુકડીને તે હંમેશા હથિઆરબંધ રાખતો. તેણે વહાણો બંધાવડાવી
તેમની મદદથી ડેન સોકનો જખરો હલોપાછો વાળ્યો. એથી ઇંગ્રે-
જી નૌકાસૈન્યની પ્રથમ સ્થાપના થઈ. લંડન શહેર આગ અને
લટકાટથી લગભગ પામમાલ થઈ ગયું હતું, તે તેણે ફરીતે બંધાવ્યું.
તેણે મુસાફરોને નોર્વે, જેડસલમ, અને હિંદમાં એ પ્રવાસ કર-
વાને ઉત્તેજન આપ્યું. એના વખતમાં પ્રખ્યાત

પીટર પેન્સ.

પીટર પેન્સ નામે કર દર વરસે ઉધરાવી ખંડણી

દાખલ થોપને માકલાવામાં આવતો. એ ક્ષાએ (જૂઓ, પાનું
મુ) રામના જત્રાજીઓને માટે નાણું માકલ્યું તે વારે એ વેરાલેવાની
રાજઆત થઈ હતી. માત્ર થોડાં વરસ પર (સને ૧૮૮૩ માં) આ-
લ્ફ્રેડના પોત્રો નામે એથેલ્સ્ટન અને એડ્મંડની છાપવાળ

રૂપાના સાકસન રાક્ષા રોમમાં પુષ્કળ જોતીકહાડ્યા હતા. તેણે પોતાની પ્રજાને ઉદ્ધમ, આત્મસંયમ, અને સહનશીલતાનું દૃષ્ટાંત આપી તેમની પ્રીતિ મેળવી. એની પહેલાંના કોઈપણ રાજાએ પ્રજાની પ્રીતિ મેળવી નહોતી. દિવસના બાગ કરી પ્રત્યેક બાગમાં ફાવેલું કામ તે નિયમસર કરતો. બક્ષિમાં, વિદ્યાભ્યાસમાં, અથવા રાજકાજમાં કેટલો વખત જતો, તે મીણુબત્તીના બળવા પરથી જણાવું. એક મીણુબત્તી બે કલાક બળતી. તેનું મન બહુ ધાર્મિક હતું, અને તેણે પોતાના સંતાનોને કેળવણી આપી પોતાનાં કર્તવ્યોની જોડા પ્રકારની સમજ તેમના મનમાં ડાસવી હતી. તેને ઘણાં સંતાન હતાં, તેઓમાંના બે નામે એથેલ્ફ્રેડ અને એડવર્ડ ઇતિહાસમાં જાણવાલાયક હતાં; એથેલ્ફ્રેડે એક ઇલ્ડોરમન થઈ જાન કબ્જે હતું, અને વિધવા અવસ્થામાં મૌરિઆ પાસે રાજ્ય ચલાવ્યું હતું; એડવર્ડ ૯૦૧ માં પોતાના બાપ આલ્ફ્રેડના મરણ પછે ગાદીએ બેઠો હતો.

ઈંગ્લેન્ડને હવે એથી વધુ લગી નાર્થમેન તરફથી લગભગ કોઈપણ ઉપદ્રવ થયો નહિ. પરંતુ દેશમાં જુદાં જુદાં પુષ્કળ રાજ્યો હતાં, તેઓ એક એકની અદેખાઈ કરતાં તેથી સલાહસાતિમાં દેશ રહી રાખ્યો નહિ. એનું વિરોધ કારણ એ હતું કે પશ્ચિમે તેમના પડખામાં કાંટા રૂપી વેલ્શ લોકો વસતા હતા, અને પૂર્વે ડેન લોકો રહેતા હતા. વેલ્શ લોકોને તેઓએ વશ કર્યા હતા, અને ડેન લોકોએ તેમને અરધા જીતી લીધા હતા. “મૌરિઆની લડી (કુલાંગના) એથેલ્ફ્રેડે પોતાના બાપના મરણ પછે પુરતજ બહાદુરીથી રાજકાજમાં મંડી પડી ડબ્બો. લિન્કન, લેસ્ટર, સ્ટામ્ફોર્ડ, અને નોર્થિંગહામ એ ડેન લોકોના પાંચ કરુણા જીતી લીધા. તેના મુઆ પછી એડવર્ડ ડેનલાનો બાકીના બાગ હસ્તગત કરી લીધા, અને નોર્થિંગહામમાં ડેન અને ઈંગ્લેન્ડ લોકો વસતા હતા તેઓ-

આલ્ફ્રેડના સં-
તાનોના અમલ-
માં ઈ.સ. ૯૦૧
નું

વડીલ એડવર્ડ,
૯૦૧-૯૨૫

એ અને વેદસ, સ્ક્રાથકલેડ, તથા સ્કાટ્લાંડના રાજાઓએ
“ પોતાનું પાલન કરવાને અને પોતાના પર અમલ કરવાને ” તેને
પસંદ કર્યો.

એમ વરવૃત આખા દેશ પર તેનો અમલ હતો, અને તેનો કુવર
એથેલ્સ્ટન તેની પછી રાજ્યાસને બેઠો. તે ઘણીવાર કહેતો કે હું
બિથન બેઠેલો કેસર છું; તથાપિ સ્ક્રાથકલેડના સ્કાટ અને વેદસ
લોકો તરફથી તેને બારે સક્ર વેઠવા પડતા તેઓએ તેને લોકો બેઠે
મળી જઈ તેનો બેઠે લડાઈ કરી, પરવું હવે નદીની ઉત્તરે ધુના-
નબર્હના પ્રખ્યાત રણક્ષેત્રમાં તેમનો પરાજય થયો.

અથેલ્સ્ટન, ૮૨૫ એથેલ્સ્ટનની પછી એડવર્ડના પુત્રો નામે એ-
ડમડ અને એડ્રેડ, અને પૌત્ર નામે એડવી એ
ત્રણ રાજાઓ વારા ફરતી ગાદીએ બેઠા હતા. તેઓને પોતાના દૂકા
અમલમાં ચોમરથી બેઠો. યતા તે બેસાડી દેવામાં આછી વતી
મહેનત પડી હતી છેવટ સને ૯૫૯ માં એડવીના બાઈ અને
આલ્ફ્રેડનો પ્રપૌત્ર એડગર રાજ્યાસને બેઠો, તેવારે વીસ વરસ
લગી સલાહશાતિ રહી.

ડન્સ્ટન નામે અતિ પ્રખ્યાત માણસને લીધે મુખ્યત્વે શાતિ રહી
હતી. એનો જન્મ સને ૮૨૫ માં ડબાસ્ટનબરીમાં થયો હતો, અને
એણે ૭૬૫ થી રાજ્ય ચલાવવામાં એડગરને સહાયતા આપી
હતી. તેને કેવા પ્રકારના લોકો પર એ સમયે અમલ ચલાવવાનો હતો,
તે પર પ્રથમ આપણે નજર કરીએ; કારણકે રાજ્યમાં
હજવે હજવે બહુ યરપડવું ગયું હતું, તેમતેમ ફેરફારો યતા
ગયા હતા. સૌથી પહેલાંના સમય કરતા આવેળા રાજાની
સત્તા વધારે જામી હતી. સોસો કુટુંબના જ્યાં કર્યો હતા તેઓનાં
હવે પરગણા બનાવી દરેક પરગણામાં “ શેરિફ ” નામે અધિકારી
રાખ્યા એ રાજાનો ખાસ અમલદાર હોઈ તેની વતી કર વેરા ઉધ-

રાવતો અને પરગણાની મળામા આહડરમન અને બિશપ જોડે

એથી ન્યાય ચુકવતો બિશપને પણ હમેશા રાજ જ
 રાજનો શોરશ નીમતો રાજના ઘેનોની સખામા પણ વધારે
 યથા હતો, અને તેણે તેઓને જમીન કહાડી

આપી હતી, તેથી હરકોઈ વેળા પોતાને મદદ કરવાને તે તેમને બો-
 લાવી રાકતો એ ઘેનોનો નવો અમીર વર્ગ બન્યો, અને અસહના
 ઈંગ્લાંડની પેઠે તેઓ પ્રાચીન કુળના હતા, તેથી

તેમનો દરજ્જો વધ્યો નહોતો, પરંતુ રાજ્ય તેમને
 અમીર બનાવ્યા તે કારણથી વધ્યો હતો. ખીજે

ફેરફાર સીઆલોમા યથા હતા આકૃતના સમયમા પોતાના ધરખા-
 રાનું રક્ષણ કરવાનું કામ ધણુ મુશ્કેલ જણાવાથી તેઓ પોતાના
 કરતા વધારે દ્રવ્યવાન અને બળવાન પુરૂષના આશ્રયનીચે
 આવવાને ખુશી હતા કરખાઓમા એ પ્રમાણે ઝાઝુ બન્યું

નહિ, કારણકે ત્યાના લોકો રાતિથી રહેવાને મહાજ-
 ના અથવા મડજોઓ ઉભી કરી રાખી એક એકને

સહાય કરતા પરંતુ ગામડામા વધારે નાના સ્વાધીન પુરૂષો એક
 સ્વામી બોળી કહાડી તેના “દાસ” બન્યા. તેઓને તેની નોકરી બ-
 નવવી પડતી તેઓ લાટિન બાપામા એકત અર્થનો વિલિનસ રાખ્દ
 છે તે પરથી ‘વિલન’ એટલે “બુલામ” કહેવાતા, અને પોતાના સ્વા-
 મીને ‘લાર્ડ’ (લાર્ડ) એટલે “ અબદાતા ” કહેતા એકંદર રીતે
 તેમની સ્થિતિ છેક ખરાબ નહોતી, કારણકે તેમને પોતાના ધરો અને
 જમીનો હતી, અને જવની રોટલી, મધ, માછલા, રાક બાજી અને
 ફળ ખાઈને તથા છાશ પીને તેઓ પોતાનો નિર્વાહ

અલાવતા પૂર્વે ગામની પચાસત તરફથી હજક તરીકે
 તેમને જમીન મળતી, અને પ્રત્યેક જણુ હરકોઈ
 ખીજ માણસની પેઠે જોડુ માણુ કરી છૂટથી પોતાનું
 મત આપતો, પણ હવેના તેઓને તેમના સ્વામી તરફથી જમીન મ-

જવા માંડી, તેઓ એકજ સ્થળે રહેવાને બંધાયા; અને તેની માર્ફત સિવાય રાજકાજમાં મત આપવાનો તેમનો કાંઈપણ હક્ક રહ્યો નહિ.

તથાપિ ધણાક સ્વાધીન સીઓર્સોને હજુએ પોતાનાં ધરખાર હતાં; રોક સણુની ખંડી, નીલા રંગનો ભરત ભરેલો સૂતરાઉ ડગલો, પટાથી બાંધી લીધેલો સણુનો પાયબગો, અને મામડાના જોડા પહેરી પોતાના વજ્રકામાં મળૂરો અને ગુલામો પર હુકમ ચલાવતો; અને રોકાણી ભરત ભરેલો ગંજો પહેરી અને મોંપર સણુનો છુર-એ નાંખી, પોતાની દાસીઓ સ્ત્રીને બેસવાના મંડપ નીચે બેસીને કાંતતી, અથવા ધરમાં અને રસોડામાં ધરકામ કરવી તેઓને કામ બતાવતી, એ લોકો અમલના વખતમાં જટલા સ્વતંત્ર હતા તેઠલાજ હજી સ્વતંત્ર હતા, અને પછીના સમયના લોક જમીનદારોના

પૂર્વજો હતા. ધણાક સીઓર્સો પોતાનાં ધરો અમી-
ઉત્તરના જમીનદારો.
રોનાં ધરોનાં જવાંજ સાગં રાખતા. રોક અને આકર એકઠા બેઠી દીવાનખાનામાં રાખવાની લાંબી ટેબલોપર ઢોર અને ઘેટાનું માંસ ખાતા, અને જવનો દારૂ તથા મધપાણી પીતા. તેમની કનેથી નોકરી સેવાનો અથવા તેમની સ્વતંત્રતા ધરાડવાનો કોઈપણ માણસને હક્ક નહોતો. આ સ્વાધીન સીઓર્સો મુખ્યત્વે ઈંગ્લાંડની ઉત્તરે રહેતા, અને બિશપોની આંગેવાની નીચે તેઓ દક્ષિણના મોટા અમીરો જોડે ધણીવાર વઢતા. એ અમીરોના તાબામાં ગુલામોની વધારે મોટી સંખ્યા થતી ગઈ તેમ તેમ તેઓના હાથમાં હળવે હળવે વધારે સત્તા આવતી ગઈ.

અમીરો પોત પોતાના વજ્રકામાં રહી આજસમાં અને મોજમ-આમાં પોતાની જીંદગી ગુજારતા; તેમની કને લૂંટા હતા, તેઓને ખેડૂતાનું અથવા સૂતારોનું, લુહારોનું, અથવા માચીઓનું અને ગુલામોનું કામ કરવું પડતું. એ લૂંટાઓને પાળી પોષીને મોટા કરી તેઓ વેચતા. ખાવાને પુરક જ માંસ અને શિકાર, તથા

પીવાને સારો જવનો દારૂ, મધપાણી, અને દ્રાક્ષનો દારૂ તેઓને

મળતા પશુઓ તથા પક્ષીઓનો શિકાર કરવો,
 અમીરો અને નિસાણો મુકાબાજી લડવું, અને ધોડાની રાસો રમવી એ
 રાત્રિના વખતમાં તેમની વહાલી મનતા હતી;

અને તેમની સ્ત્રીઓ કાતલી અથવા બરત બરતી, અને જે દીવાન-
 ખાનામાં તેમના બાપદાદાઓ બેસતા, તે દીવાનખાનામાં બરથ-
 રીઓ ગીતો ગાઈ અથવા ગામીગામ કરનારા જાદુગરો અને નટો
 એક કરી તેમને રાજી કરતા યુદ્ધને પ્રસંગે રાજા હુકમ કરતા તેનારે
 તેઓ બેગા થતા, અને આ વેળા વિદેજ મોટામાં કર્તોહર્તો એ અ-
 મીરો તથા બિશપો હતા—રાજાને પસંદ કરીને નીમવાની અથવા
 પદબદ્ધ કરવાની, ઇન્સાફ કરવાની, તહ કરવાની, જમીનો આપી
 દેવાની, અને રાજ્યનો બદોબસ્ત કરવાની સત્તા તેમને હાથ હતી.
 એથી અમીરો અને બિશપોનું વજન ધણુ વધી પડી તેઓ રાજા
 અને પ્રજાના મધ્યસ્થ બન્યા અને લડન તથા વિન્યેસ્ટર નગરો-
 માજ માત્ર સ્વાધીન પુરૂષો પોતાના મત હજીએ આપી રાકતા.
 એ નગરોમાં બિટાનો મળતી તેમાં સોફી હાજર થઈ રાકતા.

આલફ્રેડના સમયથી તમામ પૂર્વ કાંઠાપર ડેન અને ઈંગ્લેન્ડના
 કોની સેનલેજ વસ્તી થવાથી ખીજો મોટો ફેરફાર થયો હતો, કારણ
 કે ડેન સોફી જીવનારા તરફકે વશ્યા હતા, અને તેમના હફોમાં
 કોઈ હાથ ધસે તે તેમનાથી ખમાતું નહિ તેઓ
 ગળ સિવાય ખીજ કોઈને પોતાનો ઉપરી માનતા
 નહિ, અને તેનાથી નારાજ થતા તેવારે તેની સામે
 બડ કરતા એમ તેઓ ઉત્તરના સ્વાધીન પુરૂષોની પેઠ જાણરા
 અને સ્વતંત્ર હતા

એમેલ્સ્ટેડનના દરખાસ્તોમાં ડન્સ્ટન આઓ તે વારે લોકોની

સ્થિતિ આ પ્રકારની હતી. ડન્સ્ટન હજી જીવવાન છે. કરો હતો, અ

ડન્સ્ટન કાર- તિને ઉદ્ધત અમીરિએ કહાડી મૂક્યા હતો. ૨
ભાર અમીરિ તેનું માન અને છુદ્ધિજન એઈ તેના

અજતા હતા. સખત મંદવાડ જોગવ્યા કેડે ડન્સ્ટન માંડુ થયો. અ

એ ડમંડે તેને ઝાસ્ટનખરીના મહેલ ખનાવ્યો. રાજાનો વડ

થયો તે વારે તેણે દહતાપી કારભાર ચલાવ્યો. પ્રથમ તો તેણે સ્કા

લ્હાંડના રાજા આદક મને કમ્પલ્સાંડ આપી દઈ તેને મેળવી લી

અને ડેન લોકોને તેની મદદ મળતી તે બંધ પાડી. ડેન લોકોને

મના કાયદા અને રિવાજો પાળવા દઈ રાજી કર્યા. અને ગરી

તથા તવંગર લોકોને સમાન ગણી તથા તેમની જોડે ન્યાયથી વ

આવા તોફાની યુલકમાં કોઈક પ્રકારનો ઇન્સાફ મળે એવી ગોઠ

આણુ રાખી. લીઓફ નામે કોઈ બહારવટી આ

સને ૯૪૨માં એ ડમંડને મારી નાંખ્યા, પરંતુ એ ડ

ના અમલમાં ડન્સ્ટનને હાથ પ્રધાનવદુરહું, ૨
એ રૂપીએ જોતની કન્યા યેરે લગ્ન કર્યું, તેની સામે ડન્સ્ટને વાધો

એડમંડ, ૯૪૦.

એડમંડ, ૯૪૧.
એડમંડ, ૯૪૫

પરસના વધારે ભાગમાં લોલાંડમાં રહેવા લાગ્યા, અને એડિન્-
બરો સ્કાટ્લેન્ડની રાજધાની થઈ. વેલ્સના કિ-
લ્લી રાજ ઈંગ્લેન્ડને તાબે કરી દર વરસે ૩૦૦ વ-
રના માથા આપવાની જરૂર પાડી. પીછ પ્ર-
ભાવે જોડે હવે વેપાર વધના માડ્યો. ચોરોથી

અને વહાણ ભાગનારાથી વેપારનું રક્ષણ કરવાને અતિ સખા ધારા
ખાધ્યા હતા, અને એડિન્બરો જણુ નૌકાસૈન્ય રાખ્યાં હતાં, તેઓ
વાર્ષિક લોકોથી નિરંતર કાઠાનો ખચાવ કરતા હતાં, એથી ક-
ચીને ફ્રાન્સ અને જર્મનીના વેપારીઓ લંડન
સહીસલામત જઈ રાકતા. લંડનના કારીગરોએ
પોતપોતાના મહાજનો ડરાવ્યાં અને પારિશો
જોડાઈ જઈ લગ્ના (જિલ્લા) બન્યા. પ્રત્યેક જિલ્લાનો ઉપરી
આલ્ફરડ મન હતો. કસ્યાતીઓએ પોતાના કસમાની તમામ હક્ક-
મત પોતાના હાથમા રાખવાનો દાવો કર્યો

ડચ્છને કેળવણીને સંજીવન કરી, અને મઠોના તથા રાજા-
ઓના સાધુઓના આચરણુ વધારે સારાં થાય, અને તેઓ શીખ-
વવામાં વધારે ખત રાખે, તે મોટે ધણે પ્રયત્ન કર્યો, તથાપિ ધર્મ-
સમાજ પર તેની આસક્તિ હોવાથી તેણે જૂલ કરીને છેવટે તેના
હાથમાથી અધિકાર જતો રહ્યો. તેણે સાધુઓ અથવા કુવરા
પાદરીઓ પર મહેરબાની રાખી, અને જોમ રોમમા પરણેના પા-
દરીઓને પોતાની સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવાના ફરજ પાડવામા આ-
વતી, તેમ અહીં પણ કરવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો, અને એડિન્બરોને
કહી પ્રુકળ જમીનો, મઠોને અને મઠોના દેવગોને ધર્માદા આપી
દીની. એથી પ્રજા ધણી નારાજ થઈ, અને એડિન્બરો મરણ પા-
વ્યો, અને તેના તરણુ કુમાર એડિન્બરો માત્ર ચાર વરસ અમલ
કર્યો, એટલામાં તેને તેની આરમન મા એલ્ફ્રિડ થના હુકમથી કો-

ધર્માર્થ પ્રથમ પે-
શરે એક વડે ૬૭૫-
૬૭૬.

ધર્મ મારી નાંખ્યો, તે વારે યેનોએ ધર્મસમાજને
લખતા ટંકાઓથી કંટાળી એલ્ફ્રિડ થતા તરણ કુ-
માર એથેલ્ફ્રેડને રાજ્યાસને બેસાડ્યો. અને
એલ્ફ્રિડ તથા તેનો માનીતો આદરમન એ-

થેલ્ફ્રેડ પોતાના પર અમલ અધાવરો એવા તેમના પર બેસા
રાખ્યો. ડેન્સન કાન્ટબરી જઈને રહ્યો, અને ત્યાં નવ વરસ
કેડે મરણ પામ્યો.

અને હવે કમનશીબ દેરાપર પુષ્કળ આકૃતો આવી પડી. અમલ
અધાવી રાકાય, એવડી ઉમરે આવતાં વારને “અસિદ્ધ” અથવા
અસિદ્ધ બોલે. “આપમતીઆ” એથેલ્ફ્રેડે પાદરીઓ જોડે ટેટા
૩૬ ૬૭૭-૧૦૨૧. કર્યો, અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રાજ્ય અધાવવાને
તથા યેનોની સચા તોડવાનો પ્રવલ્ન કર્યો. એ રાજ્ય ખીલ્યોનો
સલાહ માનતો નહિ તથા એનું એ નામ પડ્યું હતું. પરંતુ તે-
ઓની જોડે તે બર આવ્યો નહિ, અને દેરાનાં ફરીને નાનાં નાનાં
રાજ્યો થઈ જઈતેઓ પર ડેન સોકો હુમલો કરવા લાગ્યા. સ્વેન
(અથવા ફેવેગેન) અને ઓલાફ નામે ડેન્માર્ક અને નાર્વેના બે

રાજી કર્યા પછી નાર્મનો તરફથી મદદ મળશે એવી આશાથી તેણે નાર્મડીના ડચ રિચર્ડની કુવરી [એમા] પેરે લગા કર્યું; અને છેવટે વિટાનને હેથેરી સેન્ટ-જાઈસના દિવસે એટલે અને ૧૦૦૨ ના નવેમ્બર માસનો ૧૩ મી તારીખે ડેન સોડાની [કતલે આમ] કરવાના ઘપા હુકમ તેમનીકને કઢાવ્યા. એ સળા તિરસ્કાર પામેલા ડેન સોડાપર તૂટી પડવાને કેવળ હાથ પગે ઘર્ષરહી હતી.

એ કતલમાં ખીજાઓની જેડે સ્વેન ગળની બેન ગન્દિહડ, તેના પછી, તથા તેનું બાળક માર્યા ગયાં; તથા સ્વેને તેમનું પેર લેવાના સોગન લીધા. મોટી ફ્રાન્સ લેધને તે ચઢી આવ્યા, અને તેની કેડે લાગલો અર્લ થાર્લેસ વાર્ધિકિ ગોનું જૂડ લેધને આવ્યા. તેઓએ દેશ વેરાન કરી નાખ્યા, અને ડેન સોડાએ ક્રાન્ટર્થરીના આર્યબિ-રાપ વ્યાહકીજને નિર્દયપણે મારી નાખ્યા. એથેલ્સ્થેડે પોતાના રાત્રીઓને ફરીને બેવાર લાંબ આપી પાછા વાળ્યા. પરંતુ તેના નકારા અમલથી ઇંગ્લેન્ડે કંટાળી ગયા હતા. નોર્થધ્રિમ્બા અને મરિશિમ્બા સ્વેનને મળી ગયા, અને વેસેક્સના થેનો પણ તેને રાસણે આવ્યા. એથેલ્સ્થેડ પોતાનાં બાપડી છોક-

રાજ્યને માટે
વલવાહ.

રાંને લઈ નાર્મડી નાથી ગયા, અને સ્વેન ઇંગ્લાંડના ગળ થયા. અફે છે કે એક મહીના કેડે સ્વેન મરી ગયા, તેવારે એથેલ્સ્થેડ પાછો આવ્યા, પરંતુ સ્વેનના કુવર ફ્રેડે તેને મારીને હાંકી મૂક્યા. બે વરસ લગી ગળ્ય લેવાને તરફડીઆં મારી તે સને ૧૦૧૬ માં મરણ પામ્યા. ત્યારપછી લંડનના લોકે એથેલ્સ્થેડના કુમાર લોહાંગી એડ્વર્ડને પોતાનો

લોહાંગી એડ્-
મડ, સાત માસ-
નો અમલ,
૧૦૧૬.

રાજ પસંદ કર્યો; પરંતુ ઇંગ્લાંડના બાકીના બા-
ગના લોકે ફ્રેડેને પસંદ કર્યો. એડ્મંડ બહાદુરી-
થી લડ્યો, અને બ્રૂહપૂર્વક ■ સંગ્રામ થયા
કેડે તેણે અને ફ્રેડે રાજ્ય વહેંચી લીધું, પરંતુ એડ્મંડ સાત

મહીના રાજ્ય ભોગવી મરણ પામ્યા, અને ઇંગ્લેન્ડ અને ડેન મે અનેએ કુતૂહલે રાજ સ્વીકાર્યો.

છત્રીસ વર્ષલગી ત્રાસદાયક ઝઘડો આત્મા કેડે દહમનન, મળનો પ્રીતે અમલ થયા, અને અઢાર વર્ષ પર્વત દેરામાં સલાહ શાંતિ રહી કુતૂહલે ઇંગ્લિશ રાજ દાખલ અમલ ચલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આદીપર નિર્ભય થતાં પહેલાં રાહ અમલમાં તેણે ધાતકી કર્યો કર્યો હતાં, તો પણ પછવાડેથી તે ડાહ્યો અને આપી રાજ નીવડ્યો. સમજા ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યમાંને વિદેશમાં તરફથી આદી મળી હતી તેમ એને મળી; “એડ્વિનના ધારા” પ્રમાણે તેણે રાજ્ય ચલાવ્યું; અને એથલ્ફરેડની વિધવા રાણી એમાવેર લગ્ન કર્યું, તેથીતેની અને

ઇંગ્લેન્ડ પ્રજાની વચ્ચે વધારે ઘોડો સમ્બધ થયો.
 ૧૦૧૧ ૧૦૩૧- તેનો જોડે તે સ્વજાતિનો રાજ લેવાથી ડેનલોકો પણ હરખાયા. કુતૂહલે ઇંગ્લાંડના ભાગ પાડી

ચાર અર્લડોમાં ડરાવ્યા—અર્લ અથવા ચાર્લ એ ડેન સોકનો ખિતાબ હેાઈ ઇંગ્લેન્ડના આદેશમનને મળતો છે. એ અર્લડોમાં માર્શિઆ, નોર્થખર્લાંડ, વેસેક્સ અને પૂર્વ આંગ્લિઆ હતાં, અને તેઓપર ઇંગ્લેન્ડનો અમલ હતો. એ-

અદાર વરસની સલાહ શાંતિ- એમાં માર્શિઆનો અર્લ લિઓફ્ફિક અને વેસેક્સનો અર્લ જોડ્વિન સંવંધી બળવાન હતા. જોડ્વિન કુતૂહલનો પ્રધાન હતો, અને તેની બત્રીજી જોડે પરણ્યો હતો. કુતૂહલે પોતાના ડેન લશ્કરને રજા આપી “હર્સ-કાર્લ” એટલે ધરમત્ર લશ્કરની ટૂંકડી માત્ર રાખી, અને ઇંગ્લેન્ડ સિવાઈ એમાં સેઈન પણ તે ડેનમાર્કમાંલડવા જતો એના અમલમાં ઇંગ્લાંડના સોકોમાં સુખશાંતિ ગહી, અને પાણી તથા કાદવવાળા સ્થળોમાંથી પાણી કઢાડી નાંખી જમીનને એડવાને જંગલો કાપી નાંખવાનો, પોતાનાં ધરખાર સુધારવાનો, વેપાર વધાર-

વાનો અને કારીગરીનો નવી નવી જાણરો બનાવવાનો તેમને અ-
વકાશ મળ્યો. વેદશ તથા ઈંગ્લેન્ડ સેકિને યુલામ ઘામ્પલ વેચવા-
નો લાભ લગાડનારો વેપાર બંધ કરવાને તેની પહેલાં થઈ ગયેલા
રાજ એડ્ગરે પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ એણે પણ કર્યો, પરંતુ તેમાં તે
નિષ્ફળ થયો. યુલામો નહીં વેચવાને ધારા બાંધ્યા હતા, અને પા-
દરીઓ ઉપરેરા કરતા હતા તે છતાં પ્રિસ્ટલથી વહાણોમાં બરી
જીવાન સ્ત્રીપુરુષોને આપણાંડ સર્જી જઈને હજીએ ડેન સેકિને
વેચતા.

ફ્રાંક્રીના પ્રિયો હાર્દડ અને હાર્થોફ્રુટ તેના જોવાળ ડાહ્યા
હોત તો ડેન રાજ્યોનો અમલ ઇંગ્લાંડમાં જમી રહેત. પરંતુ
નિર્દય હોઈતેઓએ પાતાના ફ્રાંક્રી અમલમાં પ્રજાની દુર્દશા માત્ર
કરી; અને ૧૦૪૨ માં લગ્નની જમણવારમાં હાર્થોફ્રુટ પડીને
મરણ પામ્યો, તે વારે જૂના રાજવંશનો હોવાથી તેના સાવકા બાઈ

૧ સો. હાર્દડ,
૧૦૩૫ ૧૦૪૦,
હાર્થોફ્રુટ,
૧૦૪૦ ૧૦૪૨.

અને એથેલ્ફરેડ તથા એમાના પુત્ર એડ્વર્ડને
ઈંગ્લેન્ડે વધાવી સર્જી ગાદીએ બેસાડ્યો. એ સ-
મયથી ઇંગ્લાંડમાં વસનારા ડેન સેકિ હજી હજી-
વે ઈંગ્લેન્ડ પ્રજામાં ભળી ગયા, તેથી ડેન ક્રિયા અને

ઈંગ્લેન્ડ ક્રિયા તે કહેવું થોડા જમાના ગયા કેડે મુશ્કેલ થઈ ગયું.
પોર્કુશાયર અને લિન્કનશાયરના મુંદર કેશવાળા લડ જમીનદાર-
શના અંગમાં ડેનનું લોહી વહેછે, તેની અધાણીએ આજે પણ
જોઈ શકાય; અને તેઓએ વસાવેલાં રાહરોનાં નામોને છેડે બી

પ્રત્યય હોયછે તેના, અને સાકસન બોલીના ટન અને હામ પ્રત્ય-
યોનો અર્થ એકજ છે. ઉદાહરણ, ડર્બી, બ્રિટન-
બી, અને રૂગબી રાહરો પહેલાં ડેન સેકિનાં હતાં,
અને નોર્ટિશહામ, ડર્હામ, અને પ્રિન્સિપલન,
પરથી ઈંગ્લેન્ડે વસાવેલાં જૂનાં રાહરો જણાઈ આવેછે.

ડેન સેકિની ૨૧
૬૬.

પ્રકરણ ૪ થું.

હંગ્લાંડમાં નોર્મનોની સત્તા શી રીતે જામવા માંડી.

પરંતુ આદેફેડના વંશજોમાંના એકનો અમલ પાછો યવાથી પ્રભુ હરખાઈ, તોપણ એફર્ડ ફૂટ કરતાંમ્મિ ખરે જોતાં વધારે અંશે પરદેશી હતો. આના ખુલાસાને માટે આપણે શુભારે દોઢસો વરસ પાછા હઠી ફ્રાન્સને ઉત્તર કિનારે શાખનાવ ખનતા હતા તેની નિરીક્ષા કરીએ. જે વેળા ડેનો અથવા નોર્થમનો મહાન આદેફેડને ઇંગ્લાંડમાં ધણે હેરાન કરતા હતા, તે વેળાને શુભારે એજ માંમીઆમ્મીનાં ષોઠાં ઘાડાં વહાણોમાં ખેસી ફ્રાન્સમાં સીન નદીની આસપાસના પ્રદેશોમાં ઉતરી આવી લૂંટકાટ કરતા હતા. તેમના સાથીએએ ઇંગ્લાંડમાં એજ પ્રમાણે

ફ્રાન્સમાં નોર્મનો,
નો, ૯૦૦.

કર્ચું હતું. આ પીંદારામ્મીની એક રોજોએ રોલ્ફ અથવા રોલ્ફો નામે પ્રખ્યાત વાઈકિંગની સર-

દારી નીચે સીન નદીને ઉપલાણે વહાણ હંકારી જઈ રૂઆંગ લઈ લીધું. રોલ્ફે એમિર કેર વર્તાવ્યા હતા, તેની દંતકથાએ ઇંગ્લેન્ડ બાધામાં પુબ્જ છે. પરંતુ એટલુંતા નહી જાણવામાં આવ્યું છે કે સને ૯૧૩માં એથેલફ્રેડ અને એડગર ઇંગ્લાંડમાં ડેનસા જીવી લેતા હતા (મુ પાનું જુઓ) તે સમે ફ્રાન્સના રાજા સાદા તામ્ડાના ડયા, આલ્સે એ સાહસિક રોલ્ફ જોડે તહ કરી સીન નદીનાં ખનેપડખાંની જમિતેને આપી દીધી. રોલ્ફે

રૂઆંગ રહેરમાં પોતાની રાજધાની કરી. પછી રાજની પુત્રી જોડે પરણી રોલ્ફ ખ્રિસ્તિ ધર્મે અને જે પ્રેરા પર તેણે કોઈ અથવા ડ્યુકને નામે અમલ કર્યો, તે પ્રદેશનું નામ નોર્મંડી અથવા નો-

થેમનની બૂમિ પડ્યું. એ પ્રાંત તેના વારમાને વંશપરંપરા મળ્યો.

માટે દ્વાન્સ માહેલા નોર્મેનો અને ઇન્દ્રાંડમાંના ડેનો એકજ એલાદના હતા, પરંતુ જે દેવ લોકોમાં નોર્મેનો જામી વસ્યા, અને જેમની જોડે કન્યા આપવા સેવાનો તેમણે વહે-

વાર કર્યો, તેઓ ઇથ્રેજીથી ઘણા નિરાળા હતા. નોર્મેનો દ્વાન્સ તેમનામાં હોસ અને બળ થોડાં હતાં, તોપણ ઇથ્રેજી કે.

તેઓ વધારે સુધરેલા અને સમ્યક્તાવાળા હતા, કોણ કે તેમને સંસારનો અનુભવ અને રોમના કેજવાયદા લોકોનો સહવાસ વધારે થયો હતો. તેઓ હુનર અને શિક્ષકજામાં કુરાગ હોઈ ચંચળ, તીવ્ર બુદ્ધિવાળા, ખબર-દાર, અને આનંદી હતા; અને બહુ થોડા સમયમાં નોર્મેનોએ દેવ ભાષા, ટેવા, અને ચીતબાતો ગ્રહણ કર્યાંથી તેમની જાગૃતિ અને દૃઢ પ્રકૃતિ બદલાઈને વધારે સુધરેલા ફાંક લોકોની જેવી થઈ ગઈ. એકાદ આસપાસના એક નાના સ્થળમાં વસનાર નોર્મેનો માત્ર બદલાયા નહિ.

માનો પુત્ર વિલિયમ નોર્મંડીનો ડબ્લુક થયો, તે વારે તે ત્યા હતો. એ વેળા વિલિયમની ઉંમર માત્ર સાત વર્ષની હતી. એ બંને માળાઈ બાધિઓ વચ્ચે ઘાડી મેત્રી હતી.

મોટે છ વરસ કંડે એડ્વર્ડને તેના સાવકા બાઈ હાર્થાઈલ્ટે ઇંગ્લાંડ તેડાવ્યો, અને થોડા વખત પછી લોકે તેને ઇંગ્લાંડનો રાજા ઠરાવ્યો, તેવાં ઘણા નોર્મન ધર્મગુરુઓ અને અમીરો, તેની કંડે ઇંગ્લાંડ આવ્યા, તેઓને રાજ્યમાં મોટા ઝીંકા મળ્યા.

એડ્વર્ડ નવ, ખીકલું અને ધાર્મિક હતો, અને તેણે લુમ્બીજ-
 ૫૫ ક્રી. ૧ ક સના રોબર્ટ નામે નોર્મન સાધુને ગુરત લડનનો
 ૨૫૨ એડ્વર્ડ બિશપ નીમ્બો, અને પછી ઉલ્ફ નામે ખીજ
 ૧૦૪૨ ૧૦૬૧ સાધુને રોચેસ્ટરનો બિશપ ડગવ્યો થોડા વરસ
 પછી તેણે બિશપ રોબર્ટને વખી કાન્ટર્બરીના આર્ચબિશપની
 પદવીએ ચઢાવી દીધા. આ રાજસ પ્રજાને ઘણી પીડા કરનારો ધર્મ
 પડ્યો. રાજાના માનીતા નોર્મનોને દાખમા રાખનારો એકજ
 પુરુષ ગોડવિન નામે વેસેક્સનો અગ્રે હતો. એની પુત્રી એડિથ
 વરે એડ્વર્ડ પરણ્યો હતો. વાસ્તવિક રાજ્યસત્તા ગોડવિનને
 હાથ હતી, અને તેના તેણે ઠીક ઉપયોગ કર્યો, પરંતુ કમનસીબે તેના
 સૌથી વડો પુત્ર સ્ટેન જગણી અને દુરાચારી હતો, અને તેણે અ
 પરાધી કર્યો, તે યગ્રીગજ અને પ્રજા બને નારાજ થયા. એ નિમિ-
 ત્ત કહાડી ગોડવિનના શત્રુઓ તેની સામે થવાને ટાપી ગયા હતા.

આ વેળા એડ્વિન-સુકે બુલ્હોનના કોટ યુસ્ટેસને ડોવરના લોકો
 જોડે ઠેરા હતા, તેને લીધે લડાઈ થઈતીમા ઘણા માણસો માર્યા ગયા.
 કોટ યુસ્ટેસ એડ્વર્ડની બેન જોડે પહોંચ્યો હતો. કાપદા પ્રમાણે
 તજવીજ કર્યો વિના ડોવરના લોકને શિક્ષા કરવાની ગોડવિને ના
 કહી, અને તેનું કહેવું અર્થ હતું, તોપણ નોર્મનોએ અને ખીજ

ઇંગ્લેન્ડ અમીરોએ પણ તેની વિરુદ્ધ પડી રાજાને પક્ષ કર્યો. તેઓ તેની સત્તાની અદેખાઈ કરતા હતા. તેને અને તેના પુત્રોને દેશનિકાલ કર્યો. તેથી પ્રકૃતિ હોબ ન કરતાં ગોડફ્રિન તાપડતાપ ફ્રાન્સ જતો રહ્યો. તેટલી મુદત લગી નોર્મન નાધો અને પાદરીઓ પોતાની મરજી પ્રમાણે આસ્યા, અને નોર્મનીનો ડયુક વિલિયમ એડવર્ડની મુલાકાત કરવાને ઇંગ્લાંડ આવ્યો. એ વેળા વિલિયમ જમ્યો અને ખુબસુરત હોઈ તરણાવસ્થામાં હતો. એવું કહેવાય છે કે એડવર્ડને કાંઈ મંતાન નહોતું, તેથી આ મુલાકાત વખતેજ તેણે વિલિયમને વચન આપ્યું કે મારી પછી ઇંગ્લાંડની ગાદી હું તને આપીશ. આજે જોતાં ગાદી આપવાની સત્તા તેના હાથમાં નહોતી, તોપણ પોતાના મોખાઈબાઈનેડે ધણી દારવી હોવાથી તે તને એવું વચન આપે તે ધણું સ્વાભાવિક દીસેછે. ગાદી આપવાનો અધિકાર માત્ર વિટાનને હતો, અને વિલિયમ ઇંગ્લેન્ડના વંશનો ન હોવાથી ગાદી પર તેનો કરી હક નહોતો.

એ અરસામાં ગોડફ્રિન વિના દેશમાં ધણી અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ, અને પોતાના નાના છોકરાઓને લેધને ખીન્ને વરસે તે પાછો આવ્યો તે વારે ખુબજ લેકો તેને જઈ મળ્યા. રાજાનાં માણસો જોડે લડવાની તેમને ના કહી, તેણે પોતાનો ખમાવ સાંભળવાની માગણી કરી, અને તેને પાછો અધિકાર સોંપવાની રાજાની ધણી નાખુશી જતાં વિટાને પ્રસન્ન થઈને તેને તેની જગીરો અને અધિકાર પાછાં આપ્યાં. તેના પર રાજાની પાછી મહેરબાની થયાની ખબર કાને પડતાજ રાજાના મોર્મનો ફ્રાન્સ નાશી ગયા, તથાપિ ધણાક નાના એદિદારો ઇંગ્લાંડમાં રહ્યા.

અને હવે ચૌદ વરસ લગી એટલે સને ૧૦૫૨ થી ૧૦૬૬ પર્યંત

ગોડફ્રિનને દેશ
પાર કર્યો, ૧૦૫૧

એડવર્ડને વિલિ-
યમ મળવા આવ-
રૂઝે, ૧૦૫૧

ગોડફ્રિન પાછો
આવ્યો, ૧૦૫૨

ઈગ્ગાંડમાં ફરીને ઇંચિજ્જેના હાથમાં વાસ્તવિક રાજસત્તા રહી; અને ખૂતારી જતાં પહેલાં દીવો વધારે તેજ મારે છે, તેમ એ ચોદ વરમમાં પ્રજા બહુ દીવી. ખીજે વરસે ગોડવિન ઉબળીમાં ગયો ત્યાં તે એકાએક મરી ગયો, પરંતુ તેનો ખીજો પુત્ર હારદડ તેની જગ્યાએ થયો. હારદડ બહાર જડવેયો, અને રાજકાજમાં કુરાળ અને લોભી હતો. વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં જે ડોકાણે હમણાં દેવળ છે, ત્યાં સેંટ પીટરનું મોટું મંદિર બંધાવ્યું હતું, તેપર દેખરેખ રાખવામાં અને શિકાર કરવામાં એશ્વરે પોતાનો બધો કાળ ગાળ્યો. એ અર-
 મામાં મર્ગોઆના અર્ચ લીઆફ્ટિકની તથા
 મામન હાર. ચોક્કસ આર્યપિરાય એફફેડની સહાયતાથી
 હારદડે ઇંગ્લાંડમાં અમલ ચલાવ્યો. લીઆફ્ટિક-
 કનો વંશ અને ગોડવિનનો વંશ એ બંને બરાબરી આ હતા. અને
 લીઆફ્ટિકના પુત્રોએ હારદડને બહુ કનડ્યો, પરંતુ થુલ્ક લીઆ-
 ફ્ટિકને સ્વદેશ ઉપર એટલી બધી શ્રેતિ હતી કે હારદડ જેવા સમર્થ
 રાજાને સહાય થવામાં તેણે પાછી પાની કરી નહિ.

મામટે મેગે જોતાં લોકો એટલાતો મુખી હતા કે વેદસ અને
 નોર્થવેસ્ટમાં કેટલાંક દુલ્લેડો થયાં હતાં તેઓના વર્ણન સિવાય
 ખીજા કશું કહેવાનું નથી. ગોડવિનને દેશપાર ક્યો ત્યારથી વેદસ
 ગળ ચઢિડ ઇંગ્લાંડના પશ્ચિમ ભાગમાં વસનારા લોકોને કનડ્યા
 કરતો હતો, પરંતુ હમણા હારદડે પોતાના બાઈ ટોસ્ટિંગની મહા-

દરબારમાં હમેશા રહેતા, તેથી ઓટું બડ ઉઠ્યું લોકે પોતાની મબા
બાબાથી લીચોદ્ધિકના પૌત્ર માર્કીરને પોતાનો અર્થ પસંદ કર્યો.
અને દક્ષિણે સખ્યાર્બંધ જઈ ટોરિટગને દેગપાર કાવાની માગણી

ને ધૈર્યિખાના

સાકાનુ બડ

દે સિખને દશ

પાર કયા

કરી હારદડને લાગ્યું કે મારાથી માગ બાધનો બ-

ચાવ કરી રાકારો નહિ, તેથી તેણે ટોરિટગને દેગ-

પાર કર્યો ટોરિટગ પોતાના કુટુંબ મહિત કૃપાડર્થ

ગણો એ વખતથી તે પોતાના બાધનો રાત્રુ થયો.

અને હારદડની પડતી થવાના મુખ્ય કારણોમાંનું

એક કારણ તે હતો.

આ વેળા ઇતિહાસનો અરેખરો સર્વોપરિ હાકેમ હારદડ હતો.

એના દર અમલમાં લોકો સુખી હતા, અને એડવર્ડને કાઈ સત્તાન

નહોતું, તેથી તેની પત્રી હારદડ રાજ થયો એની તેઓને આરામ

થઈ એડવર્ડે વિલિઅમને માદી આપવાનું અરેખરું વચન આપ્યું

હરો, તોપણ તે વચન પાળી રાકારો નહિ એવું તેને હવે મ્પષ્ટ જણાયું.

કારણ કે તેણે પોતાની પાછળ માદીએ બેસવાને લોહાગી એડમડના

પુત્ર એડવર્ડને હાજરીથી તેડાવ્યો તથાપિ ઈંગ્લેંડ

આવ્યા કેડે માત્ર થોડા દિવસમાં તેના કાળ થયો

ગળને પછુ તે મળવા પામ્યો નહિ. તેણે પોતાની

પાછળ એડગર નામે એક બાળકુવર માત્ર મુશ્કેલી એના વિરોધ-

ર્મને આગળ કહેવામાં આવશે

માદીપર દાવો

કરનારો

છે.તેઓ પણ હતાં એવું કહેવાય છે. એ મને તેમ હોય, પરંતુ ઇગ્વા-
ડની ગાદી આપીદેવાનું વચન આપનારો એકવર્તે કિંવા હારદડ એ
બેમાથી એકને અસ્કાર નહોતો પોતાના વહાલા મદિરની પ્રતિષ્ઠા
કર્યા કેડે એકજ અડવાડીઆમા મુને ૧૦૬૬ના જાનેરામી મહીનાની

એકવર્તુ મુક તારીખ ૫મીએ તે મરી ગયો એ દેવળમા તેના
રામને પુત્રજ દારવુ પડ્યું એ રાજમા જાતુ જુ-
દિવ્યજ નહોતું તે ધાર્મિક હોવાથી તેના મુઆ બાદ સોવરસ વીત્યા
પછી નીજ અલેક જાડર નામે ચાપે સને ૧૧૬૩ મા સતક્રિયા કરી
તેને કુન્દેસર (પાપ માનીદેનાર) એવું ઉપનામ આપ્યું પોતાની
પાત્રજ હારદડને ગાદીપર બેસાડનાની તેણે મરતા પહેલા બલામણુ
કરી હતી, અને એ વેળા લડનમા વિગત મળી હતી, તેણે તેજ
દિવસે તેને રાજ નીખ્યો આર્યબિશ્વપ એલેક્ટે વેસ્ટ મિન્સ્ટરમા
હારદડનો રાજ્યાભિષેક કર્યો

ગોરવિનનો પુત્ર હારદડ પોતાની માતા તરફથી માત્ર ગજવ-
રાના હતા, તેપણુ પ્રજાની સમતિથી તે હવે ઇગ્વાડનો રાજ થયો
એની મા ઉંચ ગજની કુવરી હતી પરંતુ હારદડ પોતાને મજેલી
ગાદીના ઉપભોગ આગ્રા દિવસ કરવા પામ્યા નહિ-

તેને ગજ્યાસન મજ્યાની ખખર થતાજ ડ્યુકવિલિ-
અને કમમ આધા કે હું હારદડની કને તેના મોગત
પજાવી તેમને ગાદી આપીદે એમ કહે ત્યારે અરે-
તેણે તાબડોતોબ નોકાસેન્ય બાધનાની તથા આખા

દ્રાંન્સમા મોટું લગ્ન કર બેસુ કરવાની તૈયારી કરવા માડી, અને સ-
તોના મડદા પગ લીધેલા મોગત તોડનારાપર પોતે સવારી કરે તેમા
તેનો જય થાય એવો આશીર્વાદ દેવાનું પોપ અલેક જાડરને કહારી
મોકલ્યું એ અરસામા દુર્દેવથી હારદડનાજ બાધએતેની મુઠેલી-
એમા વધારો કર્યો ટોરિંગ નામે જાતો રહ્યો હતો તેણે આ તક
સારી પોતાનું અર્જડમ પાત્રુ સેવાને પ્રયત્ન કર્યો દક્ષિણ કાગે લટી

૨૭ હાર ૬
૧૦૬૬ની તા ૫
મી જાનેવારીથી
૧ ૧૪મી અગસ્ટ
ખર નામી

પર ઇસાડમાં નાર્મનોની સત્તા શી રીતે બમના માડી

તે ઉત્તરમાં ગયો અને નાર્વેના રાજા હાર્ડડ હાર્ડાડાની સગાતમાં
૮૫૨ નદીની ઉપલાણે વહાણ હકારી લેઈ જઈ યોર્કશાયરને
કિનારે ઉતર્યો

ચોમરથી ધાસ્તીમાં આવી પડવાથી હાર્ડડે કેટલાક મામ લગી
દક્ષિણ કિનારા પર જાતો રાખ્યો પરંતુ વિલિઅમ આવ્યો નહિ
તથા પાતાના નૌકાસૈન્યને વિખેગઈ જવાની ગળ તેને આપવી પડી
અને નૌકાસૈન્યમાં માછલા પકડનારા વહાણો હતા તે પડે ટોચિટગની
સામિ સત્તર ઉત્તરમાં ગયો યોર્કશાયર પરગણામાં
આપેલા સ્ટોમ્ડર્ડ ટ્રિડજ આગળ તેણે નાર્વેના
લશ્કરને હરાવ્યું અને ટોચિટગ તથા હાર્ડાડા
રાજા અને મેડિ રણમાં પડ્યા પરંતુ જ્યોત્સવ પૂરે ન થયો અને નામાં
જાન્યુએ આવીને સમાચાર કહ્યા કે નાર્મનો સસેક્સ પરગણાના
પેવન્સી બંદરે ઉતર્યા છે

રાજા અને ઝટપટ પાછા દક્ષિણ બણી લડત જઈ દેરાનો બચાવ
કરવાને લોકોને ભેગા કર્યા માન દક્ષિણના લોકો આવ્યા તેમને લેધને
હેરિટગમાં નાર્મનો અને પગલ કર્યો હતો ત્યાં તે ગયો તેના ભાઈ
ગઈ તેને આજીજ કરીને કહ્યું કે, તમારી કને વડારે બળનાન કોજ
નથી, તથા લડાઈના જોખમમાં ન પડતા દેરાને વેરાન કરે અને
વિલિઅમને જુએ મારીને નમાડી શકો પરંતુ હાર્ડડને ઈચ્છે જોની
જામિ ઉજડ કરવી ગમી નહિ, અને ગામથી સુમારે સાત મૈલને છેટે

નાર્મન તીરદાનેએ બાણા માર્યા, તથા ટેલેકૂરની સરદારી નીચે બ-
ખતર અને ટોપ પહેરેલા ધોડેસ્વારોએ ટેકરી પર ચઢી ઇંગ્રેજ લશ્ક-
રમાં બગાણ પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ટેલેકૂર નાર્મન ગયેલા હતા,
અને પડેપડેનો એજ પડ્યો. જબરદસ્ત સાકસનોએ ત્રીવાલની
માફક ઊભા ગઈ ચોમર મળણી આધા કર્યા, અને નાર્મનો હારવાની
તૈયારીમાં જણાયા, અને ડચ્છ મગવાની ખૂમ પડી. પોતાનો ટોપ
ચીરી નાખી વિલિચ્ચમ મોટે મારે બાણો કે “હું જીવતો છું, અને
ઇશ્વરની મહામતાથી હજી મને જય મળશે,” અને નામવાનું ડોળ
કરવાની તેણે પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરી, તેથી ઇંગ્રેજો ગભરાટમાં
પડી ટેકરી પરથી હેઠે ઉતરી આવ્યા, એટલે નાર્મનોએ પાછા
કરી તેમને વાઢી નાખ્યા, અને ઇંગ્લાંડના અમીરોમાં થોડાકને પાછા
ટેકરી પર નસાડી મૂક્યા. એ ટેકરી પર જોડેકાણે પુદ્ગમદિર પછવાડેથી
બાધવામાં આવ્યું તે સ્થળે તેઓ રાજાની અને પાદશાહી વાવટાની
આસપાસ વીંટાઈ વળ્યા. અહિં વિલિચ્ચમે પોતાના તીરદાનેને
આણી ઉપલીમર તીર મારવાનો હુકમ કર્યો, તેથી ઉપલે પાસેથી
ઇંગ્રેજોને બાણ વાગ્યા. એક બાણ હારદડની જમણી આખમાં
ઝાકાયાથી તે પડ્યો, અને તેના માણસોએ બહાદુરીથી તેનું રક્ષણ
કર્યું, તોપણ સાકસનોનો છેલ્લો રાજા આર નાર્મન નાઇટોના ધાવા-
ગવાધી મરણ પામ્યો, અને વિલિચ્ચમને જય મળ્યો. ગોહવિનની
તુલક નિધવા ગાઠિયાએ પોતાના પુત્રનું મુદક માખ્યાથી વિલિચ્ચમે
તે તેને અપાવ્યું અને તેને જાંબુઆ રંગનો ઝભો
પહેગવી સસેકસના અડકોમાના પથરાના ઢગલા
નીચે દાટવા દીધું

હારદડ મ
રણ

વિલિચ્ચમ લડન આવ્યો, તે વારે ઇંગ્રેજ પ્રજામાં અમીરો સે-
ન્સાક ટેકરી પર મરણ પામ્યા હતા તેથી તેની સામું કોઈ થયું નહિ.

લડનના લોકોએ બાળ એથલિંગ એડરનેગ
પોતાનો રાજા પસંદ કર્યો તો અરો, પરંતુ માર્ગમાં
સોથવર્ક રહેર બાળી મૂકી વિલિચ્ચમ ફોજ લઈને

વિલિચ્ચમનો
રાજા બિરેક થયો

આવ્યો તેવારે તેઓ હિંમત હારી ગયા, અને “લાચાર ધર્મ તેને સારણે આવ્યા.” નાતાલને દિવસો વિઠાને વિલિયમ મનેગન કંગાળો, અને આર્યપિશાપ એલફ્રેડે વેસ્ટ મિન્સ્ટરમાં તેના રાજ્યાભિષેક કર્યો. એજ આર્યપિશાપે હારહડનો રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો.

ઈંગ્લાંડે પોતાનું સ્વાધીનપણુ જાઈદીધું હતું. ઈંગ્લેન્ડનાં ધાડાએ છસે વર્ષપર ઉત્તર સમુદ્રના કાંઠાપરનાં પોતાના રહેઠાણોમાંથી આવી પેવન્સી ખંદરની થડમાં આવેલા આન્ડેરિડા ગ્રામ આગળ ઘિટનોને હરાવ્યા હતા. હમણા લગભગ એજ સ્થળે તેમનો પરાજય ધર્મતેમને પરદેશી રાજાને તાબે થયું પડ્યું. પરંતુ એ વિજય જુદા પ્રકારનો હતો. સંખ્યાબંધ નાર્મનો આવ્યા ખરા, પરંતુ મમસ્ત

ઈંગ્લેન્ડ અને નાર્મનો

પ્રજા તરીકે આવ્યા નહિ, અને તેમણે ઈંગ્લેન્ડને હાંકી કહાડવા નહિ. અરુ જોતાં ઈંગ્લેન્ડ અને નાર્મનો એકજ વંશના હતા.

વળી વિજયી વિલિયમ

અમ કાંઈ અને પ્રતાપી હતો, અને ઈંગ્લેન્ડ તેને ઉપયોગી ધર્મ પડ્યો તથા તેમના પર સારો અમલ ચલાવવાની તેની ખરેખરી હઠછા હતી એ જ કારણથી તેણે ઈંગ્લેન્ડ રક્ષણ કર્યું, તે આપણે આગળ જોઈશું. છેલ્લે ઈંગ્લેન્ડ સાકનો દૃઢ નિશ્ચયવાળી જાગરી પ્રજા એ વેળા બની હતી અને તેઓ ઝિંકલતો સ્વતંત્ર અને ઉત્સુક હતા કે તેમને જે જુલમ વેઠ્યો પડ્યો તે જુલમથીએ તેઓ કચરાઈ ગયા નહિ. અને તેથી સુમારે સા વરસમાં નાર્મન સાકાજ ઈંગ્લેન્ડ ધર્મ ગયા, અને ઈંગ્લાંડ અમારો દેશ છે, એમ તેઓ આજિમાનથી કહેવા લાગ્યા.

ભાગ ૨ ખીન્ને.

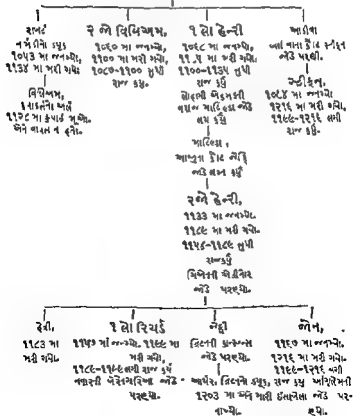
ઈંગ્લેન્ડની છતથી મોટા પટા સૂધી.

૧ સો વિલિઅમ.

૧૦૨૭ મા નનખો ૧૦૮૭ મા મરી મનો.

૧૦૬૬-૧૦૮૭ સુધી રાજ કર્યું

ક્રાઇસ્ટની ખાદિગ વેરે પરદ્યો

પ્રકરણ ૫ મું.

નાર્મન રાજાઓના તાવામાં ઇંગ્લેન્ડ.

૧ લા વિનિચ્ચમ ૧૦૬૬ ૧૦૮૭

૨૬૫૪થી વિનિચ્ચમ

૧૦૮૭ ૧૧૦૦

૧ લા હેન્રી

૧૧૦૦-૧૧૩૫

હવે ઇંગ્લેન્ડમાં અગત્યના ફેરફારો થયા, અને તેથી પ્રજાને ઘણું સંકટ ભોગવવું પડ્યું. ચર્ચિશ સાક્સન રાજાઓના જૂના ઇંગ્લેન્ડ વગની સમાપ્તિ થઈ, અને એ દિવસથી આજ પૂર્વત શુદ્ધ આંગ્લો સાક્સન વંશનો કોઈપણ રાજા ઇંગ્લેન્ડના તખ્તે બેઠો નથી. નાર્મન ટીના ડયુક વિલિયમનો બાપ નાર્મન ડીનો ડયુક રાખઈ હતો,

૧થા વિલિયમ,

૧૦૬૬ ૧૦૮૭.

અને તેની મા નાર્મન ચમારની દીકરી બ્યાર્લીટા

હતી, તેથી તે કોઈપણ રીતે ઇંગ્લેન્ડ નહોતો, તોપણ

સાક્સન રાજાઓની ગાદી પર તે ચઢી બેઠો. તે

છેક બાળક હતો તેવારે તે તેના બાપની પાછળ નાર્મન ડીનો ડયુક

થયો હતો, અને તે ઉમરે આવ્યો તેવારે તેણે હુલ્કડખોર નાર્મન

બારનાને ભર કરી મેન પ્રાંત જીતી લીધો. સને ૧૦૫૩ માં તેણે

ફ્રાન્સમાંના કૅટની દીકરી મારિહડા જોડે લગ્ન કર્યાં. તે પોતાની

પત્ની તથા સંતાનો પર ઘણી મમતા રાખી તેમની જોડે સારી રીતે

વર્તેતો. ઇંગ્લેન્ડના રાજાસન પર એસવાને આવ્યો, તેવારે તે લગ-

સંગી કાયદાઓમાં અને રિવાજોમાં કોઈપણ ફેરફાર કર્યો નહિ. પરંતુ દેગનો કબજો કરવાને ખરેખરીઓનું લશ્કર લઈને તે આવ્યો હતો. અને ઈંગ્લેન્ડની સ્વતંત્રતાનો ઉચ્છેદ કર્યો વિના તથા તેમને હુંખી કર્યો વગર દેગ કબજો કરી રાકાય તેમ નહોતું.

વેરુઃ મિન્ટરમાં તેને રાજ્યાભિષેક થયો હતો તે સમયે પણ દેવ-
ળની અંદરના સોશિના શોરખકોરથી બહાર ઉભેલા નાર્મન મીપા-
ઈઓએ ગમરાઈને આસપાસનાં ધરોને આગ લગાડી બતાવી
આપું કે હવે ભયના સમયનો આરંભ થયોછે;
અને એજ સિપાઈઓ તથા તેમના સરદારો
વિલિઅમની તરફથી લડાઈઓ લડ્યા તે બદલ
ઈનામ મળવાની વાટ જોતા હતા.

તેઓને વધારે વખત લગી યામવું પડ્યું નહિ. રાજ્યાભિષેક
થયા કેડે તુરંતજ તેણે રાજના ઠાઠથી ઈંગ્લાંડના દક્ષિણ અને પૂર્વ
ભાગમાં જઈ ત્યાંની જમીન પોતાના ખારનો, નાઈટો અને સાધારણ
જૂમિલત કરી.

સીપાઈઓને વહેંચી આપી. ખરેખરે જીતાયેલા
ભાગ માત્ર એજ હતા. તેણે કહ્યું કે એડવર્ડના
મૃત્યુ કેડે હકદાર રાજા હું હતો, અને હારહડને તાબે થઈ પ્રજાએ
મારી સામે ખંડ કર્યું. તેથી દેવસ્થાનની જમીન સિંચાવની તમામ
જમીનો પરથી તેનો હક ઊઠી ગયો. આ કહેવું સત્યથી કેવળ
વિરુદ્ધ હતું, પરંતુ તેણે જો ફેરફાર કર્યો તે વાજબી છે, એવો ભાસ
એથી થયો.

એ પ્રમાણે કેન્દ્ર પરગણાની તમામ જમીન તથા સરે અને સસેકસ પરગણાની બગભગ તમામ જમીન નાર્મનોને હાથ ગઈ તેમજ ખીજ પરગણાની પુષ્કળ જમીનના પશુ તેઓ ધણી ધવા વિલિ-
અમે ઘોડીક જમીન વિધવાઓને, માળાપ વગરના છેકરાને, અ-
ને નાના જમીનદારોને પાછી આપી, પરંતુ જે ઇંગ્લેન્ડની કને ભાગ
રહી તેઓને તે પાછી મળી, અથવા તેમણે પાછી ખરીદ કરી, અને
શુભામ દાખલ તે તેમના કબજામાં રહી એથી આજેકેડનાં વખ-
તની— એ સમયે પ્રત્યેક માણસનો પોતાની જમીન પર હક્ક ઠોઠાંતેના
લશ્કરી નોકરી વડે બચાવ કરવામાં તે સહાય કરેલો, અને પોતાના
આજીવન પસંદ કરેલો, અને એ આજીવન રાજાને પસંદ કર-
વામાં મદદ કરેલો— ઇંગ્લેન્ડની જૂની સ્વામીનતાને બદલે હવે કેવળ
બિલકુલ ધવા માગ્યું જૂની ઇંગ્લેન્ડ પદ્ધતિમાં નીચેથી ઉપર લગી
એટલે સ્વામીન પુરૂષથી રાજા લગી ચડતી ગોઠવણ કરેલી હતી.
પરંતુ નાર્મન પદ્ધતિમાં ઉપરથી નીચે લગી ઉતરતી ગોઠવણ કર-
વામાં આવી. તમામ જમીન રાજાની માલિકીની થઈ, અને તે
તેણે પોતાના અલ્લા, ખારનો અને નાઇટો (જેઓ ઇંગ્લેન્ડ ધ-
નેને ઠામ ધવા તેઓ) ને આપી અને તેને આપીને રહેવાની રાત્રિ
તે તેમને કબજે રહી, અને એજ રીતે તેમનીકેથી નાના જમીન-
દારોને મળી શુભામ પોતાના હાથ પોતાના સ્વામીના હાથમાં આપી,
વગર હથિયાર અને ઉઘાડે માથે નમન કરી સોગમ આપ્યા કે હું
તમારો તાબેદાર સેવક છું, અને તમારી જોડે મરતાં લગી વફાદાર-
રીથી અને નીમકહલાલીથી વર્તીશ પછી ગુખત કરી સ્વામીએ
તે જમીન જમીર દાખલ તેના તથા તેના વા-
રસોના ઉપબોગને માટે ધાવચ્ચદ્વિવાક્રે આપી
દીધી અને તે પોતે તે પોતાના સ્વામીની વતી લડવાને અમુક મા-
ણસોનું લશ્કર પૂરું પાડવાને બધામો.

૩૫૩૫ પદ્ધતિ

આ ફેરફારોમાંના ધણીક હજવે હજવે ધવા, અને તે કરવામાં
જખરદસ્તી કે ધાનકીપણુ ગુજારવામાં આવ્યું નહિ તોપણ પોતાનું

સર્વસ્વ અથવા લગભગ સર્વસ્વ પડેલીઓને આવી દીધેલું જો-
આર્ય નજરે જોયું હશે તેમના જીવને કેટલો સતાપ થયો હશે,
તેની આપણે કલ્પના કરી શકીએ અને પ્રત્યેક માણસને જામીનને
લગતા તમામ હક મળ્યાથી ગુનાઓ અને લજાઓ પણ પરદેવી
ઓના કબજામાં આવી પડ્યા નાર્મત બારનો મ્ત્રમુખિમાંએ
ગિરજોડી કરતા, અને રૂપાળા ધરોમાં ગહેરાની, સારો ખોરાક
આવાની અને દરબારી રીતમાતો રાખવાની ટેવ પડેલી હોવાથી
તેમને ઇંગ્રેજોના સફાઈવગરના ધર, જોડા ખોરાક, અને બારે

નાર્મતોએ ઉચ્ચ પાન ઉપર અવસા થતી, અને તેઓ ધણીવાર
જોને હુકમકાવણા પોતાના રસોઈઓ, દરજીઓ, કારીગરો અને
કામચોરીઓને જોડે તેડી લાવતા

વળી આવેલા દેરામાં ઠેરઠેર મજમૂત કિલ્લા બધાવા માડ્યા
પોતાને રાજ્યાનિયેક ધવા કેડે ત્રણ મહીને પોતાના બાઈ કેન્ટના
અર્થ ખિરાપઓડોને તથા પોતાના મિત્ર હેરિફડના અર્થ પ્રિ
સ આરખર્નને પોતાની ગેરહાજરીમાં રાખવો કારભાર સોંપી તથા
હરેક મુળે ઉતાવળે કિલ્લા બાંધવાનો હુકમ કરી વિલિઅમ

કિલ્લા બાંધ વાલ કામ પાંચે નાર્મતોડી ગયો લડનમાં ટેમ્સ નદીને કાંઠે
જહાઈટ ટાવર બધાવ્યો અને હેર્નિટગ્સ, ના-

રિય, કાન્ટબરી, રોચેસ્ટર આર્ચબેશ, લુએસ,
કાર્લેસબ્રુક, વિન્ડસર, અને બીજા સ્થળોમાં મોટા મુજબવાળા
કિલ્લા બારી તેઓમાં જોડેલા દેરા કમળમાં રાખવાને વિધાસુ
નામનોની સરદારી નીચે મોટા પાયદળ અને ઘોડેસ્વાર લશ્કરો
રાખ્યા ઇંગ્રેજોને પત્થરના કોટ ઉપર તિરસ્કાર, અને સ્વતંત્રપણા
ઉપર પ્રેમ હતો, તેથી મોટા કિલ્લા બધાતા જોઈતેઓને ખેદ થયો

તેથી વિલિઅમની ગેરહાજરીમાં ઇંગ્રેજોની મિલકત ખુચરી લઈ
તથા તેમની સ્ત્રીઓનું તથા ઘીકરીઓનું અપમાન કરી બારનોએ
તેમના પર જુલમ કરવા માડ્યો, તેવરે કેન્ટ અને હેરિફડમાં બારે

બડ હિંદી; અને પશ્ચિમમાં હારહડના કુમારોએ તથા ઉત્તરમાં
 જોટા ઇંગ્લેન્ડ એલોએ રાજ્ય પાછુ જીતી લેવાના
 ઉદ્દેશ્યે બડ
 પ્રયત્ન કરવા માડ્યા હેન્નાર્કનો રાજા સ્વેન ઇંગ્લેન્ડ
 જોતી કુમકે આવેલે, એની ખબર ચતાજ વિલિયમ ૪૮૫૮
 પાછો આવ્યો

પછીના ચાર વરસ વિવિધ્યમ રાજાની તથા સ્વદેશાભિમાની
 ઇંગ્લેન્ડની વચ્ચે લાભો ઝઘડો ચાલ્યો તેમાં ગયા, પ્રથમતો રાજાએ
 પશ્ચિમ બહીનુ બડ મેસાડી દીધું, અને એ કસિટરમાં મળાનૂત કિલ્લો
 આધવાનો હુકમ કર્યો પછી લિય્પાફિકના પોતો એડ્વિને તથા
 મોર્કોરે અને બહાદૂર સિવડના પુત્ર વાલ્ધીઆરે સ્કાટલેન્ડના
 રાજા ડગ્ માર્લકમની સહાયતાથી ઉત્તરમાં દગા
 મચાવ્યો, અને છેવટે સને ૧૦૮૬ માં નોર્થેક્સિ આ-
 ના લોકોએ એડ્વિન એથેલિંગને પોતાનો રાજા
 પસંદ કર્યો, અને ડેન લોકોની મદદ મળવાથી યો-
 ર્ક શહેર પર હસ્તો કરી ત્રણ હજાર નાર્મનોને વાદી નાખ્યા

પરંતુ વિલિયમ ત્રાસદામક પેર વાળુ. ઉપલા સમાચાર તેને
 મળ્યા, તેવારે તે ડીનના જંગલમાં શિકાર કરતો હતો, પરંતુ તે તાબ-
 ડતોબ નીકળી પડ્યો, અને ડેન નોર્થસેનાને લાંચ આપી તેને તેણે
 પોતાના પક્ષમાં લઈ લીધી. પછી ચોર્ક શહેર કરીને જીતી લેઈ
 તેણે ડહામ અને ચોર્કનો વચગાળાના તમામ પ્રદેશમાં લશ્કર
 લેઈ જઈ બધું પાધર કરી દીધું શહેરો, ગામડા,
 દેરા, ખેતરના પાક, એ સર્વે નાશ કર્યા, અને દુર્બો-
 ગી લોકોને કાતો મારી નાખ્યા, અથવા સ્કાટલેન્ડ
 ડની સરહદમાં નસાડી ચૂક્યા કહેલે કે એકલા

વિવિધ્યમ ઉ
 ચર બહીનો ૫૬-
 સ ઉત્તર કરેલ

દુડાળથી એક લાખ કરતા વધારે નિરપરાધી માણસો મરી ગયા,
 અને દેરા એટલો તો ઉજડ થઈ ગયો કે કોઈપણ માણસે નવ વરમ
 લગી જમીન ખેડવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહિ પરંતુ વિલિયમની મત-

નખ હાસન થઈ—છગનાડનો ઉત્તર ભાગ છતાંયો પછી પોતાની અથવા પોતાના સિપાઈઓની આરોગ્યતા બગડવાની દરકાર ન કરતા તે બર સિયાળામાં પવનથી ધમડાઈ જતા બરફ પર થઈ તથા પૂર આરેલી નદીઓ ઉતરી અને બેજવાળા ઉજડ મેદાનોમાં થઈ ચેર-રૂ ગયો અને તે શહેર સર કંઈ જે શહેરો તેની સામે ટકી ગયા હતા તેઓમાં એ છેલ્લું હર્ન શાદ રાખડું કે એ મધળા સ્થ-ગોમાં જે લોઢેએ મળતા કંઈ તેમની જમીન ખૂંચી લેવામાં આવી, તેથી નાર્મન જમીનદારોની સખ્યા વધી

એ છતાં પણ સ્વદેશાભિમાની ધ્યેજ બહારવટીઆઓની માત્ર એક નાની ટોળીએ ઈનાઈના ટાપુમાં પોતાની જાતના મેકેડો માણુમોને બેગા કરી મોકલેલી અને પ્રખ્યાત બહાર-વટીઆ નામે દેશિવડ ધ વેલકની સરદારી ન થે લગભગ એક વાસ લગી ટકર ઝીરી એ ટાપૂની આસપાસ વેગા અને વેગા હતી છેવટે વિલિઅમે ફ્રેન્ચ ની વચમાં જે મેન લાનો પુત્રો બારી બહારવટીઆઓએ મરણીઆ થઈ પ્રતિરોધ કર્યો તે કેડે એ એનો દિલ્લો ૧૦૦૧ માં છૂતી લીધો સ્વદેશાભિમાની ધ્યેજ બહારવટીઆ મગદારો વીખરાઈ ગયા દેશબંધ ઈ

એમ સ્વદેશાભિમાની પુરોમાંના છેલ્લા પુરૂષે પોતાના પક્ષને કાળે પ્રાપ્ત્ય ખોવા, અને ઈલાઈ મેટ તાને યશ પછી વિનિષ્ક્રિયતા અમલના બાકીન વાંચનાં દેશ મુકાબલે સુખરા તિમા રહ્યો. રાજાએ દર-તાથી અમલ કર્યો તેણે પ્રત્યેક પરગણામાં બાર માણસોને બેગા કરી તેમનીકને ઈંગ્લેન્ડના કાયદા પ્રમિદ્દ કરાવ્યા, અને એ કાયદા ગ્રવીયાર્યા. હિસાબ રાજમદિરના કરકુનો રાખે એવું કરાવી પરગણાનો તમામ વહીવટ તેણે પોતાના રીગિફ્ટને સાચો; દેવળનો મુખ્ય અધિકારી પડદાની પાછળ બેસતો, તેથી તેના આંસેલર કહે-તા એ પડદાને લાટિન બાષામાં કાન્સેલી કહેછે. રાજાની અદાલ-તમાં ફર્યાદો કરવા દઈતેણે બારનોને ઘણાં રાખ્યા. એ અદાલ-

રાજાને વફાદાર રહેવાના શરતે તમાં નાર્મનોને તથા ઇંગ્લેન્ડને સગ્ગો કન્સાઈ મળતો. ઈંગ્લેન્ડ જમીનદાર તેને પોતાના પહેરો અને સર્વોપરિ સ્વામી ગણે તેટલાનાટે તેણે વળા

૧૦૮૧ માં સાક્ષર અશીમાહેલી માટી કચેરીમાં પોતાને વફાદાર રહેવાના સોગન તેમનીકને ખવડાવ્યા. બારનોની સત્તાથી ખીજ દેશોની ભેવી ખરાબી થઈ, તેવી ઇંગ્લાંડની ખરાબી થતા એવા અટકી એમ આગળ જતા જણાશે. તેણે ધર્મસમાજને ઘણાં ગાંખવાની પણ સારી કાળજી લીધી. તેણે પોપને કહેવડાવ્યું કે મારી પહેલાં થઈ ગયેલા ઇંગ્લાંડના કોઈ પણ રાજાએ તમને અધિરાજ

પેલી જમીનને પેટ સોગન ખવડાવ્યા. ઈન્સાફ કરવાને પાદરી ઝીને
આદરમનો તથા રોગિની જોડે સાધારણ અ-
ધારીઓમાં એસવા નહોતા તેમને મટે જૂની કોર્ટો
સ્થાપી. “લોકોની ધણી દુદંશા અને તેમના પર

આર્થબિરાપ
સા-ફાન્ડ, ૧૦૩૦

ધણી અન્યાય થતો જોઈ દેશ છોડીને આસપાસ જવાની લાન્ડાન્કે
ધણીવાર ઇચ્છા જણાવી હતી” તો પણ લાન્ડાન્કે જોડે સમય
ધર્મસમાજનો રૂડો કારખાસ ચલાવ્યો. તેટલા સમયમાં પાદરી-
ઝીની અને મંડોની સ્થિતિ વધારે સારી થઈ, અને બારનો પર
કાંઈક અકુશ રહ્યો. ઈંગ્લાંડમાં જે અતિભવ્ય નાર્મન દેવગો
હમણાં જોવામાં આવેત્રે, તે ઝીમાંના ધણાંક આ સમય બંધાવા
માંડ્યાં હતાં, અને ઝી કરતાં વધારે સારું ઝી હતું કે શ્વિટ્સરમાં
યુનામ વેચવાનો લાજ લગાડનારો ધંધો ચાલતો હતો તે બંધ પાડ-
વાનો લાન્ડાન્કે તથા રાજ્ય ઝી બનતો પ્રયત્ન કર્યો.

[વલિઅમ કરડો રાજા હતો તથાપિ તેણે ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય
ચલાવ્યું પોતાના લાભને અર્થે માત્ર જે બાબતમાં તેણે અન્યાય
કર્યો. ઝીકને પોતાને શિકાર કરવાને તેણે હમ્પશાયરમાં

૯૦૦૦૦ ઝીકરથી વધારે જોડા ઉતાર કરી નહું

નવું જંગલ.

જંગલ બનાવ્યું, અને હુકમ કર્યો કે ઝી જંગલમાં

જે કોઈ માણસ હરણનો શિકાર કરશે, તેની આંખો ફોડી નાં-
ખવામાં આવશે; અને ખીજું વિન્ચેસ્ટરમાં પ્રજા દ્રવ્યનો
સંચય કર્યો હતો તેમાં વધારો કરવાને કરેલા નાંખી પ્રજા પર
જૂનમ કર્યો. પાપ કપૂર કરનાર ઝીડવડ રાજ્ય ઝી ડેનગેહડ કરે
કહાડી નાંખી હતા, તે ઝીણું પાછો સેવા માંડ્યો.

ઈંગ્લાંડની જમીનના કેના વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે,
અને કેટલીમાં ખેતી થાય છે, તથા દરેક માણસે ફેરસો કરે આવે
જોઈ ઝી તે જાણવાને તેણે તમામ જમીની માપણી કરાવી તેથી
લોકો તેના પર ગુસ્સે થયા. તથાપિ અરુ જોઈ ઝીતો ઝી કામ

તેણે ઠીક કર્યું એ માન્યતાના પરિણામ હૂમ્સડેબ્રૂક નામે એક
 ચોપડામાં નોંધાવ્યા નાર્મન લોકને હાથ કેટલી
 જમીન મળે, તે એ ચોપડાપરથી જાણવામાં
 આવેછે. વળા એપરથી માલમ પડેછે કે એ
 મને ઇંગ્લાંડમાં વીસ લાખથી વધારે માણસો વસતા નહોતા,
 અર્થાત્ એકલા લંડન શહેરમાં હમણા જોટલી વસ્તી છે, તેના
 અર્ધથી ઓછા હતા તેમજ ઘણા જમાના લગી વસ્તીમાં વધારો
 થયો નહોતો. વિલિયમની પછીના બે મળના અમલમાં
 પ્રુકળ ક્રેમિંગ્સ લોકો તથા વેપારીઓ રૂઆગ તથા કાનથી
 ઇંગ્લાંડ આવીને રહ્યા અને ચાલુદી લોકે ઇંગ્લાંડમાં ધગ્યા
 કરના માગ્યા ચાલુદીઓ રાજના રક્ષણ નીચે શહેરોના જે
 શુદ્ધ લતામાં વસ્યા તેઓના નામ ચાલુદીવાડ પડ્યા એમ
 છતાંપણ વસ્તીની સંખ્યામાં વધારો થયો નહિ તેપરથી જણાય
 છે કે નાર્મન જીત પછીના વિપત્તિના સમયમાં જે પુરો થયો
 અને કુકાળ પડ્યા તેઓ થકી પ્રુકળ માણસો મરણ પામ્યા હશે.

વિલિયમને પોતાના અમલમાં છેવટના ભાગમાં ઘણી પીડા
 ભોગવવી પડી તેના સૌથી વડા પુત્ર રાબર્ટ ૧૦૭૮ માં તેની સામે
 નાર્મન્ડીમાં ખડ કર્યું, અને પોતાના બાપને ઓળખ્યા ન હોતો.

વિલિયમના
 મૃત્યુ અને મૃત્યુ
 તા ૮ મી સપ્ટે
 ૨૫૨ ૧૦૮૭

લડાઈમાં તેને પૂરેજી કગત તેના સાવકા ભાઈ
 બિરાપ ઓટોએ ખાગેના જોડે મળી જઈ તેની
 સામે તગડ રમ્યુ તેથી તેને કેદખાને નાખ્યો પડ્યો.
 અને છેવટે સને ૧૦૮૭ માં ફ્રાન્સના ક્રિવિપ

તારીએ તે મરણ પામ્યો, અને તેને કાનમાં દાટ્યો. એને ચાર કુ-
માર હતા-તેમના નામ-રાખડે, રિચડે, વિલિઅમ અને હેન્રી.
રિચડે નાનપણમાં મરી ગયો, રાખડેને નામંડી અને મેઈન
પ્રાંત માળ્યા. હેન્રીને તેણે પાંચ હજાર પાંડ આપ્યા. રાખડે એટ-
લાંતો માયાનો ફરેલ અને નબળો છે કે તેનાથી ગભ્ય ચલાવી શ-
કારો નહિ, એવું તે જાણતો હતો, તેથી તેણે લાન્ડ્રાન્કને કાગળ
લખ્યો કે વિલિઅમને ગાદી આપવી અને એ કાગળ વિલિ-
અમને આપી તેની કને તેને તાબુડનાજ મોકલ્યો.

વિલિઅમ રૂઢસ એટલે રક્તવર્ણુ રાજા, ઈ. સ. ૧૦૮૭—૧૧૦૦.

નિજેતાનો ત્રીજો કુમાર ખીજો વિલિઅમ ઈંગ્લેન્ડના રાજ્યાસને
એમવાને પોતાના બાપની વીંછી લેઈને લાન્ડ્રાન્કની કને આવ્યો.
એ જમરો અને વિક્રમળ હતો. તેના ચહેરો ગેનો, વાળ પીળા, અને
આંખો તીક્ષ્ણ અને માજસી હતી. એ પોતાના બાપની આગ્રામાં
રહેતો, અને તેના નેટલોજ બહાદુર હતો, પરંતુ
એનામાં ગભ્ય અસાવવાની આવડત નહોતી;
કાયદાની અથવા ધર્મની એ ફરકાર રાખતો નહિ
અને સ્વચ્છંદ તથા દુર્વ્યસનમાં પોતાની છદમી યુગરતો.

રએને રાખડે માદીનો દાલો કરે એ ખીકથી લાન્ડ્રાન્કે વેસ્ટ-
મિન્સ્ટરમાં સને ૧૦૮૦ ના સમેમરની ૨૧ મી તારીએ તાબુડ-
તાબ વિલિઅમનો ગભ્યાબિષેક કર્યો. લાન્ડ્રાન્ક તેના શિક્ષક
હતો. પ્રજાને મોટે માગ કાયદા બાધતાનું તેણે તેની કનેથી
વચન લીધું, અને એ વર્ષ ક્રીસ્ટ સન ૧૦૮૯ માં લાન્ડ્રાન્કનું મરણ
થયું ત્યાર લગી એ વચન તેણે પાળ્યું. પરંતુ બારનો નાગજ હતા.

તેમની મરણ નબળા અને સુશીન રાખડેને ગા-
દીએ બસાડવાની હતી. ત્રણ મહીના ન ગયા એ-
ટલામાં તેમણે દંગો કર્યો, અને ફિગુરી બિરાપ
એડોની મરદારી નીચે પોતાના કિલ્લા મજબૂત કર્યા, દેરા વેરાન

બારનોનો દં-
ગો ૧૦૮૮.

કર્યો, અને રાજાએ ઉધરાવેલા કરવેગ અને દડના નાણા લુટી લીધા રાજા ખારનોથી આપણુ રક્ષણ કરશે એવું ઇંગ્લેન્ડે માનતા હતા તેથી વિજયી વિલિયમને તેમના પર હાથપણથી કેસો સારા અમલ કર્યો તે આ વેળા તેમને જણાવ્યું મદદ કરી શકે એવા તમામ લોકોને ભેગા કરી મારો અમલ ચલાવવાનું, તથા જગલના કૂર ધાગ રદ કરવાનું વિલિયમને તેમને વચન આપ્યું, તેવારે પુષ્કળ લોકો તેને જઈ મળ્યા. ખારનોનો પરાજય થયો એટલુંજ નહીં, પણ રાખટ ના-

ઈંગ્લેન્ડે નાર્મન રાજાને આપણું આપણું

મંડીથી જે ગિપાઈએને નોકારોનું સહિત મોકલ્યો હતા, તેમને પણ ઇંગ્લેન્ડેએ હાકી કહાડ્યા; અને ઇંગ્લેન્ડે લશ્કરે નાર્મન રાજાની કુમકે રહી નાર્મન લશ્કરને હરાવ્યું, એ આશ્ચર્યકારક દેખાવ

યેવન્સામા જોવામાં આવ્યો. નાર્મનો પટેલા વહેલા મને ૧૦૬૬ માં યેવન્સી બંદરે ઉતર્યા હતા.

પરંતુ વિલિયમને પોતાના વચન વિમારી દીધા લાન્કાન્ટ મરી ગયો, તેવારે તેની આર્યપિશાપની જમ્મા ચારથી વધારે વગમ લગી તેણે ખાલી ગખી અને તેને કોઈએ પૂછ્યું નહીં. સને ૧૦૮૦ માં તેણે

નાર્મન પુલોડ ખાતે મેલે પડ્યું

રાખટ જોડે નાર્મંડીમાં લડાઈ કરી, અને આપણામાનો જે વધારે વગસ હતો, તે નાર્મંડી અને ઇંગ્લાંડ બેઉનો ધણી થાય એના કરાગથી સનાહ કરી બને બાઈએએ હેન્રી જોડે લડાઈનેડી

એ સમયમાં પગારને પેટે સિપાઈએને એતરો અને ઘર આપ્યા હતા અને ગાજની નોકરી બજાવવાને કામપરથી તેમને બાબાવતા તપણુ ઇંગ્લેન્ડે ગિપાઈએનો કનેથી લશ્કરી નોકરી લીધી; અને ઇંગ્લેન્ડેનાં નાણા મોકળે હાથે ખરચ્યા વિલિયમ બહાદુર મરદાર હોઈ પોતાના માણસો પર માયા રાખતો, અને દુગમનો જોડે ઉદાગતાથી વર્તતો તેની નોકરી કરવાને દેરાના તમામ બાગોમાંથી ઉમરતો આવતા, તેમને તે ઈન્દ્રિયા આપતો, અને તેમનો સત્કાર

કરવામાં ઉડાઉ ખર્ચ કરતો. હું પ્રજાના પૈસા ખામુશ, એવો આલ તેના મનમાં આવતોજ નહિ.

કાયદાનો અમલ ન્યાયાવીરો કરતા તેઓમાંના મુખ્ય ન્યાયા-
ધીરાને વિલયી વિલિઅમના સમયમાં પ્રથમ જરિસિઅર કહેતા,
અને તેના હાથમાં ધણું અખત્યાગ હતો. મળ પરદેશ જતો તેવારે

તેની વતી એ ન્યાયાવીરો અમલ ચલાવતો, અને
 રાજકીય ન્યાયા
 તેને નામે આગાખનો કહાડતો રાજકીય કલામ્પેડ
 નામે એક અભણ અને અમર્યાદા મારુમને રજ
 વિલિઅમે મુખ્ય ન્યાયાવીરો નીચે અજનામાં
 પૈસા ધડી જતા, તેવારે એ ન્યાયાવીરો સોડા પર હરેક પ્રકારનો
 જુલમ યુજરતો, બિરાપો અને મહાધિપતિઓ મરણ પામે
 તેવારે તેમની જગ્યાઓ વેચે અથવા ખાલી ગએ, અને તેના નાણા
 ગળના અજનામાં ભરે. અમીરો કનેથી બારે કર લેતો હરેક
 વાગમને પોતાની મિલકતનો વારસો મળે ત્યારે અથવા બાપ પો-
 તાની છોકરી પરણાવવા રાજની પરવાનગી માગે તેવારે તેની
 કનેથી બારે હડ લે; અને પ્રજાની કનેથી ગેંગવાજબી કા વેગ ઉઘ-
 રાવનો, અને ખરેખરા ચોરો હડ આપીને શિક્ષાથી બચી જતા
 આઠલેથીજ જુલમ અટકતો નહિ. રાજના હજુથીઓ ને ને

તાના મનનું સમાધાન ગમવાનું કારણ હતું. અરે જોતાં રાજાએ ઈંગ્લાંડના હિતને અર્થે જે વાનાં કર્યાં. જ્યાંએ વેદસમાં જમીન જીતી લીધી તેઓને તે જમીન તેણે સને ૧૦૯૦ માં

આપી દીધી અને તે દેશ પર પેડે જેવાર સવારી કરી. વિશેષ કરીને ચેમ્પેશાઈ અને કાર્ડિગન

પરગણામાં ધણીક નવી જમિ જીતી લઈ કિલ્લા બાંધ્યા. સને ૧૦૯૧

માં તેણે કંમ્બર્લાંડ પરગણું પણ સર કર્યું. એ પરગણું અત્યાર લગી રૂઝ થકલાઈડના ભાગ ગણાતું હતું. કાર્લાઈલમાં મોટા કિલ્લા બાંધી તેણે હાથપશાચરમાંથી એકતોને તેડાવી ત્યાં વસાવ્યા

અને તેને ઈંગ્લેન્ડ અર્લના તાબાનું પરગણું બનાવ્યું. તેણે રૂકાટ-લાંડના ત્રાંજા માલકમને હાથ તેનું રાજ્ય રહેવા દેઈ પોતાનું ઉપરીપણું સ્વીકારવાની પણ ફરજ પાડી.

હવે સને ૧૦૯૩ માં ભારે મંદવાડ આવ્યાથી વિલિયમને પોતાનાં દુટ્ટ કર્મોના તથા ગરીબોને લુટ્યા હતા તેના પશ્ચાતાપ થયે, અને આન્સેલમ નામે એકના અતિ સુશીલ અને વિદ્વાન આખટ (મહંત) ને તેણે કાન્ટર્બરીના આર્ચ બિશપ નીમ્યા. એ આદિ સ્વીકારવાની આન્સેલમની ધણી નાખુશી હતી. તેણે કહ્યું કે હું અને

વિલિયમ એકલા રાજ્ય કરીએ, એ ગરીબ પેટાને હરાયા સાંઠની માથે જોડયું હોય તેના જેવું છે. બિશપોએ ધર્મોપદેશનો દંડ તેને પરાણે

આન્સેલમ આ-
ર્ચબિશપ.

અંકસા રહી પોતાની દુટ ઇચ્છા મુજબ રાજ્ય મલાવવા લાગ્યો. આન્સેદમ દુષ્ટમોનો અટકાવ કરી રાજ્યો નહિ.

આ અરસામા વિલિચ્ચમે રાજકોટને ફરીને લગાઈ જોડી અને ફ્રેન્ચ રાજ્યએ રાજકોટનો પક્ષ કર્યો માટે તેને બારે લાચ આપીને ફોડ્યો; અને જે રૂસસમ જવાને નાણાં જોઈતા હતાં તે મેળવવાને માટે રાજકોટ વિલિચ્ચમ જોડે સલાહ કરી તેને નામંડી પ્રાંત સાનમાં આપ્યો, તે પછે રાજકોટને તેણે દરા હલ્લ માર્કે અટલે ૧૬૬૬ પોડ આપ્યા. અંજ મમે અટલે સને ૧૭૯૧ માં અંજ પવિત્ર રહેર છતી લેવાને તથા ખ્રિસ્તી જત્રાગુઓપગ તુક લોકો ધણી જુલમ મુજગતા હતા તેમને શિક્ષા કરવાને મુગેપના તમામ લોકો અંજે પગે ચઈ રહ્યા. ઘોઘા અર્થન નામે પાપે અપમાન પામીયા જત્રાગુઓમાંના અંક નામે પીટર સાધુને ઉશ્કે-

રીને પવિત્ર કુખની જત્રાએ જનાગ પ્રવાસીઓ પગ પડતા બારે દુ યો વિધે તેની કને બાયણી અપાભ્યાં, અને પોતાનાં પાપની ક્ષમા મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાગ સર્વ લોકોને પોતાના ગા

રાજકોટ ૧લી
કુળેડ (ધર્મકુળેડ)મા
જન્મ્યો, ૪ સ
૧૭૯૧

માં શિકાર કરવા નહિ જવાની ચેતવણી આપી હતી તે છતાં સને

વિનિમ્મ ૩-
૩૨૫ મરણ, ઈ
■ ૧૧૦૦

૧૧૦૦ ના આગષ્ટ મહીનાની ૨ છ તારીખે તે ત્યાં
મુગયા ગમવા ગયો. અહિં, તે તેના સાથીઓથી
છુટો પડ્યો, અને ઘોડી વાર ફેડે તેની છાતીમાં
લી બોકાઈ મૂકી પોંચોટલાક ગામડીઆએ

નેયો કેટલાકનું ધારવું એમ હતું કે વોલટર ટિરેલ નામે એક ફેંચ
નાઈટ અકસ્માતથી તેની હત્યા કરી. પરંતુ ટિરેલે સાગન આપતે
કહ્યું કે મેં એને માર્યો નથી. અને તેણે શુભરેલા જૂઝ મને લોધે
જે ગરીબ લોકો તેના પર ધણા દાંડે બળતા હતા તેમાંના
કોઈએ એના પ્રાણ લીધા, એ વધારે સબવિત છે. તેના રાખને
કોઈએ તના ગામમાં નાખી વિન્યેસ્કર જઈ જઈ ધર્મની કાંઈ પણ
ક્રિયા કર્યા વગર છાત્રુ એનું કાગલુ એ કે “પાપથી વિમુક્ત થયા
વિના” એ મૂક્યો. એ વેળા તેનો બાઈ હેન્ની શિકાર કરનારાની ટો-
ળીમાં હતો. રાખદેને રાજ્યામન પર એસાડવાની ગોઠવણ થતા પહેલાં
ગાદી બધાવી પડવાને હેન્નીએ વિન્યેસ્કર બહુ ઘોડા દોડાવી
મૂક્યો. રાખદે પવિત્ર નગરથી હજુ પાછો આવ્યો નહોતો.

૧ લો હેન્ની, પંડિત, ઈ સ ૧૧૦૦-૧૧૩૫-પ્રજાને બારે
કરવેગ આપવા પડતા, તથા કંઈ સમય હતો તો પણ પાંત્રીસ
વર્ષ પૂર્વે એ દેશમાં સાગ રાજનો અમલ ગદ્દો વિજેતાનો
સાથી નાનો કુમાર હેન્ની સાંત અને દુરેશી હતો. તેની આંખો
પરથી તે વિચારવત અને બુદ્ધિમાન જણાતો. તેને વિદ્યાપર પ્રેમ
હતો, અને સ્વભાવે તે નિર્દય હતો, તથા પિ તેની
બુદ્ધિ સારી હતી એને જણાવ્યું કે હું પ્રજા પર
સારો અમલ ચલાવીશ તો રાજ્યામન પર હું ટકી

૧૧૧ હેન્ની
જાણ

રાકીસા જે દિવસે વિલિઅમનો ઘાત થયો તેજ દિવસે એટલે ૨ છ
આગટે વિન્યેસ્કર જઈ તેણે મરકારી અજાનો કબજે કર્યો,
અને પછી સત્વર સંડન જઈ કેટલીક તકરાર થયા કેડે પોતાને

મહાગળ કહેવડાવે, અને સને ૧૧૦૦ ના આગસ્ટ મહીનાની તા. ૫ મીને રવિવારે પોતાનો ગળ્યભિષેક કરાવે. વિજેતાના કુમારોમા એકલો એજ ઇંગ્લાંડમા જનમ્યો હતો અને કેળવણી પામ્યો હતો, તેથી એ ગાદીએ આવ્યાથી લોકો રાજ યથા વગી તેણે ડુટ રાહ કુલામ્પડને તાબડોતોબ પગેજ કરી ટાવર ગડપર માકલાની દીમે, અને જના બિરાપ આન્સેલમને પાછો બોલાવ્યો.

પછી તેણે “મનદ” એટલે કમ્પૂલાતપત્ર લખી આપ્યું. તેમાનીચેની સરતો કરી — હું સાગ ધારા ફરીને ચલાવીશ, અને લોકોને

તેની સનદ તથા ધર્મસમાજને ગેરજાજખી કુવેગના બોજમા-

થી મુક્ત કરીશ, વિધવાએ અને વાગસદાર કન્યા-

એપર તેમની મરજી વિરુદ્ધ પગલુવાનો બગાડાર કરીશ નહીં,

અને લોકોને તેમની મગજ પ્રમાણે તેમની મિલકત વાગમામા આ-

પવા દધિશ તેણે ખારનોને જે હક્કો આપ્યા, તે તેઓએ પોતાના

ઉપજમીનદારોને આપવા એવી તેમની પાસેથી કમ્પૂલાત પણ લીધી,

રકાટલાંડના ગળ માહકમની અને તેની પત્ની

માગારટની દીકરી નામે એડિથવેરે તેણે લગ્ન

કર્યું, તેથી ધ્રુવેજ લોકોનો તેનાપર વધારે પ્રેમ થયો.

માર્ગરિટ ગણી પોહાગી એડ્મડની પ્રપૌત્રી હો-

ધ્રુવેશ રાજક
ન્યા વેરે તે સમ
કરે છે

રાખઈ લશ્કર મહિત પોટેસમથ બદરે ઉતર્યો, પરંતુ વ્યાન્સેલમે અને મોયલાંડના રાખઈ બન્ને બાઈઓ વચ્ચે મલાહ કરાવી, અને હેન્નીએ રાખઈને રૂપાના ચાગ હજાર માર્કનું સાલિઆણું બાંધી આપ્યું, તેથી રાખઈ પાછો ગયો. તેપણુ ખીજ પાત્ર વગસ લગી ઇંગ્લાંડ અને નોર્મંડીના બારનોએ સેફોને ઉચ્છેડ્યા કીલા. શુઝ-બર્શી અને ચાર્ડેલના અર્લ નામે બેલમના રાખઈ ભારે બડ મ-આબ્યાથી તેને નોર્મંડીમાં દેરાવટો દીવો. અહિં તેણે હેન્નીના તાબા-

કે-સેપાઈનો
સમાપ્ત, ૬ સ
૧૧૦૧

ના સંરચાનોપગ ફરીને હલ્લો કર્યો. એ નિદેય અને દગાબોર હતો. ડ્યુક રાખઈ નોર્મંડીમાં એટલો તો નશારે અમલ ચલાવ્યો કે તેના હળવે હળવે કડકા ધર્ષણવા માંડ્યા. પછી ૬ સ ૧૧૦૬ માં ઇંગ્લેન્ડ સૈન્ય લઈ હેન્ની નોર્મંડી ગયો, અને ટેન્ચેષ્ટાઈના પ્રખ્યાત મન-

રાખઈને કે-
બાને નોંધ્યા

આમમાં તેણે અમાંગિને હરાવી રાખઈને ઇંગ્લાંડ આણ્યો. અહીં પોતાના બવના બાકીનાં વગસ તેણે બદીખાને કહાડ્યાં. એટલો બધો માથાફરેલ

અને બેપરવા, તથાપિ ઉદાર અને મમતાળુ હોવા છતાં માપડા રાખઈનાં કવતરોનો અંત એ રીતે આવ્યો. નોર્મનોને સ્વજનિમાં હગવ્યાથી હેરિતગસના યુદ્ધમાં થયેલી હારથી લાગેલું કલંક બુસાઈ ગયું એવું ઇંગ્લેન્ડમાં માન્યું, તેથી ટેન્ચેષ્ટાઈના સગામમાં મળેલા જયનુ તેમને અભિમાન આવ્યું.

હવે નોર્મંડી અને ઇંગ્લાંડ એ બન્નેપગ પાછો એક રાજાનો અમલ થયો અને નોર્મન બારનો જોડે થયેલા આ ઝગડો ઇંગ્લાંડને અતિ અગત્યનો હતો, કારણકે હેન્નીએ ઇંગ્લેન્ડ સિપાઈઓને કેન્થ પોટેસ્વાર લશ્કર જોડે લડતાં શીખવ્યું એટલુંજ નહિ, પણ ફિફ્ટી બારનોની ઇંગ્લાંડ માંડેલી બગીરો જુથવી લઈ વફા-દાર રહે એવા આજ્ઞા બજવાન માણસોને વહેંચી આપી. એથી ઇંગ્લેન્ડ સિપાઈઓના મનમાંથી કેન્થ પોટેસ્વાર લશ્કરનો ડર

હતો મ્હો આ નવા અમીરોઘણીવાર પગાણાના ગેરિક્કો થતા, અને તેઓ નામનો હતા, તથાપિ તેઓ અમલના અમીર વર્ગના નહોતા

તથા તેમના તાબામા નામંડીમા કાઈ પણ જમીન નહોતી, તેથી તેઓએ ઇનાડને ખેરા ગણી ઇંગ્લેન્ડ સાથે લગવવાર જારી કર્યો એથી

કરીને તેમજેમ ઇંગ્લેન્ડ ભાષા હરેક ન્યે વધારે વધારે વપરાતા માડી, તેમ તેમ નામંડ અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચેના બે ધસાર્ધ જવા લાગ્યો- માત્ર દરબારમા એ ભાષા વપરાતી નહી કેનાક વખત

લગી અમીરોની ભાષા કે ન્યે હતી એમ ઇંગ્લેન્ડ જોડે નામંડોનો મળવ થવાથી ઇંગ્લેન્ડ લોકો જેમ વધારે અપજ જોખમ મેડનાગ, અને સચ્ચતા વાગા થયા, તેમ અદ્ભુત કથા અથવા કે ન્યે રાજે

દામ ન થવાથી ઇંગ્લેન્ડ ભાષા પણ વધારે પ્રોટ અને વધારે મુલ્ય થઈ.

હે ન્હીના અમલમા વાજખી નાચ મજાથી એ બન્ને પ્રજા વળી વધારે નિકટ સંબંધમા આવતી ગઈ સને ૧૧૦૭મા તેણે સાંસખીના બિગપ રોજરને પાતાનો જમ્મિરિઅગ નીચો આ પ્રખ્યાત ન્યાયા-

નીશે ગભ્યના કાયદા અને જમાબદની ઉત્તમ બ

વસ્થા કરી તેણે પરગણામા પચાસત પાછી ભરવા દીધી રાજની કચેરીમા જમીનનું મહેજન કરવેરા, અને હડનું ભગણુ કરવાને દરવરમે ગેરિક્કો

આવતા એ ભરણાના ખત્લામા તેમને લાકડાની નાની ચીપો મળતી એ ચીપોને ટેલ (ટાલી) કહેતા એ રાજ કે ન્યે ભાષામા ટેલેર એટલે કાપડું અથવા રાજ છે તે ઉપરથી નીકળ્યો છે ભગણુ દર્ગાવડાને એ ચીપોની બન્ને બાજુએ એક સરખી ખાચ પોલી હતી, અને તેઓને વચ્ચેથી ભાગી અડવી કચેરીમા રાખતા,

અને અડવી રોરિક્કને આપતા જે ટેબલ ઉપર

દામ ગણી લેતા તેપર રોતરજના જેવું ગંગેગી લગડ પાથરતા ગળનો ટેલોક હિમાબ મેળબા

કેડે એ લુગડાપર રકમોની સામે હિસાબ ગણવાના લાકડાના કે લોઠાના કડકાવની લીટી કરતા અધિકારી એ રાસાશી દુશાનનું નામ “જમાબદીની કચેરી” પડ્યું શેરિકાને હાથે હરકોઈને અન્યાય થતો, તો તેની કયાંદ રાજની કચેરીના ન્યાયાધીશો અથવા અમલદાર આગળ યઈ શકતી એ અધિકારીઓ કરવેરા કરાવવાને તથા તકરારોનાં તપાસ કરવાને દરવગમે ગામોમાં ફરવા નીકળતા.

૧ જા હેન્રીએ નાણું લઈ શેહેરોના લોકોને પુષ્કળ નવા હક્ક આપ્યા અને લડન શેહેરને ચોપાનો શેરિક અને શહેરો અને જસ્ટિસિઅર નીમવાનો હક્ક આપી વિશેષ પટ્ટા કરી આપ્યો એ નગરમાં વમનનારા લોકોના ઈનસાફ શહેરના કોઈની બહાર યઈ શકતો નહિ; તેમને ડેનગેલડ કર આપ્યો પડતો નહિ, તેમની વેપારની જાણસોપર દાણુ લેવાનું નહિ; અને દેરાના કૈટલાક ભાગોમાં ખારનોએ દિવ્યથી ઈનસાફ કરવાની રીતને ઠામે દંદપુલથી ઈનસાફ કરવાની રીત લાખ્ય કરી હતી, તે તેમને લાગુ પાડી શકતી નહિ. ગામડાના લોકો પણ ઘણા સુખી હતા કેમકે જગલના ધારા હજીએ બહુ સખત હોવા છતાં લંડોનાએ અને ચોરોને ગરદન મારવામાં આવતા, અને દુકર્મી કરનારાને ભારે શિક્ષા પતી સાકસન લોકોના કાળક્રમ વૃત્તાંતમાં લખ્યું છે કે “હેન્રી ભલો રાજા હતો, અને લોકોને તેનો ઘણો ધાક હતો; એના સમયમાં કોઈપણ માણસથી ખીજાનું ખોટું કરવાની હાત્ર ચાલતી નહિ.”

સારા કાયદા હોવાથી ઈંગ્લાંડમાં શાંતિના હુનર વધવા માંડ્યા. આ અમલમાં જે આશ્ચર્યકારક અસ્થાનો વર્ષાં. સને ૧૧૦૫ માં હેન્રીએ ચેમ્પેઈન રાજમાં ફોલેમિંગ લોકોનું સરથાન વસાવ્યું સ્વેદેશમાં રેલ આવ્યા

થી તેઓ આર્હિ નાશી આવ્યા હતા. એ લોકો અદ્યાપિ એ પરગણામાં રહે છે. સને ૧૧૨૮ માં સિસ્ટર્શી સાધુઓએ

ઈંગ્લાંડના અતિ ઉજડ બાગોમાં, સરે પરમણુની વેવર્લી ગામમાં, અને પછી ઉત્તરે અને પશ્ચિમે વસ્તી કઠવા માંડી. એ સાધુએ સખ્ત નિયમો પાળનામ, અને ઉદ્યોગી હતા, અને તેમણે રૂઝ્દાંગની, યડમા સીટો ગામમાં પ્રથમ આશ્રમ યથાએ હતો. સિસ્ટરશી સાધુએએ ઘેટાં ઉછેર્યાં, અને પડતર જમીનોમાં ખેડણુ કર્યું અને ફેલેમિંગ લોડોએ બીન વણવાનો હુનર આપ્યો, તેથી એ બન્ને મેસ્થાન દેરાને ઉપયોગી થઈ પડ્યાં.

હેન્રીના અમલનાં ખીલ એ દૃશ્ય પછીનાં રાજ્યોમાં મહત્વનાં થઈ પડ્યાં, તેથી તેઓ વિષે અહીં કહેવું જોઈએ. આર્થ બિરાપ આન્સેલમ જોડે ધણે વિવાદ કર્યો કેડે હેન્રીએ દેવગોના પાદરીઓને પોતપોતાના બિરાપો પસંદ કરીને નીમવાની રજા આપવાની કબ્જાત આપી, તેથી જેમ વિલિઅમ રૂફસ બિરાપોની જગ્યાએ ખાલી રાખતા તેમ એનાથી ખાલી રાખી રાકાઈ નહિ પરંતુ બિરાપોને ગાળની કચેરીમાં પમદ કરીને નીમવા પડતા, અને પોતાને મોક્ષી જમીનને ઘેટે બિરાપોએ રાજનું ઉપરીપણુ સ્વીકાર્યું. હેન્રીએ ઇંગ્લાંડમાં વકીલ મોકલવાની પણ પોપને પરવાનગી આપી. એથી કરીને પોપના હાથમાં એક પ્રકારના અધિકાર આપાથી પછીના સમયમાં પીડા ઉભી થઈ.

આ પેળા દેશમાં સલાહ શાંતિ હતી, તેવામાં હેન્રી બારે રોકમાં આવી પડ્યો. નામંડીમા ત્રણ વરસ લગી બારનેના સાથે લડી તે પાછો આવ્યો, તે વારે તેના એકેના એક કુંવર વિલિઅમ બ્લેઈટ શિપ નામે વહાણમાં બેડો હતો, તે વહાણ ખડક સાથે અથડાઈને

બાંગી મધળા ઉતારએ સહિત ડૂબી ગયું, તેમાં તે ડૂબી મુઝ્યા. કહેછે કે એ પછી રાજ કરીને હર્યોજ નથી. જે તે ડહો અને ઉદાર હોત તો ડયુક રાષ્ટનેના કુંવર નામંડીનો તરણ વિલિઅમ

બિરાપને પુ-
દી કાહાડવાની સ
તા અને પોપનો
વકીલ

હેન્રીના એકેના
એક કુંવર ડૂબી
મુઝ્યા, ૪ સ
૧૧૨૦

બસા અને પ્રમાણિક તથા ગાદીના છેક થડમાંના વાગસ હતા, તેથી તેને પોતાનો વાગસ કરાવતા. પરંતુ પોતાના કુર્દુજમાં ગાદી રાખવાની તજજીજ હેતુએ કરી. તેણે પોતાની કુવરી અને જર્મનીના કેસરની વિધવા માટિહડાને આનંદુના કોંટ જે ફ્રી વેરે પરણાવી માત્ર એ કોંટનોજ દુશ્મનાવટનું બધ તેને લાગતું. પછી તેણે ઇંગ્રેજ ખારનોને સોગન ખવડાવવી કમ્પ્લ કરાવ્યું કે અમે એ કુવરીને અને તેની પછી તેના ખાજ કુવરને ગાદીએ બેસાડીશું. પોતાના પર સ્ત્રી રાજ્ય ચલાવે એ, આ ફિગુરી ખારનોને ગમતું નહોતું, તેથી નાર્મડીને તરફથી વિલિઅમ લડાઈમાં હણાયા પછીએ તેમણે ધણીજ નાખુશીથી ઉપલા સોગન આધા. દેવ્રીની આશા

માટિહડાને અ-
ને તેના કુવરને મા-
દી આપવાના હુ-
કમો ખારનોને મા-
ગન ખવડાવે છે

ખગ આવવાનો થયો. એણે મંજવ જણાવે; અને જોડે જણાવે તેના કરતાં વધારે એણે થયો. મ-
ને ૧૧૩૪ ના ફેબ્રુઆરી મામની ૩૭ તારીએ રાખ-
ટ કેદખાનામાં મરી ગયો; અને લાંબે નામે એક
જાતની માછલી આધાથી દેવ્રીને તાવ આવ્યો, તેથી તેણે સને
૧૧૩૫ ના ડિસેમ્બર મહીનાની ૧લી તારીએ નાર્મડી માંહેલા પો-
તાના મૃગયાગૃહમાં રહે છોડ્યો. એના રાખને ઇંગ્લાંડ આણી
રીડિંગના દેવળમાં ઘટકું; પરંતુ તેને આણતાં પહેલાંજ ઇંગ્લાંડના
રાખ્યાસનપર ખીજો રાજ ચઢી બેઠો.

પ્રકરણ ૬ હું.

સ્ટીફનના અમલમાં ઓગણીસ વર્ષ લગી અંધેર.

સને ૧૧૩૫—૧૧૫૪.

હવે પછીનાં ઓગણીસ વરસ લગી ઈંગ્લાંડના લોકોને જેવાં કુખ, ખુનરેજ, અને નિર્દયપણું ભોગવવું પડ્યું, તેવું તેમને પહેલાં કદી ભોગવવું પડ્યું ન હોતું, અને ફરીને ભોગવવાનો વારો ન આવે-
તો સાફ. મામાનો દેહ પડતાંવારને ખોળેઈને સ્ટીફન સત્વર ઈ-
ંગ્લાંડ ફેરી આવ્યો. એ વિજયી વિલિયમની પુત્રી આડીલા-
નો કુમાર હતો. ખસાવાળા એક કેઈ નેડે આડીલાનું લગ્ન
થયું હતું (માં પાનામાં આપેલી વંશાવળી જુઓ). સ્ટીફન

અને માટીહડાનો બાળકુવર હેન્રી માત્ર પુરૂષ
સ્ટીફનના હક્ક વારસોમાં ગાંધીના હક્કવાર વારસો હતા. કારણ કે
સ્ટીફન, વિજયી વિલિયમનો પૌત્ર અને હેન્રી પ્રપૌત્ર હતા.
સ્ટીફન લોકપ્રિય, બહાદુર, અને ઉદાર હોઈ ૧ લા હેન્રીનો બહુ
માનનીય હતા; પરંતુ તે ઉદ્ધત, અસ્થિર મનનો, અને રાજ્ય ચલાવવાને
છેકજ નાલાયક હતા. લંડનના મેયરે એને વધાવી લીધા, તેનું કા-
રણ એ કે તેમને રાણી એલિઝાબેથ નહેાવી, અને સાલિસ્મરીના બિરાપ
રોજરે તથા સ્ટીફનના બાઈ વિન્ચેસ્ટરના બિરાપ હેન્રીએ તેના
પક્ષ કર્યો. અને ૧૧૩૫ ના શિયાળામાં એપ્રિલે એપ્રિલ મહીના-
ની ૨૬ મી તારીખે તેને ગાંધીએ બેસાડી તેના રાજ્યાભિષેક કર્યો.
મારીરીતે રાજ્ય ચલાવવાનું તથા ખારનોના દેશ બેસાડી દેવાનું
તેણે વચન આપ્યું.

પરંતુ યોતાથી બની ન શકે તે કામ કરવાનું તેણે વચન આપ્યું હતું.
હેન્રીના જેવા જબરા રાજાનો દાખ હવે જોતા રહ્યાથી ઉધાડેછોક

બારનોએ બડ મચાવ્યું, ને પોતાના કિલ્લા મજબૂત કર્યા, કેટલાકે માટિહડાને સહાય કરવાના સોગન લીધા હતા તેમણે તેનો પક્ષ કર્યો, અને કેટલાકે પોતાના મુકદ્દારી રાજા સ્ટીફનનો પક્ષ કર્યો, પરંતુ આજે જોતા તેમણે દેશ વેરાન કરી તે બધારી પડવાનીજ માત્ર કાળજી ગમ્મી સ્કાટલાંડનો રાજા ડેવિડ માટિહડાનો મામો ધતો હતો, તેણે તેનો પક્ષ કરી લઠાઈ કરી, પરંતુ ચોર્કશાપર પગથામાના

કોટન મૂર નામે સ્થળમાં “સ્ટાન્ડર્ડ (પતાકા)

સ્ટાન્ડર્ડ (પતાકા) યુદ્ધ સને ૧૧૩૮

ના પ્રખ્યાત યુદ્ધમાં તેનો પરાજય થયો એ સુધેર એ નામ પાડવાનું કાગલુ એ છે કે ઇંગ્લેન્ડમાં પોતાની ધન દાખલ વહાણના ડોળપર દેવને

અર્પણ કરેલી રોટલી લટકાની હતી

પછી સને ૧૧૩૮ માં સ્ટીફને ઘણીજ મૂર્ખાઈનું કામ કર્યું બારનો વધારે વધારે હુલ્લડ મચાવતા ગયા તથા બિરાપોને

જસ્ટિસિઅર ને અને ચાન્સેલરને સ્ટીફન પરહે-જ કરે છે

પોતાની મિલકતની સલામતીનું ભય લામ્બુ, અને તેમણે પોતાના કિલ્લા મજબૂત કરવા માડ્યા રખે તેઓ મને દગો દઈ માટિહડાને મળી જશે, એ ખીકથી સ્ટીફને તેઓમાના કેટલાકને કેદ કર્યા,

અને ખીજાઓની જોડે રોજર જસ્ટિસિઅર તેના જીવનન મિત્ર હતો તેને, રોજરનો છોકરો ચાન્સેલર હતો તેને, અને તેનો ભવિષ્યે ઈલાઈનો બિરાપ ખબ્બનચી હતો તેને પરહેજ કર્યા. તેણે રોજરને પગે બેડીઓ ધાલી ધમકી આપી કે બારનો પોતાના કિલ્લા મને સ્વાધીન નહિ કરેતા હું તારા છોકરાને ફાંસીએ લટકાવીશ બિરાપ રોજરે નિરાસ થઈ નોકરી છોડી, અને સ્ટીફને પોતાના અતિ ઉપયોગી મિત્રો ગુમાવ્યા એ વખતથી છેક અંધાધુન્દી અને અન્યવસ્થા થઈ ગઈ

માટિહડાના સાવકા બાઈ ગનાસ્ટરના અર્થે રાખે તે

ઉત્તર અને પશ્ચિમના ખારનોએ તેની તરફથી હથિઆર ઝાલ્યાં, અને પૂર્વ તથા દક્ષિણના ખારનો સ્ટીફનનો પક્ષ કરી લડ્યા.

સને ૧૧૩૯ માં માટિલડા પોર્ટસ્મથને કાઠે

માટિલડા ઇંગ્-
લેન્ડમાં ઉતરે એ
સને ૧૧૩૯

ઉતરી અને પ્રકૃતિક્ષોબનો આરંભ થયો. એક

પછી એક લડાઈએ થઈ તે સર્વેનું વર્ણન અહીં

થઈ રોકે તેમ નથી, કારણકે દેશના કોઈ ને કોઈ

ભાગમાં લડાઈ ચાલી ન હોય એવું આઠ વરસમાં એકે અઠવા-

ડીકું ગયું ન હોયું. એક વેળા સ્ટીફનને લિન્કન કાર્ટલમાં

કેદ કર્યો હતો. માટિલડા લંડનમાં પેડી અને સને ૧૧૪૧ માં

રાણી તરફે તેની આણુ કરી; પરંતુ તે એટલંતિ કરડી અને

મગર જણાઈ કે સોકો તેની સામે થયા અને તેનો રાજ્યાભિષેક

થયો નહિ. પછી સ્ટીફનની બહાદુર રાણી બુલોનની માટિલડા-

એ વિન્ચેસ્ટરને પેરા ધાલવાને એક હજાર બખ્તરી સિપાઈએ

માડબવાની લંડનના સોકોને ઉશ્કેરણી કરી. તે રાહેરને પેરા

ધાલી તેઓએ ઝારસ્ટરના અર્લને કેદ પકડ્યો, અને તેની

અને સ્ટીફનની અદલાબદલી કરી. ફરીને ઘૂટો થવાથી સ્ટીફને

પછી સને ૧૧૪૨ માં આકસફુર્ડ કિલ્લામાં માટિલડાને ધેરી

લીવી, અને તે એવીના સપડાઈ ગઈ કે ધણો ઝખો પહેરી જાડ

બગર થઈને તેને રતોવઈ નાશી જવું પડ્યું.

માટિલડા ઇંગ્-
લેન્ડ છોડીને ના-
શી જાય છે. સને
૧૧૪૩

ધણી ઝપાઝપીએ થયા કેડે છેવટે યાત્રીને તે

અને ૧૧૪૩ માં ઇંગ્લેન્ડ છોડીને જતી ગઈ, અને

એજ સમયના અરસામાં અર્લ રાષ્ટર્ મરી ગયો.

તથાપિ ખારનો પરખર લડ્યાં કરતા હતા, તેથી દેશમાં સલાહ

રાંતિ ન હોતી. પ્રત્યેક કિલ્લાનું જુદું રાજ્ય બની તેનો ધણી

પાતાના સિકા ખાજે, પાતાના કાયદા બાંધે, અને આમપાસનો

દેશ વેરાન કરતો. નામંજ સોકના કાળક્રમવૃત્તાંતમાં લખે છે કે

“તેઓએ દેશના કંગાળ સોકો પર નિદંપણે જૂલમ યુગની

તેમની કને કિલ્લા ચલાવ્યા, અને કિલ્લા બંધાઈ રહ્યા હોય તેઓમાં ધાતકી અને દુષ્ટ માણુઓને રાખ્યા. પછી જે

મનુરીઆત સીપુરોનીકને કાંઈ મિલકત છે,

સોડોપર પડેલા
સંકેત

એવું તેમણે ધાર્યું, તેઓને દહોડે અને રાત્રે પકડીને

પૈસા કઢાવવા સર કેદમાં નાંખ્યા, અને સીપી રી-

ખીને વધુન ન થઈ શકે એવા માર માર્યા ..તેઓએ હજારો લોકોને બૂંધે મારી નાખ્યા. આ દેરામાંહેલા કંગાળ લોકોને જે માર મારેલા અને દુષ્ટ દીવેલું તે સર્વનું વર્ણન મારાથી કરી શકાતું નથી. ઓગણીસ શિયાળા લગી સ્ત્રીફન આદીપર રહ્યા તેટલી મુદતમાં એ પ્રમાણે ચાલ્યું, અને દિવસે દિવસે વધારે દુર્દશા થતી ગઈ..પછી અનાજ, માંસ, પનીર, અને માંખણુ દેરામાં ન હોવાથી માંખાં થતાં ગયાં...થોડા સમય હોય દેવગો તથા કપરસ્તાનોને ન છોડતાં તેમાંની તમામ મિલકત લઈ લઈ તેઓએ દેવગોને અને સર્વને ફૂંકી મૂક્યાં.....આવાં દુષ્ટમોંથી બધા દેરા ઉત્તર થઈ જવાથી જમીનમાં ધાન્ય પાક્યું નહિ, અને લોકો ઇચ્છેક કહેતા કે ઈસુખ્રિસ્ત અને તેના સંતા જીવે છે.”

અરા બાવની બાકિનો જૂનો જુસ્સો પરદેશી પાદરીઓના વખતમાં લાંબો સમય થયાં દબાઈ ગયો હતો તે મૃત્યુ અને આપણીથી લોકો બહુ દેરાન થવાથી પાછો જન્મ-
ધર્મકંડકનક
તથા શહેરમાં અને ગામડાંમાં લોકો

બેગા મગીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. સાધુઓનાં ટોળાં જંગલમાં એકઠાં થવા માંડ્યાં, તથા સખ્ત રહેણી રાખનારા સિસ્ટરો સાધુઓ જંગલોમાં અને અરણ્યોમાં પ્રસરી જવાથી અમીરો અને એકુઓ ખુશી થઈ તેમનું સન્માન કરવા લાગ્યા. આરનો વધારે નિર્દય થતા ગયા તેમ તેમ લોકોમાં વધારે ઉત્સુકતા આવતી ગઈ, અને છેવટે દુષ્ટમોંથી તેમનો છૂટકારો થયો.

સને ૧૧૫૦ મા રોમમા નવો પોપ નામાયો તેણે ક્રાન્ડર્થરીના
આર્ચ બિશપ થીઓપ્પાલડને પોતાનો વકીલ ઠરાવ્યો થીઓ-
પ્પાલડ ઘણો નીતિમાન હતો તેણે પોતાની નવી મતાનો ઉપયોગ
કરો સ્વીકારને સમજાવી તેની કને કમૃલાત લીવી કેમારી પાછળ
માર્ટિનડાનો કુમાર માગીપતી યાવ એ વેળા દેવ્રીની ઉમર
વીમ વગમની હતી એજ મમયે સ્વીકારને કુમાર યુગ્દેસ મરી
ગયો અને તરણ દેવ્રી ઇંગ્લાડમા ઉતર્યો, એજે સ્વસ્થતા થવાની
આશાથી ૧૨૪૨ મા તેને જઈ મળ્યુ નમતી દોરી મુકવા ૧ જર
જાણાયાથી સ્વીકારે સને ૧૧૫૩ મા વાલિગઢડેમા તહનામુ થયું

તેની રઈએ દેવ્રીને આદીના વારસ માન્ય કર્યો
પછી સલાહ શાતિને આહવાર લોકો બડખોરોને
દવાની દેવામા સામિલ થનાયા પ્રજાને પાઠો ન્યાય
મળવા માગ્યો વળા સ્વીકાર મરણની પથારીમા
હતો મને ૧૧૫૬ મા અકોબર માસ ૧ ૨૫ મી તારીખે તે મરી
ગયો, અને દેવ્રીને ગજપાત મળ્યુ એજ વરમમા જૂનો
ગ્રેજી કાળક મૃત્તરત લખાતો બધ થયો તેમા છેલ્લી નોંધ પી
રખેના દેવગમા કુવામા આવી હતી

વાલિગઢડેનુ ત
હનામુ ૧૧૧૩

પ્રકરણ ૭ મું.

હેન્રી પ્લાન્ડાજનેટ અને તેના પુત્રો.

(આંગ્લેવિન રાજાઓ.)

૨જો હેન્રી. ૧૧૫૪-૧૧૮૯

રિચર્ડ, ૧૧૮૯-૧૧૯૯

જોન, ૧૧૯૯-૧૨૧૫

સ્ટીફન મરણ પામ્યો, તેવારે તરણ હેન્રી પરદેશ હતો, પરંતુ તેના આવતાં લગી આર્યેબિરાપ થીઓબાલ્ડે સારો બંધાબસ્ત રાખ્યો, અને સને ૧૧૫૪ ના ડિસેમ્બર મામની ૧૯ મી તારીખે એક-વીસ વર્ષની ઉંમરે તેના અને તેની ગણીનો વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં રાજ્યાભિષેક થયો. તેણે એક પટ્ટા પ્રસિદ્ધ કર્યો. મકળ ઇંગ્લાંડ કરતાં ફ્રાન્સ માહેલાં તેના સંસ્થાનો વધારે ઓટાં હતાં. અને તેણે પોતાનાં પાત્રીસ વર્ષના અમલમાંનાં અગત્ય એટલે અર્ધ કરતાં વધારે વર્ષ પરદેશમાં ગાળ્યાં હતાં, તોપણ તે સર્વોત્કૃષ્ટ ઇંગ્લેન્ડ રાજાઓમાંનો એક રાજા હતો.

નવા વંશના રાજાઓને હાય ઇંગ્લાંડનું રાજ્ય આપ્યું, તેઓમાં એ સૌથી પહેલો હતો. એ રાજાઓને કેટલાક લોકો પ્લાન્ડાજનેટ કહેછે, અને કેટલાક આંગ્લેવિન રાજાઓ એટલે આંગ્લુના કૌટોના વંશને કહેછે. પ્લાન્ડાજનેટ કહેવાનું કારણ એ કે હેન્રીનો બાપ આંગ્લુનો જોફ્રી પોતાના ચિન્હ દાખલ પાળૂરીની ઝળી (પ્લાન્ડાજનિસ્ટા) રાખતો. પ્લાન્ડાજનેટ

૨જો હેન્રી,
૧૧૫૪-૧૧૮૯.

નામ મને ઉત્તમ લાગેછે, કારણ કે એ માત્ર ચિન્હ છે, પરંતુ ખીજા નામપરથી તો જાણે

ઇંગ્લાંડપર પરદેશી રાજાઓ અમલ કરવા આવેલા હાય એમ જણાયછે. એથી ઉલટું હેન્રીના ઇંગ્લાંડની

છતપછી થયેલા રાજાઓમાં પશ્ચિમ સાક્સન વંશનો પહેલો રાજા હતો, કારણ કે તે આંગ્લુના કોઈનો પુત્ર હતો, તોપણ તેની મા વિજયી વિલિઅમની પૌત્રી, અને લોહાંગી એડ્મંડની વૃદ્ધ પ્રપૌત્રી હોવાથી નાર્મન અને સાક્સન એ બંને વંશની હતી. વળી હેન્રીના વંશને થોડા સમય પછી આંગ્લુના કોઈ કહેવાતા બંધ પડ્યા તે વિષે આગળ આપણા વાંચવામાં આવશે.

તથાપિ હેન્રીએ પંડે વિરાજ મૂલકપર અમલ કર્યો. તેનામાં ફ્રેન્ચની તામસી પ્રકૃતિનો ધણો અંશ હતો. તેને તેના બાપની તરફથી આંગ્લુ અને દુરેન પ્રાપ્તો, અને માની તથા વડવાની (માના બાપની) તરફથી એર્લ, નાર્મંડી અને ઇંગ્લાંડ

વારસામાં મળ્યા; અને પોતાના પુત્ર છઠ્ઠીની માર્ક-

તાબાના સં-
સ્થાનો અને સ્થળ.

ત્વિસ્ટની પર તેણે અમલ ચલાવ્યો. સ્વિટનીની

વારસ કોન્સ્ટન્સપેરે છઠ્ઠી પરણ્યા હતા. વળી

હેન્રીએ એલીનોરને લગ્ન કર્યું, તેથી તેને પ્લાટુ, આકિવેન અને ગાસ્કની પ્રાપ્તો પહેરામણીમાં મળ્યા. એલીનોરને ફ્રાંસના ૭ માં લુઈએ તથાક આપ્યા કેડે માત્ર થોડાંજ અકવાડીઆંમાં હેન્રી તેની જોડે પરણ્યા. એ સ્ત્રી તેના કરતાં વયે ઓછી હતી.

હેન્રી જખરો અને બાંધી દડીના હતા. તેના વાળ ટુંકા અને રાતા, અને આંખો બૂખરી અને આગળ પડતી હતી. તે અમટલોતો ચંચળ હતા કે બોજનને માટે બેસતો તે સિવાય બેસતો નહિ, અને હરકોઈ ખીન્ને પ્રસંગે તે કયાં દીક્ષામાં આવશે તેની

દેખાવ અને
લક્ષણ.

ખબર તેની પ્રજાને પડતી નહિ, તેથી તેના પર હુમલા

તેના દાખ રહેતો. તે સારો કેળવાયેલો વ્યવહારમાં

કુરાળ, અને રાજકાર્યમાં નિપુણ હતો, પરંતુ સ્વભાવે તામસી હતો, તેથી તેને તામસ ચક્રો તેવારે તેનું શાણપણ બધું ઢંકાઈ જતું. તે પોતાનાં સંતાનો પર ધણું હેત રાખતો, તે છતાં તેઓ તેની જોડે

માડી વર્તણુક નલાનતા, પરંતુ તે પોતાની પત્ની જોડે માયાગુપ્તે અને સાચા પ્રેમથી વર્ત્યો નહિ, તેથી તેને ઘણા સકેટા ભોગવવા પડ્યા.

છત્રેજ લોકોને દૃઢ મનના અને ન્યાયો રાજથી થતા ફાયદા તુરત જણાવા માડ્યા. રાજની પગવાનગી વગર બધાવેલા તમામ કિલ્લા તોડી પાડનાની થીઓપ્પાહડનો મનાહથી હેન્રીએ ખાતર નોને ફ જ પાડી સ્ક્રીફને પોતાના અનુચ્ચગને લાચમા જે મગફારી જમીન આપી હતી તે તેણે પાછી લઈ લીધી, અને ઇંગ્લાંડમાં પગેની લશ્કર આણ્યું હતું તેને વિદાય કર્યું તેણે ન્યાયની અદા લેતોનો પુનરુદ્ધાર કર્યો અને રિચર્ડ ડી લુસી નામે માગ અને વફાદાર માણસને જરિટરિઆ નીમ્યો. આ ન્યાયાધીશો પચીસ

વર્ષલગી તેની નોકરી કરી ફાન્ડુર્બરીના ચાર્ચ ટામસ બેકેટને ડીકન ટામસ બેકેટને તેણે પોતાનો ચાન્સેલર નીમ્યો ટામસ બેકેટ એ જિલ્લેટ બેકેટ કરીને નાર્મ્ડીનો એક શ્રીમત વેપારી લડનનો મુખ્ય માનિષ્ટ્રૂ તથા આચ ખિરાપ થીઓપ્પાહડનો શિષ્ય અને મિત્ર હતો, તેનો પુત્ર હતો.

હેન્રીએ પગેરો જોડે કેટલાક યુદ્ધ કર્યો, અને પાંચ વરસ લગી એટલે સને ૧૧૫૮ થી ૧૧૬૩ લગી તે પરદેશ રહ્યો, તોપણ ગાદીએ બેઠા પછીના દસ વર્ષ લગી ઇંગ્લાંડમાં સનાહરાતિ રહી પરંતુ પરદેશ હતા તેનારે પણ ઇંગ્લાંડને લગતી બાબતો પ્રત્યે તે લક્ષ આપતો, અને એ દસ વરસમાં તેણે લોકોને મોટે પુઠ્કળ સારા કાયદા બાંધ્યા. બારનોની સંજ્ઞા ઘટાડવાની તેનો ઇચ્છા હતી, અને પરદેશ લડતા જનાગ લશ્કરના મિપાઈએને પગાર આપવા મોટે તેને નાણા જોઈતા હતા. નાના બેકેટને પોતાના ધણી જોડે

લડાઈમાં જવું પડે, તેને બદલે 'સ્કુટેજ' એટલે રક્ષણ વેરો નામે દડ આપનાની છૂટ આપી, તેણે પોતાનો હેતુ પાગ પાડ્યો સ્કુટેજ રાન્દ સ્કુટમ એટલે ટાન પરથી નોકળ્યો છે. એથી બેકેટને ઘણું સુખ થયું, અને

ખારનોના તાખામાં હથિઆરબંધ માણસો યોડાં ઘઈ ગયાં. એકો વાપેતર કરવાને તથા લણવાને નિર્ભયપણે પોતાને ઘેર રહી શકતા.

ફરનારા ન્યાયાધીરોએ પહેલાં કરતાં વધારે નિયમસર ગામોમાં ફરવા માંડ્યું, કારણકે હેત્રીએ દેરાના છ પ્રાંત અથવા “સાકંટ”

ફરાવી એવી ગોઠવણ કરી કે સો સો કુર્કુમના ^{સાકંટો અને પંચ (ન્યુરોએ)} પ્રત્યેક જથામાંના ખાર અને કરખામાંના આર

માણસે પોડારામાંના ગુનેગારોનાં તોહમતની તપાસ કરી તોહમતો ખરાં માલમ પડે તો તોહમતદારોને એ ન્યાયા-

ધીરોની આગળ રજુ કરવા, અને મોગન આઈને કહેવું કે તેમના અપરાધ ખરા છે. એમ મોટા પંચ (ગ્રાંડન્યુરી) થી ઇન્સાફ

કરવાની પદ્ધતિનો આરંભ થયો. એ પદ્ધતિમાં કેટલોક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે, અને એ અદ્યાપિ ઇંગ્લાંડમાં ચાલે છે. પંચ

નીમાયજા માણસને “ન્યુરર” કહેતા. લાટિન ભાષામાં “ન્યુરો” એનો અર્થ મોગન ખાવા એવો થાય છે, તેપરથી ન્યુરર રાબ્દ નીકળ્યો છે.

અસલના સાકસન રાજ્યોના વખતમાં દિવ્યથી ઇન્સાફ થતો, તેમ એ તોહમતદારોને પછી દિવ્યથી ઇન્સાફ કરવામાં આવતો.

આગળપર ૪૦ વર્ષ રહીને એ રીત જોન રાજના રાજ્યમાં બંદ પડી, અને પછી એ “મોટા પંચ” કેટીને “નાના પંચ (પેટી ન્યુરી)” ની રૂબરૂ મોકલવા માંડ્યા.

નાના પંચમાં ખાર માણસ હતાં. તેઓને કામની તમામ હકીકતથી વાકેફ હોવાનો ઘણો સંભવ હોઈ મોટા પંચ મૂકેલા આરોપ ખરા છે કે નહિ તે પોતાના જણવા પ્રમાણે કહેતા. એને “અભિપ્રાય” આપવો કહેતા.

ત્યારપછી ખીજ સોફા જણતા હોય તેની વધારે ખારીક તપાસ કરવાની નાનાપંચને જરૂર જણાયાથી સાક્ષીઓ લેવાની રીત નીકળી.

પોતાનાપર થતા જુલમનો ફર્યાદ કરવાનો હવે સોફોને લાગ મળ્યો અને સને ૧૧૬૬ માં કલારેન્ડનનાં, અને સને ૧૧૭૬ માં

નાર્થાપ્ટનના વ્યવસ્થાપત્રો થયાં તેઓમાં એ તમામ ફેરફાર બહાલ રાખ્યા. ચાદ રાખવું કે એ વ્યવસ્થાપત્રો આજે પણ ઈંગ્લેન્ડની સ્વતંત્રતાને અગત્યનાં છે. આ સારા કાયદાને લીધે દેશમાં રવસ્થતા થવાથી હવે ઘણા લોકો જ્ઞાન મેળવવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. આકૃતના સમયમાં તેઓથી એવો વિચાર થઈ રાકતો નહિ. આ વેળા આકૃતસર્કુડમાં વિદ્યાર્થીઓએ સાધુઓનીકને અધ્યયન કરવા માડ્યું, એવું પ્રથમજ આપણા સાંભળવામાં આવે છે. એ આરબ અલ્પ હોઈ વિદ્યાની માઠી પાઠશાળા ગથપાવાનું પહેલું પગથિયું હતું.

પરંતુ ન્યાયની કબેરીઓને મુધારવાની હોસમાં હેન્રીએ પોતાને માથે માઠી પીડા હોગી લીધી. તેના આન્સેલર ટામસ બેકેટ મહાન પુરુષ અને તેના પરમ મિત્ર થઈ પડ્યો હતો, અને થીઓ-

બાલ્ડ મગલુ પામ્યા કેડે પાદરીઓને તથા અન્સેલરને મુધારવાની અગત્ય જણાવાથી હેન્રીએ બેકેટને કાન્ડર્બરીના આર્ચબિશપ નીમ્યા. તેણે ધાર્યું કે એ મને મદદ કરે. પરંતુ પોતાને કરવાનાં બધાં કામો બેકેટ પૂર્ણ લક્ષ દર્શને બગાડી રહ્યો. તે આન્સેલર હતો તે વારે ગળતો નોકર હોવાથી તેણે તેની બગાડ નોકરી બજાવી, આર્ચબિશપ નીમ્યા, એટલે ધર્મસનાજનો નોકર થવાથી તેણે પોતાનો બખડાદાર પોરાક કહાડી નાંખી. વાળનું ખમીસ પહેલું, અને પાદરીઓને સહાય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

૧૨૧૧ વર્ષે પાદરીઓને મોટે જુદા અદાલતો ઠરાવી હતી, તે તે તમને સાંભરવું હશે (મુ પૃષ્ઠ ૧૦૦). એ અદાલતોનું કામ સારૂ ચાલતું નહોતું, કમલુ કે ગૃહસ્થ લોકોને આપવાના ઘણાક

ચાંપાપર પાદરીઓ હતા તોપણ એ વખતમા તેઓજ બહુધા
 બસેલા હતા; અને તેઓ જ કાંઈ યુનાહ કરતા,
 પછી તે ચોરી અને ખૂન હોય, તોપણ તેઓને
 માટે થોડી શિક્ષા થઈ તેઓ બચી જતા, કેમકે
 ધર્મમાજના કાયદામા બારે શિક્ષાઓ નહોતી, અને સાધાગણ
 ન્યાયાવીગોનો અધિકાર તેમનાપર ચાલતો નહિ. પાપ કબૂલ કરનાર
 એકપર ગળના સમયમા સાધાગણ યુનાહને માટે ગળનો કચેરીમા
 ખીજ લોકોની પેઠે પાદરીઓની તપાસ કરી તેમને શિક્ષા કરવામા
 આવતી, તેમ કરવાનો હેતુએ આગ્રહ કર્યો. બિરાપો કબૂલ થયા
 પરંતુ એકેટ ના કહી; અને પાદરીઓપર હકુમત ચલાવવાને સને
 ૧૧૬૪ મા “ફારેન્ડનું વ્યવસ્થાપવ” થયું તેપર એકેટને સમજાવી-
 ને તેની કને મોહર શિક્ષો કગવી તે મજૂર કરાવ્યું, તોપણ ખીજ
 દિવસે પસ્તાયો થવાથી તેણે ધર્મસમાજ વિરુદ્ધ કરેલી કબૂલાતમાથી
 છૂટવાને ચોપને અગ્ન કરી

હેત્રીને પોતાના મિત્રપર ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો તેણે એકેટનું હરેક
 પ્રકારે અપમાન કર્યું, તેથી તેને ફાન્સ નાથી જડું પડ્યું એ ત્યા
 છ વરસ રહ્યો હેત્રીએ નહોતો દેવ રાખી તેના સર્વ મિત્રોને અને
 મગાઓને દેરાપાર કર્યા. સને ૧૧૭૦ મા રાજાની
 ઈચ્છા મુજબ યઈ કે દુપરદેરા હોઈતેવારે મારીગે-
 રહાજીમા શાહજાદો હેત્રી અમલ ચલાવી
 શકે તેટલા માટે તેનો રાજ્યાભિષેક કરાવું એકેટને દેરાપાર કર્યો હતો,
 તેથી ચોર્કના આર્યબિરાપ ગેજરે રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા કરી.
 એથી કાન્ટર્બરીના આર્યબિરાપનું બારે અપમાન થયું, અને
 પાપે હેત્રીને ધમકી આપી કે એકેટને તમે પાછો નહિ જાણવો તો
 હું તમને જાતિ બહાર મૂકીશ

એથી હેત્રીને ટોચ પતાવી એકેટને ઈજ્જત પાછી આવવા દેવા

પડ્યો આ મને હેન્દી ફાનસમાં હતા. પરંતુ બેકેટે પણ આ વખતે ક્રોધાવમાન થઈ ઇંગ્લાંડ આવતાવાગને ચોકના આર્યપિશાપે રાહબદ્ધનો રાજ્યાબિપેક કર્યો, મારે તેને તેના આદાપરથી દૂર કર્યો આ ટોટા મૂર્ખાઈ ભરેલો હતો, અને “આ ફિગૂરી પાદરીથી શું મને માર્ગ નહિ છેડાવે?” એવું હેન્દી ને ક્રોધના આવેરામાં વગર વિચારે બાંધ્યા તે, એ કગતાએ વધારે મૂર્ખાઈ ભરેલું હતું. આ મગદારોએ તેનું બાલવું ખર માની તે પ્રમાણે વર્તવાને ઇંગ્લાંડ આવી રાત અને બહાદુર બેકેટને કાન્ટર્બરી માહેલા તેના પોતાના જ દેવળના હેઠલા બાગમાં મારી નાંખ્યા.

ક્રોધ અને વેરનાં આવાં પરિણામ નીપજ્યાં. હેન્દીએ કાયદામાં ફેરફાર કર્યો એ વાજબી હતું, અને બેકેટ માત્ર પોતાની ફરજ સમજીને જ તેની નિષ્ઠ પડ્યો. પરંતુ હેન્દીએ બેકેટને બહુ મતાવ્યો, તેથી તેનું વેર લેવાની બુદ્ધિએ જ બેકેટને છેવટે બલાવામાં નાંખ્યો, અને ક્રોધના આવેરામાં જ હેન્દી પોતાના મિત્રની હત્યા કરાવનારો થયો. બેકેટનું ખૂન થયાની ખબર જાણી હેન્દીને અત્યંત ખેદ થયો, અને તેણે તાબડોતબ જલસો મોકલી પોપને કહાવ્યું કે, એ ખૂન કરાવવાનો મારો ઇરાદો નહોતો. પછી એ આરોપમાંથી મુક્ત થતાં લગી દુર રહેવાને તે ઇંગ્લાંડ આવ્યો, અને ત્યાંથી આપણાંડ ગયો.

આપણાંડમાં મોટા ફેરફારો થતા હતા. ડેન લોકે સને ૭૬૫ માં એ હેરાપર હસ્તો કર્યો, ત્યારથી જૂનમ તથા લટકાટને લીધે લોકો પાછા જંગલી અવસ્થામાં આવી પડ્યા હતા. મને ૧૦૧૮ માં પ્રાચીન બોર્ડ નામે આધારિત ચોક્કસ એ ડેન લોકેને હાકી કહાડ્યા હતા, અને પિંડે રણમાં કપાઈ મૂક્યા હતા, અને તે પછી નાના નાના રાજાઓ અને કોકોરો સદા પરસ્પર લડ્યા કરતા હતા. પોતાના અમલની છેક રાજઆતમાં હેન્દીએ આપણાંડ પર સવારી

ઠરી, તે દેરા છતી લેવાની પેપની પરવાનગી મેળવી હતી. પરંતુ
 મને ૧૦૦૯ માં આયર્લેન્ડના રાજાઓમાંના એક
 લીન્સ્ટરના હર્મોટે પોતાના પાંડોશીઓની
 સામે જડવા સારૂ તેની મદદ માગી ત્યાં લગી તે
 ઝગી રહ્યો. પાળી હેન્રીએ પેપેચાકના સ્પર્લ રિચર્ડ હી ક્લેર-
 ને માહસિક પુરોપાનું લશ્કર સેઈનવાની પરવાનગી આપ્યાથી તેણે
 લગભગ આખો લીન્સ્ટર ગ્રાંત છતી લીધી. એનું ઉપનામ
 “બાણાવળી” હતું. આ નવા પ્રદેશનો કબજો લેવા માટે જ હેન્રી
 હવે સૈન્ય લેઈને ત્યાં ગયો. ડબ્લિન રાહોરની બહાર એક વરમ
 લગી રહી તેણે પોતાના મેવડોને જાગીડા આપી, અને કિલ્લા બાં-
 ધવાનો હુકમ કર્યો; તથા સરદારોએ તેને આયર્લેન્ડનો રાજા ગણી
 તેનું ઉપવીપણું રવીકાર્યું. પાંચ વર્ષ કેડે તેણે પોતાના
 વંદાલા પુત્ર જોનને આયર્લેન્ડ પર અમલ કરવાને
 મોકલ્યો, પરંતુ તેને એટલા બધા લોકો જોડે દુશ્મ-
 નાવટ થઈ કે તેને ઈંગ્લાંડ પાછા આવવું પડ્યું.
 આયર્લેન્ડની છતનો એ આરંભ હતો, તોપણ ત્રણસે કરતાં
 વધારે વર્ષ કેડે જ એ દેશ પર ઇંગ્લેન્ડનો વાસ્તવિક અમલ થયો.

૨ એ હેન્રી
 આયર્લેન્ડનો રાજા
 થયેલ સને ૧૧૦૩.

તરફનાં પરગણા જીતી લેવાને આતુર હતો, અને એ હંગામામાં કેટલીક સત્તા પાછી મળશે એવી ઇચ્છેજ ખારનોને આશા હતી.

પરંતુ હેન્રી એ સર્વને પૂરો પડે એવો હતો પોપનું ક્ષમાપત્ર લેવાને જાહેરસ આપના હતા, તેમને મળવાને તે આપણાંડથી ના-
મંડી ગયો, અને પછી લશ્કરની મદદથી તેણે પોતાના બડખોર

પુત્રોને હગવી રાણીને બદીખાને નાખી હેન્રીના
મરણ પછી કેટલાક વખત લગી તે કેદમાં રહી
પછી બેકેટની કબર આગળ પ્રાપ્તિ કરી હેન્રી.

હ રીનો પસા
તાપ અને કંઈક

એ લોકોની પ્રીતિ સપાદન કરી, અને કાન્ટબરીથી નીકળતાજ તેને બપોર મળી કે સ્કાટ્લાંડનો રાજા વિલિયમ કેદ પકડાયા છે. વિલિયમને ઈંગ્લાંડના માડલિક રાજા તરીકે તેની તાબેદારી સ્વીકારી, ત્યારેજ તે કેદમાંથી છુટ્યો. હેન્રી કાન્ટબરીથી ઝટપટ હન્ટિંગ્ડન ગયા, અને બડખોર ખારનો જોડે લડી વફાદાર રહેવાના તેમને પાછા સોમન બવડાવ્યા. એક વર્ષથી એાછી મુદતમાં સમગ્ર બડ બેસાડી છતિ પાત્ર સ્વસ્થતાથી રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા.

પરંતુ બેસાડો રાખી રાકાય એવું ઇચ્છેજ એન્ય રાખવાની જરૂર જણાયાથી તેણે સને ૧૧૮૧ માં લશ્કરી નોકરીનો જૂનો પશ્ચિમ સાકસન ધારો પાછો ઘાખલ કર્યો. એ ધાગની રૂઢિએ તમામ રવાનીન પ્રધાને રાખ્યા મળ્યા, અને તેમણે ભયના મમયમાં રાજનું અને દેશનું રક્ષણ કરવાના સોગન ખાધા નોકરીને પેટ આપેલી

મિલિશિઆની
સ્થાપના થઈ, સને
૧૧૮૧

જગીર પદ્ધતિથી એ ધારો કેવળ નોખો હતો, અને તેથી “મિલિશિઆ” ની ગ્યાપના થઈ મિલિ-
શિઆ એટલે પ્રજામાંના કેટલાક માણસોને નિય-
મિત લશ્કર ઘાખલ કરવાયત શીખવી દેરાનું રક્ષણ

કરવાના પ્રસંગેજ માત્ર લડવાને બે લાવવામાં આવે એવા સિપાઈ-
ઓનું સૈન્ય પોતાના જીવતરના બાકીના વગસ હેન્રીએ મુખ્યત્વે
પરદેશમાં ગાળ્યા હેન્રી આગ વખત ઈંગ્લાંડ આવ્યો હતો, તોપણ

રાનદેક ડીંગલાનવિલ નામે ઘણા હોશિયાર જરિદારિઆર અને માગ વકીલે તેની વતી અમલ ચલાવ્યો. આ સમયના અરસામાં લડનનો જૂનો પૂલ બધાવા માંડ્યો. ટેમ્સ નદી પર બાવિસો પત્થરનો પૂલ પહેલવહેલો એજ હતો. એ પૂલ છેક સને ૧૮૨૪ લગી હતો, અને એજ વરસમાં એને ફરીને બાંધ્યા.

હેન્રીના પુત્રો અઘ્યાપિ તેને બહુ સતાવ્યા કરતા. છેલ્લે તેના ચાર પુત્રોમાંના મોટા હેન્રીનો સને ૧૧૮૩ માં, અને ત્રીજા પુત્ર ઇફ્રીનો સને ૧૧૮૬ માં કાળ યશે રિચર્ડ અને જોન માત્ર જીવતા રહ્યા.

ફ્રાન્સના રાજા ફિલિપની મદદથી રિચર્ડ પોતાના ઠ-રીકું મુલ્ય સને ૧૧૮૭ બાપને દુરેનમાંથી કહાડી મુક્યો આ વેળા હેન્રીની તખ્તીયત બગડતી જતી હતી. તેનું મન ભંગ થયું હતું, અને તેને તાવ આવતો હતો. તેણે પોતાની સામે તરકટ કરનારાઓની યાદી જોવા માગી, અને તેમા પોતાના વહાલા પુત્ર જોનનું નામ સૌથી પહેલું લખ્યું હતું. તે જોઈને તે બોલ્યો “હવે ને થવાનું હોય તે યાઓ, મને માગ પડતી કિંવા આ દુનિયાની કશી ઇકાર નથી.” બે દિવસ કેડે તેણે રેહ છેાડી એ ઇંગ્લાંડનું હિત કરનારો રાજા અને કાયદા બાંધનારો હતો. એણે પ્રજામા સલાહ શાંતિ કરી ન્યાયથી અમલ કર્યો, અને સારા કાયદા બાંધ્યા. એ કાયદા અઘ્યાપિ ઇંગ્લાંડમા ચાલેછે.

હુમા થોડાક મહીના લાગટ ગહો હતો રિચર્ડ બહાદુર અને
 રણુચ, તથાપિ નીચ અને સોબી, જન્મથી ચોક્કો,
 કંઈ રિચર્ડ થી
 ૩૧ ડના રાજકોડ
 ૧૫૫ નહિ
 ગ્નેહી મિત્ર, પરંતુ હાનિકારક રાત્રુ, પ્રજાના કલ્યાણ
 વિષે બેદરકાર, પગ્નુ ધર્મપગ પૂર્ણ આસ્થાવાળો
 હતો. રિચર્ડ કુઝેડમા ઉમદા રીતે વર્ત્યા, અને ઇશ્વર-
 ન લોકને એને માટે અભિમાન હતું. પગ્નુ એણે ઈચ્છાડના
 ઇતિહાસમા કાઈ પણ ભાગ લીધો નહિ એ ઇતિહાસના બનાવો
 એના વગર બન્યા ગયા

સને ૧૧૮૧ ના સપ્ટેમ્બર મામની ૩ જી તારીએ એનો રાજ્યાભિ-
 શેક થયો, અને એણે બની રાજ્યા તેના તમામ એમ્પાઈ, ખિતાબો
 અને દેવસ્થાનની તથા સરકારી જમીનો તાબડોતોબ વેચવા માડી
 કુઝેડને માટે નાણુ મેળવવાને તેણે સ્કાટલેન્ડના ગળપરતું પોતાનું
 ઉપરીપણુ પણ વેચ્યું તેણે કહ્યું કે “જો કોઈ અચીદ્દાર મને તો હું
 લડન રાહો વેચુ” પછી પોતાની ગેગલાજરીમા ઇચ્છાડને ગળ

મરખાર પોતાની મા એલીનોરને અને પોતાના
 જઠિરિઆગ, લાંબશાના વિધિવ્યમને સોંપી
 રિચર્ડ ડીસેમર મહીનામા ઇંગ્લાંડથી નીકળી
 ફ્રાન્સનો ગળ ફિલિપ પવિત્ર જમિ બણી જતા હતા તેને જઈ
 મળ્યો સુભાગ્યે તેના બાપે સારા કાયદા બાધ્યા હતા, તેથી કરીને
 વામ્તવિડ રાજ્યવહિવગ આપ્યો લાગેશા નીચા કુળનો હતો, અને
 એણે ચાન્સેલરનો એમ્પાઈ વેચ્યો લીધો હતો ખારનોનો દેખ
 હો તથા એણે માત્ર બે વરસ કાગખાર ચલાવ્યો, અને એલીનોર
 રાણી સને ૧૧૯૧ મા સિસિનિ ગઈ, તેનારે રાહજીદા જોનેલડનના

૬ ગરને ૫
 ૬૯૪ કંઈ મન
 ૧૧૯૧

ગેવાશીએની સહાય અને કૃપાથી તેને પદબટ
 કમો અને તે નાર્મરી નાશી ગયો લડનના લાર્ડ
 મેયરની નીમણુક બુધ્ધા એને લીધેજ થઈ, કા-
 રણુ કે જોનેલડનના ગેવાશીએના ઉપકારના

બદલામાં તેમની વહીવટ કરનારી મંડળીના નિયમો પાળવાના સેગન ખાઈ તેમને માટે એક “મેયર” પહેલવહેલો હરાવ્યો. એના અધિકાર શહેરમાં રાજના જેટલો જ લગભગ હતા. લંડનના સૌથી પહેલા મેયર હેન્રી ફિટ્ઝ આલ્ફ્રિન હતો; અને તે તેવીસ વર્ષ પછી મરણ પામ્યો, તેવારે જોન ગાદીપર હતો તેણે લંડનના રહેવાશીઓને પોતાનો મેયર પસંદ કરવાનો હક વેચ્યો.

લંડનનો પહેલો મેયર, મને ૧૧૫૧.

એ અરસામાં લાંગશાપર સોકોની અપ્રીતિ યથાની અબર સાંબળો રિચર્ડે ખીજે જસ્ટિસિઅર માકલ્યા; એલીનોર રાણી પાછી આવી; અને જોન ખુશીથી ગાદી બધાવી પડત, પરંતુ તેને શાંત રહેવું પડ્યું. રાજ પવિત્ર જુમિમાં જે જે પરાક્રમો કરતા તેના સમાચાર વખતે વખતે આવ્યા કરતા, અને એક દિવસે ઈંગ્લેન્ડ સોકના સાબળવામાં આવ્યું કે રવેરેસ પાછા આવતાં રાજને આસ્તિત્વના ડચુકે પકડી જર્મનીના કેસરને વેચ્યો છે. નાણું આપી તેને છોડાવવાની અગત્ય તેમને જણાઈ. એ કાર્ય માટે એક બાપ પૌંડ જોઈતા હતા. તે ઉધરાવવાને દરેક માણુમને પોતાની વાર્ષિક કમાઈના અને મિલકતને ચોથો હિસ્સો, તથા ખીજ પ્રકારના કરવેરા આપવા પડ્યા. જર્મનીના કેસરને સમજાવી રિચર્ડને કેદમાં ગાજવાને જોને કપડ રચ્યું, પરંતુ તેમાં તે ફાળ્યો નહિ, અને નાણું આપ્યાથી રિચર્ડ છૂટીને મને ૧૧૬૪ ના માર્ચની ૨૦ મી તારીખે સાન્ડવિચને કિનારે ઉતર્યો.

રિચર્ડની બીજી વારની મુલાકાત, માર્ચ મે, ૧૧૯૪

આ બીજી વારની મુલાકાતના આર મહીના તેણે પરદેશ જોડેના વિગ્રહોને માટે નાણું ઉધરાવવામાં ગાળ્યા, અને કેદમાંથી છૂટ્યા પછી આર્યબરપના આશીર્વાદ મેળવી મે મહીનામાં તે નાર્મંડી ગયો ત્યાંથી તે ફરીને ઈંગ્લાંડ આવ્યોજ નહિ. તેણે જોનની કનેથી તેની જગીરો અને કિલ્લા ખુંચવી લીધા, પરંતુ નીચ દગલખાજ કર્યા છતાં તેને બીજી વારે ઉદારતાથી ક્ષમા બક્ષી.

પછીનાં ચાર વરસ લગી જીખટ વાહટર અને જીદ્દી કિદઝ પીટર એ બે નિમકહવાય જશિરિઅરોએ દેશનો રાજકારભાર ચલાવ્યો, અને રિચડેને નાણાંની જે બારે રકમોનો ખપ હતો, તે તેમણે યનતાં લગી ન્યાયપૂર્વક ઉઘગવી. એથી એક લાખ થયો. હમણાં સોઠોમાં સવાહ રાત્રિ હતી, તેથી રાજાને આવા બારે કરવેરા નાંખવા દેવા એ ડહાપણ બરેલુ છે કે નહિ તે વિષે તેઓ વિચાર

પરદેશી જોડેના
વિગ્રહોના ખર્ચ
માટે બિરાધા ના
છે આપવાની ના
પાડે

કરવા લાગ્યા, અને કર નાખતી વખતે જશિરિઅરોને કાયદાસર સભાઓ બોલાવવી પડી. સિન્કન અને સાલસ્પરી એ બે પરમણાંના બિરાધોએ પરદેશી જોડેના વિગ્રહોમાં ખરચવાને દેવરથાનની જમીનપર વેરા આપવાની એકવાર ચોખ્ખી ના કહી, અને ક્રિયા કરવેરા નાંખવા, તે ઠરાવવામાં અમાર મત પૂછ્યું નેહ્યે, એવા વિચાર પ્રજામાં ઉત્પન્ન થયો.

છેલ્લે સને ૧૧૮૯ ના એપ્રિલ મહીનાની ૬ઠી તારીખે રિચડેના મરણના સમાચાર એકાએક આગ્યા. લીમોઝની યડમાં રાહુસના કિદલાને તે પેરો ધાલતો હતો, તેવામાં તેને તીર વાગ્યું, તેના ધાધી તે મૂચ્છો. જે માણસે તેને તીર માર્યું, તેને મારી આવી તેણે પોતાનું જીવતર જેવી બહાદુરી કરવામાં કહાડ્યું હતું તેવી બહાદુરી કરતાં પ્રાણ આપ્યા પરંતુ તેના મૃત્યુ કેડે એ હુકમ માન્ય ન થતા તે માણસને નિર્દયપણે મારી નાંખ્યો.

રિચડેનું મૃત્યુ,
સને ૧૧૮૯

જોન સાન્સ્ટર અથવા લાર્ડલેંડ, ઈ. સ. ૧૧૯૯-૧૨૧૯.

ઈંગ્લાંડનો એક રાજા એવો તો ખરાબ હતો કે તમામ પ્રજાએ ઉરેરાધને ન્યાય અને હક્કની માગણી કરી, તેથી તેના અમલ ઈંગ્લાંડને ધણે અમલ્યનો હતો, તોપણ તેના વિષે કાંઈપણ સાફ કહી શકાય એવું નથી. એ રાજા વિષે હવે આપણે બોલીએ છીએ. જોન કેવળ

જોનના લક્ષણ

નીચ સ્વભાવનો અને સ્વાર્થી હોતો તે ખુબસુરત, આનંદી, સારો કેળવાયેલો, અને બુદ્ધિમાન હોતો. પરંતુ ધાતકી, લંપટ, લોભી, અને દગલખાજ હોઈ પોતાના પંડ-સિવાય ખીજ કોઈની ચિંતા રાખતો નહિ. તેણે પોતાના બાપને અને પોતાના ભાઈને હોમ દીધો હોતો, અને રાજ તરીકે તેણે પોતાના ભત્રીજાનો અને પોતાની પ્રજાનો વિશ્વાસઘાત કર્યો હોતો, અને પોતાનું વચન તે પાળતો નહિ.

રિચર્ડે મરી ગયો તેવારે તે તેની જોડે હોતો, અને ત્યાં જ બારનો હાજર હતા તેમણે તેને પોતાનો રાજ માન્યો; અને ઈંગ્લાંડમાં બિન હરકતે તેને ગાદી મળી, કારણકે જીફ્રીનો કુમાર પ્લિટનીનો આર્થર માત્ર બાર વર્ષની ઉંમરનો હતો અને કોઈએ ખગ દિલથી

તેનો પક્ષ કર્યો નહિ. પરંતુ ફાન્સમાં એથી ઉલટું

આર્થર અને ફાન્સ જોડે વિચરે.

બન્યું ત્યાં જોનને નામંડી, વાટ્ટ અને આકિવટન

એ ત્રણ પ્રાંતો કેટલીક સુસીબતે મળ્યા; પરંતુ આ-

ન્જીનો વારસાવિક કૌંટ આર્થર હોવાથી આન્જુ, મેર્ચન અને પ્લિ-

ટની એ ત્રણ પ્રાંતોએ તેનો પક્ષ કર્યો. ધરડી રાણી એલીનોર આ

વેળા એથી વર્ષની હતી. તેણે જોનનો પક્ષ કર્યો, અને ફાન્સનો

રાજ ફિલિપ આર્થરની તરફેણ કરી લડ્યો. થોડો વખત લડાઈ

ચાલે અને થોડો સમય બંધ રહે એમ ત્રણ વર્ષ ચાલ્યું, અને છેવટે

રાહજોડો આર્થર વાટ્ટમહેલા મિરાબેલના કિલ્લામાં પોતાની દાદી

એલીનોરને ઘેરી લેતા હોતો તેવામાં જોને તેને હરાવી કેદ પકડ્યો.

એ પછી એક ધોર કામ કરવામાં આબુ તે સાંભળીને આજીવણ

આપણને કંપારી છુટેછે. આર્થરને રૂઆંગમાહેલા નવા ગઢમાં કેદ

કર્યો. પરંતુ એથી તેણે ન ડગતાં ઈંગ્લાંડના રાજ્યાસનપરનો પોતાનો

દાવો છેડાડી દેવાની બેઠક ના કહી. એ વેળા એની ઉંમર પંદર

વર્ષની હતી. એ વખતથી તે ફરીને કોઈની નજરે પડ્યો નહિ.

એ બહાદુર તરણુ રાજકુમારની લાજ લગાડનારી હન્યાવિષે એકમ-
પીચ્છર કવિએ આપણા મનમાં ક્રોધ અને દયા કિંમત ધાવ એવું
વર્ણન કર્યું છે, પરંતુ ખરેખર તો એટલું જ જાણવા

આંધરની ઇ-
તિહાસ ૧૨૦૩

મા છે કે જોને એ કુમારને મારી નાખ્યો, એ વાત
આખા ધુરોપમાં વધારે વધારે ફેલાઈ ગઈ; અને

એ આરોપના ખરાપણા વિષે જગત્તે સરાય જાણ્યો નથી. ફ્રા-
ન્સના રાજા ફિલિપે પોતાના ગભવના અમીરોની રૂબરૂ હાજર
થઈ ખૂનના આરોપમાંથી મુક્ત થવાને જોનને બોલાવ્યો. એ
રાજાએ પોતાના સેવક દાખલ જોનને ફ્રાન્સમાં જાગીર આપી
હતી, પરંતુ જોને આવવાની ના કહી, તેથી ફ્રાન્સમાંની તેની તમામ
જાગીરો ફિલિપે જપ્ત કરી મણાખગ ખારનો જોનની વિરૂદ્ધ
પડ્યા, તેની મામતી ગઈ, અને છેવટે તેણે આનંદ ટાપુએ સિવાય
ફ્રાન્સની ઉત્તરમાંના પોતાના તમામ પ્રાંતો બોયા (૩ જો નકરો

તેજી નાર્મડી
અને આ-જી મો-
તો બોયા

જૂઓ.) છે કે દક્ષિણે તેની માનો ગાર્દની પ્રાંત
અને આર્કિવટે નનો થોડો ભાગ માત્ર તેના કબજા-
માં રહ્યા તેણે નાર્મડી અને આન્જુ પ્રાંતો પાછા
લેવાને ફેરલાક પ્રયત્ન કર્યા તો ખગ, પરંતુ તેનું કાંઈ
વળું નહિ; અને એમ ઇંગ્લાંડની આની મેળવવાને તેણે જે અધમ
હત્યા કરી, તેણે કરીને આપદાદથી વારસામાં મેળવી તમામ જા-
ગીરો એક મપાટે બોઈ બેઠો તેને ટોરો ગયા, તેથી ઇંગ્લાંડને
લાભ થયો. હવે પછી ઇંગ્લાંડના મળવખીનો અને અમીરોનો
સંબંધ માત્ર ઇંગ્લાંડ જોડે જ રહ્યો. તેઓ પરદેશ રહી ઇંગ્લાંડ-
ના પૈમાથી લડી રાકતા નહિ. તેમને ઇંગ્લાંડમાં વામ કરી ઇંગ્લેન્ડ
ની જોડે મેત્રિ કરવી પડી.

પરંતુ થોડા સમયમાં જોનને સારું નવો ટોરો ઉબો થયો. આત્મ
વિશ્વાસ ઊભરે છેલાં પાંચ વરસ લગી આન્બેરના એકાધાર રહી
પ્રગતિ હિત કર્યું હતું; પરંતુ સને ૧૨૦૫ માં તે મરી ગયા, અને તેની

રીફન લાગે
નની નિમણ

જગ્યાપર પોતાની મહેગ્યાનીના ઘેઈ માણસને
જોન નીમરો એમ સમજી કાન્ટર્થરાના સાધુઓ-
એ મુપમુપ એક આર્યબિરાપ પસંદ કર્યો. એ
અજર સાંભળી જોને તેઓમાના કોટલાક સાધુઓને ખીજે આર્ય-
બિરાપ નીમરાની કુજ પાડી, અને મેને આર્યબિરપિએ પોપ
કોળા ધીસેઈને આ રીત કરી પરતુ તેજુજનેની નીમણક ગદ કરી,
અને જે માધુઓ તેની મનાહ પૂછવા આવ્યા હતા તેમનીકને
રીફન લાગેઈ નાજે એક ઈજેજ કાર્ડિનલ આ વેળા રોમમા
હોતો, તેને નીમાવરાવ્યો એ કાર્ડિનલ જોને અને પ્રમાણિક હોતો
લાગેઈને આર્ય બિરાપના આદાપ ઈજ્યાડ આવવાની જોને
ના કહી, અને પોતાની હઠ છોડી નહિ તથા સને

ઈ.સ. ૧૨૦૮
તિથિ ૧૨૦૮
સને ૧૨૦૮

૧૨૦૮ મા પોપે તેના તમામ મુપકને નિપિદ્ધેગ્યો,
એજેલે દેવગમા સોગેના લાલ કરવાની, અથવા

મમાણમા મુડદા દાટવાની અથવા જજસરકા
ક્રિયા અને મરવા પડેલાઓને માટે પ્રાર્થના મિનાય ખીજી કોઈપણ
ધર્મક્રિયા કરવાની પાદરીઓને મના કરી. આ વર્ષે જગી કોઈપણ
દેનજમાં ઘટ વાગ્યો નહિ, અર્થાત્ દેવગો બધ રહ્યા, તેઓમા ભક્તિ
કરવામા ન આવી, અને મુડદાને ધર્મની ક્રિયા કર્યા વગર આઈઓ-
મા અને ખેતરોમા દાટવા પડ્યા.

આ દૃશ્ય ઘણું ધાતકી હતું, કારણકે કેવળ ધર્મસમાજ અને ગાજ
વચ્ચે ટોટા છતાં સોફોનેજ ખડુ કુખ અમલું પડ્યું પરતુ જોને
પોપની દરકાર રાખી નહિ, તેણે બિરાપોની અને પાદરીઓની
મિલકત જપ્ત કરી, તથા આપલોડ, સ્કાટલાડ, અને વેલમનેડે
વિગ્રહો ચલાવવામાં પૈસા ઉઠાવી માત્ર પોતાનું વેર વાળ્યું પછી

સને ૧૨૦૯મા ઈ.સ. ૧૨૦૯ જોનને જાતિજહાર મુકયો,

અને તેની નોકરીમા ગેનાની સધળા સોફોને મના
કરી પરતુ જોને ન ગણુકાગતા પોપના હુકમ પ્રમાણે
જેઓ વર્ત્યા તે સર્વેને શિક્ષા કરી, અને નોરિચના

જોનને જાતિજ
હાર મુકયો, સને
૧૨૦૯

એક આર્યદિકને તેની આગા પાળવાની ના કહી તેથી તેને માથે સીસાનો ટોપ પહેરાવી છૂંદી માર્યો તેના બારનો દરબારમાંથી ઉઠીને આજ્ઞા ગયા, તેવારે તેણે તેમના કિલ્લા જપ્ત કરી તેમનાં બાળકોને પકડ્યાં, અને તેમની વહુ દીકરીઓની લાજ લીલી. છેવટે સને ૧૨૧૨ માં પોપે જોનને પદભ્રષ્ટ ઠેરવો ફ્રાન્સના ક્વિલિયને ઇંગ્લાંડ જીતી લેવાની આગા કરી.

પછી છેવટે જોનનું મન અસ્વસ્થ થયું, કાગણકે એથી તેના પંડને કાંઈક ટોટા થાય તેવું હતું. જો તેનાપર તેની પ્રજાનો પ્રેમ હોત તો તે પોપને અને ક્વિલિયને તુચ્છ ગણી શકત. પરંતુ તેના અપરાધોને માટે બધા લોકો તેને ધિક્કારતા હતા. આસેન્સન કે એટલે ઈસુ ખ્રિસ્તના સ્વર્ગારોહણના દિવસ પહેલાં તેનો અમલ બંધ પડશે, એવી ભવિષ્યવાણી સાંભળીને હબકી જઈ તેણે લાંગુનને આર્ય બિરાપ કબૂલ રાખી તેના સત્કાર કર્યો, એટલું જ નહિ, પણ પોપના એલચી પાન્ડલેફને ચરણે ઇંગ્લાંડના રાજાનો મુગટ ખરેખરો મુક્યો, અને પાન્ડલેફે તેને પોપનો સેવક કબૂલ કરી તેને પાછો આપ્યો. તેના રાજ્યાભિષેકનો સાંવત્સરિક દિવસ એ હતો. એ રીતે નમી જઈ તેણે પોપોની અને ઇંગ્લાંડના રાજાઓની વચ્ચે લાંબા ઝઘડો ઉભો કર્યો. એ ઝઘડો ત્રણસેંથી વધારે વરસ લગી ચાલ્યો.

પરંતુ તેણે લાંગુનને આર્યબિરાપના ઓદાપર કબૂલ કર્યોથી તેના માથાપર વધારે ઉતાવળે આકૃત આવી પડી. ૨ જ હેન્રીના અને રિચર્ડના સાંત અમલમાં ઘણાં વર્ષથી પ્રજા વધારે બળવાન થતી જતી હતી. કરણાઓમાં લોકોને ઘંટ વગાડી જોગા મળવાને બોલાવતા તેવારે તેઓ એકઠા મળી છૂટથી ચર્ચા ચલાવતા. વેપારીઓનાં મહાજનો વેપારને લગતા નિયમો ઠરાવતા, ધંધાનાં મહા-

૨૦ મે ૧૯૩૩
નવુ બજ

જનો કારીગરોનુ જૂલમથી રક્ષણ કરતા, અને રાજાઓને નાણાનો અપ પડતો તેમને પૈસા આપીને પુછક નવા હફ ખરીદ કરવામા આવતા

યુનિવર્સિટિયોમા પણ ઇંગ્લેન્ડ અને નાર્મન, આઈરિશ અને વેલ્સ, તબગર અને ગરીબ, તથા તમામ વર્ગના વિદ્વાનો એકઠા મળી મિત્રો અને ખરાબરીઆ પ્રમાણે વર્તતા ગામીમાર્ગે સ્વામી પ્રત્યે સેવકના ધર્મે કાયદાથી ડરાવવામા આવ્યા હતા તેથી પ્રત્યેક જણ પોતાના હફ ભોગવતો, અને ઘણાખરા એકતો સ્વતંત્ર હોઈ પોતાના સ્વામીનું કામ કરવાને બદલે તેમને પૈસા આપતા. જૂલમી રાજાની સામે થવાને લોકોનો અને બારનોનો હમણા એકસપ થયો હતો.

તેમને એક આગેવાન માત્ર જોઈતો હતો અને તે તેમને મળ્યો એ આગેવાન લાગટન હતો જે બિરાપોને જોને લૂઠી લીધા હતા તેમના રાા હડ છે તે નફી કરવાને સને ૧૯૧૩ ના આગસ્ટ મહીનાની ૪ થી તારીખે કરખાઓના શોરિકાની, બિરાપોની અને બારનોની સભા મળી, અને પછી ન્યાયાવીરા છઠ્ઠી ફિટઝ પીટરે બારનોને

કહ્યું કે જો તમે જોનના જૂલમને તાપે ધરી તો તમારો દોષ ચણાશે, કારણકે તેની કને હેબ્રીના ધારા પળાવવાનો તમારો હફ છે થોડા અકવાડીઆ કેડે

સેન્ટપોલના દેવળમા ખીજ સભા મળી, તેમા હેબ્રીએ કરી આ પેલા જે પઠામા એ ધારા લખ્યા હતા, તે પટે સ્ટીફન લાગટને ગળુ કર્યો કમનસીએ એજ વેળા ફિટઝ પીટર મરી ગયો અને જોને પોતાના એક પગેની મિત્રને જરિટિશઅર નીચો પરતુ આર્ય બિરાપ લાગટને લડત જારી રાખી, અને કોતિ હક્કોના પગપગ જોનની કને સહી કરાવવી, અથવા તેની સામે લડતું એવા જુપા રાપય ઉત્તર અને દક્ષિણના બારનોએ એફ મહુસ્સરીમા આવા સને ૧૨૧૫ ના જાનેવારી મહીનાના તેમણે પોતાની માગણીઓ રાજાને નિવેદન કરી

તેઓએ આમ એકાએક આવી માગણી કરાંથી જોને વિસ્મય પામી એ બાબતનો વિચાર કરવાને ઈચ્છા લગીના વાયદા કર્યો. એ ત્રણ મહીના તેમના રાહકાએ તેની માહિતી મેળવવામાં તમામતા પગાર આપી છૂપા લશ્કર રાખવામાં આવ્યા, અને ધર્મયુદ્ધ કરનારાઓએ તે સામિલ થયા તે એકના માટે કે તેની સામે તેઓ લડેતા ધર્મ વિરુદ્ધ ગણાય, પરંતુ બાગેના લડવાને એકલા તો તત્પર થઈ રહ્યા હતા કે તેમણે એ બાગત લક્ષમાં લીરી નહિ. તેઓ રાત્રી લેઈ લડવા બોલા થયા, અને આખો દેસા તેમને મળી ગયા, તેથી જોનને લાગ્યું કે હવે માર કાઈ આલવાનું નથી. તે જગબગ એકલો એકલે માત્ર સાત વફાદાર નવારો સેઈ વિન્ડસરની થડમાં ટેમ્સ નદીને કાંઠે આવેલા રાજાની નામ સ્થળમાં બારનોને મળ્યો, અને મને ૧૨૧૫ ના જૂન માસની ૧૫ મી તારીખે તેણે ધણી નામુશીથી

જોન મહાન ૫
૧૫૨૨ થઈ ક્રેડિ,
ઈ સ ૧૨૧૫

“મામાકાદો” એકલે મહાત્મ પટાપર સહી કરી. એ સગદારી ઈંગ્લેન્ડની રવતત્વતા તે દિવસથી આજ લગી જળવાઈ રહી છે. આ મહાત્મ પટા-
માંના ઘણાપરા ધાગ તવા નહોતા. અગાઉ કરેલા

ખીજ પટાઓમાં તે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. એની મુખ્ય બે કલમો આ પ્રમાણે હતી — ૧. મરજીમાં આવે તેમ રાજા પોતાની રૈયતને કેદ કરી શિક્ષા કરી શકે નહિ, પરંતુ દરેક માણસનો ઈન્સાફ તેની સમાજ પદવીના પુરેપો કરો; અને ૨. બિરાપો, અલો અને નાના મોટા બાગેનોની સંગતિ વિના તેનાથી કર ઉપરાવી શકે નહિ. ખીજી કલમોમાં મુખ્યત્વે જૂના હજો તાજ કર્યા હતા. પરંતુ એમાં મોટા ઉદેશ પાડ્યો, તે એ કે ખીજ પટાઓમાં તો ગભરાભિયેક થતી વેળા રાજાએ એકલું માત્ર જણાવતા કે અમે કાયદાએ પ્રમાણે પ્રજાપર અમલ ચલાવીશું, પરંતુ આતો તદનામું હેઈ અગત્ય રાજાની કને તેની પ્રજાએ બજાતકારે લખાવી લીધું

મહાન પદાવી
ધરેલા લાભ

હવું. રાજ્યએ તેમજ તેની પ્રજાએ કાયદા પાળી
ખીજીઓના હક જાળવવા જોઈએ એવું આ-
ગ્રહપૂર્વક કહેવાનું બળ હમણા પ્રજામાં આવ્યું

હવું. પોતાના તથા એવતાના હક પળાવવાનો ખારનોએ એવો તો
હઠ નિશ્ચય કર્યો હતો કે આપેલાં વચનો પાળે છે કે નહિ તેની
તપાસ રાખવાના કામ પર તેમનામાંના પચીસ ખારનો નીમાયા,
અને એ વચનો રાજ્ય જોડેજો તેના કિલ્લા અને જાગીરો જમ
કરવાનો તેમને અધિકાર મળ્યો.

પરંતુ વચન પાળવાનો જોનનો કાંઈ ઇચ્છો નહોતો. તેણે બાનાં
કઠ્ઠાડી ખારનોને ઉડાવ્યા કર્યા, અને પોતાની પરદેશી ફોજ જમા-
વી પોપના મદદ માગી. આખરે માહોમાહેની લડાઈ આવી. જોનને
કેટલાક જય મળ્યા, અને તેણે ઇંગ્લાંડની ઉચરનો તમામ પ્રદેશ
બાગીને વેરાન કર્યો. પછી તેણે દગલખાજી કર્યાથી

જોનની અને
ખારનોની વચ્ચે
વિગ્રહ,

ચીકાઈ જઈને છેવટે ખારનોએ ફ્રાન્સના રાજાના
સૌથી વડા કુમાર લુઈને કહેવડાવ્યું કે તમે આવીને
અમારા પર રાજ્ય કરો. એ પરથી માટી ફોજ

લેઈને તે આવ્યો, પરંતુ થોડા મહીના કેડે એ જૂલમી રાજાનું
મોત થવાથી ઇંગ્લાંડની પ્રજા દુખમાંથી છૂટી. જોન લિન્કન-
સાયરની પાણી અને ઘાસવાળી જમીન પર થઈને

લુઈ ફોજ લેઈ
તે આવે છે.

વોશનો અખાન આજંગતો હતો, તેવામાં તેનો
તમામ સરજમ, તેના આજૂપણે, અને તેનો

મુગટ ધસડાઈ ગયાં. એ મૃત્યુને તે પોતાની પ્રજા કરતાં ઘણું વ-
ધારે અહાતો હતો. ખીજો દિવસે સ્વાઈન્સ હેડના દેવજમાં તેનું

ભાગ ૩ નો.

ઈંગ્લેંડની પાર્લિમેન્ટનો ઊદય.

મહાત્મ પતાના મમયથી લાકાસ્ટર વરાના સમયલગીમાં થયેલા

રાજ્યઓ

નોન.

(૫૬મા આપેલી વસાવણી નૂઓ)

૩ નો હેતુ.

૧૨૦૭ માં જનઓ, ૧૨૭૨ માં નૂઓ, ૧૨૧૧ થી ૧૨૭૨ લગી રાજ્ય કયું.
પ્રોવેન્સની એવીનાર વેરે પરખ્યા.

૧ નો એડવર્ડ

૧૨૩૯ માં જનઓ, ૧૩૦૭ માં નૂઓ,
૧૨૭૨ થી ૧૩૦૭ લગી રાજ્ય કયું
કાસ્ટિયની એવીનાર વેરે તથા ફ્રાન્સ
ની માર્ગદેશ વેરે લગ્ન કયું

એડમંડ, લાકાસ્ટરનો અર્થ

ક્રામસ. લાકાસ્ટરનો
અર્થ એવો કે ક્રિસ્ટિયન-મરેની
સામે બળવા કર્યો તેથી એને
૧૩૨૨ માં મરદન માર્યો

હેન્રી નાકાસ્ટરનો
અર્થ
હેન્રી નાકાસ્ટરનો
કુટુંબ

૨ નો એડવર્ડ ૧૨૮૪ માં જનઓ, ૧૩૨૭
માં એને મારી નાખ્યો, ૧૩૦૭ થી
૧૩૨૭ લગી રાજ્ય કયું ફ્રાન્સની ઈસા
બેચાગેડે લગ્ન કયું

બ્લાકી, લાકાસ્ટરની ઈસ

૩ નો એડવર્ડ ૧૩૧૨ માં જનઓ ૧૩૭૭
માં નૂઓ, ૧૩૨૭ થી ૧૩૭૭ લગી રાજ્ય
કયું હેન્રી ૨ ની ક્રિસ્ટિયના બેડે પરખ્યા

એડવર્ડ ૧ માં મુવરાજ
૧૩૩૦ માં જનઓ ૧૩૩૬ માં મરી ગયો

ક્રાન્ડનો જોન, લાકાસ્ટરની ઈસ બ્લાકી વેરે
૫૨ વર્ષો અને લાકાસ્ટરનો કુટુંબ થયો

૨ નો રિચર્ડ ૧૩૬૬ માં જનઓ,
૧૩૯૯ માં ૫૮ વર્ષ થયો ૧૩૭૭ થી ૧૩૯૯
લગી રાજ્ય કયું બ્રાહ્મી મિત્તાની આજ વેરે
તથા ફ્રાન્સની ઈસાને ૧૧ વેરે ૫૨ વર્ષો

હેન્રી, ક્રાન્ડનો અર્થ અને લાકાસ્ટરનો
કુટુંબ, ૫૭ વર્ષથી ૪ થો હેન્રી.

પ્રકરણ ૮ મું. વારનોનો વિગ્રહ.

૩ જી હેન્રી ઈ. સ. ૧૨૧૬થી ૧૨૭૨ લગી.

જોન રાજા મરણ પામ્યો હતો. ઝિનાથી હવે વચનો આપી કે તોડી મકાપ તેમ નહોતું; અને સાહજદો લુઈ પોતાના ફ્રેન્ચ અમીરોને ઇંગ્લાંડની જગીરો આપી દેશે એવું જણાયાથી આ-

તથા હેન્રીનો
રામચાલિકકર્મો,
તારીખ ૨૮ મી
અક્ટોબર સને
૧૨૧૬.

રનો ઇંગ્લાંડના બાજરાજકુમાર હેન્રીને ગાદીએ બેસાડવાને ધણું રાજી હતો. આ વેળા કુમારની ઉંમર માત્ર નવ વરસની હતી. તેના બાપના મરણ કેડે દરો દહોડે વિન્ચેસ્ટરના બિરાપે બ્લાસ્ટરમાં તેને માથે સોનાનું નાનું સાદું વર્તુળ

મુકી (કારણ કે તાજ ઓવાઈ ગયું હતું) તેનો રામચાલિક કર્યો, અને તેણે પોતાના રાજ્યને માટે પોષના એલચી જ્વાલોને નમન કર્યું. કરવેરાની બાબતમાં પ્રજાની સંમતિ સેવા વિપેની કલમ કાઢી નાંખી મહાન પટો ફરીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો. પેમ્બ્રોકનો અર્લે વિલિઅમ માર્શલ “રાજાનો તથા રાજ્યનો રક્ષક” નીમાયો. એ સાણું ઘૂઘ પુરુષ હેન્રીના બાપ અને દાદાને મિત્ર હતો.

સદ્ગુણ બારનો હળવે હળવે પાછા વફાદાર થયા. સાહજદો લુઈએ ઇંગ્લાંડનું રાજ્ય લેવાને લડાઈ જરી રાખી, પરંતુ મને ૧૨૧૭ ના મે માસની ૨૦ મી તારીખે પેમ્બ્રોકના અર્લે લિકન-

સાહજદો લુઈ
ફ્રાન્સ બાપડે ઈ.
સ. ૧૨૧૭.

ના મોહોલામાં તેના લશ્કરનો અને ૨૮ મી આગષ્ટે હથુબર્ટ ડી બર્થે બ્રિટિશ ચાનસમાં તેની નોકસિનાનો પરાજય કર્યો, તથા તેણે ખુશીથી

નાણુ લેઈ લાખેયમા તહનામુ કર્યું, અને તે પાછો ફ્રાન્સ ગયો.

એ વરસ કેડે ચમ્પેઆકનો ઘગડો અર્લ મરી ગયો, અને તેને ઠામે વિન્ચેસ્ટરનો પીટર ડી રોસ તરફ રાજનો રક્ષક થયો.

રાજ્ય સમીર
પણ ઈ ૧૨૧૬-
૧૨૨૦.

હવે ડી બર્થ જસ્ટિસિયરના અને બલા

સ્ટીફન લાગેને આર્યબિરાપના આદાપર

રહીને રાજ્યકારનાર ચલાવ્યા. સને ૧૨૨૦ માં

આર્યબિરાપે ખીજવાર હેલીનો રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને સને

૧૨૨૭ માં તેની ઉંમર ૨૦ વર્ષની થઈ તેવારે તેણે પોતાને નામે

રાજ્ય ચલાવવા માગ્યું. એથી પ્રથમતો કાંઈ વાસ્તવિક ફરક

પડ્યો નહિ, કેમકે તેના સલાહકારો તેની “ખાનગી કોન્સિલ

(સભા)” ના સલાહો જાતી રહ્યા, અને હાલની “પ્રિવિ

કોન્સિલ” નો એ આરંભ હતો.

રાહેરો અને ગામોના લોકો મુખી હતા. ખરૂં છે કે મહિમાંહેની

લડાઈને લીધેદેશમાં અસ્વસ્થતા થઈ ગઈ હતી. બહાદુર રોબિન હુડ

અને તેના સાથીઓ નામે લિટલ બ્લેન અને ફ્રાંસ ટક જવા વાટચાકું

ઓ અને લુદ્ધગઓ રસ્તામાં લૂટફાટ કરતા, પરંતુ એ લુદ્ધરાઓ લોકોનાં

ધરોને ન છેડતા મુખ્યત્વે દ્રવ્યવાન મુસાફરોને લૂટી

લેતા. અનાજ એકઠે ઠીક પાકતું. મનૂરોને પણ

ઓઠ ધાનના અને વખતે ઘડુંના રોટલા પેટપૂર

ખાવાને મળતા; અને તેઓ જવનો દારૂ પીતા, અને હેરિંગ નામે

માગ્યોઓ અને પનીર ખાતા. શિયાળામાં તેઓ પોતાનાં લગડાં

વણુતા, પોતાના આમડાં કમાવતા, અને પોતાનાં લાકડાંનાં ઓળરો

બનાવતા. તેઓ કુસ્તી કરવાની, બાલા ફેંકવાની, અને તીર

મારવાની રમતો રમતા. એ રમતો શીખવાની તેમને કાપદાથી

ફરજ પડતી, અને પેટા મહાલોમાં અને જગીરી ગામોમાં રહી

તેઓ એકસરખું કામ કરતા, તેમાં વરસમાં કેટલીક વખતે ફેફાર

થતો. કોઈ ગામડીઓ પોતાના જમીદારને પૈસા આપી તેની પર

વાનગીથી વખતે વખતે રાહરમાં વેપાર કરવા જતો, અથવા કોઈ ગામડીઓ પરરાજ્યો જોડેની લડાઈઓમાં જઈ રાજની મેવા બળવનો, અથવા ગામનો પુરોહિત કોઈ ગામડીઓને બણાવી યુનિવર્સિટીમાં શીખવા માકલતો. રાજ બારે દાણ લેતા તે છતાં રાહરોની અંદરનો તથા બહારનો વેપાર પણ વધતો જતો. રાજની ખામ પરવાનગીથી રાજ્યના જુદા જુદા ભાગોમાં વરખાવરસ બજાર બરાનાં, તેમાંથી જગીરી ગામનો કારબારી જે વસ્તુઓ ગામના લોકો બનાવી રાકતા નહિ, તે વસ્તુઓ ખરીદ કરતો. જે

સામાનનું વેચાણ થતું તે પર રાજ દાણ લેતા. કોઈ

બજાર.

વાર ભારે હેત્રીને નાણાનો ખર્ચ પડતો તે વારે

જરૂર ન હોય તેપે ઠેકાણે ઉદાહરણ. લંડનમાં બ-

જાર બરવાનો તે હુકમ કરતો, અને તેથી દુકાનદારોને નુકસાન થતું, તોપણ એ બજારો લોકોને ઘણાં ઉપયોગી હતાં. આ જ રાજના અમલમાં સાતના રાક્ષા સને ૧૨૫૭ માં ઇંગ્લેંડમાં પહેલવહેલા પાડવામાં આવ્યા, પણ તે સને ૧૩૮૮ લગી લોકોના વાપરવામાં આવ્યા નહોતા. પરંતુ લોકોમાં મત્તાહરાંતિ અને આબાદી હતી, તેવામાં ખારનોની અને રાજની વચ્ચે પાછું તોફાન ઉઠવાની તૈયારી હતી. આર્મિરિય પાંચ્છત સને ૧૨૨૮ માં મળ્યું પામ્યો, અને તેના મૃત્યુ કેડે પોપ હમા ગ્રેગરીએ ઇંગ્લેંડ પોતાના તાબાનો દેશ હોય એમ ગણી વારંવાર પૈસા મેંગાવ્યા, અને પોતાનાં મુદ્દોને માટે ખારનોની તથા પાદરીઓની મિલકતનો

દરામો હિરસો પણ માગ્યો. તેણે વળી ઇંગ્લેંડના

બિરાધોની જગ્યાઓ તથા ઉપજીવિકાઓ ઈતા-

લીના પાદરીઓને આપી દીધી એથી એ પાદ-

રીઓ ઇંગ્લેંડના પૈમાથી ગમર થયા. આ પરદેશી પાદરીઓ

લોકોના હિતની જરાએ દરકાર રાખતા નહિ. “દાયરો” એટલે

“બંધુઓ” ના બે નવા પંથોએ આવીને લોકોને બાંધ કર્યો

ન હોત તો તેઓ માઠી દશામા રહેત. તેઓ ડોમિનિકનો અથવા
 રયામ ક્રાઇસો અને ક્રાન્સિસકોનો અથવા એતક્રાઇસો કહેવાતા
 ડોમિનિકનો ડોમિનિક નામે એક સ્થાનિ-
 ક્રાઇસો અડેના ચેલા હતા, અને ક્રાન્સિસકોનો આ-
 સિસિના ક્રાન્સિસ નામે એક ઈતાલિયનના
 શિષ્યો હતા તેઓમા બી પ્રજના સારા માણસો બન્યા હતા
 નિર્ધન રહેવાનું વ્રત લઈ તેઓ ઉનાડે પગે અને પોતાના
 રેશમી ઝાંખાની આસપાસ સણુનો કમરપટો વીટાળી ધુરોપ અને
 એશિઆમા ભટકતા ફરતા ઈજલાંડપરના રહેરોના ને બાગોમા
 છેક નીચા અને હલકા વર્ગના સોફો રહેતા હતા તે બાગોમા
 તેઓ વશ્યા, અને એક સ્થળેથી ખીને સ્થળે જઈતેમણે સોફો-
 માં બીજીને તેમના હિતને માટે ઉત્સાહથી મહેનત કરી. એમાનો
 એક ક્રાઇસ પ્રખ્યાત રોજર એકન હતો, તેણે ઓપસ મેજસ
 નામે એક મોટો ગ્રંથ લખ્યો હતો. એ પુસ્તક વાંચવાથી સોફોના
 વિચાર સાયન્સ (વિદ્યા) પ્રત્યે પહેલ વહેલા ગયા.

હ્યુબર્ટ ડી બર્ધે ઉપર ઈર્ષા થવાથી તેણે સને ૧૨૩૨ માં તેને
 જસ્ટિશિઅરના ઓફીસરથી દૂર કરી રાજ્યની લગામ પોતાના
 હાથમા લીધી, અને મોટા મત્રિઓની જગ્યા ઉપર માત્ર
 કારકુનો રાખ્યા. હેન્રી ઢગ વગરનો, પતરાજીવોર અને
 ઉડાજી હતો, તથા તેને તેના માનીતાઓ ને
 રસ્તે દોરી લઈ જતા, તે રસ્તે તે મહેલથી રાગતો.
 તથા એ વખતથી રાજ્યમા અબ્યવસ્થા થઈ
 ગઈ. તે મળતાવડો હતો, અને કવિતા તથા હુન્નરકળા ઉપર
 તેની પ્રીતિ હતી. તેણે વેસ્ટ મિન્સ્ટરનું દેવળ હાથ છે તેવું
 ફરીને બધાંબું, અને ઈજલાંડની શિલ્પકળામા સુધારો કર્યો,
 ૫૨૭ મજકાજમાં તે નિપુણ નહોતો. હગ્ગોઈ માણુમપર ઘડીમા

હેન્રી એકનો
 રાજ્ય ચનાવડો,
 ૧૨૩૨ ૧૨૫૮

તેના બરેમાં બેઠે અને ઘડીમાં તેના પરથી બરેસો ઉઠી જાય; તે દયાળુ અને બરો હતો, તોપણ અંધોતો નબળા મનનો હતો કે તેનાથી પોતાના પડના સંબંધમાં અથવા બીજાઓના સંબંધમાં પ્રમાણિકપણે વર્તવાનું નહિ.

તેની મા ઈસાબેલા જોન રાજના મરણ કેડે એક દેશ ક્રાંટ જોડે પગણી હતી, તેથી હવે ઇંગ્લેન્ડના પૈસા તથા બગીચા પોતાના તરણ દેશ માવજા બાઈઓને તણે આપી દેના માંડયા પછી સને ૧૨૩૮ માં તેણે ગ્રેવેન્સની ધક્કીને (૨ વેરે બન્યું કહ્યું), તેથી તેના સગાઓને સારા સાગ ઓછા મળ્યા, અને તેના દગબારમાં

પુરુષ પગ્દેશીઓ બરાબા. એ પરદેશીઓને
પરદેશીઓની ભરતી તેણે ઇંગ્લેન્ડના જમીનદારોની કન્યાવેરે પર-
ણાવ્યા. સ્ટ્રાંડની દક્ષિણે આવેલા લડનના જે
ભાગને અગ્રાપિ સંવોય કહે છે, તે ભાગનું નામ ઈલીનોર રાણીના કાકાઓમાંના એક નામે સંવોયના પીટરના મહેલપરથી સંવોય પડ્યું.

પોપના માણસો બજાતકારે પૈસા કઠાવતા તેથી, તથા પરદેશીઓના અતિસોબથી ઇંગ્લેન્ડ દેશ બીજાની યધ જતો હતો એમનું વિરોધ કારણ એ હતું કે રાજ પડે ઇંગ્લેન્ડમાં ઘણું ઉડાગી અર્થ કરતો, અને દ્વાન્સમહેલા પોતાના આપના સંમ્યાતો પાછા મેળવવાનો તે હંમિરા પ્રયત્ન કરતો; એ સંમ્યા કાંઈને માટે જોઈતા નાણા મેળવવાને તેને અર્થવાની, બારનોની, અને બિ-

ચોગ્ય ખજાનચી, ચાન્સેલર અને જર્જરિઆર નીમવા દેવાને દરેક વખત આગ્રહ કરતા. રાજ્યને ધણી વચનના આપ્યાં અને પઠામ્મિને છવાગ મજ્જુર કર્યા-પરંતુ તે તેણે પાળ્યા નહિ. વરસો વરસ તેનાણાં માગતો તેથી તેની તેજ અડચણો પડતી, વધારે વધારે નાણા માગ્યાથી વધારે વધારે અડચણો પડવા માંડી, તેથી છેવટે બાગનોને લામ્બુ કે દેરામાથી પૈસો નિરંતર આપી થતો જાયછે, અને પગદેશી માનીતા વધતા જાય છે તેનો હવે અઠકાવ કરવો જોઈએ.

લિન્કનના બિરાપ, ચોસ્ટેસ્ટે, કોન્ટ્રોર્સીના આર્યબિરાપ એડમડ રિચે, અને જુદા રાજના બાર્ક કોર્નેવાલના અર્લ રિચર્ડ પણ સારો રાજ્યકારનાર ચાલે તેને માટે ધણી પ્રયત્ન કર્યાં. પરંતુ બારનોનો મુખ્ય આગેવાન લીસ્ટરને અર્લ સાધુમન ડી મોન્ડક્રેટ હતો. અર્લ સાધુમન રાજનો બનેલી થતો હતો, કારણ કે

તેની બેન ઈલીનાર જોડે તે પરણ્યા હતા. અ-
 સાધુમન ડી મોન્ડક્રેટ-
 જાયબ જોઈ છે કે એનાં માબાપ પગદેશી હતાં,
 પરંતુ તેની ઘણી ઇચ્છા હતી અને ઇચ્છા

ડોના એ અરેબરો મિત્ર હતા. તે વચનનો સાચો, બોધાત્રમાણે કરનારો, અને સત્યનો ખત્યાવ કરવામાં દૃઢ મનનો હતો, અને તેના મિત્ર ગ્રોસ્ટેસ્ટન અને આડમ માર્સ નામી એક ઉત્સાહી ફ્રાન્સિસ્કન સાધુના બોધથી તેનામાં લોકોપર સારો અ-
 મલ ચાલે એવી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ હતી. તેને માણસોની અથવા પૈસાની મદદ ન આપતાં હૈન્રીએ તેની જોડે સારમ બરેલી વર્તણુક ચલાવી, તોપણ તેણે ધણી વરસ લગી ગાસ્કનીમાં રાજની

જતી અમલ કર્યો. તે ઇચ્છાંડ પાછો આવ્યો તે
 પારે રાજને કમઅકલના અને મૂર્ખાઈનાં કામો
 કરતો અઠકાવવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ
 તેનું કાંઈ વળું નહિ. બાવીસ વર્ષેબગી રાજ્યમાં ધણી અવ્ય-

વરયા ચાલી. રિચર્ડ મને ૧૨૪૦ માં મરી ગયો, તેથી હેન્રીએ સંવોધના બેનીફીસને કાન્ટર્બરીના આર્ચબિશપ નીમ્થો. બેનીફીસ છેકજ તરફ હોઈ રાણીને કોકો થતા હતા. સને ૧૨૫૩ માં ગ્રોસ્ટેસ્ટ પણ મરણ પામ્યો, અને તેણે મરતાં પહેલાં પ્રજાના હુબોનું પત્રક તૈયાર કરી મારો પ્રાણ જરો તોએ હુન્યાય અને સત્વનો ત્યાગ કરીરા નહિ એવા સોગન સાર્ધમનને ખવડાવ્યા. એલે સાઈમને પોતાનું વચન પાળ્યું. ઘાડાં વરસકેડે તોફાનનો ભજૂકો કાઢી નીકળ્યો. જર્મનીના કેમર કોન્રાડને સિસિલી-માંથી કહાડી મુકવાની ઇચ્છા યવાથી પોપ ૪ થા ઈનોસેન્ટે સને ૧૨૫૪ માં હેન્રીને કહાવ્યું કે હું તમારા ખીળ કુમાર એડમંડને સિસિલીનું રાજ્ય આપું છું. આ સમયે એડમંડ-

પોપ સિમિથી-
વરાવ્ય એડમંડ-
ને આપવાનું કહે-
ણ પ્રાકરેડ

ડની ઉમર માત્ર નવ વરસની હતી. હેન્રી એવો તો બેવકૂફ હતા કે તેણે એ કહેણ કપૂલ કપૂ, અને એજ અરસામાં ઇનોસેન્ટ મરી ગયો, તોપણ તેની પછી ૪ થા એલેક્ઝાંડર

પોપ થયો, તેણે હેન્રીને નામે અને તેને ખર્ચે કોન્રાડ ઉપર ચઠાઈ કરી. મારે પોપના ૧૩૫,૦૦૦ માર્ક એટલે ૯૦,૦૦૦ પૌંડ દેવા છે, એડમંડ રાજાને સને ૧૨૫૭ માં પોતાની પાર્લમેન્ટની આગળ કબુલ કરવું પડ્યું.

હેન્રીએ બારનોનો મલાહ પૂછી નહોતી, તથા દેરામાંથી દ્રવ્ય ખાલી થઈ ગયું હતું, તેથી તેઓ તેના ઉપર ઘણા કોપાવમાન થયા હતા. તેઓએ માત્ર ૫૨,૦૦૦ માર્ક આપ્યા; અને સને ૧૨૫૮ ના જૂન માસની ૧૧ મી તારીખે તેઓએ

ગાંડી પાર્લમેન્ટ
સને ૧૨૫૮

ઓક્સફર્ડમાંની પાર્લમેન્ટમા હથિઆરબધ આવી નીચેપ્રમાણે આગ્રહ પૂર્વક માગણી કરી. રાજાની પસંદગીના બાર અને બારનોની પસં-

દગીના બાર મળી ચોવીસ બારનોએ રાજ્યમાં સુધારો કરવો; પાર્લામેન્ટે વગમમાં ત્રણવાર મળવું, કિલ્લા ઇંગ્લેન્ડને પાંચ આપી દેવા, પોતાને સલાહ આપવાને રાજ્યમાં જાતુની પ્રિવિ-કૌન્સિલ રાખવી; અને એ બારનો જેઓને જાસ્ટિસીઅર, આન્સેલર, અને ખજાનચીનીએ તેઓએ દર વર્ષની આખરે પ્રિવિકૌન્સિલને હિસાબ આપવો. ગજના પક્ષના લોકો આથી ધણા ગુસ્સે થયા; અને તેમણે આ પાર્લામેન્ટનું નામ “ગાંડી પાર્લામેન્ટ” પાડ્યું, તોપણ હેન્લીને નમવું પડ્યું; તેણે અને તેના

સૌથી વડા કુમાર એડ્વર્ડ આ “ઓક્સફર્ડના ધારા” પાળવાના સોગંદ આધા. આ સમયે એડ્વર્ડ માત્ર ૧૬ વરસનો હતો. જે પરદેશીઓએ

આક્સફર્ડના ધારા

પોતાના કિલ્લા આપી દેવાનું કહ્યું તેઓમાં સૌથી પહેલાં અર્લ સાર્ધમન હતો, અને ધણા ખરા પરદેશી માનીતાઓ ફ્રાન્સ નાશી જવાથી તેમની જગ્યાએ ઇંગ્લેન્ડને મળી.

હવે બારનો અમલ કરવા લાગ્યા, પરંતુ તેમને હાથ માત્ર ચાર વરસ લગી હકુમત રહી, કારણકે પરદેશીઓને કહાડી મુકવાથી તેઓમાંના ધણાખરા બારનોએ સંતોષ માની સુધારો કરવા પાછળ શ્રમ લીધો નહિ. પરંતુ અર્લ સાર્ધમનની ખરેખરી ઇચ્છા તો એ હતી કે સારો અમલ ચાલે. શાહજહે એડ્વર્ડ જન્મથી આપી અને ઉદાર મનનો હતો, તેથી તેના મનનું વલણ સાર્ધમનને સહાય કરવા તરફ હતું, પરંતુ ઓક્સફર્ડના “ધારા” પાળવાને આપેલા વચનમાંથી મુક્ત થવાને રાજ્યમાં પોપને લખી મોકલ્યું હતું, અને એ મુક્તિપત્ર આવ્યું, એટલે તેણે ટાવરગઢ કબજે કર્યો, અને પરગણાંમાં હુકમો લખી મોકલ્યા કે બારનોના અમલદારોની આગા કોઈએ પાળવી નહિ. એથી બારનો લડવાને ઉભા થયા, ને રાષ્ટ્રી ગમરાઈને ટાવર ગઢમાં સંતાઈ બેઠી.

એકે મોટું ધુધ થયું નહિ, તોપણ મોહિમાહિની લડાઈ ચાલશે એવું બધે લાગ્યું. છેવટે એવું કંઈ કે ફ્રાન્સનો રાજા ૯ મો લુઈ

બોલે છે, અને તેની બાંધેલ તથા ઉમદા યુદ્ધોને લીધે તેનાપર લોકોનો ધણે પૂજ્યભાવ છે, મોટે બધી તકરારનો નિકાલ કરવાનું કામ તેને સોંપવું. સ્વતંત્રપણે અમલ કરવાનો રાજાનો હક્ક છે, એવું

વિચારી સંત લુઈએ (સને ૧૨૮૭માં એનું નામ સંતોના પત્રકમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું તેપછી એનું એ નામ પડ્યું) આમિએનના લવાદનામાં કેવળ હેત્રીના લાભમાં ફેરવેલા આપ્યો.

અરુ જોતાં રાજાની અને ખારનોની વચ્ચે અધિકારને મોટે જોન રાજાના વખતથીજ વઢવાઈ આપ્યાં કરતી હતી, તોપણ આ વેળા પ્રખ્યાત " ખારનોનો વિગ્રહ " આવ્યો. પંદર હજાર લંડન-વાસીઓ અર્થ સાધીમનને જઈ મળ્યા; અને ઈસ્ટીનોર ગણીએ ટાવર ગઢમાંથી નીકળી નાસવાનું કહ્યું ત્યારે લોકોએ

તેનું અપમાન કરી તેનાપર પત્થરા અને કાદવ ફેંક્યા. કેટલાક ખારનો રાજાના પક્ષમાં બળ્યા અને હવે ઉઘાડી લડાઈ ચાલી; તેથી રાહજીવ એડ્વર્ડ તમામ પરદેશી ફોજ સર્ધ પોતાના ખાપનો પક્ષ કર્યો. પરંતુ અર્થ સાધીમનની કને પણ મોટી ફોજ હતી. નાની નાની ધણીક ઝપાપીઓ થયા કેડે અને ૧૨૯૪ ના મે માસની ૨૪ મી તારીખે લૂચ્ચેસ રાહરની

થડમાં બંને તરફનાં સૈન્યો સામાસામી આવી ગયાં. પહેલેતો રાજાની ફોજને જય મળ્યો, પરંતુ લંડનવાસીઓએ તરણુ એડ્વર્ડની માનું અપ-

માન કર્યું હતું, તેથી તે તેમને હરાવીને જોરાજેર લેમની કેડે પડ્યો. લડાઈમાં પહેલા હાથ એણે ઉગામ્યો હતો. તે પાછો આવ્યો ત્યારે રાજાના લગ્નકરની હાર થયેલી અને રાજા કેદ પકડાયેલો તેના જોવામાં આવ્યો. એથી એડ્વર્ડને પણ દુઃખમનને રાગણું જડ્યું પડ્યું.

આમિએનનું લ-
વાદનામું, સને
૧૨૫૪

ખારનોનો વિ-
ગ્રહ સને ૧૨૯૪

લુચ્ચેસનો સં-
ચામ સને ૧૨૯૪

અને ઝાસઝરના અર્થે મોટું લશ્કર લાવી તેને જઈ મળ્યા.
 તેણે ઝટપટ સેવન નદીને કાઠે કાઠે કૂચ કરી
 ઝાસઝર અને ઘુસ્ઝર પરગણા લઈ લીધા, પૂણે
 ભાગી નાખ્યા, અને સાર્ધમનને નસાડી મૃત્યો.
 સાર્ધમન નારીને વેસના રાહબદ્ધ લુચ્ચેસિન-
 ને રાસે મળ્યો. પછી ચેડવડે કેનિસવચ્ચે જઈ સાર્ધમનનો દી-
 કરે. પોતાના બાપની કુમકે આવેલો હતો તેને હમણે, અને સા-
 ઈમનના પુત્રના નાખરોની કનેથી ઝુટવી લીધેલા વાવટા
 પોતાના લશ્કરને મોખરે મળી દુરમન થડમા આવ્યાની ખબર
 પડતા પહેલા ઘુસ્ઝર પરગણાના ઈવઝમ રાહેર આગળ તેણે
 વૃદ્ધ અર્થ ઉપર ધમારો કર્યો. સાર્ધમનનીકને બિનકવાયતની
 વેલસ સોકની નાની સરખી ફેલ માત્ર હતી, અને તેને લાગ્યું કે હવે
 જય મળવાનો નથી. તેની ખસે થોડાક ખારનો ઉભા હતા, તેમને
 તેણે કહ્યું કે “આપણે આપણા આત્મા ઈધરને સોંપીએ, કારણકે
 આપણા રાસીરના માનિક રાત્રીએ છે,” અને તે બહાદુરીથી લડતા
 મૂંઝા મરતી વેળાએ બોલ્યો કે “મારી વાણીયા પરમેશ્વરની કૃપા છે.”
 તે મગલ પામવાથી જય મળવાની બધી આશા નારા પામી
 માહોમાહેની લડાઈએક વગમ લગી ચાલ્યા કરી અને પછી
 કેનિસવચ્ચેનું તદનામ થઈ. તેની કહ્યું ગત્યે

ઈવઝમનું મુદ્દા,
 તા ૪મી આગસ્ટ
 ૧૨૬૫

પ્રકરણ ૧ મું.

વેલ્સ અને સ્કોટલેન્ડ જોડે વઢવાડ.

(વેસ્ટમિન્સ્ટરનો) ૧ લો એક્ટ, ઇ.સ. ૧૨૭૨-૧૩૦૭.

(કાનાર્વેનનો) ૨ લો એક્ટ, ઇ.સ. ૧૩૦૭-૧૩૨૭.

હુન્રીના કાગ થયો, તેવારે રાજસભાએ રાહબદ્દા એક્ટની ક-
વાઈફરી અને તે ઇંગ્લાંડ પાછો આવ્યો, અને સને ૧૨૭૪ ના આ-
ગષ્ટ મહીનાની ૧૬ મી તારીખે તેનો રાજ્યાભિષેક થયો, ત્યાં લગી

એટલે લગભગ એ વર્ષ પર્વત સલાહ શાંતિથી અ-
મલ ચલાવ્યો. એ વેળા તેની ઉંમર પાંત્રીસ વર્ષની
હતી. તે ઉંચો અને જબરો હતો, તથા તેના વાજ
કાળા અને આંખો નરમારા બરેલી હતી, પરંતુ

તે ઉચ્છેરનો ત્યારે તેની આંખો પરથી તેનો કોપ જણાઈ આવ-
તો. એ ઇંગ્લાંડના મર્વોત્તમ રાજાઓમાંનો એક હતો, અને એણે
કાયદામાં ઘણા ઉપયોગી સુધારા કર્યા. પોતાના માખાપ, પત્ની, તથા
સંતાનો પર એના ઘણા પ્રેમ હતો. એની માનું અપમાન થવાથી
એને ગુસ્સો ચઢ્યો હતો તેપરથી, તથા લિંકન શાયર અને વેસ્ટ-
મિન્સ્ટરની વચ્ચેનાં જે જે સ્થળે તેની પહેલી રાણી એલીનોરના

રાખને દાટચું હતું, તે તે સ્થળે ઉભા કરેલા કૂસોપ-
રથી તેમના પરની તેની અંત કરણની બકિતનો પુ-
રવો મળી આવેછે. એ કૂસો અદ્યાપિ જોવામાં

આવેછે. એમાંના એક કૂસના નામપરથી એક મહોદ્ધાનું નામ
એરિંગકોસ પડ્યું છે. એક્ટવર્ડ બહાદુર, સત્યવાદી, અને સ્થિરમ-
નનો હતો, અને “સત્યવાળ” એ તેની કહેવત થઈ પડી હતી. પો-
તાના ખાપની બૃષા માલમ પડવાથી તેને પ્રજાનો પ્રેમ મેળવવાની

રાજમતિનિધિ
સભા (રીજસ્ટી)
સને ૧૨૭૨-૭૪

એક્ટવર્ડનો રખા-
વ, અને લડાણ

તથા તેમને મોટે સારા કામદા ખાંધવાની ઇચ્છા થતી હતી. એમ કરવામા તે કોઈવાર નિષ્ફળ થતો, તેનું કારણ એજ કે રાજા કાયદાને વેગળા મૂકી રાકે એ જુનો વિચાર તેના મનમા હજુ બરાઈ રહ્યો હતો.

બારનોના વિગ્રહ પછી જસ્ટિસીઅરની જગ્યા પાછી કહાડી નહોતી. રાજાથી ઉતરતો અધિકાર હમણા આન્સેલરના હાથમાં હતો, અને રાખડે બનેલ પહેલ વહેલા ઇંગ્લાંડનો મોટો આન્સેલર થયો. જે ગેરરીતિ આણતી હતી, તે એમાં એડ્વર્ડે તાબડોતોબ સુધારે. કરવા માંડ્યો. મૂલ આખા વગર પોતાના કિલ્લામાં દોરેને હાંકી લઈ જવાની અથવા ગેરવાજખી રીતે નાણાં ઉધરાવવાની બારનોને તેણે મના કરી, અને એવો કાયદો કર્યો કે પ્રજાની નજરમાં આવે તેઓને શેરીફાની અને ખીજ ન્યાયાધીશોની જગ્યાઓ પર તે નીમ. તેણે દેશના ચપલ્લી નાણામાં પણ સુધારો કર્યો, અને રૂપાના અડધા પેનીઓ અને ફાર્થિંગો પડાવ્યા. આઈફ્રેડના અમયથી તે આત્યાર લગી રૂપાના પેની પર ઊંડો કૂસ (સાધિ-ઓ) પાડતા, અને લોકોને પરચૂરણનો ખૂબ પડતો તેવારે બાંગીને તેના તેઓ એ અથવા ચાર કકડા કરતા.

પછી એડ્વર્ડે પોતાનું બક્ષ વેલ્સ પ્રત્યે લગાડ્યું. એ દેશમાં હમેશા બખેડા થયા કરતા. જિલ્લોનો એ પોતાની લગભગ તમામ જમિ હળવે હળવે સુખાવી દીધી હતી. સ્ક્રાથકલેડ અને ક્રિસ્ચિઅર એ બે પરગણાં લાંબા સમયથી ઇંગ્લાંડ અને સ્કોટલાંડમાં બળી ગયા હતાં, પશ્ચિમ વેલ્સ એટલે કેવન અને કાર્નવાલ પરગણાં દક્ષિણ ઇંગ્લાંડનો ભાગ થયાં હતાં, અને વેલ્સની દક્ષિણબણીના પરગણાં પણ નોર્મન બારનોએ જીતી લીધાં હતાં એ બારનો વેલ્સના સીમાડા પર

પહેલવહેલા
મોટો આન્સેલર
સને ૧૨૭૪

અડધા પેની-
ઓ અને ફાર્થિંગો
પાડયા

વેદ્ય

રહેતા હતા તેથી તેઓ "વેલ્સનો મગદોના ધણી" કહેવાતા હતા. ઇંગ્લેન્ડમાં સરહદને માર્ચ ટે માર્ક કહે છે. કુદત ઉત્તર વેલ્સમાં વમ નારા વેલ્સ લોકો પર અત્યાપિ સ્નેહથી હાકેમોનો અમલ હતો, અને તેમના બાટો તિરસ્કા પામેલા સાકસનોનાં અને બીજા રાજા આ ધરના સમયના ગીતો ગાતા સ્નોડનનો રવામી અને વેલ્સનો સાહજદો લૂએલિન એ હાકેમોના ઉપરી હતા. તેણે બારનોના વિગ્રહના મમયમા અર્ધ સાધ્મનને સહાય કરી સ્વતંત્ર હકૂમત આપી હતી, અને હવે ઇંગ્લાન્ડ આવી એડવર્ડનું સેવકપદ કબ્જ કરવાની નાકલી બેથી વધારે વર્ષ લગી સંવાહ કરવાના તમામ ઉપાયો અજમાવ્યા કેડે રાજા છેવટે સને ૧૨૭૭ માં લમ્બર લઈ વેલ્સમાં ગયો, અને લૂએલિનને ડુંગરી કિલ્લામાં નસાડી મુક્યો. પછી તેને શરણે આવવું પડ્યું એડવર્ડે તેની સાથે ડેટલીઃ સરતો કરી, તેને તેનો ઇલિકાજ તથા અધિકાર રાખવા દીધા, અને સાધ્મન ડી મોન્ટફર્ટની દીકરી વેરે પગથુવાની રજા આપી.

પરંતુ આર વર્ષકેડે, પાછુ બડ બિઝુ. લૂએલિન બહાદુર અને પૈઠ સરદાર હતા, પરંતુ તેનો બાઈડેવિડ અસ્થિર મનનો અને જોખમ માથે યેનારો હતા. તેણે એકવાર લૂએલિનને દગો દઈ ઇંગ્લેન્ડનો પક્ષ કર્યો હતો. હવે તેણે નારાજ થઈ ઇંગ્લેન્ડને દગો દીધો અને ફિત્ઝરોથાયર માહેલા હાવડન કિલ્લામાં ધૂરી વેલ્સનો સુખ ન્યાયાધીશ ઇંગ્રેજ હતા, તેને કેદ પકડ્યો. અને સગદો પર હસ્તા કરી તેઓમાં લટકાટ કરવાને લૂએલિનને તથા વેલ્સના રાજાને મમજાવ્યા. ઇંગ્લાન્ડમાં આલવું નાહ્યુ ગોળ ધરો તેવારે વેલ્સના સાહજદોના લડનમાં રાબાબિપેક ધરો એવું વેલ્સ લોકો બિવિય કહેવા, અને બાગેલા પેનીઓને બદલે નાના ગોળ સિફકા પાડવામાં આવ્યા, તેપરથી લોકે ધાઈડે એ બિવિયકથન અર્થે પડશે રાજા

લૂએલિન સેવ
કપપદ કબ્જ કર
શવાની ના પાડે

વેલ્સની જાત
સને ૧૨૮૨

લશ્કર લઈ ફરીને વેલમપર ચડ્યો, અને ત્યાં સિયાળામાં સખ્ત
ટાઠ પડતી હતી તેથી ઘણું મકટ વેઠવું પડ્યું, પરંતુ તેથી તે ડગ્યો
નહિ. દેવળી કૃપાથી વાઈ નવીને તીરે નાની લડાઈ થઈ તેમાં લૂચ્ચે-
લિન પડ્યો, અને તે મરણ પામવાથી વેલસ જીતાવું થોડા માસ
કેડે ડેવિડ પકડાયો, અને રાજકોલીને કરવામાં આવતી દેહાંત
દંડની ગામ્ય શિક્ષા પામ્યા. એક વર્ષે આખું વરમ વેલસમાં રહી
સારા કાવદા ધામલ કર્યો, અને તે ત્યાં હતો તે અરસામાં તેના
કુમાર એક વર્ષનો કાનાંવનમાં મને ૧૨૮૪માં જન્મ થયો.

વેલસનો પહેલ
પહેલો ઇ. સ. ૧૨૧૧-
૧૨૧૨, સને ૧૩૦૧

વેલસને મોટે જીજ્ઞાસા કાવદા હતા તેપણ એ વખત-
તથી તેને ઇંગ્લાંડ સાથે જોડી દીધું અને ૧૩૦૧ માં
એક વર્ષે વેલસમાં જન્મેલા પોતાના કુવરને વેલસ
લોકોનો રાજા ઠરાવ્યો. એકીને રાજા ચાર કુમા-
રોમાં એજ માત્ર જીવતા રહ્યો હતો. એ કુવરને વેલસ લોકો બહુ
અહાતા હતા, અને વેલમનો પહેલ વર્ષનો ઇંગ્લેન્ડ રાજા જોહન
હતો અને મને ૧૩૦૭ માં એ ગાદીએ મેઠો એટલે એ એક વેલસ
રાજા જોહનનો લંડનમાં પદાભિષેક થયો.

એ પછીનાં વાર વરમ મુખ્યત્વે કાવદાને મુશ્કારવામાં ગાળ્યાં. એ-
માંના ત્રણ વરસ લગી એક વર્ષે ઇંગ્લાંડમાં ન રહેતાં પરદેશ રહેતાં.
એ કાવદા, અદ્યાપિ કાવમ ગ્યા છે. જમીનને લગતા કાવદાની
સંભાળથી ગોઠવણ કરી, અને પ્રખ્યાત “મોહનનંદા કાવદો”

મોહનનંદા કા-
વદો, સને ૧૨૭૯

મંજૂર કર્યો. પરવાના વગર દેવસ્થાનો આદિથી
જમીન રાખી રાકાય નહિ, એવી એ કાવદામાં
બંધી કરી. જમીનને પેટે કચ્છડલ નિયમ પ્રમાણે

નાકરી કરવી ન પડે તેટલામાટે લોકો પોતાની જમીન દેવસ્થા-
નોને અને ધર્મસભાઓને આપી દેવાનો ઢોંગ કરતા, તેનો એ કાવ-
દાથી અટકાવ થયો. ન્યાયની કચેરીઓને જસ્ટિસિઅરના ઉપરી-
પણા નીચે જોડી દેવામાં આવતી, તેઓના ત્રણ ભાગ આ વેળાને
સુમારે પાડ્યાં. સર્વથી વરિષ્ઠ કચેરી (ફિર્મસ્ટેન્સ) એમાં

સરકારી બાબતોની તપાસ થતી; સાધારણ મુકદ્દમા ચલાવવાની કચેરી, એમાં લોકોના ખાનગી દાવા ચૂકવાતા; અને જમાખતી કરવાની કચેરી (કોર્ટ ઓફ એક્સચેન્જ) એમાં રાજની મહેસૂલને લગતી તમામ બાબતોનો નિકાલ થતો. કાયદાને લગતી જે બાબતોમાં લોકો “દયા અને કૃપા” ને માટે ગળને અપીલ કરતા

તે તમામ બાબતોની પણ ચાન્સેલરે હવે તપાસ કરવા માંડી અને તેથી ત્રીન્સ એડવૉર્ડના અમલ લગીમાં ચાન્સરીની કોર્ટને નામે કહેવાતી

કચેરીનો તે હળવેહળવે ઉપરી બન્યો. એમાંની હરકોઈ કચેરીથી જે તકરારોનો નિકાલ ન થતો તે તકરારો છેવટે ગેરઈન્સાફની દાદ મળવા માટે પ્રિન્સિપાલમાં રાજની હજૂરમાં આવતી.

૫મી એડવૉર્ડ કાળજી રાખી લૂટફાટ અને મારામારી ખંધ પાડી. આ વેળા દુરાચારી લોકોનાં મોટાં ઠોળાં લૂટ કરી તથા લોકોને જખરાઈથી નાણાં કઢાવી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા. એક પ્રસંગે ગામડાના કેટલાક ગૃહસ્થોએ લિન્કન શાયરમાંના બોસ્ટન રહેરની બજારમાં ખરેખરી ધાડ પાડી વેપારીઓને લૂટી લઈ મારી નાંખ્યા. અને તેઓ ડકા લગી પોતાનાં વહાણો લાવ્યા હતા તેઓમાં લૂટેલા માલ લઈ ગયા. આ મોટા અનર્થો ખંધ પાડવાને એક કાર્યદા કરવામાં આવ્યો, તેની રૂઢિએ માણસ હથિયાર રાખવાને તથા લૂઠારાઓને પકડવાના “રોસ-

બંકોર” માં સામીલ થવાને બધાંયો અને “શાં-
શાંતિના રક્ષક”નું કામ કરવાને તથા ગુનેગારો સિક્કા પામે છે, તે વિષે રોરિક ઉપર નિયેબાની રાખ-

૧. સને ૧૮૭૫ માં ન્યાયની કચેરીઓના વહીવટમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો તે વારે એ કચેરી ન્યાયની હાઈકોર્ટને “ચાન્સરી વિભાગ” થયો અને એમાં ધણા પ્રકારના ફેરફાર કરવામાં આવ્યા છે.

વાને દરેક પરગણામાં સને ૧૨૮૫ માં એકેક નાઈટ પસંદ કરવામાં આવ્યા. એ રક્ષકો પાછળથી “સુલેહના અમલદારો ” અથવા “પરગણાના માજીસ્ટ્રેટો ” થયા. પ્રત્યેક માજીસ્ટ્રેટ હમણા પોતાની પોડોરામાં થતા ગુનાહની તપાસ કરી તેને માટે રાક્ષા કરેછે.

યાહુદીઓને કહાડી મુક્યા એ આ ઉપયોગી મુધારામાં એક એકરક કલંક હતું. ધણાક રાજ્યોમાં પોતાના અમલમાં યાહુદીઓનું વિરોધ રક્ષણ કર્યું હતું, તેથી તેઓ ધણું બારે બ્યાજ આપી દિવસે દિવસે વધારે શ્રીમત થતા ગયા હતા.

અમીરો ધણાક યાહુદીઓનીકને નાના જમીનદારોને નાણાં ધીરાવી તથા તે પેટે તેમની જગીરો ખુશાવી સેધા ^{યાહુદીઓને કહાડી મુક્યા, સને ૧૨૯૦} તેમને પાપમાલ કગવતા એથી યાહુદીઓપર સોડો ઘાતે બળતા હતા તેઓનાપર રાક્ષા કાપવાના તથા ધણીક હરામખોરો કરવાના આરોપો પણ મુકવામાં આવ્યા હતા. સોવસા એ તોહમનો બાજબી હતા. ૧ લા રિચર્ડે ગાળના રાજ્યાભિષેકની વેળાએ લંડનમાં અને પોર્કમાં યાહુદીઓની ત્રાસજનક કતલ આવી હતી અને “બારનોના વિગ્રહ ” ના સમયમાં યાહુદીવાડેને એક ખડી એક હુડી લીની હતી. ઘોસ્ટેસ્ટ અને સાઇમન ડી મોન્ટફર્ટ એ બેઉની હમગ યાહુદીઓને દેરાનિકાલ કરવાની હતી, અને હવે એડવર્ડે હુકમ કર્યો કે જે યાહુદીઓ ખ્રિસ્તી ન થાય તેમણે ધગ્ગાડ છોડીને આત્મા જવું. તેણે તેમનીકને તેમની દોલત રહેવા દીધી અનેતેમને હાંકી કહાડયાથી પૈસો મેળવવાનું એક સાધન તેણે પેડે ગુમાવ્યું.

૧૨૯૦ એ કૃત્ય ધાતકી હતું અને ક્રાન્સ જતા તેઓમાંના ધણાક લૂટાયા અને પાપમાલ થયા. એમ લુચ્યા બેગા મારા માણસો દુખ પામ્યા એ વખતથી ક્રાન્સેજના મગધ પર્વત ઇંગ્લાંડ એક યાહુદી નહેતો.

આ કૃત્ય જનનથી હતું, પરંતુ એકાદ નાઈટને તથા નગર જનોને પાર્લમેન્ટમાં બોલાવવાની સાધનન ડી મોન્ડેની યોજના મીકાસી સ્વાનીનતા બટ્ટી ઘણું વધારે ઉપયોગી પડે છે બધું પાર્લમેન્ટમાં બાગે અને બિરાપોકનેથી માત્ર તેને નાણાની બક્ષિએ મળી રાકતી પગસા, નગરજનો, અને પાદરીઓ એ પ્રત્યેકનીકને પાર્લમેન્ટની બહાર પૃથક્ પૃથક્ આગણી કરવી પડતી અને એથી ઘણીક અડચણ પડતી. હવે

૧૯૦૧ વહેલી સ
મને પાર્લમેન્ટ
સને ૧૨૯૫

દરેક પગસામાંથી બને નાઈટને, દરેક નગરમાંથી લોકોના બને પ્રતિનિધિઓને, અને દરેક બિરાની મત્તા નીચેના પ્રદેશમાંથી બને પાદરીઓને બોલાવવાથી એ મેમ્બર પોતાને

નીમનાગ લોકોનીની વચ્ચે આવી નાણા આવી રાકતા વળી " જે બાબત સધાને લગતી હોય, તે વિષે મનેની સમતિ જોઈએ " એ વધાર્યે છે એકું એકું વડે ડોહો, તે વાજબી હતું એથી સને ૧૨૯૫ મા રાજાની આજ્ઞાથી સમગ્ર અને સપૂર્ણ પાર્લમેન્ટ પહેલ વહેલી બોલાવનામાં આની દરેક અમીરને નામવાર જુદો પડ લખીને અને નાઈટને તથા લોકોના પ્રતિનિધિઓને રોરિકુનો હુકમ મોકલીને તેઓ આ પાર્લમેન્ટ હાલની પાર્લમેન્ટના જેવીજ હતી, ફેર એટલેજ કે અમીરો અને મધ્યમ વર્ગના લોકો એકઠા બેસતા, અને એમાં પાદરીઓ પણ હતા પછવાડેથી પાદરીઓએ આવવાની નાકહી, અને તેઓએ પોતાની જુદી સભા એટલે કે નોન્સેશનમાં એકઠા મળી નાણાની મજૂરી આપનાર વધારે પસંદ કર્યું અને એજ ડારણથી હાલની આમની મબામાં પાદરીઓ બિનકુલ નથી અગાઉના વખતની આ પાર્લમેન્ટની અને હમણાની પાર્લમેન્ટની વચ્ચે કેટલીક ખીજ બાબતોમાં પણ તફાવત હોય તેઓ જ્યારે જ્યારે મળતા ત્યારે ત્યારે નવા મેમ્બરો પસંદ કરવા

માં આવતા અને લોકોને મેમ્બરોનો ખર્ચ આ-
મજાને ખર્ચ મળતા. પડતો. લોકના પ્રત્યેક પ્રતિનિધિને રાજના
મે અને દરેક નામદારે આર શિલિંગ મળતા.

તે વખતના મે અને આર શિલિંગની કીમત હાલના પાંચ અ-
ને દશ શિલિંગ નેટલી થતી; અને મેમ્બરોને શ્રમ લેવો પડતો. તથા
લોકોને ખર્ચ આપવો પડતો તે તેમને અંતું ગમતું નહિ. વળી
રાજને નાણું પુર પાડવાની નવી માગણી કરવા સાદજ દર વેળા
પાર્લમેન્ટ મળે છે. એટલે લોકો માનતા, અને પાર્લમેન્ટમાં પોતા-
ની તરફથી બોલનારા મેમ્બરો નીમાયાથી આગળ જતાં કેટલી
સત્તા પ્રાપ્ત થશે તે વિષે તેઓ યોગ્ય વિચાર કરતા. સમગ્ર
પાર્લમેન્ટ ખૂલેલ વહેલી મળી તે પછી એક વરસે એડ્વર્ડને
સ્કોટલેન્ડ જોડે લડાઈ થઈ. એ અને દેશોની વચ્ચે લગભગ સા
વરસથી સલાહ ચાલતી હતી. સને ૧૨૮૬માં સ્કોટલેન્ડનો ઉભો અ-
લેક્ઝાન્ડર મરણ પામ્યો, અને ગાદીની પ્રત્યક્ષ વારસ માત્ર તેની બાળ
પૌત્રી અને નાવૈનારાજ્ય એરિકનો કુવચી આગેવાન હતી. સને ૧૨૯૦
ના ઉનાળામાં આ નાવૈની બાળ કન્યા કાર્નાર્વનના રાહાબદા
એડ્વર્ડ જોડે પોતાનો વિવાહ કરવાને આવતી હતી તેવામાં મરી
ગઈ, તથા સ્કોટલેન્ડપર રાજ્ય ચલાવનાર કોઈ રહ્યું નહિ. એડ્વર્ડ

સ્કોટલેન્ડનો રાજધિરાજ હતો તેથી તેને સ્કોટલેન્ડ-
ની કોસિસે કહ્યું કે પાંચ અમીરો ગાદીનો દાવો કરે
છે, તેઓમાં કોનો હક ખરો છે, તે ઠરાવી આપો. એ
કારણથી એડ્વર્ડ સ્કોટલેન્ડની પાર્લમેન્ટને સરહ-

સ્કોટલેન્ડપર
રાજ્ય ચલાવનાર
કોઈ રહ્યું નહિ
સને ૧૨૯૦

દપર આવેલા એરિક શહેરની યડમાં નોર્હામગામમાં બોલાવી અને
તેનીકને પોતાનું પ્રભુત્વ કથ્થવ કરાવ્યા કેડે ત્રણ મુખ્ય દાવાદારોના
હકની સંબાળથી તપાસ ચલાવી. એ દાવાદારો જોન બેલિઅલ,
રાયર્ટ ધૂસ અને જોન હેરિટગસ. સ્કોટલેન્ડના ૧ લા
ડેવિડ રાજના કુળમાં જન્મેલી ત્રણ બેનોના વરાગ્રે હતા. જોન

બેલિઅલ એ ત્રણ બેનોમાંની સૌથી વડીનો દોહિત્ર હતો. તેને એડ્વર્ડ હફકદાર ઠરાવ્યો. એણે સ્કોટલેન્ડના રાજા જોનના નામથી એડ્વર્ડની આવીનતા કામૂલ કરી, અને થોડા વખત લગી

જેન બેલિઅલ
ને રાજા ઠરાવ્યો,
સને ૧૨૯૨

સમજી ઠીક ચાલ્યું, પરંતુ ક્યુડલ પદ્ધતિ પ્રમાણે

ધણીપણના હક્કથી જેટલી સત્તા મળે તેના કરતા

વધારે સત્તા મેળવવાની એડ્વર્ડને ઇચ્છા થઈ.

તેણે એવો આગ્રહ કર્યો કે સ્કોટલેન્ડની અદાલતોમાં જે ફેસલા થાય, તેપર સ્કોટલેન્ડના અમીરોએ અને નગરવાગીરોએ મને અપીલ કરવી, અને ગિઅેન સખવી તેને ફ્રાન્સના ગજા જોડે લડાઈ થઈ, તેવારે પોતાની જોડે આવી તેની સામે લડવાને સ્કોટલેન્ડના અમીરોને બોલાવ્યા તેઓએ ચીડવાઈ જઈ આવવાની ના કહી, અને ઇંગ્લાંડની સત્તા ઉરાડી દેવાને આગ્રહ હોવાથી તેઓએ ફ્રાન્સના રાજા જોડે યુદ્ધ કરાર કર્યો, અને ઇંગ્લાંડની સરહદ આગળી હમ્બર્લેન્ડ પરગણું લઈ પેરાન કર્યું.

એથી એડ્વર્ડને ઘણો ક્રોધ અઠ્યો. પોતાની વતી પોતાના બાઈને મારફ્ટની માકલી તેણે ઉત્તર ભરૂં માફુ લશ્કર લઈજઈને બેરિક શહેરને ઘેરા ધાવ્યો, અને તે શહેરના રહેવાશીઓના મહેણાંથી ખીજવાઈને ગાંડા જેવો ખની જઈ સર્વેને ધાતકી રીતે મારી નાંખ્યા.

સાલવાડમાં ૫-
દેવવઢેનો વિચર,
સને ૧૨૯૫

બેલિઅલ હજી તેની અવસા કરતો હતો તેથી તેણે

પછી એડિન્બરો, સ્ટ્રોલિંગ, અને પર્થ શહેરો

સર કર્યા અને મોન્ટ્રોઝમાં બેલિઅલને કેદ પકડી

ઇંગ્લાંડ માકલી દીધો. પછી એ રાજ્યપર હકૂમત ચલાવવાને તેણે ઇંગ્લેન્ડની એક કૌન્સિલ નીમી, અને સ્કોટ નગરના જે "પવિત્ર પાપાણુ" ઉપર સ્કોટલેન્ડના રાજાઓનો પદ્મબિષેક કરવામાં આવતો હતો, તે પાપાણુ તથા સરકારી જવેગત ઇંગ્લાંડ લઈ ગયો. આ

૧ આ પુરૂષના પિતાએ આકસફર્ડની બેલિઅલ પાઠશાળા સ્થાપી હતી.

પાપાણુને વેસ્ટમિન્સ્ટરના દેવગમંતી બાદશાહી ખુરશીના આસન પર જડયોછે, અને એપર ઇંગ્લાંડના રાજાઓનો અદ્યાપિ રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવેછે. સ્કોટ લોકો કહેતા કે એ પાપાણુ મોડો વહેણે જ્યાં જ્યાં લઈ જવામાં આવશે, ત્યાં ત્યાં સ્કોટ રાજાઓનો અમલ ધરે; અને ૧ લા જેમ્સ રાજાનો પદાભિષેક થયો તેવારે એ બિલ્કલકચન ખર પડ્યું.

વેલ્સ દેશ જીતી લીધા, તેમ સ્કોટલાંડ દેશ હવે જીતાયો, એવું એડવર્ડે ધાર્યું. પરંતુ જે લોકોની જોડે તેને કામ પડવાનું હતું તે લોકોને તેણે ઝીંજ્યા નહિ. પોતાની સ્વાધીનતા જતી રહ્યાથી જુસ્સાવાળા સ્કોટ લોકો ક્રોધે બરાબા હતા, અને વિલિખ્યમ વાલેસ નામે બહાદુર બહારવટીઆ નાછોટે ખંડનો ઝુડો ઊભો કર્યો તેવારે લોકોનાં ટોળે ટોળાં તેને જઈ મળ્યાં.

વિલિખ્યમ વાલેસ સને૧૨૯૭ વાલેસ હિમતવાન અને મનુર હતો. તેણે લાન્કેરાહેરના કિલ્લામાંની ઇંગ્લેજ લશ્કરી ટૂંકડીને વાઢી નાંખી, સ્કોન નગરપર છાપો માર્યો, અને ઇંગ્લેજ જશ્વિરિયરને કહાડી મૂક્યા. પછી સર વિલિખ્યમ ડગ્લસ કરીને ખીજે બહારવટીઆ હતો તેની મદદથી તેણે સ્ટ્રાથ્લિમમા ઇંગ્લેજ સૈન્યનો પરાજય કરી જોન રાજાની તરફથી પોતે “રાજ્યરક્ષક” થયાનાં જાહેરનામાં પ્રસિદ્ધ કર્યા.

આ વેળા એડવર્ડે ફ્રાંસમાં હતો. એ પ્રાંતના બંદરેમાં ઇંગ્લાંડમાંથી ઉન બચીને વહાણે જતા તેમને ફ્રાંસનો ૪થો ફિલિપ રાજા પકડેના હતા તેથી તેની સામે લડવામાં ફ્લેમિંગ લોકોને સહાય કરવાને તે ત્યાં ગયો હતો. આ સમયે એડવર્ડને માથે બારે વિપત્તિઓ આવી પડેલી હતી; આયર્લાંડમાં અસ્વસ્થતા હતી, વેલ્સમાં ખંડ ઉઠ્યું હતું, અને તેને ફરેબ ઈ તેની કનેથી ગિએનપ્રાંત પડાવી લેવાને ફિલિપ મથતો હતો. નાણાંની બીડ પડ્યાથી તેણે પાદરીઓની કને તેમની વાર્ષિક ઉપજનો અડધો ભાગ માગ્યો, પરંતુ પોપની આગ્રાથી તે આપવાની તેમણે ના

એડવડે ભારે
કરવેરા લેઉ, સને
૧૨૯૭

કહી. તેણે તેમને કહ્યું કે એ તમે જો નહિ આપો તો
તમને ન્યાયની કચેરીએમા ઇન્સાફ અથવા
રક્ષણ મળશે નહિ. એથી તેમને આખરે હા

કહેવી પડી પછી કેટલાક ઇંગ્લેન્ડ અમારેએ ગિએન જઈને
લડવાની ના કહી. તેઓએ એ પરદેશી સસ્થાનોની દરકાર
રાખી નહિ, અને વિચાર્યું કે રવેરામા કાઈ એાઈ લડાઈએ
નથી. ફ્રેન્ચ રાજની સામે લડવાને આતુર હોવાથી તેણે પ્ર-
જા પર કરવેરા નાખ્યા અગાઉ જીન પર જેટલો વેરા લેવામા આ-
વતો તેનાથી છગણો તેણે વધારી દીધો, પુજ્જળ ખોરાક પુરો
પાડવાને પરગણાને હુકમ કર્યો અને ગામના ગૃહસ્થાને નાઈટો
ખિતાબ લેવાને બોલાવ્યા, એ ખિતાબને માટે તેમણે ભારે રકમો
આપી. યુદ્ધમા લડવા સાથે સિપાઈએને લઈને આવવાનો ત-
મામ જમીનદારોને પણ તેણે હુકમ કર્યો. એથી પાર્લમેન્ટે બડ
મચાવ્યું, અને તેણે એડવડે ઉપર ગેરવાજબી કર ઉધરાવવાનો આ-
રોપ મૂક્યો, તેવારે જે ઉદાર વૃત્તિને લીધે તેના પર લોકોની પ્રીતિ
થઈ હતી, તે ઉદાર વૃત્તિથી તેણે કબૂલ કર્યું કે મારી ભૂલ થઈ
છે. પરંતુ મેં તો ઇંગ્લાડની આખરે જળવવાને એ કામ કર્યું છે,
અને હું તમને વિનંતિ કરું કે તમે વફાદાર રહી મને સહાય
થરો. પછી યુદ્ધ કરવાને તેમણે પોતાનું અનુમત આપ્યું, પરંતુ
એક પટો તૈયાર કરી તેની કેડે ફ્લાડર્સ મોકલ્યા.
એ પટાખ તેણે પોતાની મહી કરી એ પટામાં
તેણે કેટલાક વચનો આપ્યા હતા તેઓમાંનું એક
એ હતું કે હું હવે પાર્લમેન્ટની સમતિ વિના વધારે કર ઉધ-
રાવીશ નહિ, અને મને નાણાની નવી બક્ષિસ મળશે તે પ-
હેલાં હું લોકોનાં દુખ સદા ટાળીશ.

પાર્લમેન્ટ તેનાકને
નવા પટો કરાવી
લેઉ, મને ૧૨૯૭

એડવડેના માથા પર આઠલી બની મુઠકેલીએતો હતોજ,
અને હમણાં તેને સમાચાર મળ્યા કે સ્કોટ લોકો ઇંગ્લાડનો ઉત્તર-

ભાગ વેરાન કરે છે તેણે તાબડોતોમ અવેશ આવી સ્કાટ્ લાઈ પર કુચ કરી અને ફાહકકે રહે છે આગળ તેના અને વાલેસના લગકરોની બેઠપઈ અહીં પ્રખ્યાત સગ્રામ થયો સ્કાટ્ લોકો બહાદુરીથી લડ્યા.

ફાહકકેના સગ્રામ અને વાલેસે ધણી અતુરાઈથી તેમની હાબધ સન ૧૨૫૮ દૂકડીઓ કરી, લશ્કરનો કોટ કરી ઇંગ્લેન્ડ સીપાઈ

ઓ અવાપિ લેડે છે તેને કાંઈક મળતી ગોઠવણ કરી. પરંતુ સ્કાટ્ લોકો કરતા ઇંગ્લેન્ડની સખા ત્રણ ગણી હતી, અને તેમના તીર-દાગે આખી દુનિઆમાં સૌથી અઢીઆતા હતા તેમણે દુશ્મનની ફાજમાં ભગાણ પાડ્યાથી સખાબધ ઇંગ્લેન્ડ ઘોડેસ્વારો તેમાં ધુરી ગયા સ્કાટ્ લોકો કપાઈ મૂઆ, અને તેમના મૈન્યનો નારા થયો એક વર્ષે બડ મોર અમીરોને ક્ષમા કરી પરંતુ વાલેસ નાશી ગયો, અને રાજ્યની ક્ષમા સ્વીકારવાની તેણે ના કહી માત્ર વર્ષે કેડે જાક શોર્ટ નામે તેનો એક નોકર હતો, તેણે તેના વિધામધાત કરી

વાલેસને કાંસી દીધી, તા ૨૪ મી આગષ્ટ ૧૩૦૫ તેને ડન્યાર્ટન કિલનાના ગવર્નર સર જાન મોન્ડીથને હવાલે કર્યો સને ૧૩૦૫ ના આગષ્ટ મહિનાની ૨૪ મી તારીખે વાલેસને કાંસીએ લટકાવેા

ફાહકકેના ધુઈકેડે આઠ વર્ષ વગી એક વર્ષે સ્કાટ્ અને ઇંગ્લેન્ડ લોકોને બેળી દેઈ તેમની એક પ્રજા બનાવવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કર્યો એવિઅલના બનિજ જોન કોમિનની સરદારી નીચે અમીરો નિરંતર બડ મઆબ્યા કરતા પરંતુ એવે સને ૧૩૦૪ મા મનાહ થવાનો કાંઈક સખન જણાયો, તથાપિ એ અરસામાં એક વર્ષના દરખાસ્તમાં રાજર્ટ ઘૂસ કરીને એક બહાદુર અને તરણ સ્કાટ્ અગીર ઉધગતો હતો એ કારિકનો અર્લ અને એનન્ડેવનો લાડ હતો, તથા સને ૧૨૯૧ મા રાજર્ટ ઘૂસ નામે જે અમીરે ગાદીનો દાવો કર્યો હતો તેનો પૌત્ર થતો હતો, તેનાથી અડધા પડધા ડરીને એક વર્ષ તેને પાતાની પામે ન પામે રાખતો, અને કાર્યેવમાં સ્કાટ્ અને ઇંગ્લેન્ડની મિત્ર પાર્લમેન્ટ મોનાવ-

વાની ગોઢવણુ કરતો હતો તેવામાં કોમિનની તરફથી તેને કાને ઝીંવી વાત આવી કે સ્કાલ્યાડે લેકોનને મળી જઈ ધ્રુસ ઇંગ્લેન્ડની સામે કાવતરૂ રચે છે. બીજા દિવસની સવારે તરણુ ધ્રુસ દીઠામાં આવ્યો નહિ, અને પછી તેના વિષે ઝિંરી ખબર સાંભળી કે ડમ્ફ્રીજના એક દેવળમાં કોમિન નેડે ટોચ વાળી તેને તેણે મારી નાખ્યોછે, અને ઇંગ્લેન્ડ ન્યાયાવીરોને નગમ્માથી કહાડી મૂક્યાછે.

ધ્રુસ કોમિન
ની હત્યા કરેછે,
ફ્રુઆગે ૧૩૦૬

ધ્રુસે આ આરભ ખોટો કર્યો, કારણકે દેવળમાં કોમિનની હત્યા કરવાથી તેના પર ખૂનનો તથા દેવસ્થાનને અભડાવવાનો આરોપ આવ્યો, પરંતુ કેટલાક અમીરોએ તેનો પક્ષ કર્યો, અને છ અઠવાડીયાં કેડે યુકનની હિમતવાન કોન્ટેસે સ્કોલ નગરમાં તેનો રાખ્યાભિષેક કર્યો. એ કોન્ટેસે માફડફે હતી સ્કાલ્યાડે લેકોના રાખને માથે હમેરા માફડફે મૂગઢ પહેરાવ્યો જેઠાએ ઝિંવી દંતકથા આપતી હતી. એ દવડ રાજાએ આ સમાચાર વેસ્ટ મિન્સ્ટરમાં સાંભળ્યો. તે મદિા અને વૃદ્ધ હતો, તથા ચિંતાથી તેનું શરીર ધસાઈ ગયું હતું, તેપણુ ફરીને સ્કાલ્યાડ પર હલ્લો કરવાને તેણે નિશ્ચય કર્યો. ત્યાં જતાં પહેલાં તેણે પોતાના પુત્ર મિન્સ આજ વેદસને નાઈટ્સ ટેમ્પલસના દેવળમાં મહાન વિધિપૂર્વક નાઈટ બનાવ્યો. એ દેવળને હમણા ટેમ્પલ* (મંદિર) કહે છે. એ પછી માટી છ-

* એના પછીના રાજના અમલમાં (સન ૧૩૦૬-૧૩૧૨) નાઈટ્સ ટેમ્પલસ નામે ધનવાન સાધુઓની એક મંડળી કુએડના સમયમાં ઉભી થઈ હતી, તેને ઇંગ્લાડમાં અને બીજા દેશોમાં પોપની આજ્ઞાથી તોડી પાડવામાં આવી હતી. પોતાના મુલકમાંના સાધુઓની દોલત લઈ લેવાના સોજથી ક્રાન્સના રાજ ફિલિપે એ મંડળીને તોડી પાડવાને પોપને ઉશ્કેર્યો હતો. ઇંગ્લાડમાંની તેમનો મિલકત મુખ્યત્વે સંત જોનના નાઈટોને આપી દીધી હતી એ નાઈટો ટેમ્પલનો પો-ડો ભાગ કાયદા શિખનારા વિદ્યાર્થીઓને ભાડે આપતા અને એ રીતે કાયદા શિખવવાને અપાયેલી કેવિજે (ઈન્સ આફ કોર્ટ) માની એક કેસેજ એ થઈ.

યાફત યદ્ય તે વેળા તેણે કોમિનની હત્યાનું વેર લેવાના સોગત આધા, અને પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો કે હું મરી જાઉં તો માફ મડદું રકાટલાંડ જીતતાં લગી લશ્કરને માખરે રાખજો. તે હજારે હજારે કોલેલ ગયો અને પેચ્છોકના અલંબી સરદારી નીચે લશ્કરને આગળ મોકલ્યું. પેચ્છોકે રકાટલાંડના ધણાક અમીરોને કેદ પકડ્યા, અને પલાયન કરી જનાર પુસને ધ્યાનપ્રમ્પત

પહોડામાં નસાડી મુક્યો. કોધાયમાન યદ્ય એડવર્ડે ફરીને સખત વેર વાળ્યું; અમીરોને ફાંસીએ લટકાવ્યા, અને જુકનની કૌન્ટેસને લાકડાના પાંજરામાં પૂરી તે પાંજરે બેરિક કિલ્લાના કોટપર મુક્યું.

પરંતુ વેર લેનાર રાજાને માથે કાળ બમતો હતો, અને તેણે આગળ આસ્થા જવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તથાપિ સને ૧૩૦૭ ના જુલાઈ મહીનાની ૭ મી તારખે રકાટલાંડની યડમાં અર્ધ એન-ધ-સેન્ડસ નામે રથળમાં તેણે રેહ છોડી. સૌથી વડો કુમાર વેલ્સના રાહબદા એડવર્ડે કિપરાંત પોતાની ખીજ પત્ની ફ્રાન્સની માર્ગરેટથી થયેલા બે કુવરો તેણે પોતાની પાછળ મુક્યા.

કાર્નાવનનો ૨જો એડવર્ડ, સને ૧૩૦૭-૧૩૨૭.

. ધરેડો રાજા મરણ પામવાથી બનાવોનો બધો કુમ બદલાઈ ગયો. ૧ લો એડવર્ડ જીવ્યો હોત તો થોડા વખત લગી એ પુસ જીતાત એમાં રાફ નથી; પરંતુ બલા અને હોશિયાર માખાપનો પુત્ર એડવર્ડ છીછલો અને આળસુ હતો. તેને બાળપણમાં ઘણાં લાડ લડાવ્યાં હતાં અને તેણે પોતાના પિતાને ઘણું દુખ દીધું હતું. આ વેળા એની કિમર તેવીસ વર્ષની હતી એ દેખાવેડો અને માયાકરેલ હતો, અને એને નીચ સેડોની સોજત, મોજમત્રા અને મૂખાઈનાં કામો કરવાં બહુ ગમતાં. વીસ વર્ષ કેડે એનો ખેડક રીતે અંત આવ્યો, તોએ આવા દયા આણુવા જોગ રાજા પર આપણાં મનમાં બાવ ઉત્પન્ન થરી નહિ.

તેના બાપે મરતી વખતે તેને ત્રણ આગામી કરી હતી
 ૧. સ્કોટલેન્ડ જીતાય ત્યાં લગી વિગ્રહ જારી રાખવો; ૨. તેનું
 હૃદય પવિત્ર ભૂમિમાં મોકલી દેવું; ૩. પીપર્સ ગાવેસ્ટનને દેશવશ-
 માથી પાછો બોલાવવો નાહો. ગાવેસ્ટન ગાર્સ્કનીનો વતની હોઈ
 ઘણો દુરાચરણી હતો, અને એને ૧ લા એડવર્ડ
 માનીતો ગાવેસ્ટન દેશપાર કર્યો હતો. એ ત્રણે આગામી રાજાએ
 પાળી નહિ તેણે ઝટપટ દક્ષિણ બહાર પાછો ફરી
 છૂસને ત્રણ વર્ષ લગી લડવાની તૈયારી કરવાના અવકાશ આ-
 વ્યો. એડવર્ડ પોતાના બાપને વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં ભૂમિદાહ કર્યો.
 અને તેને મૂઆને મહીનો ન થયો એટલામાં ગાવેસ્ટનને પાછો
 બોલાવી પુષ્કળ દોલત અને જમીન પદવી આપી, અને ૪ થા ફિ-
 લિપની કુવરી ઈસાબેલાને પરણવાને તે ફાન્સ ગયો, તે વારે એ
 માસ લગી તેને રાજપ્રતિનિધિ ડરાવ્યો.

તે ઇંગ્લાંડ પાછો આવ્યો તે વારે સને ૧૩૦૮ ના ફેબ્રુઆરી
 માસની ૨૫ મી તારીએ તેના અને તેની રાણીનો ગાળ્યાભિષેક
 કુશમાં આવ્યો. રાજાએ ગાવેસ્ટનને હાથ બધા રાજકારનાર
 સોંપ્યો. એ રાજાનો માનીતો, રંગીનો, ઉન્મત્ત, અને લોભી હતો.
 રાજાની જોડે ઉજળીએ અને કીડાપુલ કરતો, અને અમીરોનું
 અપમાન કરતો. એને એ વાર દેશનિકાલ કર્યો,
 પરંતુ બહેવાર રાજાએ તેને પાછો બોલાવ્યો. એક
 વરસ પાર્લમેન્ટે રાજાના હાથમાંથી રાજસત્તા ખ-

આર્ડેનરો. સને
 ૧૩૧૦—૧૩૧૧

રૂપથી ખુમવી લઈ “લોડર્સ આર્ડેનરો” નામે બિરાપો અને
 અમીરોની એક મંડળીને સોંપી હતી. એ મંડળીએ કેટલાક
 નિયમો બાંધી રાજાની સત્તાની હદ દર્શાવી હતી. આજ પાર્લમેન્ટ-
 ને પહેલ વહેલી ઘોડા વખત લગી વિસર્જન કરી નવા મેમ્બરો
 નીમ્યા વગર પાછી બોલાવામાં આવી હતી ગાવેસ્ટને ઘોડા
 સમય પૂર્વે દેશ-દો બોગવ્યો, પરંતુ છેવટે તે પાછો ઇંગ્લાંડમાં
 આવ્યો, ત્યારે સ્કોટલેન્ડમાં બાગેનોએ તેને કેદ પકડ્યો. બારિકનો

ગાવેર નર્મ બન,
સને ૧૩૧૨

અર્લ તેનો કંદો રાત્ર હોય, તેના હાથમાં તે સપડાઈ
ગયાથી રાજના કાકાના દીકરા લાન્કાસ્ટરના અર્લ
ટોમસની મમલ સને ૧૩૨૨ ના જૂન મહીનાની
૧૬ મી તારીખે ઇલાકલોટકરી પર તેના શિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો.

આ વેળા રાજા મોનરોપમાં પોતાનો કાળ ગુમાવતો હતો, અને
સ્કોટલેન્ડ દેશ તેના હાથમાંથી જતો રહેવાની તૈયારીમાં હતો. સને
૧૩૦૭ પછી ધ્રુસે એક પછી એક રાહેરો લઈ લીધાં હતાં, અને
એ ર્વર્ડ અને ગાવેરને સને ૧૩૧૦ માં તેના પર ચઢાઈ કરી હતી
તેમાં તેમણે જરાએ કાંબુ ન હોત. ધ્રુસ છેવટે સને ૧૩૧૪ માં
સ્કોટલેન્ડ અને બેરિક સિવાય હરેક સ્થળનો ધણી થઈ પડ્યો;
અને સ્કોટલેન્ડ કિલોનો ગવર્નર એવેતો સપ-
ડાઈ ગયો કે તેણે તેને વચન આપ્યું કે જો મારો
ફટકારો નહિ થાય તો સંત જોનને દિવસે એટલે
તા. ૨૪ મી જુને હું તમારે શરણે આવીશ. એ-

બાનકબર્નનો
લડાઈ તા. ૨૪ મી
જુન સને ૧૩૧૪

ડવર્ડે પોતાનો માનીતો ગુમાવ્યો હતો. તે એટલો બધો મુસ્ત
હતો તો પણ બ્યારે ઉછેરતો ત્યારે તેનામાં ધણું યરાતન
આવતું. પછી ઉત્તરબણી જઈ એ ર્વર્ડ સ્કોટલેન્ડ કિલોની થડમાં
બાનક નામે નાના નાળા આગળ ધ્રુસની સામે થયો. સ્કોટ-
લેન્ડની સ્વતંત્રતા મેળવવાનો કિંવા જીવાનો પ્રસંગ આવ્યો, અને
સ્કોટલેન્ડે બ્યારે ઉત્સાહથી લડવાને તત્પર થયા. સંત જોનને દિવસે
પુરુ થયું. બર્ન નામે સ્કોટલેન્ડના એક કવિએ ચારસે વરમ કેડે
એ લડાઈ વિષે પ્રસિદ્ધ ગીત" જેડયું હતું તે ૫મી જાણાય છે કે
એ મંગ્રામને સ્કોટલેન્ડના લોકો અણપિ સંભારે છે. રોબર્ટ
રાજાએ પોતાના લશ્કરની આગળ બાઈએ જોવાની, તેઓને
લાકડાંવતી અને ઘાસના જડીઆંવાળી માટીવતી ઢાંકી દેવાની,

જોલસ સેગે રહી, રૂમિર અર્થુડે જોલે
ધન્ય ધન્ય તે આટ, સદા ધ્રુમ્યાધ્રુસ વેલે

અને મોખરાના સિપાઈઓને ધુટણવાળીને બેસાડી વોલસની પેઠે બાલેદારોનો કોટ કર્યો. ઈંગ્લેન્ડ તીરદાનેના બાણે તેમને ખૂબ વાગ્યા, પરંતુ તેઓ ધર્મી આવી બહાદુરીથી લડ્યા ઇંગ્લેન્ડ પોડે-સ્વારોએ ધસારો કર્યો, તેવારે તેમના ધોડાઓને ઊભા બાલા વારવાર એટલા તો ભોંકાયા કે આખરે તેઓમા બગાણુ પડ્યું એ વેળા હાઈલાંડ આકરોની એક ટોળી ટેકરીપર ચઢી આવતી હતી, તેને ઈંગ્લેન્ડે જૂલયી દુશ્મનની ટોળી બણી ઇંગ્લેન્ડ લશ્ક-

રમા ગબરાટ થઈ ગયો, અને અમીરો તથા નાઈટો

સ્કોટલેન્ડે દેશ
સ્વતંત્ર થયો

મુંદર કમમા ગોઠવાયલા હતા, તેઓ પાછા

કરી પલાયન કરી ગયા. એડ્વર્ડ પડે

બેરિક નાશી ગયો, પરંતુ તેનું લશ્કર વીખરાઈ ગયું, તેના અમીરો કેદ પકડાયા, અને બારે લૂટ રાત્રીને હાથ ગઈ. સ્કોટલેન્ડે ઈંગ્લાંડની તાબેદારી છોડી દીધી હતી

ઈંગ્લાંડને બારે નામોશી લાગી, અને છ વર્ષે લગી લોકો દુઃખ પામ્યા દેરામાથી લશ્કરી નોકરીને માટે જોઈતા માણસોની ઘટ પડી ગઈ હતી; નકારી માસમો, દોરની મરકી, તથા રાજાના નોકરાના

અતિ લોભથી ખોરાકની અછત થઈ ગઈ પાર્લે-

દુકાળ, અને
આકેત

મેન્ટે કાયદો કરી ખોરાકનો બાવ વધતો અટકાવ-

વાનો પ્રયત્ન કર્યો, એ ઉદાપણ બરેલું ન હોય,

એનું પરિણામ એ થયું કે ખોરાક સોંધો મળવાથી લોકે પુષ્કળ ખરીદ કરી લીધા એથી દુકાળ પડ્યો, તેમા ઘણા માણસો મરણ પામ્યા સ્કોટલેન્ડે પણ ઈંગ્લાંડનો ઉચ્ચ ભાગ વેચન કરતા હતા રાખેતો બાઈ એડ્વર્ડ જૂન આયલોન્ડ પર ચઢાઈ કરતા હતા; અને સને ૧૩૭૦ માં એડ્વર્ડ છુલી ડી સ્પેન્સરને પોતાનો માનીતો

કર્યો એણે પોતાના બાપની સહાયતાથી લા-

માનીતો
૧૨૫-૧૨૨

ન્કાસ્ટરનો અર્લ ટામસ મુખ્ય પ્રધાન હતો,

તેને ખમેડી પ્રધાનપદ સીધું, અને ગભ્યકાગબાર

ચલાવ્યા. રાજના આગલા માનીતાથી એ ડીસ્પેન્સરો વધારે મળીઆતા હતા, પરંતુ થોડા સમય કેડે તેમની જોડે બારનોને ઠેઠા થયો, અને વિગમોરના લોર્ડ રોજર મોર્ટિમરની તથા હેરીફોર્ડ અને લાન્કાસ્ટરના અલ્બોની સરદારી નીચે હથિઆર આવી તેઓએ ઈંગ્લાંડનું રાજ્ય લેઈ લેવાને સ્કોટ્લાંડના રાજા જોડે એકઠા કર્યા.

પરંતુ આ વખતે એડ્વર્ડ સાવધાની રાખી; સ્કોટ લોકો બંડ-બારોને મળી જઈ રોકે તે પહેલાં તે તેમની સામે ગયા. હેરીફોર્ડના અલ્ડ મરાયો, મોર્ટિમરને ટાવરમઢપર ચઢાવી દીધો,

અને લાન્કાસ્ટરના ટોમસનો શિરચ્છેદ કર્યો.

લાન્કાસ્ટરનો શિરચ્છેદ કર્યો, સને ૧૩૨૨

ગાવેસ્કનની હત્યાને માટે એને એડ્વર્ડ માફી આપીજ ન હેતી. પછી એડ્વર્ડ પોર્ક નગરમાં પાર્લમેન્ટ બોલાવી પહેલાંના નિયમો રદ કર્યા;

અને બારોનોની સત્તા ઘટાડવાની ઈચ્છાથી તેણે પાર્લમેન્ટને રામજીવી

અતિ અગત્યનો કાયદો કરાવ્યો. એ કાયદો એ હતો કે “ રાજા,

ધર્મોધિકારીઓ (આર્ચ બિશપો, બિશપો, વગેરે), અલ્બો, બા-

રનો અને રાજ્યના સાધારણ લોકો (કામન્સો) એ સઘળી

બાબતોનો નિર્ણય કરવો જોઈએ. ” કાયદા કરવામાં કામન્સોને પહેલ

પહેલા આ જ વખતે સામિલ કર્યા; અત્યાર લગી માત્ર કરવેરા

સંબંધી તેમની સલાહ પૂછવામાં આવતી હતી.

કાયદાબાંધવા- માં કામન્સો સા- મિલ થાયછે, સને ૧૩૨૨

હમણા ડીસ્પેન્સરો અમલ ચલાવતા હતા,

પરંતુ તેમનાપર રાણી અને પ્રજાના મનમાં તિર-

સ્કાર ઉત્પન્ન થયો હતો, અને દેશમાં અધિર અને

ધોટાજો ચાલતો હતો. સને ૧૩૨૫ ની રાજઆતમાં ઈસાબેલા રાણી

પોતાના બાઈજ થા ચાર્લસ જોડે ગિયેનની ઠકરાત સંબંધી વાંધો

હતો તે પતાવવાને ફ્રાન્સ ગઈ, અને થોડા મહીના પછી પો-

તાના પુત્ર રાહબદ્ધ એડ્વર્ડને ઠકરાતને માટે કેન્થ રાજનું

સેવકપણું સ્વીકારવાને ત્યાં તેડાવ્યો. પરંતુ એડ્વર્ડને ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂકી પોતાના કુમારને રાજ્યાસને બેસાડવા સાફ લોર્ડ મોર્ટિમર (એ ફ્રાન્સ નાશી ગયો હતો) જોડે રાણી કાવતરું કરતી હતી, તેથી તે તથા રાજાજોડે એડ્વર્ડ ઇંગ્લાંડ પાછાં આવ્યા નહિ. સને ૧૩૨૬ ના સપ્ટેમ્બર માસની ૨૪ મી તારીખે થોડા લશ્કર સહિત સફોફને કોઠે તે ઉતરી કે લાગલા આર્ય મિરાપ અને બારનો તેને મળી ગયા.

સધળા લોકે તજી દીધાથી દુખી રાજા હીરથેન્સરોની જોડે વેલ્લસ નાશી ગયો અને જ્ઞાતજ્ઞેનમાં કેદ પડડયો. અને હીરથેન્સરોને ફ્રાંસીએ લટકાવ્યા, અને સને ૧૩૨૭ ના જાનેવારી

મહીનાની ૭ મી તારીખે વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં મળી પાર્લમેન્ટે રાજાને રાજ્ય ચલાવવાને નાલાયક ઠેરવ્યો. તેના રાજદંડ બાગી નાંખી તેને બદલે

તરણ એડ્વર્ડની આણુ ફેરવી. રાજાના બાજ અતિ ફરણાજનક છે. તેણે કહ્યું કે “હું મારી પ્રજાની પ્રીતિને આઠણો થોડો પાત્ર થયો, તેથી મને ઘણો અફસોસ થાયછે, અને અહીં જોડેલા છે, તે સર્વેની ક્ષમા માગુંછું. પરંતુ હવે ખીજો ઉપાય નથી તેથી, મારા બધેક પુત્રને તમે રાજા બીચો તેટલા સાફ હું તમારો આભાર માનું છું.” પછી તેને જુદા જુદા કિલ્લામાં પૂર્યો; અને સને ૧૩૨૭ ના સપ્ટેમ્બર માસની ૨૧ મી તારીખે મોર્ટિમરની આગાથી બર્કલી નામે ગઢમાં ફૂરંગી તેના પ્રાણુ લીધા.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

સો વર્ષનો વિગ્રહ-ગામઢીઆઓનું વંદ.

૩ જી એપ્રિલ, ઈ. સ. ૧૩૨૭-૧૩૭૭.

(શ્યામ પુવરાજ, ઈ.સ. ૧૩૩૬ માં મરી ગયો)

૨જી રિવર ઈ. મ. ૧૩૭૭-૧૩૯૯.

સને ૧૩૨૭ ના જાનેવારી મહીનાની ૨૯ મી તારીખે તરણુ શાહજીદાનો પટ્ટાભિષેક થયો; એની વતી રાજ્યકારભાર કરવાને રક્ષકો નીમાયા, પરંતુ પહેલો આર વરસ લગી રાજ્યનો વાગવિક અખત્યાર ઈસામેલા ગણી તથા તેનો માનિતો લેડે મોટિમર જયારી પડયાં એ પછી એપ્રિલ રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી. તેણે સને ૧૩૨૮ માં એનોના કોનની દીકરી કિલિયા વેરે

શ્યામની બા-
ચાવરખા (સમી-
૧૫૯૫), ઈ. સ.
૧૩૨૭-૧૩૩૬

લગ કર્યું; મને ૧૩૩૦ ના જૂન મહીનાની ૧૫ મી તારીખે તેના પહેલા પુત્રનો જન્મ થયો. એ કુમાર પાછળથી શ્યામ પુવરાજના નામથી પ્રખ્યાત થયો. મોટિમરની ઉત્કેરણથી પોતાનો કોઠો કેન્ટોને

અર્લે ગરદન મગવાથી એપ્રિલની આંખ ઉઘડી, અને એજ વરસના નવેમ્બર મહીનામાં કેટલાક મિત્રોને લેઈને મધ્યગે નોટિંગ ગાહામ નામે ગડમાં તે પુર્યો, અને મોટિમરને પકડ્યો. મોટિમરને માથે અમીરશાહ પુલકજ આરોપો મૂકી દિવાન

મોટિમરની
૫૩મી.

ઠેરવ્યો, અને મને ૧૩૩૦ ના નવેમ્બર મામની ૨૯ મી તારીખે ટેબર્ન (એને એ વેળા " ડી અલમ " કહેતા હતા)માં ફાંસી લીધી. ઈસા-

મેલા રાણીને નોર્ફોક માટેના રાઈઝિંગ નામે કિલ્લામાં પૂરી લગ્નમયંત નજરકેદ ગામી.

એમ એગણીય તાંત્રી કિમર થયા પહેલાં એપ્રિલ ૫૨૭૫,

અને પુત્રનાન થયો, તથા તેને માથે રાજ્યની જખાબદારી આવી
 અંના અમલનો ઇતિહાસ એ પ્રકારનો છે, ૧—પરદેશો જોડે થયેલા
 વિગ્રહો, અને ૨—સ્વદેશમાં બનેલા મોટા બનાવો આપણે એ
 અને પ્રકારના ઇતિહાસનું જ્યુડ જ્યુડ વર્ણન કરીશું આ સમે
 સ્કાટ્લાંડ દેશ સ્વતંત્ર હતો, તેપણુ અને દેશોની વચ્ચે મારામા
 રીઆ થયા કરતા, અને સાત વર્ષનો બાબકુવર માત્ર મુકીને
 રાખઈ રાજ્ય મરી ગયો એટલે ૩ જ એડ્વર્ડે સ્કાટ્લાંડ પર
 ચઢાઈ કરી, જોન બાલિઅલના સૌથી વડા પુત્રને રાજ્યાસને

એસાડ્યો થાડા વખત પછી બાલિઅલને પાછો
 હાકી કહાડ્યો પરંતુ ફ્રેંચ લોકો સ્કાટ લોકોના
 મિત્ર હતા તેથી એડ્વર્ડે સ્કાટ્લાંડ પર ચઢાઈ ક-

ર્ચીથી ફ્રાન્સના છઠ્ઠા ફિલિપ રાજ્યને આસ્કનીપર સ્વારી કરવાનું
 બહાનું મળ્યું ફિલિપને ગિઅેન પ્રાંત લેઈ લેવો હતો આ સમે
 ફ્રાન્સના લોકોનો ઇંગ્લાંડ જોડે બિનનો બહેળો વેપાર ચાલતો હતો

અને તેમનો નાલાયક રાજા ફ્રાંકો લુઈ તેમની
 કનેઈ જખરદસ્તીથી નાણા કઢાવતો હતો તેથી,
 તેનાથી પોતાનું સરક્ષણ કરવાની આ જ મમ

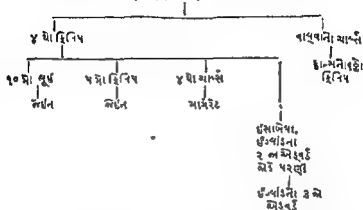
યના અરમામાં તેમને જરૂર પડી હતી તેમનો આગિવાન
 જેમ્સ વાન એટોવેલેડે “ પેન્ટનો બુઅર ” કહેવાતો હતો
 તેણે તેમને સહાય કરવાનું તથા ફ્રેન્ચ ગળની તાબેદારી છોડી
 દઈ તેઆ એડ્વર્ડનું સેવકપણુ સ્વીકારે તેમણે “ ફ્રાન્સના
 રાજા ” નો ઈલકાબ ધારણ કરવાનું એડ્વર્ડને કહેણ મોકલ્યું

એ કહેણ એડ્વર્ડે માન્ય કર્યું એણે પોતાની ઢાલપર ફ્રા
 ન્સનું રાજ્યચિન્હ ચીતરાવી “ ઈઅર અને મારો હથ ” એ કોટ-
 વત લખાની અને પોતાની મા ઈસાબેલાના
 હથથી ફ્રાન્સની ગાદીના ઘવો કર્યો ઈસાબેલા
 ફ્રાન્સના રાજવરાની વડી રાખ્યાની હતી, અને

એડ્વર્ડે ફ્રાન્સ
 નો ગાદીનો ઘવો
 કર્યો

૧. ટો ક્વિલિય નાની રાખ્યાનો હતો. એ દાવો ખોટો હતો, કારણ કે ફ્રેન્ચ કાયદાની રૂઢિએ સ્ત્રીને ગાદી મળી શકે નહિ.

ફ્રાન્સનો ૩જો ક્વિલિય.

પરંતુ ૧ ટો ક્વિલિય રાખ્યાસને ખોટો તેવારે એડવર્ડ એવી તકરાર ઉઠાવી કે ફ્રાન્સની ગાદીપર સ્ત્રી પડે એમી શકે નહિ એ વાત ખરી, પરંતુ તેનો પ્રથમ વારમ છેલ્લા રાજાનો છેક નિકટનો સગો ભાગીધો ફ્રાન્સની ગાદીપર તેનો હક છે. એવી પ્રખ્યાત " સો વર્ષનો વિગ્રહ " બિઘો. યોડા સમય બંધ રહી પાછો ચાલે એમ રહી રહીને એ વિગ્રહ ઇંગ્લાંડના પાંચ રાજાના અમલ પર્વત ચાલ્યો. ક્ષેત્રિગ લોકો જોડે એ વિગ્રહનો સંબંધ હવે રહ્યો નહિ. એ વિગ્રહથી સાકો બહુ કટ પામ્યા, કારણ કે એ વઢવાડ માત્ર મંચા મેળવવા માટેજ હતી, બેઉમાંની એકે પ્રજાનું બહુ કરવાનો બિઝકુલ હેતુ નહોતો. પરાક્રમ કરવાનો આ સમય હતો. આ વેળા અમીરો ગમતને મોટે જોડી લગ્ન એમ લડીને પણ પોતાની છંદગીને નેપ-મમાં નાંખવામાં તથા બહાદુરી અને હિંમતના એસો કરવામાં આનંદ માનતા. આ શુરસાવાળી હિંમત અને નાશ્ટને છાજો

અમુ પ્રમાણિકપણું ધણે અરો વખાણવા લાયક હતાં,
બહાદુરો. પરંતુ અમીરો તેનો ઉપયોગ માફિમાઈ માત્ર
કરતા. તેઓ યુદ્ધે ચઢતા તેવારે બળતાં ગા-

મડાંની, નારા પામેલા પાક અને દ્રાક્ષની વાડીઓની
તથા પીઝ પામતા લોકોની બિનકુલ દગ્ગર કરતા નહિ.
અમવા કમાળ લોકો એ સમે “ હરામખોર ” કહેવાતા અ-
ને કરા લેખામા ગણાતા નહિ. એ દ્વંડેના અમલમાં એ
વિગ્રહના ત્રણ યુદ્ધકાળમાં વિભાગ પડ્યા હતા. જે સ્થ લોકો
સને ૧૩૩૮ માં પોર્ટુગેસમથ બદરપર હલ્લો કર્યો, એટલે પહેલા
યુદ્ધકાળ રાઈ થઈ મને ૧૩૮૭ સુધી પડ્યો. તેમાં સામે મેળ

સો વર્ષનો વિ-
ગ્રહ પહેલા યુદ્ધ-
કાળ. ઈ. સ.
૧૩૩૮—૧૩૪૦

બેનાં ઈંગ્લેન્ડેને જય મળ્યો. સને ૧૩૪૦ ના જુન
મહીનામા ફ્રાન્સને કાઠે આવેલા સ્લોઈ બદાની
થડમાં નૌકાયુદ્ધ થયું તેમાં તથા ફ્રાન્સના ઉત્તર ભા-
ગમાં આવેલા કેસી નામે ગામમાં સને ૧૩૪૬ ના
આગષ્ટ માસની તા. ૨૬ મીએ બીજું યુદ્ધ થયું

તેમાં તેમને મોટા વિજય મળ્યા. કેસીના મંચામમાં ઈંગ્લેન્ડ
તીરંદાનેએ ફ્રાન્સ નાઈટોને સજડ હરાવ્યા. એ યુદ્ધમાં બંદુકના
દારને ઉપયોગ પહેલવહેલો કરવામાં આવ્યો, અને વેલ્સના શાહ-
જાએ એ દ્વંડે સોળ વર્ષની ઉંમરે બહાદુરી કરી નાઈટિના અધિકાર
મળ્યો. એ દ્વંડેનું નામ શ્યામ યુવરાજ પડ્યું હતું. આ જ સંગ્રામ
કેડે શ્યામ યુવરાજે પોતાની ડેલી પર ત્રણ પીઝાંની કલમી
અને “ હુસેના બાગુલું ” એવી કહેવત ધારણ કર્યા અમુકે-
વાયછે, પરંતુ એનો આધાર સંરાપયુક્ત છે. ઈંગ્લાંડનો પાટવી
કુંવર અઘાપિ એ કહેવત અને ત્રણ પીઝાંની કલમી ધારણ કરેછે.

પછી કાલે રાહેરને ઘેરો ઘાલ્યો. એ ઘેરો અગી-
કવનો રેશો. આર મહીના પર્વત એટલે સને ૧૩૮૬ ના સપ્ટે-
મ્બરથી મને ૧૩૮૭ ના આગષ્ટની ૬ થી તારીખ

લગી માલ્યો તાર્કીય ૪ થી આગટે એ સહેરથી ટકી સકાય
 નહીં, એટલે છ બહાદુર નગરજનો લોકોને માટે દયા માગવાને
 ઉપાડે પગે અને ડોડમા ફાંસો પાતીને બહાર આવ્યા બની ગઈ
 ડિવિર્યાએ તેમને જીવતા રાખવાને એડવર્ડને ધણી આ-
 જીજી કરી વિનવ્યો નહોત તો તે તેમને ફાંસી દેત એડવર્ડે કાંપેને
 ઇંગ્લેન્ડથી વમાવ્યું એ નગર ખર્ચે વગમ લગી ઇંગ્લેન્ડના તાખામા
 રહ્યું, અને એવો ઇંગ્લિશ માનલમાના વહાણોનું ધણું મૂલ્ય
 થવું આજ વખતને સુમારે, અને કદાચ કાંપેના ઘેરાની પાલ-

ગીરીમા ૩ લા એડવર્ડે આર્ડર આપે ધી ગાર્ડ

આર્ડર આપે
 ધી ઈંગ્લેન્ડ મા
 ૨૧૧૦ ૧૬૫૧ સેન
 ૧૩૪૮

એ નામે પ્રખ્યાત પત્ની મ્યાપત કુટુંબ એમા
 પચીસ નાકરો હતા, અને છરીમમે નાકરો

ગણતરી નહોતી

મહીનાની ૮ મી તારીખે સલાહના કોલકરાર પર સહીઆ થઈ. એ તહનામાની રૂઠ્ઠીએ એડવર્ડે ક્રાન્સની ગાદીપગથી પોતાનો હક્ક ઉઠાવ્યો, પરંતુ તેણે આકિવટૈન, પ્વારૂ, ગાર્કની અને કાલેપર સ્વતંત્ર ગણતો અપત્યાર ચલાવ્યો. એથી ખીજા યુદ્ધકાળની સમાપ્તિ વેળાએ ઇંગ્લેન્ડના તાબામાં ક્રાન્સનો ધણો ભાગ હતો.

પરંતુ તેતેમણે ત્રીજા યુદ્ધકાળમાં જોયો. શ્યામ યુવરાજે રૂથેનમાં ચાલતા ઝઘડામાં હાથ ધાલ્યો, તેથી ક્રાન્સના ૫ માં આર્લ્સ રાજ્યોએ ફરીને વિગ્રહ આરંભ્યો. શ્યામ યુવરાજ આકિવટૈનનો ડબ્લ્યુ. યર્ધ બોર્ડો નગરમાં અમલ ચલાવવા ગયો હતો. પોતાના બાપ જોન કરતાં આર્લ્સ વધારે ચતુર હતો. તેથી તેણે લડાઈમાં ન લડતાં ઉજડ પ્રદેશને માર્ગે લાંબી મજલો કરાવી ઇંગ્લેન્ડને હેરાન કર્યો. શ્યામ યુવરાજ મરિા હતો, અને ચીઠીઆ સ્વભાવનો યર્ધ ગયો હતો; લીમોઝ રાહેરના લોકો રાત્રુ જોડે મળી ગયા હતા, તેથી તેમની કતલ કગવી તેણે પોતાની ક્રીતને કલંક લગાડ્યું; પરંતુ આર્લ્સે દર દરે તેના પર હાથ કર્યો. છેવટે બિમારીને લીધે યુવરાજને ઇંગ્લાંડ પાછા જવું પડ્યું, અને એ વખતથી ઇંગ્લેન્ડની હાર થઈ. સને ૧૩૭૧ માં રુથાનિઅર્ડોએ તેમના નૌકાસૈન્યનો પરાબલ કર્યો, અને ૧૩૭૪ ની સાલ લગીમાં તો ફ્રેન્ચોએ કાલે, બોર્ડો અને બાયોન પરમણું મિલાવતો તમામ મૂંચક તેમની કનેથી પાછો છૂટી લીધો. એથી છવીસ વર્ષપર વિગ્રહનો આરંભ થયો હતો તે વારે ક્રાન્સનો જીટલો ભાગ ઇંગ્લેન્ડના તાબામાં હતો તે કરતાં આ ત્રીજા યુદ્ધકાળને અંતે એાછો યર્ધ ગયો.

આપત્તિ ભરે-
યા ત્રીજા યુદ્ધકાળ,
ઈ સ ૧૩૬૭—
૧૩૭૪

હવે આપણે એડવર્ડના અમલની રાજઆતમાં ઇંગ્લાંડમાં બનેલા બનાવોની નોંધ લેઈએ. ઇંગ્લાંડના લોકોને ફ્રેન્ચ વિગ્રહ ગમતો હતો એ તાજીખી ભરેલું લાગરો. પરંતુ અમીરોને યુદ્ધપર પ્રેમ હતો, અને લોકો ધારતા હતા કે રાજના તાબામાં વધારે રૂથેન

હવે આપણે એડવર્ડના અમલની રાજઆતમાં ઇંગ્લાંડમાં બનેલા બનાવોની નોંધ લેઈએ. ઇંગ્લાંડના લોકોને ફ્રેન્ચ વિગ્રહ ગમતો હતો એ તાજીખી ભરેલું લાગરો. પરંતુ અમીરોને યુદ્ધપર પ્રેમ હતો, અને લોકો ધારતા હતા કે રાજના તાબામાં વધારે રૂથેન

આવે તો તેઓ કરવેગ આપવામાં મદદ કરે. તેમ બહાદુર રથામ
ધુવરાજાનું તેમને અભિમાન હતું વળી એ વિગ્રહથી નીચલા

મળની ચઢતી, વર્ગના સોંકોને પ્રથમતો ખરેખરે લાભ થયો. પા-
ઈ મ ૧૩૨૭- તાના કીમતી ખખ્તરોને માટે તથા પરદેરામાં બ-
૧૩૪૮ બેકો બતાવવાને નાછોટોને અને ખારતોને નાણા

જોઈતાં હતાં, અને તેઓ પાતાની જગીરો લાખી મુદત લગી ગ-
ણિતિ આપવાને ખુશી હતા. એમ ગણિતે જમીન આપવાની રાજ-

આત થઈ એડુતો સ્વતંત્ર થયા. એ નાછોટા અને
ખારનો પૈસા લઈ પાતાના ઘસો અથવા ગુલામોને
જુદા કરવાને પણ ગણ હતા, અને ખૂદ રાજાએ
પણ પાતાના ગુલામોને પૈસા સાટે છૂટા થવાની,

પગલાનગી આપી, નાણું બેગુ કગવાને પાતાની મોટી જગીરોમાં
કમિરાનરોને મોકલ્યા.

એ ડવડે કુલાંડરોથી ફેટલાક વણકરોને તેડાવ્યા હતા. તેઓએ
નાકોંક, સરોંક, અને એસેકસમાં ડગીદામ વધી ત્યાના સોંકોને

લગડા વણવાનો હુખર શીખવ્યો એથી કરીને
હલોગ અને વે- થોડા સમયમાં મોટો હલોગ આવ્યો અને જે કોઈ
પારની વાંચ ગુલામ રાજેરમાં નાશી જઈ ત્યા એક વગસ અને

એક દિવસ મહેતો તેને ગવાલીનતા મળતી, તેથી ઘણા સોંકો સ્વતંત્ર-
પણે ગુજરાત અલાવવા લાયા પરદેસો જોડેનો વેપાર પણ વધતા
માડ્યો. નાર્મડી જોડે માછલા અને ધમાવતી લાકડાનો, કુલાંડરો
જોડે ઊનનો, અને ગાસ્કની જોડે દારૂ અને મીઠાનો વેપાર આવ્યો,
તેણે કરીને પુણજ સોંકોને નવી ગણાઓ મળી એજ વખતને શુ-
ભારે અવળી નાણામાં મુરારો થયો, અને સને ૧૩૪૪ માં સોના નાણું
પહેલ વડેલું લેતોમાં વપરાવા માડ્યું. અમીરો સુદ્ધો કરવામાં મર્યા
ગેતા, તેથી આ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને લીધે અધીન થયેલા ગુલામો તથા

સ્વતંત્ર કારીગરો અને ખેડૂતોનું બળ વધતું જતું હતું, તેપર તેમનું લક્ષ ગયું નહિ. એ સ્વાધીન પુરુષોને જે ગરબે અગાઉ કદી પોલી નહિ તે પડવા માંડી, અને જે હજીનો ઘવો પૂર્વે કદી કરેલો નહિ તે હજી તેઓ માંગવા લાગ્યા.

વીસ કરતા વધારે વરસ લગી આ પ્રમાણે ચાલ્યું અને એ મુદતમાં રાજ્ય હંમેશા પાર્લમેન્ટની કને વિગ્રહના ખર્ચને માટે પૈસા માગી કરતો. મને ૧૩૪૦ માં અતિ ક્રોધના આવેશમાં ફ્રાન્સથી આવી તેણે પ્રધાનોને અને વડા ન્યાયાધીશોને બગતર્ફ કર્યા, અને કાન્ટોનશીનો આમ જિરાપ સ્ટ્રાટ્ફર્ડ તેના વ્યાન્સેલર હતો તેને માથે પેતે એકઠાં કરેલાં નાણાનો ગેર ઉપયોગ કર્યોનો આરોપ મુક્યો ગળની

અમીરોને અને
યોકાના પ્રતિનિ-
ધિઓ (કામ-મેનો)
મધ્યમનો બચાવ
કરે છે

હજી એ હતી કે સ્ટ્રાટ્ફર્ડ એ નાણાનો હિસાબ મેળવ્યો, પરંતુ પાર્લમેન્ટે ઉત્તર વાળ્યો કે સકળ પાર્લમેન્ટમાં અમીરોની મમલ પ્રધાનોનો ઇન્માફ થઈ શકે, એકલા ગળની આગળ નહિ થાય, અને મને ૧૩૪૧ માં તેઓએ આગ્રહ પૂર્વક જણાવ્યું કે

પ્રધાનો નીમવામાં અમારી મદદ લેવી જોઈએ, અને તેમણે અમારી રૂબરૂ કાયદો પાળવાના મોગ નાખી જોઈએ. છેલ્લા નવ વર્ષમાં નાઇટો અને નગરોના પ્રતિનિધિઓ તથા અમીરો અને મિંગવો જુદા જુદા સ્પોરડામાં જોમતા હતા, નાઇટો અને નગરોના પ્રતિનિધિઓ રંગિત સ્પોરડામાં જોમતા, અને અમીરો તથા બિરાપો પિળા સ્પોરડામાં જોમતા, તેથી અમીરોની મળા અને કામ-મેનોની મળા એમ બે સભાઓ આ મમે હતી અમીરો કામ-મેનોની મલાહ લેતા, અને કામ-મેનો છૂટથી પોતાનો અભિપ્રાય આપતા એમ જણાય છે. આ વેળા પાર્લમેન્ટે થોડીક વારતનિક રાજ્યસત્તા પોતાના સ્વાધીનમાં લીધાથી થોડા મમય લગી રાજ્યકાગ્યાર ગેરા ચાલ્યો. કેમીની લડાઈમાં જય મળવાથી તથા ટર્હામની યડમાં નેવલ કાસના મચામમાં રકાલો લોકોનો પગજય થવાથી ઇંગ્લાંડના લોકો

ગજ થયા હતા, અને કાસે નગર જીતી લીધાથી સ્થિતિશાંતિ માનવનું
ગજ થયું તેથી તેઓને એ કરતાં વધારે આનંદ થયો હતો.
સને ૧૩૪૬ માં નેવિલ કોસનારુદ્ધમાં સ્કોટ્લેન્ડના ટેવલ ગામ કેદ
પકડાયો હતો.

પરંતુ એ અરસામાં લોકોને માથે બારે આફત આવી પડી. મને
૧૩૮૮ માં વિતારાકારી મગજનો રોગ યુરોપમાં પ્રગટી ઇંગ્લાં-
ડમાં આવ્યો એને “કોગેડો” કહેતા. રાડેરોના ઘાડીવસ્તીવાળા મહેન-
તમાં અને ગામડાના શ્રમિકમાં લોકો ટપાટપ ઝેરલા બધા મ-
ર્યા બાબા કે તેઓને દાટવાની મુશ્કેલી થઈ પડી છેલ્લે સગવાળે
ઈંગ્લાંડની એક તૃતીયાંશ વસ્તી કુતરા વધારે
મર્યામો મરણ પામ્યાં. જે લોકો લગભગ આમાં કપાઈ
મૃત્યા હતા તેઓ જુદા. તે આવી દરામાં જમીનદારો
પોતાની જમીનો શી રીતે ખેડવી રહે? આ ગભરાટમાં એતરો પડ-
તર રહ્યાં અને એતરો છોડીને એકનો આવ્યા ગયા. આ વખતે
મજૂરોની સખા ધણીજ થોડી હતી, તેથી તેમણે
વધારે રોજ માગ્યા. પછી જેઓની કને ટ્રવેલ અને
જમીન હતા તેઓની અર્થાત ધનવાનોની, અને
જેઓ મહેનત કરીને પોતાનું સુખરાન ચલાવતા
તેઓની વચ્ચે પહેલવહેલા જઘડો બિઠ્યો. મરજી ચાલતી હતી તે
અરસામાં કેટલાક ગરીબ લોકો માલિકોને મહેનત કરવી ગમતી
નહિ, તેથી તેઓ બીજા માગવા નીકળી પડ્યા હતા એ કા-
ગલથી પાર્લમેન્ટે વાજની કાયદો કર્યો કે સાઠ વર્ષની અંદરની
ઉમરના દરેક માલિકે હરકેઈ જાતનો ધંધો કરવો જોઈએ. પરંતુ
તેમણે “મજૂરીનો કાયદો” મજૂર કંઈ તેમાં વિરોધ કરાવ્યું કે
“મરજી ચાલ્યા પહેલાં મજૂરો જે રોજ લેતા તેજ રો-
જ તેમણે લેવો” એ પ્રમાણે કમું મજૂરોને ગમ્યું નહિ, તેઓ-
એ કાયદાનો અનાદર કરી જેઓ મૌથી વધારે રોજ આપ-

મુડી અને મહે-
નતની વચ્ચે જ-
ઘડો.

તા તેમનું કામ કરતા જમીનદારોને મજૂરીના, ઝિંજીરોના અને મહેનતવડે ખતલી દરેક વસ્તુના ધણા પૈસા આપવા પડતા અને ખાતારા માણસો દેરામા બહુ ઝિંજીરો થઈ જવાથી પોતાની જમીનમાં પકવેના અનાજ અને માસની વધારે કીમત ઉપજતી નહિ, તેથી તેઓ મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યા, એ કારણથી પાંચમીને જૂના કાયદા પાછા અમલમાં આણ્યા. પાંચમીને જમીનદારોની સખ્યા વધારે હતી, તેથી તેમનું પાસું મળળ હતું. એ કાયદા પ્રમાણે દરેક માણસ પોતાના ધણીની જમીનમાં કામ કરવાને બધાયણો હતો. મજૂરોને પોતાના પરગણામાંથી જવાની

મના કરી, અને જે કોઈ નાશી જાય તેના કામ

મજૂરોનો કાયદો પાળ પર ધગધગતા લોહાવતી ડામ દેઈ (ફૂં-

છાટિવ, નાશી જનાર) અક્ષરની છાપ પાડવી

એના ધારે કર્યો ધણા ગુલામો રાહોરોમાં નાશી ગયા હતા, ત્યાંથી તેમને પાછા પકડી આણ્યા, અને કેટલાક ગુલામો પૈસા આપી છૂટા થયા હતા, તેમની પણ ગેરવાજવી માગણી કરવામાં આવી છૂટા થઈએ તો વધારે પૈસા કમાઈએ એવું એક વેળા મજૂરોના જાણવામાં આવ્યું, તેથી એ જુલમથી ખીજવાઈને તેઓએ તેમાંથી બચવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

ઇંગ્લાંડના મહા કવિ ચોસરના ગ્રંથોપરથી તથા સાકપ્રિય કવિ લાંગલાન્ડે રચેલા " પીઅર્સે પ્લાઉમનનું સ્વપ્ન " એ નામે વિચિત્ર કાવ્ય પરથી જણાયછે કે જે વારે નાઇટો, દરબારીઓ, ધનવાન મહાધિપતિઓ અને સાધુઓ એકી લડાઈએ લડવામાં અને ઉત્તણીએ આવનામાં પોતાનો કાળ

ચોમર અને
લાંગલાન્ડના ગ્રંથો

કહાડતા હતા તેવારે નીચલા વર્ગના લોકોમાં અસ્વસ્થતા વધતી જતી હતી આજ સમયના અ-

રસમાં ચોમર કવિએ " કાન્ડર્બરી ટેઈલ્સ " નામે પુસ્તક ગરબું પાદરીઓ અને વિગેણે કરીને કાયરો (સાધુઓ) દોંગી તથા ધનના લોભી બની જઈ ધાનકી કૃત્યો કરતા હતા, તેથી તેમની માને

આકસકુંડની બાલિઅલ કોલેજના શિક્ષાગુરુજીન વિકિલકે આ વેળા લખાણ કરવા માંડ્યું. ધર્મસંબંધી સુધારો કરનાર પહેલ વહેલા ઇંગ્લેન્ડ આવેલો. વિકિલકે આકસકુંડનો ઉત્સુક ધર્મોપદેશક હતો. એનો હેતુ લોકોમાં અસંતોષ ઉપજાવવાનો નહોતો. પરંતુ શુદ્ધ ધર્મ ફરીને અજાવવાની અને સત્યાધીરોનો જુલમ અટકાવવાની તેની ઇચ્છા હતી. થોડા વરસ કેડે તેણે બાઈબલનું ઇંગ્લિશમાં બાબાંતર કર્યું. અને લોકોને બોધ કરવાને “માદા સાધુઓ” ને ઉપાડે પગે અને રાત્રી અઢી પહેરાવીને માર્યા. તેમ-મણે બોધ કર્યો કે દરેક મનુષ્ય પોતાનાં દુષ્ટોનો ઈશ્વરને પંડે જવાબ આપવાને બંધાયેલો છે, ઈશ્વરની દૃષ્ટિમાં સવળાં મનુષ્ય સમાન છે, અને સર્વલોકોના હિતને માટે અમીરોએ અને આચાર્યોએ ન્યાય પૂર્વક અમલ કરેલો જોઈએ. સ્વતંત્રતા સંબંધી મનને ઉશ્કેરે એવા આ મધળા વિચારોથી અસંતોષી એકાદના મન પર કેવી અમર થઈ, અને તેથી આવના અમલમાં કેવાં કડવાં ફળ નીપળ્યાં તે આપણા સમજવામાં મહજ આવી શકે.

તથાપિ બહાઈથી તો સંબંધ રાંત રહ્યું, અને આવતા વીસ વરસમાં પાર્લિમેન્ટે પુષ્કળ માગ સુધારા કર્યા. પાર્લિમેન્ટે સને ૧૭૫૧ માં એવો કાયદો મંજૂર કર્યો કે પોપ (એ આવેળા જે ન્ય હોઈ ફ્રાન્સમાંના આવેલો ન રહેરમાં ઇંગ્લાંડના દુશ્મનોમાં રહેતો હતો) ઇંગ્લાંડની જમીન પરદેશીઓને ધર્માદા આપવી નહિ. અને તે જોમ જોન રાજના વખતથી બારે અંડળીઓ લેતો હતો તેમ તેણે

પાર્લિમેન્ટમાં હવે લેવી નહિ. ઇંગ્લાંડના કાયદાની તકરારો પર સુધારો દેગી કોર્ટોમાં લઈ જવાની લોકોને મના કરી હતી;

અને આ પ્રેમ્યુનાયરનો કાયદો પછીના મમયમાં બહુ મહત્વનો

પ્રેમ્યુનાયરનો કાયદો થઈ પડ્યો. એ કાયદામાં વાપરેલા પહેલા રાજ પરથી તેનું એ નામ પડ્યું. સને ૧૭૫૨ માં એવો હુકમ કરવામાં આવ્યો કે હવેથી ન્યાયની કચેરીઓમાં ઇંગ્લિશ બાબા વાપરવી, અગાઉની પંડે શ્રેષ્ઠ બાબા વાપરવી નહિ; અને રાજ્ય એ પાર્લિમેન્ટની સંમતિ વગર જીન ઉપર વેરા લેવો નહિ.

ઈગ્યાન્ટની મરકારે આયર્વાડને મોટે પશુ કાચલ કરવાને પ્રયત્ન કર્યો, પણુ એ કાચલ પહેનેથીજ જીતબરેવા અને ધાતકી હતા એ વખતે આયર્વાડમા ત્રણ વર્ગના લોકો હતા ૧ લો, મૂળના આઈરિશો ૨ જો જે ઇંગ્રેજોએ લાખા મમલથી ત્યાં જઈ ત્યાંના વતનીઓ જોડે લગ્નલગ્નહાર કર્યો હતો અને આયર્વાડને મદદેશ ગણી ત્યાં સ્થાયી થામ કર્યો હતો તે ઇંગ્રેજો, અને ૩ જો ત્યાં અમલ ચલાવવાને ગયેલા ઇંગ્રેજો આઈરિશો અને આઈરિશ થઈ ગયેલા ઇંગ્રેજો ઉત્તમ અને અડધા જાગલી હતા, એ

મા શક નથી, પણુ તેમનાપર અમલ કરનાગરો

ઈગ્યાન્ટની કા
ચલા અને ૧૩૧૭

તેમની જોડે લાજ લગાડે એવી વર્તણુક ચલાવ
તા હતા ફિલ્ડકેનીના કાચલની રૂઈએ આઈરિશો

જોડે માથેમાઠે લખા કરનાની ઇંગ્રેજોને મના કરી, ફેરની નમામ ગમતો ગમનાની બરી કરી અને આઈરિશોને ઇંગ્રેજ ભાપા બોલવતો અને ઇંગ્રેજ ગિનાને ગ્રહણ કરવાનો હુકમ કર્યો ગળના કુત્ર કાલરન્સના હુકમ બાએબલને તેમના પર અમલ કરવાને મોકલે હતા એ હુકમ આયર્વાડમા જાએના કોઈ પણ માણસને પોતાની છાનણી ॥ યજમાએ આવવા દેતો હિ આવવા અમલ મા આઈરિશોની મેંપી પ્રજા અને એ આજ્ઞા હતું

ચીજ દરા ઈં વીતી ગયા વિગ્રહના ત્રીજા પુરુષ કાળના કુખ ફી અને જોગનવા પડધા, એ દુવડ ગજલ થ ડો થતો જતો હતો જ લો ગાળી ફિલિપ્પા મગલુ પામી હતી, અને આલિસ પર્સેર્સ તામિ માન નગરની સ્ત્રીના કલ્યા પ્રમાણે એ દુવડ ચાલતો હતો ગળનો પાડવી કુમાર શ્યામ પુનગજ મરણની પચાસીમા પડેલો હતો, અને તેના નાના કુવર અને ગાદીના વાગમની ઉમર માત્ર દશવર્ષની હતી તેને નીમલા પ્રાણોની મલાહથી ગળનો ત્રીજા કુત્ર ધોનો જોન ખરે જોના રાજ્યકારખાત નવાવતો હતો એ લાકારુરને હુકમ હોતો માની બધાની પડનાની એની ઇચ્છા છે એવો પ્રજાને

વહેમ આવ્યો. છેવટે સને ૧૩૭૬ માં “બલીપાર્લમેન્ટ” મળી, અને

કામન્સની સભાએ પ્રધાનોપર ગેર વર્તણૂકનો
આરોપ મુકવાની અર્થોર્થ તેમની સામે અમીરોની
મંજૂર આગળ ફરીઆદ કરવાની પહેલીજ વાર હામ

ભીડી અમીરોની સભાએ એ આરોપની તજવીજ કરી ઈન્સાફ
કર્ચો; પ્રધાનોએ સરકારી પૈસા ઉચાપત કર્યા, પરવાનગી વગર
કરવેરા નાંખ્યા, અને બાપડા વૃદ્ધ રાજાને નાણાં ધીરૂં તે પેટે તેની
કનેથી બહારકારે સોગણા દામ લીધા, એવાં તોહમનો તેમનાપર સ-
ભાએ મૂક્યાં. લાકારૂડરના ડ્યુકે આ હુમલા અટકાવવાને બની
રાખ્યું તેટલું, કહ્યું; પરંતુ ગ્યામ યુવરાજ મરવા પડ્યો હતો તે છતાં-

ગ્યામ યુવરાજ એ તેણે કામન્સની સભાને ટેકો આપ્યો પ્રધા-
નોને બરતર્ફ કર્યા, અને આલિસ પેરેસને
રાજાથી દૂર કહાડી મૂકી તથાપિતે થોડા સમય

પછી પાછી આવી, અને જે મહીના કેડે સને ૧૩૭૬
ના જૂન મહીનાની ૮ મી તારીએ રયામ યુવરાજે દેહ છોડી,
તેવારે કાન્ટર્બરીના આર્ચ બિશપ બાળ રાજકુમાર રિચર્ડને
પાર્લમેન્ટમાં તેડી લાવ્યો, અને તેને પાર્લમેન્ટે યુવરાજ એટલે
ગાદીનો હક્કદાર વારસ ઠરાવ્યો. તથાપિ ધોન્ટના જોતના હાથમાં
ફરીને રાજસભા આવ્યાથી સને ૧૩૭૭ ની પાર્લમેન્ટે પાછલાં

સપ્તજાં કામ રદ કર્યા, અને રાજ્યમાં રહેનારા
પ્રત્યેક માથા દીઠ અમુક રકમ ઠરાવી માયાવેરો
નામે નવો કર લેણીપર નાંખ્યો એજ પાર્લમેન્ટમાં
કામન્સની સભાના પ્રમુખ એટલે મુખ્ય પુરુષનું

નામ પહેલ વહેલું પડ્યું. એજ વરસમાં એટલે સને ૧૩૭૭ ના જૂન
માસની ૨૧ મી તારીએ ૩ જો એડ્વર્ડ ગજા મરણ પામ્યો, અને
બાળ રાજકુમાર રિચર્ડ તેની પછી ગાદીએ બેઠો. એ વેળા

તેનું વય માત્ર અગીઆર વર્ષનું હતું, અને રાજ્યમાં અસ્ત-
સ્થતા હતી.

૨ જો રિચર્ડ ઈ મ. ૧૩૭૭—૧૩૮૮.

સને ૧૩૭૭ ના જુલાઈ માસની ૧૬ મી તારીખે રિચર્ડનો રા-
જ્યાભિષેક થયો, અને રાજ્યનો કારભાર ચલાવવાને એક મંડળી
ઠરાવવામાં આવી રાજના કાકા એ મંડળીમાં ન હોતા, તથા
ધોળના જોનનું ધણું ચલણ હતું ફ્રાન્સ જોડે વિગ્રહ આપ્યા
કાંધાથી ઇસ્લાડના લોકોને ધણું દુખ ભોગવવું પડ્યું, અને
તેમને એ વિગ્રહના ખર્ચને માટે બારે કર આપવા પડ્યા જ-
જીઆ વેરા ફરીને ઉધરાવ્યા. એ વેરા શ્રીમતથી માડીને સોળ
વર્ષની ઉંમર ઉપરાતના છેક ગરીબને માથે પડ્યો. લાંકાસ્ટરના
ડ્યુકને ૧ પૌં ૧૩ રિા ૪ પેન્સ, અલેાને ૪ પૌં ૬, અને છેક ગરીબને
એક શ્રોટ એટલે ચાર પેન્સ આપવા પડ્યા પરંતુ એથી
જોઈએ તેટલા નાણા વસૂલ ન થયાથી ખીજે વાર એ જમતી
માથાવેરા ઉધરાવ્યા ગરીબોને એ જજીએ આપવો ધણી
બારે પડ્યો અને ત્રીસ વર્ષપર “મજૂરોનો કાયદો” મજૂર
થયો હતો, ત્યાંથી ગુલામો, મજૂરો, અને નાના જમીદારોમાં

એ બેદિલી વધતી જતી હતી. એ જમી
દારોને બારે વેરા અને દાણ આપના પડતા,
આખા દેશમાં છુટી મંડળીઓ ઉભી થતી જતી
હતી અને વિકિયફના ઉપદેશકો ડેર ડેર ફરી બેદિલ લોકોના
મહેરા લઈ જવા લાવવાનું કામ કરતા હતા. એ ઉપદેશકો આ
વેળા “લોબાર્ડો” કહેવાતા તેઓમાંના એક ઉપદેશક નામે જોન
બોયે રાજ્યની સામે ક્રિસ્ટુર જોડે એવો બોધ કર્યોથી તેને લડનના
બિરાપે કેદમાં પાડ્યું નાખ્યો હતો.

તથાપિ મને ૧૩૮૧ ના જૂન મહીનાની ૫ મી તારીખ સુધી બંધ

ગામડીઆઓ
૫ ૫૩, સને
૧૩૮૧

સાંત હવું એ દિવસે ડાઉંડુડોનો જોન છાપગંપા ન-
ળીઆં ચઢાવવાનો ધંધો કરતો હતો તેની ઘીકરીની
હુમત જજીઆ વેરે ઉઘગવનારે લીલી તેથી તેને
જોને મારી નાખ્યો. એથી આખા ઈસ્લાંડમાં

એકદમ ખળખળાટ થઈ ગયો, અને ચોર્કશાપર, લાંકાશાપર,
ડેવન, મફોર્ક, એસેક્સ, તથા કેન્ટ પગલાંના લોકોએ એકી
વખતે હુલ્લડ કર્યું, તેથી સ્પષ્ટ છે કે તેઓએ એ સંખ્ય રી કાંઈક
ધુપી મસલત કરી હતી વાટ ટાઈસર (ડાઉંડુડોનો જોન જે ધંધો
કરતો હતો તેજ ધંધો એ કરતો હતો) ની સરદારી નીચે કેન્ટના
લોકોએ દગો મચાવી મેઈનસ્ટનની દુરગમાંથી જોન ખોસને
છોડાવ્યો અને તેઓ ખજાકહીધ ગયા. અહીં બોલે તેમને એક
કવિતાની બે કડી બોલી ઉપદેશ કર્યો કે મરજા લોકો સરખા છે,
ગૃહસ્થ અને બીજારી કોઈ નથી.

જેક સ્ટ્રો નામે છાપરાં છાવાનો ધંધો કરનારની સરદારી નીચે
એસેક્સના લોકો ડંડુકા, કટાર્થ એલી તલવારો, અને તીરકામઠા
લઈને આવ્યા, અને હુલ્લડીટોળામાં મળી ગયા. હર્ટફોર્ડશાયરના
લોકો પણ તેની જોડે મળી ગયા એક લાખ માણસો ભંડન
આવ્યા, અને અંદરના લોકોએ દગવાળ ઉઘાડી તેમને રાહરમાં
દાખલ કર્યા. ૧૩ મી તારીએ તેઓએ કેદખાનાં તોડ્યાં, સેવોધ
મહેલ (ધોન્ટનો જોન જેને તેઓ ધિકારતા હતા તેને રહેવાનું મ-
કાન) અને નાઈટ્સ ટેમ્પલરોના દેવળમાં નવું મકાન બાંધ્યું હતું
તે બાગી નાંખ્યાં, અને ફ્લેમિંગ લોકોના મકાન તોડી પાડ્યાં
તથાપિ બ્રટક્રાટ કે ચોરી ન કરતાં તેઓ રાતનીરાત સાંત પડી

૧ એ કવિતમાં કહ્યું છે જે જ્યારે આદમ પડે જમીન ખેડતો, અને
ઈવ પેતે કાતલી, ત્યારે ગૃહસ્થ કોણ (ને બીજારી કોણ) હતું?

રહ્યા. કેન્ડના લોકો ટાવરગઢપર, એસેડસના લોકો માઈલએન્ડમાં, અને હર્ટફોર્ડશાયરના લોકો હર્થપિરીમાં પડી ગયા.

એમ એકાએક બંડબોરો ચી આજ્ઞાથી અમીરો અને ગભ્યકારભાર સજાવનારી મડળીના સખાઓ ગળગ્રહ ગયા. માત્ર તરણુ રાજ્યએ સમવસ્યવ્યકતા દેખાડી. એ વેળા એને સોળ વર્ષ પૂરાં થયાં નહોતા તો જયુ તેણે વિસ્મયકારક હિંમત દર્શાવી. ખીલે દિવસે પરાક્રીઆમા તે ધોડો દોડાવી બંડબોરોને મળવાને માઈલએન્ડ ગયો. તેણે તેમને કહ્યું “મારી રૂડી રૈયત, હું તમારો રાજ્ય અને સ્વામી છું, તમને શુ જોઈએ છીએ?” તેઓએ ઉત્તર દીધો કે અમને સ્વાધીનતા આપો, જુલમી વેરા અને બંતરોમાં લેવાનાં દાણુ કહાડી નાંખો, અને મજૂરી ન કરતા ગણિત ભરવાની અમને પરવાનગી આપો. તેઓએ જો માગ્યું તે બધું આપવાનું તેણે વચ્ચત દીધું. અને ત્રીસ કારકુનોને એમાંડી તેમનીકને દરેક પારિશતે સ્વાધીનતા આપ્યા બાબતના કાગળો લખાવ્યા. એ પત્રો લઈ લોકો વિખરાઈ ગયા. પરંતુ રિચર્ડ ગયો એટલે કેન્ડના લોકોએ ટાવર મહેલની અંદર ધુધી વાન્સસરના આદાપર આર્ચ મિરાપ હતો.

તેને અને અમાનચીને મારી નાંખ્યા. જજીઆ વે-
રિચર્ડ પાતાની પ્રભને મળે છે
 રાને લીધે એ બે ઉપર તેમને વેર હતું; અને વાડ ટાઈલરની સરદારી નીચે ત્રીસહજાર બંડબોરો હજી લંડનમાં રહ્યા કે ખીલે દિવસે રિચર્ડ તેમને રિમથફીલ્ડમાં બેગો થયો અને વાડ ટાઈલરે રાજના ઘોડાની લગામ ખાલી, એટલે લંડનના મેયરે તેનાપર પ્રહાર કરી તેના ઘાત કર્યો. “મારો મારો, આપણો સરદાર મરણિ” એની લોકે જૂમ પાડી. રિચર્ડે મોટે સાદે બોલ્યો, “હું તમારો સરદાર છું, મારી પાછળ હોડો.” એટલે તેઓ યુગ્મ યુગ્મ તેની પાછળ આઈલિંગ્ટન ગયા. અહીં છેવટે લશ્કર બેઠું થયું હતું તેને વચ્ચે પડવા ન દેતાં તેણે લખ કરી આવી સધળા બંડબોરોને પોતપોતાને ગામ વિદાય કર્યો એવી

લંડનમાં બહુ રામ્બુ, પરંતુ પછીના પપ્પવાડીઆમાં દૂરનાં પર-
ગણામાં ખુબ્બ માણસોના જીવ ગયા, અને ઘણું નુકસાન થયું.
પછી મોટી ફેજ લેઈ ગળ કેન્ટ અને સસેક્સ પરગણામાં ગયા
અને તેણે જોન બોલ રૂટો અને પીબલ મેંકડો માણસોને
પકડી ગરદન માર્યા; અને પાર્લમેન્ટે મળી ઠરાવ કર્યો કે
રાજ્યમાં કરી આપેના લેખ નકામા છે, કેમકે અમીરોના
અખત્યારની બાબતોના લેખ કરી આપવાની રાજ્યને
સત્તા નથી.

અધી ઘોકોને કાંઈલાભ થયો નહિ એવું બામ્બુ; પ્રથમતો તેમ-
નાપર વધારે જૂનમ થયો. ખરો, તથાપિ અમીરોને પુરત જણાવ્યું
કે હવે લોકોની કને ગુલામગીરી કરાવવાથી રાજ્યને
જોખમ થશે. પછી ઘેઘેસો વરમમાં ગુલામગી-
રીનો આગ હજવે હજવે બંધ પડી જઈ તેને બદલ
મજૂરી કરનારને પાલવેથી તેનીકને મજૂરી
કરાવવાનો રિવાજ પડ્યો.

તો પણ તરૂણ રિચર્ડે આવી બહાદુરીથી ગળ્ય ચલાવવા માંડ્યાં
છતાં, એના અમલનો ઇતિહાસ એના સંબધમાં એકકારક હતો.
એ સમજવાને માટે આપણે ધ્યાનમાં રાખવું કે રાજ્યને નાણાં
આપ્યા પહેલાં પોતાની સલાહ પ્રમાણે ચાલવાની તેને ફરજ પાડી
રાકે એટલું કામ-સોમાં કોવત હતું, પરંતુ પોતાનો
અધિકાર વાપરતાં તેમને અદ્યપિ આવડ્યું ન હોતુ
અને ગળ્યમાં ખરેખર કર્તાહર્તા મોટા અમીરો
હતા, તેમના દોરવ્યા તેઓ દોરાતા. રિચર્ડેના કાકાએને
ગળ્યસત્તા પોતાના હાથમાં લઈ તેને પોતાના કહ્યા પ્રમાણે
ચલાવવાની ઇચ્છા થઈ પરંતુ રિચર્ડેમાં મૂળથી ઉંચા પ્રકારનો
જુમ્મો હતો. એડ્વર્ડેને માત કુવરો હતા. પરંતુ તેઓમાંના

પાર્લમેન્ટની
સત્તા

ગુલામગીરી હ.
જો હજવે બંધ
પડે

માત્ર પાંચ દુવરો જીની મોટા થયા. તેઓનાં નામ નીચે-
પ્રમાણે છે —

૧ એડ્વર્ડ શ્યામ સુવરાજ	૨ લાચોનવડયા રેન્સનો ડયુક	૩ ઘોન્ટનો એ ન લાકાસ્ટરનો ડયુક	૪ એડ્વર્ડ મોર્ફનો ડયુક	૫ ટામસ સ્ટરનો ડયુક
૨ જો રિચર્ડ	ફિલિપ્પા મા- ર્ચના અર્લે વેરે પરણી	હેન્રી, ડર્બીના અર્લે પછવાડે થી ઇયોહેન્રી.		
	રાજ્ય માથનો અર્લે			
	એડ્વર્ડ, માર્ચના અર્લે (મારીનો વારસ)			

પહેલાં બે દુવર રાજના જીવતાં મરણ પામ્યા, અને શ્યામ સુવરા-
જનો પુત્ર ૨ જો રિચર્ડ રાજ થયો તેના પ્રધાનો અને તેની રાજ-
સભાના મેમ્બરો ઉત્કૃષ્ટ ગણાતા. તેનું કારણ એ સંભવે છે કે તેના
કાકાઓના બાધબિદોને નીમતાં તેની માને અને તેના મિત્રોને ડર
લાગતો હતો. તથાપિ રાજના કાકાઓ રાજ્યકારભાર ચલાવતા
ઘોન્ટના જોનના હાથમાં પ્રથમ રાજસત્તા હતી, પરંતુ ગામડી આ-
ઓના ખંડમાં મોકોએ તેના પર ઘણા નિરસ્કાર બતાવ્યા કે તે
પોતાના પુત્ર ડર્બીના અર્લે હેન્રી બોલિંગબ્રોકને ઇંગ્લાંડમાં મૂકી
તણ વરસ લગી સ્થેન જઈને રહ્યો. બોલિંગબ્રોક ઉપર લોકોની
આહેના હતી. ઘોન્ટનો જોન ગયો તે કેડે ગ્લાસ્ટરનો ડયુક
ટામસ આગળ પડ્યો, અને રિચર્ડ ઉપર હજી લગી
રાજ્યરક્ષકોની દેખરેખ હતી તેમ છતાં, એ ડયુકે અને
આરેન્ડલના અર્લે સને ૧૩૮૭ માં રિચર્ડના પ્રધાન સર્જો-
કના ડયુક ઉપર સરકારી નાણાં ઉઘાડી દેવાનો આરોપ મૂક-
વાની તથા રાજકોજ પર દેખરેખ રાખવાને અગ્રીઆર
પુરોગામી સભા નીમવાની પાર્લમેન્ટને ઉશ્કેરણી કરી.

એથી રિચર્ડને ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે પાર્લમેન્ટને ન ગણકારતાં
 અગીઆર ૫- પોતાની જોડે સામિલ થવાને લોકોને ઉરકેરવાનો
 રોની રાજસભા, પ્રયત્ન કર્યો. તેણે આ બેવકુશી અને ઉદ્દતાઈ
 સને ૧૩૮૭ બરેલું કામ કર્યું; કારણ કે હજી તેના હાથમાં
 રાજ્યાધિકાર નહોતો, અને ખીજે વરસે “નિર્દય પાર્લમેન્ટ”
 મળી, તેમાં ગ્લાસ્ટર, આરન્ડલ, વોરિક, નોર્ટ-
 નિર્દય પાર્લમેન્ટ, ગ્લામ અને ડર્બોનામે પાંચ અમીરો “લાર્ડસ
 સને ૧૩૮૮ અપેલેન્ટ” કહેવાતા, તેઓએ ગળના મિત્રોની
 સામે અપીલ કરી, અને તેમના પર રાજક્રોહનો આરોપ મૂકી
 તેમાંના માત્રને ફાંખી દીધી. તેઓમાં મર સાર્જન્ટ બર્લી નામે
 એક બહાદુર વૃદ્ધ નાહટ હતો, તેને ગળ ચહાતો, અને માન આ-
 પતો; અને તેને છોડી દેવાને રાણીએ અને ડર્બોના હેન્રીએ
 પણ કાવાવાદા કર્યો, પરંતુ તેમનું કાંઈ વળું નહિ. ગ્લાસ્ટર ધાતકી
 હતો, અને રિચર્ડને સાવધ રહેવાની જરૂર જણાઈ.

મારૂ વય તેનીસ વર્ષેનું થયું, તેથી હું હોથી રાજ્યાધિકાર ચલા-
 વીશ, એવું રિચર્ડ ખીજે વરસે એટલે સને ૧૩૮૯ માં રાજસભામાં
 એકાએક જાહેર કર્યું, તેથી મળા વિસ્મય પામી.

રિચર્ડ રાજ્યની તેણે રાજ્યનો મોટો મહેર રાફેલો આપી દેવાનો
 લગભ પોતાના આરન્ડલના અર્સને હુકમ કર્યો; તેની હિંમતથી
 હાથમાં લેશે, સને આને તેની વાજખી માગણીથી અમકીને અમીરો
 ૧૩૮૯ નમી ગયા, અને તેણે રાજની લગભ પોતાના

હાથમાં લીધી. તેણે સારા સારા કાયદા બાંધી આઠ વરસ
 લગી હાપણથી અને સારી રીતે અમલ ચલાવ્યા.
 આ જ સમયમાં પ્રેમ્યુનાયરનો ખીજો કાયદો મંજૂર થયો.
 એ કાયદામાં દગબું કે રાજના સંબંધમાં જે માણસ પોપ-
 તરફથી બહિષ્કારની આઘા અથવા શિક્ષાપત્ર ઇંગ્લાંડમાં
 દાખલ કરશે, તેને કેદની મજ કરવામાં આવશે, અને

તેની મિલકત જપ્ત કરવામાં આવશે ૮ મા હેન્રીના અમલમાં

ત્રેમ્યુનાયરનો
બીએ કાયદોસને
૧૩૪૩

આ કાયદાની ભારે અમર થઈ તે આપણે આગળ
જોઈશું. રિચર્ડે વળી આયર્લેન્ડ જઈ ત્યાંના લોકો-
૫૨ મમતા દેખાડી. એ અરસામાં તેણે પોતાના
મિત્રોના ધાતકરનાર ૫૨ કાંઈ પણ દેવભાવ બનાવ્યો

નહિ. પરંતુ એ કૃત્ય તે બૂલી ગયો નહોતો. તેની રાણી બોહીમિ-
આની આજ્ઞા સને ૧૩૬૪ મા મરી ગઈ, અને ૫મીમ વર્ષ લગી લ.

રિચર્ડે ફ્રાન્સ
જેડે હુગોની સંધી
કરી, સને ૧૩૬૬

કાંઈ બધ રખાવવાને તેણે ફ્રાંસના રાજાની માન
આઠ વર્ષની કુવરી જોડે મને ૧૩૬૬ માં લગ કર્યું.

હવે લડાઈથી તે છૂટો થયો. અને વિગ્રહ બંધ પડ્યાથી મોટા અ-
મીરોએ ચુરસે થઈ તેની સામે કાવતરું કરવા માંડ્યું. એટલે તેણે
પોતાનું વેર વાળ્યું. ૭ જાન્યુઆરી, વારિક અને આરન્ડેલને યોડા કર્યા.
કમાં પકડી કેદ કર્યા. ૭ જાન્યુઆરીને કાલે નગરમાં મોકલી દીધો, અને
પંદર દિવસમાં તેના મગલુના સુમાચાર આવ્યા. આરન્ડેલ ઉપર

રિચર્ડે બીધેણ
વેર, સને ૧૩૭૭

રાજકોહનું તોહમત મૂકી પાર્લિમેન્ટની રૂબરૂ તેની
તપાસ ચલાવી તેનો શિરચ્છેદ કર્યો, અને વારિકને
જીવતા લગી કેદખાને નાખ્યો. પછી પાર્લિમેન્ટમાં

આગેવાનો ન રહ્યાથી એડવર્ડે જે માગ્યું તે બધું પાર્લિમેન્ટે આપ્યું.
જીવતાં લગી નાણાની અમુક રકમ આપવાનું તેને વચન દીધું,
અને પાર્લિમેન્ટમાં જે અરજીઓ મોકલવામાં આવે તે ૨૬ કરવાને
પોતાના મિત્રોની ખાસ મંડળી નીમવાની તેને પરવાનગી આપી. મા-
રાંશ એ કે રિચર્ડે સ્વેચ્છિક રાજ બન્યો. પરંતુ એથીજ તેની પડતી

રિચર્ડે સ્વેચ્છિક
રાજ બને છે

થઈ. એ વખતથી તેના ઉડાઉખણપર અથવા
તેની બળવાન છઠ્ઠાપર દાખ રહ્યો નહિ; અને તેણે
લોકોપર કરવેરા નાંખી તેમને પીડવા લાગ્યો અને નવા

પની કચેરીઓના કામકાજમાં હાથ લાલવા માંડ્યો. જમીનદારથી
મજૂરોનું ગજીલું કરવામાં અથવા લોભાઈ ૫૨ થતો ન્યૂનમ અઠ-

કાવત્રામાં તેણે હાથ પાલ્થે તે વાજખી હતુ, તો પણ તે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કરેછે, અને મરજીમાં આવશે તેમ કરશે. એવું મ-
મજાવ્યાથી લોકોની તેના પર અપ્રીતિ થઈ.

“લોર્ડસ એસેમ્બલી” માંના જે નામે નોટિફિકેશન અને હેન્ડરી
બોર્ડિંગશોઝે અગાધિ ઇંગ્લાંડમાં હતા. નોટિફિકેશન હમણા
નોર્ફોલ્કનો ડ્યુક હતો. અને થોડા જોનનો પુત્ર અને રિચર્ડનો
પિતાઈ હેન્ડરી બોર્ડિંગશોઝે, હેરિફોર્ડનો અર્લ હતો. તેઓ રા-
જની જોડે નિવસારી રાખતા હતા, પરંતુ તેમનો ડર લાગ્યાથી
તેણે તેમની વચ્ચે આજ્ઞા દેશનો લાભ થઈ સને ૧૩૯૮ માં જીવને
દેશપાર કર્યા. નોર્ફોલ્કને જીવતાં લગી, અને હેન્ડરીને છ વરસ

હેન્ડરીફોર્ડનો અ-
ર્લ હેન્ડરીને દેશપાર
કર્યા, સને ૧૩૯૮

લગી દેશપારો દીધો. આ કૃત્ય થયુંજ ગેરવાજખી
હતું, અને લોકોની હેન્ડરી પર આજ્ઞા હોવાથી તેમ-
ને એથી ક્રોધ થયો, પરંતુ રિચર્ડ પોતાની મત્તા

શિવાય ખીજ કોઈ પણ બાબત પર લક્ષ આપતો નહિ; અને ખીજે
વરસે થોડા જોન મરી ગયો, તેવારે તેણે તેની તમામ જગીરો,
જમ કરી. એ જગીરો પર હેન્ડરીનો હક્ક હતો. પછી ઇંગ્લાંડ-
માંથી પોતાના તમામ દુરમનોનું કાસળ નીકળી ગયું એમ પારી
તે મને ૧૩૯૯ ના મે મહીનામાં પાછો આપલોડ ગયો.

રિચર્ડની પડ-
તી, સને ૧૩૯૯

રાજ્યમાં કરી જો ત રહ્યો એવું જો જાણે તેને લાખું તેજ જાણે
તેની સત્તા કેવળ પડી ગાળી. હેન્ડરી પોતાની જ-
ગીરોનો દાવો કરવાને ચોર્કેશાપરને કાંડે ઉતર્યો.
તે આ વેળા લાંકાસ્ટરનો ડ્યુક હતો. તે ઇંગ્લાંડ

આજોરો એવી અખર મજતાંજ નોર્થમ્બર્લાંડથી પસાર્યો અને
વેસ્ટમોર્લાંડથી અર્લ નેવિલ આવ્યા, અને તેઓ તથા રિચર્ડનો
કાંડો ચોર્કેનો ડ્યુક પણ તેને મળી ગયા. રિચર્ડ પોતાની ગેરહા-
જરીમાં ચોર્કેના ડ્યુકને ગળ્યનો કારખાર સોંપ્યો હતો. રિચર્ડ
જીવતી ગળા મીવડ્યાથી ઇંગ્લાંડના તમામ લોકો તે

સામે ઉઠ્યા તે ઝીંડ પપ્પવાડીઆ કંડે વેલસમા ઉતર્યો, તે વારે પોતાનું રાખ્ય જતું ગહેલું તેના જોવામા આવ્યું તેની પેઠે હેની પણ ઉભા એડવર્ડનો પૌત્ર હતો, અને પોતાની માની તરફથી ઉભા હેનીના વરાનો હતો (૧૦૨ મા પૃષ્ઠમા આપેલી વરાનળો જુઓ), અને કલારેન્સના ડયુકનો પ્રપૌત્ર માર્ચનો અર્થ ગાદીનો છેક ચડમાનો વારમ હતો (૧૫૦ મું પૃષ્ઠ જુઓ), પરંતુ તેની ઉંમર માત્ર છ વર્ષની હતી રિચર્ડથી કદાગી જઈ પ્રજાએ હેનીને પોતાનો ગભ માની વધાવી લીધો.

નોર્થઅલ્બાના અને દેગો કર્યાથી રિચર્ડ વેલસમાના ફિફ્ટ કિલનામા હેનીને હાથ ઝલાયો, તેને ટાવગ ગદમા પૂરો, અને સને ૧૩૬૧ ના મર્ચેબર મહીનાની ૨૮ મી તારીખે ગાદીપરથી હાથ ઉઠાવ્યા બાબત લેખપર તેણે મળી કરી મીન્ડે રિચર્ડ પાર્લમેન્ટે હેનીની દુવાઈ ફેરવી એક વરમકંડે રિચર્ડને પાછો ગાદીપર બેમાડવાને મડ ઉઠ્યું, તે વારે એમ કહેનામા આવ્યું કે તે મરી ગયો છે અને તેનું મડદુ સોકોને દેખાડ્યું હતું, પરંતુ તેની જીવ-ગાનો અત ખરેખર શી રીતે આવ્યો, તેની આજ લગી કોઈને ખબર નથી તથાપિ તેના જીવી રીતે ધાત કરવામા આવ્યો એ

આખત્યાર પાર્લમેન્ટ પોતાના હાથમાં લીધી, અને રાજાને નાણા આપવામાં આવે તે પહેલાં તેણે પ્રજાના દુષ્પણની દાદ સાંભળવી જોઈએ તથા પ્રધાનોએ પોતાના કૃત્યોનો પાર્લમેન્ટને જવાબ આપવો જોઈએ એવો તેણે (પાર્લમેન્ટ) આગ્રહ કરવા માંડ્યો.

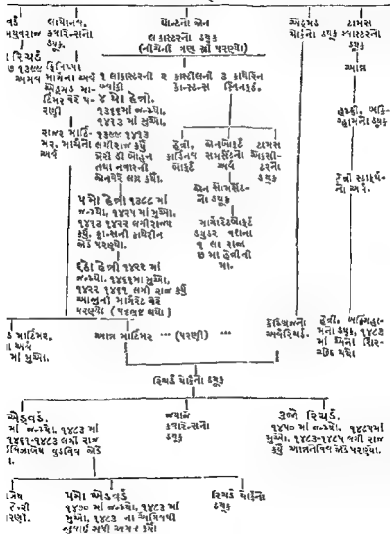
આપણે જોયું કે અમીરોની તથા કામ-સેનાની (સોકોના મુખત્યારોની) સભાએ જુદાજુદા ઓરડામાં બેઠવા લાગી, પરંતુ તેઓ એક એકની સલાહ પૂછવી અને એ ગભરાયેલા પોતાની રૈયતની સંમતિ વિના મરજી મુજબ ચાલવાનો પ્રયત્ન કર્યો, તેથી તેમને ગાદી પરથી ઉઠાડી મુક્યા. પરંતુ એ બંને પ્રસંગે પણ મોટા અમીરોએજ આગેવાની કરી હતી; કારણ કે જેમ જોનના સમયમાં અમીરો અમલ ચલાવતા હતા તેમ અદ્યપિ નબળા અથવા સ્વેચ્છ રાજાના અમલમાં તેમનાજ હાથમા વારતવિક રાજ્યસત્તા હતી આ સમયમાં ઇંગ્લાંડની સાથે વેલ્સ દેશ જોડાઈ ગયો, અને સ્કોટલાંડ સ્વતંત્ર થઈતે પર જુદા રાજ્યો અમલ કરવા લાગ્યા, તે પણ આપણા જોવામાં આનું આપણે જોયું કે પોપ ૩ જા ઈનોસેન્ટનું પ્રભુત્વ સ્વીકારી તેની કનેથી જોને પોતાનું રાજ્ય લીધું. ત્યારથી પોપો ભારે ખંડણીએ લેતા, તેમથી ઇંગ્લાંડ દેશ હજવે હજવે મુઠાયતો જતો હતો, અને ફ્રાન્સે જોડે જીનનો બહોળો વેપાર ચાલવાથી વેપારની દૃષ્ટિ થતી જતી હતી, અને સૌથી પહેલાના સમયના રાજ્યો ભારે દાણ લેતા તે નીકળી જઈ નગરોને હજવે હજવે વેપાર કરવાના હક્કો મળ્યાથી વેપારમા લાભ થતો જતો હતો. સાધારણ સોકોની ચઢવીનો પહેલો આરમ્ભ થયો, તે પણ આપણા જોવામાં આનું; કેરી રીતે ગુલામો પોતાની સ્વતંત્રતા હજવે હજવે મેળવતા હતા અને એકીતી મજૂરી કરવાને બદલે ગણત આપતા હતા, અને વિકિલકે મનના સ્વતંત્રપણા વિષે બાધ કરી તથા મેળવતું બાપાનર કરી સોકોને તે વાંચી

જને ૧૨૭૬
થી સને ૧૩૯૬
સુધીના ઇતિહાસનો સાર

મારાસારનો વિચાર કરવાની છૂટ આપી તેથી સુધારાના પહેલાં પીજ કેવી રીતે રેપાયાં, તે પણ આપણા જોવામાં આવ્યું હતું. નના બિરાપ જોડે લાંબો ઝંઘડો ચલાવ્યા કેડે વિકલ્પ પડે લગ્નવર્થ રાહેરમા ન રહેતા પોતાના ચારિશમાં જઈને રહ્યા અને ત્યાં સને ૧૩૮૪ માં મરણ પામ્યો તેના શિષ્યો લોલાડો કહેવાતા, તેઓની હકીકત દ્વે પછીના રાજના અમલમાં પણ આપણા વાંચવામાં આવશે.

છેલ્લે ઇંગ્લાંડને ફ્રાન્સ જોડે વિગ્રહ ચાલતા હતા (કારણ કે રિચર્ડે સલાહ કરી હતી તે તેનું મૃત્યુ થવાથી છૂટી) અને સ્વદેશમાં ઝંઘડો ઉઠવાની તૈયારી હતી, તે સમયના ઇતિહાસ લગી આપણે આવી પહોંચ્યા. હેન્રી ઇંગ્લાંડની ગાદીનો પ્રત્યક્ષ વારસ ન હતો તે છતાં રાજ્યાસને જોડે તેથી એ ઝંઘડો જાડ્યો. પરદેશ જોડેના વિગ્રહમાં તથા સ્વદેશમાં ચાલતા એ ઝંઘડામાં મોટાં કુટુંબોમાંનાં એટલાં બધાં માણસોની હાનિ થઈ કે એ ઝંઘડાનો અંત આવ્યો તે વારે રાજ અને પ્રજાની વચ્ચે મોટા અમીશ રૂપી પ્રતિબંધ વૃદ્ધિ ગયેલો આપણા જોવામાં આવશે.

હાંકાસ્ટર અને યોર્ક વંશના રાજાઓ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

લાંકાસ્ટર વંશ.

૪ થો હેન્રી ઈ. સ. ૧૩૯૯-૧૪૧૩

૫ મો હેન્રી, ઈ. સ. ૧૪૧૩-૧૪૨૨

૬ કો હેન્રી, ઈ. સ. ૧૪૨૨-૧૪૬૧. ૫૬૯૮ થયો

આપણે ૧૮૦૦ની માન લગીનો ઇતિહાસ કહી ગયા એ સાનથી ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસના અતિ અવ્યવસ્થિત સમયોમાના એક

સમયનો આરભ થાય છે. એ ૧૪૧૩ની એની
 ઈંગ્લેન્ડની આ
 માદીપતિની આ
 નિમિત્ત રિયલિટી
 વર્ષ લગી કોઈ પણ રાજાએ વગર તકગરે ગાદીને ઉપયોગ કર્યો નહિ હમેશા કોઈને કોઈ ગાદીના દાવો કર્યો કરતો, અને તેથી અમુક અગડા અને મા-

હોમાહેની લડાઈઓ ઊભી થઈ, ઘણાક જુના કુટુંબો નાશ પામ્યા

૪ થો હેન્રીને બે હરીફ હતા ૨ જો રિચર્ડ અને માર્ચનો અર્થ બાળ એડમન્ડ મોર્ટિમર ૨ જો રિચર્ડને ચોર્કશાયર માહેના પાન્ટિક્રાફ્ટ કિલ્લામા કેદ કર્યો હતો મોર્ટિમર હેન્રી રાજાનો

પિતરાઈ બાઈ થતો હતો, અને એ તથા એના
 હેન્રી સામે બે, ઈ. સ. ૧૪૦૦-૧૪૦૫
 નાનો બાઈ વિન્ડસર મહેલમા ઉછરતા હતા પણ

વિધે તેમના મનમાં રાક હતો એ પછી થાડા વખતમાં વેલ્સ
 શાહજાદા એવાન એન્ડ્રુ વેલ્સમાં દગો કર્યો,
 અને દેરાના તમામ ભાગોમાંથી વેલ્સ લોકો તેની
 કુમકે આવ્યા એન્ડ્રુ લુચ્ચેલિનના વરાનો હતો,
 અને ખીજા રિચર્ડનો નિમકહલાલ ખિજમતદાર હતો જેની
 ગજાએ તેની સામે કેટલીક ચઢાઈમ્મી કરી, અને પોતાના પુત્ર
 રહશના તરફ શાહજાદાને મોટું લશ્કર આપીને મોકલ્યા. પરંતુ
 એન્ડ્રુ હંમેશા પર્વતોમાં ભગઈ જતો, અને ધંધેજો નહારી હ-
 ાથી હેગન થઈ આવ્યા જતા કે લાગણો તે પાછો આવી દેરામાં
 મારતવિક અમલ ચલાવતો.

એ અગમી પાર્સિઓ એટલે નોર્થઅપ્પલેન્ડના અર્ધ અને
 નોર્થડાયક દીકરો જેની હોદ્દા પર રહીને લોકોની સામે થઈ ઉત્તર
 ભણીના ભાગનો બચાવ કરતા હતા તેઓએ
 જેનીને સિંહાસન પર બેસાડવામાં મદદ કરી હતી
 ટેન નદીને કાંઠે આવેલા હોમિલ્ડન હિલ નામે
 નગરમાં સથામ થયો, તેમાં તેમણે રહીને લશ્કરનો
 વગલય કરી ઘણા અમીરોને કેદ પડ્યા. એમના જુદાગ બદલ
 ગાણાની ભાગે મકમો મળશે એવી તેમને આશા હતી પરંતુ જેની-
 યા એ કેદીઓને છોડવાની માગણી કરી, અને વળી હોદ્દા પરના
 મનેવી એડ્મંડ મોર્ટિમરને વેલ્સમાં બંદીખાને ગખી પાર્સિઓનાં
 મનદુખવ્યાં એમ જણાય છે. ગજાએ કૃતગ્રતા કરી એવું માની
 અહકારી પાર્સિઓ ખીજાઈને તેની સામે થયા, અને એન્ડ્રુને
 મળી ગયા રિચર્ડ અવાપિ રક્ષાક્ષાંડમાં છવતો
 છે, એવી ખૂબ ચાલી દેવોએ બડખોરોને મ-
 દ કરવાને લશ્કરો વેલ્સમાં મોકલ્યાં, અને જેનીને
 પોતાની ગાદીના કર્તવ્યને બચાવ કરતો પડ્યો. શ્રુ-
 તઓનીના પ્રખ્યાત યુદ્ધમાં તેણે અને તેના મે તરફ કુમાર નામે વેલ્સ-

એવાન એ
 ૬૩ બડ કરે છે,
 ૧૧૧૧૪૦૦

હોમિલ્ડન હિ
 નો સથામ, સને
 ૧૪૦૨

પાર્સિઓ અને
 ને ૬૨૩ બડ,
 ૧૧૧૧૪૦૩

ના શાહજાન હેત્રીએ અને બેડકુંડના ડચક જોને બડખોરને
 જાણીતું પુરુ હરાયા હેરી હોરચર મથુમા પડ્યો, અને પ્રજા
 ના રૂઝ જીવન ૧૪૦૩ અમીરો પકડાઈ માર્યા ગયા

પરતુ નોઈએ નાંડનો ધરોડો અને પાંસે હજી જીવતા હો
 સને ૧૮૦૫ માં માર્યાના બાગ અરેને અબાનિવા હેત્રીએ પાંડો
 પકડ્યો તે શમાજ ઉત્તરમાં નવું બડ જાગ્યાના સ
 મૈત્રે અને રો માત્રાર તેના માબજવામાં આબ્યા. એ અરેને
 ૧૪૦૫ લેડી ડીરપેન્સર વિન્ડસરમાંથી લઈ ગઈ હતી
 પરતુ ફરીને રાજના લેન્ડે બડખોરની સામે થઈ તેમને વિખેરી
 નાખ્યા, અને આ વેળા અર્લ મોન્સેપર તથા ચોર્ડના આર્થ
 બિરાધ રિચર્ડ સ્કોપપર રાજદ્રોહનો આરોપ મૂકી તેમનો રિત-
 રોડ કર્યો.

એ પછી હેત્રીના કમળમાં સલાહસાતિથી ગાદી રહી એજ
 વગમમાં એટલે સને ૧૮૦૫માં રુકાલાંડની ગાંતો વારસ શાહ
 જોડો જોએ ક્રાન્સ જતો હતો, તેવામાં તેને ઈંગ્લેન્ડ
 જ વહાણે એ પકડી કેદ કર્યો, અને તેને હેત્રીએ
 ઇંગ્લાંડના હાખારમાં ગળ્યો તેથી રુકાલોડો તેના
 દમાખવા રહ્યા. ક્રાન્સના લોકો પણ તેને કનડતા
 બધ પાડ્યા. ક્રાન્સનો દોડો વ્યાદસે દિવાનો થઈ ગયો હતો, અને
 એવાઈન્સના આ બર્ગડીના ડચુકો ચીજન્સી (ગજપ્રતિનિધિ
 મડળા) ની મવાને એટલાતો મથતા કે તેઓ એન્ડુરને મદદ કરી
 રાક્ષા નહિ વેદસનો તરણ શાહજાદો હેત્રી ધુડકળામાં નિવૃત્ત
 હતો, અને તેણે હજો હજો દક્ષિણ વેદસમાંથી એન્ડુરને હતી
 કહાડ્યો એવા એન્ડુરે પહોડોમાં બાટક્યા કર્યું છેવટે સને ૧૮૦૮
 માં નોઈએ વાંડ લડાઈમાં કપાઈ મૂક્યા. અને હેત્રીની સવા
 ઉગડી દેવાને કોઈએ ફરીને પ્રયત્ન કર્યો નહિ

પરંતુ આ સાત વર્ષે લગ્ની નિરંતર અસાધ્ય સ્થિતિમાં રહ્યાથી રાજને ધણી સુશીળતા વેઠવી પડી. પોતાના અમીરોપર બરોસે રાખવાની હિમત ન ચલાવ્યાથી તેને પાર્લિમેન્ટ અને ધર્મસમાજ જેડે મળતી રાહ રાખવી પડી. ફ્રાન્સ જેડે લાંબો વિગ્રહ ચાલ્યાથી કામન્સની સભા રાજને પુબ્કળ નાણું આપવાને ધણી ના-રાજ ધર્મ ગર્હ હતી, અને રાજને ધણીવાર પૈસાની તંગી પડતી એથી એ સભા પોતાને ફાવતી શરતો તેની કને કરાવી લેતી, અને તેણે પોતાની મરજી મુજબ ધર્મિર્મંડળમાં ફેરફાર કરવાની તથા ધરખટમાંની બચરથા કરવાની રાજને જરૂર પાડી એટલુંજ નહિ, પણ પોતાનાં દુઃખની દાદ મળ્યા કેડે પૈસા આપવાનો સંધગો હજ્જ પોતાનેજ સોંપવાની અમીરોની સલાહને ફરજ પાડવામાં એ તે છે-વટે ફતેહ પામી.

સ્વાધીનતા મેળવવાનો આ ઉપાય હતો. પરંતુ ખીજી યોગના મુખ્યત્વે ધર્મસમાજને રાજ રાખવાને મંજૂર કરવામાં આવી તે ધા-તકી અને જુલમી હતી. એથી સો કરતાં વધારે વરસ લગી જુલમ ચુલ્લો. લેન્ડીનો રાજ્યાભિષેક થયા કેડે પાદરીઓની પહેલવહેલી સભા મળો, તેણે આર્થબિરાધ આરંભેલની સલાહથી રાજને અ-રજ કરી. લોસાડોનો નાશ કરવાની માગણી કરી; અને ખીજી પાર્લિમેન્ટમાં એવો કાયદો મંજૂર થયો કે કોઈ પાખંડ મત માનનારો એક વાર ચેતવણી મળ્યા કેડે પોતાના મતને વળગી રહેશે તો તેને ન્યાયાધીશોને હવાલે કરી જવતો. બાળી દેવામાં આવશે. આ

પાખંડ મતની સામે કાયદો, સને ૧૪૦૧.

ત્રાસદાયક કાયદો મંજૂર કરવાનાં બહુધા તથા કારણો હતાં—૧જી, પાદરીઓ એક માનતા હતા કે લોસાડો મનુષ્યોના આ-ત્માની ખરાબી કરી ધર્મ સમાજની મિલકત લઈ લેશે; ૨જી, તેમણે જમીનના કાયદામાં અને કરવેરામાં ફેરફાર કરવાની

તથા બાકીના શુભાશિને અત્યંત આપવાની ઇચ્છા જણાવ્યાથી પાર્લમેન્ટને તેમનો ડર લાગતો હતો; ૩ જુન, રિચર્ડે તેમના પર મહેરબાની બતાવી હતી, તેથી હેન્રીને તેમનું બચ લાગતું હતું એ કારણથી સને ૧૪૦૧ ના ફેબ્રુઆરી મહીનામાં એક મનુષ્ય બાઈનો તેના મતને લીધે નારા કરવાને પહેલવહેલો અગ્નિ સજા ગાવવામાં આવ્યો નાફોકનો રેક્ટર નામે (વસિલ્લમ સોલર સો-લાઈડ મતનો બાધ કરવાને લડન આવ્યો હતો તેને કુકી મૂક્યો

આર્યબિરામ આરન્ડેલ આન્સેલરના આગ્રહ પર હતો, તેણે લો-હાઉસને બહુ હેરાન કર્યો, તોપણ તે ખીજી બાબતોમાં ડાહ્યો અને કાબેલ હતો હેન્રીના સાવકા બાઈએ નામે બોર્ડર્ટી પણ રાણા અને હોશિયાર હતા, અને તેમણે તેના અમલમાં આન્સેલરનું કામ કર્યું હતું એ બોર્ડર્ટી ધોન્ટના દૃઢ જોનના પુત્રો હતા, અને તેની ત્રીજી પત્ની કાથરિન સ્વિનફોર્ડ (૧૫૯ માં પૃથ્વીમાં આપેલી વસાવણી જૂઓ) ને પેટ જન્મ્યા હતા રિચર્ડે તેમને ચોરસ ૬ રાંધ્યા હતા. આ યેજા હેન્રીની તખ્તીયત બગડતી જતી હતી, અને તેને ફેફસાનો રોગ થયો હતો, તેથી તેઓ તરણ રાજકુમારના સારા અને વિશ્વાસુ સલાહકાર થઈ પડ્યા હતા. કહે છે કે તેમણે રાજાને કહ્યું કે અમારી ઇચ્છા એવી છે કે તમારે રાજ્ય છોડી દઈ તમારા કુવરને આપવું જોઈએ, પરંતુ એ પ્રમાણે કરવું રાજાને ગમ્યું નહિ થોડા વખત લગી તેની પ્રકૃતિ ઠીક રહી, અને મત્રિમંડળનું મુખ્ય કામકાજ રાજકુમાર કરતો હતો, તેણે પોતાનો આધા છોડી દીધાથી આરન્ડેલ પાછો આન્સેલર થયો થોડા સમય લગી એ પ્રમાણે રહ્યું, પરંતુ છેવટે એક દહોડા રાજા વેસ્ટમિન્સ્ટરના દેવ-ળમાં પ્રાર્થના કરતો હતો, તેવામાં તેને ફેફસે આવ્યું, અને તે સને ૧૪૧૩ ના માર્ચની ૨૦મી તારીખે મરણ પામ્યો એણે પોતાની પાછળ ચાર કુવરો બેઝવા-૧ હેન્રી, એ તેની પછી આવીએ બેઠો,

અમ હે જીઅં સુખેથી રાજ્ય કરવા માડ્યું તેનો બાઈ બેડ-
ફૂંડેના ડબ્બક તેનો હોશિયાર મિત્ર અને મદદગાર હતો અને વિન્યે-
સ્ઠરનો ખિરાપ હે જી બેડફૂંડે તેનો નિમકહલાલ ચાન્સેવર હતો,
અને પડે સત્યવાદી, બહાદુર, અને જિતેન્દ્રિય હોવાથી તેણે પોતાના

૫ પ્રા. હેરી
૬૬ મનનો અને
હોડના માનીતો

દુકા અમલમાં ઇચ્છેજેની અતિશય પ્રીતિ મેળવી.

ઝોટિમરની જાગીરા માર્યના તરણ અર્લને અ-

ને ને બેંચર્સલોડના અર્લની પદવી હેરી હોસ્ટેપ

રના દીકરાને પાછા આપી દેવાનું પણ તેને સમજ કા-

રણ જણાયું, અને તેણે રિચર્ડ રાજના રાજને વ્યાખદસ લાંગલી
માંથી ખસેડાવી રાજને ઘટે અંધા સન્માનથી વેસ્ટમિન્સ્ટરના દે-
વળમાં દટાવ્યું તેણે રકોટ સોકોના તરણ રાજને સ્વદેશ જવાને કહ્યું,
પરંતુ વ્યાહબનીનો ડબ્બક રાજ્યપ્રતિનિધિ હતો તેની ઈચ્છા તેને ત્યા
આવવા દેવાની નહોતી અને રકોટ રાજ જેમ્સે ઇંગ્લાંડમાં રહેવું
વધારે પસંદ કર્યું ઝોટિમરના બનેલી કેમ્પ્તજના અર્લ રિચર્ડ
સને ૧૪૧૫ માં અંધ નબળું તરકટ રમ્યું, પરંતુ તે ઝટ પકડાઈ ગયું,
અને તેનો તથા તેના બે મદદગારો સાહે રકોટ અને સર ટામસ
બોને શિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો.

ઇંગ્લાંડમાં દુકાળો પડ્યા, અને ૧૪૦૭ માં મરજીનો રોગ આવી

તે છતાં ધણા વરસથી સોકો આબાદીમાં હતા મ-
લોકોની સ્થિતિ જુરીઆત સોકોને પોતાની મરણ પ્રમાણે મહેનત

કરવાની છુટ મળતી જતી હતી. જમીનદારો અને

એડુનો પોતાનાં ખતરો ગણેતે આપી રાકતા, અને પોરાકની ખા-

ખતમાં ઉડાઈ અર્થ થતો અટકાવવાને કાયદા મંજૂર કરવામાં

આવ્યા હતા, તેપરથી જણાયછે કે પૈસાની તંગી ન હતી ઉદાહ-

રણ, મજૂરની ખાચડીથી રૂપેરી કમરપોટા અને દર વારે (સવા-

ગળે) બે શિલિંગ (હમણના લગભગ વીસ શિલિંગ) થી

વધારે કીમતમાં લગણ પહેચતાં નહિ. હોલેલંડ, બાલ્ટિક સમુ-

દ્રના કાઠાપરના રાહેરો, ફૂલાન્ડસ, વેનિસ, અને પીળ રેરો
જોડેના વેપારની વૃદ્ધિને અર્થે પુષ્કળ નવા કરાર કરવામા આવ્યા
હતા, તેવાથી જલ્દાય છે કે વહાણ બાધવાનો હુજર અને વેપાર
વધતા જતા હતા ન્યુકાસ્ટલનો કોયનાનો વેપાર અગત્યનો થતો
જતો હતો, અને ઇંગ્લાન્ડના રાજ્યો મૂર્ખાઈથી શિકામા થોડ
રૂપ વાપરી હાજરી ધાતુનો વધારે બેજ કરવાનો આરભ કરતા
હતા, તોપણ નાણાં અનણ લોકોમા છુટી થઈ હતું વેપારીઓ
ધનવાન અને સચાવાન હતા, અને ધધાના મહાજનો કારીગરોનું
રક્ષણ કરતા અને સારા કામને ઉત્તેજન આપતા એ વેપારીઓ-
માનો પ્રખ્યાત વેપારી નામે ડિક વીટિંગ્ટન ત્રણ વાર લડનનો
સોડે મેયર થતો હતો

લોકોનાં મત એકજ બાબતમાં અસ્વસ્થ હતા એ અસ્વસ્થ-
પણાનું કારણ લોલાડોના મત લોકોમા પુષ્કળ ફેલાઈ ગયા હતા તે
હવું એવું બાસે છે સર જોન ઓલ્ડકાસ્ટલ નામે
લોલાડોનાં મત એક ધીંગો નાઈટ લોલાડોને ધણ વરસથી સ-
હાય કરતો હતો એ કોબહામની વારસ જોડે
પરણાથી લોડ કોબહામ થયો લોડ કોબહામ બહાદુર લેડવેયો
અને પાર્લમેન્ટનો પ્રતિક્રિત મેમ્બર હતો અને કેન્ટ પરગણાના
કૌલિંગ રાહેરમાનો તેનો મહેલ એ પધવાળાઓનું મુખ્ય મથક
થઈ પડ્યું હતું તોપણ તેને રોકવાનું કામ મુસેલ હતું તેની-
કને એ મત છોડાવી દેવાને પમા હેતીએ પ્રયત્ન કર્યો,
પણ તેનું કાઈ વળ્યું નહિ છેવટે તેને પકડી દેહાત દડની
શિક્ષા કરી, પરંતુ એ સભ્ય અમલમા આણવાનો દિવસ આ-
વતા પહેલા ટાવર ગઢમાથી તે નાશી ગયો
લોલાડોડે બડ સને ૧૮૧૪ તે પધાયન કરી ગયા એ બડ જાકવાનું ચિન્હ
હવું લડન રાહેરની બહારના ખેતરોમા સન
બાઈલ્સ નામે સ્થળમા પુષ્કળ લોલાડો બેગા ।

કાંઈકરી રાડે તે પહેલાં હેઞીએ આપતા ઉપાય લીધા. તેણે રાહે-
રના દરવાજા બંધ કરાવ્યા, અને પાદરાહી ફોળે લોલાડોની ટોળીને
વિખેરી નાંખી મુખ્ય લોલાડોમાંના ઝાગણાલીસ જણને ફાંસી
દીવી, અને બાઉ કોણહામ વેહસ નાશી ગયા. સને ૧૪૧૭ મા
તેને પકડી બેડી સહિત ફાંસીએ લટકાવી બાળો મૂક્યા.

એ પછી લોલાડે પથ હજવે હજવે નાજુદ થયો. પરંતુ દેન્ય
વિગ્રહ ફરીને બીચો તેનાં કારણોમાનું એક કાગણુ દેરાની સામાન્ય
અસ્વસ્થતા હતી. લોકોનું બહુ લોલાડે પંથપરથી
પાછા ફેરવે
વિગ્રહ બીચોનાં
કારણો અસેડવાની તથા પાલે મેન્ડોનો વિચાર ધર્મસમા-
જની મિશ્કન જપ્ત કરવાનો હતો તે તેના મનમાંથી
કાઠી નખાવવાની ધિરાયોની ઇચ્છા હતી, વેપારીઓની મરજી
પાતાનો માલ અપાવવાનો નવો માર્ગ બોલી કહાડવાની હતી, અને
અમીરો સલાહશાંતિથી કંગાળી ગયા હતા. વિગ્રહ અને જયથી
રાજા અને પ્રજાને કીર્તિ મળેએ એવું આ સમયમાં લોકો માનતા,
અને હેઞી લોલી હતો, અને એ વેળા ફ્રાન્સમાં મહિમમહિનીદુ અ-
દાયક લડાઈ ચાલતી હતી તે બંધ પાડવાનો પ્રયત્ન કરે છુ એ ઉદ્દે-
શથી કામ છે એવું તેણે ખરેખરે માન્યું. ફ્રાન્સના સિંહાસનપર
૩ જ એડ્વર્ડે કરતાંએ તેનો હક્ક ધણીજ થયો હતો તે છતાં તેણે
સને ૧૪૧૫ ના એપ્રિલ મહીનામાં તે ગાદીપર ચીતસર દાવો કર્યો,
એથી ફરીને વિગ્રહ બીચો.

ઈચ્છા હતા. તેઓએ દેશના સામાન્ય રાત્રુની સામે લડવાને એ સમ ઐક્ય કયો હતો. હેન્રીની કને ધણામા ધણા માત્ર ૬૦૦૦ માણુ-

સો હતાં, તે છતાં ઇંગ્લેન્ડ તીરદાનેએ ફ્રેન્ચ પોડે-
સ્વાર લશ્કરને વેરણુ ખેરણુ કરી દીધુ, અને ૧૧,૦૦૦
ફ્રેન્ચ રણુમા પડ્યા, તેઓમાં માંડલિક અને અમી-
રાની સંખ્યા સૌથી વધારે હતી. એ છતાં પણ

હેન્રીને ઇંગ્લાંડ પાછા આવવું પડ્યું, કેમકે તેના લશ્કરમાં ૬૫ રહ્યો
નહોતો; અને માત્ર એ વર્ષે કુડે એટલે સને ૧૪૧૭ માં ૩૨,૦૦૦
માણુસ લઈને પાછા જઈ તેણે ક્લિલા, રાહેર, અને બંદરે સુધા
નાર્મંડી પ્રાંત જીતી લીધા. સને ૧૪૧૮ માં એકલા ફ્રાન્સ નગરને
પેરે ધાત્તિ છે મહીના પહોંચ્યો. પુરેયો, સ્વિચ્છા, અને છોકરાં મળી
૧૨,૦૦૦ માણુસોને દરવાજા બહાર કહાડી મૂકવાની ત્યાંના ગવર્નરને
જરૂર પડી, તથાપિ એ જુએ મરતુ રાહેર ઠકી રહ્યું. એ માણુસો દર-
વાજાની બહાર ઠોટ અને ઇંગ્લેન્ડ ફોજની વચ્ચે મરણુતાલ પડ્યા.

છેવટે બહાદુર નગરજનોએ રાહેરને બાળી મૂકવાની
ધમકી આપી, એટલે હેન્રીએ તેમની જોડે સલાહ-
ના કોલકરાર કર્યા, પરતુ તેમના યુવા મરદાર નામે

આલન ઇસાન્કર્ડને તેણે મારી નાંખ્યો. બાળે વરસે હેન્રીએ
પોન્ટોઈ રાહેર લઈ લીધું અને પારિસ નગર જીતી લેવાની
ધમકી આપી. એજ સમયે ઇશ્વર તેને સાનુકૂળ થયો. બર્મંડીના
ડયુક જોન, ક્લાન્સના ડાકિન એટલે ગાદીના વારસ આજર્સ જોડે
સંધિ કરવાને ગયો હતો તેને આર્લોન્સના મિત્રોએ ફ્રેન્ચ દઈ ડાકિ-
નના દેખતાં મારી નાંખ્યા. એ દગલબાજીથી ખીજવાઈને બર્મંડીના
સોકો હેન્રી જોડે મળી ગયા, અને ક્લાન્સના ગાંડા રાજાની પત્ની

ઈસાબેલા ગણીએ પણ પોતાના દીકરાની સામે
યઈ પોતાની કુવરી કાચરિનને હેન્રી જોડે પરણાવી.
સને ૧૪૨૦ ના એ માસની ૨૧ મી તારીખે દ્વા

આલન કાઈનો
લડાઈ, અકરોબર,
સને ૧૪૧૫

આલન ઇસાન્કર્ડ
સને ૧૪૧૮

હેન્રી ક્લાન્સનો રા-
જ્યપ્રતિનિધી નો
માયો, સને ૧૪૨૦

કાંઈકરી રકિ તે પહેના હેજીએ ચાપતા હિપાય લીધા તેણે રાહે-
રના દરવાજા બંધ કરાવ્યા અને પાદશાહી ફોળે લોલાડોનીટોળીને
વિખેરી નાખી મુખ્ય લોવાડોમાના ઝોગણુઆલીસ જણને ફાંસી
દીધી, અને બાર્ડ કોબહામ વેલ્સ નાથી ગયા સને ૧૪૧૭ મા
તેને પકડી બેડી સહિત ફાંસીએ લટકાવી બાળો મૂકયો.

એ પછી લોવાડે પથ હળવે હળવે નાજુદ થયો પરંતુ દેવ્ય
વિગ્રહ ફરીને બીચો તેના કારણમાનું એક કારણ દેરાની સામાન્ય
અસનસ્થતા હતી લોકે નું બહુ લોલાડે પથપરથી
પાઉ જોવા ના વિગ્રહ જોવા ના અસેડવાની તથા પાર્ન મેન્નો વિચાર ખર્મસમા-
જની મિલ્કત જપ્ત કરવાનો હતો તે તેના મનમાથી
કાઠી નખાવવાની બિશપોની ઇચ્છા હતી વેપારીઓની મરજી
પેતાનો માલ ખપાવવાનો નવો માર્ગ બોળી કહાડવાની હતી, અને
અમીરો સલાહરાતિથી કંટાળી ગયા હતા વિગ્રહ અને જયથી
રાજા અને પ્રજાને કીર્તિ મળેજે એવું આ સમયમા લોકો માનતા,
અને હેજી લોભી હતો અને એવળા ફાન્સમા માહોમહેનીદુ ખ
દાયક બડાઈ ચાલતી હતી તે બંધ પાડવાનો પ્રયત્ન કરે છું એ ડહા
પણું કામ છે એવું તેણે ખરેખરે માન્યું ફાન્સના સિંહાસનપર
૩ જ એડ્વર્ડે કરતાએ તેનો હક્ક ધણીજ યોડો હતો તે છતા તેણે
સને ૧૪૧૫ ના એપ્રિલ મહીનામા તે ગાદીપર ચીતસર દાવો કર્યો,
એથી ફરીને વિગ્રહ બીચો.

ધર્મી હતા તેઓએ દેશના સામાન્ય રાત્રીના સામે લડવાને એ સમયે એકે કયો હતો હેન્રીની કને ધણામા ધણા માત્ર ૬૦૦૦ માણુ-

સો હતા, તે છતાં ઈંગ્લેન્ડ તીરછાનેએ ફ્રેન્ચ પોડે-
સ્વાર લશ્કરને વેરણુ ખેરણુ કરી દીધુ, અને ૧૧,૦૦૦
ફ્રેન્ચ રણુમા પડયા તેઓમા માડલિક અને અમી
ગેની સખ્યા સૌથી વધારે હતી એ છતાં પણ

હેન્રીને ઈંગ્લાંડ પાછા આવવું પડયું, કેમકે તેના લશ્કરમા દમ રહ્યો
નહોતો, અને માત્ર બે વર્ષ કુડે એટલે સને ૧૪૧૭ માં ૩૨,૦૦૦

માણસ બંધને પાછા જઈ તેણે કિલ્લા, રાહૈરા, અને બદરે મુખા
નાર્મડી પ્રાત જીતી લીધી સને ૧૪૧૮ માં એકલા ફ્રાન્સ નગરને

થેરા ધાલ્યાતે ■ મહીના પછોએ પુરેયો સ્થિતિ, અનેછોકરા મળી
૧૨૦૦૦ માણસોને દરવાજા બહાર કહાડી મૂકવાની રવાના ગવર્નરને

જરૂર પડી, તથાપિ એ જુએ મરતું રાહૈર ટકી રહ્યું એ માણસો દર
વાજની બહાર કોઠે અને ઈંગ્લેન્ડ ફ્રાન્સની વચ્ચે મરણુતે બ પડયા

છે વટે બહાદુર નગરજનોએ રાહૈરને બાળી મૂકવાની
ધમકી આપી, એટલે હેન્રીએ તેમની જીંડે સજાદ

ફ્રાન્સનો થેરા
સને ૧૪૧૮

રાહેરમાં તહનામું થયું, તેની રૂઢિએ હેત્રી ક્રાન્સનો રાજ્યપ્રતિ-
નિધિ નીમાયો, અને ચાલસના મરણ કેડે તે ગાદીએ બેસે એવું ઠર્યું.

ક્રાન્સનો રાજ્યપ્રતિનિધિ નીમાઈ હેત્રી પોતાની તરફ ક્રેન્સ
રાણીને તેડીને ઇંગ્લાંડ પાછો આવ્યો, તેવારે ત્યાંના લોકોને મનમાં
તેને વિષે અભિમાન ઉત્પન્ન થયું. આવતા અમલમાં આ વિજય અ-
ને કીર્તિના ખર્ચનો કેટલો ભારે વેર. આપણે પડે, તેનો પ્રજામાંના
કોઈ પણ માણસના મનમાં એ વેળા વિચાર આવ્યો નહિ. સને
૧૪૨૧ના ડીસેમ્બરની ૬ ઠી તારીએ રાણીને પુત્ર સાંપડ્યો, તેનું નામ

હેત્રી પાડ્યું. રાજ પરદેરામાં ડાકિનની સામે લડતો
હતો, તેની તખ્તીયત ઉતાવળે ખગડતી જતી હતી,
અને સને ૧૪૨૨ ના આગષ્ટ મહીનાની ૩૧ મી
તારીએ વિન્સેનઝ રાહેરમાં તેણે દેહ છોડી. એ

મહીના કેડે ક્રાન્સનો દુખી રાજ ૬૭૬ ચાલસ પછી મરણ
પામ્યો, અને ઇંગ્લાંડનો બાળ રાહબંદો ઇંગ્લાંડ અને ક્રાન્સ
એ બંને દેશનો રાજ થયો. આ વેળા એ રાજકુમાર માત્ર દસ
મહીનાનો હતો.

ઈંગ્લાંડના અને
ક્રાન્સના રાજ
આના મરણ, સને
૧૪૨૨.

હતો, અને ઝાસરનો ડ્યુક તેની ગેરહાજરીમાં રાજસભાની મહાસભાથી ઇંગ્લાંડનો રાજ્યકારભાર ચલાવતે હેન્રીએ અને બાઈબીને કહ્યું હતું કે તમારે ફ્રાન્સના ડાકિન જોડે કંઈ મલાહ કરવી નહિ, અને બર્મિંગહામ ડ્યુક જોડે ટોટા ન કરવો. પોતાનો

સ્વાર્થ વેગનો મુકી દેરાના હિતની કાગજી રાખ-

રાજકમારનીબા
ધ્યાવર્યામાં રા-
જ્યનો મરબાર

વાને તેણે ઝાસરને ચેતવણી આપી. હેન્રીએ તેને ખરેખરે પારખી કહાડ્યો એક વર્ષ પીગ નહિ એટલામાં તેણે પોતાની પત્નીના વારસા

બામન બર્મિંગહામ ડ્યુક જોડે ટોટા કર્યો, અને ત્રણ વર્ષ કોડે તેની તથા તેના કોકો હેન્રી બોક્સ્ટે ચાન્સમર હતો તેની વચ્ચે સલાહ કરાવવાને બેઠકડેને ફ્રાન્સથી આવતું પડ્યું.

પરંતુ બેઠકડેને ઘરેરામાં પોતાનું કામ મારી રીતે બજાવ્યું બર્મિંગહામ ડ્યુકની બેન જોડે તે પાણ્યો, અને ધણી

મુકેલીએ તેણે ઝાસરનો કજીઆ પતાવ્યો એક પછી એક જય મેળવી તેણે પાંચ વરસમા દવાર નદીની ઉત્તર તરફનો ફ્રાન્સનો તમામ ભાગ જીતી લીધો, અને ઓર્ડીન્સનો ઘેરા

ધાલવામાં ફતેહ મળવાની 'તૈયારી' હતી, તેવામા અમલકારી રીતે તેનો છુટકારો થયો એ છુટકારાની વાતો આ દુનિઆનો અન આવતાં લગી કહેવામાં આવશે

શાએન અને લોરેન પ્રાંતની સરહદપર આવેલા ડોમરેમિં ગામના એક મજૂરને ઝાનડાકે (અજબમં જેવી બૂમથી ઇંગ્લિશ ભાષામાં એનું નામ જોન આર્થર આર્કે પડ્યું હતું) નામ અગાઉ વરસની દિમરની એક બોળી છોડી હતી તેના મનમા પોતાના દેરાનું દુ:ખ અને ખરાબી નોઈ ધણી દયા ઉત્પન્ન થઈ. લોરેનની એક કન્યા દેગને બચાવ કરશે એવી બનિબધવાણી કહેવાતી હતી તે ખરી લાગવાથી તેણે મનુ કે ઇશ્વરના દૂત માર્ક-

રાહરમાં તહનામુ થયું, તેની રૂઢિએ હેત્રી ફ્રાન્સનો રાજ્યપ્રતિ-
નિધિ નીમાયો, અને વ્યાહર્સના મરણ કેડે તે ગાદીએ બેસે એવું હતું.

ફ્રાન્સનો રાજ્યપ્રતિનિધિ નીમાઈ હેત્રી પોતાની તરફ ફ્રેન્ચ
રાજીને તેડીને ઈંગ્લાંડ પાછો આવ્યો, તેવારે ત્યાંના લોકોને મનમાં
તેને વિષે અભિમાન ઉત્પન્ન થયું. આવતા અમલમાં આ વિજય અ-
ને કીર્તિના ખર્ચનો કેટલો ભારે વેરો આવ્યો પડ્યો, તેનો પ્રજામાંના
કોઈ પણ માણસના મનમાં એ વેળા વિચાર આવ્યો નહિ. સને
૧૪૨૧ના ડીસેમ્બરની ૬ થી તારીએ રાજીને પુત્ર સાવડ્યો, તેનું નામ

હેત્રી પાડ્યું. રાજ પરદેરામાં ડાફિનની સામે લડતો
હતો, તેની તખ્તીયત ઉતાવળે બગડતી જતી હતી,
અને સને ૧૪૨૨ ના આગષ્ટ મહીનાની ૩૧ મી
તારીએ વિન્સેનઝ રાહરમાં તેણે દેહ છોડી. બે

મહીના કેડે ફ્રાન્સનો દુષ્ટ રાજ ૬ થો વ્યાહર્સ પણ મરણ
પામ્યો, અને ઈંગ્લાંડનો બાળ રાહબંદો ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ
એ બંને દેશનો રાજ થયો. આ વેળા એ રાજકુમાર માત્ર દસ
મહીનાનો હતો.

૬ થો હેત્રી ઈ. સ. ૧૪૨૨-૧૪૬૧.

૫ મો હેત્રી મરણ પામ્યો તેવારે, ઈંગ્લાંડની કીર્તિ આખા
યુરોપખંડમાં ગાજી રહી હતી. પ્રતાપી જય મેળવવામાં રાજ
ને સહાય કરવાને પાર્લિમેન્ટે, ધર્મયુદ્ધોએ, અને પ્રજાએ
ભારે પ્રયત્ન કર્યો હતા, અને તેના વડે તેઓને યુરોપખંડના
લોકોમાં ઉંચી પદવી પ્રાપ્ત થઈ હતી. પરંતુ આ મહિમા મિથ્યા
હતો. રાજ્યને માથે પુષ્કળ કરજ હતું, અને દેરામાંથી દ્રવ્ય
અને માણસ ઘટ્ટી ગયા હતા. હેત્રીની મરતી વખતની ઈચ્છાને
અનુસરી બેડફોર્ડના ડ્યુક ગાલ્ફનો રક્ષક અને બાળરાજકુમા-
નો પાળક થયો. પરંતુ તે ફ્રાન્સનો રાજ્યપ્રતિનિધિ પણ થવાનો

હતો, અને ઝાઝાડરનો ડચ્ક તેની ગેરહાજરીમાં રાજસમાની મહાપતાથી ઈંગ્લાંડનો રાજ્યકારભાર ચલાવતે. હેન્રીએ અને બાઈશ્પોને કહ્યું હતું કે તમારે ફ્રાન્સના ડાકિન જોડે કદી મલાફ કરવી નહિ, અને બર્ગેડીના ડચ્ક જોડે ટોટા ન કરવો. પોતાનો

સ્વાર્થ વેમગો મુકી દેરાના હિતની કાળજી રાખ-

રાજમારની બા-
લ્યાવસ્થામાં રા-
જ્યનો કારભાર

વાને તેણે ઝાઝાડરને ચેતવણી આપી. હેન્રીએ તેને ખરેખરો પારખી કહાડ્યો. એક વર્ષ વીત્યું નહિ એ/લામાં તેણે પોતાની પત્નીના વારમા

ખામત બર્ગેડીના ડચ્ક જોડે ટોટા કર્યો, અને ત્રણ વર્ષ કેડે તેની તથા તેનો કોકો હેન્રી બાઈટ આન્સમર હતા તેની વચ્ચે સલાહ ત્રાવવાને બેડકડેને ફ્રાન્સથી આવવું પડ્યું.

પરંતુ બેડકડે પડેરામાં પોતાનું કામ મારી રીતે બજાવ્યું. બર્ગેડીના ડચ્કની બેન જોડે તે પાણ્યો, અને ધણી મુઝકલીએ તેણે ઝાઝાડરનો કજીએ પતાવ્યો.

આર્થોન્સનો
પેરો સને ૧૪૨૯
-૧૪૨૯.

એક પછી એક જય મેળવી તેણે પાંચ વારસમાં હવાર નવીની ઉત્તર તરફનો ફ્રાન્સનો તમામ ભાગ જીતી લીધો, અને આર્થોન્સનો પેરો

ધાલવામાં ફતેહ મેળવવાની તૈયારી હતી, તેવામાં અમલકારી રીતે તેનો છુટકારો થયો. એ છુટકારાની વાત આ દુનિઆને એન આવતાં લગી કહેવામાં આવે.

રાષ્ટ્રેન અને સોરેન પ્રાંતની સરહદપર આપેલા ડોમરેમિ ગામના એક મજૂરને ઝાનડાકું (અજાયબ જેવી બૂંદથી ઈશ્વેજ બાધામાં એનું નામ જોન આવ્યું આકું પડ્યું હેનું) નામ અગાઉ વરસની ઉમરની એક બોળી છોડી હતી તેના મનમાં પોતાના દેરાનું દુ:ખ અને ખરાબી જોઈ ધણી દયા ઉત્પન્ન થઈ. સોરેનની એક કન્યા દેગનો બચાવ કરશે એવી બલિષ્ઠવાણી કહેવાતી હતી તે ખરી લાગવાથી તેણે માન્ય કે ઈશ્વરના દૂત માર્ક-

કલે મને સ્વપ્નમાં દેખાવ દર્શ કરમાવ્યું છે કે તારે ડાફિનનીકને
જઈ તેને વચન આપવું કે હું તમને શીખસ તેડી
જઈ તમારો રાજ્યાભિષેક કરીશ. તે ગામના પા-
દરીએ તથા લોકોએ ના કહ્યા છતાં રાજની છા-
વણીમાં તેડી જવાને તેણે વોકયુક્તસના કપ્તાનને સમજાવ્યો,
અને ત્યાં જઈ તેણે પોતાની વાત કહી; ડાફિન નિરાશ થઈ ગયો
હતો તેથી જય મળવાની કાંઈક આશાએ તેણે તેને તેની મરજી
પ્રમાણે કરવાની પરવાનગી આપી. પછી ભય અથવા આચકો
આધા વગર તેણે જંગલી સીપાઈઓની સરદારી લીધી, અને
ધોળું કવચ પહેરી તથા પોતાના માથાપર ફાન્સના રાજ્યિ-હવાળી
ધ્વજ ધરી ૧૦૦૦ માણસો સહિત ઇંગ્લેન્ડ રાજમાં ધસારો કર્યો.
લડાઈમાં તે પડે પાલક થઈ, તો પણ તેણે એક્સિન્સ રાહેરને ઘેરો
ઢાંડાવ્યો. ઇંગ્લેન્ડ ભયભીત થઈ ગયા; ફ્રેન્ચોએ તેને ઇશ્વરની દૂત
માની, અને હવાર નદીને કાંઠે લડાઈ જરી રાખવાની ફ્રેન્ચ
સેનાપતિઓની ઇચ્છા હતી, તેને ન ગણકારતાં માર્ગમાં પ્રદેશ સર
કરતી વિજયી સેનાને ડ્રીક્સ નગરમાં બંધ ગઈ. અહીં સને ૧૪૨૯
ના જુલાઈ માસની ૧૭ મી તારીખે ફાન્સનાં સિંહાસનપર ૭ મા
આલ્ફ્રેડનો પટ્ટાભિષેક થયો. પછી જાને પોતાનાં ઘેટાંની સંભાળ
સેવા પોતાને ગામ જવાની રજા માગી. તેણે કહ્યું કે મારી વાણી
ફળવાની નથી, માર્કામ પૂરે થકું પરંતુ આલ્ફ્રેડે તેને જવા ન દીધી તેથી
તેનો વિધાસ ઉઠી ગયા છતાં તે બહાદુરીથી બડી. સને ૧૪૩૦ માં
ક્રામપીચ્ચાન રાહેરને ઘેરો ધાલ્યો, તેમાં બર્ગેડીઓએ તેને કેદ
પકડી ઇંગ્લેન્ડને લેવી. તેને બચાવવાનો આલ્ફ્રેડે કાંઈપણ પ્રયત્ન કર્યો
નહિ. ને ફ્રેન્ચોને તેણે છોડવ્યા હતા તે ફ્રેન્ચોને, ને ઇંગ્લેન્ડે
તેની બહાદુરી જોઈ હતી તે ઇંગ્લેન્ડને—એ બ્રાજી
કન્યા સિવાય સર્વને—એનો અંત લાજ લ-
ગાડનારો હતો. એને કાકણી ગણી સને ૧૪૩૧ ના

મે માસની ૩૦ મી તારીખે બાળી મૂકી અને એના ઉત્કૃષ્ટ આત્મા કાગળ મિત્રો અને કૂર શત્રુઓને તથા “જ્યા કુષ્ટી પીડા કરી રાખતા નથી, અને થાકેલા વિમાત્રિ પાત્ર છે.” તે પાત્ર મમા ગયો.

હજુ વિગ્રહનો અત આળ્યો ન હોતો, કેમકે આદર્શ પારીત્ય જાપડોઓ ન હોતો, અને જે વરસમા ઝાનડાકેને બાળી મૂકી તેજ વરસમા બોર્ડને તે નગરમા છાં હેજીનો રાજ્યાભિષેક કર્યો પરંતુ એ મમયથી ઇંગ્લેન્ડ પાછા પડના ગયા જે વર્ષ કેડે બેફકડે મરી ગયા, અને ચોકના ડ્યુક રિચર્ડ જેન ટાલ્સબટની સહાય તાથી વિગ્રહ જારી રાખ્યો, પરંતુ બેફકડેના મરણ કેડે ધર્મગીપ્રાત દેવ્ય ગજને હાથ ગયાથી જ્ય મળવાની આશા ન હોવી સને

૧૪૮૫ મા છાં હેજીએ આન્જુની માર્ગરેટ
 સા ૧૧૧૧ના વિ થેરે લગન કર્યું તે વારે ઇંગ્લેન્ડે આન્જુ
 કહના અત સને અને મેઈન પ્રાંતો તેના બાપ જેનેને આપવાનું
 ૧૪૫૩ વચન દીધાથી ફ્રાન્સ જોડે અમુક મુદત લગી
 તહ થયો પરંતુ એ તહ વારેવારે તોડવામા આવતો સને ૧૪૮૬ મા
 ૭ મા આદર્શ નાર્મડી પ્રાત કરીને છતી લીધો અને પછીના
 ચાર વરસમા જિએન અને બોર્ડો પ્રાત પણ લઈ લીધો ટાલ્સબટ
 રણુમા પડ્યો, અને સને ૧૪૫૩મા સો વયના વિગ્રહનો અત
 આળ્યો તે વારે ઇંગ્લેન્ડની કને માત્ર કાલે બધર ગહું

એમ પરેરામા ઇંગ્લેન્ડને આપણિ અને ગુકરાન બોગવનું
 પડતુ હતું તે વારે ઇંગ્લાન્ડમા ગાસ્ટરનો ડ્યુક અને ચાન્સલર
 બોર્ડે લડી મળતા હતા ગાસ્ટર સોક્રિપ અને
 ગાસ્ટર અને લોબી હતા, પરંતુ રાજકાજમા હોયીવાર ન
 બોર્ડની વહવાદ હોતો બોર્ડે નિર્વિગ્ન રાજકારણાર ચલાવ
 વાનો પ્રયત્ન કર્યો તથાપિ તેનું કાઈ વજુ નહિ ડ્યુકની
 જોડે રહીને કારભાર ચલાવેા અરાધ્ય જણાવાથી એક પ્રમંજે

ઈંગ્લાંડ છોડીને તે આસ્થા ગયા હતા. બેડફોર્ડને પણ પોતાના બાઈ જોડે બનવું નહિ, અને બાપડા બાજુ રાજ્યને પોતાના કાકાએને સમાધાન કરવાની આજીજી કરવી પડતી. એવેજા ગળની ઉમર માત્ર અગીઆર વરસની હતી સને ૧૪૨૯ મા હેન્રીનો રાજ્યાભિષેક થયા કેડે ગ્લાસ્ટરના હાથમાથી સત્તા જતી રહી, અને સને ૧૪૪૭ માં બેડફોર્ડનું મરણ થયું ત્યાં લગી રાજ્યમા એનું ચલણ હતું બેડફોર્ડે હમણા કાઠિનજી હતો.

આ સમયમા પાર્લમેન્ટની સત્તા ઘટતી જઈ રાજની પ્રિવિ કૌન્સિલનું પ્રાબલ્ય વધતું જતું હતું. એનું એક કારણ એ હતું કે હેન્રીના અમલના આઠમા વરસમાં પરગણાના નાઈ-રોને માટે મત આપવાનો અધિકાર પરગણાની કચેરીમાં તેઓને પસંદ કરવાને જોડો હાજર થતા પાર્લમેન્ટની પડતી તે સર્વેને ન આપતાં આલીસ રિલિંગ (હમણાના વીસ અને ત્રીસ પૌડની વચ્ચે) ની કી-મતનાં ધર અથવા વતનના માલિકોને આપવામાં આવ્યા, અને રાહેર તરફના મેમ્બરો પસંદ કરવાનું કામ હજવે હજવે કેટલાક ઝૂંટી કહોડેલા નગરજનોના હસ્તક આવતું જતું હતું, અને રોરિ-કોની મરજી પ્રમાણે તેમને પસંદ કરવામાં આવતા. રાજ અને આગેવાન પુરો તેમની જોડે સહેલાઈથી વગ ચલાવી શકતા. એથી કામ-સની સમાજી માર્ફત પ્રધાનો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અમલ ચલાવતા; અને એમને મહિનાહિ કજીઓ થતા તે વાગે મેમ્બરો પાર્લમેન્ટમાં રાજો લઈને પણ આવતા. મને ૧૪૨૫ મા એક પાર્લમેન્ટ મળી હતી, તેનું નામ “ડૂકા વાળી પાર્લમેન્ટ” પડ્યું હતું, કારણ કે હયિઆર આણવાની મના થવાથી મેમ્બરો પોતાની બાહેમાં ડાગ ડૂકા સંતાડીને લાવ્યા હતા. છેવટે સને ૧૪૩૭ માં ગળએ પોતાની કૌન્સિલની નીમણૂક પાર્લમેન્ટને કરવા ન દેતાં પંડે પોલીયાર કચી અને તેથી તેના હાથમાં વાસ્તવિક સત્તા આવી.

“ડૂકાવાળી” પાર્લમેન્ટ

પરંતુ અર જોતાં રાજા પંડના હાથમાં સત્તા આવી નહિ કેમકે તેનાથી તેની ઇચ્છા મુજબ વર્તી શકાતું નહિ. સને ૧૪૪૨ માં તે બાપક ઉમરનો યોગ. તે શુદ્ધ મનનો, સમાવાન, નમ્ર, દયાળુ, અને ઉદાર હતો, તથાપિ તેનું વન અને મન એક નબળાં હતાં. તે તેની માની તરફથી ફ્રાન્સના બાપડ દિવાના રાજા છા આલ્ફોન્સના પૌત્ર યોગ હતો, અને તેને તેના બવના છેલ્લા વખતે

૧૪૪૩
મસલ્ય.

તેમાં ઘણીવાર ગાંડપણ યદ્દ આવતું. કેમ્બ્રિજની

ઈટન સ્કૂલ અને કિંગ્સ કોલેજ સ્થાપી તેઓની ઉમતિ વિષે તે ઘણી કાળજી રાખતો, અને પોતાના પ્રધાનોની વચ્ચે મલાહસંપરખાવવાનો પ્રયત્ન કરી પોતાના કર્તવ્યો બજાવવાની કોશિશ કરતો, પરંતુ સરનાં રાજકાળેમા તેનાથી વધારે દુઃખનના માણસો તેને જોમ દોરી જતા તેમ તે દેરાનો.

મને ૧૪૪૫ માં તેણે આંગ્લુની માર્ગરેટ વેરે લગ્ન કર્યું, તે કેડે મુખ્યત્વે કરીને માર્ગરેટને ચલણ યદ્દ. અને તેનો માનિતો પ્રધાન પ્રથમ સફોફનો ડ્યુક અને ત્યારપછી સોમર્સેટનો અર્લ હતો. ફ્રાન્સ જોડેના વિઝહમાં ઇંગ્લાંડના કબજામાંથી એક પછી એક પ્રાંતો જવા માંડ્યા એટલે જોવાયલા પ્રાંતો પાછા મળવવાનો પ્રયત્ન કરવાને ઇલાક્ટરે ઇચ્છ્યું, પરંતુ માર્ગરેટ ફ્રેન્ચ હોવાથી તેની ઇચ્છા સ્વભાવિક રીતે સંધિ કરવાની યદ્દ. મને ૧૪૪૭ માં ઇલાસ્ટરને શિર ગળાદોહનો આરોપ આગ્યો, અને પાંચ દિવસ કેડે પધારીમાં તેનું મુકદ્દમ જોવામા આવ્યું તેને કોઈએ મારી નાંખ્યો એવું સંભવે છે. હવે મુખ્ય રાજ્યસત્તા સફોફને હાથ આવી, અને તેનો તેણે સારો ઉપયોગ કર્યો, પરંતુ છૂપા વેરીઓએ જૂમ ઉરાડી કે તે ફ્રાન્સ જોડે લાજ લગાડે એવી સંધિ કરે છે. સને ૧૪૫૦ માં ખોટી રીતે કારબાર ચલાવ્યાનો તે અપગમી ઠયો તેથી તેને દેરાપાર કર્યો, પરંતુ તે યૂરોપખંડમાં જવા પામ્યો નહિ; શ્વિટરલેન્ડના

આરોગ અને
સફોફના ખુન,
૧૪૪૭ ૧૪૫૦.

તેનું મુકદ્દમ જોવામા આવ્યું તેને કોઈએ મારી નાંખ્યો એવું સંભવે છે. હવે મુખ્ય રાજ્યસત્તા સફોફને હાથ આવી, અને તેનો તેણે સારો ઉપયોગ કર્યો, પરંતુ છૂપા વેરીઓએ જૂમ ઉરાડી કે તે ફ્રાન્સ જોડે લાજ લગાડે એવી સંધિ કરે છે. સને ૧૪૫૦ માં ખોટી રીતે કારબાર ચલાવ્યાનો તે અપગમી ઠયો તેથી તેને દેરાપાર કર્યો, પરંતુ તે યૂરોપખંડમાં જવા પામ્યો નહિ; શ્વિટરલેન્ડના

આરોગ અને સફોફના ખુન,
૧૪૪૭ ૧૪૫૦.

સોકો બારે કરવેરાથી કંટાળી ગયા છતાં યાદી મુદત બગી માંધ
 યવાથી કેધે જરાયા હતા. રાજ્યકારભાર સમર્થ માણસના હાથમાં
 ન હોતો, તેથી તેઓએ પછી બેંડ મચાવ્યું જાક
 બેંડ કંડના બેંડ, કંડ નામે એક આઈરશ કેન્ટ, સરે, અને
 સને ૧૪૫૦ સસેકસ પરગણામાંથી ૨૦,૦૦૦ માણુમનું લશ્કર
 લઈ ઉસાકહીય કોમન ગયો, અને ત્યાંથી લડન આંચો. એણે
 પોતાનું નામ મોર્ટિમર પાડ્યું હતું સિતેર વર્ષપર વાટ ટાઈલરની
 સંરદારી નાચે જે સોકોએ બેંડ મચાવ્યું હતું તેઓનાથી આ લોકો
 કેટલા બધા સારા હતા તે ધ્યાનમાં આવશે કેમકે તેઓએ મુલામ-
 ગીરી સંબંધી કે પોતાના રાજ સંબંધી કુર્બાન ન કરતા પાર્લમેન્ટના
 મિત્રોને નીમવાની સર્વેને છૂટ આપવાની, પરદેશી માનીતાઓને
 રજા આપવાની, તથા પ્રધાનોને બદલવાની માગણી કરી. તેઓએ
 લંડન રાહરમાં ધુધી લોંડે સે નામે બાબતની માગી નાખ્યો, પરંતુ
 લંડન પૂલપર લડાઈ થઈ તેમાં છેવટે તેઓ હાર્યા, અને તેમને માફી
 આપી નિષેરી નાખવામાં આવી. પછવાડેથી લુઈસ નગરની
 થડમાં સંગ્રામ થયો તેમાં જાક કેંડ મરાયો. નવો લાર્ડ મેયર
 નીમાયો, તેણે એજ વરસના નવેમ્બર મહિનામાં પહેલવહેલુ પ્રદર્શન
 બધું.

જાક કેંડના બેંડપરથી સ્પષ્ટ જણાયું કે હવે કોઈ સમર્થ પુરવે
 રાજ્યકારભાર પોતાને હસ્તક લેવાની જરૂર છે; અને પાર્લમેન્ટ
 ડ્યુક રિચર્ડ ફ્રાંસ અને આપલોડ ગયો
 થોડાં ત્યાંથી થોડાં વર્ષ કેડે ઇંગ્લાંડ આવી, અને
 રાણીના માનીતા પ્રધાન સોમર્સેટની જગ્યાએ
 દુખી રાજની વતી અમલ ચલાવવાને રાજ્યપરક્ષક
 નીમાયો. એ વેળા રાજને ચિત્તભ્રમ થયો હતો.

પ્લાસ્ટરના મરણ કેડે ગાદીના વારસ એ હોર્ટના રિચર્ડ હો
 કેમકે રાજના કુમાર એડ્વર્ડનો જન્મ સને ૧૪૫૩ માં થયો ત્યાં

પાર્લમેન્ટ ડ્યુક
 રિચર્ડ, સને
 ૧૪૫૫માં રાજ્ય-
 પરક્ષક નીમાયો

બાળી હેત્રીનો છેક પાસેનો સગો અંધ હતો. ખરૂં જોતાં તે પછી પણ રિચર્ડનો હક અંધ રીતે વધારે હતો, કારણ કે તેની મા કલા-રેન્સના ડ્યુકના વસના આર્ટિમરની જે વડી રાખ્યાનો હક સદા ઉરાડી દેવામાં આવ્યો હતો તે રાખ્યાની હતી (૧૫૭ પૃષ્ઠમાં આપેલી વસાવળી જુઓ) પરંતુ લાંકાસ્ટરનો અમલ ત્રણ પેઢીથી હતો, અને રાજ્યને સહાય કરવાનેજ યોરક હમણા બહાર પડ્યો ખીજે

મેન્ટ આખ્ય
સનો સમામ, તા
૨૨ મી ધ ૧૪૫૫.

વરસે રાજ્ય સાંભળે થયો, ત્યારે આર્ગરેટે તેને સમ-જની યોરકને કાઢી મૂકાવ્યો, અને સેમર્સેટને પાછો બાપાવરાવ્યો ગાદી મળવાનો સમય જતાં ગદાથી તથા રાજ્યમાં ચલણ ન રહ્યાથી તેને ધણુ માફ

યાવું યોરકે રાજ્ય ગ્રાહ્ય અને સાલખરી, નેવિસ, અને વારિ-કના ખર્ચાની મદદથી સેન્ટ આલ્બન્સમાં રાણીના પક્ષનો પરા-ભવ કર્યો. સેમર્સેટ રણમાં પડ્યો.

ગુલામીના વિગ્રહોનો આરભ થયો હતો લાંકાસ્ટર પક્ષે અંધેસે રાણીનો પક્ષ કરનારાઓએ રાણુ ગુલામ તેમજ હમિરાણુ મિન્હ હાનુ તે ધારણુ કર્યું, યોરકના ડ્યુકની તરફેણ કરનારાઓએ ઘોણુ ગુલામ પસંદ કર્યું, પછી જે ઝઘડો થયો તેમાં અંધવાર અંધ પક્ષનો અને ખીજ વા ખીજ પક્ષનો જય થયો. સને ૧૪૫૫ મા

ગુલામના વિ-
ગ્રહો ધ સ
૧૪૫૫ ૧૪૮૫

રાજ્ય પાછો ગાડો થવાથી યોરકનો ડ્યુક રાજ્યરક્ષક નામણો. પછી હેત્રી માંભે થયો, અંધેસે તેણે ડ્યુકની અને રાણીની વચ્ચે સલાહ કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ આર્ગરેટ પાતાના પુત્રને ગાદીને

વાગસ કરાવવાને આગુર હતી અને તેણે યોરકની માંભે કાવતરૂં રચી પાર્લમેન્ટને મમજવી “ અટેર્ષન્ડરનો કાયદો ”

અટેર્ષન્ડરનો
કાયદો

મંજૂર કરાવ્યો એ કાયદાની રૂઢિએ યોરક અને તેના મિત્રો ગળદ્રે હી ગણાઈ દેહાત દડની રાક્ષાને પાત્ર ડ્યો. જે ગજસપર રાજદ્રોહનો આગેપ આવેનો, તેને પાર્લમેન્ટ કાયદો પ્રમાણે તબવીબ કર્યા વગર ગુનેગાર ડેગવતી, અને તેના

કુટુંબને હમેરાને માટે દોષવાન ગણી તેની મિલકત જપ્ત કરી લેતી. આ વિગ્રહ આવ્યો તે અરસામા જે પક્ષના હાથમાં ગજસત્તા આવતી, તે પક્ષ તરફથી સામાવાળીઆના આગેવાનોપર રાજદ્રોહનો અપરાધ મૂકવામા આવેતો. એથી લડાઈમાં જેટલા અમીરો કપાઈમૂઆ તેટલા અમીરોનું લગભગ એ રીતે નસંતાન વળ્યું એ કાયદાથી યોર્કને હાની થઈ નહિ કેમકે તે આયર્લેન્ડમાં હોવાથી તેને તે લાયુ પાડી રાખ્યો નહિ. અને ૧૪૬૦ માં

જે ૧૪૬૦ નવ વરસ,
જુન ૧૪૬૦

લશ્કર લઈને તે પાછો આવ્યો, અને નોર્થામ્પ્ટનના યુદ્ધમાં જય પામ્યો. એ પેળા હેબી કે

પકડાયો; અને આર્મેરે પોતાના પુત્રને લઈને સ્કોટલેન્ડ નાશી ગઈ.

પછી યોર્કના ડ્યુકે ગાદીનો દાવો કર્યો, અને એ સાલની શરૂઆતમાં પાર્લમેન્ટે મળી વેલ્સના તરફ શાહજાદા એડ્વર્ડને પડેતો મૂકી હેબીની પછી યોર્ક ગાદીએ જેસે એમ કરાવ્યું, તથાપિ યોગ્ય મહિના કેડે વેઈકફીલ્ડ નગરમાં લડાઈ થઈ, તેણે કરીને એ કરાવ

વેઈકફીલ્ડની
લડાઈ, તા ૨૪મી
ડીસેમ્બર ૧૪૬૦

૨૬ મેથી ભાંકાઝર પક્ષ જીત્યો, અને યોર્કનો ડ્યુક રણમાં પડ્યો, અને તેના દીકરા રૂદલ્ફ ડેના અલેને લડાઈ બંધ પડ્યા કેડે કોઈએ માગી નાખ્યો.

પછી રિચર્ડનો સૌથી વડો પુત્ર એડ્વર્ડ બાપના મરણ કેડે યોર્કનો ડ્યુક થયો. તેણે લડત અલાવી હેરિકર્ડે રાયરમા મોર્ટિમર્સ કોસ નામે રાહેરમાં પેચ્ચોઈકના અલેને હરાવીને તે પાધરો લંડન આવ્યો. ઈંગ્લેન્ડની ઉત્તર તરફના રાહેરોએ ભાંકાઝર

મોર્ટિમર્સ કોસનો
સનાયકામ, સને
૧૪૬૧

સ્ટેરવંશનો પક્ષ કર્યો, તથાપિ વેપારનાં માટા નગરો યોર્ક વંશને હમેશા આરાધો આપતાં હતાં. વારિકનો અલે રાણીપર હુમલો કરેતો હતા તેવામાં એડ્વર્ડ લડનમા પેટા, અને “એડ્વર્ડ રાજ થયું જીવો” એવા રાખેલા બોલી લોકોએ તેને વધાવી લીધી.

વારિકના અર્ધને હરાવી રાણી ૬ દ્વારા હેન્નીને સહી સલામત ઉત્તર બણી લઈ ગઈ. હેન્નીના નબળા અમલથી નગરવાશીઓ કંટાળી ગયા હતા, અને જ્યારા રાજની કારકીર્દીમાં સલાહરાતિ બોગવવાની આરામ રાખતા હતા. બે દિવસ કેડે વારિકનો અર્ધ લંડન આવ્યો, અને ચોર્કે પક્ષના અમીરોએ બેગા યર્ધ સને ૧૪૬૧ ના માસે મહીનાની ૪ થી તારીએ એડ્વર્ડ રાજની આણુ ફેરવી

પરતુ રાણી ઉત્તરમાં મોટું સૈન્ય જમાવતી હતી, તેથી એડ્વર્ડ પોતાને મળેલા જયનો આનંદ બોગવવા થાભી રાક્યો નહિ. તે અને વારિક ઝટપટ ત્યાં ગયા. ચોર્કેશાયર મહિલા ટોટનના રણક્ષેત્રમાં બંને સૈન્યનો મુકાબલો યર્ધ દારણુ સંગ્રામ યોયો; લાન્કા-સ્કટર પક્ષનાં ૨૦,૦૦૦ માણસો રણમાં પડ્યાં, અને ચોર્કે તરફના બગબગ એટલાંજ માણસો મૂક્યાં, તથાપિ તેઓને જય મળ્યો. હેન્ની અને માર્ગેરેટ સ્કાટલેન્ડ નાશી ગયા, તા ૨૯ મી માર્ચ ૧૪૧૧ ધણા અમીરો કપાઈ મૂક્યા, અથવા ગરદન મરાયા. એડ્વર્ડ લંડન પાછો આવ્યો, અને સને ૧૪૬૧ ના જૂન માસની ૨૮ મી તારીએ તેને પદાભિષેક કરવામાં આવ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ સું.

યોર્ક વંશ.

૪ યોર્ક એડ્વર્ડ ૧૪૬૧-૧૪૮૩

૩ એડ્વર્ડ, ૧૪૮૩-૧૪૮૫

૫ યોર્ક એડ્વર્ડ, ૧૪૮૩ ના એપ્રિલથી જુલાઈ સુધી.

એ પછીના દશ વર્ષે લગી અપઝપીએ અને લડાઈએના ઇતિહાસ આપે છે. માર્ગેરેટ પોતાના પતિ અને પુત્રને માટે રાજ્ય પાછું મેળવવાને બહાદુરીથી લડત ચલાવી ફ્રેન્ચ તથા સ્કોટલેન્ડના તરફથી કુમક મળ્યા છતાં સને ૧૪૬૪ માં હેન્રી ત્રીજા અને હેન્રી

હામનાં પુરોમાં તેણે હાર ખાધી. પોતાના પુત્રને લેધને તે ક્લાન્ડર્સ નાથી ગઈ, અને હેન્રી ગળ લાન્કાશાયરમાં સતાર્ધ પેઠા હતો તેવામાં

તેને કેદ પકડી ટાવર ગઢમાં પૂર્યો. એ ગઢ એ વેળા મહેલ અને કિલ્લાના ઉપયોગમાં આવતો હતો અહીં તેના પર મહેરબાની દરોહી સજા ભપતો રાખ્યો.

પરંતુ એ અરસામાં એડ્વર્ડ સરજોનગ્રેની વિધવા ઈલિઝાબેથ પુડવિલ વેરે લગ કર્યા, તેથી વારિકના અર્થને ઘણું મારું લાગ્યું ફ્રેન્ચ રાજકુળની કોઈ કન્યા વેરે રાજનું લગ કરાવી પોતાની સત્તા

રાજનાં લગ

દૃઢ કરવાની, અને તેમ ન બને તો તેને પોતાની જ કન્યા આપવાની, વારિકની મરજી હતી. એડ્વર્ડ

ખુબુ ધનવાન કે કુળવાન કન્યા જોડે લગ ન કર્યો એટલું જ નહિ, પણ તેના બાપ લોર્ડ રિચર્ડને અને તેના ખીજા સગાએનાં માટી પદવીઓ આપવા માંડી. વારિકે પોતાની પુત્રી ઈસાબેલા ને-

વિલને એડવર્ડના બાઈ ક્લારેન્સનો ડ્યુક તેની પછી ગાદીના વાગસ હતો તેની વેરે પરણાવી. એથી રાજ નાખુરા થયો.

આ સમયના અરમામાં ઈંગ્લાંડની ઉત્તરમાં લાન્કાશર પક્ષ-વાળાઓએ બંધોડો ક્યો, તે ઘણો પ્રસરી ગયો; એાકસડું રા-

જના એલ્ફ્રેડના નામે સ્થળમાં લડાઈ થઈ તેમાં એડવર્ડની પક્ષની હાર થઈ, અને ઘણાક અમીરો રણમાં પડ્યા. એઓમાં રાણીના કેટલાક મગાઓ

હતા. રક્ષણ કરવાને બદલે ન રક્ષાથી રાજ પડે યોડા વખતે લગ્ન વારિકતા બાઈ આર્ચ બિરાપ ને વિલના તાબામાં કેદ રહ્યો, પરંતુ તેણે તેને લંડન પાછો જવા દીધો. યોગ સમય પછી વારિકને અને તેના બાઈને રાજદ્રાહી ઠેરવ્યાનું બહેરનામું ગળ્યું એ પ્રતિદ્ધ કંઈ.

એથી તેમને ફ્રાન્સ નાથી જવું પડ્યું. ત્યાં વારિકે પદ્મપટ રાણી માર્ગેરેટને મળીને કહ્યું કે મારી દીકરી આજે જોડે તમારા પાટળી કુમાર ક્લારેન્સના એડવર્ડનો વિવાહ કરશે તો પછી ગાદી

મળવવામાં હું તમને સહાય કરીશ. એમ કરવાથી પોતાની બે પુત્રીઓમાંની એક માદીની વારસ થશે. એથી વારિકને આશા થઈ. થોડું વંશના ક્લારેન્સ વેરે ઈસાએલાને પરણાવી હતી, અને લાન્કાશર વંશના વેલ્સના સાહજદાર વેરે આજનું બન કરવાનું હતું.

એ માગણી રાણીએ કબુલ રાખી. વારિકે ડાઉસમથ બદરે ઉતર્યો અને ૪ થો એડવર્ડ પોતાનો વિધાનધાત થયે તો જોઈ ફ્રાન્સ નાથી ગયો. તેની રાણી ઈલિઝાબેથ ઉડ્વિલ વેન્ટમિન્સ્ટરના દેવળમાં સતાઈ બેઠી, અને ત્યાં તેના સૌથી વડા પુત્રનો જન્મ થયો. એ અબાગીઓ કુવર પાછળથી ૫ મો એડવર્ડ કહેવાયો.

સને ૧૪૭૦ ના અક્ટોબર મહીનાની ૫ મી તારીખે દમ વગ-

સને ૧૪૭૦ ના અક્ટોબર મહીનાની ૫ મી તારીખે દમ વગ-

સને ૧૪૭૦ ના અક્ટોબર મહીનાની ૫ મી તારીખે દમ વગ-

સને ૧૪૭૦ ના અક્ટોબર મહીનાની ૫ મી તારીખે દમ વગ-

સને ૧૪૭૦ ના અક્ટોબર મહીનાની ૫ મી તારીખે દમ વગ-

સને ૧૪૭૦ ના અક્ટોબર મહીનાની ૫ મી તારીખે દમ વગ-

રના બાપડા હેત્રીને ટાવર ગઢમાંથી કાઢી ગાદીએ બેસાડવામાં આવ્યો. એણે ફરીને છ મહીના રાજ્ય કર્યું. ફરી ફરીને છ મહીના રાજ્ય કર્યું. પડ્યું, પરંતુ હારજીતની કંટાળા બરેલી ડોલોનાના અત હવે પાસે આવનો જાય છે. એડવર્ડને

તેના બનેલી બર્ગડીના ક્યારેન્સની કુમક મળ્યાથી યોર્કશાયર-માના જે સ્થળે બાતર વર્ષપર ૧ થો હેત્રી ઉતર્યો હતો, તજ સ્થળે પરદેશી સરકારની નાની ટુકડી લઈને તે હત્યો, અને તેના બાઈ ક્યારેન્સ તેને આવી મળ્યો. તેઓ લડન ગયા ત્યાં એડવર્ડને લોકોએ ખુશીથી ખાંધો વધાવી લીધો. તેણે બાર્નેટ ગામમાં વૌરિક જોડે લડાઈ કરી, તેમાં વૌરિક પડ્યો. પછી માર્ગરેટ બની રાજ્ય તેટલું સૈન્ય બેંચું કરી ગ્લાસ્ટરશાયરમાંના ટયુકસબરી શહેરમાં એડવર્ડના સામે યઈ. અહીં તેની પછુ પૂછું હાર યઈ, અને તેના તરફ કુમાર વેલ્સના શાહબદને રણમગ્રામમાં એડવર્ડની સમક્ષ બાસી. મારી પૂરો કર્યો એક પખવાડીઆ કેડે ૧૭૦.

કુકસબરીના
સામે તો ૪૫૦
મે ૧૪૭૧

હેત્રી ટાવરગઢમાં મરણ પામ્યો, કોઈએ એની હત્યા કરી એકું સભવે છે, એથી લાખા ઝરગનો અત આવ્યો. માર્ગરેટ કેદ પકડાઈ, પરંતુ તેને તેના બાપ દેનેએ સને ૧૪૭૫ માં દડ આપી છોડવી, અને તે પાછી ફ્રાન્સ ગઈ.

અન્તે દેશમાં રાણિત યઈ ખંડે જોતાં એ બધા વખતમાં અ-મીરો અને તેના અનુયાયિઓ એકમેકને વધ કરતા, તથાપિ નવા મધ્યમ વર્ગના લોકોની એટલે બેંચું, જમીનદારો, નાના વતનદારો, ધંધાદારીઓ, અને વેપારીઓની સ્થિતિ સુધરતી જતી હતી. લડા-ઈઓ થતી ખરી, પરંતુ એ વર્ગને તેની સાથે સેવા દેવા મોકોવું એ લડાઈઓ માત્ર બે પક્ષ વચ્ચેની મારામારી હોવાથી પ્રજાનો મોટો ભાગ સામિલ થયો.

મધ્યમ વર્ગની
સ્થિતિ.

નહોતો નોક્રોંક નગરની આર્થિક પારટન નામે કોઈ એક બાઈએ
એ સમયે કેટલાક સમિક પત્રો લખ્યાં છે, તેમાંથી આપણે જાણીએ
છીએ કે સોકોના ધરખાર ફાડી અદરની માલમના કોઈ લઈ લઈ
જતું તો તેની દાદ મેળવરી મુકે ન થઈ પડતી પરંતુ મામટે
મેજે જોતાં મનુષ્ય વગેરેની સમૃદ્ધિ વધતી જતી હતી, અને ગાદી
માટે વડવાનું પુરું કર્યું પછી એડવર્ડે ફ્રાન્સ પર ચઢાઈ લઈ જવાની
ઇચ્છા જણાવી તે વેળા નજરાણા તરફે નાહ્યું આપી રહ્યાં એવા
વેપારીઓ અને બીજા લોકો તેને પ્રયત્ન માલમ પડ્યા, તેથી
દેશમાં પેસાની ઓટ નહોતી એમ જણાય છે એડવર્ડે ફ્રાન્સ પર
સ્તારી લઈ જવાનો વિચાર કર્યો હતો, પરંતુ ફ્રાન્સના રાજ્યે
અમુક વર્ષોસન આપવાનું કમ્પૂલ કર્યોથી છેવટે તે વિચાર તેણે

માંડી વાળ્યો નજરાણાએ રાજ્યે અમલ
પસંદ હતો, તેથી તેમણે પ્રથમ ગજી ખુશીથી
નજરાણાં આપ્યાં. પરંતુ થોડા સમય કેડે એ નજરાણાં ફ્રાન્સ પર
થઈ પડ્યાં. સને ૧૪૭૯ માં 'સ્વેદ ઝરી' કરીને એક જાતની
મરફી ચાલી, તેથી પ્રયત્ન માણસો મરી ગયાં; તથાવિ એકદમ
દેશ આપાદ હતો.

એડવર્ડે પોતાના અમલના આરંભમાં જીવતાં સુધી મળ્યા
કરે એવી આવક સંપાદન કરી હતી, તેથી તેણે આઠ વરસમા
માત્ર એક વાર જ પાર્લમેન્ટ બોલાવી હતી ગજી અને તે
ના મંત્રિમંડળની સત્તા બહુધા નિરંકુશ હતી. રાજ્ય દુરાચારી
અને દુરંદી હોઈ રજા રિચર્ડની પેઠે જખરાઈથી નાણાં કઢ-
ડાવી સપ્તાઈથી અમલ ચલાવવા લાગ્યો. એમ છતાં તે સોક-
પિય હતો, અને તેની વિરુદ્ધ ચાલનારા સઘળા માણસોનો બોગ
લઈ તેણે સુખશાન્તિ જીવવી રાખવાની તજવીજ વાપરી પરંતુ
એ કારણસર તેને ઘણું સોસવું પડ્યું રખેને મારો કોઈ દ્રોહ

કરશે એવી તેને બહીક રહેતી, અને એ બહીકના માર્યા તેણે પોતાના બાઈ કુલાને નસના ડચુકને આરોપી કરાવી
 સને ૧૪૭૮ના ફેબ્રુઆરીની ૧૮ મી તારીખે ટાવ-
 રગઢમાં મારી નખાવ્યો, કાતો તેને ઘરની વીપમાં
 ડુખાવી માર્યો એમ પણ કહેવાય છે.

એ અરમામા વેરટામનરટર દેવાલયમા એક બાબૂપર બજન-
 મંદિર તથા કેટલાંક અનલેન હતા, ત્યાં આગળ એક રાજસ ગ-
 હેતો હતો, તે રાજ અને તેના અમીરોની વડવાઢ કગતા, બલકે રા-
 હેરમાં વમતા વેપારી અને કારીગરોના ઉદ્યમ કરતાં પણ સાવસા વ-
 ધારે મોટું કામ કરતો હતો. એ માણસનું નામ વિશ્વીઅમ કાકરટન

હતું તે નાનો હતો તેવામા કેન્ટથી ફ્લાન્ડર્સ ગયો
 હતો, ને ત્યાં ત્રીમ વર્ષ સુરી રહ્યો સને ૧૪૭૬ માં
 તે ઈંગ્લાંડ પાછો આવ્યો, ત્યારે પોતાની સાથે છા-
 પવાનો સંચો લેતો આવ્યો. તે ઈંગ્લાંડમાં સૌથી પહેલો હતો. પરદેશ
 ખાતે છાપવાની કળાનો ઉદય હોઈ લાકડાના ગચ્ચાપર અક્ષર

કોતરી તે વડે ચોપડીઆ પ્રથમ છપાવી તેમાં ધીમે ધીમે સુધારો
 કરી છુટાં બીબાંવતી ચોપડીઆ શી રીતે છપાવી થઈ તે બધી હ-
 કીકત લાંબી છે, પરંતુ કાકરટને ઈંગ્લાંડમાં છાપવાનું રાઝ કહ્યું તેવારે
 છાપવાની કળામાં એ સધગો સુધારો થઈ સુખ્યો હતો. સને ૧૪૭૬
 પહેલાં ઈંગ્લાંડમાં પ્રસિદ્ધ થતી નવી ચોપડીઆની સધળી નકલો
 હાથે લખતી પડતી, તેથી ત્યાં ચોપડીઆની કેટલી થોડી છત
 હશે અને તે કેટલી બની કિમતી હશે તેનો આપણે ખ્યાલ કરી રા-
 કાએ. પરંતુ હવે કાકરટને પોતાના એકાંત મુકામમાં ગહી એડ્વર્ડ
 રાખતો તથા ગ્લાસ્ટરના ડયૂક રિચર્ડનો આશ્રય મેળવી કવિતાની
 પ્રજ્ઞા ચોપડીઆ છાપતો, અને “ પાદરીઓને માટે પ્રાર્થનાપોથી,
 ઉપદેશકોને માટે બોધમાળા, તથા નાઇટો અને બારનો માટે નાઇટ
 પદ્ધતિની તવારિખો ” છાપી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો.

સને ૧૪૭૭માં તેણે ઇંગ્લાંડમાં સૌથી પહેલી ચોપડી છાપી તેનું નામ "ફિલિપ્પીની કહાણી અને વચનો" હતું. પછી તેણે ચોસ રના ગ્રંથો અને સાક્ષર વીર વ્યાર્થરની 'મોર્ટ ડી વ્યાર્થર' નામે અદ્ભુત કથા છાપી અને પુસ્તકો શિવાય તેણે ખીજ દેશના ધણા પુસ્તકોના ભાષાન્તર કરી છાપ્યા તેમાં 'રેનડે કોહવાની વાગતા અને દ્રોષની તવારીખના ભાષાન્તરો' પ્રખ્યાત છે, પરંતુ તેણે ચોપડી છાપી પ્રસિદ્ધ કરી તે કરતા વધારે અગત્યની વાત એ હતી કે સને ૧૪૯૧માં તે મરી ગયો, તે વેળા છાપવાની કળા ઇંગ્લાંડમાં આપન યદ્યપી હતી એ કળાએ દુનિઆમાં હેતુ ઉપજાવે એવા ધણા ફેરફાર કર્યા છે.

પરંતુ એ સમય પહેલાં ફરી પાછા સકલ આવી પડ્યા સને ૧૪૮૩ ની એપ્રિલ માસની ૬મી તારીખે એડ્વર્ડ દેહ ઝેડ્યો તે પોતાની પાછળ એ કુમારો મૂકી ગયો. ૧ લો એડ્વર્ડ-વેલ્સનો રાહબંદો, તેનું વય તેર વરસનું હતું, રાજે એ રાહબંદાનો બાઈ નામે રિચર્ડ તેની ઉંમર ૧૦ વર્સની હતી એ બિચારા બે બાળ કુમારોના સખધમાં એક નવો ઢટો રાજ થયો.

પરંતુ એડ્વર્ડ-સને ૧૪૮૩ના એપ્રિલથી જુલાઈ મુધી

રાજ મરી ગયો તે વારે બે પક્ષના લોકો મત્સ્યકારભાર હાથમાં સેવાને ઠાંડી રક્ષા હતા એક પક્ષમાં રાણી અને તેના સખનીઓ, ને ખીજ પક્ષમાં મૈયત ગળનો બાઈ નામે ગ્નાર-ટરનો ડ્યુક રિચર્ડ હતો. વેલ્સનો રાહબંદો પોતાના મામા લોર્ડ રિવર્સના તથા સાવકા બાઈ સર રિચર્ડને એના રક્ષણ નીચે લઈ લેા નગરમાં રહેતો હતો. રાણી વેસ્ટમિન્સ્ટર રાહેમાં હતી તેણે પોતાના પુત્રની તથા રાજ્ય-

રિવર્સ અને
એનું પરદેશ યત્ર

ની રક્ષક તરીકે નીમાવવાનો દાવો કર્યો, પરંતુ લો-
કોની ઇચ્છા રિચર્ડને રક્ષક કરવાની હતી, તેથી તેને
ચોર્ક નગરથી બોલાવી મંગાવ્યો. અહિં તે લોર્ડ લે

ફ્ટેનન્ટના ઝોદાપર રહી અમલ ચલાવે છે. રિચર્ડે ગુરતાગુરત રાણીના પક્ષને નાબૂદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય એમ ભાસે છે. રસ્તે આવતાં તેને અને બર્કિંગહામના ડયુકને રિવર્સ અને ગ્રે મળ્યા. તેઓ બાળરાજકુમારને લઈ લડન જતા હતા. રિચર્ડે તેમને પરહેજ કરી થોડું પગલુમાના પોન્ટફ્રાક્ટનામના કિલ્લામાં મોકલી દીધા. પછી તેણે બાળ કુવરને કહ્યું કે તમારા મામાએ તથા ઝોરમાન બાઈએ તમને દોઢ દર્ઢ રાજ્યકારબાર પોતાને હસ્તક કરવાનું તરકટ રચ્યું, મોટે મેં તમને કેદ કીધા છે. એ સાંભળી તે બાપડો રડી પડ્યો, અને તેણે પોતાના એ હિત કરનારોને બચાવી લેવા ધણુએ કહ્યું, પણ સધળું નિર્યંક ગયું તે તેમને ફરી જોવા પામ્યો નહિ.

બાઈના કેદ પકડાવાની ખબર થતાં રાણી બચભીત બની પોતાના નાના કુવર અને કુવરીએ લઈ વેસ્ટમિન્સ્ટરના પવિત્ર દેવળમાં નાથી ગઈ. તે મહીનાની ૪ થી તારીએ બંને ડયુકો બાળ

રિચર્ડ રાજ્ય રક્ષક થયો, તા. ૧૪ થી તે રાજ સહિત લડનમાં દાખલ થયા, અને એજ દિવસે ખાસ કરીને લાર્ડ હેરિતવસના વગથી રિચર્ડ રાજ્યરક્ષક નીમ્યા. એ હેરિતવસ નવા અ-

મીર વર્ગમાંનો હોઈ રાણીનો સામાવાળીઓ હતો. ૫ મા એપ્રિલે ને સંતપોલના મંદિર માહેલા લડનના વિશયના મહેલમાં પ્રથમ રાખ્યો હતો, પણ ત્યાંથી તેને ગુરતજ ખસેડી ટાવરની અંદરના મહેલમાં લઈ ગયા, અને કમનસીબના જોગે થોડુંના ડયુકના સમજાવ્યાથી રાણીએ તેને એપ્રિલેની સાથે જઈ રહેવાની પરવાનગી આપી એટલે લગી બીવી વાત ખુદી છે, પરંતુ પ્રથમથીજ રાજ્ય બચાવી પડવાની રિચર્ડની ધારણા હતી કે આજુબાજુએ ઉભા થનાં તરકટથી પડનો બચાવ કરવો રાફ કરી પાછળથી લાભનો માપો તે રાજ્ય લેવા લલચાવો તે ખાતરી કહેવું હાલ ધણુ મુશ્કેલ છે. તેના રાત્રીએ કહેતા તેમ તેના દેખાવ તિરસ્કાર કે અલુગનો

ઉપજાયે એવો હતો, પરંતુ કાંઈ એટલો બધો ખગબ ન હોતો. તેના એક ખભો સહેજ ઓડવાળો ને નળજો હતો. તે દેખીતા વિચારવતા ને જોમદાર હતો; તેની ચીતભાવ પસંદ પડે તેની અને તેની આત્નો શુદ્ધિરાજીના જેવી હતી. તે બેરાક તરફથી અને ઓટું કામ કરતાં આ-

ચેત્રે ન આવ્યે એવો હતો, પરંતુ તેના બાઈ એ ડુંવડે-
 રિચડેના ૧૦ ના જીવતાં તે તેની તરફ હંમેશાં વફાદાર હતો; અને
 શબ્દ. તેણે પાછળથી ને ને અપરાધી કર્યા, તેનો સધળો
 ધાઠ તેણે પ્રથમથી ધડયો ન હોતો એવું ધારી શકાય.

એક મામ વીતી ગયો. રાણીના પક્ષ તરફ મચાવી લાગ જોયાં કરતો હતો, અને રિચડે હજુ ઉપરાંત જોખમ ભરેલાં કામ કરે છે, એવું ધારીને લોડ હેસ્તિગ્સ સામાપક્ષમાં બની ગયા હોય એમ જણાય છે. જૂન મહીનાની ૧૩ મી તારીખે રિચડે દરબાર ભરવાના દિવાનખાનામાં એકાએક દાખલ થઈ પોતાની વિરૂદ્ધ તરફ રમવાનો આરોપ હેસ્તિગ્સને શિર મૂક્યો. હેસ્તિગ્સને આ આરોપની સામા બચાવમાં કાંઈ પણ ન બોલવા દેતાં હથિઆર-બંધ માણસોની એક ટોળી બોલાવી મધ્યાહ્ન પહેલાં યવરના મેદા-

નમાં લોકડાનાં ડીમચાંપર તેનો શિરચ્છેદ કરાવ્યો.
 હેસ્તિગ્સને શિરચ્છેદ, તા ૧૩ નવ દહાડા કેડે સંતપોલના અકામાં એક ઉપદેશ-
 મી જુન કે અને ગિહડહાલમાં બર્કિહગામના ડ્યુકે પો-
 કાને એવી ઓઠી સમજ આપી કે ધીલજામેથ

બુડવીસ ૪ થા એ ડુંવડેની કાવદાસર પરણેલી રાણી ગણાય નહિ, કેમકે એ ડુંવડે તેની વેરે લમકર્ણ તે પહેલાં તેનું વેવિરાજ કોઈ ખીજ જીન્નેડે થયું હતું, એથી એ રાણીને ષટે થયેલા કુમારો આરસ નહિ હોવાથી ઈંગ્લાંડની ગાલીના ખરા હક્કદાર વારસ નથી. એ કદાચ અર્ધ માનીએ તોપણ રિચડેના કરતાં તો કલારન્સનો પુત્ર વારિકનો અર્ધ વધારે હક્કદાર હતો. પરંતુ તેના પિતાને આરોપી

હેવેલા હોવાથી તેના હજુ ૨૬ થયો હતો. ૨૫મી તારીખે કેટલાક અમીરાઓ અને કામન્સોઓ મળી તથા મેયર, આલ્ડર્મેન, અને નગરજનોએ મળી રિચર્ડને રાજગાદી આપી, અને ૨૬ મી તારીખે તેણે વેસ્ટ મિન્સ્ટરના દિવાનખાનામાં દાખલ થઈ આરસની ખુશીપર બેસી ઝગ રિચર્ડનું નામ ધારણ કર્યું. થોડા દહાડાકે એલ્ફરિવર્સ અને સર રિચર્ડ એ પાન્ટિક્રાફ્ટમાં ઘર મગાયા, એટલે પમા એ-ડ્વર્ડના અમલનો અન્ત આવ્યો.

૩જો રિચર્ડ, ૧૪૮૩ થી ૧૪૮૫ સુધી.

પરંતુ પમા એડ્વર્ડના અમલનો એધારક અન્ત હજી આવ્યો ન હતો. સને ૧૪૮૩ ના જુલાઈની છઠ્ઠીને રોજ રિચર્ડના પદ્મભિષેક થયો, તે વગા તેના ભત્રિજાના રાજ્યાભિષેકને માટે જે ઠાઠમાઠ તૈયાર કરી રાખ્યા હતા તે સધળો કરવામાં આવ્યો. પછી પોતાની રાણીને સાથે લઈને તે ઈંગ્લાંડના ઉત્તરભાગમાં ગયો. અહીંના લોકોને તે હમિશા ધણું પ્રિય હતો. તે ઉત્તર બહી ગયો એટલે ગજગાદી પડાવી લેવાના કામમાં બર્કિંગહામના ડ્યુકે એને મદદ કરી હતી તે બદલ ડ્યુકને પસ્તાયો થયો હોય, તથા નાના રાહબદ્ધઓને બચીખાનામાં પૂરી રાખ્યા તેને વાસ્તે લોકોએ બરબડવા માંડ્યું હોય એમ

સાહુભદાઓના
જૂન વિવેની અ-
૧૧૮

જણાય છે. તુરંતજ એક એવી અકુવા ચો તરફ ચાલી કે રાહબદ્ધઓનું ટાવરમાં ખૂન થયું છે. પરંતુ ખરેખર ખૂન કરવામાં આવ્યું હોય તે વિષે

લોકોને શક રહ્યો, અને તેમને આશા હતી કે એ કુવરોને રજુ કરી પોતાની આબરુને લાગેલું કલંક રિચર્ડ દૂર કરશે, પણ તેણે તેમ કીધું નહિ. લગભગ બે વરસ કેડે ૨ જા ચાર્લસના અમલમાં એ બાળકુવરોની ઉમરના બે છોકરાના રાજ બહાઈટ ટાવરના દાદર તળેથી જડ્યાં તેને વેસ્ટ મિન્સ્ટરના દેવળમાં ૭ મા દેજીના મંદિરમાં

લઈ જઈ દાટ્યાં. આ બાબત આપણે કાંઈ નિયમપૂર્વક જાણતા નથી, તથાપિ રિચર્ડની આચારી બેઠે કુમારો અનેલા હતા તેવામાં તેમને ઝુંગળાથી મારી દાદરતજે પૂચી એવી સર જે એસ ટાઈરલે કપ્પલાત કરી તેથી એ વાત ખરી હશે તે બાબત કાંઈ સંશય રહેતો નથી.

એ બનાવ પછી રિચર્ડના મનની શાન્તિ જતી રહી. તેને પરતાવેલ થયાં કરતો, તેથી તેના નોકરાના કહેવા પ્રમાણે તે સ્વપ્નામાં ચોંકી ઉઠતો, અને મોઢેથી ગુનો એટલુંજ નહિ, પરંતુ એ ધોર હત્યાને લીધે તે તેના દુશ્મનોને વરા ચર્ચ રહ્યો. તેના જે વરમના દુકા અમલમાં તેણે સારી રીતે રાજ કર્યું. વેપારના ગ્રહણ અર્થે એણે મારા કાયદા કીધા, અને સૌથી પહેલાં એણેજ પરદેશમાં રહેતા ઇંગ્લેન્ડનું મગ્દલા કરવાની યોજના ધડી. એણે ફેલોરેન્સ નગરના એક વેપારીને પીઠા નગરમાંના ઇંગ્લેન્ડનો લાભ જાળવનાર અધિકારી નીમ્યો. એવા અધિકારીને હાલમાં એલચી કહેછે.

વળી ઇંગ્લાંડના ઉત્તરભાગમાંથી કાગળો લાવવા લેઈ જવાને દોડતા જાણેલા રાખવાની કાયમ યોજના કરી દેવાલના જેવી કંઈકે રાજઆત કરનારાઓમાં એજ સૌથી પહેલો હતો. ૪ થા એડવર્ડે નજરાણા ઉધરાવવાનો ધારો કહાડ્યો હતો, તેની વિરુદ્ધ એ ગાજએ એક કાયદો કીધો. એ સિવાય એણે છાપવાની કળાને અને પુસ્તકોનાં વેચાણને ઉત્તેજન આપ્યું. પરંતુ સોફો એને ધિક્કારતા હતા, અને એનું કાસજ કહાડવાને તરકરો મચી ય્હાં હતાં તેની એને ખબર હતી.

રાજકુળમાં જન્મેલા હોવાથી બકિંગહામના ડ્યુકે રાજગાદીપર દાવો કરી પંડે ગજ થવાનો વિચાર પ્રથમ રાખ્યો હતો, પરંતુ પાછળથી તેને તુરતજ બાસ્કુકે હેન્રી ટચૂડરને મદદ કરી ગાદી અપાવવી એ વધારે ડહાપણ બરેલું છે. હાલમાં એ ડ્યુક રિચર્ડની તદ્દન મામા

રિચર્ડના અમલમાં થયેલા સુધારા

યધ ગયો હતો. લાન્કાસ્કર પક્ષવાળાએ રિચમન્ડના ડચુક હેન્રી
 ટચુડરને બહારગામથી ઇચ્છાંડ બોલાવ્યો, અને
 હેન્રી ટચુડરને ઈ-
 ઇચ્છાંડ બોલાવ્યો. ચોક્ક પક્ષવાળાએ એવી દરખાસ્ત કરી કે યા
 એડવર્ડની કુમારી ઈલિઝાબેથ વેરે એ ટચુડરનું

લગ્ન કરી અને પક્ષ એકત્ર કરી દેવા. ચોક્ક પક્ષ રિચમન્ડને ધિક્કારતો
 હતો. એ હેન્રી ટચુડર કોણ હતો તે જાણવા સારૂ એક સૈન્ય પાછળ
 યધ ગયેલા ૩૦ એડવર્ડના કુવરો પ્રત્યે આપણે નજર કરીએ
 (૧૫૭ મે પાને વરાવળી જુઓ). એની મા માર્ગારેટ બોર્ક
 કરીને હતી તે લાન્કાસ્કરના ડચુક ઘોન્ટના જોનની અને તેની
 સ્ત્રી કાથરિન સ્વાઈન્ફોર્ડની પ્રપૌત્રી યાવ. એ પાછલો દૂરનો સંબંધ
 ધ્યાનમાં લેતાએ એનો ઇચ્છાંડની ગાદી પરનો હક નબળો હતો.
 કેમકે બોર્ક વરાળે ખરા રાજવંશી નહિ હતા ને તેમને માત્ર ૨૦
 રિચર્ડે આરમ ઠેરવ્યા હતા. વળી હેન્રી ટચુડરનો પિતા તો કેવળ
 વેલ્સ આલાદનો હતો. તેનું નામ આપન ટચુડર હતું. તે ફ્રાન્સના
 રાજ પમા હેન્રીની વિધવા કાથરિન વેરે પરણ્યો હતો (૧૪૨ મે પાને
 વરાવળી જુઓ). એવા ભાગાતુડા હકવાળા રિચમન્ડના હેન્રીને
 પોતાનો રાજ કરવાને ઇચ્છેજલોકો રાજી હતા, તેથી જાણાય
 છે કે તેઓ રિચર્ડનું કાઠ કહાડવાને બહુજ આતુર હશે.

રિચર્ડને ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂકવાની પહેલી તજવીજ નિષ્ફળ
 યધ કેમકે તે હોંશિયાર રહેતો. અને ૧૪૮૩ ના નવેમ્બરની ૨ જી
 તારીખે તેણે બર્કિશ મહામને કેદ પકડી દાર માયો. પીજા બે વરસ
 સુધી તેનો અમલ રહ્યો, તે દરમ્યાન સને ૧૪૮૪ માં તેની ગાદીનો

તે સામે સિસ્કેટ ગયો, અને બંને સેરકરોની બેઠા આરકેટ ખોસ્વર્ય નામના નગર બહાર થઈ લડાઈના આરંભ થયો નહિ એટલામાં લાર્ડ રોનલ્ડી રિચર્ડને છોડી પોતાના સઘળા માણસો સહિત રાત્રીને જઈ મળ્યો. અને ખીજ એક ટુકડી નાઈબર્લાન્ડના અર્લ સુધાં દુશ્મન તરફ ફરી ગઈ. તે વખતે રિચર્ડની જય મેળવવાની મઘળી આરા બાંગી પડી. પરંતુ તે ખાયલો નહોતો, તેથી 'ફિગુર ફિગુર' એવી ખૂમ મારી રણસગ્રામના મધ્યમાં ધમીજઈ લડતો લડતો મરણ પામ્યો. તેનો રાજપુત કાંઠાની ઝાડી તરેલી જડ્યો તે હેન્રીને માથે પહેરાવવામાં આવ્યો. યુદ્ધાભાના વિગ્રહોનો હવે અન્ત આવ્યો.

યુદ્ધાભાનો વિ-
ગ્રહોનો અન્ત

તેની સાથે તેમાંના ધાતકી કૃત્યો, દગલ-ખાજ અને મનુષ્યવધ પણ બંધ પડ્યાં. ત્યારકેડે તરતજ રિચર્ડના હેન્રીએ યથા એડવર્ડની કુમારી ચોર્કની ઈલિઝાબેથ વેરે લગ કરી પોતાનો માદીપરનો હક્ક મજબૂત કર્યો, અને એક ખીજ સાથે વઢી મરતા ચોર્ક અને લાન્કાસ્ટર કુળ વચ્ચે સંબંધ જોડી બંનેને એક કરી દીધાં.

યુદ્ધાભાના વિગ્રહોને અન્તે આપણે ઈંગ્લાંડના મધ્યકાળના ઈતિ-સને છેડે આવી પહોંચ્યા છીએ. એ કાળમાં અમીરો ધણા બળવાન હતા, અને રાજ તેઓનો સરદાર ન્હોતો, તથાપિ તે સદા બિરાપો કે ધર્મસમાજના અધ્યક્ષોના અને બારનો કે રાજના અમીરોના દાખમાં રહેતો. વળી એ સમયમાં ઈંગ્લાંડ યુરોપખંડનો એક ભાગ હતો. ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સના અમીરો ધણું ખર્ચ એક બીજાના નિકટના મેબંધી હતા, અને લડતાં વહતાં કે સલાહ શાંતિમાં છતાંએ નાઈટ

મધ્ય યુગમાં
ઈંગ્લાંડનો યુરોપ
ખંડ જોડે નિકટ
સંબંધ.

પદ્ધતિના બધન નીચે રહી નાઈટનો મોટો વર્ગ કરીને રહેતા. ધર્મ-સત્તા પણ રોમથી ઈંગ્લાંડ પર્યંત એકજ હતી. ઈંગ્લાંડના વિદાનો અને ધર્મોપદેશકો ધણું કરીને પરેશી કે પરમુલુકમાં બાધી આવેલા હતા. લન્ડનમાં એક ધણું બળવાન વેપારી મંડળ હતું, તેને હાન્સિયા-ટિક મંડળ કરીને કહેતા, તેમાંના બધા વેપારીઓ બાલ્ટિક સમુદ્રને

કોઠે વસનારા જર્મનો હતા; અને અગ્રેજ ગભગભોના દરબારમાં સૌથી મોટા ઝાઝાઓ પરદેશીઓના હાથમાં હતા, તે બાબત અગ્રેજ લોકોનો બડબડાટ સદા થયાંજ કરતો.

પરંતુ જૂના બધારણ કેટલુક થયા આરને આરને છુટવા માડયાં હતા. પાછલા પચામ વગમ થયાં જૂના અમીરવર્ગનો નાગ થવા બેઠો હતો. એમાના કેટલાક અમીરો સૌ વરસના વિગ્રહમાં રણમાં

પડ્યા હતા, પરંતુ તેમનો મોટો બાગ ગુલામોના વિગ્રહમાં કપાઈ મૃત્યો. એ મહિમાંદેની લડાઈ-ઓમાં કંઈ નહિતો ચોખ્ખા ઝમ્મી રાજવશીઓ

મરાયા હતા, અને કોઈ અમીર આરોપી હતો તો તેની જાગીરો સરકાર ખાત્રસા કરતી, ઝમ્મી વારંવાર બનતું. ૭ મે દેત્રી ગાદી-પર આવ્યો તે યેજા ડુધકે, અર્સો અને વાઈકૌન્ટો મળી માત્ર ૨૭ ઉમરાવો તેની પહેલી પાર્લમેન્ટમાં હતા; અને જેઓએ તેને

રાજન તરીકે માન્ય રાખ્યો નહોતો તેવા કેટલાક ઉમરાવો પરદેશમાં હતા, તથાપિ એ ૨૭ અમીરોમાંના ઘણાએક તો નવા ઠરાવેલા અમીરો

હતા. ખરે જોતાં આમાંના કેટલાક અમીરો પાલન પાપણના ધારાને લીધે ઘણા સમય હતા. એ ધારાની રૂઢિએ દરકોઈ અમીર પોતાની પડોસમાં

રહેનાર નાના વતનદારોને તથા સંભાવિત ગૃહસ્થાને મિપાઇનો પા-શાક પહેરવા આપતો, અને અપરાધ જેવી કોઈ નિરાશની રખાવતો. તેઓ અમીરના તરફથી લડવાનું કામ કરતા, અને અમીર તેમનું સંરક્ષણ કરતો. પરંતુ હવે એવા બજવાન અમીરોનો સમય લગભગ

વીતી ગયા જેઓ હતા. હમણા દરનો ઉપયોગ સાધારણ ધર્મ પડ્યો હતો. રાજના અને તેના પ્રધાનના કબજામાં તોપો તથા દર-ગોળા વિગેરે ખીજી લડાઈની મામત્રી બરી રાખવાના બંડાર હતા, તેથી રાજના હાથમાં એક નવું સામર્થ્ય આવ્યું હતું.

એકાદ તોપખાનું અમીરોના તીરંદાજો અને જરહીવાખાઓને એકે મપાટે વિખેરી નાંખીતેમના કિલ્લાઓ ઉરાડી દેવું.

આ અરસામાં ઈંગ્લાંડના ગૃહરયવર્ગની અને મધ્યમવર્ગની સમૃદ્ધિ અને મહત્તામાં વધારો થયાંજ કરેતો, અને જે લોકો પૈસા-દાર હોઈ અથવા સરકારી કામદાર હોઈ સારી રિયતિમાં હતા તેઓ અસહનતા તોરેખાજ અમીરોના કરતાં રાજાને વધારે આધીન રહેતા, અને પરદેશ જોડે લડાઈ લડવા કરતાં સલાહશાન્તિ તથા ચેપાર રોજગારપર વધારે લક્ષ આપતા. એ કારણથી મધ્ય યુગોની અને હાલના સમયની વચ્ચે મુખ્ય તફાવત જણાય છે. તે એ કે,

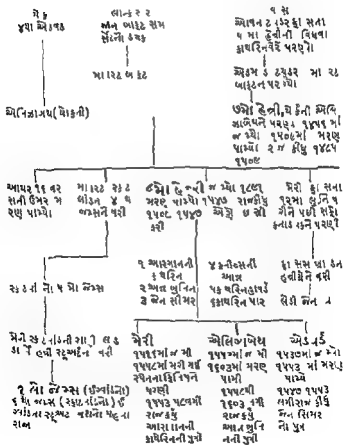
મધ્યયુગોપરથી
અર્વાચીન સમય-
પર જન્યું.

જૂનાખારનોને પરદેશ જઈ લડાઈ મારવાની અને પરાક્રમ દાખવવાની કાળજી વધારે હતી, અને નવા અમીરોને દેશમાં રહી જન માત્રની રવાધીનતા મેળવવાની, તથા ચેપાર રોજગાર, માનકળા અને વિદ્યાનો વધારો કરવાની વિરોધ ઇન્તેજાંરી હતી. ૭ મા હેન્રીના અમલનો આરંભ થતાં આપણે મધ્યયુગો વટાવી અર્વાચીન સમય તરફ ઉતરિયે છીએ. આરંભમાં નરી વ્યવસ્થાને રરને પાડવાને જોઈતી શક્તિ એ રાજામાં પ્રજ્ઞજ હતી.

ભાગ ૫ મો.

ટચડર રાજાઓનો બખરદસ્ત અમન

ટચડર વરાળી ગભ્યકસાઓ

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ટચૂલર વંશ-ધર્મસુધારો.

૭ મેા હેન્રી, ૧૪૮૫થી ૧૫૦૯ સુધી.

૮ મેા હેન્રી, ૧૫૦૯થી ૧૫૪૭ સુધી.

૭ મેા હેન્રીના અમલથી ઈંગ્લેન્ડની વત્સલિયમાં નવા કાળનો આરંભ થાયછે. સને ૧૪૮૫ ના અક્ટોબરની ૩૦ મી તારીખે એ રાજાનો રાજ્યાભિષેક વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં થયો, અને પીતે વરમે તે યોર્કની ઈલિઝાબેથ વેરે પરણ્યો, એણે યોર્ક અને લાન્કા-શરના બે સમોવડીઆં રાજકુળો વચ્ચે સંબંધ જોડાવ્યો. તે રા-

૭ મેા હેન્રીના
રખાવ, અને સ-
મણ

સીરે પાતળો શૂકલકડી હતો, તેની આંખો જૂરી હતી, તેના ચેહમપરથી તે તેજસ્વી, આનંદી અને બુદ્ધિમાન લાગતો. તેની માના તરફથી બો-ફર્ટ વરાનો હોવાથી તેનામાં બોફર્ટોના નેવી બુદ્ધિ

હતી. એ બોફર્ટ કુળમાં ડાહ્યા રાજનીતિય પુરોધા થયાહતા મોટે તે વિખ્યાત હતા. એની આજી ક્રાન્સ દેરાની હતી, તેથી એનામાં પાકી સમજ અને કાર્ય મિદ્ધ કરવાની અનુરાધ હતી. દેરાવરો મળવાથી

બાપી સતોખાચો હતો પરંતુ ચોર્કપક્ષવાળા હજી ધણા અસંતોષી
 હતા, કારણ કે રાજ્યમાં તેમનો પક્ષ જનર માન
 હેત્રીના વાર રાખીજ હતી ચોથા એડવર્ડની બેન બર્ગડીની
 સાર્ગરેટ તરફથી અને રુકાવાડના ચોથા જેમ્સ
 તરફથી મદદ મળવાથી ચોર્ક પક્ષવાળાઓ વારા ફરતી બે બોટા
 હકદારો ઉભા કરી ગાદીનો દાવા કરાવ્યો. ચોર્ક કુળનો ખરો વારસ
 એડવર્ડ, વોરિકનો અર્લ, હજી જીવતો હતો જે જવારેન્સના ડ્યુ-
 કને યથા એડવર્ડ મામસી દારની પીપમાં ડુવાની માર્યો હતો તેનો
 તે પુત્ર હતો. પરંતુ હેન્રીએ સાવચેતી વાપરી
 જીનાન એડવર્ડને ટાવરગઢમાં પૂરી રાખ્યા હતા
 અને ૧૪૮૭માં વોરિકના અર્લનું જીકુ નામ
 ધારણ કરી એક સખ્સ આયર્લેન્ડમાં બહાર પડ્યો
 તેને કીલ્ડેરના અર્લની કુમક મળી, તેથી ડબ્લીન શહેરના દેવગમાં
 તેનો વાસ્તવિક રાજ્યાભિષેક થયો. લડનના લોકોને ખરો અર્લ
 બતાનીને તથા અને ૧૪૮૭ના જૂન મામમાં ન્યુચોર્ક શહેરની ન-
 જીકમાં સ્ટોક ગામ આગળ જીકા અર્લના લશ્કરનો પરાજય ક-
 રીને એ પાપડીનું તોફાન હેન્રીએ મમાવી દીધું એ પાપડીનું
 નામ લામ્પટ સિમનેલ હતું તે આકેસર્ડ ન
 લામ્પટ સિમનેલ સન ૧૪૮૭ ગળના સુધારનો છેકરો હતો પાછળથી તે રા-
 જના રસોડામાં રસોઈઆ દાખલ રહ્યો

આ બડથી હેન્રીનું લક્ષ આયર્લેન્ડ તરફ ગયું ત્યાના ઇંગ્લેન્ડ
 ધણા વર્ષ થયા તે બેઠના અદરના બાગમાં રહેનારા આર્ચીશ
 તાલુકદારોની માથે તથા માહો માહે નિરતર લડ્યા કરતા હતા
 એ અંગ્રેજો કાપર આનેલા ' પેલ ' નામે જમીનની પટ્ટીના એક
 ખેરામાં રહેતા હતા તેઓ પોતાની પાર્લિમેન્ટમાં
 બેઠી નજગમાં આને તેના કાયદા કરતા સને ૧૪૮૪
 મા હેન્રીએ મરહેન્સી પોયનોગ્સ નામે હોશી-
 આગ સરદારને મોકલી આયર્લેન્ડને ઠામ પાડવાની બીજી કોશિસ

કીરી. તે મરદારે અંગ્રેજ ન્યાયાધીશો તથા ખીજા અમલદારો
સ્થાપ્યા. બડખો કીલ્ડેરને ઈંગ્લેન્ડ મોકલી દીધો, અને એક ધારો
પમાર કર્યો તેની રૂબરૂ ઈંગ્રેજ કાયદાએ આપણાંડને લાગુ કર્યો,
અને રાજની કૌન્સિલની મંમતિ વિના “ પેલ ”ની પાલ્સિમેન્ટને
દોષ પાલુ નવો કાયદો કરવાની મના કરી. ગઈ કીલ્ડેરે વફાદાર ર-
હેવાનું વચન દીધાથી આપણાંડપર અમલ કરવા
કાળે તેને લોર્ડ રેચુડી બનાવી પાછો
જવા દીધો.

પાપનિગ્સનો
ધારો, ૧૪૪

સિન્નલના ફિગુરનું ખીજું પરિણામ એ થયું કે હેન્રીને એલિ-
ઝાબેથ રાણીનો મુગટ પહેરાવવાની ક્રિયા તાબડતોબ કરવી પડી.
કાગલુકે તેને આશા હતી કે એમ કરવાથી ચોક્કસ શાન્ત પડી જશે.
ત્યારકે તેણે પ્રિન્સીપલિસલમાથી એક કમીટી નીમી તેને ફ્રાન્સ
દારી કોઠો સજા કરવાને ડરતી હતી તેવા ઘણા મમથ યુનેગારોની
તપાસ કરી રિક્ષા ફરમાવવાની સત્તા આપી
પાછળથી એ કમીટીનું નામ રહસ્ય ચેત્તરની કોઈ
પડ્યું જે દિવાનખાનામાં એ બેસતી તે દિવાન-
ખાનાના નામપરથી તેનું એ નામ પડ્યું હતું. રાજની જૂની ખાનગી
કૌન્સિલને મળતી હોવાથી એ કૌન્સિલની મારફતે સ્વતંત્રપણે
ઈન્સાફ ચુકવવાનો હક્ક ગળને હાથ રહ્યો. હેન્રીની પછીના રાજ-
ખાના અમલમાં એ કોરટ ઘણી દુઃખદાયક થઈ પડી, પરંતુ આ વે-
ળાતે ફિગુરી મંડળીએ અને બડ કરવાની કોરિશ કરનારાએ
મખ્તાઈ વાપરીને દબાવી દેઈ રાખ્યો બદોબસ્ત કરવામાં એ ઘણી
ઉપયોગી નીવડી એના વડે હેન્રીએ પાળણપાપણનો ધારો ૨૬ કર્યો
(૧૬૧૩ પાનું જૂઓ) કાગલુકે એ ધારાવડે અમીરો લોકોપર જુ-
લમ કરતા, ન્યાયાધીશને ડરાવતા, અને રોગિકની ચુંટણીનાં કામમાં
પણ મ્હોંડું ધાલતા. હેન્રીએ મોટા અમીરોના ઉપરી થવાનો

નિશ્ચય કર્યો, અને હમણાં એવા અમીરોની સંખ્યા ઘાડી હતી, તેથી તેમને પોતાના કબજામાં તે ગામી રાખ્યો.

એ અરસામાં ખીજી તરફ રાજ થયું હતું પાર્કિન વારએક નામે એક જીવાન માણસે દોગ કરી કહ્યું કે ટાવરગઢમાં પૂરેલા એ બાળ રાજકુમારોમાંનો નાનો નામે ચોર્કનો ડચક રિચર્ડ, તે હુ છું. ને માગ બાઈ પાચમાં એડવૉર્ડને મારી નાખ્યો તે વેળા હું બાગી ગયો હતો. તેણે પ્રથમ

પાર્કિન વારએક
૧૪૯૨-૧૪૯૭

ફ્રાન્સના ગળને અને બર્મીન્ગહામના આગેરને સમજાવી પોતાનો સ્વીકાર કરાવ્યો. તેને ખીજા દેશના દરબારમાં આવકાર મળ્યો એટલુંજ નહિ, પરંતુ આયર્લેન્ડમાં નિષ્ફળ થયા પછીએ તે ફ્રાન્સ-જાંડ ગયો, ત્યારે ત્યાંના રાજા એવા જેમ્સે કાયેરાર્ધન ગાર્ડન નામે પોતાની પાત્રણ બેનને તેની વેરે પરણાવી; અને સને ૧૪૯૧ માં ઈંગ્લાંડપર ચઢાઈ લઈ જવામાં તેને મદદ આપી. પરંતુ સરેના અર્લે તેનો પરાજય કર્યો, ત્યારકેડે તે પાછો આયર્લેન્ડ ગયો; પણ ફ્રાન્સવાલમાં બારે કરવેરાને લીધે લોકોએ બંડ કર્યું તેથી દરીએ એમંગી તે ત્યાં જઈ ચડ્યો. અહીં તેણે લશ્કર ઉભું કર્યું, અને એકસીટર નગર તરફ દુશ્મ કરી જતાં તેને “ટાન્ડેલ” રાહેર આગળ રાજાની ફોજ સામી મળી એથી તેની હિમ્મત ઉડી ગઈ, અને તે “બાયલો” ના મઠમાં ભરાઈ બેઠો. ત્યાં તેને

પાર્કિનને ટાવર
ગઢમાં પૂર્યો ૧૪૯૭

કેદ પકડી સને ૧૪૯૭ માં ટાવરગઢમાં પૂર્યો. આ તરફેડાએ રાજાને કાંઈક મહેનત આપી ખરી, તથાપિ તેથી ઇંગ્લાંડપર કાંઈ અસર થઈ નહિ. ત્યાં ઘણા બારે ફેરફારો થતા હતા જે-રી પોતાના હોંશીઆર પ્રધાન આર્ચબિશપ મોર્ટનની સહાયતાથી બંડાગમાં દ્રવ્યને સંગ્રહ કર્યો જતો. જે અમીરો પોતાની નોકરીમાં ઘણાં માણસો રાખી કાયદાનો ભંગ કરતા

તેમને બારે દડની રાક્ષા કરતો ઓકસફૂડના અર્લની મુલાકાત રાખ ગયો, ત્યાં અર્લ પોતાના તરફથી પોરાક પહેરાવી ઘણા સીપાઈઓનો ઠાઠ બતાવ્યો, તેથી હેન્ડીએ તેને પંદરહજાર પૌડના દડની રાક્ષા કરી હતી એમ કહેવાય છે. રિચર્ડે 'નજરાણાં' લેવાં બંધ કર્યાં હતાં તે એણે પાછાં ઉધરાવવા માંડ્યાં. માહોમાહેની લડાઈના વખતમાં થયેલી અવ્યવસ્થાનો લાભ લેઈ હેન્ડીએ મગકાગળ બાકીને પેટ રહેલા નાણા લેવાનો, અને પોતાનું માલકીપણ પુરવાર ન કરી શકે તેવા ઘણા જમીનદારોની જાગીરો કબજે કરી લેવાનો ઇવો કર્યો. એ રીતે તેને બે પ્રકારનો પાબ થયો જોડો ઘણા મમત્ત હતા, તેને તેણે નમળા પાડ્યા, અને પોતાની તીજેરીમાં દ્રવ્યનો મગ્રહ કર્યો. વળી ફ્રાન્સની ગાનીબ અમલનો ઇવો પાંચ તાલે કરી તેણે બુલેન નગરમાંથી લગ્ગ ઉઠાવી લેવા બદલ ફ્રાન્સના ગળ પાસેથી નાણાની બારે ગ્રકમ મેળવી. આ અને એવી ખીજ રીતે તેણે નાણાની મોટી રકમો ભેગી કરી, અને પરદેશ ખાતેની લડાઈ પાછળ કેઈપણ અગમ ન કરવાથી તેના મગલપછી તેના દીકરાના ઉપભોગને માટે લગભગ વીગવાખ પૌડ મૂકી ગયો. માહો બાબે આ દ્રવ્યનો મોટો ભાગ તેણે ગેવાજખી રીતે જૂલમ કરીને સંપાદન કર્યો હતો. ગમ્તના તરફથી પૈમા ઉધરાવવાનું નીચું કામ કરે-

પાર્લમેન્ટ વગર
અમલ ચલાવે છે

નાર એમ્પસન, અને હડલી નામના બે ન્યાયાધારી હતા. તેમને સોડો ઘણા ધિક્કારતા હતા. પણ હેન્ડીને એક ખીલે લાભ થયો તે એ કે એવી રીતે નાણું મેળવવાથી પાર્લમેન્ટને આવીન નહિ ગેતા તે લગભગ સ્વતંત્ર ગળ થઈ ગયો. એના અમલના પાછલા તેર વર્ષના દરમ્યાનમાં માત્ર એકજવાર પાર્લમેન્ટ મળી હતી.

પરદેશો ભેડે મનાહ જળવી રાખવી, એ તેની ખીજ ઉત્કંઠા હતી. એ કામમાં તેણે ઘણી અગુરાઈ ઇખવી. યુરોપમાં તેના મોટા

પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે ક્રાન્સના રાજ્યમાં નામે આડમો આદર્શ, તથા તેના પછી મારીએ આવનાર બાગમો લુઈ, અને આરામાનનો રાજા ફ્રેડિનાન્ડ હતા આ વેળા ક્રાન્સ ધણુ બગવાન હતો, તે કારણથી અને ખામ કરીને ફ્રેન્ચ લોકો સ્કોટલેન્ડને મદદ આપવાને હમેશા તત્પર હતા. તેથી ઇંગ્લાંડને કોઈ નીજ રાજ્યની માથે ક્રાન્સની વિરુદ્ધ એકસપ કરવાની અગત્ય હતી. ફ્રેડિનાન્ડ ધણુ ઇંગ્લાંડની મદદ મેળવવાને તેટલોજ આતુર હતો. એ વિષયથી મને ૧૫૦૧ માં હેન્રીનો વડો કુમાર વેલ્સનો શાહનદો આર્ચર અને ફ્રેડીનાન્ડની કુવરી આરામાનની કાયરિન એ બેનું લગ્ન કરવાની જોડવાણુ થઈ. એ લગ્ન થતાં પહેલાં તેણે વોર્શિફના જીવાન અર્લને અને યોર્કિન વૉરએકને સિર ટાવરગઢમાંથી નાજી જવાની કોશિશ કરવાનો દોષ મુકી ગરદન માથા પરનું ગાંધીનો દાનો કુનાર સધળા પ્રરોધનું કાસળ કહાડી નાંખવાને ફ્રેડીનાન્ડે આગ્રહ કરવાથી તેમને ઠાર કરવામાં આવ્યા હશે એવું મંભવે છે. વળી ખીજી વરસે હેન્રીએ પોતાની કુવરી માર્ગરેટને સ્કોટલેન્ડના જેમ્સ રાજાને દેઈ તે દેશ સાથે મિત્રાચારી બાંધી કમનસીએ રહેવાની કુવરી જોડે લગ્ન થયા પછી ત્રણ મહીના કેડે આર્ચર કુમાર મરણુ માર્ગરેટનું લગ્ન

આવી જાતના કળેડાના કેવા અણુધાર્યાં પરિણામ નીપજ્યાં તે આગળ જતાં આપણા જોવામાં આવશે.

એ પ્રમાણે રાજવંશીઓના એક ખીજમાં લામ કરી યુરોપના રાજ્યો પોતપોતાની સત્તા સુદૃઢ કરવાનું મથન કરતા હતા. તે અરસામાં કેટલાક માહસિક નરો નવીન શોધો પાછળ લાગ્યા હતા. એ શોધોથી આખરે દુનિયાને ઘણું લાભ થનાર હતો. સને ૧૮૬૨

કાપ્પામસનો
શોધો ૧૪૯૨

માં જીનોવાના એક વત્ની નામે ક્રિસ્ટોફર કોલમ્બસે આઝોર્સાંટિક મહામાગરમા ઘર્ષિત ન્દ જવાનો માર્ગ જોળવાનો પ્રયત્ન કરતા અમેરિકાના

કાંઠાની નાજદીકમાં આવેલા ઈન્ડિઝ નામના ટાપુએ શોધી કહાડ્યા. થોડાંક વગસ કેડે મને ૧૮૯૬-૯૮ માં વારકોલીગામા નામના

વારકોલીગામા
અને કાપ્પામ,
૧૪૯૭ ૧૪૯૮

એક ફિરંગીએ કેપ આફ્રિકા પહોંચી જરિયા આગળ ઘડીને ઈન્દમા જવાનો રિયાઈ માર્ગ જોળી કહાડ્યો, અને તેજ વગમમાં સેપ્તાગિટન કાપ્પટ નામે લેનિસના એક વત્નીએ માતમા હેન્ડ્રીની

રજા લઈ વાયબ તરફના રિયાઈ પ્રદેશો શોધવા કાળે શિક્ષણથી વહાણ હંકાર્યો. એજ પ્રદેશોની જોળમાં આગલે વરસે તે તેના બાપની જોડે, નીકળી પડ્યો હતો. લાંબે ડોરને કાઢકાંડે અને ખગડના તરતા ઢગખાપર ઘઈ વહાણ હંકારતાં તેણે ન્યૂઝીલેન્ડનાં કોડ માછલીવાગો પ્રેર્યા બોળી કહાડ્યો. અહીં ખરડના ઢગ મધ્યે રહી ધ્રુવ પ્રદેશના ગંછિ પોતાનો નિવાહ કરતા.

એ શોધોની દમોદગ ઇલાજીથી નવી જાતની વિધા ઈંગ્લાંડમાં આવ્યા કરતી સને ૧૮૫૩ માં લૂક્રે લોકોએ કાન્ડાન્ડિનોપલ કબજે લીધું, તેથી ઘણું શ્રીક પિદ્ધાને નામીને ઈલાજી ગયા, ત્યારે તેઓ પોતાની માથે

નવીન વિધા,
૧૪૯૧

પશ્ચિમ તરફના લોકોને અર્થે શ્રીક બાપામાન લેતા ગયા. આ નવા જ્ઞાનને લીધે અને છાપેલી ચોપડીના

પ્રસારથી લોકોનું લક્ષ્ય થીક ફિલસુફોના ગ્રંથોના અને થીક ધર્મપુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવા તરફ દોડ્યું પરંતુ આ સમય પહેલો પાદરીઓ પણ માત્ર વલ્લેટ એટલે લાગિત બાપામા કરેલુ ખ્રિસ્તી ધર્મપુસ્તકનું બાપાનતજ વાચી જાણુતા સને ૧૪૯૬ મા કૉલે : નામના એક ધર્મેજ પાદરીએ ઇટાલી જઈ આઠ્યા પછી એકમહુડમા ફેરવાક બાપલે આપ્યા, તે નવા વિચારોથી ભરપૂર હતા. ૧૪૯૭ મા ઈસાસમસ નામે એક વલ્લેટ ઇંગ્લાંડ પહેલવારકો આઠો તે મોટો સુધારક ને થીક બાપામા પોતાની પ્રતિભાતાને લીધે પકામલો હતો. વળી સર ટામસ મોર નામે એક મહાન ધર્મેજ નવા યગામ્મીએ મને ૧૫૦૮ મા પાચમા એડવર્ડનું જન્મચરિત્ર લખ્યું તે આતના મમયના ધર્મેજ ગદ્યમાં મૌથી પહેલું હતું એ ન્યાય શાસ્ત્રી ઉપર કહેલા વિદ્વાનોનો મિત્ર હતો. યુનિવર્સિટિએ નવા પ્રકારના ઉત્પાદથી તાવગી રહી હતી, અને હ્યુથરે જર્મનીમા બાપલે આપવાની રાજઆત થોડક થયા કરી હતી, તેવામા સાતમે હેન્રી રિચમન્ડ નગરમા પોતાના બધાવેલા મહેલમા મરણ પામ્યો તેને વેસ્મિન્ટરમા તેના નામવાળા સુર દેવળમા જુમિદાહ કર્યો તે પાછળ ત્રણ છોકરા મૂકી ગયા. માર્ગરેટ, સ્કાટલાંડના જેમ્સની રાણી, મેરી જે પાછળથી ક્રાન્સના લુઈવેરે પરણીતો અને હેન્રી, તે અઢાર વરમનો જીવાન હતો અને તેની કાગકીર્તી ઇંગ્લાંડને ઘણી અગત્યની થઈ પડી.

તેને મારી કેળવણી આપવામા આની હતી કારણકે મોટાભાઈ
આર્થરના જીવતા એને કાન્ટબરીનો આર્ચબિશપ બનાવવાનો
વિચાર થયો હતો એ ઉચ્ચ પ્રકારનો ગવૈયો અને મારો કુસ્તી
ખાજ હતો થોડેસ્વાર તરીકે તે વખણતો હતો તે ૬૬ મનનો,

અને ધણે પતંગજીખેર હતો તથાપિ તેનામા
૮ મા હેન્ડ્રીનું મસાધ પુષ્કળ સમજ હતી તે સોક્રિય થનાની હચ્છા
રાખતો તેણે ઘણા બોલ કર્યા કર્યા. પણ લોકો

પોતાના “જીવાનમદ” હાથ રાજ ને આહવા છેક બધ થયા નહો
તા તેનામા અધમ સ્નાયુપણની મુખ્ય એક ખામી હતી પોતાની
હચ્છેલી વસ્તુ મેળવવાને અને લોકોનો પ્રેમ જાળવી રાખવાને
તેણે નિદમ ધર્મધણા વફાદાર કારભારીઓના પ્રાણુ લીધા સ્વાય
સાબની વૃત્તિ રમતી મુકવાથી ઉમર વધે તેમ વધતી જાય છે તેથી
તેની જીભીના પાછના બાગમા તે સપૂર્ણ ધાવડી ને જીનમગાર
ગળ થયો, અને તેને લોકોની અશ્રીતિનો ડર હતો તેથીજ માત્ર
દાખમા ગયો.

આશાગાનની કાથરિન વરે તેના વિવાહ થયો હતો તેને
પોતાના બાપના મગણુ કેડે તરતજ તે પરણ્યો અને સને ૧૫૦૬ ના
જૂન મહિનાની ૨૪ મી તારીખે રાણી સહવતમાન તેનો રાજ્યા
બિલેક થયો તેણે એક્સન અને હડનીના ઉપર કામ ચલાવ
વાનો હુકમ આપ્યો. એ સૌથી પહેલું કૃત્ય કર્યું એ બેઠ
રાજસાને ગુ હેગાર ઠેરવી તેણે કાર કર્યા ત્યાર કેડે તેણે હાંબાડના
તોકાસેન્યપર લક્ષ આપ્યું અત્યાર સુધીમા તેની કને ‘ગ્રેટહેરી
નામે માત્ર એકજ લડાઈનું વહાણ હતું તે તેના બાપના અમ
લના વખતમા બચાવેલું હતું પરંતુ સને ૧૫૧૧ મા સ્કોટ
લોકો કનેથી તેમનું ‘લાયન નામે એક મોટું જહાજ પકડ
વામા આબુ ખીજે વરસે ૧૦૦૦ ટન ગોલ્ડે ગાખી રોકે એમણે

‘રિજન્ટ’ નામનું એક નવું વહાણ બધાવ્યું એ વહાણ ફ્રેન્ચ લોકોએ નાસ કર્યું પરંતુ તેને બદલે ‘હેન્રી એસ ડિ ડ્યૂ’ નામે ખીશુ નડું જહાજ બાંધ્યું, તે રિજન્ટથી એ વધારે મોટું હતું ત્યાર કોડે ખીજા ઘણાં એક જહાજો બધાયા એ શિવાય રાજ્ય એ એક અરમારની કચેરી સ્થાપી તે સૌથી પહેલી હતી એજ વગ- સમા તેણે ત્રિશૂલ દેવગૃહ નામે એક અધિકારી મડળ સ્થાપ્યું એ મડળે દીવાદાડીઓ અને બય જણાવવાને આકારા દીના મુક- વાના મિનારા માધ્યા, વહાણવટીઓને પરવાના આપી વહાણ હકારવાના નિયમો કર્યા, અને બયવાળી જગામા તરતા બોયા મુકી ધણી લાભ કીયા એ ઉપરાંત હેન્રીએ ડેપુટી, વુલીય, અને પોર્ટસ્મથમા ગોદીઓ બાધી એ સઘળાંનેતા તો ઈંગ્લાંડના સામ્રતકાળના અરમારની સ્થાપના કરનાર તરીકે ગણાવવાનો હેન્રીના હક છે.

હેન્રીએ પરદેશો જોડે વિગ્રહો કર્યા, અને ફ્રાન્સથી પોપના પ્રાન્તોનો બચાવ કરવાને રમેન તથા જર્મની સાથે પવિન એકો કર્યા, તેમા તેણે બહુ ડહાપણ વાપર્યું નહોતું ફ્રાન્સજોડેના વિગ્રહમા ઇસ્તાડને ધણી અર્થ થયા એક લડાઈમા જીત

૨૫ સપ્ટેમ્બર ૧૫૬૫ માં આગ
૨૬ સપ્ટેમ્બર ૧૫૬૩

મેજબા કોડે ઇંગ્લેન્ડને માત્ર ફ્રાન્સમાંનું દુરને નગરજ મળ્યું એ લડાઈમા ફ્રેન્ચ લગ્ગર બય બીત થઈ નાળી ગયું મોટે એને રૂપસ એટલે

પલાયનની લડાઈ કહેછે, સને ૧૫૧૪ મા ફ્રાન્સ જોડે સલાહ થઈ અને હેન્રીએ પોતાની સૌથી નાની બેન મેરીને ૧૨ મા લૂઈ વેરે પરણાવી ત્રણ મહીના રહીને લૂઈએ દેહ છોડયો, અને તેના પુત્ર પહેલો ફ્રાન્સિસ ફ્રાન્સની ગાદીએ બેઠો.

ફ્રા સને ૧૫૬૫ મા
૧૫૬૫ ફ્રાન્સિસ
સને ૧૫૬૪

રકાટ લોકોને ફ્રાન્સ જોડે હમેશા સારી મિત્રા ચારી હતી, તેથી એ અરસામા સને ૧૫૧૩ મા

તેઓએ ઈંગ્લાંડ પર ચઢાઈ કરી, તે વેળા હેન્રી પરદેશમાં હતો,
તેથી સરેના અલે તેમની બેઠ લેઈને ફેલાંડનના

કેપિટનનો સે-
માં. તા હમો
મખેબર સને
૧૫૧૩

પ્રખ્યાત યુદ્ધમાં તેમનો પરાજય થયો. એ લડાઈમાં
સ્કોટલાંડનો ૮ થો જેમ્સ રાજા મર્યો ગયો.
જેમ્સ રાજાના મરણથી હેન્રીની નાની બેન

માર્ગેરેટ હવે સ્કોટલાંડની રાજરક્ષક થઈ, કેમકે તેનો પુત્ર પમો
જેમ્સ માત્ર એ વરસનો હતો. ત્યારપછી સ્કોટલાંડના અમીરો
માંદામાંદે લડાઈ કરવામાં એટલાવધા રોકાયા હતા કે તેઓ ધણાં
વરસ સુધી ઈંગ્લાંડને કાંઈ ઉપદ્રવ કરી રાખ્યા નહિ. પરંતુ ૨૭ વરસ
કેડે હેન્રીના અમલના છેવટના ભાગમાં તરણુ રાજા પમો જેમ્સ
ઈંગ્લાંડ પર ફરી ચઢી આવ્યો, પણ સને ૧૫૮૨ ના નવેમ્બર મહિ-
નાની ૨૫ મી તારીખે સાલ્વેમોસની લડાઈ થઈ, તેમાં તે હાર

સાનેમોસની
લડાઈ, ૧૫૪૨

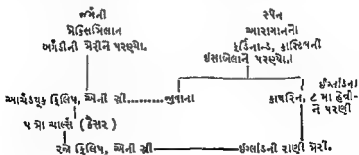
પામ્યો, અને ઈયંગીરીથી પેવાઈ જઈ મરણુ
પામ્યો. તે પોતાની પાછળ એક દુર્ભાગી બાળક

કુમારી મૂકી ગયો, તેનું નામ સ્કોટની રાણી મેરી
હતું. ૮ મા હેન્રીના વખતમાં જો જો ફેરફાર થયા, તે બાણવાને
હવે આપણે બરાબર લક્ષ રાખવું જોઈએ. કારણકે એ રાજાની
કારકીર્દી નાટકરાજાના બેલજીવી હતી. કોઈ સ્ત્રી કંઈવા પ્રરૂપના
કામમાં વારા ફરતી થાડીક સુદત રહી તેને તે તરછોડી દેતો, અને
પછી તે રાખના કોઈ હરીફનો કલ્યાણરો થઈ રહેતો. એવા કામ
રાખનારાઓમાં સૌથી પહેલો અને સમર્થ બુલ્સી નામ એક
તરણુ નર હતો. તે ઈર્લિસથી રહેરના એક ધનવાન નગરજનનો
બેકરો હતો; ને ૭ મા હેન્રીનો રાજગર હોઈ ૮ મા હેન્રીને ફ્રાન્સ-
માં ધણો અપ લાગ્યો હતો. હેન્રીની સાથે તે ઈંગ્લાંડ પાછો ફર્યો
ત્યારે રાજાએ તેને વ્યાન્સેલર અને પોર્ટના

કુલીનો કાર-
નાર.
૧૫૧૫-૧૫૨૯.

અધ્યક્ષિરાયનો ઓફિસ આપ્યો, અને પાછળથી
થોડે તેને પોતાનો એલચી અને કાર્ડિનલ બના-
વ્યો, એથી તેને ઘણી મોટી સત્તા મળી. વ્યાન્સેલર

હોઈતે રાજ્યમાં મુખ્ય કાગળારી થઈ પડ્યો, અને પોપના ઝેલ-
ચીની પદવી મળવાથી ધર્મમમાજની સર્વોપરી સત્તા તેને
હાથ ગઈ કાન્ટર્બરીના આર્ચબિશપની મત્તા કરતાં એ પદવી
અધિક હતી બુલ્ડસી હોંશીઆર અને સારી કેળવણી પામેલો હતો.
તેણે વિદ્યાને ઉત્તેજન આપ્યું, અને એકસફૂડેમા ક્રાઈસ્ટ કોલેજ
(વિદ્યાલય) સ્થાપી તે પરદેરાના રાજતત્ત્વમા ધણી નિપુણ હતો.
તેણે પોતાની બધી રાક્ષિત વાપરી ઇંગ્લાંડનો રાજ્યવહિવટ અધા-
બ્યો, પરંતુ એકચિત્ત નહોતો, એ તેનું કમનસીબ હતું. રાજની
સત્તા સુદૃઢ કરવાને, અને પડે માન આપર તથા દ્રવ્ય મેળવવાને
જોઈએ તે કરતા તે વધારે આતુર હતો. તેણે નજરાણાં ભરવાની અ-
ને ઉછીના પૈસા ધીરવાની ષોકોને ફરજ પાડી, અને તેમની કનેથી
દડ તરીકે નાણાની રકમો કહડાવવા ફોજદારી ફોરટે ઉપયોગમાં
લીધી તેણે એક તરફથી સરકારી લીજેરી નાણાંથી ભરી, અને
બીજી તરફથી હેન્ડી કનેથી બક્ષિસો મેળવી જાતે તાલિવર થયો,
તેથી પોતાને રહેવાને માટે થોડું હાઉસ અને હામ્પટન કૉર્ટ
નામે અતિ સુંદર મહેલો બાધી રાખ્યો. તેનો થોડું હાઉસનો
મહેલ પાછળથી બ્લુઈટહાલ નામે ઓળખાયો.

એમ છતાં તેણે પોતાની બધી પુંજી ઇંગ્લાંડમાં સંપાદન કરી

નહોતી. આ વેળા યુરોપખંડમાં મૌથી મહાન પાદરસાહ પ મો
 ચાલ્સે કરીને હતા, તે તેના આજની રૂપેનની
 ગાદીપર હોઈ તેના દાદા મેક્સિમિલીઅનના
 મરણ પછી જર્મેનીના કૈસર નિભાવેો હતા. વળી
 તેને નેધર્લેંડના પ્રતા તેની બપાઈ બર્ગડીની મેરી તરફથી
 વારમાં મળ્યા હતા. આ પ્રતાપી કૈસર હેન્રીની રાણી કાથરિ-
 નનો ભત્રિજે હતા. તે તથા ફ્રાન્સનો રાજા રલો ફ્રાન્સિસ એ
 બંને ઇંગ્લેંડની સાથે એકસંપ બાંધવાને ધણા ઇત્તેજાર હતા.
 એ બે રાજાએ કનેથી વુલ્સી બક્ષિએ લેતા, અને તેમને
 બાઢી આશા આપી એકમિકની વિરુદ્ધ રમાડયાં કરતા. સને ૧૫૨૦
 માં ૫ મા ચાલ્સે ઇન્ટર્પેરીમાં હેન્રીની મુલાકાત લીધી. થોડાક
 મહિનાકેડે ફ્રાન્સિસે હેન્રીને મળવાને માટે ફ્રાન્સ બોલાવ્યો.

સોનાના પાથ-
 રણાવાળું મેદાન,
 ૧૫૨૦.
 અને બેઠ જણાએ જુલેાન નગરની નજીક
 ગ્વીનેઝ ગામ આગળ સોનાના કાપડવાળા મેદા-
 નમાં કિડાયુલેથી અને જીઆફતો આપી એક-

મિકને ખુશ કર્યા. એ મેદાન પર ધણોજ બપકો કરવામાં આવ્યો
 હતા તેથી સોનાના પાથરણાવાળું મેદાન એવું તેનું નામ પડ્યું હતું.
 આ બધું થયાં છતાં હેન્રીએ ઇંગ્લેંડ પાછા આવતાં રસ્તામાં
 શ્રવેલાઈન્સ ગામ આગળ ૫ મા ચાલ્સેની મુલાકાત કરીને લીધી,
 અને બે વરસ પછી ફ્રાન્સની સાથે લડાઈ કરવામાં તેને મદદ આપી

આ બધાનો મર્મ એ હતા કે હેન્રી પ્રત્યેક રાજાનું રાજ્યબળ
 સમાન કરવા માગતા. વળી વુલ્સીની ઇચ્છા પોપ થવાની હતી,
 તેથી જ રાજા તેને એ કામમાં સંપૂર્ણ મદદ આપતા તેનો તે પક્ષ
 કરતા. ૫ મા ચાલ્સે પોતાની સત્તા વાપરી પોપ બનાવવાનું તેને
 વચન દીધું હતું; પરંતુ બે પ્રસંગે તેનાથી કંઈ વળ્યું નહિ, એટલે
 તેનાપરથી વુલ્સીનો બરોમો છઠી ગયો, અને તે ખીજના તરફ

વળી ગયો. સને ૧૫૧૫ માં કેસર ચાલર્સે ફ્રાન્સિસને ઈટાલીમાં પેવિયાની લડાઈમાં હરાવી કેદ પકડ્યો, ત્યાગ્ગણી તેનું જોર પુષ્કળ વધવા માડ્યું હતું તેથી હેન્રી તથા બુલ્મી ખીન્ધા, અને તેમણે એક પક્ષજોડે વારાફરતી એકેકે કરવાની મસજલ ચલાવી.

એવટ ફ્રાન્સ જોડે સપનો કરાર થયો, એથી ફ્રાન્સજોડે સ ધણેજો નાખુરા થયા, કાગણુ કે પ મો ચાલર્સ નેધરલેન્ડનો રાજા હોવાથી ફ્લાન્ડર્સ સાથેના તેઓના જીનના વેપારને ઘેરિ લાગ્યા. આ કૃત્યનો સધનો દોષ હેન્રીએ બુલ્મીને શિર પડવા દીધો, અને કરવેરાનો બાજો ધણો હતો તેથી કાર્ડિનલ લોકોમાં અપ્રિય થવા લાગ્યા.

ફ્રાન્સના રાજાના કુવર વેરે હેન્રીની એકની એક કુવરી મેરીના લગ્ન કરવાની હવે દરખાસ્ત કરવામાં આવી. પરંતુ ટાઈમ્સના બિરાપે એવું કહીને લગ્નનો અટકાવ કર્યો કે હેન્રી પોતાના બાઈની વિધવાને પરણેલા હોવાથી તેને પેટ થયેલી મેરી ખોરસ નહિ કહેવાય. એ ઉપરથી હેન્રી વિચારમાં પડ્યો તેને કાથરિન ઉપર અણુગમો થયો હતો. તે બંનેનાં લગ્ન અઢાર વર-
મપર થયાં હતાં. કાથરિનને પેટ થયલાં છોકરાંમાં-
થી માત્ર એક મેરીજ જન્મતી હતી, અને હેન્રીને એકાદ પુત્રની ઇચ્છા હતી. એ સિવાય હેન્રી કાથરિનની એક સખી નામે આનબુલિનજોડે પ્યારમાં પડ્યો હતો. એ મધળાં કારણોને લીધે મને ૧૫૨૭ માં તેણે ૭ મા કલેમેંટ પોપને જણાવ્યું કે કાથરિન મારી વાસ્તવિક સ્ત્રી નથી એમ હું માનું છું, તેથી મને તેની કનેથી ફારગતી મળવી જોઈએ. માત્ર પાંચજ વરસપર હેન્રીએ હ્યુથર નામના ધર્મસુધારક વિરુદ્ધ એક નિબંધ લખ્યો હતો, અને પોપ ૧૦ મા લીએએએ તેને “ધર્મ-રક્ષક” નો ઈતિહાસ આપ્યો હતો, તેથી તેણે ધાર્યું કે પોપ ફારગતી આપવવામાં મને મદદ કરશે. પરંતુ પોપને કાથરિનના બિચિજ

હેન્રી કાથરિનને ફારગતી આપવાની તબવીબ કરે છે

પ મા વ્યાલ્સનેા ડર હતો, કેમકે વ્યાલ્સની ફોજ રોમ રાઉરપર હતો કરી તેનેકેદી બનાવ્યો હતો. એ કારણથી થોપે પોતાના તગ-કથી કાર્ડિનલ કેમ્પેલ્ચેના નામે એક એલચી ઇંગ્લાંડ મોકલ્યા, તેણે કાર્થરિનને જોગવો લઈ જોગલુના મઠમા જઈ બેસવાને ઘણી રીતે સમજાવી, પરંતુ તે પોતાનો અને પોતાની દીકરીનો હક સાખીત કરી આપવાને કમર બાંધી રહી તેથી થોપે એ તકરાવનો નિકાલ લાવવા સારું હેન્રીને રોમ બોલાવ્યા.

હવે ગળની મેવા બળવવાની વુલ્ફી ઈચ્છા રાખતો ખરો, તથાપિ આનજીલિન વેરે રાજનું લખ યાય તે વાત તેને ડહાપણુ બરેલી લાગી નહિ આનજીલિનને એ વાતની ખબર હતી, અને આ વખતે રાજ તેના છેક કાબૂમાં હતો, તેથી તેણે હેન્રીના કાન ફૂંકી તેના નિમકહલાય મનિપર ચુસ્તે કર્યો પોતાનાપર આકૃત આવી પડીછે એવું વુલ્ફીને જાણ્યું તે પોતાના સુંદર મહેલો રાજને અર્પણ કરવાને દોડી ગયો, અને યોઈમાં પોતાના આચર્ય-

ખિરાયના સ્થાનકે જઈ રહ્યો પરંતુ અહિં લોકોની વુલ્ફીની પઠ-
તી ૧૫૨૯-૧૫૩૦. તેનાપર ઘણી પ્રીતિ જોઈ હે બીને તેની વધારે અદેખાઈ થઈ, ને એક વરસકેડે તેને રાજદ્રોહી ઠેગવી કેદ પકડ્યો. તે વેળા એ કાર્ડિનલની ઉમર માત્ર ૫૦ વર-સની હતી. તથાપિ કામકાજને લીધે માદે અને કુબળો થઈ જવાથી લડન જતાં રસ્તામા તેને લીઝ્ટરમઠ આગળ મુકામ કાઢ્યો પડ્યો. અહિં સાધુઓને તેણે કહ્યું કે હું મારાં હાડકાં પાડવા તમારા મુકામે આવ્યો છું... ને અંતથી મેં ગળની નોકરી ઉઠાવી છે, તેટલીજ અંતથી મેં જોઈધરની સેવા કરી હોત તો મારા ઘડપણુમાં તે મને નિરાધારકરી ગવડવા દેત નહિ. સને ૧૫૩૦ ના નવમ્બરની ૨૮ મીને રોજ તેણે ત્યાજ દેહ દેાડી.

તેની આન્મેલરની જગાપર સર ટામસ મોરને નીમ્યો. એ બંન્ને પ્રમાણિક માણસ હતા, તથાપિ હેન્રીની મરજી ઉપરાંત

કંઈકરી શક્તો નહિ છ વરસ થયાં પાર્લમેન્ટ મળી નહોતી,
કારણકે છેલ્લી પાર્લમેન્ટે રાજીને જોઈએ તેટલું નાણું આપવાની
ના પાડી હતી હમણા ૧૫૨૯ માં એક પાર્લમેન્ટ બોલાવી, તે સાત
સાત વરસની
પાર્લમે ૮ ૧૫૨૯
વરસ લગી ચાલી, કેમકે તેના મત્તાસદો રાજીનું
કહેલું કરવાને રાજી હતા આ પાર્લમેન્ટના
વખતમા ઇંગ્લાંડમા કેટલાક ફેરફારો થયા, તે
ધણા અગરથના હતા

ગણીને તત્તાક આપવાનું બની આવે એવી ધારણાથી પોપની
સત્તામાથી છુટી જવાને હમણા હેન્રી ધણા આગુર હતો, અને તેને
એ મંકટમાથી ઊગારનાર એક નો હોસિયાર પ્રધાન મળ્યા, તેનું
નામ ઠામસ કોમવેલ હતું એ માણસ પ્રથમ વુલ્ફસીનો નોકર
હતો, મને ૧૫૩૦ માં તે રાજીના સેક્રેટરી નીમણો. તેણે ત્રીજા
એડવર્ડના અને ખીજા રીચર્ડના વખતમા થયે
લા પ્રિન્ચુનાયરના કાયદાનું હેન્રીને સ્મરણ કરાવ્યું
(૧૪૩૦ને ૧૫૨ મે પાને જુઓ). એ કાયદાની રૂ-
ઠમ્મિ જેલોકો રોમના પોપનો હુકમ લાવી રાજીના
કામમા અથવા રાજ્યમા ખસેલ કરતા તેમની માલમિકત જપ્ત
કરવામા આવતી, અને તેમને કેદની શિક્ષા થતી. પોપના વકીલ
તર્ગકિ કામ કરતા વુલ્ફસીએ આ ધણાખરો વિસારે પોડેલા કાયદો
તોડ્યો હતો, અને એ કામમા કાર્ડિનલને રાજીના તરફથી મમ-
તિ મળી હતી તેમ છતાં તેને અને તેના મૂઆ પછી તેના જ્વાજ
ગુરો કરનારા સધળા પાદ્રીએને આરોપી ઠેરવ્યા તેથી પાદ્રી-
એ પોતાની આવક ગુમાવવાની અને કેદ થવાની બીકને લીધે
જૂનાવામા પડ્યા. તેમણે ગજની ક્ષમા મેળવવાને એક અરજ ગુ-

હેરી ધર્મમ
માનના મર્વોપરી
આપણા કોર્ટ
૧૫૩૫

જારી, તેમા કોમવેલના કહેવાથી હેન્રીને ધર્મને
સરક્ષક અને અનન્ય સર્વોપરી અધ્યક્ષ કહી
વર્ણવ્યો ત્યારકેડે પાર્લમેન્ટે સને ૧૫૩૩-૩૬ માં

એ જુદા કાયદા કરી ઈંગ્લેંડમાંથી પોપની સત્તા તદન ના-
ખૂડ કરી. જોન ગાલના સમયથી પોપની ધાવમેત્રને લીધે
પાર્લમેન્ટ કદી નિરાંતે જોમવા પામી નહોતી. એક કાયદાથી
રોમમાં પોપને અપીલ કરવાની, અને ખીબથી પોતાની ઉપ-
જીવિકાની 'પહેલા માલગી ઉપજની' ખંડણી પોપને ભરવાની
ધર્માધિકારીઓને મના કરી હતી, એ પ્રમાણે પોપનો અપ્પ-
તિયાર ઈંગ્લેંડમાંથી તદન નાખૂડ કર્યો. સને ૧૫૩૫ માં 'યુગ્રેમસી'
(ધર્માધિપત્ય) નામનો એક કાયદો થયો, તેથી હેન્રી ધર્મમમા-
જનો સર્વોપરી અધ્યક્ષ ઈર્થોને ત્યારથી હમેશાં ઈંગ્લેંડના રાજ્ય-
કર્તાઓ કોઈ પગેથી અધિકારીને વચ્ચે આવવા ન દેતાં પાર્લમે-
ન્ટની મદદથી ધર્મસંબંધી મથળી તકરારોનો કુડચો કરતા આવ્યા છે.

એ અરમામાં કાથરિનને ફાગતી આપવાનું કામ હેન્રી કરી
રાખ્યો હતો. કેન્મર નામે કેમ્પ્લીજની પાઠશા-
ળાના એક વિદ્વાને હેન્રીનો પક્ષ કર્યો, તેથી તેને
કાન્ટર્બરીનો આર્ચબિશપ નીમ્મે હતો. તેણે
બિશપોની સભાની મદદથી હેન્રીનું કાથરિન
સાથેનું લગ્ન ગેરકાયદે ડરાવ્યું. સને ૧૫૩૩માં હેન્રી
આનબુલિનને પરણ્યો. એ રાણીએ એજ વરમના મજ્દુર
મામમાં ફુવરી એલિઝાબેથને જન્મ આપ્યો.

હમણા વુલ્સીના દબાણમાંથી મુક્ત થઈ, અને રાજ્ય તથા ધર્મ
મમાજની સંપૂર્ણ સત્તા પોતાના હાથમાં લેઈ હેન્રી પોતાની
અને કામ્બેલની ઈચ્છાને અનુમતીને વર્તવા લાગ્યો. કામ્બેલ
મખત હેવાનો અને કરડા સ્વભાવવાળો કોઈ રાજની સત્તાનો
વધારો કરવાને ઉત્સુક હતો. રાજ્યમાં કામકામ છુપા બાત-
મીદારો રાખી પોતાની આડે આવનાર કોઈપણ માણસને તે
ખગાવ કરતો. એમ છતાં એને વિશે એટલું તો કહેવું વાજબી છે
કે તેણે ખંત રાખી રાજકાગજાગ ચલાવ્યો, અને વુલ્સીની મારફત

પંડે પૈસાદાર થવાની પરવા કરી નહિ. એનાજ કારભારના સમયમાં
 વેદસ દેરા ઈજ્જાંડ જોડે છેવટે જોડાઈ ગયો, અને ત્યાં ઈંગ્રિજ
 કાયદાઓ અને ઈંગ્રિજોના જેવી સ્વાધીનતા
 દાખલ થયા. પરંતુ ખીજી રીતે જોતા તેણેજ એક
 દુષ્ટ ધારો પસાર કરાવ્યો, તે એ કે—જે લોકોના પર
 ગજદ્રોહ કરવાનો આરોપ મુકાયો હોય, તે લોકોને
 પોતાના ખાયાવમાં કાઢીપણુ કહેવા ન દેવું. વિચિત્ર વાત એ બની
 રાજગોહનો કાયદો • કે તેનું આવી બંધુ ત્યારે આ કાયદાને લીધે સૌથી
 ખડેલાં તેનેજ સામવું પડ્યું.

હેન્રીનું નવું લખ જાહેર થતાં વાગને તગતજ એ ધારા પસાર થયા.
 એક ધારાથી રાજકુમારી મેરીના હક રદ કરી આજ્ઞના છાકગને
 ગાદીના વારસ કરાવ્યાં, ને ખીજા ધારાની રૂઢિએ જે કોઈ સુપ્રેમ-
 સીનો કાયદો કબૂલ ન રાખે તે રાજદ્રોહ કરવાના ગુન્હાને પાત્ર
 થતો. હરકોઈ માણસને ગમે તે વખતે બોલાવી આ ધારા પાળવાના
 કસમ ખાવાનું કહેવામાં આવતું, તેથી ઘણા શુદ્ધ દીલના માણસોની
 ખુવારી થઈ. એવી રીતે ખરાબ થનારાઓમાં મૌથી પહેલો હેન્રી-
 નો પરમમિત્ર ને સલાહકાર સર ટામસ મૌર હતો એ માણસ
 પોતાની વિદ્વત્તા અને પ્રમાણિકપણાને લીધે તેમજ સાદા ને સરળ
 સ્વભાવને લીધે લોકમાં ઘણું માન પામિતો હતો.
 સર ટામસ મૌર પરંતુ રાજ્યોએ તેને બહુ દબાવ્યો, ત્યારે તેને કબૂલ
 કરવાની જરૂર પડી કે મને ફારગતીની હકીકત
 તેમજ જે પ્રકારે ફારગતી આપવામાં આવી છે, તે વાત પસંદ નથી.
 એપરથી તેને અને રોચેસ્ટરનો બિરાપ નામે ફિશર એ બેઠને
 ટાવર ગઢમાં મોકલી ગરદન માર્યા. મૌર જીવતાં જોયો આનદી
 હતો તેવો મગતી વેળા પછુ રહ્યો. ફ્રાંસીસ પર ચઢતા નીસરણી
 (પાલક) ડોલવા લાગી તેપરથી તેણે ટાવરના સુમેદારને કહ્યું કે
 હું મલી મનાગત ઉપર બેઠે તેમ કરો, નીચે આવતાં તો મારી

સભાજી હું જાતે લઈ રાકીશ. પછી તેણે પોતાની દાદી ફાસીના પાટી આપગથી એક બાજુએ ખસેડી નાખી. અને બોલ્યા કે જે બિચારા માથાએ રાજદ્વારનો ગુન્હો કર્યો નથી, તેને વાઢી નાંખવામા આવે તે શુ કહેવાય ?

આ વેળા ઇંગ્લાંડમાં દુ ખનો વખત હતો, કેમકે બધુ અમ્વસ્થ હતું. કેટલાક વખત થયા ગરીબ લોકો સડક ભાગ-લોકોની સ્થિતિ

વત્તા હતા, અસલના અમીર લોકોની જમીન નવા લોકોના હાથમા આવી હતી, તેમા તેઓ ધાન્ય ન પકવતાં પેઠા ચરાવી વધારે પેમા પેદા કરી રાકતા એથી કરીને એગણુ જમીન થઈ ગઈ અને મજૂરીના ખપ પણ એાછો થયો. પુષ્કળ ગણિતીઆ અને મજૂરીને પોતાના ધરખારમાંથી હાંકી મૂકવામા આવ્યા. મામાન્ય માવકીની જમીનના ઘણા ભાગપર વાડા કરી હમણા તર્ગર લોકો ફાપેદા મેળવતા એ જમીનમાં પહેલાં મજૂરી ને એકુએ પોતાના ડોર ચરાવતા. એ સિવાય જૂના અમીરોના માણસોની રાજી જવી રહી, તેથી ગરીબોની અને લઈગાઓની સખ્યામા વધારો થયો, અને પુષ્કળ લોકો ખૂન ને લટકાટ કરી પોતાનું ગુજરાન કરતા થયા.

એ ઉપરાત વળો લોકોનાં મન ધર્મસખધી બાબતમા ઘણા અસ્થિર હતાં જૂના બધનો તુટી ગયાં હતા, અને નવા હજુ બંધાયા નહોતા જર્મની અને સ્વીત્ઝર્લેાંડમા મહાન બનાવો બનતા હતા ત્યાં હ્યુધર અને તેના જેવો બીજો સુધારક ઝર્વીસ્ટો પોપના અને ધર્મોપદેશકોના ઘણાં કૃત્યોના સખધમા 'પ્રોટેસ્ટ' એટલે વિરુદ્ધ વિચાર જાહેર કરતા, અને ધર્મોધિકારીઓના ઉપદેશને પડતો મુકી બાઈબલનો આધાર લઈ બોધ કરતા.

એ બધુ સાબળીને ઇંગ્લાંડના લોકોના મનપર ઘણી અસર થઈ. જે લોકો આ નવા ઉપદેશને અનુમરીને આપ્યા, તેઓ પહેલપહેલા

સને ૧૫૨૯ માં પ્રોટેસ્ટન્ટ નામથી ઝ્યોજાયાયા ઝ્યે લોકોમાંના ધણા જર્મન રાજ્યો હતા. હેન્રીઝે સામે જવાબ આપી દ્યુ-થરનું ખડન કર્યું હતું, તેથી સુધારેલો ધર્મ ઈંગ્લેન્ડમાં હમણાં દાખલ કરવાની તેની ઇચ્છા નુકોતી પરતુ તેણે પોપનો અધિકાર કહાડી નાખીને ઈંગ્લેન્ડમાં જે બારે હિલચાલ રાફ કરી હતી તેનો પ્રસાર તેનાથી અટકાવી રાકાય તેમ નહોતું. કોમ્પેલ અને કેન્મ-રની દેખરેખ તમે ધર્મના કાનૂનોની એણી તૈયાર થઈ હતી. સાધુ

પ્રયોના અવગેપની અને મૂર્તિપૂજની બંધી કરી હતી, અને માર્કેસ કાવર્ડેલે સુધારેલો બાઈબલનો ટિન્ડેલફત તરજૂમો છપાવીને સઘળાં દેવ-જામા રાખવાનો હુકમ થયો થતો. નવા માનના

શુભેચ્છકો તેમજ વિક્લિક્ઝ અને સોલાર્ડોના ઉપદેશને યાદ કરનારા સર્વે આ ફેરફાર જોઈ સંતોષ પામ્યા, અને ઝ્યેજ કારણને લીધે મનમાં ધારેલી ગોઠવણ પાર ઉતારવાનું અને મોટા કહાડી નાખવાનું કામ કોમ્પેલ સહેલથી કરી રાખ્યો.

ઈંગ્લેન્ડમાં ધર્મને લગતા ફેરફારો.

એ અને સાધવીએને થોડુંક પેન્સન જાંવી આપ્યું, અને કેટલાંકને એમને એમ ગળા આપી. પેન્સન આપ્યા પછી બાકી રહેલી મોડાની ઉપજોનો થોડોક ભાગ વહાણો જાંધવામાં, દેવગોના તાબાના ઉપદેશક મડયોની અને બિરામોની જગાની નિમણૂક જાંવી આપવામાં, તથા કેમ્પિજમાં ટ્રિનિટી નામે પાઠશાળા સ્થાપન કરવામાં વાપર્યો. પરંતુ મોટા બામની ઉપજ તો રાજને હાથ ગઈ, અને મોડાના તાબાની જગીર અમીરને બક્ષીસ દાખલ મળી, અથવા તો ઘણી જૂજ રકમ આપી તેમણે વેચાવી લીધી. કેટલેકે સખ્તાઈ વાપરી કાગબાર ચલાવ્યો, અને જોકે સાધુએ તેની સામા થયા નહિ, તથાપિ આ બધું કાર્ય તોફાન શિવર થયા વિના પાર પડ્યું નહોતું.

એ અરમાં હેન્રીએ નવી સ્ત્રી કરી હતી. કાથરિન રાણીનો પોતાના એકાત મહેલમાં કાજ થયા કેડે થોડાક મહિના પછી સને ૧૫૩૬ માં ગળાએ આનંદુલિનને શિર જેવફાદાર થવાનો, અને

ખીજની માથે યારી કરવાનો આદેશ ચલાવ્યો.

આનંદુલિનનો
શિરચ્છેદ અને
સનસિમર વચ્ચે
સન ૧૫૩૬

તેની તપાસ કરી સને ૧૫૩૬ ના મે મામની ૧૯ મી તારીખે તેના શિરચ્છેદ કર્યો. ખીજે દીવસે તેણે ગણીની તહેનાબમાં ગેનારી બાઈએમાંની

જેન સિમર કરીને હતી તેની વેરે લખ કર્યું, અને અગાઉ ગળા-કુવરી મેરીને અનોરસ ડેરવી હતી, તેમ હમણાં એ મેરીની આવકી જેન એલિઝાબેથને-આનંદુલિનની દીકરીને અનોરસ ઠગવી.

આવી જાતના અન્યાય અને નિર્દયપણાને લીધે પ્રજાના દીલમાં કમકમાટ થયા વિના રહ્યા નહિ. છગ્ગાંડના ઉત્તર ભાગમાં લોડોના મન શેજી નહિ મળવાથી તથા મોડોનો ઉચ્ચમુચ્ચ નારા

થઈ જવાથી અસ્થિર થઈ ગયા હતા તેઓ વળી નવા ધર્મને
 ધિક્કારતા હતા, તેથી આવેળા એક ભારે બડ
 યજ્ઞ, તેમા અમીરો અને ગામડીઆ એ બંને
 સામિલ થયા તેઓની માગણી એ હતી કે
 મેરીને ગાદીની વારસ ઠરાવવી, જૂનો ધર્મ પાછો
 દાખલ કરવો, અને કોએલને નોકરીમાંથી બગતરફ કરવો પરંતુ
 પ્રધાન તેઓને પૂરા પડે એવા હતા તેણે છૂપા જસૂસોની માર-
 ફતે એ લોકોની સઘળી હીનચાલની ખબર મેળવી, અને
 બડખેરોને ધણા વચનો દઈ છેવટે વિખેરી નાખ્યા થોડાક
 મહિના કેડે તેણે એ ફિતૂરના આગેવાનોને કેદ પકડયા, અને ઉત્ત-
 રમા રહેતારા ધણા અમીરોના ત્રાણ લીધા એ ફિતૂરને 'ઈશ્વર
 પ્રેરણાની યાત્રા' કરીને કહેતા હતા સુમારે એજ વખતે કોએલે
 ઈંગ્લાંડની પશ્ચિમમા ખીજી એક બડ સમાવી દીધું ત્યાં તેણે
 ચોથા એડ્વર્ડના પૌત્ર એફ્રિજિઠરના મારકિવસને અને સાહસ-
 ખરિની ધરડી કેાન્ટેસ નામે માર્ગરેટ પ્લાન્ટાજનેટને કેદ કર્યા,
 ને પાછળથી એ બે જણને કાસીએ બઠકાવ્યા

સ્ત્રી તરીકે કિલ્લેસની આન નામની એક પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજપુત્રી
પસંદ કરી. માતા બાએ એ બાઈ એટલી બની માદી ને બેઠગી

કિલ્લેસની આન
૨૨ લગ્ન અને તે
ના ત્યાગ, ૧૫૪૦

માલમ પડી કે છ મહિના કેડે હેન્રીએ તેને દૂર
કરીવી એથી કરીને કોમ્બેલની ખરાબી થઈ
આવીજતગી બારે મુરકેલીમાતેણે હેન્રીને નાખ્યો,
મોટે હેન્રી તેનાપર કોષિ બરાયો, અને રાને ૧૫૪૦

ના જૂન માસની ૧૦ મી તારીએ સભા બગવાના એરડામાં તેને
કેદ પકડાવ્યો. એ સભામાના મધજા અમીરો તેના દેશ કરતા હતા

કોમ્બેલે પોતાની ટોપી નીચે ભેંસપર ફેંકી, મોટે સારે કહ્યું કે, મેં
મેવા બજલવી તેનો આ જ બદલો કે ? તમાગ હમાનપર મને કહો કે
હું શુ વિશ્વાસપાતી છું ? એનો જવાબ ન મળ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું ને
તમારે ને કરવું હોય તે જલદી કરો, મને બીજાનામા સડવા નહી
દો ઘોડા દહાડા કેડે તેને પોતાના બચાવમા બોલ-

કોમ્બેલને કહો
તે ૨૦ની શિસા
થઈ ૧૫૪૦ ના
જુનાઈ મહિનાની
૨૮ મી તારીએ

વા નદેતા પાર્લામેન્ટની રખડ કામ ચલાવી આ-
રોપી ફગાવ્યો, અને ૧૫૪૦ ના જુલાઈ માસની ૨૮
મી તારીએ ઠાવરની ટેકરીપર ગરદન માર્યો.

જે દિવસે પોતાના વિધાસુ પ્રધાનને ગરદન
માર્યો, તેજ દિવસે હેન્રીએ પાચમી સ્ત્રી કરી તે સ્ત્રીનું નામ

કાથરિન હાવર્ડ
૨૩ લગ્ન ૧૫૪૦

કાથરિન હાવર્ડ હતું ને તે નાર્ફોકના ડ્યુકની
ભત્રીજી હતી ધર્મસબથી સુધારાની બાબતમા

પોતે ધણો આગળ વધ્યોછે, એવી ધામ્તી હેન્રીને
ફ્યારની થવા માડી હતી, તેથી હમણા તે જૂના ધર્મના સાથીએ
તરફ વળવા લાગ્યા તેણે પાર્લામેન્ટ કને પ્રોટેસ્ટન્ટોની વિરુદ્ધ એક
ધારો પસાર કરાવ્યો અને કોમ્બેલના મુઆ પછી બે દહોડે એક
વિચિત્ર તરેહનો દેખાવ જોવામા આવ્યો, તે એ કે છ માણસોને
એક ગાડામા ભરી ફાંસીએ લટકાવવાને લેઈ ગયા. એ ૭ પૈકી
ધર્મની બાબતમા રાજનો શ્રેષ્ઠ અધિકાર કમ્પૂલ રાખ્યો નહોતો એવા
વાળુ કાથરિલેક અને બીજા ત્રણ પ્રોટેસ્ટન્ટ હતા. તેમને શિર

પાપડી મત માન્ય કરવાનો આરોપ ઈર્ષ્યા હતો અને ૧૫૪૧ મા
લાડેને બદલે આયર્લેન્ડના રાજાનો ઇલકાબ હેન્રીએ પ્રથમ ધાગણ
કર્યો. ખીજા હેન્રીના સમયથી અત્યાર સુધી ઈંગ્લેન્ડના બધા રાજા
એમાં માત્ર આયર્લેન્ડના લાડેને નામે એમાં માતા કાથરિન હાવર્ડ
સાથેનો તેનો લગ્ન સબધ લામો નીબધો નહિ, કારણ કે તપામ કરતા

કાથરિન હાવ
ર્ડનો શિરચ્છેદ
૧૫૪૨

માલુમ પડ્યું કે એ સ્ત્રીની આગલી વર્તણૂક નહારી
હતી એ કારણથી તેને મોટે ઘણા એક થાયછે.
અરે તથાપિ ગળાની રાણી યવનિ તે અગમ્ય
હતી સને ૧૫૪૨ના ફેબ્રુઆરીની ૧૨મી તારીખે તેનું

ડોકુ ઉડાવી દીધું અને ખીજા રામે હેન્રી કાથરિન પાસે પગથો
તે તેની પાછળ જીવી .

પોતાના આગકુંવર એડવર્ડનું આગળ ઉપર શુ થશે, તે વિષે
હેન્રીને હમણા ચિન્તા થવા લાગી તેણે સને ૧૪૭ મા સ્કોટ
લોકોની બાળક રાણી મેરી જોડે તેના બાપના મળણ કેડે એડવર્ડનો
નિવાહ કરવાની કોશિશ કરી હતી (૨૦૩ મું પાનું જુઓ.) પરંતુ તેમા
તે ફતેહ પામ્યો નહિ સ્કોટલેન્ડ અને ફ્રાન્સ એ બને દેશો સાથે
યુદ્ધો રીમે રીમે ચાલતા હતા, તેમા ફ્રાન્સ સાથેની લડાઈમા હેન્રીને
ખૂલોન નગર મળ્યું એડવર્ડ લાયક ઉમ્મરનો થાય, ત્યાં સુધી પો
તાના મળણ પછી રાજ્યકાગ્યાર ચલાવવાને હમણા તેણે બને મત્ર-
દાયના માણસોની એક કોન્સિલ નીમી એ કોન્સિલ નમા એડવર્ડનો
મામો હર્ટફર્ડનો અને હતો તે લગભગ આ વખતથી રાજાની માથે
સારો વગ ધગવવા લાગ્યો હતો, અને કેન્ઝરની મદદથી પ્રોટેસ્ટન્ટ
પક્ષે ઉપામના પદ્ધતિ ઈંગ્લેન્ડ ખેલીમા ગ્વીનેનોમા દાખલ કરી
ફતેહ મેળવી એ પદ્ધતિમા જાડેર ઉપામનાની વિધિ, ધર્મના યુગ

ઈંગ્લેન્ડ ખેલી
માં ઉપામના પ
દ્ધતિ દાખલ કરી

મિદ્દાનો, ઈધરની આગામી પ્રભુની પ્રાર્થના
અટલા વાના હતા અદ્યાપિ લાટિન ભાષામા ઉ-
પામના કહેવામા આનવી, તેને બદલે હવે આ
નવો ઉપામના પ્રકાર મવાગ માજ સાચાનું હેગ્યુ

નાર્ટાકના ડચ્છકનું પ્રબળ રાજ્યમા રખેને વધી પડે તેની હદેડુંને ધણી પારતી રહેતી તેથી તેણે ગળને સમજાવ્યું કે એ ડચ્છક ગળ્યના પ્રતિનિધિનો અધિકાર બધાવી પડવાનો ધરિદો કહે છે. એ શીખવણીને લીધે હેન્રીએ છેલ્લવહેલું ધોર કર્મ કર્યું, તે એ કે તેણે તે ડચ્છકને ટાવરગઢમા પૂર્વે, અને તેના દીકરા સરેના અર્લને ગરદન માર્યો. એમ કહેવાય છે કે તેણે નાર્ટાકની હત્યા કરવાનો દિવસ પણ સુકરર કર્યો હતો, એટલામા તેનું પોતાનું માત આની પહેલવધી તેના હાથ ઠામ પડ્યો ધણી મુદત યયા તેનું શરીર કૂલીને ભારે તથા અસહ્ય યવા માડ્યું હતું, તેથી સને ૧૫૪૭ ના જાન્યુઆરી માસની ૨૮ મી તારીખે તે પડ્યું.

હેન્રીના અમલથી ઇગ્યાડને કેટલો બધો શર્મિદ થયો છે, તે વાત યાદ આવતાં એ રાજા માણસ તરીકે માનને બહુજ આછો પાત્ર થયો છે, તે જાણીને એ ધાયકે એના વસિયતનામામા જણાવ્યું

હવું કે તેની પછી પ્રથમ એડ્વર્ડ ગાદીએ બેઠે
 ગાદીનો વારસ ઠરાવવાનો ધારો
 ને જો તેને ફરજ દયા નહિ તો તેના પછી મેરી, ન
 મેરીના પછી એલિઝાબેથ તખ્તનશીન થાય,
 અને પોતાની એ બને કુમારીએને સત્તા ન થાય તો તેઓની પછ-
 નાં પોતાની નાની બેનનો વરા ગાદીએ બેસે એ બેનનું નામ મેરી
 હવું તોરમા લૂઈની વિધવા હોઈ સફોકના ડચ્છક વેરે પરણેલી હતી
 આપરથી જણાય છે કે હેન્રીએ પોતાની માટી બેન માર્ગરેટની
 પૌત્રી મેરી-સ્કોટ સોફીનો રાણીનો હક રદ કર્યો હતો ગાદીના
 વારસ ઠરાવવાના આ ધાગમા રાજાએ પોતાની સ્વેચ્છા પ્રમાણે ગા-
 દીની વ્યવસ્થા કરી, તે જોતા અસહના ક્રાંતમા સોફો પોતાની મેગે
 ગળ પસદ કરી નીમતા તે પદ્ધતિમા હમણા કેટલો બધો ફરફાર
 થઈ ગયો હતો તે માલુમ પડી આવે છે

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વે ધર્મો વચ્ચે જાણડો.

૬૭૯ એડવર્ડ, ૧૫૪૭—૧૫૫૩ । મેરી, ૧૫૫૩—૧૫૫૮.

હવે પછીના બે અમલો એકદરે કુલ ૧૧ વર્ષે પર્વત રહ્યા. તે દરમ્યાનમાં બે ધર્મો વચ્ચેના ઝઘડો સતત આસપાસ થયા. ૬૭૯ એડવર્ડ ગાદીપર બેઠો તે વેળા તેનું વય માત્ર ૧૦ વર્ષનું હતું. તે

૬૭૯ એડવર્ડ પ્રોટેસ્ટન્ટ મતના આગ્રહી પુરોધાના હાથ તળે કેળવાયેલો હતો, અને પડે વિચારવત અને બુદ્ધિશાળી હતો, તથા ધર્મસખી બાળતાપર ઉમરના પ્રમાણમાં વધારે બહુ આપતો. તેનો માત્રા હર્ટફોર્ડના અર્લ હેન્રીના વસિયતના

માની રૂઢિ સમસેટનો ડચુક થયો હતો, અને તજવીજથી રાજપ્રતિનિધિમંડળનો પ્રમુખ બન્યો હતો. આ વખતે બાળરાજાને સમજાવી તે તરતજ રાજરક્ષક નીમાયો. એથી કરીને તેના હાથમાં લગભગ મર્વોપરી સત્તા આવી તે દીલનો સાચો હતો, અને તેની નજર બહુ કરવા તરફ હતી, પરંતુ અનુની સુધારક અને પૈસાનો લોભી હોવાથી ડાહ્યો ગભ્યનીતિય નીવડ્યો નહિ.

તેણે આરંભમાં સ્કોટલેન્ડના પ્રોટેસ્ટન્ટો બેઠે સધિ કરી, અને સ્કોટ લોકોને રાજકુમાર એડવર્ડની સાથે પોતાની રાણીનું લગ્ન કરવાની ફરજ પડે તે માટે તેણે એક ફ્રાન્સ જમાવી મને

૧૫૪૭ માં એડિન્બરો નગરની પડોરામાં

સ્કોટલેન્ડના
નિર્ણયક અગ્રણી,
૧૫૪૭

પિકોક્લોની પ્રખ્યાત લડાઈમાં તેણે તેમને હાર ખવડાવી ખરી, પરંતુ તેને ઈંગ્લાંડ પાછા આપતું પડ્યું, તથા એ અગ્રણી કાઈ લાભ થયો ન-

હિ. હાર આધારી કોષિબરાયેલા સ્કાટ લોકોએ તાકોદે મેરીને ફ્રાન્સ મોકલી દીધી. ત્યાં દસ વરસ કોડે તેનું લગ્ન ફ્રેન્ચ રાજના વડીલ કુંવર વેરે થયું.

ઈંગ્લાન્ડમાં સમસેટ અને કેન્મર પ્રોટેસ્ટન્ટ સુધારા એકદમ ધમધાકારે કરવા મંડી ગયા. તેઓએ એક કાયદો કરીને લોન્ડોની સામે કરેલા સઘળા ધારા અને ૮ મા હેન્ડીએ પ્રો-

ટેસ્ટનોની વિરુદ્ધ પમાર કરેલી 'છ કલમો' ૨૬ કરી. પાદ્રીઓને લગ્ન કરવાની રજા થઈ; દેવળોમાં કાયેલિક મિસ્સાસંસ્કાર કરવાની બધી કરી, અને સર્વે જાતની ગ્રાંતિઓ નાશ કરવામાં આવી. સને ૧૫૪૮ માં સાર્વજનિક પ્રાર્થનાનું ઈંગ્રેજીમાં પ્રથમ રચેલું પુસ્તક વપરાતું થયું અને યુનિકોર્મિટી (ધર્મએકચ) નો કાયદો કરી દેવળોમાં ખીજું કોઈ પણ પ્રાર્થના પુસ્તક અલાવવાની પાદ્રીઓને મના કરી, અને નવા સંપ્રદાય પ્રમાણે વર્તવાની સર્વે લોકોને ફરજ પાડી. એ ઉપરાંત કેન્મરે પ્રોટેસ્ટન્ટ પરદેશીઓને ઈંગ્લાન્ડમાં આવકાર દીધા. આ વળા તરફના સ્પેન અને નેધર્લેન્ડ-માંથી પલાયન કરી આવતા હતા, કેમકે ત્યાં ૫ મા ચાર્લ્સના અમલમાં ઈન્કવિઝિશન નામે ઓળખાતા એક યુગ ન્યાય મંડળની સમક્ષ સઘળા પાપંડીઓના પ્રાણ દમી દમીને લેવામાં આવતા.

નવા ધર્મને લીધે ઘણી સ્વાધીનતા મળી હતી, તેની કદર રાહેરના લોકો કરી રાખ્યા, તેથી તેઓએ એ ફેરફારને વધાવી લીધા. પરંતુ દૂરના ગામડામાંના લોકો સુસ્સા સંસ્કારને ટેવાઈ રહેલા હોવાથી ખૂબરાણ કરી ઉઠ્યા; અને સને ૧૫૪૯ ના ઈસ્ટર પછીના સાતમા સોમવારને દિવસે એક બંડ ઉઠ્યું, તેનો બડકો

સારા હેવન અને કાર્નવાલ પરગણા પર ફરી વળ્યો. કિતૂરી

પશ્ચિમ ભાગ-
માં બડ

નારંગીમાં બડ
થયું, સને ૧૫૪૯

એએ એકજિટર નગરને ઘેરે ધાલ્યો, તેમને
હાર્ડએ એ જર્મન અને ઇટાલીઅન ફ્રાન્સની
સૂઝાયતાથી કઠાવટે હગવ્યા એજ વખતે ના-
રંગના ખેડુતોનું ખીજી એક કિતૂર જગ્યુ. કા-
મદામલોકો ધણા અસતીપી હતા ચરાની ભોંયમાં
વાડા કરવાથી અને કામ ધધો મજે નહિ તેથી

આએ દેરા ભામટા, દરિદ્રી અને ચોર લોકોથી ભરાઈ ગયો, અને
એ મંકટમાં ધાનના આછા પાકે, અને ચેરસાલ શિકાના
અલણે ઉમરે કયો પોતાના અમલના છેલ્લા

ભેગવાના ગર
સાવ સિક્કા પયા

ભાગમાં આઠમાં હેન્ધીએ રૂપામાં તાંબાનો ધણો
બેળ કરી મિકા પાડ્યા, તેથી તેને પચાસ

હજાર પોંડનો નફો મળ્યો હતો એવા દરેક સિક્કાની ખરી
કીમત દરારેલી કીમત કરતાં આછી હતી, અને હમણા અમે-
રિકાથી સોનું રૂપ જથાબધ આવ્યું જતું તેથી તે તેની કીમત
વધારેને વધારે ઘટી ગઈ. એક શાલિમનું મૂલ્ય બીએબીએ ઘટીને
છપેન્સ જેટલું થઈ ગયું, અને દરેક મનુરના મુસારામાં અ-
થવા તેને મેહનત ખદલ જેટલા મિકા મળતા તેમાં કાંઈ ફેર
પડ્યો નહિ. એમ છતાં સને ૧૫૪૮ માં પાર્લિમેન્ટે ભામટાપણાની
વિરુદ્ધ એક સખ્ત કાયદો કર્યો. દેરામાં કામધધો ને નાણું નહિ
હોય તેમ છતાં તે માગ્યાં મજે ખગં એવી મમજલુધી એ કાયદો
કર્યો હશે અને ૧૫૪૯ માં રાખર્ટ ફેર નામના એક આમડી-
આની સરદારી નીચે વીગ હજાર માણસો આવી નારિયની
ચડમાં બેગા થયા, ને ગજની ફ્રાન્સે પગલવ કરી એવી
માગણી કરી કે મરીબોનાં સકટ રાજવાં, વાડા કરવાની મનાઈ
કહાડવી, અને મનિઆને નોકરીમાંથી દૂર કરવા.

હાઈ વારિકે જર્મન લશ્કરની મદદ વડે એ જાડ મમાવ્યું
 ધણા તોફાન ફિગૂરોને લીધે હાઈ સમસેંટ લોકોને બહુ અકાગે
 થઈ પડ્યો તે ધનવાન ને અહકારી થયો હતો લડનના સ્ટ્રા
 ન્ડનામે ભાગમા એક બબ્બ મહેલ ખાડી તેણે તેનું નામ સમ-
 સેંટ ગૃહ પાડ્યું વળી એજ અરસામા તેણે પોતાના બાઈ
 એડમિરલ (અરમાગ ખાતાનો ઉપરી અધિકારી) (સમરને
 પગેજ કઠી ઠાર કર્યો એ સમર કાયરિન પાશવેરે પરખ્યો
 હતો, અને તેના મરણબાદ ગજકુવરી એલિઝાબેથ જોડે
 લગ્ન સગાઈ કરવાની તથા તરણુ રાજના ગણકની જગા પરથી
 પોતાના બાઈને ખસેડી પડે ગણક થવાની કોરિશ કરતો હતો.
 બાઈની હત્યા કરવાની બલેને જરૂર હોય, તો એ પ્રજાના દીક્ષમા
 તથા કમકમાટ પેદા થયો, અને કૌન્મિલે રાજ્યરક્ષકનો આધે
 છોડી દેવાની તેને ફરજ પાડી ત્યાર કેડે ત્રણ વરસ મુધી તે
 કૌન્સલમા રહ્યો ખરે, પરંતુ તેની સત્તાનુ બધ
 લાગવાથી વારિકના અર્થે તેને (રાજ રાજદ્રોહને
 આરોપ ચઢાવી સને ૧૫૨૨ના જાન્યુઆરીની

સમસેંટ ૧૨૬૧
 મરના ૧૫૧૨

• ૨૨ મી તારિકે તેને દેહાત દડની રિક્ષા કરાવી

આ વારિકના અર્થનું નામ જાન ડડલી હતું તે હવે રાજ્યરક્ષક
 નીમાયો લોકોપર જુલમ કરી ૭ મા ડેન્ડીને
 કાત્રે પૈસા કહડાવનાર ડડલીનો એ દીકરો હતો એ
 માણસ મ્વાર્થી હતો એને સારી રીતે હકુમત ચલા
 વતા આવડતું હોત તોપણ કામધધાની તગીને લીધે અને હલકા મૂ
 લ્યના નાણાને લીધે પેદા થયેલી મુશ્કેલી એ બા ગેજ ખાળી શક્યોતોત
 એણે પણ પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોપર મહેરબાની દરાવીને જૂના સપ્રદાયના
 મિદ્ધાન્તાનો સીકાર કરનાર વિન્ચેસ્ટરના બિરાપ ગાઈડનરને, તથા
 લડનના બિરાપ જોનરને ટાવગદમા કેદ કરી તેમની ખાલી

૧ વિક્રિતો અર્થ
 રાજ્યરક્ષક થાયછે

પોલી જગાપર લાટિમર અને રિડલી નામે બે પ્રેટિરન્ટ
 બિરાપોની નિમણુક કરી. સને ૧૫૫૨ માં એક
 ધર્મ ઐક્યનો બીજો કાયદો, સને ૧૫૫૨.

ખીજી પ્રાર્થનાપુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું, અને ધર્મ
 ઐક્યનો ખીજો કાયદો કરવામાં આવ્યો. એન

મેરીએ પોતાના ખાનગી દેવળમાં જઈ મુસ્તા
 સસ્કારનું પ્રવણુ કર્યું છોડી દેવું જોઈએ, એવો આગ્રહ તરણ
 રાજકુમારે ઉલટભેર કીધો. તેને લીધે રૂપેન જોડે વિગ્રહ થતા
 થતા રહી ગયા. એ મેરી કાયેલિક ધર્મ પાળવી હતી.

ધર્મમબંધી તકરારોની બાબત પડવી મૂકી આ સમયમાં ગરીબો-
 નાં છોકરાંને કેળવણી આપવાના વિદ્વાન પુરુષોના પ્રવલ્નો જોઈને
 આનંદ થાય છે. આ સમય પહેલાં આઠમા હેનરીના અમલમાં
 ડીન કાલેટે મન્ટ્થોલ નામે શાળા સ્થાપન કરી હતી, અને હમણા
 ધણા સુખી માણસોએ કાયમ ઉપજ કરી આપીને શાળાએ ઉધા-
 ડવા માડી. અનેક મોઠા બંધ કરવાથી બચેલી ઉપજમાથી ૬ ફા

૬ ફા એડવર્ડ
 સ્થાપન કરેલી
 લાટિન ને ગ્રીક
 ભાષા શીખવાની
 શાળાઓ.

એડવર્ડ ગ્રીક ને લાટિન ભાષા શીખવાની કંઈ
 નહિતો અઢાર શાળાઓ સ્થાપી. ઇલુકેટ નામે
 શાળા અથવા કાર્મિસ્ટ અર્થ નામની ઈસ્પતાલ
 ન ધણિયાતાં અને માખાપ વગરનાં છોકરાંના ઉપ-

યોગને માટે સ્થપાઈ. રાજનની રૂબરૂ બ્યાખ્યાન આ-

પતાં બિરાપ રિડલીએ લંડનના ગરીબોની દુઃખમય સ્થિતિનું વ-
 ર્ણન કર્યું તે સાંભળ્યા પછી આ ઈસ્પતાલની સ્થાપના કરવામાં
 આવી હતી.

દ્રોહી ઠરાવવાથી તેમના કબજામાંથી એ કકરાત જતી રહી હતી હાજમા વારિકે વિચાર્યું કે એ ડેવડેના પછી મેરી ગાદીએ બેઠો તો તે કાયેનિકમાર્ગ પાછો દાખ ન કરી મારી ખરાબી કરશે એ ઉપરથી તેણે એ ડેવડેને સમજાવીને એક સેપ કરાવી લીધા તેમા મેરી ને એવિઆએય એ બે બેનાના ગાદીપરનો હક રદ કરી, ૮ મા હેનીની બેન મેરીની પ્રેપોઝી લેડી જેન જેને પોતાની પાછળ ગાદીએ બેઠવાનું એ ડેવડે દરોબુ હવું (૧૨ મે પાને વરાવળી નૂઆ)

ઘોડાક આવાડીઆ યવા નોર્થમ્પરલાડના ડચૂકના દીકરા લાર્ડ ગિવરડે ડેલીનું લગ્ન લેડી જેન જેવરે યહુ હવું, તેથી ડચૂકને આશા થઈ કે મારી સત્તા કાયમ રહેશે એ ડેવડેની આજુબાજુના સધળા માથા માણુએ એ સેપ પર સહી કરી હતી, પરંતુ પાર્થમેન્ટની મજૂરી લીની ન હોતી, માટે અરે જોતા તે નકામો હતો. સને ૧૫૫૩ ના જુનાઈની ૧ થી તારીએ સોળ વરસની નાની ઉંમરે એ ડેવડે દેહ છોડ્યો તેનું રાજ્ય માત્ર છ જ વરસ રહ્યું

મેરી, ૧૫૫૩ થી ૧૫૫૮ સુધી

રાજ્ય મરણ પામ્યા કે તત્કાલ નોર્થમ્પરલાડે મેરીને કેદ પકડવા માંડે તથા ગાદી સંતાને આવતી આજવા માટે હર્હેકુંડે પરગણાના હુન્સડન ગામમા લશ્કરની એક ટૂંકડી મોકલી ત્યારેકે તે આર અમીરને સાથે લઈ એકદમ મિએન મહેલે ગયા, અને લેડી જેન જેને નમન કરી ગણી તરિકે વધાની લીધી મ્વરપવાન અને નિપુણ મોગ વરસની એ કુમારિકાના મનમા તખ્તનશીન થવાનો વિચાર કે અજિલાપ હતો નહિ, તેથી ડચૂકની વધામણીથી તે બધ

લડનમાં લેડી
જેન જેની આણ
કરી ૧૦ મી જુ
લાઈ સન ૧૫૫૩

ભીત બની મઈ તે જાતે પ્રોટેસ્ટન્ટ હતી, તેથી પ્રોટેસ્ટન્ટના હિતની આતરજ માન મેરીની આડે આવવાને તેનું મન મનાવી રાકાયું નોર્થમ્પરલાડે તારીખ ૧૦ મી જુલાઈએ લડનમા તેના

ગણી તરિકે પડો વજાગ્યો, પરંતુ તે માજનીને લોકો એક પામ્યા,

કેમકે તેઓ એ ઉચ્ચકને ધિક્કારતા હતા, અને મેરીને ગાદીની હકદાર વારસ ગણતા હતા.

દગમ્યાનમાં મેરી એમ ને એમ બેથી રહી ન હતી. ગુપ્ત સ્નેહી-ઓએ એને અગાઉથી ચેતવણી આપી હતી, તેથી નોર્થઅમરલાંડના મિપાઈઓના આવતા પહેલા નાશીને તે નાફાંકના ઉચ્ચકના કુટુંબમાં ભરાઈ બેઠી હતી. એ કુટુંબના માણસો

લંડનમાં મેરી-ની કુવાઈ ફરી, તા ૧૮ મી જુલાઈ સને ૧૫૫૩.

હાવડ નામે ઓળખાતા હતા. અહીં હજારો માણસોનો એકદમ જમાવ કરી તે લંડન કૂચ કરી ગઈ. ત્યાં સોફોએ ખુશીના પોકાર સાથે તેને વધાવી

લીધી. આ વખતે નોર્થઅમરલાંડ કેંધીજ નગરમાં જઈ રહ્યા હતા. ત્યાં મેરીની કુવાઈ ફરી ત્યારે તેને પછુટોપી ઉંચી ઝેંઝી પીત્ત સોફો બેગા ખુશીના પોકાર કરવામાં સામિલ થવાની જરૂર પડી હતી. તેને, તેના ડોકારાને તથા સેડી જેન એને કેદ પકડી ટાવર ગઢમાં મોકલી દીધાં, અને એક મહિના કેડે એટલે સને ૧૫૫૩ ના આગસ્ટની તારીખ ૨૨ મીને રોજ તેને દેહાંત દંડ આપ્યો તે વારે કોઈપણ માણસને તેને માટે દિલગીરી લાગી નહિ.

નાફાંકના ઉચ્ચકને, તથા બિરાપો બોનરને ગાઉનરને હવે ટાવરગઢમાંથી છુટા કરીધા, અને તેમને ડોકાણે પ્રોટેસ્ટન્ટ બિરાપો લાટિમર અને કેન્મરને લઈ જઈ પૂર્યા. પાર્લામેન્ટ મળી તેવારે તેણે મેરીને ઓરસ ઠેરવી, અને એ હવડના અમલમાં પસાર થયલા ધર્મસંબંધી સઘળા કાયદાને રદ કર્યા. પરંતુ આ પાત્રી-

લડન અને ખીજ કેટલાંક મોટાં નગરો બાદ કરતાં બાકીનો બધો દેશ પ્રાચીન માર્ગ ફરી પાછો સ્થાપન થયેલો જોઈ ધણું મંતો-પાયો હતો; પરંતુ મેરીની ઇચ્છા એ ઉપરાંત કાંઈ વિરોધ કરવાની હતી. તેની અંત કરણની વૃત્તિ જાણવાને સાર અને તેના અમલના વખતમાં જે કૂર કમો થયાં તે બદલ તેની દયા ખાવાને સાર આપણે તેની સ્થિતિના ખ્યાલ મન માથે કરવો જોઈએ. એ બાઈ નેકનજરવાળી પરંતુ સંકોચિત મનની હતી.

એની ઉંમર ૩૭ વર્ષની હતી. બચપણથી રાણી મેરીનું લક્ષણ માંડીને અત્યાર લગી એના પર સંકટ પડ્યાં હતાં. પહેરે અરધી સ્થાનિઅડે હોઈ તે પોતાની માતા તેની જાતિના સોફો પર ધણું ભાવ રાખતી. આઠમા હેબ્રી-એ બિનકશ્સરે એની માને ફારમતી લીધી, તથા તેની ફજેલી કીધી, એલિઝાબેથની મા આનણુલીનને તેને કોણે રાણી કરી રાખી, એ મણું તેણે નજરો નજર જોયું હતું. ચોપની વિરૂદ્ધ કહોડેલા કુમાનોને લીધે તથા નવો મંત્રણ મંજીલાન્ડમાં દાખલ થવાથી આ બંધમાં તેને શિર એ મોટું દુઃખ પડ્યું હતું, એરી ઓઠી મમજણુ તેના મન પર ડસાવવામાં આવી હતી. તેની તરફ તેના બાપની વર્તણુક હમેશાં સખ્તાઈ ભરેલી હતી, અને તેની સાવકી બેન એલિઝાબેથને રાજપુત્રી કહીને બોલાવવાની તે હમેશાં ના પાડતી, તેજ બેનને આગળઉપર રાણી કરવાનો ટંગવ થયેલો તે જાણતી હતી. ત્યારકે તેનો નાનો બાઈ એફવડે થયો, તે વધારે હકદાર હોઈ બેડ બેનો પહેલાં ગાદીએ આવ્યો હતો. તેણે પોતાના અમલના વખતમાં એના પર જબરદસ્તી ગુજારી ધર્મ છોડાવવાની કોશીશ કરી હતી. આ બધું જોતાં જે સોફો તેની વિરૂદ્ધ થયા હતા તે સોફોના પર તેને કાળ અડે એમાં શી નવાઈ?

હમણાં તેના બાઈના મળણથી સંયોગ ક્રમ પવટાઈ ગયો હતો. નાઈઅરલાંડની વર્તણુકથી કંટાળેલા સોફોએ મેરીને ગણી તરીકે

ખુશીથી વધાતી લીધી. હમણાં તે પહેલી વાર રવતંત્ર બની અને તેને કુલ સત્તા મળી હતી. પોપનો અખિતવાર ઇંગ્લાંડમાં ફરીને દાખલ કરવાની તેને ઓટી ઉમેદ હતી. એ ઉમેદ પાર પાડવાને રેનડે એક ઉપાય બતાવ્યો, તે તેણે લક્ષમાં લીધો. તે ઉપાય એ હતો કે મેરીના ભાસીઆઈ બાઈ જર્મનીનો કેસર ૫ મો ચાલ્સે કાયલિક ધર્મનો મુખ્ય સ્તંભ હતો, તેનો ઘીકરો ફિલિપ સ્પેનનો રાજા હતો, તે ફિલિપ વેરે તેણે સગાઈ કરવી (૨૦૬ પાનું જુઓ). આ દરખા-

રાણીના લગ્ન-
ની દરખાસ્ત.

સ્તથી પાર્લમેન્ટ તેમજ લોકો ધણાં નારાજ થયાં, કેમકે ૪ થા એડ્વર્ડના પ્રપૌત્ર ડેવનના અર્લ એડ્વર્ડ કેટને સંધાયે મેરી લગ કરે એવી તેઓ-

ની ઇચ્છા હતી. સ્પેનનો રાજા ઇંગ્લાંડમાં આવી જોઈએ તે કરતાં વધારે સત્તા મેળવવાનો દાવો કરે, તથા ઇન્કવિઝિશન નામનો ધાતકી ધારો રખેને તે દાખલ કરે, માટે તેઓ ડરતા હતા.

ઇંગ્લાંડમાં સઘળા લોકોને ધણા અસંતોષ થયા. કેન્ટ ડેવન તથા મધ્યપરગણામાં અને વેલ્સ દેશમાં એક તરફટ રચાયુ તેનો હેતુ એ હતો કે રાહબંદી એલિઝાબેથનું લગ્ન ડેવનના અર્લ વેરે કરવું અને મેરીને ઉઠાડી મૂકી તે બેઠને ગ્રાદીપર બેસાડવાં. પરંતુ ગેરબંદાબરતને લીધે માત્ર કેન્ટ પરગણાના લોકોએ સર ટામસ વાયટ નામે તેમના બહાદુર જાતબાઈની સરદારી હેઠળ ઈંગ્લો મચાવ્યા.

વાયટનું કિતુર,
ફેબ્રુઆરી સને
૧૫૫૪

ટેમ્સ નદીમાંનાં વહાણો અને તોપો તેમણે કબજે કર્યા, અને નાર્થકનો ડયુક તેમની સામે ને મિલિશિયા ફોજ લઈ ગયા તે પાણુ ફરી ગઈ, અને 'વાયટ, વાયટ' એવી ખૂમ મારતી તે બંડખોરોને

મળી ગઈ. તે દિવસે ખૂદ મેરીએજ રંગ રાખ્યા. તે હિંમત ધરીને થોડે બેચી ગીલડહાલ ગઈ, લોકોને વફાદાર રહેવાને વિનવ્યા, અને પાર્લમેન્ટની મંજૂરી વિના હુલમ કરીરા નહિ, એવું તેમને વચન દાધું. ફેબ્રુઆરીની ૩ જી તારીખે વાયટ લંડનમાં આવી પહોંચ્યા

ત્યારે તેને માર્ગમાં ૨૫૦૦૦ માણસોએ આંતરી લીધા, ને ટેમ્પલમાર આગળ કેદ પકડી ટાવરગઢમાં મોકલી દીધા.

પછી વેર લેવાનું વાસદાયક કામ આલ્યું. અત્યારલગી ઝેરીએ લેડી જોનએને જીવતી રહેવા દીધી હતી. પણ હવે તેને અને તેના ધણીને ઠાર કરવાની તોણે મંજૂરી આપી. એ બેઠ ધણીધણી આ-

જીને સને ૧૫૫૪ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૨ મીને રાજ
મરદન માર્યા. ત્યારકેડે તરતજ લાઈ એ, સરેાક,
વાયડ અને ખીજ આગેવાનોનાં ડોકાં ઉડાવી દીધાં,
અને સો કરતાં વધારે કામનેા (સામાન્ય ઘોડા) ને
ફાંસીએ લટકાવ્યા. રાહજાદી એલિઝાબેથને ટાવરમાં મોકલી
દીધી. જેનડેની ઇચ્છા તેને પણ ઠાર કરાવનાની હતી, પરંતુ ગાર્ડિનરે
તેને અટકાવ કર્યો. એલિઝાબેથને પ્રથમ એકસફૂડે પરગણાના
બુડસ્ટોક મામમાં અને પાછળથી હર્ટફોર્ડ પરગણાના ટેટફિલ્ડ
મામમાં નજરકેદ રાખી.

થોડા મહિના વીત્યા બાદ એટલે ૧૫૫૪ ના જુલાઈ માસમાં ઝેરી
ફિલિપને પરણી. એ મમાઈથી સુખ નીપળ્યું
નહિ. પાર્લામેન્ટે ફિલિપને રાજસુગટ પહેરાવવાની
રજા આપી નહિ. ફિલિપ પોતાની આયડ સ્ત્રી
ઝેરી જોડે સમ્મતાથી વર્તેતા, પરંતુ તેને જરાએ

અહાતો નહિ. રાણીને છોકરો થાય તે આશામાં એક વરસ લગી તે
ઈંગ્લેંડમાં રહ્યા, પરંતુ છેવટે કંટાળીને પોતાને સ્વદેશ આલેખો ગયા.
એ અરસામાં પોતાની ધારણા સફળ કરવાનો ઝેરીએ બેત ઉતા-
ર્યો, તોણે તજવીજ વાપરી પોતાનું કલ્લું કરે એવી પાર્લામેન્ટ પસંદ

કરાવી. પોષના મુખત્યારને ઈંગ્લેંડમાં દાખલ કર-
વાની પરવાનગી મેળવી, તેથી કરીને ઠાંડેનલ
પોલ ટેમ્સ નદીમાં ઉપલાણેવહાણ હંકારી આવ્યો.
તોણે પોતાનાં વહાણને આખરે રૂપાનો ફેસ રાખ્યો

લેડી જોન એ
અને ખીજ માણ-
સોના શિરચેદ.

રાણીની સાદી,
મહિ જુલાઈ, સને
૧૫૫૪.

પોષનો મુખ-
ત્યાર ઈંગ્લેંડ
આવેલે.

હતો. લંડનમાં આવી તેણે પોપના તરફથી અમીરોને અને કામ-
નોને એક મુક્તિપત્ર બેઠ કયું, તે તેમણે ઘુટણીએ પડી સ્વીકાર્યું એ
કાર્ડિનલ આઠમા હેન્રીના રાજમાં સાદસખરીની જે ઠકરાણીને
ઠાર કરી હતી, તે ઠકરાણીનો પુત્ર હતો અને ૧૫૫૪ માં તે કાન્ટર્બરીના
આર્ચબિશપ નીમથિ, અને કૉન્સલમાં મુખ્ય અગ્રિકાર
પામ્યો. ૮ મા હેન્રીએ મઠના તાપાની જાગીરો અમીરોને વહેંચી
આપી, પોપની સત્તા ઇંગ્લેંડમાં ફરી જામે નહિ એવો પાકો બંદો-
બસ્ત કર્યો હતો. ધર્મખાતાની પડાવી લીધેલી જમીન ધર્મસમાજને
પાછી આપી દેવાનું ફરમાન પોપ ૮ મા પોલે સર્વત્ર મોકલ્યું, તેમાંથી
અરુ જોતાં ઇંગ્લેંડને તેણે બાતલ રાખ્યું હતું તેમ છતાં એરીએ

તો પોતાની બધી જમીન છોડી દીધી; પરંતુ જૂની
વ્યવસ્થા પાછી ઘપ્પલ થવાથી હાથે અઢેલો શિકાર
પરિણામે આઈએસવાનું અમીરોને બપ હતું, તેથી
તેઓએ રાખથ લઈ કહ્યું કે અમારી કમરપર

રામરોર હરો, ત્યાલગી તો અમે જમીન છોડનારા નથી. એરીને
હવે બાસ્કું કે પોપના આધિપત્યની સામા દેશમાં એક બજવાન
પક્ષ ખડો થયોછે.

તેમ છતાં પોતાની ફરજ સમજી એરીએ પવિત્ર ધર્મની આડે
આવનાર સઘળા પાપંડીઓનો ઉચ્છેદ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. કાર્-
ડિનલ પોલ પડે દયાળુ અને હૃદમાં રહી વિચાર કરનાર માણસ
હતો, પરંતુ તેને પોપ ૪ થા પોલનો ધણો ડર લાગતો. એ પોપ
ધર્માધ અને જૂલમી હતો. ૪ થા અને ૫ મા હેન્રીએ લોલાડોંની
વિરુદ્ધ કરેલા જૂના ધારા પાછા અમલમાં મૂકાયા. એ ધારાએ
સંતપોલ મંદિરના ધર્માધિકારી રાજર્સનો અને ગ્લાસ્ટરના બિ-
શપ ડ્રૂપરનો સૌથી પહેલો બોગલોધો. એ બે જણાને સને ૧૫૫૫ના
આરીમાં યાંબલા સાથે બાંધી કૂંટી મૂક્યા. તેમની પાછળ

અમીરો દેવ-
સ્થાનની જમીન
મૂકી દેવાની ના
પાડે છે

ખીજ લોકો તાબડોતોળ હોમાયા. એપ્રિલ ને મે મહિનામાં
 પ્રોટેસ્ટન્ટો ૪, જૂનમાં ૬, જુલાઈમાં ૧૧, આગષ્ટમાં ૧૮,
 ધર્મ સંબંધી જુલ- એમ ધર્મને માટે પ્રાણ આપનારાઓની સંખ્યા
 મ. સને ૧૫૫૪ દિનપરદિન વધતી ગઈ. અક્ટોબર માસમાં
 લાટિમર અને રિડલેને વાસેવાંસા અગ્રાડી એકજ ધાંબલા
 સાથે જંગળીને બાળી બસ્મ કીધા. ,

કૂંકાતાં પહેલાં લાટિમરે કહ્યું “માસ્ટર રિડલે, મરદ થઈ નામ કર;
 આજે આપણે ઈંગ્લાંડમાં એવો દીવો સજગાવીશું કે ઈશ્વરકૃ-
 પાથી તે કદી ખૂટારો નહિ.” તરખાતરે કહ્યું તેમજ થયું કયો ધર્મ
 સાચો, ને કયો ખોટો, એ સવાલ જોડે ઈંગ્લાંડને કાંઈ એ-
 ઠણ બધું એવા દેવા નહોતું બુધ્ધ અગત્યનો સવાલ તો આ હતો
 કે ધર્મ સંબંધી બાબતમાં માણસને પોતાનું અંત કરણ કહે તેમ
 શક્તિ રાખી કરવાનો હક છે કે નહિ, અને તે હક સંભાળી રાખ-
 વાને તેનામાં પૂરતું સામર્થ્ય છે કે નહિ ? ઉપર કહેલા પ્રશ્નોના બળી
 મરવાથી અને મને ૧૫૫૬ માં ફ્રાન્સરનો હોમ થવાથી દાવાનજ

હુ ખના સમયમાં સત્ય અને ધૈર્યનો દીવો અરે-
 ખરો પ્રગટ થયો. બળતી વેળા ફ્રાન્સરે ચિતામાં
 પ્રથમ જમણો હાથ ધાલ્યો હતો, કાગળો કે એક-
 વાર બાયસો બળી તેણે તે હાથે પથ્થાત્તાપ પત્રપર
 સહી કરી હતી. ત્રણ વરસની મુદતમાં કાંઈ
 નહિતો ૨૮ બાવિક અને ઈશ્વરથી ડરીને ચાલનારા માણસોએ
 ધર્મની ખાતર પોતાના જીવન ખોયા; ને તે મિથ્યા ખોયા નહોતા.
 કેમકે દેશમાં ઠેરઠેર કેર વર્તી રહ્યો, ધણા સારા માણસો દેશ તજીને
 ફ્રાંકફર્ટ અને જીનિવામાં જઈ વસ્યા, અને ઈંગ્લાંડના કાય-
 લિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો પોતાના મન સાથે એવું વિચારવા લાગ્યા
 કે શુદ્ધ દીલથી કરેલા ધર્મ સંબંધી મતમતાન્તરોને લીધે માણ-
 સોના જીવન લેવાની સત્તા કોઈ હક્કેમના હાથમાં રહેવા દેવી એ
 ધણુ જોખમ બરેલું છે.

લાટિમર, રિ-
 ડલે અને ફ્રાન્સ-
 રને જીવતા અગ્નિ-
 માં હોઆ.

હાલમાં સેક્રો રાણીની નરમ તપ્પીયત સંબંધી છાત્રીછાત્રી વાનો કરવા લાગ્યા, અને ત્રણનો અન્ત ક્યારે આવે તેની ગહ જોઈને બેઠા. વળી સને ૧૫૭૭ માં ફિલિપ ઇંગ્લેંડમાં ખીજવાર આવ્યો તેથી પણ મામલો ગુધર્મો નહિ ફ્રાન્સની સામે લડાઈમાં સામિલ થવા મેરીને સમજાવવાને તે હાલ આવ્યો હતો. ફ્રાન્સિસની મરજી વિરુદ્ધ મેરીએ લડાઈ કરવાનું માથે લીધું. પણ અન્તે તેને ઘણા પરતાવો થયો. કારણકે કાલે નગરનું સાદું સંરક્ષણ કરેલું ન હોવાથી સને ૧૫૫૮

માર્ચના ૨૪
જા, સને ૧૫૫૮

માં ફ્રેન્ચ લોકોએ તે કબજે લીધું. એ રાહરે બસેથી વધારે વરસ થયાં ઇંગ્લેંડના તાબામાં હતું. ત્યાર-
કેડે તરતજ કાલેના તાબાનો જિવનેડનો કિલ્લો

ફ્રેન્ચોએ લીધો, એટલે યુરોપ ખંડ પર એક કૂટ જમીન પણ ઇંગ્લેન્ડની માલિકીની રહી નહિ. એક કહેવાય છે કે મેરીના અમલ જાલીકે હું મરીશ ત્યારે પણ મારા હેથમાં કાલે એ જાલ કોતરાયસો માલુમ પડશે. ઘણા વખત થયાં તેનું શરીર નબળું પડી ગયું હતું, તેવામાં તે વેળા તાવનો રોગ ચાલતો હતો તેના કપડો લાગ્યા, તેથી સને ૧૫૫૮ ના નવેમ્બર મહિનાની ૧૭ મી તારીએ તે ગુજરી ગઈ. તેના મુઆપછી ૨૨ કલાક રહીને કાર્ડિનલ ચેલો પણ દેહ છોડ્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

અલિજાવેથના અમલમાં શાન્તિ, અને વૃદ્ધિ.

એલિઝાબેથ ૧૫૫૮ થી ૧૬૦૩ સુધી.

સને ૧૫૫૮ ના નવમ્બરની ૧૭ મી તારીખે ઇંગ્લાંડની રાણી થયાના મહામાર રાજપુત્રી એલિઝાબેથને મળ્યા, તે વેળા હેટ-ફિલ્ડના મુગયાવનમાં એક ઝાડતળે તે બેઠી હતી. સમાચાર મળતાં વારને ઘૂટણીએ પડી તે બોલી ઉઠી કે આ એક ઉધરની કૃતિ છે, તે આપણી દૃષ્ટિએ અદ્ભુત જણાય છે. આ રાજા તેના આખા અમલના દરમ્યાનમાં નીકળેલા સોનાના સિકાપર પોડેલા હતા.

એલિઝાબેથમાં ખેરાંની સ્વાભાવિક આમીશ્મી પ્રગળ હતી, પરંતુ રાણી તરીકે તેનાં જોટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં એમાં છે. તેના અમલને અંતે વાસ્તવિકપણે તે કહી શકે કે છેલ્લા આમ-તનો દિવસ નજરમાં રાખી હું સદા વર્તી છું, અને મારે મહાન ધર્મ રાજાને છેવટે જવાબ હોવા પડશે, એવી સમજણ રાખી મેં રાજ્ય કર્યું છે. મારી પ્રજાનું અકલ્યાણ કરે એવા એકપણ વિ-માર મારા અંત કરણમાં કદી રહ્યો નથી, અને તે આમતના સાક્ષી તરીકે ન્યાયાસનપર બિરાજતા યમરાજ છે. તેના આપના-તરફથી તેને દૃઢ વિચારશક્તિ, ધૈર્ય, આત્મવિશ્વાસ, અને લોક-પ્રીતિ મેળવવાની ઉલ્લેખની વારસો મળ્યો હતો. તે-

અલિઝાબેથનાં
લખણ

ના આપમાં નિઃકપટપણાની અને પોતાનું કામ કાજ કરનારાના મંબંધમાં ઉપકાર બુદ્ધિની ધણી ખોટ હતી, તેમ એનામાં પણ હતી. તેની માના ગુણો પૈકી જા-જમળ કરવાનો તથા સારો પારાક પહેરવાનો શોખ તેમજ નખ-

રાં કરવાની આદત તેનામાં આવેલાં હોય એમ લાગતું. માતા અને પિતા એ બે જાણ્યું તેને પતરાજીનું દાન દીધું હતું, પરંતુ તે કેવળ પતરાજીએ અને નખરાં કરનારી બાઈ નહોતી. રાણીની ફરજે તે સારી પેઠે જાણતી હતી, તથા સારા સલાહકાર મંત્રિઓ પસંદ કરીને પોતાનું ડહાપણ દાખવતી, અને ધણીપરીવાર પોતાની પ્રજાના કરતાં વધારે સારી રીતે તેમના લાભ-લાભની બાબતો તે સમજી રાકતી. તેણે જે કામો કરવાનાં હતાં તે આ હતાં; રાજગાદીપર પગ ઘાબાવી રાખવો, દેશને પરદેશી રાજાઓના ભયથી અને ભારે કરવેરાના બોજામાંથી છુટા કરવો, અને ઇંગ્લાંડની પ્રજા બળવાન ને એકત્ર બને તે માટે મુલકી તથા ધર્મ ખાતાની પાકી વ્યવસ્થા કરવી. એ કામો કરવામાં તે ધણીવેળા જૂઠી ને બેઠંગી માલમ પડી પરી, પરંતુ એ અવ-ગુણો દર ગુજર કરવાનું કાંઈક કારણ આ છે કે જાતે અબજા હોઈતેને સમર્થ રાજાઓની મામા બેલ બેલવાનો હતો. રાણી પેડે પોતાને 'અબજાનારી' કરીને કહેતી.

એલિઝાબેથ રાણી ગાદીએ આવી તે વેળા ઇંગ્લાંડની રિથ-તિ ધણીજ અરામ હતી. દેવસ્થાનની જમીનો છોડી દેઈને તથા ફ્રાન્સ જોડે હાનિકારક વિગ્રહ કરીને મેરીએ સરકારી ખજાનો ખાલી કરી મૂક્યો હતો. ધર્મ સંબંધી ત્રાસદાયક જુલમથી ઉત્તમ

પ્રરૂપો રાખ્યો છોડીને જતા રહ્યા, દેશમાં તોફાનફિ-
ગૂર થવાની તૈયારી હતી, અને ઠામઠામ અસંતોષ ફેલાઈ જવાથી જનમાલની સલામતી રહી ન હતી.

દેશમાંહેનાં એ સંકેટો ઉપરાંત બહારનો આફતો માટી હતી. આયર્લેન્ડમાં અંદરઅંદરની લડાઈ ચાલતી હતી, અને સ્કોટ્-લાંડની રાણી મેરી સ્ટુઅર્ટ એલિઝાબેથને અધર્મથી ઉત્પન્ન થયેલી જાહેર કરી પેડે ઇંગ્લાંડની ગાદીનો દાવો કર્યો. આ વખતે મેરી ફ્રાંસની ગાદીના વારસને પરણી હતી, ને યુરોપખંડ પર કાયેલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટો વચ્ચે ભારે ઝઘડો ચાલતો હતો તે એલિ-

ઈઆન્ડની ન-
બજી રિથતિ.

ઝાબેથનો અમલ પૂરા થતાં સુધી જારી રહ્યો. ફ્રાંસનો ૨ જો હેન્-
 રી રાજા પોતાની હુલ્લેને નામે પ્રોટેસ્ટન્ટ રૈયતનો ઉચ્છેદ કરવા
 મથન કરતો, અને સ્પેનમાં ફિલિપ રાજા પાપ્પંડીઆને ફુંકી
 મૂકતો. ફિલિપ રાજા ફ્રાંસથી ડરતો હતો, તેથી કરીને તેણે
 પ્રથમ એલિઝાબેથ જેડે મિત્રાચારી બાંધી, પરંતુ તેનું બ-
 લું ઇચ્છતો નહિ. વળી ફિલિપના બાપ પમા ચાલ્સર્સને તેની
 આજી બર્ગડીની ખેરીની તરફથી નીઆપ્રદેશો અંતરે નેધર્લાન્ડ-
 ડસનો વારસો મળ્યો હતો તે વાત યાદ હશે. એ બર્ગડીની ખેરી
 આસ્ટ્રીઆના માર્કિસમિલિયન પાદશાહ વેરે પરણી હતી. ને-
 ધર્લાન્ડસના લોકો પાકા પ્રોટેસ્ટન્ટો બની રહ્યા હતા તેમને આ વ-
 ખતે બીજા ફિલિપના અમલથી અને ઈન્કવિઝિશનના જૂલ-
 મથી અસંતોષ થવા માંડ્યો હતો. એ પ્રમાણે યૂરોપખંડમાં
 વિભાગ પડી કાથેલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ એવા વિરુદ્ધ પક્ષો
 બધાયા હતા, અને ૪ થો પોલ નામનો પાપ ઇંગ્લાંડ કથી બા-
 નૂએ ઢળે છે, તેની રાહ જોતા બેઠા હતા. પ્રથમ રાણીએ જેમાં-
 થી એકે પક્ષ લીધો નહિ. ખેરીની કોન્સિલમાંના ઘણા પ્રધાનોને
 તેણે કાયમ રાખ્યા, અને સર વિલિયમ સેસિલ નામના એક
 નિપુણ કારભારીને નીમીને કોન્સિલમાં વધારો કર્યો. આ પ્રથમ
 પાછળથી લાંડ બર્લો નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. અને રાજ્યના મુખ્ય
 કામદારનું કામ કરતો. તેણે રાણીની નાકરી એકનિષ્ઠાથી કરી
 પોતાનું સઘળું આયુષ્ય પૂરું કર્યું. પાર્લમેન્ટની સભા મળે ત્યાં

સરવિલિયમ
 સેસિલ રાજ્ય-
 નો મુખ્ય કામદાર
 થયો.

લગી રાણીએ બક્ષિત પક્ષિતમાં ફેરફાર કરવાની
 ના પાડી, અને દરમ્યાનમાં તેણે જાહેર રીતે જ-
 હાબું કે મારી પ્રજાની અતંકરણની લાગ-
 ણીની બાબતમાં હું હાથ ધાલીરા નહિ,
 અને કાયદામાં ફેરમાવેલી જાહેર ઉપાસનાને અનુસરીને
 ને કોઈ આજરો તે દરેકને પોતાની નજરમાં આવે

તે મત માનવાની છૂટ છે. સને ૧૫૫૬ ના જાનેવારીની ૨૫ મી તારીખે પાર્લમેન્ટ મળી, તેણે સાથી પહેલું કામ એ કયું કે એલિઆબેથ એરસ ને ઈંગ્લાંડની વાસ્તવિક રાણી છે એવું જાહેર કર્યું, અને ધર્મોદ્ધિપત્યના તથા ધર્મ-કૃત્યના ધારાએ પસાર કર્યા. પહેલા કાયદાથી સઘળા પાદ્રિઓએ રાણીનું ધર્મ સંબંધી ઉપરીપણું કબૂલ રાખવાના રાપથ લેવાનો ઠરાવ થયો. ખીજા કાયદાની રૂઢિએ કાયલિકોને અનુકુળ થઈ પડે તેવા કેટલાક ફેરફાર સાથે છઠ્ઠા એક્ટનું પ્રાર્થનાપુસ્તક ફરી પાછું કાયમ કર્યું, અને ઉપાસના વખતે હાજર રહેવાની, અને હાજર નહિ થવાયતો ભારે રકમનો દંડ ભરવાની ફરજ બધાને માથે નાંખી.

બહારના ધાર-
ણને અનુસરીને
ધર્મમતનું સ્થા-
પન

બહારના ધાર-
ણને અનુસરીને
ધર્મમતનું સ્થા-
પન

ખિરાપો આગલી કાયેલિક હતા, તેથી તેમાંના એક સિવાય બધાએ આધિપત્યના કસમ લેવાની ના કહી. એ પ્રમાણે ના કહે-
વી એ રાણીના ઉપરીપણાનો ઇનકાર કરવા બરાબર થયું, તેથી તેમની જગાએ છીનવી લઈ પ્રોટેસ્ટન્ટ ખિરાપોને આપી દીધી. પરંતુ નીચલા વર્ગના ઉપદે-
શકો ઉપર બહુ જુલમ ન થાય તેની એલિઆબેથ ધણી સંભાળ રાખતી. પાદ્રિઓએ જઈને રાપથ આવામાં કસર કરી, તેની તેણે તપાસ કરી નહિ, અને મંદિરોમાં મુસ્તા નામની ક્રિયા કરવાની મનાઈ છતાં ઉપદેશકો ધણી જગાએ ખાનગી મુકામમાં કાયેલિકોને મોટે ક્રિયા કર્યા ગયા. મેથ્યુ પાર્કર કરીને એક વિદ્વાન ને ડાહ્યા માણસ હતો, તેને કાન્ટર્બરીના આર્ચખિરાપ બનાવી ઈલિઆબેથે થોડાક વખત લગી ખીજા મુલકના જેવા ધર્મ સંબંધી ઝઘડા યતા ખાળ્યા.

ખીજા મુશ્કેલી સ્કાટ્લાંડ તરફની હતી. ત્યાં ગ્વીઓની મેરી પોતાની દીકરી મેરી સ્ટુઅર્ટ તરફથી રાજ કરતી હતી. આ વેળા મેરી ફ્રાન્સની રાણી હોઈ તે દેશમાં રહેતી હતી. ધણું

પરસો થયા સ્કાટલાડમા પ્રેટિસ્ટન્ટ પથ ધીમે ધીમે જામવા
 સ્કાટલાડની માડ્યો હતો ત્યાં ધર્મસમાજની અને સાધુ-
 સ્થિતિ યોના અખાડાની સત્તાને દોષવત જોઈને અમોરો

અદેખાઈથી બગી મગતા, તેથી પ્રુક્ષ્ણ અમોરોએ નવા માર્ગને ઉ-
 તેજન આપ્યું માછ રાજના જુલમથી નાશીને જે ઇંગ્લેન્ડ પ્રેટિ
 સ્ટન્ટો સરહદ યોજાગી સ્કાટલાડ ગયા તેમને ત્યાં સારો આવ-
 કાર મળ્યો આગ્રહી અને નૈધિક પ્રકૃતિના સ્કાટલોકો ઇંગ્લેન્ડથીએ
 વધી જઈ છુનિવાના જાન કાઢિવન નામે એક ઉપદેશકના
 નવા માર્ગના શિષ્ય થયા સને ૧૫૫૭ માં અમોરોની ઘાટી સભા
 એડિનબરો નગર ખાતે મળી, તેમાં તેઓએ એકમત મદદ
 આપી નવું મત ફેલાવવાનો કરાર કર્યો જે સેપ્ટેમ્બર તેમણે સહીએ
 કરી તેને 'પ્રથમ કંગારનામું' કહેછે, અને તેઓએ મહામડળના
 લાર્ડો એકુ નામ ધારણ કર્યું જીમની મેરી હંડહડતી કાયલિક
 હતી, તેથી તેણે નવું મત તોડી પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે લોકોએ
 કાઢિવનના પથના પ્રખ્યાત ઉપદેશક નામે જાન નોકસના ઉપ-
 નીપણાનીએ જેગા યદ્યદેવોમાહેની મૂર્તિએ નારા
 કરી, અને સને ૧૫૫૬ ના મે માસની ૧૧ મીને
 રાત્રે ઉઘાડે હોગ દગો મચાવ્યો ફ્રેન્ચ ફોર્સની
 મદદ વડે પ્રતિનિધિ બાઈએ જોરજુલમ કરીને

સ્કાયાનમો
 મહામડળના અ
 મોરો સને ૧૫૫૭

પોતાનો ધર્મ મનાવવાની કોશિશ કરી, પરંતુ મહામડળના અમો
 રોએ એડિનબરો શહેર કબ્જે લઈ પાર્લમેન્ટ બોલાવી તેઓને
 અમલથી સહાય કરનારા ફ્રેન્ચ લોકો હતા, તેમનાથી છૂટા થવાને
 આતુર યદ્યદેવોએ એલિઝાબેથની મદદ માગી.

રાજકર્તાની વિરુદ્ધ બડખોરોને મદદ આપવાનું એલિઝાબેથને
 પસંદ નહિ હોવાથી તેણે આનાકાની કરી, પરંતુ સ્કાટલાડમા
 ફ્રેન્ચ ફોર્સ આવવાથી ઇંગ્લાન્ડને ઘણું જોખમ છે, એમ સમજી-
 ને આખરે તેણે લીધ નગરના ધેરામાં મદદદેવા કાળે એક
 ઇંગ્લેન્ડ કાફલો ફ્રેન્ચના અખાતમાં મોકલ્યો, અને લાર્ડો એની મગ-

દારી હેઠળ ૮૦૦૦ માણસોનું લશ્કર જમીન માર્ગે રવાને કીધું
લગભગ એજ વખતે સ્કાટલાંડની પ્રતિનિધિ રાણી મરણ પામી,

અને રાજ્યકાગ્યાર અમીરોની કોન્સિલને હાથ

એડિનબરોનું
તહેનાયુ જુન ૧૫
૧૫૬૦

આગ્યો તેણે એડિનબરોમાં સલાહનો કરાર કર્યો
તેની રૂઢિએ કેન્થ લોકિએ સ્કાટલાંડ છોડી
જવાનું વચન દીધું અને મેરી સ્કુઅર્ટ ઇંગ્લાંડના

તખ્તપર દાવો કરે નહિ એવી અમીરોએ પ્રતિજ્ઞા કરી પરંતુ
મેરીએ પડે આ પ્રતિજ્ઞા પર સહી કરવાની કબૂલાત કદી દીવી નહિ
ત્યારકેડે સને ૧૫૬૦ ના આગસ્ટની ૨૫ મીએ સ્કાટલાંડની પાર્લ
મેન્ટે જાયા પ્રકારનો પ્રોટેસ્ટન્ટ માર્ગ વિધિપૂર્વક બહાલ કર્યો એ
સમયથી ત્યાં એજ ધર્મ અવાપિ ચાલેછે થોડા મહિના પછી
૧૫૬૦ ના ડિસેમ્બરમાં મેરીના વર પીળે કોન્સિસ રાજ્ય મરણ

પામ્યો, એથી તે વિધવા યર્ધ, અને એક વરસ
રહીને રાણીપદ ધારણ કરવાને સ્કાટલાંડ પાછી
આવી પરંતુ તે વેળા સ્કાટલાંડના પ્રોટેસ્ટન્ટ અ
મીરો ઈલિઝાબેથના પક્ષમાં હતા, તેથી તેને મે
રીના બિલકૂલ ડર નહોતો

૨૯ી મેરી
સ્કાટલાંડમાં ૫ જુ
આગ્યુ આગસ્ટ
૧૫૬૧

દરમ્યાનમાં શાંતિ રહી, તેથી ઇંગ્લાંડને આબાદ થવાની સવડ
મળી ધર્મ આતાની જમીનો પાછી પડાવી લેધને તથા ધણી કર
કસરથી અર્ચ કરીને ખજાનો ફરી તર કર્યો, અને ગેરસાલ સિફકા
ખંચી લેધને તથા નાણાની વાજખીકીમત ઠરાવીને

ઈસ્ટાંડની
આબારી

સૌસલે સોડાના માથાપરથી ઘણું કરબાર ઉતાર્યો
દેશમાં સકટ ધણું હતું તેનું કારણ જાણી કહોડ

વાને મને ૧૫૬૧ માં એક પચ નીમી તેને તપાસપગ મોકલ્યું, અને
દરેક નગરમાં કોટવાલ પર તથા દરેક ગામમાં દેવળના ગજેવાળ પર
ગરીબ લોકના નિભાવ માટે સોડો કનેથી પૈમા ઉધરાવી એકકા કર-
વાના હુકમો કહોડ્યા એથી કરીને ગરીબો સખધી કરેલા મોથી

પહેલવહેલા કાચદાની શરૂઆત થઈ. એ કાચદે પાર્લામેન્ટે સને
 ૧૯૦૧ માં બહાલ કર્યો, તે ચાલતા સૈકામાં મને
 મરીબો સંબંધી કાચદે દાખલ થ-
 ચો, ૧૯૬૨ ૧૯૦૨. લોકોને માથે અંતે ઘણો બોલો પડ્યો, તથાપિ આ
 વખતે તો એ ઉપાય ડહાપણ બરેસો હતો, અને
 બધો મામલો પાછો કામ પાડવાને ઉપયોગી હતો.

પરંતુ એલિઝાબેથે ધર્મને બહાને થતી સતાવણીનું બચ દૂર
 કરીને તથા માનમિલકતનું સાફ રક્ષણ કરીને પ્રજાનું મોટું કલ્યાણ
 કર્યું હમણા જમીનદારોએ અને ગૃહસ્થવર્ગના લોકોએ વધારે
 સારી રીતે એડ કરવા માંડી આતરનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો
 અને ફરતાફરતી વાપેતર કેમ કરવું તે તેમણે શિખવા માંડ્યું ગરી-
 બો અને પોતાની માલકીની જમીન બિલકુલ
 ખેતાના સુધારો. નહોતી, એ બેરાક મોટું સકટ હતું, તોપણ વધારે
 સારી એડથી વધારે સારો પાક પાડ્યો, અને વ-
 ધારે માણસો ધધે વળ્યા.

ધંધો રાજગાર, કારખાનાં અને વેપારવણજ પણ તેજપગ
 આવવાં લાગ્યાં, અને ઘણાં માણસોને રાજ મળી. નેધર્લેન્ડ્સમાં
 ધર્મે સખચી ઢટા થતા, તેથી ઘણા ફ્રેન્ચિંગો દરિયા આગળી ઇંગ્લાં-
 ન્ડમાં આવ્યા, તેમની કનેથી ઈંગ્લેન્ડ લોકો વધારે સારાં
 સ્વતરાઉ ને રેરામી કાપડ બનાવવાની, કાપડ ધોવાને સાબુ તથા
 તેજ તૈયાર કરવાની, અને સ્વદેશમાં લગડાં રગ-
 વાની કળા શિખ્યા ઉત્તર તરફનાં રાહેરો આપ્યા
 ધવા લાખ્યાં, અને આન્વેસ્ટરનું બિનનું વણાટ,

હાલિકાકસનું કાપડ, તથા શેફિલ્ડ નગરનો પોતાદનો સામાન
 વખણાવા લાખ્યાં. એસિવાય, માલ અને પૈસાટોકો પહેલાં આન્ટ-
 વર્પ આતે જતાં, તે હવે પાધરાં ઇંગ્લાન્ડમાં આવવા માંડ્યાં.
 એમેરિકાથી કાચું સોનું ને રૂપું, આફ્રિકાથી હાથીદાંત ને સોના-
 ની રેતી, અને પૂર્વ દેશોથી સ્વતરાઉ ને રેરામી કાપડ, એ ચીજો

લડન નગરના બજારમાં આવતી ત્યાં સર ટામસ બ્રેન્ચે સને ૧૫૧૧ માં પાદશાહી પેઢીને નામે એક હવેલી બધાવી તેમાં વેપારીઓ ભેગા મળતા. રાણીએ વળી સફરી વહાણવટીઓને ઉત્તેજન આપ્યું, તેથી વેપારીઓના એક નિયમિત દરીઆઈ કાફલો ખડો થયો, તેના સરદારો સાહસિક નાખુદા હતા.

આ વખતથી ઈંગ્લાન્ડે દરિયાપર જીત મેળવવાની ખરેખરી શરૂઆત કરવા માડી એ જીતથી તેનો પ્રતાપ ધણો વધ્યો હતો. ફ્રાન્સિસ નામનો એક વહાણવટી જે ઈંગ્લાન્ડમાં પશ્ચિમ તરફના મૂલકમાં રહેતો હતો, તેણે સને ૧૫૭૨ માં હિંદુસ્તાન જવાને વાયવ્યખૂણા તરફનો માર્ગ ઓળી કહાડવાની કોશિશ કરતા ઉત્તરદિશામાં વહાણ હકારી હિંદુસ્તાન અપ્પાત માહેલી એક

સામુદ્રધુનીની ઓળ કરી, તે હજીએ તેના નામથી નવીન શોધને માટે સફરો, સને ૧૫૭૧ થી ૧૫૮૩ સુધી એાળખાય છે, તેજ વરસમાં સર હમ્ફ્રી ગિલ્બર્ટ નામના એક બહાદુર નરે નવા પ્રદેશોની ઓળમાં અમેરિકાની પહેલી મફર કરી, અને સને ૧૫૮૩ માં ખીજી સફરે ચઢ્યો, તે વેળા ન્યુફાન્ડલાંડ બેટ કબજે લીધો. પાછળથી તે, તેનું વહાણ અને વહાણ પરના સઘળા માણસો દરિયામાં ડૂબી ગયા. ડેવિસ, રાક્ષી, હોકિન્સ, અને ડ્રેક એ બધા નામો દરિયાઈ શોધ સંબધે પ્રખ્યાત થયેલા છે. પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરનારા ઇશ્વરેભા મોથી પહેલો ડ્રેક હતો, અને હોકિન્સે ૧૫૬૨ માં પહેલ વહેલા આફ્રિકાથી ગુલામો અમેરિકામાં લઈ-જઈને જુરી નામના કીધી, જે એજ કારણથી તેનું નામ ખામ કરીને યાદ કરવામાં આવે છે. આ સઘળા પ્રયોગોએ નવીન પ્રદેશોના માર્ગ બતાવ્યા, અને વેપારના નવા રસ્તા ખુલ્લા કરીધા.

આ પ્રમાણે વિરોધ આળાદી થઈ તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે સોડો વધારે સુખ્યએનથી રહેતા થયા. ગૃહમય લોકોએ જીવનવાળા મજબુત દિલ્લાનેબદલે એલિઝાબેથના પાડના નમુના પ્રમાણે સુંદર

વાડાઓ ખાંધ્યા, તેમાં નક્સીદાર દાદરો મુક્યા, અને જોયપર હંચા ગાલીયા બિછાવ્યા નાના જમીનદારો અને ખેડૂતોએ છટનાં અને પથ્થરનાં ધરો કર્યા, અને બાકાવાળાં છાપરાને ડેકાણે કાચની બારીઓ અને ધૂમાડીયાંવાળાં છાપરાં બનાવ્યાં. સઘળા વર્ગોનો અને આસકરી ગૃહસ્થ વર્ગનો પોશાક વધારે કીમતી અને બપ.

મુખ્યેનનો
વધારો.

કાદાર હતો. રાણી પંડે કરકસરિયણ છતાં બપકો અને ઠાકમાઠ પસંદ કરતી, અને એક દરબારીને ચેગથી ખીજાને ત્યાં જતાં તેને મોટે રસ્તામા બારે ધામધૂમ અને તમાસો કરવામાં આવતો, તે જોઈને પ્રજાને મન આર તડેહની ખુશાલી પેદા થતી હતી

પરંતુ લોકોમા આબાદી ને રાજાનું હવી, તેવારે એલિઝાબેથના દિલમાં પાર વિનાની ચિન્તાઓ થતી. ઈંગ્લાંડમા પોપના તરફનો અધિકારી તે રાખતી નહોતી, તથા તેણે સને ૧૫૯૧ મા ટ્રેન્ટ નગરમા મગેલા ધર્મમંડળમાં પોતાના તરફના વકિલો મોકલ્યા નહિ, તે કારણથી પોપ ૪ થા ચાચસે તેને બંડબાગ રાણી ડેરવી ને કાયેલિ-કોને અગ્રેજી દેવજામાં જવાની મનાઈ ફરિયાદી. આવી ધાલમેય પાલોમિ-ન્ટને ગમતી નહોતી, તેથી તેણે એક કાયમે કરી કામનમની સભાના દરેક મેમ્બરને, દરેક સગકારી નોકરને તથા ગામડાના દરેક પાદ્રીને રાજ્યબક્ત થઈ ઈંગ્લાંડમધ્યે પોપનો અધિકાર કબૂલ નહિ ગ-ખવાના કમમ લેવાનું ઠરાવ્યું અલબત્ત આ કાયદાને લીધે સઘળા

વક્ષાદાર રહેવા-
ના રાખય લેવા
સળથી કાયદો ધ-
ડચો, સને ૧૫૬૩

નૈશિક કાયેનિકો કામનમની સભામા બેસતા બધ થયા. છઠ્ઠા એડવર્ડે ગળના વખતમાં ધર્મની ૩૯ કલમો ધડી કાઢી હતી તે આ વેળા બ-હાલ થઈ, અને સઘળા પાદ્રીઓની તેપર સહી લેવાનો ઠરાવ થયો. એ પ્રમાણે એલિઝાબેથની

છેક નામરજી છતાં તેની પ્રજાની મધ્યે ધર્મકલહનું ખી રાખાય.

વળી હમણા સ્કોટ લોકોની ગણી ખેરી પણ દુ ખ દેવા

લાગી ઈલિઝાબેથની પછી ગાદીની વાગસ તે હતી, કેમકે પાર્લા-
મેન્ટ ઈલિઝાબેથને ધણીવાર આગ્રહ કરીને લગ્ન કરવાનું કહ્યું તે
તેણે કાનપર ધડું ન હતું, અને આસ્પ્રિયાના આર્થ ડ્યુકે તેનું માયુ
કર્તૃત્વારથી, તેની સધાથે તથા પોતાના માનીતા દરબારી લીસ્ટ-
રના અલે રાબર્ટ ડડલી જોડે તે નખરા કર્યા
કરતી, તોય્મે કંઈ માર માલમ પડ્યો નહોતો.
અર જોતા તેનાથી લગ્ન કરી રાકાય તેમ નહોતું,
કારણકે પ્રોટેસ્ટન્ટ ક્રિસ્ટા કાયલિક ધણીતે કરે તોપણ

અલિઝાબેથની
લગ્ન કરવાની ઇ
ચ્છા નથી

તેથી અરધા ભાગની પ્રજાનું મન દુભાયાવિના રહેજ નહિ.

અમ હજીય્મે ઈલિઝાબેથને મેરી સ્કુઅર્ટ રૂઝી કાઢી નડતો
હતો મેરી ન્યારે સ્કાટલેન્ડમાં પહેલ વહેલી પાછી આવી ત્યારે
મધ્યની પ્રજાય્મે પોતાની સ્વરૂપવાન તરણુ રાણીનું દેરીનીપેઠે પૂજન
કર્તું, અને તેને પોતાનો કાયલિક ધર્મ પાળવાની છૂટ આપી
અલે મરે કરીને તેના અધિક સાવકો બાઈ હતો, તે પ્રોટેસ્ટન્ટ પથના
હોઈ તેને રાજકાજમાં મદદ દેતો તેથી આમ કરીને તેને અધી છૂટી
આપવામાં આવી હતી મેરીય્મે કરીને લગ્ન કરવાના વિચાર
તરતજ કરવા માડ્યો, અને મને ૧૫૬૫ માં
પોતાના પિત્રાઈ બાઈ લાર્ડ ડાન્લે હેન્રી સ્કુ-
અર્ટ વેરે પરણી અમ અમીરતેની પેઠે ૮માં હેન્રી-
ની બેન માર્ગેરેટ ટ્યુડરના વરાનો હતો. તે ઈ-
ંગ્લાન્ડમાં જ નાનેથી મોટો થયો હતો, અને તેના

સ્કાટ લોકોની
રાણી મેરી લાર્ડ
૬૧ મે ૧૨૬૭,
સને ૧૫૬૫

કુટુંબીય્મા લેનોકસો નામે આજખાતા હતા તે ખડું મુદતથી
કાયલિક પથમાં હતો આ વખતે સ્કાટલેન્ડમાં કાયલિક અમી
રેનું જોર વધ્યું હતું, તેથી મરેને સ્વદેશ જોડી આલ્યા જવું પડ્યું
કોઈ પ્રસંગે મેરી તથા ડાન્લે ઇંગ્લાન્ડની ગાદી પડાવી લેવા-
ની કોશીશ કરશે, અમ્મું હવે ઈલિઝાબેથને દેખાયું

૧૨૭ મેરીય્મે પોતાની મેગે પોતાનો યોગ બગાડ્યો ડાન્લે
દુરાચારી ને કમ અકલનો હતો, તેથી મેરી તેનાથી તાકીદે કટાળી

ઈ કાયેલિક ધર્મ ફરી પાછો દાખલ કરવાને, અને ધર્માન્ડની
 છી ધવાને તે આગુર હતી, અને કેવિડ રિઝીએ. કરીને તેના
 થ નીચે એક અગુર કામદાર હતો, તેની મદદ સેઈ પાપ માથે
 યા સ્પેનના રાજા જોડે છુપો પત્રવહેવાર ચલાવતી હતી રિ
 ઝીએ. ઈટાલીનો વતની હતો મેરી ડાન્સેનો ગભ્યાભિષેક કરવા
 નહિ તેથી તે ઘણા ગુમ્મ થયો, અને તેને રિઝીએના ઉપર બહુ
 દાર હતો, તેથી કેટલાક પ્રોટેસ્ટન્ટ અમીરો જોડે મળી તેણે એક
 વતણ મધ્ય એ અમીરો હોલીરૂડના મહેલમા રાણીના દિવાન
 માનામા દાખલ થયા, અને રિઝીએને ગણીની હજૂરમાથી
 રિઝીએ નો એથી જઈ દાદર પર ઠાગ કર્યો ત્યારજોડે તેઓએ
 તા ૮ મી મહેલના દરવાજાનો કબજો કર્યો, એમણે મેરી
 ય સન ૧૫૧૬ તેમને હાથ પડી રાણીએ સર નમતા મુક્યા,
 અને ડાન્સે જોડે ફરી પાછો મ્નેહ બાધ્યો, પરંતુ
 તાના મનમા ગાઠ વાળી રાખી ત્રણ મહીના પછી સને ૧૫૧૬ ના
 જૂની ૮ મીને રોજ તને પેટ પુત્ર પ્રસવ્યો, તે તેની પાછળ ગા
 પર બેસનાર તેના વારમ થયો પુત્ર થવાથી તે એલિઝાબેથ
 તા વધારે સરમ ગણાઈ
 ખીજા નવ મહિના લગી સધળું રાન્ત રહ્યું પરંતુ ત્યાર પછી
 કે દુઃખદાયક બનાવ બન્યો ડાન્સે મારો પડ્યો, અને મેરીને
 તે માટે ચિન્તા થઈ હોય એમ જણાયું હવા ફેર સાથે તેને એ
 નબરો નગર બહાર હોલીરૂડના મહેલની પડોરામા કુર્કે-એ
 હડ નામના જૂના મઠમા તે લાવી અહિં એક દિવસે સાજના
 ન્યેની તહેનાબમા એક જીવાન ખીજમતદાગને ગખીને હો-
 રૂડ મહેલમા કોઈએક નોકરના લમની ખુશાનીમા નાચ થતો
 હતો તેમા તે ગઈ મધરાત પછી ગુરત બચકર બ-
 ડાકો થયો, તેથી આખુ શહેર ધ્રુજ ગયું કુર્કે-
 એ હોડનો મઠ સુરંગ કુટવાથી ઉડી ગયો, અને
 ડાન્સે તથા ખીજમતદાગ ઉડીને પાસેના ખેતરમા
 એ ના પડ્યા રાણીને આબિષે ને તાથી કાઈ માહિતી હતી કે

ડાન્સેનું ખુન
 મી ફક્ત આરો
 ૧૫૧૭

નહિ, તે કોઈ કહી રાકતું નથી; પરંતુ એ કંઈ જેમ્સ હેયબર્ન નામના એક હિંમતવાન ને માલવગરના તરણુ અમીરને હાથે થયું હતું તેનો કાંઈ સંશય રહેતો નથી ત્રણ મહિના પછી સને ૧૫૬૭ ના મે મહિનાની ૧૫ મી તારીખે મેરીએ તેની ગેરે શાંતિ કરી જેમ્સ હેયબર્ન, આરથેલનો અર્થ હતો.

ધણા લોકો રાણીને નિર્દોષી ગણતા, તથાપિ આખા રુકાટ્ટાંડને આ હત્યાને લીધે તેના ઉપર યરથરો છુટ્યો. અમીરોમાથે લડવાને લશ્કર બેસુ કરવામાં તેણે એક મહિનો ગાળ્યો, પરંતુ લડાઈના પ્રમંગ આવ્યો ત્યારે તેની તરફથી કોઈ લડવા રહ્યું નહિ. આરથેલ નાશીને આઈની બેઠમાં ગયો, ને પાછળથી ત્યાંથી નીકળી ડેન્માર્ક જઈ મરણ પામ્યો. મેરી ડેડ પદાર્થ અને કિન્ડેસ પરગણાના લાકુલેવન સરોવરની મધ્યમાં એક મજબૂત કિલ્લામાં કેદી થઈ રહી. અમીરોએ ગાદી છોડી દેવાની તેને

મેરી નાશીને ફરજ પાડી, અને તેના બાળકુવર ૧૬૩ જેમ્સનો ઈઆઈઆઈ, મા- રાજ્યાભિષેક કર્યો. અર્થ મેરી રાજ્યમુક્ત થયો.

એક વરસ વીત્યા બાદ મેરીએ બંદીખાનામાંથી નાશી જઈને એક લશ્કર જમાવ્યું, પરંતુ ગ્લાસગો નગરની થડમાં લાન્ગસાઈડ ગામ આગળ લડાઈ થઈ, તેમાં તેનો પરાજય થઈ જવાથી ૯૦ મૈલ થોડો મારતી સાહેબે અખાત આંગળીને કાલાઈલ નગરમાં તે બરાઈ બેઠી. રમતામાં તે માત્ર થોડો ફેરબદલ કરવા જોડોજ વખત થોભી હતી.

પોતાની હરિક રાણી ઈંગ્લાંડમાં આવીને રહે એ વાત એલિઝાબેથને મન કદી રમતી નહી. ગયા વર્ષમાંજ એલિઝાબેથને લખતખંની તથા પોતે મરી ગયા પછી ગાદી કોને આપવી તે બાબત પાર્લામેન્ટ જોડે તકરાર થઈ હતી. પ્રજાની સમૃદ્ધિ જેમ જેમ વધતી ગઈ, તેમ તેમ કામન્સની સભા વધારે વધારે નીડર થતી ગઈ. ગામડામાં રહેનારા ગૃહસ્થ લોકો પાર્લામેન્ટમાં બેઠક

મેળવવાનો લાભ કરવા લાગ્યા, અને મળામદો આડોરાપાડોરામાં વસનારા લોકોની દાદ રજૂ કરવાનું કામ પહેલાની માફક પેમા ન લેતાં મક્ત કરવાને તૈયાર થતા એ માણસો સ્વતન્ત્ર હોઈ પોતાના

ઉક્ત પાર-
મેન્ડ વધારે બન-
વાન થાય છે

હકોપર લક્ષ આપતા મેરીને પુત્ર અવતર્યો કે તરતજ એ સભાસદો રાણીના મુઆ પછી ગાદી કેને આપવી તે બાબતનો નિકાલ આણવાને તેને ફરીને જોદ કરવા લાગ્યા, અને એલિઝાબેથે

તેમને કડક સદેશો મોકલી કહાબુકે આ બાબત તમારે મારી મુન્સફીપર રહેવા દેવી, ત્યારે વેન્ટવર્થ નામના કોમન્મની સભાના એક મેમ્બરે હીને મવાલ કયોં કે આમ બોલવું આપણી મ્યાધી- નતા વિરુદ્ધ નથી શું? છેવટે રાણીએ વચનો દેઈને તેમને શાન્ત પાડ્યા, ત્યારે તેમણે આપણાંડ ખાતે લગ્ગર મોકલવાના અર્થ બદલ જોઈતું નાહું ઉધરાવવાની તેને સંમતિ આપી. ૧૫૧૫ ની માનવી શાન એા નીલ નામના બહાદુર ને નિપુણ સરદારની સર-

શાન એા ની-
લનું વિગર,
૧૫૧૫ ૧૫૧૭

દારી નીચે આપણાંડમાં હમોક ફિગુર મચી ગયું હતુ, પરંતુ પેસા તથા માણમના જોરથી સને ૧૫૧૭માં મર ફિલિપ્પિસીડનીએ તે બંડ બેસાડી દીધુ, અને તે દેરામા શાંતિ થવાની કાંઈક આશા પડવા લાગી.

એજ મમયપર મેરી સ્ટુઅર્ટ નાશીને ઇંગ્લાંડ આવી તેથી એલિઝાબેથને માથે નવાં મંકટ આવી પડ્યાં. મેરીનું શું કરવું, એ મવાલ ઉત્પન્ન થયો મેરીની માગણી એ હતી કે મને લગ્ગર આપી સ્કોટ્લાંડ પાછી મોકલવી, પાતો બિન હરકતે ફ્રાન્સ જવા દેવી. પાછલી માગણી મંજૂર કરી રાકાઈ નહિ,

મેરી ઈગ્લાડમાં
કેવી તરફિ રહેછે,
૧૫૧૮ ૧૫૮૭

કેમકે મેરી ફ્રાન્સ જઈને રહે તો ફ્રેન્ચ લોકોના કબજામાં સ્કોટ્લાંડ પાછુ જઈ પડે. મેરીને સ્કોટ્લાંડમાં પાછી બોલાવી લેવડાવવાના તેણે

મરે જોડે પ્રયત્ન કર્યો ખરો, પરંતુ મરેએ માન્યું નહિ, અને મેરી

તથા બાથવેલ વચ્ચેના કાગળો રજૂ કર્યા એ કાગળો બનાવટી નહિ હોયતો મેરીએ પોતાના ધણીની હત્યા કરવાનું તરકટ ગમ્યું હતું, એવું તે ઉપરથી પૂરવાર થતું હતું એલિઝાબેથે તેને ઈંગ્લાંડમાં નજરકેદ રાખી ત્યાં તેને પ્રથમ એક ગામમાં મુકામ આપી પાછળથી ખીજા ગામમાં લેઈ જઈ રાખી

મેરીને કેદ કરી રાખી તેમણે કેટલાક એલિઝાબેથને નિંદે છે, ત્યાં ખીજા કેટલાક અત્યાર પછીના ૧૮ વરસમાં એલિઝાબેથની સાથે જે જે કાવતરા થયા તે મધ્યમાં મેરી મામિલ થઈતે મટે તેને દોષિત ગણે છે અને બાસે છે કે એ બેઉ રાણી પૈકી હરેકે જે

પ્રકારનું વર્તન કર્યું, તેથી ઉલટું કરવાનો મભવ મેરીને એલિઝાબેથ

હતોજ નહિ મેરી કાયલિક હોઈ કાયલિકોના હિતનું ચિંતન કરતી, તેથી ઈંગ્લાંડની ગાદી બચાવી પડવાનું બની આવે ત્યારે તે પ્રમાણે કરવામાં કાઈ શુન્દે નથી એવું તે માનતી એલિઝાબેથે લોકોનો બાવ જોઈને પોતાની ફગ્ગ ગણી હરેક પ્રયત્નવડે રાણીપદ ટકાવી રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો બેઉ રાણીઓના સ્વભાવમાં તફાવત એ હતો કે એલિઝાબેથ કરડા સ્વભાવવાળી છતાં હમેશા પ્રજાનું ભલું કરવા તરફ પોતાનું બક્ષ લગાડતી, ને એથી તેની મરસાઈ થતી મેરી માહક ને પ્રેમાળ હતી, તથાપિ મનોવિકારની લગામ હાથમાં નહિ રહેવાથી તેણે પોતાના સુભાગ્યનો ભગ કર્યો જ્યારથી તેણે પોતાના ધણીના મારા પેરે લગ કર્યું, ત્યારથી તેનું કામ કથળી ગયું

આ બધા મમયમાં એલિઝાબેથે ધણી અખરદારી વાપરી પર દેરો જોડે વિગ્રહો યતા ખાખ્યા પણ એ કામ દિનપરદિન મુશ્કેલ થતું ગયું જે વખતે મેરી સ્ટૂઅર્ટ નાશીને ઈંગ્લાંડ

નેપલ્સના લેા
કે.૩ ડિસેમ્બર ૧૫૬૮

ડમા આવી તેજ સમયપર હોવાંડ, ઝીવાડ અને ફ્લાંડર્સના લોકોએ આરેન્જના વિલિયમની સરદારી નીચે જોગ થઈ પોતાના જૂનમગાર હકોમાં સાથે લાખો ને

સપ્ત ઝગેડો રાફે કર્યો. એ હોકેમો રૂથેન દેગના હતા. લોકો વઢવા, હેરાન થયા, અને જુએ પીડાયા છેવટે પુસ્તાઓ તોડી પાડી તેમણે દરિયાનું પાણી દેરામાં દાખલ કરી દુશ્મનોને હેગન કરી હાંકી મૂક્યા. આ ઝગડાની દરમ્યાન ઇંગ્લાંડની ગાદી પર કાયેનિક રાણી હોત તો ૨ જ ફિલિપને કાવદો થાત.

એલિઝાબેથ આ ઝગડામાં ગમે તે એક બાબત પર ઉતરવાનું માંડી વાળે, એ બનવું ઘણું મુશ્કેલ હતું. તેની પોતાની કૌન્મિલમાં બે મત ચાલતા. સેસિલ અને પ્રોટેસ્ટન્ટ અમીરોની ઇચ્છા ને ધર્મી-ડના લોકોને મદદ દેવાની હતી. નાર્થેકના ડયુકના અને કાયેલિક ઉમરાવોના મનમાં રૂથેન જોડે સલાહ કરી એલિઝાબેથના પછી મેરીને ગાદી આપવાનો ઠરાવ કરાવવાનું હતું. રાણી એ એ બંને પક્ષને સમાન રાખવાની કોશિશ કરી, પરંતુ કાયેલિક અમીરો અચીરા થયા નાર્થેક વેરે મેરીને પરણાવવાનું કાવતરું થયું. તે પકડાઈ ગયું અને નાર્થેકને ટાવરગઢમાં મોકલાવી દીધા કે ગુરત મેરીને છૂટી કરવાની ધારણાથી વેરુએર્સાંડ અને નોર્થમ્પ્ટર-લાંડના અર્લોની સરદારી હેઠળ ઇંગ્લાંડની ઉત્તર-માં ફિગૂર ઉઠ્યું. અમીરોનો પરાજય થવાથી બળવાખોરો સ્કોટ્લેન્ડ નાશી ગયા, અને હસેંથી વધારે માણસોને ફિગૂરી ઠરાવી દાર કર્યા.

ઈંગ્લાંડના ઉ-
ત્તર ભાગમાં તો-
ફાન, ૧૫૨૨,
૧૫૬૬

હજીપણ કાયેલિકોને નિરાન્ત વળી નહોતી ખીજે વરસે એપ્રિલે સને ૧૫૭૦ માં પોપ ૪ થા પાપસે એલિઝાબેથને જમાત બહાર મૂકી તેની પ્રજાને સેવકપણાની ફરજમાંથી મુક્ત કરી, તેના બદલામાં કાયેલિકોની વિરુદ્ધ વધારે સખ્ત ધારા કરવામાં આવી. એ આરસામાં નાર્થેકના ડયુકે રૂથેનના ફિલિપ કને રિડોલ્ફી નામે

એક ગામને છૂટી રીતે મોકલી એલિઝાબેથને કેદ કરી મેરીને
 ગાદીએ બેસાડવા માટે ઇંગ્લાન્ડમાં લઈ ગઈ એક
 ટૂકડી મોકલવાનું કહાવ્યું પણ એ વાત પમદ કરી
 અને ખરબસાર કાવતગજોરોને નાણું મોકલી
 આપ્યું પરંતુ લોર્ડ બર્લોને આ છૂપા કાવતરાની
 ખાતમી આગળથી મળી હતી, તેથી સ્પેનનો મ-
 રદાર આપણા કાઠજ કરી રાખ્યો નહિ નારાકરને ૧૫૭૭ ના જૂન-
 નની ૨૭ તારીખે ગરદન માગવામાં આવ્યો, અને સ્પેન દેશના
 એમનીને ઇંગ્લાન્ડ છોડી જવાનો હુકમ થયો. પાર્લામેન્ટે રાજ-
 દ્રોહના ગુના બદલ મેરીની તપાસ ચલાવવાને એલિઝાબેથને ઉ-
 રકેરી, પરંતુ તેમ કરવાને તે હજી રાજી નહોતી

એ પ્રમાણે એલિઝાબેથને ઉપલાવી પાડવાની તજવીજ સ્પેન
 તરફથી જારી રહી, તથાપિ પ્રથમ આન્જુના ડ્યુક જોડે અને
 પાછળથી તેના નાના ભાઈ જોડે લગ્ન કરવાની દરખાસ્ત કરીને, એ-
 લિઝાબેથે હજીએ ફ્રાન્સને પોતાના કબજામાં રાખ્યું હતું પરંતુ
 એ આગમાં ફ્રાન્સ ખાતે એક બચકર બનાવ બન્યો કેન્ય
 રાજની મા નામે કાયેરિન ડી મેડીસીએ અને ગાર્થઝ નામના
 કાયલિડ લોકોએ, હુગેનો લોકોનું પ્રબળ અત્યત વધતું જતું
 જોઈને ડરી જઈ પેરિસના હયાત લોકોને તેઓની સામાયવાને
 ઉચ્કેર્યા સને ૧૫૭૨ ના આગષ્ટની ૨૪ મી તારીખે સત્ત બર્થો-

લ્મ્યુની કતલ થઈ, તેમાં સર્વે હુગેનો આ-
 ગેનાનોના પેરિસમાં ઘાત થયો, અને એવા ગામે-
 ગામ ફેલાયો, તેથી કરીને એક લાખથીએ વધા-
 રે હુગેનો લોકોના જન ગયા કાયેનિક લોકોની

આ બચકર ફતેહથી એલિઝાબેથ અને તેની પ્રજા હબકી ગયા.
 આટલું થયા છતાંએ એલિઝાબેથ પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોના પક્ષ હમણા
 ઉઘાડે છેલ્લે કરી રાખી નહિ નેધરલેન્ડના લોકોએ સને ૧૬૪૫ મા

સત બર્થો મ્યુ
 ની કતલ તા ૨૪
 આગષ્ટ સને ૧૫૭૨

તેને પોતાના દેરાની ગાદી સેવાનું આમંત્રણ કર્યું ત્યારે તેણે ના પાડી, તથાપિ મદદ ઘાખત તેઓને કેટલુંક ડબ્બ મોકલ્યું.

૫૨૭ પોતાની પ્રજાને એ સોડોની મનરે જવાની તેણે મનાઈ કરી નહતી. લડનના વેપારીઓએ ચોરે-જોરેના વિલિયમને પાંચલાખ પૌંડ મોકલ્યા, અને પાંચ હજારથી વધારે જુવાન અંગ્રેજો બહુ દેરાબક્ષની મદદે દરિયા ઓળંગી નેધર્લેંડ ગયા ને ખીજા કેટલાએક પોતાનાં વહાણમાં બેસી દરિયા પર નીકળી પડ્યા.

તેઓના ટોળા આનંદમાં હરતા ફરતા રહેતા અને ફ્રાન્સનાં વેપારી વહાણો પર તૂટી પડતાં. એ સોડોને દરિયાઈ કૂતરાનું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. તેમનાથી આનંદ છેક ઉબરાર્થ ગઈ હતી એ

નેધર્લેંડના
સોડોને
મદદ કરે છે

આયિઆઓ જોડી નેધર્લેંડના સોડોના હિતની તેટલીજ લટકાટની કાળજી ગાખતા હતા એમ જણાય છે. તરી ફ્રાન્સના જ ભાગો પરથી સોનું વિગેરે કિમતી ખજાનો મળતો, તે ભાગોના ધણી રહેતા અને પોર્તુગાલના સોડો હતા. મને ૧૫૭૨ માં ફ્રાંસિસ ડેક નામના રેવન ૫૨૭૭૭૭૭૭ કોઈ એક પાદરીના ઇકગ્રામ વહાણ હં-

કાગી રહેતા તામાના દક્ષિણ અમેરિકામાં જઈ સોનાથી ભરેલા વહાણો લઈ લીધાં. સને ૧૫૭૭ માં તે ફ્રાન્સે ગયો, ત્યારે પણ તેમજ કર્યું ફ્રિલિપે તેનું વેગ વાગવાના કસમ આપ્યા, તેનું ખાસ કાળુ તો એ

ઈગ્રિજ આયિઆઓ
એનના રહેતા
વહાણો ફોટો

હતું કે ઇંગ્લાન્ડના સોડોએ ફ્રાન્સે વીર તરીકે આવકાર દીધો, અને એલિઝાબેથે તેને નાઈટની પદવી આપી હતી. ૫૨૭ ફ્રિલિપે ખીજાં ઘણાં કામો હાથ ધર્યા હતા, તેથી આઠ વરસ એમને એમ વહી ગયાં. ત્યાર કેડે એલિઝાબેથે નેધર્લેંડના સોડોને મદદ કરવાને સીસ્ટરના અર્જને છેવટે મોકલ્યા, અને સને ૧૫૮૫ માં ૨૫ વહાણ આપી રહેતા તામાના અમેરિકાની સફરે જવાના ફરીથી ફ્રાન્સે રજા યગાધી લડતા ભરેલા વહાણો સંઘતે પાછો આવ્યો,

તે વખતથી ફિલિપે ઇંગ્લાંડ સાથે લડાઈની ખરેખરી તૈયારી કરવા માંડી. પરંતુ ‘સ્પેનનો આર્મેડ’ નામનો પ્રખ્યાત હથિયાર બંધ કાફલો તૈયાર કરતાં તેને ખીજા ત્રણ વરસ લાગ્યાં, તે મુદતમાં ખીજા બહુ વાત બની.

કેટલોક વખત યયાં ઇંગ્લાંડના ધણા જીવાન કાયલિકો ફ્રાન્સના કુવર્ધ નગરમાં ખાસ કેળવણી લેઈ ઇંગ્લાંડમાં ધર્મ ફેલાવવાના કામ માટે તૈયાર થતા હતા. એ માણસોનો દૃઢ વિશ્વાસ એ હતો કે સોક્રા પાપનો અધિકાર પાછો ગ્રહણ કરે તોજ દેરાની મુક્તિ થઈ શકશે. સને ૧૫૭૬ માં તેઓએ છૂપી રીતે ઇંગ્લાંડમાં બધે ફરવા માંડ્યું, અને ઉપાસનાની ક્રિયા કરીને કાયલિક ધર્મની અનુકૂળ પાછી ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ઇંગ્લાંડની સરકારને એ ઉપદેશકોનો ભારે ડર લાગ્યો, તેથી ત્યાં ત્યાં દીકામાં આવ્યા, ત્યાં તેમને કેદ કર્યો, અને આવતાં, વીસ વરસમાં તેઓની મોટી

સંખ્યા મારી ગઈ. એ અરસામાં સ્પેનના લોકોની અટપટ ભરી હતી. સને ૧૫૮૩ માં ઈલિઝાબેથનો ધાત કરી મેરીને ગાદી ઉપર બેસાડવા સાથે ફ્રાન્સિસ ઓગર્માનનો શિરચ્છેદ થયો,

કાયલિક ઉપદેશકોએ ઇંગ્લાંડમાં આગમન, ૧૫૭૬

પણ ઇંગ્લાંડના આગેવાન માણસોને સંપૂર્ણ ભય લાગ્યું કે કોઈ દહાડે રાણીની હાનિ જરૂર થશે. તેકપરથી તેઓએ સને ૧૫૮૪ માં એક મંડળી સ્થાપીને પાર્લમેન્ટની મંજૂરીથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જે કોઈ રાણીની વિરુદ્ધ કાવતરું કરે તેની, તેમજ જે માણસના લાભ અર્થે કાવતરું કરવામાં આવે તેની પાછળ પડી પ્રાણ લેવા.

રાણીને રક્ષણ કરવાને મંડળી ધર્મ, સને ૧૫૮૪

એક મંડળી સ્થાપીને પાર્લમેન્ટની મંજૂરીથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જે કોઈ રાણીની વિરુદ્ધ કાવતરું કરે તેની, તેમજ જે માણસના લાભ અર્થે કાવતરું કરવામાં આવે તેની પાછળ

રાણી મેરીને આથી ચેતવણી મળી હોય એમ એકદમ જણાઈ આવે છે. એ કસરનામા ઉપર મેરીની પોતાની સહી લીધી હતી. ત્રણ વરસ કેડે સંસ્થાનના કામદાર સાથે ફ્રાન્સિસ બોર્ડિસગહાએ

એસી અખર મેળવી કે, કેદખાનામાં લાંબી મુદત સડવાથી કંઠાળી જઈને તથા ત્રામ પામીને મેરીએ ખીજી તરકટ કરવાની કબૂલાત

આપીછે. એ તરકટનો આગેવાન આન્ધની બેબિ-

સ્કાટ લોકોની રા-
ણી મેરીના શિર-
ચ્છેદ, તા ૮ મી ફેબ્રુ-
આરી, સને ૧૫૮૭

ગટન કરીને કોઈ એક તરણ પુરુષ હતો. પહેલાંની માફક રૂબેન તરફની ઉશ્કેરણીથી એ કાવતરું યથું, તેણે મેરીના પ્રાણ લીધા હતા. નોર્થામ્પટન પરગણામાં ફોર્ધરિંગે કિલ્લામાં મેરીને કેદ રાખી

હતી. ત્યાં અમીરના મંડળની સમક્ષ તેની તપામ આવી, તેમાં પૂરાવા રજી થયા. મેરી આરોપી હતી તેથી પાર્લામેન્ટે સને ૧૫૮૯ ના નવેમ્બરમાં તેને ફેલાંત દંડની સજા ફરમાવી. હવે પછી કાવતરાંનો પ્રવાહ અટકશે, એમ ધારીને લોકો ખુરા થયા, અને લંડનના મોહો-લ્લાએ ખુરાબીની નિરાળી તરીકે સજાગાવેલી તાપણીના તેજથી ઝગઝગી રહ્યા.

પરંતુ ફ્રાંસી દેવાના હુકમ પર સહી કરતાં એલિઝાબેથે ધણી વિનંત્ય કર્યો. આખા યુરોપની નિન્દાના તેને ડર હતો. અંતે તેણે હુકમ પર સહી કરી, અને સને ૧૫૮૭ ના ફેબ્રુઆરીની ૮ મી તારીખે તે સ્વરૂપવાન ને દુર્ભાગી સ્કાટ લોકોની રાણી ફ્રાંસીએ ચઢી. મગતી વેળા તેણે પોતાની સખીએને કહ્યું કે રડરો મા! એમ હું તમને ફરમાવું છું. મારા સર્વે મિત્રોને અખર કરજો કે કાયદિક ધર્મ પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી મેં દેહ છોડીછે.

ધસારો કરી નૌકાસૈન્યનો ઘોડોક ભાગ બાળી મૂક્યો, અને ઇંગ્લાંડના પુબ્કળ ખાતગી ગૃહમંત્રીએ પોતાને ખર્ચ લડાઈના વહાણો તૈયાર કર્યા અને ચઢાઈનો દહોડો આવ્યો ફિલિપના મહાન

સ્પેનનું નૌકાસૈન્ય
ચ. ૧૮૫૨ ભય છ
તા ૧૨ મી જુ
લાઈ સને ૧૫૮૮

સરદાર પારમાના ડચુકે નેધરલેન્ડમાં ૩૦,૦૦૦ માણસની સ્પેનિશ ફોજનો જમાવ કર્યો, અને નૌકાસૈન્ય આવી પહોંચે કે તુરત ઘરિયાપર જઈ તેની બેગા થવાને તૈયાર રહ્યો ફિલિપે સને ૧૫૮૮ ના જુલાઈ માસની ૧૨ મીને રોજ એડિના સિડો-

નિયાના ડચુકની સરદારી નીચે એકસો એમગણીસ જહાજનો પ્રમુદ કાફલો રવાના કર્યો ફિલિપને ભરોસો હતો કે ઇંગ્લાંડના મધળા કાયેલિકો મારી મદદપર રહેશે, પરંતુ તેની ધારણા ઝાટી પડી જુલાઈ મહિનાની ૧૮ મીને રોજ કોઠે કોઠે પ્રગટાવેલા ભય સ્પષ્ટક તાવણાથી અબ્બર ફરી વળી કે નૌકાસૈન્ય આવેછે, એટલે તગતજ આખા ઇંગ્લાંડમાંના પ્રોટેસ્ટન્ટ તેમજ કાયેલિક લોકો પોતાના દેરાનું અને રાણીનું સગક્ષણ કરવા કમર કસી ઉભા થયા લોર્ડ હાવર્ડના તાબામાં પ્રકત ૮૦ જહાજ અને ૮૦૦૦ ખારવાએ હતા, તથાપિ તેઓની સરદારી લોર્ડ હેન્લી સીમર, પ્રોબિશર, ડેક, અને હોર્કિસ જેવા બહાદુર વીરોએ લીધી હતી ઇશિએના હનકા વટાણાએ સ્થાનિઅર્ડોના ભારે ખતલાઓને તોખા તોખા

નૌકાસૈન્યના ૫
રાજ્ય સને ૧૫૮૮

પોકરાવી, અને આતરાખાજી બરેલા આઠ વહાણો રાતના સળગાવી કાઢે બદર તરફ ધસડતા મૂક્યા તેથી સ્થાનિઅર્ડ લોકોના જહાજ લગર ઉઠાની દ-

રિએ નીકળી પડ્યા ત્યાર કંડે ઇશિજી કાફલાએ તેઓની મધ્યે ધસારો કરી તેમને પાછા આવતા અટકાવ્યા, અને દારૂગોગા પહોંચ્યા ત્યાં સુધી તેમનાપર તોપોનો ભયકર મારો ચલાવ્યો સ્થાનિઅર્ડોના હાજ ગગડી ગયા, અને તોફની પવન લાગવાથી ડચુકને પાછા સ્પેન જવાને ઠકાવવાડની ઉચ્ચ તરફનો રસ્તો પકડવાની જરૂર પડી

આકુંની બેટાની પડોરામાં વાવાઝોડાનું જોર વધ્યું, તેને લીધે તેમનાં વહાણો ખડકો ઉપર ચઢી ગયાં, અને સ્કાફોલ્ડાં ટના બેટાના કિનારા લાસોથી છવાઈ ગયાં. અગિયાર હજાર સ્પાનિશ્વર્ડો આપર્ણાં ટના કાંડા બહાર મરણ પામ્યા, અને માત્ર ૫૩ વહાણોના બાગેા ટૂટા કાફલો સ્પેનના કોરજા બંદરે પાછો જઈ રાખ્યા. બંધકર નૌકામિન્યનો પરાજય થયો, તેથી ઇંગ્રેજ સાકોનાં દિલમાં હજી ન આભાગની લાગણી પેદા થઈ, તેની છાપ એલિઝાબેથે પડાવેલા નવા શિક્ષાપર મારેલી હતી. તે છાપમાં આ રાખ્યો હતા—‘ઈશ્વરે વાયુ છેડાયો અને તેમ્મી (રાનુમ્મી) છિન્નભિન્ન થઈ ગયા.’

હવે અન્ને એલિઝાબેથને અગાઉને મુકાબલે જોતાં નિગન્ત થઈ હતી સઘળાં રાજ્યોએ તેનો પ્રતાપ પારખ્યો હતો. તેનો કાફલો સાગરોનો સ્વામી હતો. તેની પ્રજા રાજ્યવિરુદ્ધ ચુન્હો કરવાની સર્વે લાલચોથી અજગી રહી હતી, અને પરગળ્યો માથે

મળી તરકટ કરવા કરતાં રાણીને આવીન મહેબુ વધારે બહેતર છે, એવી છેલ્લે ખાત્રી થવાથી કાયેલિકો પણ ઈસીદામ પડી સરકારે મુકરર કૌલા ધર્મમતને બહુધા બહારથી અનુમતીને રહ્યા.

મૌથી વધારે મહેનત આપે એવા લોકો પૈકી ચુરિટન નામે હતા. તેમ્મી અતિપર ગયેલા પ્રોટેસ્ટન્ટો હતા. જીનીવા જઈ આવ્યા પછી અત્યન્ત સાદી ધર્મક્રિયાનોએ અનાદાર કરતાં તેમ્મી શીખ્યા હતા, પરંતુ એલિઝાબેથના અમલમાં ઠીક સાંત રહ્યા.

ફ્રાન્સ દેરામાં ચોથા હેન્રી રાજ્યે પ્રખ્યાત “નાન્ટમનું આચાપત્ર” પ્રસિદ્ધ કરી પોતાની પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજાને નજરમાં આવે તેવી સેવા કરવાની જુદી આપીને યુરોપને સ્વસ્થ કરવામાં ૧૬૬૬ દીવી.

પાછલાં ત્રીમ વસ થયાં ઇંગ્રેજ પ્રજાની ઉન્નતિ બેમાલમપણે ચાલુ હતી તેનાં કૃષ્ણ હવે નજરે પડવા લાગ્યાં. દરિયાપર ઇંગ્રેજ વહાણો ચોમર ફરતી ખેડ કરતા. સર વાલ્ડર રાણીએ ઉત્તર ને દ-

ઈસાનમાં મ-
તલિદ મદી સ-
ચતા થાય છે.

નાન્ટસનુ આ-
ચાપત્ર, તા ૧૩મી
એપ્રિલ ૧૫૪૮.

હિંદુ અમેરિકા પર સાત સ્વારી મોકલી, નવનવા ફોર્સ, તેમજ તમાકુ ને બટાટા ઈંગ્લાંડમાં આણ્યા તેણે વર્જનિયાનું સ્વસ્થાન સ્થાપ્યું તે આબાદ થયું નહોતું, તથાપિ બીજા સસ્થાનો કરવાનો માર્ગ તેથી સુગમ થયો. સર ફ્રાન્સિસડ્રેકે પૂર્વ હિંદ જવાનો માર્ગ પ્રગટ કર્યો, અને ઈંગ્લાંડ તથા હોલ્લાંડ એ બે

ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની, તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બર, સને ૧૫૫૯ દેશોના પ્રજાજન વહાણો પૂર્વ તરફના મૂલકો જોડે વેપાર કરતા થયા. સને ૧૫૯૯ના ડિસેમ્બરની ૧૯ મી તારીખે એલિઝાબેથે પૂર્વહિંદ જોડે વેપાર કરવાને ઉભી થયલી લડની વેપારી મંડળોને પટો કરી આપ્યો. એ મંડળીથી આપણી વિખ્યાત ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનો આરંભ થયો.

આ બાહ્ય વૃદ્ધિની દમોદમ મત અને વિચારની અન્તર્વૃદ્ધિ જારી હતી. હેબી ટચ્ચુડર ગાદી પર બેઠો, ત્યાર પછીના સો વર્ષની સુદતમાં મહાન બનાવો બન્યા, અને અમત્કારિક શોધો થઈ. એ શોધોથી માણુઓના મનની સ્ફૂર્તિ થયા વિના રહી નહતી. કેપર્નિકસ અને ગાલિલિયોએ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે આપણી નાતકરી પૃથ્વી સકળ વિશ્વનું કેન્દ્ર નથી; અને તે સમયમાં નવા પ્રદેશોની શોધમાં યયલી મફરોથી એટું પણ સાબિત થયું હતું કે આપણી એજ નાની પૃથ્વી અસહના લોકોના માનવા કરતાં ઘણી વધારે મોટી અને વિસ્તીર્ણ છે. સોના રૂપાની સમૃદ્ધિવાળો, તથા જાત જાતના લોકોથી ભરપૂર, એવા અમેરિકાખંડની ખોજ થઈ હતી, અને ઈંગ્લાંડમાં નવા ધર્મથી, છાપવાની કળાના ફેલાવાથી, અને ગ્રીક તથા લાટિન ભાષાના અભ્યાસથી ત્યાંના લોકોના મનમાં પ્રૌઢ વિચાર સ્ફુર્વા, તે ચિંતને વિંદી નાંખે એવા ગણપદાત્મક ગ્રંથોમાં પ્રગટ થયા. તેજ પ્રમાણે એલિઝાબેથના અમલના છેવટના ભાગમાં ઇતિહાસનો અભ્યાસ પાછો સતેજ થયેલો જેવામાં આવે છે. આર્મિ બિરાપ પારકરે જૂના ઇગ્રેજ કાળક્રમવૃત્તાન્તોનો મગ્રહ

કરનાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને સર વાલ્ટર રાલીએ જગતનો ઇતિ-
હાસ એ નામના પોતાના મહાન પુસ્તકનો આરંભ કરી આવતા
અમલના વખતમાં તે સમાપ્ત કર્યું. વળી ચોપાનિયાં, નવલક-
થાઓ, અને ટુંકી મુદત ટકે એવાં મર્વે જાતનાં પુસ્તકો પુષ્કળ ની-
કળ્યાં. એ ઉપરાંત સર ફ્રાંસિસ બેકન, અને તેના જેવા બીજા
ગ્રોટા ચંચકારો થયા. બેકને વિદ્યા ને ફિલોસોફીમાં નો જીવ ધાલ્યો.
કવિ સ્પેન્સરે ફ્રેંચી ક્વીન અને સર ફિલિપ્સિડનીએ આર્કેડિયા
નામનું કાવ્ય રચ્યું એ સિડનીને નેધર્લેન્ડમાં અટકી જના સંચા-
રમાં કાગી ધા લાગવાથી મરણ પામ્યો હતો. એલિઝાબેથના સમ-
યના મહિમવિદ્યાકાળમાં કવિઓ અને નાટકકારોનાં જુદાં જુદાં
જુદાં ઉદય પામ્યાં; અને બીજીઓમાં, માંડવામાં, ને આંગણમાં
અથવા આ મધ્ય પર લંડનમાં નાટકરજાઓએ યદિતિમાં તેમની
કવિતા બોલાવી કે તેમનાં નાટકો જાજવાતાં. એ બધામાં શિરો-

જીમ્સિયર, સ-
ને ૧૫૧૪.

મણિ મહાર સેક્રિયર હતો, તે સને ૧૫૧૪ માં

જન્મ્યો હતો. તેણે નાટકો રચી આપણને તેમનું

દાન કર્યું, ત્યારથી ઇંગ્લાંડની તો શું પણ બધી

દુનિયાની વિદ્યાધન સંખ્યા મમ્મદિ વધી છે. મનુષ્યરવભાવનું

માક્ષાત્વ સ્વરૂપ બતાવનારાં એ નાટકો જોડા કહાપણથી અને ગ્રોટ

વિચારોથી ભરપૂર છે, ને તેમની ઇખાસતમાં મામર્ય ધણું છે.

હવે આપણે એલિઝાબેથના અમલના અન્ત તજીક આવવા
લાગ્યા. સને ૧૫૫૮ માં લોર્ડ બર્લાઉ મરણ પામ્યો

બર્લાઉ મરણ
૧૫૫૮.

અને ગણીની આમવાસ જીવાન માણસો બેગા

થયા, તેઓમાં પહેલો સર વાલ્ટર રાલી નામનો

એક બહાદૂર ને નિપુણ પુરૂષ હતો; બીજો બર્લાઉનો પુત્ર નામે રાખર્ટ

સેસિલ તે ડાહ્યા ને મુસદ્દો હતો; ને ત્રીજો એસેકસનો અર્લ

રાખર્ટ કેવરો કરીને હતો, તે ઉદ્ધત ને કડક મિજાજ તરણ હતો.

રાણી તેની જોડે લડતી અને તેને બાળકની પેઠે ધમકાવતી. આ-

ચર્ચાડમા હજી જુના વખતના બંધેડા જરૂરી હતા તેનામા કાષે-
લિકોને મળ કરવાના કાયદા અમલમા આણવાની અને ઈંગ્લેન્ડ
પ્રાર્થના પુસ્તક તથા બક્ષિત પદ્ધતિ જોર જુલમથી લોકોમા લખલ
કરવાની મુર્ખાઈ બરેલી તજવીજ થવાથી ત્યાનો મામલો વધારે
બગડી ગયો હતો એ ઉપરાંત પોપે એલિઝાબેથને જમાત બહાર
કરી, ત્યારે કોનો પક્ષ કરવો, તેની આયરિશને ગમ પડી નહિ.
ઇઝાબેથની સામો બર્જેડો કંગવાને સ્થાનિયર્ડ લોકો તેમને સદા
ઉછેર્યો કરતા

આયર્લેન્ડમા ટિરોનનો અર્લ ઈસ્ટ્રે ઓ નીલ કરીને એક બહાદૂર
હોકોર હતો, તેણે સને ૧૫૮૫મા ૨ જા ક્વિલિયની
મદદ લેઈ દેશો મચાવ્યો. ઈંગ્લેન્ડને આર્મી તગ-
રની થડમા તેણે હાર દીરી તેથી રાણીએ ૩૦,૦૦૦
માણસનું લશ્કર આપી એસેકસને ત્યાં મોકલ્યો

પરંતુ ધણી અવધેડો નડવાથી તથા ખુશામતમા લેવાઈ જવાથી
તેણે ટિરોન જોડે મુર્ખાઈ બરેલી સલાહ કરી, અને માફકત્ય
ડહાપણ બરેલું છે, એમ હું રાણીને સમજાવી રાકીરા એવી
આરા જોર તે એકદમ ઈઝાબેથ પાછો આવ્યો પરંતુ રાણીએ
તેનાપર બહુ કોપામમાત થઈતેને પોતાના મહેલમા કેદ કરી રા-

ખ્યો એથી કરીને ચીઢાઈને તે છાતીના આધા
જીવાનીઆએ પોતાના મિત્રોને બેગા કર્યા, અને

ફિગૂર ઉજી કંગવાની ઉમેદમા લડન કૂચ કરી
ગયો અહિં તેની ઉમેદ તદન નિષ્ફળ ગઈ, અને રાજદ્રોહ કરવાનો
ચુદ્ધો સાખીત થવાથી ૧૬૦૧ ના ફેબ્રુઆરીમા તે ગરદન મરાયો

એ અરસામા લોર્ડ માઉન્ટજેયને આયર્લેન્ડ મોકલ્યો હતો,
તેણે છેવટે સને ૧૬૦૨ ના માર્ચની ૨૪ મીને રૅજ જ ટિરોનને રાણ
લીસા, તે મમયથી આખા આયર્લેન્ડપર ઈઝાબેથનો અમલ મા-
લે છે એલિઝાબેથની પછીના રાજના અમલમા મખ્યાબધ ઈ-

એન્નેને તથા સ્કાટલેન્ડને લીન્ડર અને અલ્સ્ટર પાગણમાં જ-
મીન આ રી વસાવ્યા. તેમણે ત્યાં બદોબસ્ત રાખવાની સરત કરી
હતી એ પ્રેરણા 'લીમ્ક' ને અલ્સ્ટરના થાણાં' ને નામે આજ-

સને ૧૬૦૨ થી
આવડે ૧૬૫૨ થી
૧૬૫૩ અમલ ક-
રેલ

આવ છે. એ વખતથી આવડાંડના ઉત્તર બા-
ગમાંની બે તૃતીયાંસ જમીન પરદેશીઓને હાથ
ગઈ. આ ફેરફારથી ઉપલક આખાદી ધર્મખરી,
પરંતુ ધણે ઠેકાણે અન્ધાશ કરવામાં આવ્યો હતો,
અને હાડવેર બધામાં હતાં, તેથી કેટલાક વરસ
થીત્યાં પછી બારે સકટ ઉપજ્યાં.

હમણા રાજીમરણ પધારીએ પડી હતી તે ખરેખરી પત-
રાજીબાર, ઢગવગરની, અંચળ વૃત્તિની, તથા ધણી વેળા જૂઠું
બોલનારી હતી તે ગાદીપર બેઠી તેવારે ઇંગ્લેન્ડ નખડું ને
ફાટફૂટથી પીડાતું હતું, તથાપિ તેને મજબૂત ને એકત્ર બનાવી
તે મગણ પામી પાઝાંમેન્ટે પણ આડમા હેત્રીના વખતમાં રવા-
ધીનતા શુભાવી હતી, તે પાછી સંપાદન કરી. પુણજ અમીરો
વેપારના ઇન્તિરા રાખી લેકેના પૈસા ઓકાવતા તે ઇન્તિરા ૨૬

ઈન્તર નો વહિ-
વટ નાબૂદ થાયડો,
માફે અકલેબર,
સને ૧૬૦૧.

કગવાનો આગ્રહ તેની છેલ્લી ચાર્લમેન્ટમાં કામનસની
સભાએ કર્યો, તે વારે એલિઝાબેથને નમતીદાર
શુકવાની જરૂર પડી હતી. ઇન્તરદાર અમીર સિ-
વાય ખીજ કોઈને ઇન્તરગની ચીજો (ઉદાહરણ
દાર,) વેચવાનો હક હતો નહિ.

પરંતુ એક બાબતમાં એલિઝાબેથે પોતાનો દુરાગ્રહ
છોડ્યો નહોતો પોતાની પછી ગાદીપર કેને બેસાડ્યો તે વાત તે
બાબતીજ નહોતી સને ૧૬૦૩ ના માર્ચ મહિનાની ૨૩ મી તારએ
સાજના તેનો જીવ ક્ષીણ થવા લાગ્યો, તે વખતે
પ્રધાનોના પૂછવાથી તેણે સહેજ ડોકું ધુણાવ્યું, તે
પરથી તેમણે અનુમાન કર્યું કે સ્કાટલેન્ડના પા-
લેમસને પોતાની ગાદીપર બેસવા દેવાની તેની

એલિઝાબેથનો
કાળ તા ૨૪ મી
માર્ચ સને ૧૬૦૩

મરજી છે. માર્ચની ૨૪ મીને રોજ મળસક્રમા તે પ્રતાપી રાણીએ દેહ છોડ્યો.

૮થુડર કુળનો અમલ હવે પૂરો થઈ તેને ઠેકાણે સ્ટૂઅર્ટ વંશના રાજાએનો અમલ રાજ થયો પાછલા સો કરતા વધારે વરમથી

ઈંગ્લાન્ડનું રાજ્ય વધું જતું, તે હાલ યુરોપના રાજ્યોમાં ઉચે દરજ્જે પહોંચી ચુક્યું હતું. સાતમા હેન્રીએ પરમુલકે જોડે વિગ્રહો કરવાનું આટકારીને તથા ઈંગ્લાન્ડના અમીરોને મળખૂત

દાખમાં રાખીને એ જાટાઈના પાયો નાંખ્યો હતો. આઠમા હેન્રીએ તેના પગમાં પગ મૂકી પરાયો અધિકાર ખંખેરી નાંખ્યો, અર્થાત્ ધર્મસમાજ ઉપરની પોપની સત્તા ઉડાવી દીધી. એડ્વર્ડ અને મેરીના તોફાની અમલથી આગેવાન પુરોષોમાં સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાની આતુરતા પ્રગટ થઈ, અને ધર્મને બહાને થતા જુલમપર તિરસ્કાર પેદા થયો. એલિઝાબેથ ચોમર સજગી ઉઠેલી ધર્મવિગ્રહની આગથી પ્રભવો બચાવ કરી તેમને બળવાન અને આખા દેશવાની જોગવાઈ કરી આપી વેપાર વણજ બાંહેગો થયો, જેની મુધરી, અને મુખસર્પતિ વધી સાહસિક વહાણવટીએ દૂરના મહાસાગરો દૂડ્યા અને સમુદ્રોમાં ચોતરફ ધૂમ્મા. એથી કરીને ઈંગ્લાન્ડનું નામ હિંમત અને સાહસની ટોચે જઈ અડ્યું. નવા વિચારોએ અને પ્રસાર પામ્યા યાને માણસોનાં મન પરિપૂર્ણ કરી પ્રતાપિ સાહિત્યને જન્મ આપ્યો. એવું સાહિત્ય આપણા સમયમાં પણ કદી થયુંજ નથી તથાપિ જે મગ્કારના અમલ નીચે ઉપર કહેલો સધળો વધારો થયો તે મગ્કારમાં એક ખામી હતી. ધણુ પાર રાજ્યકર્તા રાજા કે રાણીના સ્વભાવ ઉપર તે મગ્કારના સારા નાશાપણો તદ્દન આધાર હતો. ગાદીપતિ રાજા કિંવા રાણી ડાહી ને રાક્ષિમાન હોય, ત્યાં લગી તે બધું ઠીક આવડતું, પરંતુ એડ્વર્ડને મેરીના અમલ જોતાં એક વાત, ૨૫૮

થઈ હતી, તે એ કે આપજીવી બરેલી રાજસત્તા એવીતો બળવાન
હોયછે કે તેનો અધિકાર વગર વિચારે વખરાયછે, ત્યારે આપ
રાજ્યમાં બળબળાટ થઈ જાયછે. એલિઝાબેથની પાછળ મા-
દીપતિઓ થયા, તેમણે ડહાપણપૂર્વક રાજ્ય કબ્જું નહિ, તે કારણથી
આગળ જતાં આપણે જોઈશું કે તેઓને પાર્લામેન્ટ અને પ્રજા
સાથે જમડો થયો, અને એ જમડાને લીધે માહેમાહેની વઠવા-
ટથી અને વિપત્તિથી ઇંગ્લાંડ ફરીથી એકવાર ઇખબિખ
થઈ ગયું.

भाग ६ ठो.

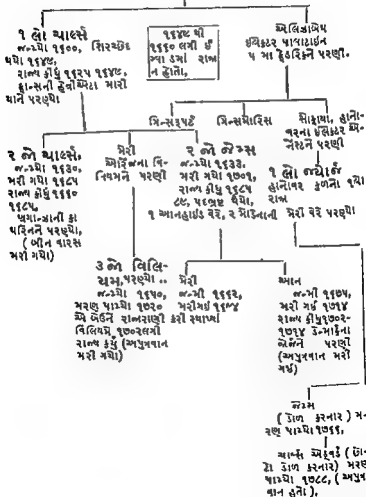
आपअस्तियारवाली राज्यसत्ता विरुद्ध झगडो.

सुप्रीमट्रिब्युनल गादीपतिव्यो।

धुलाडनो १ लो जेम्स (स्काटला-डनो १ ठो.)

न-म्यो १५६९, भरलु पाव्यो १६२५, रान्य क्रीधु १६०३-१६२५

उ-माईनी आन वेरे परल्यो

પ્રકરણ ૧૬ મું.

ગાદીપતિનો વિશેષ અધિકાર, અને પાર્લમેન્ટ.

૧ લો જેમ્સ, ૧૬૦૩—૧૬૨૫

એલિઝાબેથે દેહ છોડી કે તરતજ કૉન્સિલે સ્કાટ્લેસાંડના છા જોમ્સને બોલાવવાને એપીઓ કહાડ્યો. એ જોમ્સ ડાન્લે તથા મેરી સ્ટુઅર્ટનો પુત્ર, અને ૭ મા હેન્રીની વડી દીકરી માર્ગરેટનો પ્રૌત્ર હતો. આઠમા હેન્રીએ પોતાના વસીયતનામામાં માર્ગરેટનો હક ઊરાડી દીધો હતો, તથાપિ જોમ્સ રાજા નજીકનો વારસ હતો (૨૧૮ થું પાનું જુઓ) એટલુંજ નહિ, પણ તેને પ્રજાએ રાજા તરીકે પસંદ કર્યો હતો. એથી કરીને સ્કાટ લોકોની બિબ્બવાણી અન્તે ખરી ઠરી (૧૨૩ થું પાનું જુઓ), અને સને ૧૬૦૩ ના જૂલાઈની ૨૫ મી તારીએ સ્કાટ્લેસાંડના ૬ થા જોમ્સનો બેસ્ટમિન્સ્ટર દેવળમાં રાજ્યાભિષેક થવાથી સ્કોટલેન્ડના પવિત્ર શીલાસ્થાનપર સ્કાટ રાજા ફરીથી એક વાર બેઠો, ને ઇંગ્લેસાંડના પહેલા જોમ્સ તરીકે તેની દુવાઈ ફરી.

જોમ્સના અમલમાં ઘણા જાણવા જોગ બનાવો કાંઈજ બન્યા નથી, તથાપિ તેની કારકીર્દી અગત્યની છે; કાગણુકે પાર્લમેન્ટ જોડે નિરન્નગ તકરાર કરીને તેણે પોતાના દીકરા ૧લા આર્લ્સના દુ ખદાથી અમલની આગળથી પાળ બાંધી. જોમ્સ જાતે નબળો માણુસ નહોતો. તેને નદારે રાજા કહેવા કરતાં આડે માર્ગે દોરાયેલો હતો એમ કહેવું એ દીક છે. સાધારણ બાબતોમાં તે જોઈએ એવો ચતુર હતો. કળણવાળા પ્રેમો સુધારીને, પડતર જમીનનું બેડાણુ કરીને, કેવળ પરદેશો

જોડેના વહેવાર માટે ટપાલ ખાતાની સૌથી પહેલી સ્થા-
 ૧ લા નસતુ પના કરીને, તથા રૈરામી વણાટ અને રૈરામ-
 ના કીડા ઉછેરવાના ધંધા જેવા પ્રબળ ઉપયોગી

કસબને ઉત્તેજન આપીને તેણે ઇંગ્લેન્ડને આભારી કર્યાછે. તેણે
 ઇંગ્લેન્ડ લોકોને પૂરા ઝિંજીરમાં નહોતા, અને ઝિંજીરખવાનો સંભવ
 પણ નહોતો; કારણકે તેના મગજમાં એવી ધમડી હતી કે માર
 ૩૬૫૫૫૫ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, તથા ઇંગ્લાંડમાં આવ્યા ત્યારે તેનું વય
 છત્રીસ વર્ષનું થઈ ચૂક્યું હતું. તે સ્વભાવે માયાળુ ને મળતાવેડા
 હતા તેના અમલમાં ધર્મસખી ધાતકી સતાવણી પહેલાંની પેઠે
 થઈ નહોતી એ વાત આગળ જતાં જાણવામાં આવશે. પરંતુ
 તેની રીતભાત અનાડી ને રાજને જાણે નહિ એવી હતી, અને તેને
 ખીભત્સ ઠોકો કરવાનો તથા પોતાની પડિતાઈ બહાર પાડવાનો
 શોખ હતો. તે ધણું વિદ્વાન હતો બહુ મમતી હોઈ કોઈની સલાહ
 તે કાને ધરતો નહિ, તથાપિ તેને ખુશામત વહાલી લાગતી, અને
 પરિશ્રમ કરવાનો અભાવ હતો તેથી કરીને માનીતા લોકો તેને
 સહેલાઈથી નજરમાં આવે તેમ દોરી રાકતા.

વારસાના હકની રૂઢિએ ગાદીના માલિક પોતાને ગણીને તે
 એવું માની બેઠો હતો કે હું ઈશ્વરી હકને અનુ-
 સરીને અમલ ચલાવું છું, અર્થાત્ ઈશ્વરનું આ-

પેલું રાજ્ય ભાગવું છું, એટલે આ લોકમાં કોઈપણ
 ખીજ સત્તાને હું આધીન નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ કાયદા તથા
 પ્રજાપર મારો સ્વતંત્ર અધિકાર વર્તે છે. ટ્યુડર કુળના ગાદીપતિ-
 એ આપખૂદી હતા, ને ૭ મા હેન્રીએ સ્ક્રાચેબર નામની,
 અને એલિઝાબેથે ધર્મસમાજપર હકૂમત ચલાવવા સારું હાઈ
 કમીશન કોર્ટ નામની અદાલત સ્થાપી, તેથી એ મુગટધારીએને
 હાય બારે સત્તા આવી હતી. પરંતુ ૮ મા હેન્રીએ અને એલિઝા-
 બેથે પ્રજાનું સ્વરૂપ પારખ્યું હતું, અને તેમની પ્રીતિ મેળવી હતી.

અધી ઉલટાં જે મેસે પોતાની પ્રજાનાં મન, નકામાં દુબાવ્યાં તેણે પાર્લમેન્ટને દબાવી દેવાની યેચિરા કરી, અને કામન્સની સભામાં અંકવાર કહ્યું હતું કે જેમ ઈશ્વરના સમર્થ અસમર્થપણા વિષે વાંધા ઉઠાવેા એ નાસ્તિકનું કામ છે, તેમ પ્રજાએ તકરાર કરી કહેવું કે રાજા ફલાણુ કરી રોકેછે, ને ફલાણુ કરી રાકતો નથી, એ કેવળ નાને મોડે મોટી વાત કરવા જેવું છે, અને રાજા પ્રત્યે પ્રજાને સંપૂર્ણ તિરસ્કાર જણાવેછે.

આપ્રમાણેનું બોલવું સાંભળીને સ્વતંત્ર મતના ઇંગ્લેન્ડ સોફિને ચીડ મોડેજ, એ વાત એકદમ બક્ષમાં આવેછે. તેઓ રાજાને પૂજ્ય માની તેની ઉપર બાવ રાખતા, પરંતુ સાક્ષીના સમયથી તે અત્યાર બગીમાં પ્રથમ વિઠાન્ન મોટ સભામાં અને પાછળથી પોતાના મુખ્યત્વારદાર પાર્લમેન્ટમાં હરકોઈ નવા ધારાના સંબંધમાં પર્મદ પડે કે 'હા, હા' અને નાપર્મદ પડે ત્યારે 'ના ના' કહે-

વાની ટેવ તેઓને પડેલી હતી. એ સિવાય, જે મેસ

પ્રજાની સ્થિ-
તિ

રાજા ગાંધીએ બોલે, તે વેળા બાંખી મુદત સ્વસ્થતા

બોગવીને લોકો આબાદ થયા હતા, અને મમર્થ

તથા લોકપ્રિય રાજાઓના અમલ નીચે રહેવાને ટેવાયલા હતા.

એવા લોકો બજાહીન ને ડોળડ માકવાળા રાજાને તાબે રહે એમ

સમજવું જ નહોતું ગામડાંમાં ગૃહસ્થલોકો, એકૂઓ, અને મજૂરો

મુખી હતા નગરોમાં વેપારવૃદ્ધિ જારી હતી લંડન રાહેર બહુ

ઝડપથી ચોતરફ ફેલાઈ ગયું, તેથી એલિઝાબેથે નવાં મકાનો થતાં

અટકાવવાની ડોચિરા કરી હતી, અને જે મેસ રાજાએ પોતાના

અમલના દરમ્યાન એ પ્રસંગે લંડનમાં આવી વસેલા ગામડાંના ગૃ-

હસ્થોને તાકીદ આપી કુર્કુન સહ વર્તમાન પાતપોતાંને ગામ જઈને

કામ ધંધે વજગવાનું કહ્યું હતું. એ પ્રમાણે મોટામોટાં નગરોમાં

વસતીનો બરગાજો થઈ જવાથી, અને છાપેલી ચોપડીઓના વિ-

રોધ કરીને ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રસારથી લોકો અનેક વિધેયોપર

સ્વતંત્રપણે વિચાર કરી જાણવા લાગ્યા. અગાઉ આવા સ્વતંત્ર વિચાર મુખ્યત્વે કરીને રાજ્યદારી પુરૂષોમાં અને પાદ્રીઓમાં જોવામાં આવતા. જેવીતેવી ગણતરી પ્રમાણે એ સને ઈંગ્લાન્ડમાં

ચુરિટન લોકો ત્રણ પક્ષ હતા. પહેલા પક્ષમાં ચુરિટન લોકો

હતા, તેઓ જાવિક ને આત્મમંચમાં હોઈ સજ્જત વર્તી આધુન્ય નિર્જનન કરતા મિથ્યા સોગન ખાવા, જુગાર રમવો, મદ્યપાન કરવું, અને માઠાં બાળ્યે રાજના દરબારમાં એવી ખીજ ધણી બદરૂલી ચાલતી તે સર્વેને તેઓ નિષિદ્ધ માનતા. એ લોકો દેવળમાં યતી સધળી ધર્મક્રિયાનો અનાદર કરતા, અને જળ-સંસ્કાર કરતી વેળા કૂમનું નિશાન કહાડવું, તથા ઝળો પહેરવો એ બાબતો દુરસ્ત ગણતા નહિ. ધર્મ એક્યના કાયદાની રૂઢિએ પ્રાર્થના પુસ્તકમાં વર્ણવેલી ઉપાસના વિધિ સિવાય ખીજ કોઈ પણ વિધિ કરવાની મના કરવામાં આવી હતી, તેથી કરીને ચુરિટન લોકો એ વિધિમાં કોઈ કોઈ ટેકાણે ફેરફાર કરવા માગતા. રાજ્યપ્રકરણ સંબધી એ લોકોનો વિચાર જોતાં પાર્લામેન્ટની સ્વાધીનતા રાખવી એવું તેમનું દૃઢ મત હતું. ખીજ પક્ષમાં હાલ જેને

ઈંગ્લેન્ડ ધર્મનું
કળનો પક્ષ.

આપણે હંમેશા ધર્મમાર્ગ કહીએ છીએ તે માર્ગને અનુસરનારા લોકો હતા, ને તેમની સંખ્યા ઘણીજ મોટી હતી. જે લોકો ધર્મ સંબધી બાબતોમાં એ-

લિબરલિયે કંઈલી બ્યવસ્થા કાયમ રાખવાની અને બિરાપોની સ્વચ્છતા પ્રમાણે ચાલવાની ઈચ્છા કરતા તે બધા આ પક્ષના હતા, ને તેઓ રાજની સત્તાને આશ્રય દેનાગ હતા. છેવટ કાયલિક લો-

કાયલિક લોકો

કોનો એક ત્રીજો પક્ષ હતો, તે મુસ્સા સંસ્કાર, અને પોપનો અધિકાર, પાછો ઈંગ્લાન્ડમાં દાખલ કરવાને આગુર હતો.

ઉપના ત્રણ પક્ષને એલિબરલિયે ચતુર્ગધી રાન્ત રાખ્યા હતા. પહેલો જેમસ રાજ તેમની પ્રકૃતિ પારખી રાજ્યો નહિ ને તેમની

સાથે રીતસર વર્તી નહિ. પ્યુરિટન લોકોનું મત ધણુ ખરું સ્કાટ્-
લાન્ડના પ્રોટેસ્ટન્ટ કે પ્રેસ્બિટીરિયન લોકોના જેવુંજ હતું. તેથી
રાજનો તેઓની ઉપર અભાવ હતો. પ્રેસ્બિટીરિયન નામ પડવાનું
કારણુ એ હતું કે એ લોકોમાં બિશોપ નામના અધિકારીઓ ન

હામ્પટન કોર્ટ
આગળ મળેલી
ધર્મસમાજ, મા-
ફે જાનેવારી સ-
ને ૧૬૦૪

હોવાથી બિશપને ડેકાણે તેઓ પેસ્બિટરસ એટલે
વડિયોની હકૂમત માનતા. એ લોકોએ સ્કાટ્લા-
ન્ડમાં જે રસને ધણું ત્રાસ આપ્યો હતો. સને ૧૬૦૪
ના જાનેવારીમાં હામ્પટન કોર્ટ મુકામે જે રસે

બિશપોની એક સભા મળવી, તેમાં ચાર પ્યુરિ-

ટનોને બાધાબા, અને ત્યાં ચાલેલા વાદવિવાદ પરથી તેને માલુમ
પડ્યું કે ધર્મમતની બાબતમાં એ પ્યુરિટન લોકો ધણુ પ્રેસ્બિટીરિ-
યન સરખા દુરાગ્રહી છે. રાજની દલીલો તેઓ કપૂલ રાખતા નહિ,
તેથી કોપાયમાન થઈ તેણે જાહેરથી કહ્યું કે તમને સરકારે સ્થા-
પન કરેલા માર્ગને અનુસરીને વર્તવાની ફરજ પાડીરા, નહિતો છળ
કરી દેરા બહાર હાંકી મૂકીરા. આ સભાથી સાઈ ફ્રાન્સિસ માન એટલુંજ
થયું કે રાજએ ઇંગ્લેન્ડ ધર્મપુસ્તકનું બાબાંતર સુધારા વધારા સાથે
તૈયાર કરવાનો હુકમ કાઢ્યો. એ 'મંજૂર કરેલું બાબાંતર' જે સને
૧૬૧૧ માં છપાઈને પ્રસિદ્ધ થયું, તેનો ઉપયોગ અદ્યાપિ આપણા
સમયમાં પણ થાય છે. આ બાબાંતરની સુદર રીતી અને શે-
ક્સપિયરના ગ્રંથોની ઈબારત ચાલતા સમયની ઇંગ્લેન્ડ બોલીનું
સ્વરૂપ ઘડવામાં અને તેને શુદ્ધ રાખવામાં ખીલત સર્વે લખાણો
કરતાં વધારે ઉપયોગી થઈ પડીછે. હામ્પટન કોર્ટની સભાનું
નખજુ પરિણામ એ નિષ્પત્ત્ય કે રાજએ પડે આપેલી ધમકીનો

અમલ કર્યો. ધર્મવિધિમાં ફેરફાર કરવાની વિનંતી
કરનારાઓમાંના દસજણને રહાર ચેમ્બરના
હુકમથી કેદમાં પૂર્યા, અને ત્રણસે પ્યુરિટન પાંદ્રી-

પ્યુરિટન લોકો
કોપર જુલમ

ઓની જીવાઈ ખુચવી લીવી.

નજરમાં આવે તેરી જાતની ઉપાસના કરવાની રજા મળવાને બિલકુલ સંભવ ન જણાયાથી લોકો દેશ છોડી ચાલ્યા જવાને નિચાર કરવા લાગ્યા. પ્યુરિટન લોકોનું એક નાનું મંડળ દરિયાં ઓળંગી આમ્સ્ટરડામ અને લેડન નગરોમાં જઈ વસ્તુ ત્યાં તેઓ પોતાના ઉપાધ્યાય જાન રોબિન્સનના

પ્યુરિટન લોકોનું અમેરિકા ખાતે વિદેશમન ૧૬૨૦

અને મુખ્ય કે વડિલ પુરુષ નામે વિલિયમ છૂસ્ટ-રના ઉપરીપણા નીચે ગયા હતા. ખાર વરસકેડે ૧૨૦

માણસોનું આ નાનું ટોળું જે પાછળથી 'જનનાળુ સા-ધુઓ'ના નામથી ઓળખાયું, તેણે મેક્સિકોના નામે વહાણમાં બેસી આટ્લાન્ટિક મહાસાગરની પાર જઈ વરજીનિયા સંસ્થાનના ઉત્તર પાસાપર એક જગ્યામાં મૂકામ કર્યો. વરજીનિયા સંસ્થાન આ વખ-તપર આખા હવું. કાયદાની જગ્યાએ બાઈબલ અને પઠાને બદલે બાઈબિલો તેઓ પોતાની સાથે લેઈ ગયા. આસાચુસેટ્સ પ્રાંતના ઉજડ કાંઠાપર તેમણે દારણ કુખ બોગબ્યાં, તથાપિ પાછળથી જઈ વસનારાઓને માટે રક્તો પાડી તેમણે ન્યૂઈંગ્લાંડનાં સ્વતંત્ર સંસ્થાનો સ્થાપન કર્યા.

ધર્મસમાજ કારક યઈ કે ભાગલાજ જેએ પોતાની પહેલી પા-લોમેન્ટ બોલાવી, અને કમનસીબના જીગે કેવા સભાસદો પસંદ કરવા તે બાબતનું ફરમાન કહાડી લોકો કને પોતાનું કલું કરાવવાની કોરિશ રાફ કરી. ત્યાં ૨ કેડે પાર્લોમેન્ટની ખીજ બેઠકમાં પ્યુરિટન પાર્ટિઓને ઉપદેશ કરવાની પાછી રજા દેવા બાબત કોમન્સની સભાએ તેને વિનેતી કરી, તે વેળા તેણે એ વિધમની ચર્ચા કરવાની તેમને મનાઈ દેવી. તે ઉપરથી એ સભા-એ તેની સામા બાયબીડી, કાયલિકોની વિરુદ્ધ રાખત કાયદા કર્યા, અને કેટલાક પાર્ટીઓને દેરાપાર કરવાની તથા ઇંગ્રેજ ઉપાસનાવિધિ વખતે હાજર નહિ રહેનારા કાયલિકો કનેથી દરમ-હિને ૨૦ પૌડ જેટલો વેરો ઉધરાવવાની જેએસને ફરજ પાડી.

પહેલી પાર્લા-મેન્ટ સાથે ધરેલી તકરારો ૧૬૦૪-૧૬૧૦

આવી જાતના જૂલમથી કાયેલિકો એટલા બધા પીડાયા કે રાખડ કેટરુની નામના એક ધર્મોત્સાહી પુરુષની આગેવાની નીચે તેઓમાંના કેટલાક માણસો એક નાની ટોળો બાંધી સામા થયા. એ ટોળીમાં બધુ મળીને પંદર કરતાં વધારે માણસો ન હતાં. રાજા અને તેના પાટથી કુવર હેત્રી જાતે વધારી પાર્લમેન્ટ ઉઘાડવાનો કાઠ કરે, તે વેળા મુરંગ ફોડી તેને ઉરાડી મૂકવી, ને પછીથી રાજાના

એકાદ નાના બાળકને ગારીપર બેમાડી કાયેલિક ધર્મે પાછો સ્થાપન કરવો, એવો મિત એ ટોળી-વાળાએ રચ્યો. એ તરકટ ઘણાંક મહિના સુધી ચાલ્યું. ફ્લાન્ડર્સથી હથીઆરો લાવ્યા, અને

કાયેલિક ગૃહસ્થાને ફિગુરમાં સામિલ થવા ઇન્સ્ટાંટ આવવાને આમન્ત્રણ આપ્યાં. પરંતુ છેક છેલ્લી ઘડીએ ફ્લાન્સિસ રૂશન નામના એક કાવતરાખોરે (કાંતિ કુટીને કે સ્નેહના બંધનથી) પોતાના બનેલી ભાઈ આન્ટિમણને કાગળ લખી એતવણી આપી કે તમારે પાર્લમેન્ટમાં જવું નહિ. તે ભરમ ભરેલો કાગળ વાંચી જોએ તદ્ કંપો કે કાંઈક માર્કું થનાર છે. તપાસ કરતાં પાર્લમેન્ટના મકાન નીચે ભોંયરામાં એકદમ સળગાવી શકાય એવી રીતે તૈયાર રા-એલા શરનાં ભરેલાં ગીપો માણુમ પડ્યાં, અને ત્યાં આગળ ગાર્ડ કે ગ્વિફોકસ નામનો એક માણસ ફરતો જણાયો. એ ફોકમ યાર્કે પરગણનો રહેવાથી હતો, અને તેણે ફ્લાન્ડર્સમાં નોકર્ગ બજાવી હતી. આ મુખોઈ ભરેલાં તરકટનું પરિણામ એ આવ્યું કે સઘળા તરકટખોરો કાર મરાયા, કેદ પકડાયા કે દેહાંતદંડ પામ્યા, અને કાયેલિકોની સ્થિતિ આગળ કરતાં વધારે ખૂરી થઈ, ને તેવી ઘણા જમાના પર્વત કામંચ રહી.

પરંતુ કેવળ ધર્મસંબંધી બાબતમાજ જોએને કામન્મની મના જોડે બન્યું નહિ, એમ નહોતું. મકાઓડોનાં ટોળેટોળાં ૬૦ આગમા

આવતા તેમનીપર ઇંગ્લેન્ડે ખારે બળતા, અને બંને રાજ્યોને

અંકુશ કરી ગ્રેટબ્રિટનનું સયુક્ત રાજ્ય એવું
 નામ આપવાની રાજ્યએ દરખાસ્ત કરી, ત્યારે
 તે કામન્સે જાણરદસ્ત મામા પડ્યા. પાર્લમે-
 ન્ટમાં તે વેળા સર ફ્રાન્સિસ બેકન નામનો એક

ઉદય પામતો ખારિશ્ઠ હતો તે મામા પક્ષવાળા કનેથી માત્ર
 એકજ બાબતની કબજાત મેળવી રાક્યો, તે એ કે જેમ્સ
 તખ્તનશીન થયા પછી જન્મેલા સમજા સ્થાય લોકોને ઇંગ્લેન્ડ
 ગણી ઇંગ્લેન્ડના સર્વે હક દેવા

આ ચોજનાના સખધમા જેમ્સનું કહેવું તેની પ્રજાના કહેવા
 કરતા વધારે વાજખી હતું, પરંતુ લોકોથી સ્વતન્ત્ર થવાનો તે હમિરા
 પ્રયત્ન કરતો, તેથી કઈક ભાગે તેઓ તેની આડે આવતા તેણે
 પાર્લમેન્ટની સમતિ વિના જાહેરનામા કહાડવાનો અને વેપારની
 ચીજોપર જકાત બેસાડવાનો આગ્રહ કર્યો કાપડ રંગવાનો કમખ
 મુખારવાની મતખખથી ૧૬૦૮ માં એક જાહેરનામું કાઢી તેણે વગર-
 રગનું કાપડ પરદેશ મોકલવાની બંધી કરી, અને તેજ વખતે
 આદર્શોન કાકેનને કાપડ રંગવાનો અને ધોધને સાફ કરવાનો
 કુલ હક બેઠ કર્યો. પરિણામ એ થયું કે તે ધધા લગભગ પાયમાલ

જેવા ધધીગથો, અને તેથી કરીને કાકેનને આ-
 બેલી સનદ પાછી લેઈ લેવી પડી. ત્યારબાદ નાણાની
 બીડ પડવાથી ન્યાયાવીરોનો અનિપ્રાય મેળવી

તેણે માલ ઉપર જકાત લેવાનો રાજને અધિકાર એવો કરાવ કરા-
 વ્યો, અને એ રસ્તે તેણે એક વરસમા સીતિર હજાર પોન્ડ વસૂલ કર્યા.
 તેના દરખાસનો ખરચ ધણેા બારી હતો, તથા આચરેાન્ડમાં એક મોટી
 ફોજ રાખી હતી, તેનું ખરચ તેને કરવું પડતું હતું. ત્યાં અલસ્ટર પરગ-
 છામાં નવી વસાયત થવાથી (૨૫૫ મુ પાનું જુઓ) લોકો ધણા બહેકી

ગયા હતા, તેના બંદોબસ્તને માટે એ ફોજ રાખી હતી છેવટે તેને કામ-
નસની સભા પાસે નાણું માગવું પડ્યું પરંતુ જાહેનામા અને જકાત
બદ પાડવાનું વચન આપે નહિ ત્યાં લગી તેને નાણું ઉધરાવી આપ-
વાની સભાએ નાપાડી એવું વચન દેવાને જેમ્સ રાજ ન હતો
તેથી સેસિલે 'મહાન કરાર' કરી કામ-સો જોડે સમાધાન કર-
વાની કોરિરા કરી. સેસિલ હાથ લોડે સાહસખરી હોઈ મુખ્ય
પ્રધાન થયો હતો. એ મહાન કરારની મતલબ એ હતી કે રાજ

મહાન કરાર
૫૬૧ ભાગ્યે અને
પાર્લમેન્ટ વિ
સન સને ૧૯૨૦

અમુક હફો છોડી દે, તે બદલ કામ-સે તેને છુ-
વતા સુધી જે બાબ પૌન્ડનું સત્તીઆણું આપવું
પરંતુ એ કરાવ મંજૂર રાખવાને કામ-સો નારાજ
હતા, તેથી રાજએ નાણું મેજબા વિના પાર્લ-
મેન્ટને સને ૧૯૧૨ ના ફેબ્રુઆરી માસમા વિસ-

નૅન કરી જે વરસ કેડે ખીજ પાર્લમેન્ટ બોલાવી પરંતુ એ
મહાએ પણ જકાત ઉધરાવવાનું બધ નહિ કરે ત્યાં લગી એક

બીજા બાને વાં-
છ્યા પાર્લમેન્ટ
૧૯૧૪

પાઈ પણ પરખાવવાની નાપાડી, તેથી થોડાક
આવાડિયા કેડે તેને પણ ખરખાસ્ત કરી. એ
પાર્લમેન્ટે એક પણ ધારો પસાર કર્યો ન હતો
તેથી એડલ્ડ એટલે વાંઝીઆ પાર્લમેન્ટના

નામથી એજખાઈ.

વાંઝીઆ પાર્લમેન્ટ ખરખાસ્ત થયા કેડે સાત વરસ લગી
જેમ્સે પાર્લમેન્ટ વિના અમલ ચલાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સને ૧૯૧૨
મા લોડે સાહસખરી મરણ પામ્યા, ત્યાર કેડે તેણે રાખઈકાર
નામે એક જીવાન સ્કાયને રાબરમા માટે દરજે ચઢાવી સમર્સેટના

માનીતાઓનો
કારભાર, ૧૯૧૨
૧૯૨૧

અલેની પદની આપી પરંતુ તેના ઉપર રાજની
મહેરબાની ઘણી મુદત રહી નહિ એસેકસના
અલેની છાડેલી સ્ત્રીવરે સમર્સેટનું લગ્ન યવુ. એ
સ્ત્રી સર ટામસ એવરખરીનો દેવ કરતી હતી,

તેથી તેને તેણે જોર દીધું અને એ કામમાં મદદ દેવાનું તહેમત સમસેટને માથે આવ્યું એ ઉપરથી તેનું માન ઉતરી ગયું, અને તેને ડેકાણે જ્યારે વિલસ રાજનો માનીતો થયો. એ માનીતાને પાછળથી બકિંગહામના ડયૂકની પદવી મળી હતી. બકિંગહામ તરફ, દેખાવડો, અને બહાદૂર છતાં ધણો ઉદ્વેગ અને માથા ફરેલ હતા. જે એ અને તેનો બીજો ઇકરો સાહજોડે આલેસ એ અને જણા તેના ધણા કલામાં રહેતા. જે લોકોને દરબાર ખાતે ઉપલા દરબારની જગા મેળવવાની ઇચ્છા હોય તે સધળા તેની ખુશામત કરતા, અને તેને રાવત આપતા, તેથી કરીને થાડાંક વરસમાં તે હાલ્ડાંડ ખાતે સૌથી વધારે ધનવાન અને સમર્થ થયો. રાજનો વડીલ કુંવર વેલસનો સાહજોડે હેન્ની જીવ્યો હોત, તે સધળો મામલો પલટાઈ ગયો હોત, કારણ કે તે આબાક, સાહસિક, ને રાક્ષિયો. તરફ રાજ કુંવર હોઈ સોકોને ધણો વહાલો હતો. પરંતુ સને ૧૬૧૨ માં તેનો કાળ થયો, અને આલેસ જે દુર્મળ અને થાડાં ખોલો હતો, તે ગાદીના વારસ બન્યો.

જે એનું મન સલાહ શાંતિ ઉપર ખરેખર રામનું હતું. તેણે રૂપેન નંડેના વિગ્રહ મ્યારનો બંધ કર્યો હતો, અને હમણા ત્યાંના રાજ ત્રીજા ફ્રિલિપની ઇકરી રાજપુત્રી મારીયાનું લગ્ન રાજકુમાર આલેસ વેરે કરવાની ઇચ્છા જણાવી. એ વિચાર ધણે મૂર્ખાઈ બરેલો હતો, કારણ કે રૂપાનિયડોને દેરા કરનારા ઇશ્વર સોકોને કાયેલિક રાજકુમારી જોઈતી ન હોતી. રાણી એલિઝાબેથે સોકોની

રૂપેન રાજના રા-
જની કુંવરી વેરે
આલેસના લગ્નની
માહિતી, ૧૬૧૧-
૧૬૨૩

રૂપ તાત્કાલિક પારખી સેઈ આવું અગ્રિય કામ કરવાનું માંડી પાળ્યું હોત, પરંતુ જે એસે તે બાર બાર વર્ષ પર્વત લગ્નની તજવીજ જારી રાખી સોકોને નિરંતર ચીડવા કાધા. અન્તે તેનો સધળો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો, તેનું કારણ એ કે આલેસ અને બકિંગહામ (એ અને જે એ ખોલી આર્થી ને રડીની કહેતા) અમલકારિક પગામ કરી

રૂપેન ગયા ત્યાં રાજકુમારીને મન ચાહસં જાણ્યો નહિ અને રા-
જાની ઈચ્છા ચાહસંને કાયેલિક કરવાની હતી તેથી સને ૧૬૨૩ માં
મગાઈ કરવાનો ખેત તુટી પડ્યો. પરંતુ એ અવિચારી ખેતને લી-
ધેજ જેમના અમલમાં ઘણી મુદત સુધી લોકોનાં મન અસ્વસ્થ
રહ્યાં હતા તથા તેની આખી જીદગીમાં એક ખરેખર કૂરકર્મ
કરવાને તે ઉચ્છેરણિ હતો.

સાતમા હેજીની પૌત્રીની પૌત્રી ચ્યારબેલા રહુચ્ચઈ કરીને
હતી તેને ગાદીએ બેસાડવાનું કાવતરું થયું, તેમા સામિલ થવાને માટે
બહાદૂર સર વાહુડર રાણીને સને ૧૬૦૩ માં દેહાંત દડની શિક્ષા
યઈ હતી પરંતુ તેર વર્ષ બીજાનામાં કેદ રહ્યા તે દરમ્યાન તેણે
જગતની તવારિખ લખી હતી સને ૧૬૧૯ માં તેણે રાજાને કહ્યું કે
દક્ષિણ અમિરિકામાં ગિપાના દેરા છે, તેમા સા-

રાણીની પાંચ-
માલી અને તેનો
શિરચ્છેદ, ૧૬૧૬-
૧૬૧૮

નાની ખાણુ જડી રાકે છે ચ્યિરી મારી ખાત્રી છે.

રાજાને સઘ નાણાંની તંગી રહેતી તેથી તેણે તેને કેદ-

માથી છૂટા કરી સફરે મોકલ્યા, પરંતુ તેને ચ્યિરી

તાકીદ કરી હતી કે તમારે સ્પાનિશ્ચઈ સાથે લડાઈ કરવી નહિ,
ને કરશો તો તમારું ડોકુ ઉરાડી દેવામાં આવશે એ આગાને
માન્ય રાખવી એ કામ થાયખર અશક્ય હતું, ને તેથી રા-
ણીની ચઢાઈની અત્યત દુર્દશા થઈ ચ્યારિનોકે નદીના મુખની
રખવાળી કરવાને રાણી પડે ત્યાં રહ્યા અને ખીજાં વહાણોને આ-
ણુની ઓળમાં ઉપલાણે મોકલ્યા. આણુની શોધ મળી નહિ અને
સ્પાનિશ્ચઈ લોકોએ હુમલો કરવાથી ઇંગ્લેન્ડે તેમનું એક ગામ
નારા કયું એ ઝપાઝપીમાં રાણીનો પુત્ર પડ્યો ખાલી હાથે પાછા
જવા કરતાં અજાનાના બરેલાં સ્પાનિશ વહાણો પકડવાનું રાણીએ
દુરસ્ત ધાર્યું. પરંતુ ખારવાઓએ દોઝા મચાવ્યા તેથી નિરાશ થઈને
તે ઇંગ્લાન્ડ પાછો આવ્યો ત્યારે તેર વર્ષ ઉપર ફરમાવેલી મ-
ળનો અમલ કરી ગળાએ તેનો શિરચ્છેદ કરી રૂપેનના રાજાને

કેવળ ખુરા રાખવાને જેમ્સે એ મહાન પ્રરથના જીવ લીધી, એમ જાણીને લોકો તેના પર ક્રોધે બરાબા, ક્રારસુકે કેટલીક ખામી-વાગો છતાં રાણી નવીન રોધ કરનાર, તથા તવારિખ રચનાર હોઈ, થરો, ને ઉમદા વીર હતા.

રાણીના મરણ કેડે જણુ વરસે જેમ્સને પાર્લમેન્ટ બોલાવવાની જરૂર જણાઈ અને ૧૮૧૩ માં તેણે પોતાની માટી કુવરી એલિ-આમેથને ઇલેક્ટર પાર્લેટાઈન વેર પગલાવી એ ઇલેક્ટરનું નામ પાચમો ફેડરિક હતું તે જર્મનીના મુખ્ય પ્રેટેસ્ટન્ટ કોટાર હોઈ હાઈડલબર્ગની ફરતા આવેના ક્ષાઈન નદીના કાઠાના પ્રદેશ પર અમલ કરતો હતો. થાડાક વરસ કેડે બોહીમિયાના લોકોએ જર્મનીના કેસર ફ્રીડ્રીચનાંડ સાથે બંડ કરી ફેડરિકને પોતાનો રાજ પસંદ કર્યો, પરંતુ રુજેનના રાજ્યે પ્રોટેસ્ટન્ટોની વિરુદ્ધ પડી પીળા કેટલાક કાયેલિક ચુકટધારીઓને સાથે લઈ કેમરનો પક્ષ કર્યો, તેથી દારણુ 'ત્રીસ વર્ષનો વિગ્રહ' શરૂ થયો. આ વિગ્રહની છેક શરૂઆતમાં ફેડરિકે બોહીમિયા પ્રાન્ત ગુમાવ્યો એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાનું પાર્લેમેન્ટ નામનું રાજ્ય પણ ગ્રાઈબો. ને તેને રાણીમહ વર્તમાન પલાયન કરવું પડ્યું. તેઓએ જેમ્સની કને આવીને મદદ માગી, પરંતુ પાર્લમેન્ટ વગર જેમ્સ કાઈ કરી નહિ શક્ય.

પરંતુ હવે 'જવાબ દેવાનો બારિક વખત આવ્યો પાછલાં સાત વર્સ થયાં બારે દડ કરીને, નજરાણાં કે ઉછીની રકમો જખરાઈથી કહડાવીને, અને એવી જાતની પીછ ગેર-રીતિ ચલાવીને રાજ નાણુ ઉધરાવતો હતો માટી માટી રકમો સર્ધ તેણે અમીરાત પેચી દીરી હતી ડચ નગરોને ઇંગ્લેન્ડ સરકારનું કરજ હતું, તે પેટે નિમોનિમ રકમ સર્ધ તેણે બધું કરજ માટી વાળવાની પરવાનગી આપી, અને 'બારોનેટ' નામનો

ગેરકાયદે નાણુ ઉધરાવવાની ત જીવીજ

એક નવો દરજ્જો કાઢી હરકોઈ માણસને સો પૈાડ લેઈ તે વેચાતો આપવાનો કરાવ કર્યો. એ ઉપરાંત તેણે બર્કિંગહામ અને તેના સ્નેહીઓને સઘળી જાતના ઇન્જરા બક્ષિસ કર્યા, તેથી લોકોની ઉપર ધણું જૂલમ થયો. કાયદાની અદાવતો નિર્લજ થઈ લાંચ ખાવા લાગી. રાજ્યએ કરતેલો ન્યાયધીશનો પગાર કમતી હતો તેથી તેઓ દાવેદાર કનેથી દાવાનો નીકાલ કરતા પહેલાં બેઠા બેતા.

નવી પાર્લમેન્ટમાં પસંદ થઈ આવેલા સભાસદો પૈકી રાજના આપખુદી બરેલા કરભારનો અટકાવ કરવાનો હવે સમય થયો છે એવા વિચારના પુષ્કળ લોકો હતા. જોન પીમ અને જોન હામ્પડન નામે બે પુરૂષો તેઓમાં મુખ્ય હતા. પીમ પ્રથમ કાન અને પાછળથી ટાવિસ્ટોક ગામ તરફનો પ્રતિનિધિ હતો, અને હામ્પડન બર્કિંગહામ પરાણાનો રજવા.

ગ્રીષ્મ પાર્લમેન્ટ
૧૬૨૧-૧૬૨૨.

ચર એટલે નાછૂટથી ઉતરતા દરજ્જાનો ગૃહસ્થ હતો. એ બેઉ જણ સન્માર્ગે ચાલનારા, દૃઢતાવાળા ને ધરવીર હતા. આ સમયથી માંડી પેતાના મરણકાળ પર્વત ઇંગ્લાંડની સ્વાધીનતાને માટે તેમણે ઝગડો મચાવ્યો હતો. વળી તેમના કેટલાક સાથીઓ હતા, તેઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે—૧. સર જોન એલિઅટ, એ પુરૂષ અરમારના વાઈસ (મદદનીસ) એડમિરલના હોદ્દાપર હતો, ને સ્વભાવે અહાંત્રી ને સ્પષ્ટવક્તા હતો; ૨.

ક્રોક ને ૩. સેલડન, એ બેઉ જણ કાયદા જાણનાર તરફે બિખ્યાત હતા; અને ૪. વેન્ડરર્થ, એ બર્કિંગહામનો દેવ કરતો હતો, તેથી માત્ર થોડોક વખત દેરા હિતેચ્છુ પક્ષમાં જઈ બળ્યો હતો. એ સર્વે વીરો હવે પછીના આજોસ વર્ષ પર્વત જે ઝગડો ચાલ્યો, તે ઝ-

પીમ, કેડ, સેલડન તથા ખીજ આગેવાન સભાસદોને કેદમાં મોકલ્યા. એ પ્રમાણે ત્રીજી પાર્લામેન્ટનો અન્ત આવ્યો. એમાં કામન્સ લોકોને બેરાક કેટલોક લાભ મળ્યા તે એ કે તેમણે ઇંગ્લેન્ડ બંધ કરાવ્યા, ન્યાયની અદાલતોનો વહિવટ સુધાર્યો, સરકારી કામદારો પર કામ અલાવવાનો પૂર્વેનો અધિકાર, તથા રાત્ર્યપ્રકાશને લગતી બાબતો પર અભિપ્રાય આપવાનો પોતાનો જૂનો હક ફરીને

પ્રાપ્ત કર્યો. પરંતુ રાજ અને પાર્લામેન્ટ વચ્ચે બિનબાવ વધ્યા જતો હતો. સુમારે આ સમય પર વર્તમાનપત્રો પ્રથમ છપાવવા માંડ્યા, અને સને ૧૬૨૨ ના મે મહિનાની ૨૩મી તારીખે એક વર્તમાનપત્ર બહાર પડ્યું, તે સૌથી પહેલું હતું.

ખીજ વરસે એપ્રિલે ૧૬૨૩માં સ્પેનના રાજની કુંવરી પર વિવાહની વાત ચાલતી હતી, તે બાંગી પડી અને ચાલ્સ તથા બર્કિંગહામ સ્પેનસાથે લડાઈ કરવાને ઉત્સુક થઈ ઈંગ્લાન્ડ પાછા ફર્યા. લડાઈને માટે પુરવું નાણું મેળવવું બહુ મુશ્કેલ હતું, તેથી રાજ લડાઈ કરવાને ધણું નારાજ હતો. પરંતુ બર્કિંગ-

હામ તેની પાછળ લાગ્યો હતો તેથી સને ૧૬૨૪માં તેણે પોતાની ચોથી સૌથી છેલ્લી પાર્લામેન્ટ બોલાવી નાણાંની માગણી કરી. આ વખતે સ્પેનની કુંવરી જોડે લગ્ન કરવાની વાત ઉડી ગઈ હતી, તેથી લડાઈ કરવાને કામન્સોનું મન માનવું નહોતું. વળી જોમ્સ રાજ પાર્લામેન્ટ પાછું જીતી લેવાને ફ્રાન્સ જોડે મિત્રાચારી બાંધી ત્યાંના રાજની કુંવરી હેન્રિયેટા જે કાથેલિક જ હતી તેની વેરે ચાલ્સની સાથે કરવાનો વિચાર કરતો હતો, તેથી તે આસ કરીને તેમનું મન છેક બાંગી પડ્યું હતું. તે વેળા સ્પેન સાથે ડચ્છોકો લડતા હતા તેમને કુમક દેવાને માટે અને ઈંગ્લાન્ડના બંદરોના રક્ષણ અર્થે માત્ર જોટલું જરૂરનું હતું તેટલું નાણું ઉધરાવવાની મંમતિ કામન્સની સભાએ આપી, અને ગિયાબામા ફરી

અને કામન્સે સર ફ્રાન્સિસ બેકનને શિર રૂસવત લેવાનું તથા અ-
નીતિ ભરેલું આમરણ કરવાનું તહોમત મુક્યુ. એવેળા બેકનને લો-
ડે વિફલ મનો ઇલિકાબ મળ્યા હતા તેણે ત્રણ વરસ લગી લોર્ડ આ-
ન્સેલરનો એવો બોમબો હતો અને હમણા થોડો વખત પહેલા
તેણે નોવમ એરેજેનમ (નવીન સાધન) નામનો પોતાનો પ્રખ્યાત
અથ પ્રસિદ્ધ કરી તે સમયના લેખકોમાં પ્રથમ પદ મેળવ્યું હતું કમ
નસીબના જોગે તે નેટલો પુણ્ય હતો તેટલો મુશીબ હતો અમીરોની
મહાની રૂબરૂ તની તપાસ થઈ, તે વેળા લાચ લેવાનો ઇનકાર ન
કરતા તેણે કહ્યું કે હું માત્ર આલતા રિવાજને અનુ-
સરીને વર્ચો છું તહોમત સાખીત થવાથી તેને
અધિકાર છીનવી લીધા, અને તેને ભારે દડ કા-
વામાં આવ્યો પરંતુ રાજાએ ને આશી આપી ૧૨૦૦

બેકનને શિર
અ રાજ મુક્યો
૧૬૨૧

પૌન્ડનું પેન્શન કરી આપ્યું, તેથી તે નિવા પાછળ મડ્યો રહ્યો

એ અગસામાં રાજા અરધાપરધા મનથી લડાઈની તયારી કરતો
હતો એક તરફથી ફ્રાંસનાંડ પાદશાહ જોડે લડાઈ કરવી અને
બીજી તરફથી એ પાદશાહના મિત્ર સ્પેનના રાજા સધાયે મેદ
જાળવી રાખ્યો, એ નાદ હજી એ તેણે હોડયો નહોતો પણ એમાં
તેની મૂખાઈ હતી કારણ કે તે સમજતો ન હતો કે ગમે તે યાવ
તોપણ સ્પેનનો રાજા પાદશાહ માથે લડાઈ કરનારો નથી પીમ
અને કોકે એક વિનંતિ પત્ર તયાં કહ્યું તેને કામન્સે ગળાની તરફ
માકલી છાતી ઠોકી જણાવ્યું કે તમારે સ્પેન સાથે અટ્ટા કરી આ
હર્સનું લગન કોઈ પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજાની કુવરી વેરે કરવું તે ઉપરથી બહુ
કોપ થમાન થઈને રાજાએ કામન્સના વિનંતિ ઉદ્દતાર્ધ ભરેલી ઠ-
ગલી પોતાનો તિરમકાજ જણાવ્યો કામન્સે પોતાની તરફથી સામો
જવાબ કરી પાર્લમેન્ટના દક્તરમાં એવો રોરો
કર્ચો કે દરેક બાબતપર સ્વતંત્રતાથી બે લવાનો અ-
મને હક છે ગળાએ કોઈ ભગાઈ દૂતર મગાવી
એ રોરો ફાડી નાખ્યો સભા વિમળન કરી અને

ત્રીજી પાર્લમેન્ટ
૨૭ વિસર્જન થ
૩ મે ૧૬૨૨

પ્રકરણ ૧૭ મું.

રાજા તથા પ્રજા.

૧ લો ચાલસે, ૧૬૨૫ થી ૧૬૪૯ સુધી.

ચાલસે ગાદીએ બેઠો એટલે ધણાં જ થાડાં માણસો સારિવાય માફીના બંધ લોકો હોસે બરાયા. એના બાપના કરતાં એ બહુ જ જુદી જાતનો માણસ હતો. એનું વય માત્ર પચીસ વર્ષનું હતું, તથાપિ

એ પ્રચંડ ને મોભાદાર જણાતો. એના વાજ ધેરા કાળા રંગના અને કપાળ તરતું હતું. એનાં મોઝા-
 ' ૧ થી ચાલસેનું
 ૧૬૪૯.

ડાનો દેખાવ ગંભીર ને ઉદાસીન જોવા હતા. થાડા

બોલો છતાં એની રીતભાત મહેર દર્શાવનારી હતી. જે રમસ રાજાની જેઠે યુસ્તાના તથા ધમત્રીના કુંકાડ મારી પોતાના મંત્રિઓનાં મન એ દુભાવતો નહિ. એ ઉપરાંત ચાલસે સ્વેન જોડે લડાઈ કરવાની ઈચ્છા બતાવી હતી, તેથી લોકોને તે વહાલો થઈ પડ્યો. પરંતુ બારીક નજરથી જોનારા કેટલાક જુજ માણસોને આ નવારાજનાં લક્ષણ ધણાં મોટાં સંકટને જન્મ આપનારાં માલુમ પડ્યાં હતાં. પોતાના પિતા જે રમસ રાજાની માફક એના મગજમાં રાજાના આપખતવારી પણાનો વિચાર પાકો રહેલો હતો, પરંતુ એનો સ્વભાવ તેના જેવો બોગો ને સારો નહોતો. એથી ઉલટું, એની રીતિ નીતિ મહેર બરેલી છતાં, એ હડીલો અને કપટી હતો. એ ધાર્મિક હતો, અને પોતાનાં છોકરાં ઉપર માયા રાખતો. પરંતુ ધારેલી મત-

૨૭૪ ગાદીપતિનો વિશેષ અધિકાર અને પાર્લામેન્ટ.

પાછા ભેગા થઈએ ત્યારે વધારે નાણું જોઈતું હશે તો તે આપીશું એવી કબૂલાત કરી સભા મૂલતવી રહી. દરમ્યાનમાં આર્ટર્સ અને ગવર્નમેન્ટની હેન્ડિવેટના લખકરારપત્ર ઉપર સહીઓ 'ધર્મ' કાયદિક રાજની કન્યાવેરે પાતાના ઘીકરાની સગાઈ કરવાનો કરાર

ફેબ્રુઆરી-૩૫૨ માં
કચેરી સ્વામીની
પાવમાલી, સને
૧૯૨૫

કર્યો હતો, તેથી પાર્લામેન્ટની બેઠક લેવાને જોગસ
ડરવા લાગ્યો થાડક નાણું મળ્યું હતું તેવો તેણે જ-
સત રજુમાં કેન્ટમાન્ડ્રીલડ નામના એક જર્મન
સરઘને ૧૨,૦૦૦ માણસની ફોજ આપીને જર્મન

નીના પાર્લામેન્ટનેટ પ્રાતપર અઢાઈ જાકસી. પોકો બદાખસ્ત કરેલો
નહી હોવાથી ફોજમાં એકાકની તાણુ પડી, અને રોગ આસો,

૧૯૧૬ નિમ્મસ રા-
બડ મરણ, તા
૨૭ માર્ચ, સને
૧૯૨૭

તેથી ૯,૦૦૦ માણસોના ભોગ અપાયો; એ સ્વામી
કેવળ નિષ્કળ નીવડી, જોગસ રાજ છેક નિરાસ
થઈને આટલે પડ્યો, અને સને ૧૯૨૫ ના માર્ચ મા-
સની ૨૭ મી તારીખે તાવથી મરણ પામ્યો. એ
રાજાએ ધણા ગ્રંથો લખ્યા છે, તે બધામાં તમાકુવિ-

રેષ, ડાકણોસબધી, અને રાજના ઇંધરી અધિકાર વિષેના નિબંધો
જાણીતા છે. પરંતુ રાજ તરીકે તેણે પ્રજાનેવાસ્તે મહાનું સંકટની
પાળ બાધી હતી

પ્રકરણ ૧૭ મું.

રાજા તથા પ્રજા.

૧ લો આદર્શ, ૧૬૨૫ થી ૧૬૪૯ સુધી.

આદર્શ ગાદીએ જોડા એટલે ધણાં જ થોડાં માણસો સિવાય
માફીના બધા લોકો હોસે બરાબા. એના બાપના કરતાં એ બહુ જ
જુદી જાતનો માણસ હતો. એનું વય માત્ર પચીસ વર્ષનું હતું, તથાપિ
એ પ્રમુદ ને પ્રભાદાર જણાતો. એના વાજ પેરા
૧ લો આર્સેન્ટ
સશસ્ત્ર. કાળા રંગના અને કપાળ તરતું હતું. એનાં મોઢા-
ડાનો દેખાવ ગંભીર ને ઉદાસીન જોવા હતા. થોડા
જોણા છતાં એની રીતબાત મહેર દર્શાવનારી હતી. જે રસ રાજની
મેંદો યુસ્સાના તથા ધમકીના કુંકાડ મારી પોતાના મતિએનાં મન
એ દુભાવતો નહિ. એ ઉપરાંત આદર્શ રૂપે જોડે લડાઈ
કરવાની ઇચ્છા બતાવી હતી, તેથી લોકોને તે વહાણો થઈ પડ્યો. પરં-
તુ ખારીક નજરથી જોનારા કેટલાક જુજ માણસોને આ નવા રાજનાં
લક્ષણ ધણાં મોઢાં સંકટને જન્મ આપનારાં માલમ પડ્યાં હતા.
પોતાના પિતા જે રસ રાજની માફક એના મગજમાં રાજના આ-
પખખત્યાગીપણાનો વિચાર પાડો ઠસેલો હતો, પરંતુ એનો સ્વ-
ભાવ તેના જોવા જોગો ને સારો નહોતો. એથી ઉલટું, એની રીતિ
નીતિ મહેર બરેલી છતાં, એ હડીલા અને કપટી હતો. એ ધાર્મિક
હતો, અને પોતાના છોકરાં ઉપર માયા રાખતો. પરંતુ ધારેલી મત-

સુધીમાં જે જે સ્વેચ્છાચારી રાજાઓ થઈ ગયાછે તે બધાને એ બુલાવી દેશે." આ બોલવું બેદયુક્ત ને સત્ય હતું. કામ- નસની સભાએ રાજાની ઈચ્છાવિરુદ્ધ પોતાની મરજી જણાવ- વાના કેવી રીતે આરબ કંપેા હતો એ વાતનું સ્મરણ કરીએ છી- એ, ત્યારે આદર્શના અમલમાં લાખી મુદત સુધી ટેંગા ફિસાદ જારી રહ્યો તે જોઈને આપણે વિસ્મય પામીશું નહિ. એ અગ- ડાના આરબથી માંડી તેના ત્રાસદાયક અન્ત આવ્યો તે દરમ્યાન દરેકપક્ષ દિનપરદિન વધારે વધારે ક્રોધવરા થઈ વધારે વધારે ગેરબાજખી ફૂલ કરતો ગયો.

અગડોા ધણો જલદી રાજ થયો, કેમકે સને ૧૯૨૫ ના જ્યુન માસની ૧૮ મી તારીએ પાર્લામેન્ટ મળી તેવારે હોલાર્ડમાં થયલી

૧. આ સંની પહે-
લી પાર્લામેન્ટ, તા-
૧૮ મી જુન સને
૧૯૨૫.

ખૂલારીથી પ્રજાનાં મન કમવાઈ ગયાં હતાં, અને અકિંગ્ડામ પરથી ચોકોનો વિધાસ ઉઠી ગયો હતો. એ અકિંગ્ડામની સત્તા રાજાની ઉપર પારવિ- નાની હતી. વળી રાષ્ટ્રીએ ઈંગ્લેંડમાં કાયલિક પાઠીએ રાખી પોતાના પંથનું દેવળ કંઈ હતુ તેથી

કમનસીબના જોગે ફ્રાન્સના રાજાને આદર્શ સાત લડાઈનાં વહાણો
ધીરપાં હતાં, તે તેણે પોતાની જુગેનો નામની ડ્રેટેસ્ટન્ટ પ્રજાની સામે
ફ્રાન્સના કાંઠાપર આવેલા રોશલ નગરના ઘેરામાં કામે લ-
ગાડ્યાં હતાં. એ ઉપરથી કાયેલિક લોકોને મદદ આપવા માટે
કામન્સની સભાએ આદર્શ રાજાને ડપકો આપી જણાવ્યું કે
બ્રિટિશ હાથપરથી અમારો બરોસો જતો રહ્યો છે. પરંતુ રાજાએ
પાર્લામેન્ટ પરખા- પોતાના માનીતા પ્રધાન વિષે કાંઈ પણ ચર્ચા
સ્ત કરી ૧૬૨૫ ન કરવા દેતાં પાર્લામેન્ટ વિસર્જન કરી.

રૂપેન દેરા જોડે લડાઈ કરીને લોકોની પ્રીતિ મેળવવાની આશા
આદર્શ તથા બ્રિટિશ હાથને ઉત્પન્ન થઈ. જોઈતાં માણસ કે નાણું
નહતું, તેના તેમણે વિચાર કર્યો નહિ. વેપારનાં વહાણો વેંટ પકડી
એક કાફલો ઉભો કર્યો. તે કાળમાં બધું સિપાઈની નોકરી કરે
એવાં માણસ નહોતાં, તેથી ધરખુલેથી માણસો બોલાવી તેમને
મિપાઈ બનાવ્યાં. આ ફ્રેજની સરદારી સર એડવર્ડ સેસિલને
આપી તેને રૂપેન તાબાનાં કેટલાંક રાદેરાપર હસ્તો કરવાનો તથા
અમેરિકા દેશથી ખજાનો ભરીને આવતાં રૂપેનિશ લોકોના વ-
હાણો પકડવાનો હુકમ આપ્યો હતો. કેડિઝના ઉપસાગરમાં
સેસિલ વહાણું હંકારી લાવ્યો, અને એક કિલ્લો કબ્જે લઈ આ-
રાકની જોગવાઈ કર્યા વિના દેરાના માંહેલા બાગ તરફ કૂચ કરી

ગયો. તેનાં માણસોને કેટલોક દ્રાક્ષનો દારૂ હાથ
લાગ્યો, તે પીને તેઓ છેક બેથુદ ખની ગયા,
તેથી તેમને પાછા વહાણુપર તે લઈ આવ્યાં.

ત્યાર કેડે તે ઈંગ્લાન્ડ જવાને પાછો ફર્યો. બે દાહજનો તફાવત
પડવાથી ખજાનાં બરેલાં વહાણુ પણુ તેને હાથ લાગ્યાં નહિ.
આ સ્વારીએ પારણામાં સ્તેલા બાજકને ગાઈ મંબળાવવા જોગ
એક પ્રખ્યાત ગીતને જન્મ આપ્યો છે, તેના ગદ્યમાં બાવાર્ય
નાચે પ્રમાણે — ‘ એક કાફલો હતો તે રૂપેન ગયો, પણ ત્યાં
પહોંચતાંવારનેજ પાછો ફર્યો.’

વિજય મેળવવાની મોટી આરાધી જે સ્વામી માકવી હતી, તેનું પરિણામ તો છેક એકારક નીપજ્ય બારે કરજ થયું, તેથી કરીને રાજને ખીજી પાર્લમેન્ટ બોલાવવાની ફરજ પડી.

પરંતુ પાર્લમેન્ટની ચુટણી થતાં પહેલાં તેણે મનુરાઈ બરેલી એક યુક્તિ અજમાવી. છેલ્લી પાર્લમેન્ટમાં જે સભાસદોએ ધણો વાસ આપ્યો હતો, તેમાંના કેટલાકને શરિફ બનાવી પાર્લમેન્ટમાં પાછા આવતાં આજ્યા; પરંતુ તેની યુક્તિ બધી વ્યર્થ ગઈ, કારણ કે આવી રીતે આવતાં આગીને કેટલાંકનાં મોઝાં તેણે બંધ કર્યાં, તોપણ ખીજી બોલાનારા ઉત્પન્ન થયા હતા, અને તેમનું બોલવું સાંભળવાને પાર્લમેન્ટ રાજી હતી. પાર્લમેન્ટની એક સભા બરાઈ, એટલે સરજોન એલિઅટે ઉભા થઈને જે ગેરવ્યવસ્થાને લીધે પુષ્કળ ખરાબી થઈ હતી, તેની તપાસ કરવાની સૂચના

ખીજી પાર્લમેન્ટમાં બકિંગહામ-ને આરોપી કરાવ્યા, ૧૯૨૫.

કરી, તેપરથી કામ-સની સભાએ બકિંગહામને શિર ગેરવ્યવસ્થાનો આરોપ ચઢાવ્યો. બકિંગહામ વિષે બોલતાં એલિઅટે કહ્યું કે “ સરજોન ખજનો અને સાધનું સંપત્તિ જે આપણા દેશનાં

સ્તાયુ અને શિરા છે, તેને ચાલેસે એકાન મેદાન કર્યા છે; એનાં બખલૂટ ખરચ, એની નકામી નકામી જીઆફતો, એના આલીજહાં મહેસો, એની અનીતિ, એનો સ્વજંદએ સધળાએ સરજોન ઉપજનો ઘણું વાળ્યા છે... .. કોઈનો કરો હક, હિત કે માલકીસબંધ એને વળગતાં નથી.....આપણાં સર્વ સકટનું કારણ એજ છે..... માટે એનેજ જવાબદાર ઠેરવવો જોઈએ ”. આ બની તકરારનો જવાબ કાંઈ ન કરતાં રાજએ એલિઅટે અને તેને ટેકો આપનાર ડીજસ એ બંનેને ટાવરગઢ-

માં મોકલી દીધા, પરંતુ કામ-સ મળ્યાએ તેમના વિના સમાન કામ

રાજા પાંચમે-૮
વિસર્જન કરે છે

ચલાવવાની નાપાડી, તથા બાંકિંગ હાથે બને બરત-

રફ કરવાની માગણી કરી, ત્યારે રાજાએ એ લિખ્યત

અને હીજીસને છૂટા કરી, પણ નાણુ ઉત્તરગ-

વવાની સંમતિ મેળવ્યા સિવાય ટુટાતુરત સમાને બરખાસ્ત કરી.

હવે ચાહુર્સ વિપત્તિમાં આવી પડ્યો. તેને હમણુ જ ફ્રાન્સના ૧૩ માં લુઈ ગળ વેરે વધરે થયો હતો તેનું જીવું તેનું એક કારણ એ હતું કે રાણી હેન્રિએટના કાયલિક પદી સેવકોને તેણે રજા આપી હતી, અને ખીજી કારણ એ કે લારોરોલ નગરના જીગેનો લોકોને તેમના રાજાની વિરુદ્ધ મદદ દેવાની તેને જરૂર પડી હતી. પરંતુ રાજાને યુદ્ધ ચલાવવાને નાણુ જોઈતું હતું. ટનેજ અને પોન્ડેજનો કરનેરો. ગેરકાયદે ઉધરાવીને તથા દેવ-જમાં નહિ જનારા આગ્રહી કાયલિકોને દંડ કરીને તે નાણુ મેળવતા ખરે, તથાપિ તેને નાણુનો ધણો સંકેત રહેતો. તેણે 'રાજા ખુશીની બેઠ' આપવાને દેરામા સંધળાકને માગણી કરી, પરંતુ કોઈએ એક દોકડો પણ પરખાવ્યા નહિ. ત્યારકેડે કોઈએ તેને

રાજા જીલમ
કરી ઉછીતા
નાણાં કઢાવે છે.
૧૧૨૭

એવી સમજણ આપી કે લોકોની મરજી ઉપરાંત

જેસા કઢાવવાનો જીલમ થઈ રહ્યો નહિ, પરંતુ

ઉછીતુ નાણુ આપવાની તેમને ફગ પાડી રા-

કાયછે, અને નાણુ ઉછીતુ લેતું કે ગજા ખુશીવી

આપે તે લેતું એમાં કાંઈ ધણું ફરક નથી, કારણકે લીવેલું નાણું પાછું આપવાનો ધણું કરીને સંભવ રહેતો નથી. એ ઉપરથી તેણે પરગણે પરગણે કામદારો મોકલી દરેક માણસ પાસેથી તેની રાક્તના પ્રમાણમાં ગિછીતુ નાણુ કઢાવવાની આજ્ઞા કરી.

આ કૃત્યથી કેટલો અસંતોષ થયો હશે તેનો ખ્યાલ કરી રાખાવ!

ટયુડર જૂપતિઓના અમલ નીચે દેરામાં રાણિત હતી, અને કરવે-

રાના બોલે થોડો હતો. જેમ્સ રાજાએ પણ
 પ્રજા અસતોષ
 ફેલાયો માલ બેપર જકાત નાખીને તથા ફકત ધનવાન

માણસોને નીચવીને નાણું વસૂલ કર્યું હતું, પરંતુ
 હમણા બર્કિંગહામના ઉડાઉપણને લીધે અને કુદોને લીધે અરમ
 થતો તે આપવા સાર પ્રત્યેક માણસના આનગી હિસાબની તપાસ
 કરી તેની પાસેથી જોરજૂલને નાણાંની રકમ બીછીવી કહડાવવામાં
 આવતી, વળી કુદોનું પરિણામ નામોશી બરેલું હતું. દેરાના જુદાં
 જુદા ભાગોમાંના બધા મળીને ૮૦ ગૃહસ્થોએ એક દમડી પણ
 ધીરી નહિ, તેથી તેમને કેદી બનાવ્યા, અને જે ગરીબ લોકોએ
 પેસા આપવાની નાકહી, તેમને જખરાઈથી સિપાઈ બનાવ્યા, અગર
 તેમનાં ઘર આગળ બોસલ બેસાડ્યા.

અન્તે લડાઈની તૈયારી પૂરી થઈ, અને બર્કિંગહામ સો વહાણ-
 નો કાફલો હંકારી લારોશોલ નગર ઉપર ચઢ્યો. એ રાઉરની સમાર
 આવેલા રે નામના બેઠમાં સન્તમાર્ટિન્સનો કિલ્લો હતો, તેને તેણે

ઘેરા ધાલ્યો એ ઘેરામાં તેને ફતેહ મળી હોત તો
 લોકો રાજ થાત, કેમકે પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોને મદદ દે-
 વાના ઉદ્દેશથી તેણે લડાઈ જમાવી હતી. પરંતુ
 હમણાની પેઠે હાલપણુ બધા કારભાર ઠીક

આણ્યો નહિ. કેન્થ લોકોએ ઈંગ્રજ વહાણોની હાર તોડી અદર ધૂસી
 જઈ કીલ્લામાં ખોરાક પહોંચાડ્યો. બર્કિંગહામની શ્રેણમાં રોગ
 ચાલવાથી સીપાઈએ ટપાટપ મરવા લાગ્યા, તેથી નવુ લશ્કર
 લાવવાને માટે તેને સ્પેશ પાછા આવવું પડ્યું.

ઈંગ્રેજ લોકોપર બારી ગમગનીનો પહોડા પડ્યો. જે પ્રજા અ-
 ગાડિ ધણી સમર્થ ગણાતી હતી તે પ્રજાનું હાલમાં ખીજ લોકોની
 સમક્ષ વારંવાર માનભંગ થતું હતું. જે પ્રજા પોતાની રવાનીતા

ભારોશોવનપર-
 નો ઘેરા ઉઠાવવામાં
 બર્કિંગહામ પાછો
 પડ્યો, ૧૬૨૩.

અને કાયદાનો ગર્વ કરતી તે પ્રજાએ હાલમાં પોતાની નજર આગળ નિરપરાધી માણસોને કેદી બનાવેલા જોયા. ગામડાંના પાંચ સદ્ગુણીઓને બદીખાને ધાસ્યા હતા, તેઓએ ન્યાયાધીશોને હેબિયસ* કોર્પસની દરખાસ્ત આપી, એટલે અરજ કરી કે જેલર કેદીને અદાવતમાં હાજર કરી ને ગુન્હાને માટે તેને કેદ કર્યો હોય તે ગુન્હાની કેફિયત જણાવનાર વારંટ રજુ કરે એવો હુકમ આપ્યો. ખરી વાત એ હતી કે એ પાંચ ગૃહસ્થોને કરો ગુન્હો લાગુ થતો નહોતો, કારણકે પૈમા ધીરવાની ના કહેવી એમાં કાંઈ અપરાધ નહોતો અને મહાન પરાની એક કલમમાં

સાફ જણાવ્યું હતું કે દેશના કાયદા વિરૂદ્ધ અથવા સમાન પદવીના ધંધોના ટાપદેસર અભિપ્રાય લીધા વિના કોઈપણ રાખસને પકડવામાં અને કેદ કરવામાં આવશે નહિ. તેમ છતાં ન્યાયાધીશોએ રાજની ઈતરાજ યરો એવા ડરના માર્ગે એ માણસોને પાછા કેદમાં મોકલી દીધા.

એ ઉપરથી પાર્લામેન્ટે હવે તેમને મુક્ત કરવાની માગણી કરી, અને સરજોન એક્ઝિચટ તથા મર ટામસ વૅટરર્થ એ એક જણા સભામાં નીડર યઈ જોડ્યા. વૅટરર્થ એવો કે આપણી પરાપૂર્વની સ્વાતંત્રતાનું આપણે રક્ષણ કરવું જોઈએ આપણા પૂર્વજોએ કરેલા કાયદામાં નવા કાયદાનો ઉમેરો કરી આપણે તેને મક્કમ કરવા જોઈએ ત્યારકે કામન્સની સભાએ 'પિઠિશન ઓવ રાઈટ' એટલે 'હકની અરજ' ધડી તૈયાર કરી ગેર કાયદે સેવાતા કરવેરા નજરાણા કે જેટ સખરી અને ગુન્હા વમર કોઈને કેદ પકડવા સખરી અમુક કપૂલાતો દેવાની રાજકને માગણી કરી. પેહેલી માગણી એ હતી કે પાર્લામેન્ટની સંમતિ વિના કોઈ

ખજુરવતંત્ર માણસ કનેથી ઉછીના પૈસા ઉઘરાવવા નહિ. ચોથા કારણ દરોળ્યા વિના કોઈપણ સ્વતંત્ર માણસને તુરગમાં મોકલવો નહિ, એ તેમની ખીજ માગણી હતી. અમીરોની સભાએ એ અજી માન્ય રાખી, અને

* હેબિયસ કોર્પસ (શરીર હાજર કર) એ શબ્દો હકમના આરંભમાં હતા, તે ઉપરથી એ નામ પડ્યું છે.

હકમાં પ્રવેશ
બાબત પાંચ મુદ્દા
સેા અપીલ કરે છે

પિઠિશન ઓવ
રાઈટ એવે હક
ની અરજ, ૭મી
જૂન ૧૬૨૮

રાજ્યમે તે રહ કરવાના ઘણાં ફાંફાં માર્યાં. પરંતુ નાણાંની ધણી ભીડ હોવાથી છેવટે તેણે નમનું મુક્યું તેથી સને ૧૯૨૮ ના જૂનની ૭ મી તારીખે તે અરજી કાયદા તરીકે પસાર થઈ. દેરામાં ઠેરઠેર મગજકારી તાપણીઓ સજગી અને દેવજોમાં ઘંટ વાગ્યા. એ ઉપરથી સ્વતંત્રતા ફરી મળવાને લીધે લોકોને કેટલી બધી ખુસી થઈ હતી તે માલુમ પડતું. કામન્સની સભાએ રાજના માન્યા પ્રમાણે નાણાં ઉધરાવવાની મંજૂરી આપી, પરંતુ બ્રિટિશ હામને બરતરફ કરવાની એ સભાએ જ્યારે મામૂલી કરી, ત્યારે તે વાત કાનપર ન ધરતાં રાજ્યમે થોડોક વખત પાલામેન્ટ મોકૂફ કરી.

માનીતા બ્રિટિશ હામને આરોપી ઠરાવવાનો કામન્સની સભાને ફરી પ્રસંગ મળ્યો નહિ. આગષ્ટ મહિનાની ૨૩ મી તારીખે તે ડબ્લુક લારોસેલ નગરપર ખીજી ચઠાઈ લઈ જવાને પોર્ટસ્મથ બંદરેથી નીકળવાની તૈયારી કરેતા હતા, તેવામાં જોન ફ્રેડરિક નામના કોઈ એક અનુની સીપાઈએ સાર્વજનિક સભામંડપના બારણા આગળ કાળજીમાં ખંજર ભોંકી 'તારા આત્માપર દેવ દયા કરે' એમ કહી તેનો પ્રાણ લીધો. એ ફ્રેડરિકને પહેલાં લશ્કરની નોકરીમાં વધારે આપવામાં આવ્યો નહોતો. બ્રિટિશ હામને દેરાનો રાત્ર તે ગણ્યો હતા. પ્રધાનને ઠાર મારવાથી ગબરાઈ થઈ રહ્યો, તે જ્યારે શાન્ત પડ્યો, ત્યારે ખૂબી ફ્રેડરિક ટોપી વગર ઉધાડે માથે આમ તેમ ફેરા કરેતા માલુમ પડ્યો. નાશી જવાની કોસિસા તેણે કરી નહતી. પાછળથી તેને ફાંસીને લાકડે લટકાવ્યો.

ફ્રિડર પામેસો ડબ્લુક મરણ પામ્યો, એટલે લોકો ઘણા રાજી થયા. પરંતુ બ્રિટિશ હામનો સેક્રેટરી (કામદાર) જેસ્ટન કરીને હતા તેને ચાલસે મુખ્ય અજ્ઞાનચીની જગા આપી, અને સપ્તજો કારબાર પહેલાંની માફક ચાલવા લાગ્યા. કાફો લારોસેલ નગર પહોંચ્યો ખરો, પરંતુ ક્તેહ થઈ નહિ, તેથી રાજ્યમે સને ૧૯૨૯માં ક્લાન્સમેડે સંધિ

બ્રિટિશ હામનો
વધ, ૨૩ મી આ-
ગષ્ટ ૧૯૨૮.

કરી. રિશલુ નામે ફ્રાન્સનો મુખ્ય પ્રધાન હતો, તેણે લારોશલ જીતી લઈ આપી દુનીયાપર ઈંગ્લાન્ડનો મોભો ઉતારી નાંખ્યો. ખરું જોતાં યુરોપખંડપર કામઠામ કાયલિક પક્ષનો પગ પાછો કરવા લાગ્યો, અને એજ કારણને લીધે રાજ્યએ ખાથ તથા વેલ્સ રાહે-

લાડને લંડનનો
જિરાપ નીચો,
૧૬૨૮.

રના બિરાપ લાડને લંડનના બિરાપની પદવી આપી, ત્યારે લોકોએ ધણું અસંતોષ જણાવ્યો.

એ લાડને કાયલિકોની માફક ધર્મક્રિયામાં અનુપમ

શણગાર અને કર્મેકાંડનો આડંબર ગમતાં હતાં, અને રાજનો ધન્યરી હક છે, તથા તેની સત્તા સ્વતંત્ર છે, એવા વિચારોને તે હમિરાં પુષ્ટિ આપતો હતો. આવો કુલઅધિકાર હમણાં ચાલ્સરસ રાજ પાતાની નજરમાં આવે તેમ વાપરતો. ઠનેજ અને પૉન્ડેજ વેરા તે ઉધરાવતો. કોઈ વેપારીએ એ કર આપવાની ના પાડે તો તેમનો માલ જપ્ત કરતો.

એવું બન્યું કે પાલ્કોમેન્ટના એક સભાસદનો કેટલોક માત્ર રાજ્યએ જપ્ત કર્યો. સને ૧૬૨૯ ના જાન્યુઆરીમાં પાલ્કોમેન્ટ ફરીને 'મળી, તે વારે સર જોન એલિથટે એવી સૂચના કરી કે ફૂરજના અધિકારીએ

પાલ્કોમેન્ટ માફ
ફરવી રાજની
સામે યાચણે, સને
૧૬૨૯.

પૈકિ જેમણે માત્ર જપ્ત કર્યો હોય તેમને બાલાવી મંગાવી શિક્ષા કરવી. ગુન્હેગાર અધિકારીએને પૂછતાં કહ્યું કે, અને રાજના હુકમથી માપ કબજ કર્યો છે. પછી ચાલ્સરે સભાના પ્રમુખને પાલ્કોમેન્ટ

માફૂફ કરવાની આજ્ઞા કરી. હુકમ પ્રમાણે સભા માફૂફ તો કરી ખરી, પરંતુ મબાસદો પાછા બેગા થયા, એટલે રાજ્યએ બીજો હુકમ કાઢી ઉઠી જવાનું કહાવ્યું, પણ તે કોઈએ કાને ધર્યું નહિ. પ્રમુખે ખુરશી પરથી ઉઠવાની કોશિસ કરી, પરંતુ બે સભાસદોએ તેને પકડીને બેસાડી રાખ્યો, અને દરવાજે તાળાં લીધાં; પછી એલિથટે એક દરખાસ્ત મત પર મૂકી. દરખાસ્ત એવી હતી કે જે કોઈ ધર્મસંબંધી ફેરફારો

દાખલ કરે, અથવા જે કોઈ પાર્લામેન્ટે મંજૂર નહિ કર્યું હોય
એવું હાંસલ ભરે ચાને લે તે રાજદ્રોહને પાત્ર છે. સમાસદો
'હા, હા' પોકારી પોતાનો મત જાહેર કરતા હતા, એટલામાં તાજાં

પાર્લામેન્ટમાં
દાખલ અને તેડ
વિસર્જન પધ્ધતિ.
તોડી દરવાજા ખૂલા કરવાને રાજાના સિપાઈ
આવી પહોંચ્યાઃ પરંતુ એટલું બધું કરવાની જરૂર
પડી નહિ. સભા એકદમ મૂલતવી રહી. રાજાએ

તેને થોડા દહાડા પછી વિસર્જન કરી. એલિયટ અને પીબ્લ કેટ-
લાક સમાસદોને તેણે તુરંતમાં મોકલી આપ્યા, પરંતુ જેઓ તાબે
થયા, તેમને તુરંતજ છૂટા કર્યા. માત્ર એલિયટ, વાલેન્ટાઈન અને
રુદ્રોડ એ ત્રણ જણાએ પાર્લામેન્ટના અધિકાર વિરૂદ્ધ કાંઈપણ
કહેવાની ના પાડી તેથી ઠાવરગઢમાં સાડત્રણ વરસ કેદ બોગવી

સર એન એ-
લિયટને મરણ,
૧૬૩૨.
એલિયટ મરણ પામ્યા. સ્વતંત્રતાના હકમાં જે-
ઓએ મરણીઆ યદ્ પોતાનો બોગ આપ્યો
તેઓમાં એ સૌથી પહેલો હતો.

હવે પછીનાં પીબ્લ અગિયાર વરસ સુધી ચાલ્સે પાર્લામેન્ટ
વગર અમલ કર્યો, તે દરમિયાનમાં તેના મુખ્ય પ્રધાન વેસ્ટન,
લાડ, અને વેન્ટવર્થ હતા. એલિયટ અને પીબ્લ જેવા વીર પુરૂષો
પાર્લામેન્ટની સ્વાધીનતા જાળવવાને કેવા બહાર પડ્યા હતા, તે
આપણે જાણી ગયા. હાલમાં તેમના જેવા જે આગ્રહી પુરૂષોએ-
વેન્ટવર્થ જે આગળ જતાં લોડે રુદ્રોડ થયો

વેન્ટવર્થ અને
લાડ.
હોયો તેણે અને લોડે-રાજા નિરંકુશ છે, એવું જ-
ણાવી તેના તરફથી ઝૂંડો પકડયો હતો. એ જે-

માંનો કોયો પક્ષ જય પામશે, તે વિષે સવાલ ઉત્પન્ન થયો. વેન્ટવર્થ
મણે લેખી હતો. પાર્કિંગહામના મરણ કેડે પોતાના જૂના દેસ્તદારોનો
ખુલ્લી રીતે ત્યાગ કરી તે રાજાના પક્ષમાં જઈ બસાયો હતો. ઉત્તર

મુલકના કારભારી મંડળનો અધ્યક્ષ બની તેણે ઘણી સખ્તિ વાપરી અમલ ચલાવ્યો હતો. લાડ તેના કરતાં ઘીલનો વધારે સાચો, અને એકમાર્ગી હતો ખરો, પરંતુ માઠા બાળ્યે સાંકડા મનનો અને ધર્મીય હતો. એ જે પુરોષોએ પોતાના માલિકનું નિકન્દન કરાવવામાં પ્રથમ મદદ દીધી, અને પાછળથી તેનો પક્ષ કરી મરણિયા ધર્મ પ્રાણુ હોઆ.

પહેલા પાંચ વરસ લગી બહારથી બધું સાન્ત દેખાતું. મધ્યમ પંક્તિના વિચારવાળા પુરોષોને બાસ્કુ કે કામન્સની સભા મર્યાદા છોડી બહુ આગંજ વધી છે, અને તેણે રાજનું અપમાન કર્યું છે. વેસ્ટન અજાનબી નજરવાળો હતો તેણે વેરા નાંખી લોકોની ઉપર જુલમ કર્યો નહિ, તેથી તેઓ સંતોષાઈ રહ્યા. એજ સમય ઉપર એટલે સુને ૧૬૩૫ માં દેરામધ્યે ગામે ગામના કાગળ પહોંચાડવાનું ટપાલ ખાતું પ્રથમ સ્થાપન થયું. દર અઠવાડિયે અઠવાડિયે ટપાલના કાગળો લેઈ જવાતા. બાડાની માડીઓ પ્રથમ ૧૬૨૫ માં રાફ ધર્મ, તે હાલમાં પુષ્કળ મળતી, પરંતુ ધીમ વસ્તીવાળા મહો-લાઓમાં ફરવાની તેને રજા ધર્મ નહોતી. રાહેરમાં એક જગાએથી ખીજી જગાએ જવાને ડોળીઓનો વાપર સુને ૧૬૩૪ માં રાફ થયો. લગભગ આ સમય ઉપર એક મહાન્ રાસ્ટ્રીય શોધ ધર્મ હતી. રાસ્ટ્ર વૈદ્ય હાલોએ સુને ૧૬૨૮ માં લોહીના ફરવા સંબંધી એક કુસ્તક રચી બહાર પાડ્યું. ગામડાંમાં લોકો સુખસાન્તિમાં રહી કેવી રીતે દિ-

વસ નિર્ગમન કરતા, તેનો સહેજ આભાસ જ્યોર્જ હર્બર્ટ નામે કોઈ એક જોજા ઘીલનો પાત્રી કવિ હતો તેના ચરિત્ર ઉપરથી મળે છે. તેણે ધર્મ વિ-પય ઉપર પોતાની તરેહવાર કવિતાઓ વિદ્યુશાયર પરગણાના બે મૈટ્રન આગમાં પોતાને રહેવાના તકિયામાં બેસી લખી હતી, અને માંહોમાહેની માગ્રામારીનો વખત રાફ થયો તે પહેલાં સુને ૧૬૩૩ માં રવધામ પહોંચ્યો હતો. સુને ૧૬૩૩ માં મિલ્ટન કવિ-

હાલો, જ્યોર્જ હર્બર્ટ અને મિ-લ્ટન.

એ અફ્રિકામાં પરગણાના હોર્ટનગ્રામે પોતાનું કોમસ નામનું કાવ્ય રચ્યું. પહેલાં તે ધર્મ આતામાં ગોઠવે હતા. પણ હાલ તે નોકરી તેણે છોડી દીધી હતી કેમકે ત્યાં તેને મન મુકીને પોતાના વિચારો જણાવવાની છૂટ રહેલી નહોતી.

આ સમયે વખત પ્યુરિટન લોકોનાં મોટાં ટોળાં દેશ છોડી ન્યુ-ઈંગ્લેન્ડ જતાં હતા. સને ૧૬૩૦ માં જોન વિન્થ્રોપ એક હજાર પ્યુરિટનને ત્યાં લઈ ગયા, અને ત્યાર પછીના અગિયાર વરસના

અરસામાં કંઈ નહિતો ખીજ વીસ હજાર માણસો દરિયાપર ઉપડી ગયાં. લોર્ડ બ્રાફિટમેરે કરીને અમેરિકા ખાતે વિદેશગમન.

એક કાયલિકે અમીર હતા. તેણે ૧૬૩૪ માં વર્ણ-નિયાની ઉત્તરે મેરીસાન્ડ નામનું એક નવું સંસ્થાન જમાવ્યું. દેવ-ળમાં નહિ જવાનો આગ્રહ ધરનારા કાયલિકોને માટે આ સંસ્થાન કરેલું હતું તથાપિ ત્યાં સૌથી પહેલો કાયલિકો કરવામાં આવ્યો તે એકે હરેક માણસને પોતાનો ધર્મ પાળવાની છૂટ છે.

લાવી કોનોડ પ્રાંત વસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એ પ્રમાણે તેના અમલમાં કેર વર્તી રહ્યો. આયર્લેન્ડના લોકોપર તેનો ક્રોડતો હાથ રહ્યો, ત્યાં લગીતો તેઓ નિરાંત વાળી બેઠા, પરંતુ તેણે પૂઠ ફેરવી એટલે તેઓએ ત્રાસ ઉપજાવે એવો ઉદ્દેશ માયો, તે આગળ જતાં આપણા જાણવામાં આવશે.

વેન્ટવર્થ આયર્લેન્ડ ગયો તેજ વરસમાં કાન્ટર્બરીના આર્ચબિશપ આબ્બટ ગુલરી ગયો એ પુરૂષ હમેશા રાત્રિ જાગવનારો હતો. ત્યારકેડે લાડ આર્ચબિશપ થયો, અને એ વરસ પછી સને ૧૬૩૫ માં વેન્ટવર્થ મરી ગયો, એટલે તે ઇંગ્લેન્ડનો ખરેખરો મુખ્ય મંત્રિ થયો. તેણે એકદમ જૂના ધર્મને મળતા પુજ્ય ફેરફારો કરવા માંડ્યા. ઉદાહરણ, ઘણા વખત યયાં દેવળના મધ્ય ભાગે પીઠિકા રહેતી હતી તેને પૂર્વ છેડા તરફ હટાવી, દહેરામાં રંગેલી બારીઓ ફરીને દાખલ કરી, અને લેએથ મદિરામાં ઈસુની

ધ્યુગિટન લોકો
જોડે લાડ કલહ કરે
છે

મૂર્તિવાળો ફૂસ મુઝા. એ ફેરફારથી ધ્યુગિટન લોકો બચીત બન્યા. હાલના જમાનામાં કોઈને બક્ષિત કરવાને દેવળમાં જવાનું ઠીક ન લાગે તો ખીન્ને ઢોઢાણે જઈ પ્રાર્થના કરી રાકે છે, પરંતુ તે કાળમાં મોઢા સમજતા નહિ કે ઉપાસના અનેક પ્રકારે થઈ શકે છે. તે વખતનાં બધા દેવળોમાં એકજ પ્રકારનો બક્ષિતમાર્ગ ચાલતો હતો, તેથી દરેક માણસને દેવળમાં જવાની સખિત કઠવામાં આવતી એ કારણથી લાડ જેવો કોઈ સનાધારી લોકોને અણુગમતા ફેરફારો કરતો, ત્યારે અશ્વસ કરીને અજબગાટ ઉત્પન્ન થતો. ધ્યુરીટન લોકોની સખ્યા હમણાં ઘણી વધી ગઈ હતી, અને પાર્લામેન્ટના હુકમથી લોકો રવિવારનો દિવસ પહેલાં કઠતાં વધારે બક્ષિતભાવથી પાળતા. અસલના વખતથી ઘણાખરાં ગામોમાં રમત ગમતો થતી તેથી છાકટાપણુ પેદા થાય છે એમ જણાવી સુલેહના અધિકારીઓએ

હાલ તેમનો અગ્રકાવ કર્યો લાડે અને રાજ્યમાં કાયદાની દરકાર ન કરતા રમતગમતો પાછી ઘાખી કરવાનો વિધિય કરી પ્રાદ્વી-
 ઝીને ધર્માસનપર બેસી તે બાબતનો બોધ કરવાની આજ્ઞા કરી.
 પાદ્વીઓએ એવી જાનને બોધ કરવાની ના પાડી. તે કારણથી
 સેકેડો પ્યુરિટન ધર્માધિકારીઓની જીવાઈ છીનવી લેવામાં આવી
 એટલુંજ કાઈ બરા નહતું, કેમકે એજ સમય ઉપર લાડના
 કારભારની વિરુદ્ધ લખાણ કરવાને માટે પ્રજા ના-

પ્રિન્સ બાસ્ટ
 વિઠ્ઠ અને બર્ટનને
 શિક્ષા મળી, અને
 ૧૬૩૭

મના એક વકીલને, બાર્ટલેવિક વૈદ્યને, તથા
 બર્ટન નામના પાદ્વીને સ્કોટ એ અગ્રકોરટમાં ધ-
 સડાવી શિક્ષા કરવામાં આવી તેમને હેડમાં ધાલી
 કાન કાપી નાખ્યા, અને જન્મ પર્યન્ત કેદની દીપ મારી. આવી
 જાતના કૂર કર્મોનું પરિણામ એ આબુ કે મવ્યમ વિચારના
 લોકો પ્યુરિટનોના પક્ષમાં જઈબરાયા એ પ્રમાણે રાજ અને તેના
 પ્રધાનો ડગને ડમલે પ્રજાનો પ્રેમ ગુમાવતા, તે આપણા લક્ષમાં
 આવે છે.

આદર્શ રાજ ધણે વખત થયા હકની અગ્રજીમાં આપેલા વ-
 ચનનો ભગ કરતો હતો. આગળના વહિવટ પ્રમાણે તે નાણું ઉધ-
 રાવતો, અને જે લોકો સામા થતા તેમને સખ્ત સજા કરતો.

હાનમાં એક કાફલાની જરૂર પડી, માટે સમુદ્ર

રાજ વહાણ
 વેરા ઉધરાયે છે,
 ૧૬૩૪ ૧૬૩૮

કાફાલરના સહેરોને વહાણો પૂરા પાડવાનો અગર
 વહાણને અભાવે શિપ મની એટલે વહાણ વેરા
 આપવાનો હુકમ કર્યો. અગાઉ ઈંગ્લાન્ડપર નૌકાસેન્યનો ધૂળરો
 થયો તે વેળા તેઓએ એલિઝાબેથને એ પ્રમાણે વહાણો મોકલી
 આપ્યા હતા આ માગણી હકની અગ્રજીમાં કરેલી પ્રતિજ્ઞાથી
 ચોખ્ખી રીતે વિરુદ્ધ હતી, અને એથી પણ આગળ જઈને તેણે
 દેરાન્ય માટેના બાગના સહેરો કનેથી એ કર વસૂલ કરવા માડ્યો,

ત્યારે બર્કિંગહામ પરગણના એક સ્વાયરે (ગૃહસ્થે) તે બરવાની ના પાડી, અને કાયદાની દાદ માગી.

હા. ૨૫૩ ન ૧-
હાણ વેરાની સા-
મા અપીલ કરે છે.

બાર ન્યાયાધીશોને હાથ તેનો છન્સાફ સાંખ્યો. તે વેળા સધળા ન્યાયાધીશો રાજ પડે નીમતો, તથાપિ એ બારમાંના પાંચ બંધુ છાતી ઠોકીને મત આપ્યું

કે હેમ્પડનની તકરાર વાજખી છે. પરંતુ હેમ્પડનની વિરુદ્ધ વધુ મત પડવાથી વેરો કાયમ રહ્યો, અને આપ્તુ ઇંગ્લાંડ કક્કળી ઉઠ્યું.

તથાપિ આ અરસાપર રાજ્યએ તથા લાડે ઇંગ્રેજ પ્રાર્થના પુસ્તક વાપરવાનું ફરમાન કાઢી સ્કાટ લોકો જોડે વિરોધ કર્યો નહિ હોત તો, આ તોફાન પણ રાખી જાત. ધર્મસુધારાના સમયથી જોન નોકસફત પદ્ધતિ તથા આપોઆપ સ્વચ્છ ઉઠેલાં બજનનો પાઠ સ્કાટ લોકોમાં ચાલતો હતો. ઇંગ્રેજ પ્રાર્થના પુસ્તક પાપિરા (કાય-

માર્ક્સ એર.
નુયમથી સ્કાટ
લોકો મધ્યે મા
યેના પુસ્તક કા-
બય કરવાની કા-
શીશ કરે છે.

લિક) મત ધુસાડનાઈ તેમને બાસ્કું, તથા તેને મળૂર રાખવાની હાલમાં તેમણે સાફ ના પાડી. એડિનબરો નગરના મુખ્ય દેવળમાં ધર્મોપદેશીએ એ પુસ્તકમાંથી પ્રાર્થના વાંચવા માડી, એટલે કોઈધરડી બાયડીએ તેના માથામાં એક બા-જક છોટા માથો. એવી કિતૂરી ધૃતિ આપ્યા

સ્કાટલેન્ડ દેશની યર્ષ ગર્ષ. બધી સમાજોપર સંદેશો ઝાકલી રાજ્યએ કહાવ્યું કે “તમારે શરણુ થવું.” પરંતુ ફળ માત્ર એટલુંજ નીપળ્યું કે ૧૫૫૭ માં નેશનલ કોવેનન્ટ નામે એક કરાર થયો હતો (૨૩૫ મું પાનું

કોવેનન્ટનો એ-
ટલે કરાર કરનારો

જુઓ) તે તેમણે વિધિપૂર્વક ફરીને તાલ્લે કર્યો, અને ગૃહસ્થો, અમીરો, તથા ઉપાધ્યાયો એક પ્રતિજ્ઞાપત્ર લેઈ ધોડે બેસી દેશ-માં બધે ફરી વળ્યા, અને જો જો ગામે ગયા તે તે ગામના લોકોની સહી તેપર કગવી લીધી.

સ્કાટલેન્ડોપર રાજને ઘણો રાગ ચઢ્યો. તે કૂચ કરી સરહદપર ગયો, પરંતુ સ્કાચ કરારધરો તૈયાર હતા, અને ઇંગ્રેજ લશ્કરની

લાગણી તેમની તરફ હતી તેથી એ લડો નહિ એની આદર્શને ચેતવણી મળી. એ કારણથી તેને નમવી દોર મૂકવી પડી. ફરી પાછા આવીને સ્કાટ લોકો પર જીત મેળવવાના પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કરી તે લડન પાછો વળ્યો. તેણે વેન્ટવર્થને ઈંગ્લાન્ડ આવવા કહેલું મોકલ્યું આ વેળા વેન્ટવર્થે સ્ટ્રાફ્ફોર્ડને અલે થયો હતો સ્ટ્રાફ્ફોર્ડે આવીને પાર્લામેન્ટ બોલાવવાની તેને સલાહ દીધી. ત્યાર કોડે પોતાની સારી ક્વાન્ટી શીખેલી ફ્રાન્સને ઈંગ્લાન્ડ આણવાને મઠે તે પાછો આયલેન્ડ ઉતાવળે દોડી ગયો.

હાઈ સ્ટ્રાફ્ફોર્ડને
ઈઆર પાછો આવે
સાથે

તથાપિ લોકો ફેટલા બધા બેદિલ થવા માડ્યા હતા, તેનું સ્ટ્રાફ્ફોર્ડે કિંવા રાજાને કાઠિબાન નહોતું સને ૧૬૪૦ ના એપ્રિલની ૧૩ મી તારીખે પાર્લામેન્ટની સભા બરાઈ, પરંતુ તેની બેઠક માત્ર ત્રણ અઠવાડિયા જ રહી. પ્રજાના દુખની દાદ સાંભળી રાજા નિરાકરણ કરે નહીં ત્યાં લગી પૈસા ઉધરાવવાની સમિતિ આપવાની એ સભાએ નાકહી. વળી સ્કાટ્લેન્ડ સાથે લડાઈ કરવાની તેણે ખુશી જણાવી નહિ.

ફરી પાર્લામેન્ટ,
૧૬૪૦.

તે ઉપરથી આદર્શ હંમેશાની માફક દુગમ્મહ પકડી પાર્લામેન્ટને બરતરફ કરી, અને મળ્યું તેટલું લશ્કર જમાવી ઉત્તર તરફ દૃષ્ટ કરી ગયો. સ્કાટ લોકોએ તેની આગમન ઈંગ્લાન્ડમાં ઉતરી આવી નાર્થેમ્બરલેન્ડ પર ચડાઈ કરી હતી, અને હમલ્સા ન્યુકાસ્ટલની થડમાં ન્યૂબર્ન ગામ આગળ હથેળેને હાથી ડહાન પરગણામાંથી હાંકી મૂક્યા. એથી કરીને નાણાંની મોટી રકમ આપવાનું વચન દેઈ આદર્શને તહ કરવાની ફરજ પડી. ખીજી પાર્લામેન્ટ મેળવ્યા સિવાય એ રકમ તેને મળી રાકે એમ નહોતું.

હાલ આવી મુરડેલીમા ફસાઈ પોલો હોવાથી હરકોઈ પાર્લામેન્ટ તેને માથે ચઢી બેસેજ એમાં કાંઈ રાક નથી, અને 'લાંબી પાર્લામેન્ટ' જે મને ૧૬૪૦ ના નવેમ્બરની ૩ જી તારીખે ભેગી મળી

તેણે રાજધીએ વધારે લાંબું આયુષ્ય ભોગવ્યું. કામન્સની સ-
ભાએ પહેલું કામ એ કર્યું કે પેલા કાન કાપેલા માણસોને છૂટા કીધા.

તેણે બીજું કામ એ કર્યું કે લાડ અને સ્દાકર્મ-
ને શિર આરોપ મૂકી તેમની તપાસ ચલાવવાનો
ઠરાવ કર્યો. કામન્સ લોકો સ્દાકર્મ ઉપર બહુ ખારે
બળતા, કારણ કે તેમના પક્ષ પરથી નીકળી જઈ તેણે

રાજનો પક્ષ કર્યો હતો. ઇંગ્લાન્ડમાં આયરિશ ફ્રેન્ચ આણુવાનો ઘાટ
તેણે ધડથો હતો, અને પાર્લામેન્ટને પત નહિ કરવાનું રાજને ઉત્તે-
જન આપ્યું હતું. આ વખતે સ્દાકર્મ ચાર્ક પરગણામાં હતો, અને
ત્યાંથી આયર્લેન્ડ આપ્યા જવાનો વિચાર કરતો હતો, પરંતુ આદર્શ
તેને 'આત્રી આપી કે ' લુંડન આવીરા તો તારો એક પાણુ વાળ
વાકો થવા દહરા નહિ. ' તેથી તે લુંડન જવાને પાછો ફર્યો. લુંડ-
નમાં આવી અમીરની સભામાં ષેડા, એટલે કોરા આગળ ખીમને
તથા તેની પૂઠળ ૩૦૦ સભાસદોને તેણે ઉબેલા દીધા. કામન્સની સ-
ભાએ તેના ઉપર રાજદ્રોહ કરવાનું તહેમત ફરમાવ્યું હતું, તે બાબ-
તનો સંદેશો લઈ તેઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા. હાલ તુરત તેને
ટાવરગઢમાં બાંકલી દીધા અને સને ૧૬૪૧ના જાનેવારીની ૩૦ મી

તારીએ તેની તપાસ વેસ્ટમિન્સ્ટરના દિવાનખા-
નામાં શરૂ થઈ. એ તપાસ ચાલતી હતી તેવામાં
સર હેન્રી પૈને પોતાના બાપના કાગળો રજૂ
કરી પૂરવાર કરી આપ્યું કે આયરિશ ફ્રેન્ચની

મદદ લેઈ ઇંગ્લાંડનું રાજ્ય ચલાવવાનો વિચાર રાજને સ્દાકર્મ
શ્રમવ્યો હતો. પૈન પડે ખીમનો ઇશ્તિમિત હતો, અને તેનો પિતા
રાજનો એક દરબારી હતો. આટલો પુરાવો છતાં ચાલતા કાયદા
પ્રમાણે સ્દાકર્મને આરોપી ડેરવેલો એ કામ બહુ કઠણ હતું, તેથી
ધારા પ્રમાણે કામ ચલાવવાનું મૂકી દઈ તેને દાયિત ઠરાવવાનો
ખરડો પાર્લામેન્ટે પસાર કર્યો.

સ્દાકર્મના આ-
રોપનો તપાસ,
તેના શિરચ્છેદ
૧૬૪૧

એ ખરડો રાજાકને સહીને મઢિ મોકલ્યા રાજાએ સહી કરવાની પ્રથમ નાપાડી, પરંતુ વાઈટ હોલના મહેલની આસપાસ ગુસ્સે ભરાયલા લોકોનું ટોળું ફરી વળ્યું, ને રાણી ધણી બચબીત બની ગઈ, તેથી આખરે રાજાએ આખમાં આસુ આણી પોતાના નિમક-હલાલ નોકરને ફાંસીએ ચઢાવવાના ખરડાપર સહી કરવાને એક પત્ર નીચું. વધારે ઉમદા દિલના સ્ક્રાફર્ડે પોતાના માલિકને એક પત્ર લખી બચાવ કરવાના વચનમાથી મુક્ત કર્યા, પરંતુ રાજાએ નિરાધાર છોડી મૂક્યો, એ દુઃખ તેને ધણું સાલ્યું મરણની તૈયારી કરતા તેણે કહ્યું કે ગળાએના વિધામ કરશે મા સને ૧૬૪૧ ના મે મહિનાની ૧૨ મી તારખે તેને ગરદન માર્યો, પરંતુ લાડનો શિરચ્છેદ સને ૧૬૪૫ લગી થયો નહિ.

સ્ક્રાફર્ડના મરણ કેડે પાર્લામેન્ટે ધણું સુધારા કર્યો “ ત્રિવાર્ષિક ધારો ” પસાર કરી પાર્લામેન્ટ કહી નહિતો ત્રણ વરસ સુધી રહે અને હવે પછીની કોઈ પણ પાર્લામેન્ટને તેની મળૂંરી વિના અરખાસ્ત કરી શકાય નહિ, એવું ટેરબુ ઉચરની કૌન્સિલ, સ્ટાર ચેમ્બર અને હાઈ કમિશનની અદાલતો કાઢી નાખી ગેરકાયદે કરેલો તેની વિરુદ્ધ ધારાકર્યો આ વખતે પાર્લામેન્ટમાં બે પક્ષ હતા પહેલો રાજપક્ષ, તેમાં રાજાની ઉપર બહુ સખ્ત નહિ કરવી એવા વિચારના સભાસદો હતા એ પક્ષના અગ્રેસર તરીકે થોડે ફ્રાકલાંડ અને હાઈડ નામે પ્રચલિત હતા ફ્રાકલાંડ જાતે બહાદુર, સભ્ય અને ઉદાર દિલનો હતો હાઈડને આગળ જતાં લોર્ડ ક્લારેન્ડનનો ઇલિકાળ મળ્યો ખીન્ને પ્યુરિટન પક્ષ તેનો આગેવાન પીમ હતો પીમે અરખાસ્ત કરી કે રાજકૌન્સિલના સભાસદો, ન્યાયાવીરો, અને પ્રધાનોની નીમણૂક હવે પછી પાર્લામેન્ટે કરવી આ અરખાસ્તપર ચર્ચા ચાલતી હતી, અને ચાહસે રાજા સ્ક્રાટલાંડમાં હતો, તેવામાં આપર્લાંડથી ત્રાસદાયક સમાચાર આવી પહોંચ્યા

પાર્લામેન્ટને
મળવા બાબત
ત્રિવાર્ષિક ધારો
અને ખીન્ને
ધારો, ૧૬૪૧

આયર્લેન્ડમાં સ્ટ્રાફર્ડ કાયલિકોની ઉપર ખુબ નિર્દયપણે જુલમ ગુળર્ચો હતો. હાલમાં સ્ટ્રાફર્ડના ઘણ જોતો રહેવાથી કાયલિક લોકોએ સને ૧૯૪૧ ના અક્ટોબરની ૨૩ મી તારીખે ફિતૂર

મચાવી ઇંગ્રેજ અને સ્કાય લોકોની કતલ કરી તેમના બાયડા, બાયડી અને છોકરાંને એવાં તે નસાડી મૂક્યાં કે તેઓ બરફમાં ગળી ગયાં, અથવા નદીમાં ડૂબી મૂક્યાં. એ બબર સાં-
આયર્લેન્ડના પ્રોટેસ્ટન્ટોની કતલ, ૧૯૪૧.

બળતાં વારજ આપુ ઇંગ્લાન્ડ બયથી ધૂણ ઉઠ્યું, અને ફિતૂર કરવા બાબત આયર્લેન્ડના લોકોએ રાજની સહી સિફકાવાગે હુકમ બતાવ્યો, ત્યારે તે તેમની દેહરાતના કાંઈ પારજ રહ્યો નહિ. અરુ જોતાં આયરિશ લોકો કતલ ચલાવશે, એવું ચાલ્સર્સ સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું. પરંતુ તેમને ઉશ્કેર્યોને ઇંગ્રેજ પાર્લામેન્ટની સામા કરી મૂકવાની તેણે આશા ધરી હતી એ બાબત કાંઈ સંશય રહેતો નથી. તેની એ આશા સફળ થઈ ખરી, પરંતુ ધાર્યા પ્રમાણે બધી પાર ઉતરી નહિ; કારણ કે પીમ તથા હેમ્પડને પાર્લામેન્ટને એકઠકપણે બતાવી આપ્યું કે હવે પછી રાજ અને પ્રધાનોની ઉપર વિશ્વાસ રાખી રાકાય એમ નથી. પાર્લામેન્ટે એક "લાંબો

વાધો" તૈયાર કરી ધણાં વરસ થયાં રાજની તર-
સાનો વાધો.

નોંધી પ્રધાનોની નીમણૂક પાર્લામેન્ટ કરે એવી માગણી કરી હતી. એ વાંધા ઉપર છેક સવારથી માંડી મધરાત સુધી ખુબ જીરુસા ભરેલી તકરાર ચાલી. છેવટે તે પસાર થયો. એટલે ધણો ઘોંઘાટ થઈ રહ્યો. તે વખતે દૃઢ નિશ્ચયવાળો હેમ્પડન ત્યાં નહોતો તો મારા-મારી થઈ લોહી વહ્યું હોત.

પાંચ દહાડા કેડે રાજ સ્કાટ્લાન્ડથી પાછો આવ્યો. પાર્લામેન્ટના ઘણા સભાસદો હજી પણ મારા પક્ષ પર રહી મને મદદ આપશે એવો ભરોસો મળી તેણે લોર્ડ કિમ્બોલટનને તથા આમની

સભાના પાત્ર સભાસદો નામે ચીમ, હાથપડન, હોલીસ, હેસે-
હિરગ અને સ્ટ્રોડને પરહેજ કરવાને હલકરો મોકલ્યો તેણે પોતાનું
ગળવચન આપી કહાવ્યું કે મારો કાર્ડ બળ વાપરવાનો
કરિદો નથી; પરંતુ પાર્લામેન્ટને તેનો વિશ્વાસ આવ્યો નહિ, તેથી
સભાસદોને સ્વાધીન કરવાની ના પાડી, ખીન્ને દહોડે વચન તોડીને

એ પાત્ર સભાસદો કેદ પકડવાને ગાર્ડી સિપાઈઓ
પાંચ સભાસદોને કેદ પકડવાની કોશિશ નયા હથિયારબધ સ્વારોનો રસાલો બધ પાર્લામેન્ટ
ન્ટમા તેરોડી આવ્યો પેસતા વારને તેણે પાચે જણની બેઠક ખાલી દીધી રાજાને હાથ આવે નહિ
તેણે મારે તેમને લડન નગરમા મોકલી દીધા હતા. છેવટે તેણે
પ્રત્યુષને કહ્યું કે મારા પખીડા ઉડી ગયેલા જણાય છે, પણ આશા
છે કે તમે પકડીને મોકલાવી દેશો, નહિ તો હું મારી મેગેતા
ખોળી લઈશજ, એમ કહી ગુસ્સે બરાઈતેણે ચાલવા માડ્યું,
એટલે સભાસદોએ 'હકે હકે' ના પોકારો કર્યા.

પાત્ર તહોમતદારો તેને હાથ ચઢ્યા નહિ. લંડન શહેર સદા બળ-
વાન હતું, તે હમણાં છેક સ્વતંત્ર થઈ બેઠું હતું. તે કાળે એ શહે-
રમા હાલની જે કેવળ વખારો કે કચેરીઓનો જમાવ ન હતો તે
મમયમાં એ શહેરના નાણાપટ અને ટેન્ડરખર્ચાર એ બે બાગોની
વચ્ચે ત્રણ લાખ લોકોના ઘર હતાં. વેપારીઓ ક્રીમતી રાચરચીનાં
બરેલા મકાનોમાં રહેતા દુકાનદારો દુકાનને માળે વાણેતર છોડ-
રાઓ સાથે વસતા એ છોડરાઓ દુકાનના પાટીયાપર બેઠાબેઠા
'શુ જોઈએ છે' એવું રસ્તે જનારને પૂછતા દરેક

લડન નગર રાજાને તરજો-કે
ધવાને અંગે અકેકી મડળી હતી, જેવીકે વેપારી
દરજીઓની, મચ્છી વેચનારાઓની કે સોનીની
દરેક મંડળીમાં કવાયત શીખ્યા માણસોની ટો-
ળીઓ હતી, તેમાં અમલદારો, આદર્શો અને દુકાનદારો, તથા
સિપાઈતરીકે વાણેતર વર્ગે હતા. આવા સમયે રક્ષણ કરના-
રોના આશ્રય તળે રહી પેલા પાત્ર સભાસદો આમની સભાની એક

કમીટીને દરરોજ મળતા ઝંક અઠવાડીયા બાદ તેમને જયજયના પોકાર સાથે નદીને કિનારે યહિ વેસ્ટમિન્સ્ટરમા પાછા લાવવામા આવ્યા

આ સમય ઉપર સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યું કે રાજની સત્તા લડન-મા રહી નથી તેથી રાજનગર તથા કુટુંબ કપીલો લઈતે હાથપટન કેઈ મુકામે જઈ રહ્યો રાણી મેટા છેકરા સહિત હરિયો. ઝિંગી નેધર્લાન્ડ ગઈ, ત્યા પાદરાહી જવેરાત ગીરો મુકી નાણુ બેગુ કરતી સને ૧૯૪૨ ના આગષ્ટની ૨૨ મી તારીએ રાજ્યએ નોટિંગહામ આગળ બડાઈના વાવટો ચઢાવ્યો, ઝિંહલે પ્રજાવિગ્રહનો આરભ થયો

મલવિગ્રહનો
આરભ તો ૨૨
મી આગષ્ટ સને
૧૯૪૨

હવે પછીના આર વરમની દરમ્યાન આખા ઈંગ્લાન્ડપર લડાઈ લડાઈ થઈ રહી ઉપલક ચીતે કહેતા, પશ્ચિમ ને ઉત્તર વિભાગના લોકોએ રાજનો પક્ષ કર્યો, અને પૂર્વ તથા દક્ષિણ પ્રાન્તના લોકોએ પાર્લામેન્ટની બાજુ પકડી ૬૫ અમીરો અને કામન્સની સભાના અડધા મુખતયારો રાજને પડખે રહ્યા રાજનો બાણુલ્ પ્રિન્સ રૂપર્ટ ને ઈ-લેક્ટર ચાલેટાઈનનો પુત્ર હતો, તેણે પાદરાહી ઘોડેવારની સરદારી લીધી એ ઘોડેવાર પબલુ પ્રિન્સ રૂપર્ટનો રિસાલો એ નામે ઝિંગખાઈ તેમા સમ્મગૃહસ્થો અને તેમના દી-કરા હતા તેઓ હિમતવાન અને સાહસિક સ્વારો હતા રાજપક્ષપર રહેલા બધા લોમિનું નામ કોવેલિયર્સ ઝિંહલે સિનેદારો પડ્યું હતું

રાજપક્ષ અ
થવા કાવરિયર
લોકો (સિયેદા
ના)

કામન્સની સભાનો બાકીનો અડધા ભાગ, અમીર ખાનદાનના વીરા ગૃહસ્થો, પરમણુમાના પુષ્કળ સ્કવાઅર પક્ષિના ગૃહસ્થો, વેપારીઓ ને બધા-ધારીઓ, એ સઘળાએ પાર્લામેન્ટનો પક્ષ પક-ડ્યો એ પક્ષમા નોકરો અને સ્ત્રીઓ વાણુતરો હતા તેઓ માયાપરના વાળ કાતરીને ટુકા કાઢતા, તેથી રાઉન્ડટેડ ઝિંહલે ટા-ન

પાર્લામેન્ટનો
પક્ષ કે રાઉન્ડ
ટેડ લોકો (ગાળ
માયાવાળા)

પોડલા ગોળમાથાના અંમ કહી કાપેલિયર્સ લોકો તેમની હાંસી કરતા,

પ્રથમતો રાજાની ચઢતી થઈ. પાર્લામેન્ટની ફાજના સરદાર એ-
સેકસના અર્લેની નગર આહર્સનો પરાભવ ન કરતાં તેની પેરે
સંધિ કરવાની હતી; અને પ્રિન્સ રૂપર્ટના આગળ જાકતા સ્વારશ્રી
એડુત અને કુકાનદાર સિપાઈઓના દિલમાં ત્રાસ ઉપજાવ્યો.
સપ્ટેમ્બર મહિનાની ૨૨ મી તારીખે પોલિસ ડિવિઝન આગળ,

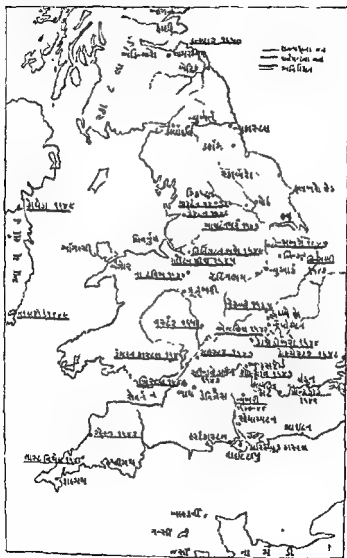
અને અક્ટોબર માસની ૨૩ મી તારીખે સુરેન્દ્ર
પરગણામાં એન્જલિલ ગ્રામ આગળ પુલો થયાં,
તેમાં અંકે પક્ષની ફોટો થઈ નહિ. તથાપિ
અંકે રાજાની ફાજની સરસી થઈ, અને એ-

સેકસને પાછા હઠવું પડ્યું. તેની પાછળ પડી આહર્સ નવેમ્બર
મહિનાની ૧૨ મી તારીખે એન્ટર્ફર્ડ પહોંચ્યો, અને તેણે લંડન
નગરપર હલ્લા કરવાની ધમકી આપી. જો રાજાએ આ વખતે
તે શહેર છોડી લેતો તો સમૃદ્ધિ હાથ કરી લીધી હોત તો બડાઈ-
નો અન્ત આવ્યો હોત; પરંતુ કવાયત રિજેલી દુકડીઓ હિમત
ધરીને શહેર બાર ટર્નહામથી ન સુધી આવી, અંકે રાજાની
ફાજ પાછી ફરી.

આહર્સે હવે પોતાની છાવણી ઓક્સફર્ડ નગરમાં કરી, અને
રાજાપક્ષવાળાઓએ નૈર્ઋત્ય તરફનાં પરગણાં રફતે રફતે છોડી
લીધાં. આખા દેશમાં બધે બડાઈ સળગી ઉઠી હતી. ઉત્તરમાં

પાર્લામેન્ટ તરફના સરદાર ફેરફારસને બાઈ સોસર્સ
પડ્યું. પશ્ચિમમાં કાર્નવાલ પરગણાના લોકો હઠ-

ડતા રાજાપક્ષના હોઈ જનરલ વૉલરનો પરા-
ભવ કરતા હતા, અને પ્રિન્સ રૂપર્ટ એસેકસ સંધાયે ઓક્સફર્ડ
પરગણામાં બડાઈ લડતા હતા. પાર્લામેન્ટની કૌન્સિલ સલાહ કર-
વાની આરા નિર-તર રાખતી હતી. માત્ર ચીમ અને હાથપડને
બાઈ હટ્ટે બડાઈ લડ્યા વગર છૂટકોજ નથી, પરંતુ એ જ

ધીરવીર થોડા વખત પછી આ દુનિયા છોડી ચાલી જનારા હતા. સને ૧૯૪૩ ના જૂનની ૧૮ મી તારીખે પશ્ચિમ તરફ ચોલરની સામે લડવા જતાં પ્રિન્સ રૂપર્ટ બર્કિમહામ પરગણામાં રાજગ્રામ ગામ આગળ હામ્પડનની બેઠ લીધી. તે વેળા હામ્પડન કને એક નાની ધોડેસ્વાર ટૂંકડી હતી. લડાઈ થઈ તેમાં હામ્પડનની હાર થઈ અને તેને કારી જખમ લાગ્યા. તેથી થોડાની ગર-

હામ્પડન ૨૪-૨૫, તા. ૨૪ મી જૂન સને ૧૯૪૩

દનપર હાથ નાંખી લટકતે માથે રાક્ષસમાંથી પલાયન કરી તે ટેન્ક ગામે પહોંચ્યા. અહિં ■ દહાડાનો ખાટસો ભોગવી કૌન્સિલની બાલુને વાસ્તે પોતાની

ધોડેલી યોજના કામગીર લખવાનો પ્રયત્ન કરતો કરતો તે કેવ રાસણ થયો. મરતાં મરતાં તેણે જે બોલ કહ્યા તે આ હતા, 'ઓ પરમિશ્વર, મારા દેરાને બચાવ.' ખીજા જે મહિનાની દરમ્યાન એક પછી એક એમ ઘણાં રહેર રાજપક્ષવાળાને તાણે આવ્યાં. બ્રામ, એકિસ-ટર, સિરટસ, રોથ્સ્ટર અને ખીજાં ઘણાં એક નગરો તેમણે સર કપા, અને ગ્લાસ્ટર નગરને મળખૂત પેરે લાવ્યા. લંડનના લોકો નારાજ થયા હતા તેથી ખાલંમેન્ટ મહાન સંકટમાં આવી પડી. પરંતુ

પાલંમેન્ટ ૫-૬ સની કુનેલ ફ્રાન્સ માંથી ગયા. તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર, સને ૧૯૪૩.

બાજુ પગલાવને કાંઈ વિભંજ નહોતો. એસેકેસે મહા મુશિબતે એક મોટી ફોજ જમા કરી ને તેની સહાયતાથી ગ્લાસ્ટરના ધેરા ઉઠાવ્યા. ત્યાર કુંડે પાછા વળતાં સને ૧૯૪૩ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૦

મીને રાજ બંદ પડે પરગણામાં ન્યૂબરી ગામ આગળ તેની અને રાજપક્ષવાળાની વચ્ચે લડાઈ થઈ તેમા ચાર્ડ ફોકલાંડ 'સલાહ સલાહ' પોકારતા પડ્યા અને વિશ્રાન્તિ લેવા સ્વર્ગે સીધાવ્યા. દરમ્યાનમાં ખીજે સર હેન્રી વેબને મદદ મેળવવા સ્કાટલાન્ડ

સ્કાટ લોકો સપનો કરાવ, તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૪૩.

આકળ્યા હતા. સપ્ટેમ્બરની ૨૫ મી તારીખે પવિત્ર સપ અને પ્રતિમા એ નામના કરારપર સહિયો થઈ. એ કરારનામાની રૂઝમ્મ પ્રેસ્ચિયેટ-

રિયન પંચનો અચાવ કરવાની સરતે સ્કાટ લોકોએ પાર્લમેન્ટનો પક્ષ કરી લડવાનું વચ્ચન દીધું. આ કરારપર બધી સહીઓ લગ-
બગ થઈ રહી, એટલામાં થીમ ચિન્તાથી સેક્રટરી જર્જ ડીસે-
મ્બરની ૮ મી તારીખે દેવલોક થયો.

પરંતુ તેની જગાં લેવાને ખીજો આગેવાન તૈયાર થઈ રહ્યો

હતો, તેનું નામ ઓલિવર કોમ્બેલ હતું. તે ધરડો,

ઓલિવર કોમ્બેલ
૩૧૫.

ઉત્સાહી, અને ૬૬ નિશ્ચયવાળો હતો. હું
નિંદાગ્રસ્ત પરગણના એક ગૃહસ્થનો તે પુત્ર હતો.

ધણી મુદત યયાં પોતાના દેરાને માથે આવી

પોલી આપણનું તે અવલોકન કરતો હતો. સને ૧૯૨૮ ની પા-

ર્લમેન્ટમાં હકની અરજી પસાર થઈ, તે વખતે તે હાજર હતો.

સને ૧૯૪૧ માં સ્ટારચેમ્બરની વિરુદ્ધ તેણે પોતાના વિચાર જ-

ણાવ્યા હતા, અને લડાઈ સળગી ઉઠી ત્યારે પાર્લમેન્ટપક્ષપર

રહી લડવાને એકદમ લરકરનો જમાવ કરવા મંડી ગયો હતો.

લડાઈની છેક રાત્રિઆતથીજ તેના લક્ષમાં આવ્યું હતું કે રાજના

જોમદાર કાવેલિયરોની સામા પાર્લમેન્ટની ફાજમાંના અનાડી

ટોળાંઓ ટકર છૂલી શકે એવા નથી. તે ઉપરથી તેણે ગૃહસ્થાને

અને સ્વતંત્ર જમીનદારોને ભેગા કરી એક રસાલો ઉઘો કર્યો. એ

રસાલો લડકાટની દરકાર ન કરતાં સ્વાધીનતા અને ધર્મની આતર

એકનિષ્ઠાથી લડ્યો. તેમાંના દરેક સિપાઈને પોતપોતાના ધર્મમત

પ્રમાણે વર્તવાની છૂટ હતી. હરકોઈ સિપાઈ પ્રેરિખટરિખન

આગિતસ્ટ, કિંવા ઈન્ડીપેન્ડન્ટ માર્ગી હોય તેની કોમ્બેલને પરવા

હતી નહિ. સિપાઈ બની ઈશ્વરપર ભાવ રાખી પાર્લમેન્ટ પક્ષ

તરફથી લડવાને રાજી હોય એ ઉપરાંત કોમ્બેલને ખીજુ કાંઈ

જોઈતું નહતું. પરિણામ એ થયું કે કોમ્બેલની સેના જે વળખાડું

કોમ્બેલની ૧-
બખાડું સેના

સેનાને નામે ઓળખાતી, તેણે થીમના મરણ

થહેલાં ઘણો વખત યયાં રૂષ્ટના રસાલાના જેવીજ

પ્રસિદ્ધિ મેળવી હતી, અને જ્યાં જ્યાં પગ મુકતી

ત્યાં બેઠે કુતેહ મેળવતી. પાર્લમેન્ટ પક્ષને પહેલવારકી ધાટી કુતેહ મળી તેનું ખાસ કારણ આ જ ફાજ હતી. પીમના મરણ કેડે સાત મહિને એટલે સને ૧૯૪૪ ના જુલાઈની. ૬ થી તારિખે જનરલ ફ્રેન્ક કાકસની સરદારી હેઠળ સ્કાટ અને રાઉન્ડહેડ સોફ્ટવે આર્સ્ટનમૂર આગળ રાજના લશ્કરની બેઠ લેઈતેને પરાજય કર્યો.

માર્લેનમૂરનો
સંગ્રામ, તા ૪ થી
જુલાઈ સને
૧૯૪૪

આ યેળા ફોર્મેલનો બારબોજ મણે વધી ગયો હતો. પાર્લમેન્ટના લશ્કરની સરદારી વધારે દહતાવાળા પ્રશ્ને હાથમાં ન લે ત્યાં લગી લડાઈનો અન્ત આવનારજ નથી, એવું તેને સ્પષ્ટ બાસ્તવ હતું. તેણે કૉન્સિલને કહ્યું કે લશ્કરની પદ્ધતિમાં સુધારો થયો જોઈએ અને પાર્લમેન્ટના સભાગદ્ય સેનાપતિનું કામ કરે છે તેમને બદલી નાંખી લશ્કરી અમલદારોને સેનાપતિ કરવા.

સ્વનિયામક ક-
રાય, સને ૧૯૪૫

તેના કહેવા પ્રમાણે અમલદારો નીમાયા. 'અને

'સ્વનિયામક કરાર' થયો, તેની રૂઈએ મળા-

સંદાયે પોતાના લશ્કરી હોદાઓ છોડી દીધા લશ્કરની વ્યવસ્થા નવેસર કરવામાં આવી, અને સર ટામસ ફ્રેન્ક કાકસને સેનાધિપતિ ઠરાવ્યો. એની માગણી પરથી ફોર્મેલને મદદનીસ મરદાર તરીકે ઘોડી મુદત રહેવા દીધા. ફોર્મેલ ઘોડા વખત સરદાર રહ્યો તે અરસામાં તેણે ધારેલું કામ પાર પૂર્ણ. 'નવીન પદ્ધતિનું સેન-વ' એ નામે ઓળખાતાં નવાં લશ્કરનો અને

રાજની ફાજનો સને ૧૯૪૫ ની જૂન માસની ૧૮ થી તારીખે નોર્થામ્પટન પરગણામાં નેરુની ગામ આગળ મેળાપ થયો, તેમાં રાજની ફાજનો છેક પરાજય થયો. આદર્સ રાજ નાશીને

નેરુનીનું યુદ્ધ,
તા. ૧૪ થી જૂન,
સને ૧૯૪૫

વેદસ ગયો, અને ત્યાંથી નીકળી ન્યૂકાર્ક આગળ સ્કાચ લશ્કરને જઈ મળ્યો. ત્રીમધીએ પાર્લમેન્ટ પક્ષે બધાં રાહેરોને તેમનાં રક્ષણ અર્થે મૂકેલી પલટણો સહિત હાથ કરી લીધાં,

કૌન્સિલે રાજાને કહાવી મોકલ્યું કે તમે જો લશ્કર ઉપરનો કુલ અખિયાર છોડી દેઈ વીસ વરસ પર્યન્ત અમને તે સ્વાધીન કરો, અને ચુરિટન લોકોની ઈચ્છા પ્રમાણે બક્ષિત કરવાની તેમને રજા દો. તો અમે તમને રાજા તરીકે પાછા માન્ય રાખવા ખુશી છીએ. પરંતુ રાષ્ટ્રમાં માંહેમાહે અણુખનાવ કરાવી પાછા બધાના ઉપરી ધર્મસવાની રાજાને ઉમેદ હતી. છેવટે સ્કોટ લોકો આલ્સની ખટખટથી કંટાળી ગયા, તેથી પાર્લમેન્ટ કનેથી અરમ ઘેટે ચાર લાખ પાંચ લાખ સેનને તેમણે રાજાને તેને સ્વાધીન કરી દીધો.

રાજાને નોર્થામ્પટન પરગણામાં હોમ્બી હાઉસ મધ્ય રાખ્યો

અને ત્યાં તેના ઘણા આદરસત્કાર કર્યો. પાર્લમેન્ટને લશ્કર સાથે ટેટા રાફ થયો હતો, તે કારણથી થોડા વખતમાં પાછા રાજા થવાની આલ્સને ઉમેદ આવી. હમણાં લડાઈ સમાપ્ત થઈ હતી, તેથી લશ્કરને પગારનો માત્ર એક પક્ષાંશ બાગ આપી રજા આપવાનો વિચાર પાર્લમેન્ટ કરતી હતી. પરંતુ લશ્કરમાં જે લોકો હતા, તેઓએ પોતાની સ્વતંત્રતા અને ધર્મખાતર ઘણું નુકસાન વેઠ્યું હતું, તેથી તેમણે પાર્લમેન્ટ કને એવી માગણી કરી કે અમને અમારી નજરમાં આવે તે પ્રકારની બક્ષિત કરવા દેવાનું વચન આપો, અમારો ચઢેલો પગાર ચુકવી દો, અને વિધવાઓ તથા માળાપ વગરનાં છોકરાંના ચુબરાનનો બંધખસ્ત કરો. વળી તેમણે કહ્યું કે ઉપલી માગણી કબૂલ નહિ રાખો ત્યાં લગી અમે લશ્કરી નોકરી છોડનાર નથી. અહીં જોતાં તેમણે પોતાનું બળ શ્રેષ્ઠ છે એવું પારખી લીધું હતું. પાર્લમેન્ટ સાથે લશ્કરનો ટેટા ચાલતો હતો એવામાં સને ૧૬૬૦ ના જૂન માસની ૨૩ મી તારીખે કર્નલ નોર્થસની સરદારી હેઠળ થોડેસ્વારની એક ટૂંકડી હોમ્બી હાઉસે જઈ રાજાને હામ્પટન કોર્ટ મુકામે ધસડી ગઈ. એ પ્રમાણે રાજાને એવી

લાવી તેઓએ સઘળી સચા પિતાને હાથ કરી લીધી. દરમ્યાનમાં
રાહેરના રખડાઉ લોકોએ પાર્લમેન્ટપર હસ્યા
રાજને કીધું અને બારે ફિટર થવાનો સંભવ જણાવ્યો.
આ મુઝવણીની વેળા થોડા બાગનું લશ્કર કામ-

વેલ અને ફેરફારકસના ઉપરીપણા નીચે લડન કુચ કરી ગયું,
અને રાજની જોડે કાવતા કરાર કરવાનો તેણે નિશ્ચય આપ્યો.

રાજએ પિતાની અસલ હજ પ્રમાણે વર્તવા માંડ્યું. બચકરી
લોકોની જોડે સલાહ કરવાનું તેડોળ કરતો, તે

દરમ્યાન રકાટ અને આયરિશ લોકો સધાધે
છૂપા કાવતરાં પણ ચલાવતા, તેણે તેમની દરેક મા-
ગણી સ્વીકારવાનું વચન દીધું, તે એવી રીતે

કે તમારે પાર્લમેન્ટની સામા યઈ મને મદદ દેવી. ૧૨ મી નવેમ્બરે
તે નાશીને જ્ઞાઈટ ટાપુમાં બરાઈ બેઠો, પરંતુ પાછો પકડાઈ

જવાપી તેને કારિજીક કિલ્લામાં લાવી પૂર્યો તથાપિ રકાટ
લોકોને સમજાવી તેણે ઈજ્ઞાંડપર ચઢાઈ કરાવી, અને રાજપક્ષકા-

રને ઉશ્કેરીને વેલ્સ કેન્ટ તથા એસેક્સમાં ખડ કરાવ્યા.

આ માહોમહિના બીજા વિત્રહે રાજને પાંચમાલ કર્યો. ફેર-
ફાંકસે કેન્ટ અને એસેક્સ પરગણામાંનાં

ફિટર બેસાડી દીધાં. કામ્બેલે વેલ્સ મધ્યનું
ખંડ સમાવીને સને ૧૯૪૮ ના આગષ્ટની ૧૭ મી

તારીખે ટ્રિસ્ટન નગર આગળ રકાટ લોકોને હરાવ્યા. રાજ-
નું કાટ કાઢવાનો નિશ્ચય કરી લશ્કર પાછું ફર્યું, તેનું કારણ એ કે

રાજ એક તરફથી જોડા વચનો આપી તેમને હિડાવ્યા કરતો,
અને બીજી તરફથી છૂપી રીતે લડાઈ સજગ્યવતો. લશ્કરે કહ્યું

કે જ્યાં લગી એ હયાત છે ત્યાં લગી શાન્તિ થવાનો બીલકૂલ
સંભવજ નથી રાજ ઉપર કામ ચલાવવાની ન્યાયાધીશી ના

પોડે, અગર પાર્લમેન્ટ તેને આરોપી ઠરાવવાને કોટે બેસાડે નહિ એ
બાબતની બાંજગડ હવે રહી નહિ. લશ્કરજ રાજ્યનો ધણી યઈએકું

હવું, તેથી એક દહોડા સવારમાં સિપાઈની એક પલટણુ સઈ
કર્નેલ પ્રાઈડ પાર્લમેન્ટ બરવાના મકાનના દરવાજા આગળ ઉભો

રહ્યા, અને સર હેત્રી વૈનની માફક જ લોકોએ રાજાના ગુનાની તપાસ ચલાવવાનું કામ કરવા ના પાડી, તે બધાને કહાડી મૂક્યા.

આ કૃત્ય 'પ્રાઈડનો જીલાળ' એ નામથી એાજ-
આર્યુ એ કામ પૂર થયું, એટલે ફક્ત ૫૩ સભા-
સંદેશ રહ્યા, તેમણે ૧૫૩ માણસોની એક સભા
ડેરવી, છાંડશે નામના એક નામીયા ધારારા-

શ્રીને તેનો પ્રસ્તુત બનાવ્યો. ફરિયાદ અને તેના જમાઈ આપદેત
તેમા હાજર હતા, પરંતુ ત્યારે પ્રતાપી જનરલ ફેરફારકસનું નામ
પોકારવામા આવ્યું, ત્યારે તેની ધણી આણીએ ખૂમ પાડી કહ્યું કે તે
અહિં નથી, અને કદી એમા મામિલ થવાર નથી, તમિ તેની
નીમણુક કરી તે ખોટું થયું છે.

આ સભામા નીમેલા ૧૫૩ માણસોમાથી ફક્ત ૬૩ જણ આવ્યા-
તેમણે સંતે ૧૬૪૯ ના જાનેવારીની ૨૦ મી તારીએ રાજાને સભાની
હજીર બોલાવી તેની ઉપર જૂલમ, દ્રોહ અને ધાત કરવાના તહોમત
ફરમાવી કામ ચલાવ્યું તેણે પાતાના બચાવમા

રાજાની તપા-
સ અને તેનો શિ-
લ્લેહ તા ૩૦મી
જાનેવારી સંતે
૧૬૪૯-
બોલવાની સાફ ના પાડી, કેમકે આ તપાસ
, ખરેખર હકા જીવી હતી. એવો એ સભાએ તેત
મરદન મારવાની સજા ફરમાવી. ત્યાર ઉંડે નવ દહા-

ડા રહીને પાતાના બે નાના સુકુમાર બાળકો નામિ
હેત્રી તથા એલિઝાબેથની તેણે છેલ્લી બેટ લીરી. તે વખતે ફક્ત
એ જ છોકરા ઈંગ્લાંડમા હતા તેણે હેત્રીને ફરમાવ્યું કે આદર્શ
અને જેમ્સ એ બે વડીલ બાઈએ જીવતા તારે કદી રાજા થઈ
નહિ પીર પીર પુન હેત્રીએ જવાબ કર્યો કે એમ કરતા પહેલા
મારા સારીરના ટૂકડે ટૂકડા થરો તો થવા દઈશ. પછી તેના પિતા
આદર્સે બહાર નીકળી જહાઈઠહાલ મહેલની એક બારી આગળ
ચૂંકી રેડી હતી, તે ઉપર સાત અને ઠાવકું વદન ગખી ચઢ્યો સંતે
૧૬૪૯ ના જાન્યુઆરીની ૩૦ મી તારીએ તેનો શિરચ્છેદ થયો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ઇંગ્લાંડ પ્રજાસત્તાક પદ્ધતિથી રાજ્ય ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરેછે.

પ્રજાસત્તાક રાજ્ય-૧૬૪૯-૧૬૬૦.

રાજા મરણ પામ્યા, ઓટલે પાર્લિમેન્ટમાં યોગક સભાસદો હજી રહ્યા હતા, તેઓ ઇંગ્લાંડના રાજ્યના ધણી ધર્મ બેઠા. તેમની સંખ્યા એશીથી વધારે નહોતી. અમીરની સભા તેમણે કાઢી નાંખી, અને

રાજાની કસી જરૂર નથી એવા ઠરાવ કર્યો. ત્યાર-

પ્રજાસત્તાક રા-
જ્ય, તા. ૧૯ મી
મે, ૧૬૪૯.

કેડે તેમણે રાજ્ય કારભાર ચલાવવાને આગ્રહ સભાસદોનું એક મંત્રિમંડળ ચૂંટી કહાડ્યું, અને સને ૧૬૪૯ ના મે માસની ૧૯ મી તારીખે ઢેઢેરા

પીઠાવી ઇંગ્લાંડનું રાજ્ય પ્રજાસત્તાક કે સ્વતંત્ર બહાર કઢ્યું. રાજાની હત્યા કરી એ રાજ્ય ખડુ થયું હતું અને, તથાપિ તેની ધારણા દેરાનું બહુ કરવા તરફ હતી. એ ઉગતા પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું સ્વરૂપ બાણવાને માટે આપણે તેની સ્થિતિમાં જઈ જરૂર જોઈએ. રાજાને ઠાર મારી કૂરકમ કઢ્યું તેની સામા વાધા લેવામાં હવે કાંઈ સાર નથી, એવું સમજીને ફેરફાર અને વૈન આ નવા મંડળમાં પાછા દાખલ થયા. કોમ્વેલ, તેનો જમાઈ આયર્લેન્ડ અને આડરો પાસુ તેમાં હતા. કોમ્વેલ કરોડો ને ધર્મજનુની હોઈ ઓલ્ડ ટેસ્ટમેન્ટ ઓટલે જૂની સ્થાપનાનાં સખ્ત ફરમાનને અનુસરીને પોતાનાં સધળાં કામ-કાજ કરતોહતો. આડરો તેના જોવાજ હતો. રાજા દેરાનું સત્યાનારા વાજરો એવી ખીકના માર્યા તેણે તેને અપરાધી ઠરાવી રાક્ષા ફર-માવી હતી. આયર્લેન્ડ બહાદુર ને નેક લડવૈયો હતો. ઉપર કહેલા

મુખ્ય માણસો ઉપરાંત તે મંડળમાં માર્ટિન, સ્ક્રાટ્ટ, લડલો અને હવિન્સન જેવા ધર્માનધર નવા રાજ્યના હિમાયતી ખીળ પુછેલ હતા.

એ પુરોષને માથે ધણી મુશ્કેલી જરેલું કામ આવી પડેલું હતું. તેઓના ઉપર આખા યુરોપની કરડી નજર ધર્મ રહી હતી. હેન નગરમાં તેમની તરફના પરદેશ આતાના એક એલચીને ઠાર કર્યો, અને માછ રાજના વડીલ પુત્ર ચાલર્સ સ્ટુઅર્ટને ખીળ ચાલર્સ રાજને નામે ત્યાં ખુશી રીતે વધાવી લેવામાં આવ્યા. તેઓએ સભા બરવાનું રાફ કર્યું, તે પહેલાં વળી માર્ટિન આતે ખીળ એક એલચીને ઠાર કરવામાં આવ્યા. દેરાના ઘોડો પણ લડાઈના ભારે કરવેશને લીધે નારાજ ધર્મ ગયા હતા, અને લુઠારા તથા રાજ્યસૈન્યના છૂટા થયલા સિપાઈઓ દેરામાં બધે ફરી વળી

ધણી ઉપદ્રવ કરતા. એમ ચોતરફ અવ્યવસ્થા આવી રહી હતી, તેવામાં એકોન બાસિલૈકે યાને રોયલ ઇમેજ (રાજ્યની પ્રતિમા) નામે એક પુસ્તક બહાર પડ્યું, તેથી અસ્વસ્થતા ધણી વધી. એવું માનવામાં આવતું હતું કે આ પુસ્તક ચાલર્સ રાજ્ય પેડે કેદખાનામાં બેસી લખ્યું હતું, પરંતુ તેના વાસ્તવિક લખનાર તો ડાક્ટર ગોડન કવીને કોઈ એક ગૃહસ્થ હતા. એ પુસ્તકમાં રાજની ધર્મનિષ્ઠાનું અને તેણે જાગવેલા સંકટનું ઘણું અસરકારક ચિત્ર પડેલું છે, તેથી ધણી લોકો મૈયત રાજને ધર્મની આતર પ્રાણુત્યાગ કરનાર માનવા લાગ્યા, અને પ્રજાવિગ્રહ પહેલાંના

એકોન બા- રેડા પ્રસાતન સમય પાછો આવે તો સાઈ એવી ચિલૈકે. આગુરતા ઉધાડી રીતે જણાવવા લાગ્યા. ત્યાર પછી સને ૧૬૪૯ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૨ મીને રાજ એકદમ સ્ક્રાટ લોકોએ રાજ ચાલર્સને પોતાનો રાજ કરી તેના નામની દુનિાઈ ફેરી; અને આયર્લેન્ડમાં ચોરમંડના ડચુકે કાય-

લિકો, રાજ્યબક્તો તેમજ અલસ્ટરના પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોને એકત્ર કરી જીવાન રાજ્યપુત્રના પક્ષકાર બનાવ્યા. તેણે આઈર્લેન્ડને આયર્લેન્ડમાં આવી રાજ્ય મેળવવાને લડત ચલાવવાનું આમંત્રણ મોકલ્યું. છેવટે પ્રિન્સ રૂપર્ટે ડચ મૂલકનાં ખંદેરમાં ગળ્યપક્ષનાં ૧૧

વહાણો સહીસલામત રાખી મૂક્યાં હતાં, તેને ત્યાંથી ઉપાડી ઈંગ્લિશ માનલમાં આણ્યાં. આ વેળા અંગ્રેજ વેપારીઓનાં વહાણો ઉપર તે હુમલો કરતો. આ બધાં સકોટોને લીધે રાજ્ય ચલાવનાર નાનું મંડળ પાર્લમેન્ટને બરખાસ્ત કરવાને

ડરજું હતું. પાર્લમેન્ટ વિસર્જન કરવાથી લોકોની ઈચ્છા પ્રમાણે અમલ ચલાવનારા નવા સભાસદો પસંદ થઈ આવે એ વાત તેમને પસંદ ન હતી,

તેથી રાજ્યવહિવટ કરનારી આ નાની ટોળીએ પાર્લમેન્ટ જોમ હતી તેમ ચાલુ રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને આયર્લેન્ડમાં તોફાન ઉઠવાથી બારી સકટ શ્રૂમી રહ્યું હતું, તે વિખેરી નાંખવા કોમ્વેલને ૧૨,૦૦૦ માણસની ફોજ સહિત ત્યાં મોકલી આપી પોતાનો કારભાર આરંભ્યો. આ કામમાં પણ તેમને મુશ્કેલી નડી હતી. તે ફોજના સિપાઈઓએ બડ ક્યું, અને તેની સરદારી જોને સોપવામાં આવી હતી. તેનું નામ કહેવામાં આવ્યું, ત્યારેજ માત્ર તેઓએ આયર્લેન્ડ જવાનું કખૂલ કર્યું.

કોમ્વેલ સને ૧૬૪૯ ના આગષ્ટની ૧૫મી તારીખે આયર્લેન્ડને કિનારે ઉતર્યો, તે વખતે પાર્લમેન્ટના કબજામાં માત્ર ડબ્લિન રાહેરજ હતું. ત્રણ મહિનામાં તો તેણે બધા દેરા જીતી લીધા, પરંતુ તેમ કરતાં તેણે ત્રાસદાયક મજતી ગુજારી. પોતાનું કાર્ય ઝડપથી પાર મેલવાની તેને જરૂર જણાઈ. સને ૧૬૪૯ માં આયરિશ

કોમ્વેલ આ-
યર્લેન્ડ બધ
૧૬૪૯

લેડિઅમે કતલ કરેલી (૨૯૩ ચુ પાનુ જુઓ,) તે બદલ ઈશ્વર તરફની શિક્ષાનો અમલ મારે હાથે થવો જોઈએ એવું તે માનતા હતા. લડાઈના આરબમાં રોષેડા નગરને ઘેરો નાખ્યા, તે વેળા તેણે સોપાઈએને હુકમ આપ્યો કે હથિયાર સહિત કોઈ પણ રાખસ માલુમ પડે તો તેને છુવતો જવા દેવો નહિ ૧૧ મી સપ્ટેમ્બરની રાત્રી કોટમાં બાકોર પાડી સિપાઈએ રાહરની અંદર દાખલ થયા, ને કંઈ નહિતો ૨,૦૦ માણસોના ડોકા તરવારથી ઉડાવી દીધા. ઘણા માણસો સંતપિત રના દેવળમાં જઈ બેસ્યા હતા, મોટે તે દેવળને મળગાવી મૂક્યું. સરણુ આવેલા સિપાઈએમાના દરેક દરામાં સિપાઈને ગોળી મારી ઠાર કર્યો, અને બાકીનાને શુભામ કરી બારબેડોઝ બોક્લી દીધા. ૧૧ મી ઓક્ટોબરે વેઈસફોર્ડ નગર આગળ પણ એવીજ કતલ ચાલી પરંતુ તે બાબત કોમ્બેલે હુકમ આપ્યો નહોતો. આટલું થયા પછી જનની ખુવારી થાડી થઈ, કેમકે ખીજ નગરો ત્રાસ પામી જવાથી ગુરત સરણુ થયા. તોપણ આ બે કતલને લીધે કોમ્બેલના મારા નામને બહો લાગ્યો, તે સદા કાયમ રહેશે.

આયર્લેન્ડ તાબે કરવાને તે ત્યાં નવ મામ રહ્યો, તે દરમ્યાન ઈંગ્લાન્ડમાં મન્ત્રિમંડળ સભ્યકારનાર અબાવટ્ટ રાજકારનાર થ લાવવાની બચવસા
ઈંગ્લાન્ડમાં મન્ત્રિમંડળ સભ્યકારનાર અબાવટ્ટ હવે સર હેન્રી વેનને નોકસિન્યનો ઉપરી દરવાજો તેના હાથનીએ પ્રખ્યાત નોકસરદાર ખેડે કને રાખ્યો તેણે થોડા વખત પછી ઘણા યસરવો વિજય મેળવ્યા મિલ્ટન કવિ લાટિન બાપામાં પત્રવ્યવહાર ચલાવી રાકે એવો હતો, તેથી તેને કૉન્સિલનો લાટિન સેક્રેટરી (કામદાર) અને ઘાડચેને પ્રમુખ કર્યો.

આ લોકોને ગુરતજ નવા સકટની સામે બાથ લીડવાની હતી તેને ૧૬૫૦ ના જૂન માસની ૨૪ મીને રોજ સમાચાર મળ્યા કે

આલ્સ સ્કાટ્લાંડમાં ઉતરી આવ્યો છે. કાવેનન્ટર એટલે કરાર કરનારોએ સમપક્ષવાળા માન્ટ્રોઝના અર્લને ફ્રાંસીએ લઠકાવ્યે હતો, તથાપિ ખીજ આલ્સે કરારનામું સ્વીકારવાનું અને પ્રેસ્બિટે-

રિયન ધર્મ પાળવાનું વચન દીધું, એટલે તેઓ તેના

૨ એ આલ્સ
સ્કાટ્લાંડમાં આ-
વેલો. તા. ૨૪મી
જુન સને ૧૬૫૦

તરફથી લડવાને રાજી થયા. સ્કાટ લેડોનું લશ્કર

લેઈ આલ્સે ઇંગ્લાંડમાં આવે તો ધણી હાનિ

થશે, એવું પ્રજાસત્તાક કારબારીમંડળના લક્ષમાં

એકદમ આવ્યું, તેથી તેમણે સ્કાટ્લાંડમાંજ તેમના ઉપર હુલો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ તેમણે લશ્કરની સરદારી પ્રેસ્કોટસને આપવા માગી, ત્યારે તેણે તે લેવાની ના પાડી, અને જણાવ્યું કે સ્કાટ લેડો ઇંગ્લાંડપર હુમલો કરે નહિ, ત્યાં લગી તેમની સાથે કરેલો કરાર તોડવાનો તમને બિલકુલ હક નથી.

એ ઉપરથી તેમણે આપણાંડથી કોમ્પેલને પાછો ખેંચાવ્યો. તેને લંડનમાં બહુ માનપૂર્વક આવકાર દીધા પછી ૧૬,૦૦૦ માણસ આવી ઉતરે તરફ રવાના કર્યો. તે સરહદ પાર ઉતરી આવ્યો કે સ્કાટ્લાંડના દક્ષિણ ભાગમાંના સુધળા લેડો બધા મૂળક ઉજડ પાડી ઉતરે તરફ નાશી ગયા, કેમકે

કોમ્પેલ સ્કાટ્-
લાંડ બંધાયે, ૪
સ. ૧૬૫૦-૧૬૫૧

આપણાંડમાં તેણે કેર વર્તાવ્યો હતો, તે હકીકત તેમને કાને આવી હતી. પરંતુ કોમ્પેલનું લશ્કર સારી રીતે વર્તે છે એમ માલમ પડ્યું

ત્યારે નાશી ગયેલા પૈકી ઘણાં જણ પાછા આવી વસ્ત્યા એમ છતાં અનજની ઘણી અછત જણાઈતીથી એડિન્બરો નગરની ધડમાં ગયા પછી દરિયા માર્ગે અનસામગ્રી મેળવવા કાળે લશ્કરને પાછું હાવીને ડન્બાર બંદર આગળ લેઈ જવાની કોમ્પેલને જરૂર પડી. અહિં સ્કોચ સરદાર ડેવિડ લેસ્લીએ પોતાનું લશ્કર ઇંગ્લેન્ડના જાણીતા લામરમુર ટેકરીએ ઉપર લાવી મુક્યું. તેથી કરીને ઇંગ્લેન્ડ લશ્કરનો બેરિક અને ઇંગ્લાંડ

સાથેના સખધૂટયો. કોઠેલ ધણી બપ જરેલી સિયતિમા આની પડ્યો હતો. જુખ અને મદવાડથી તેનું લશ્કર રીડાવુ હતું વળી સ્કાટ લોકો ટેકરી પર હતા, ત્યાં લગી તે તેમની ઉપર ઘસારો કરી શક્યો નહિ. તેના સારા નસીબના જોગે સ્કોટ લોકો અવીરા થયા. એક દિવસ બપોર પછી તેના જોવામા આવ્યું કે, લેસ્લી પાતાનું લશ્કર નીચે ઉતારી એક નાના બેળા તરફ લઈ જાય છે. એ બેળાની પાર ડબ્બાર જવાનો યુગમ માર્ગ હતો લેસ્લી ના વિચાર પ્રથમ ઇચ્છેજો ઉપર હુમલો કરવાનો હતો તે કોઠેલ તુરત સમજી ગયો, તેથી તેણે તેની પહેલા ઘસાવડો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો પાતાના એક સરદાર નામે લેખ્પર્ટને તેણે કહ્યું “ ઇશ્વરે તેમ્માને આપણા હાથમાં હવે સ્વાધીન કરી દીધા છે ” બીજો દિવસે એટલે સને ૧૬૫૦ ના મષ્ટેબરની ૩ જી તારીખે પો કાઠતા પહેલા તેણે ફ્રાન્સ આલવી કીરી, અને સિપાઈઓએ ‘ જે મેન્ચરેવ, જે સેન્ચરેવ ’ એવી કીકીઆરી કરી સ્કાટ લોકો પૂરેપૂરા જાગૃત થયા નહિ તે પહેલા તેમની ઉપર ઘસારો કર્યો, બેળાને કાઠે થોડી મિનિટ સુધી દારણુ મુક્યાઈ, પરંતુ સ્કાટ લશ્કરમા અન્તે બગાણું પડ્યું અને સ્કોટ લોકોની સાથે આમતેમ નારાબાગ કરતું તે જણાયું એક કલાકમા સ્કાટ લશ્કર વિખે

ડબ્બારનું કુંડ
ના ૩ જી મષ્ટેબર
૨ સને ૧૬૬૦

લગભગ એક વરસથી કોઝવેલ સ્કાટલેન્ડમાં સુધ્ધ મચાવી રહ્યો હતો. રાજબાજીએ અને કરારવાળાઓએ એક નવું સૈન્ય જમાવ્યું. સને ૧૬૫૧ ના જાન્યુઆરી માસની ૧લી તારીખે સ્કોટલેન્ડ નગર આગળ ૨ જી ચાર્લ્સને રાજ્યાભિષેક થયો. અને કોઝવેલે ક્રાઈફ્ટ પરગણું સર કર્યું, અને સ્કાટલેન્ડની ઉત્તરના પ્રદેશથી ચાર્લ્સને વિખુટો પાડ્યો; પરંતુ તેને માટે ઇંગ્લાન્ડ જવાનો રસ્તો ખુલ્લો રાખ્યો, તે તેણે કદાચ બધી જુજીને રાખ્યો હશે. ધર્મી ધ્રેસ્મિટરિયન લોકોથી કંટાળી ગયેલા ચાર્લ્સ ઇંગ્લેન્ડ લોકોમાં જઈને પોતાનું કિસ્મત અજમાવવાનો ઠરાવ કર્યો. મૂકામ ઉઠાવીને તે દક્ષિણે લાન્કાસ્ટરમાં થઈ ઇંગ્લાન્ડના પશ્ચિમ ભાગ તરફ કુચ કરી ગયો; કેમકે એ તરફની રૈયત હમેશા રાજાને વફાદાર હતી. તે આગળ વધ્યો ગયો, તેથી કોઝવેલ તેની પાછળ પડ્યો. પરંતુ ઘણા યોગજ ઇંગ્લેન્ડે તેનો પક્ષ કરવાની હામ ભીડી. વૂર્સ્ટર આગળ કોઝવેલ તેની કને આવી પહોંચ્યો, તે વેળા કોઝવેલના ત્રીસ હજાર માણસની સામા લડવાને તેની પાસે માત્ર સોળ હજાર માણસનું જ લશ્કર હતું. ત્યાર કેડે ૩૭ સપ્ટેમ્બરે એંટલે ડન્બારના સુધ્ધ પછી બરાબર એક વરસ ૬૬૩ે વૂર્સ્ટરનો પ્રખ્યાત સંગ્રામ થયો. તે

સંગ્રામમાં રાજપક્ષવાળાઓનો છેક પરાજય થયો.

વૂર્સ્ટરનો સંગ્રામ,
સપ્ટેમ્બર
તા. ૩૭ ૧૬૫૧.

સેનાપતિ લેસ્લી કેદ પકડાયો, અને ચાર્લ્સ વેપ બદલીને પલાયણ કરી ગયો. તેની ઉપર ઘણું સંકટ આવી પડ્યું હતું. શ્રીપરશાયર પરગણાના

બાસ્કેપિલ નામના જંગલમાં એક એક ઝાડની ખોબણમાં તેને આખો ૬૬૩ો છૂપાઈ રહેવું પડ્યું. અધુરામાં પૂરું પાર્લમેન્ટ તરફના સિપાઈઓ તે ઝાડનીચેથી આવજા કરતા હતા. તેને છૂપાવી રાખી તેના જીવ બચાવનાર તરિકે ઘંટી ચલાવનાર હુઝ્કી પેન્ડ્રેલ અને તેના ચાર પુત્રોનાં નામ હમેશાં યાદ થયાં કરશે. અનેક

બીજા માસનું
૫નાચન સને ૧૯૫૨

સાહસ વટાવ્યા પછી તે આઈટન ગામમા
આવી પહોંચ્યો ત્યાંથી કોલસાના વહાણમા બેઠી
સમુદ્ર ઝોળગી તે નોર્મંડી ગયો તે સમયમા
આઈટન મધીમાર લોકોને રહેવાનું નાનુમરખુ

ગામડું હતું

આ સમયથી પરદેશી રાજ્યો ઈંગ્લાન્ડની પ્રજાસત્તાક સરકારને
માન આપતા થયા, અને તે દેશની સર્વમાન્ય મરકાર ગણીને
તેની માથે ગામ ગીતે વતવા લાગ્યા અગાઉ નૌકાસેનાપતિ ખેડે
દરિયાપર ટ્રિન્સ રૂપરેને હાર દીવી હતી, અને હમણાં વેને ડચ
લોકોને સમજડ હાથ ખતાવવાનો અને ઇંગ્લેન્ડ નૌકાસૈન્ય વધારવાનો
આગ્રહ ધર્યો, કેમકે તેમણે આહસેનો પક્ષ કર્યો હતો સને ૧૯૫૧ના
અક્ટોબરમા નૌકા સખધી કાવજો પસાર થયો એ કાયદામા

નૌકાનો કારણ
અને ઇન્ડિયાનું
વિગ્રહ ૧૯૫૧—
૧૯૫૩

એવું હતું કે પરદેશી માલ ને મૂલકનો ાય, તે મૂલ
કના વહાણોમા કે ઇંગ્લેન્ડ વહાણોમા ભરી આણ્યો
ન હોયતો ઈન્ડિયાનુમા આ રવા દેવો નહિ આ સમે
દેશ દેશનો માલ ઈન્ડિયાનુમા વલદાએ ૫૪

આવતા હતા આ કાયદાથી તેમનો વેપાર ભાગી પડ્યો, અને તે ઈ
ંગ્લેન્ડ વહાણોને હાથ આવ્યો આ બાબતની બાજમડ વલદા સરકાર
સાથે ચાલતી હતી, તેવામા નૌકાધિપતિ ટ્રોમ્પની સરદારી નીચે
વલદાના કાફલાએ ઇંગ્લેન્ડ ચાલતમા ઇંગ્લેન્ડ કાફલાની બેઠ
લીવી ઇંગ્લેન્ડ કાફલાનો નૌકાધિપતિ ખેડેક હતો તે બે કાફલાપમે
લડાઈ થઈ, તેમા વલદાએનો પગલ્ય થયો ને ત્યારથી દરિયાપરનો
વિગ્રહ રાર થયો, તે બે વરસ ચાલ્યો સને ૧૯૫૨ના નવેમ્બર
માસમા એક લડાઈમા ટોમ્પને જય મળ્યો, ત્યારકેડે ઇંગ્લેન્ડે દ
રિયા ઉપરથી ત્રાડી નાખ્યાછે, એવું ખતાવવાને તે પોતાના વહાણના
ડોળ ગિપર સાવગછી બાધી ચાનલમા વહાણુ હકારી લાવ્યો, પરંતુ
આ પ્રકારની જડાઈ મારવામા તે ઊવ્યો થયો હતો, કારણ કે

ધણી લડાઈએ યદ્યપિમા વલદા લોકોને પારવિનાનું નુકસાન થયું,
તેમનો છેક પગજય થયો, અને દ્રૌપદી માર્યો
ગયો તે સમયથી આજ પર્યન્ત દરિયાનું
ઉપરીપણુ ઇંગ્લેન્ડેને હાથ રહ્યું છે, અને વૈન
તથા ખેલેકે સાપ્રત કાળના ઇંગ્લેન્ડ અરમાગની
ચઢતી કરીને ઇંગ્લેન્ડેને આભારી કર્યા છે. એ અગ્રમારની
રાજ્યાત એલિઝાબેથના વખતમા યદ્યપિ

વલદાના પણ
પરાજય ફરુ
આરી ૧૬૫૩

એ પ્રમાણે પ્રજાસત્તાક રાજ્યને પગદેરા પાતે માન મળવું હતું
તવામા પોતાના દેરાની અન્દર તેની ઉપર સકટોનો માગ પડવા લાગ્યો
હતો. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે એન્ડ્રી સભાસદોની જે પા
ર્લમેન્ટ ચાલતી હતી, તેણે રાજના મગલુ કેડે નવા સભાસદો પસંદ
કરી મોકલવા લોકોને અરજ કરી ન હતી, તેટલામાટે એ એન્ડ્રી સ-
ભાસદો પ્રજાના ખરેખરા પ્રતિનિધિ હતા, એમ કહી ગકાય નહી
તેઓમાના ધણા અગ્ર દેરફાકસ, વૈન, અને
પ્રાડશોના જેવા સુધાકે પ્રમાણિક નહતા, અને
તેમની ઉપર કોઈ જાતનો અકુરા નહોતો, તથા

રાજકારભારમાં
પહેલો સડો

તેઓ ધણે અન્યાય કરતા. એ સભાસદો પોતાના મિત્રોને સર
કારી ઓફિસ આપતા અને ધર્મ સખની બાબતોમા જે લોકો તે
મન્ય મતને મળતા નહિ, તે લોકોની ઉપર જુલમ યુજારતા. ગજ-
પક્ષના હિમાયતીઓ ફરાવત આપતા નહિ તેમને પણ તેઓ
ડીડતા અને કોઈ કોઈ વારતો પોતાના લાભને અથ કાયદાનું ઉ-
નધન કરતા. કેામ્બેલ વૂર્સ્ટરથી પાછો આવ્યો, ત્યારે તેણે
રાજકારભાર ધણે બગડેલો જોઈ તે નામુદ કરવાની ઇચ્છા જ
ણાવી. હાલમા તેના તાબામા ફેજ હતી, ને તે તેનેજ દેખી ગઈ
હતી તથા તેણે તથા ખીજ લશ્કરી અમલદારોએ પારલમેન્ટના
ગભામંદોને કતુ કે હાનની પાર્લમેન્ટ બગાડત કરીને તમા

નવો પાર્લમેન્ટ
બેસાવવાની જ
બાંધેલા ના પા
ડે છે

ખીજી ચોખ્ખ પાર્લામેન્ટ પસંદ કરાવીને બેસાવવી જોઈએ. પરંતુ વૈન જેવો થયું એમ કરવાને ડગ્ગો હતો. તેને એવી ધાર્ટી હતી કે રખેને મૈન્યની સત્તા સર્વોપરી થાય, અને તેથી પ્રજા-સત્તાક કારબાર પડી જાશે સભાસદોએ કાય-

દાનો એક મુત્સદો તૈયાર કરી તેમાં પોતાની સાથે સભામાં બેસે એવા ખીજી સભાસદો પસંદ કરાવી મગાવવાનો વિચાર જ-ણાવ્યો એ મુત્સદાની મગા કોમ્પેલ પડ્યો. તેણે કહ્યું કે આમ કરવાથી પ્રજાની સમતિ મેળવી છે એવું કહેવાય નહીં. છેવટે આ તકરારનું કોઈપણ રીતનું સમાધાન કરવાને ક્રેટલાક સભાસદો અને લશ્કરના અમલદારો સભાએ બરવા લાગ્યા.

એક દહાડો સને ૧૯૫૩ ના એપ્રિલ માસની ૨૦ મીને રોજ આવી એક સભા બહાઈટહાલમાં બરાઈ હતી તે યેજા કોમ્પેલના કાનપર એવી વાત આવી કે બાકીના સભાસદો વેસ્ટમિન્સ્ટરમાં ઉપર કહેલો કાયદાનો મુત્સદો પસાર કરવા બેઠા છે. કાર્ય કરવામાં તત્પર હોઈ કોમ્પેલ બહુકવાળા સિપાઈઓની એક પલટણુ સર્જ પાર્લમેન્ટ બરવાના મકાનપર એકદમ દોડી ગયો, અને સિપાઈઓને બહાર ઉભા રાખી પંડે અદર જઈને એકચિત્તે વાદ સાબળ્યા “હવે આ મુત્સદો પસાર છે કે નહીં” એ પ્રમાણે છેવટનો સવાલ પુછવામાં આવ્યો, ત્યારે તે ઉભો થયો અને જમીનપર ફેરો

કોમ્પેલ સ
ભાસદોને સભા-
આનમાંથી કાઢી
મુકે છે, તા ૨૦મી
એપ્રિલ ૧૯૫૩

મારતા મારતા સાગસારા કામ કરવા બદલ સભાસ-
દોની પ્રથમ પ્રશંસા કરી પાછળથી અન્યાય અને
સ્વાર્થ સાધવાને માટે તેણે તેમને દોષ દીધો
તેણે કહ્યું “આલો, આલો, હું આ તમારી લીલાની

સમાપ્તિ કરું છું, અત્યાર પછી તમારે અહીં મળવું ચોખ્ખ નથી, તમારી સભા કાઈ પાર્લમેન્ટની સભા નથી,” એમ કહી સિપાઈઓને અદર બેસાવી મળામદિરમાંથી સઘળાને બહાર કહાડવાની આજ્ઞા કરી. ત્યારકેટલે અધ્યક્ષનો અધિકાર જેથી જણાઈ આવતો હતો તે કડી

નિરાળી તરિકે મેજકપર પડી રહેછે, તે હાથમા ધરીને તે માટેથી બોલ્યો “ આ નજીવા દાગીનાનું આપણે શું કરવું ? ” એને લેઈ જાવ્યા ” આમ એકાએક ૩૫૫૬ મળનાથી મધ્ય મળાસેના એટલા બના દિવસ યઈ ગયા કે, તેઓ પૈકી એકનો સર હેન્નિ વૈનજ એ મધ્યમા કાઈક બોલી રાફ્યો તેણે માટેથી કહ્યું કે ‘ આ કઈ બનમનમાઈની રીત નથી ખરે આ કૃત્ય નીતિથી અને બનહારિક બનાઈથી વિરુદ્ધ છે ’ એમ છતાં કોંગ્રેસે મધ્યમાને બહાર કાઢી બારણે તાણુ વાસી પોતાના ગજવામા કુઓ મુકી ખીજે દિવસે સવારમા ગજપક્ષ તરફના કોઈ મશ્કરાએ સભામંદિરના દવાળાપર એક જાહેર ખબર ચોડીતેમા લખ્યું કે આ ઘર બોડે આપવાનું છે, હાલ એમાનો બધો સરસામાન ખાલી કરેલોછે

એ પ્રમાણે મને ૧૯૮૦ થી સતત આવી આવેલી બાબી પાર્લમેન્ટ હાકી મુકનામા આવી પરતુ કાયદામર રીતે જોતા એની પોતાની સમતિવિના એનું નિસર્જન કરી રાકાય એ-

નિશ્ચયો અ મ ન હોવાથી એને લગતી હકીકત ફરી જાણનામા મલ આવશે કોંગ્રેસ અને લોકરી અમલદારોએ

હાલમા વર્મોપદેરાકોની સનાહ મુજબ લોકોએ પસંદ કરી મોકલેલા સભામંદાની સમા ભરી એને ‘ ધર્મનિષ્ઠ પાર્લમેન્ટ બનાવવાનો ઠરાવ કયો હતો પ્રેઝ ગોડ બેરબોન નામનો એક સભામદ એમા હતો તે ઉપરથી એનું નામ નિડન (નાની) કે બેરબોન (ખુલી હકીની) પાર્લમેન્ટ પડ્યું સ્કાટનાન્ડ આયર્લેન્ડ અને વેલ્સ એ દરેકે છછ પ્રતિનિધિ મોકલ્યા એ પાર્લમેન્ટના વખતમા કેટલાક

મારા કાયદા પમાર થયા તે પૈકી એકે દેવાદાને છૂટા કરવા મળ્યો અને ખીજો જન્મ, મરણને લગતી નોંધ લેવા બાબત હતો પરતુ એ પાર્લમેન્ટના સભા-

સંદ પુ કળ સુનાગ કરવાને આતુરે તે સથી ગજકારમારમા ગધો

બોટાજો થઈ રહ્યાં. આખરે પાચ મહિના સુધી બેશીને કામ કર્યા પછી તેઓએ પોતાનો અધિકાર કોમ્બેલને પાછો સોંપ્યો. ત્યારકેડે ક્રોમ્વેલે રાજ્ય ચલાવવા બાબત એક વ્યવસ્થાપનક તૈયાર કર્યું તેમાં નવીન પદ્ધતિ દાખલ કરી. કોમ્બેલને લોર્ડ પ્રોટેક્ટર (દેશ રક્ષક) નો ઇલકાબ આપી રાજ્યને માથે કરી સ્થાપ્યો.

એ પ્રમાણે રાજના મરણુ કેડે પાચ વરસની અંદર પાછો એ કળ પુરૂષ બધા રાજ્યપર અમલ ચલાવવા લાગ્યો ફેર માત્ર એક-લોન્ડ કે પ્રથમ તેની સત્તા ઘણી રીતે બાધી લેવામાં આવી હતી, કેમકે તેની કૌન્સિલ (મત્રિમંડળ) ના સભાસદો જીવે ત્યાં સુધી મદલાય નહિ એવા પસંદ કરેલા હતા. અને કાયદા નામનૂર કરવાનો તેને અધિકાર નહેતો. વળી તેના દુશ્મનો પુષ્કળ હતા. રાજ ભડોળા અને પ્રેસિપ્ટેરિયનો, વેન, તથા પ્લાડશેા જેવા પ્રજાસત્તાકોએ અને મમચેલ્ડો કે ઉચ્ચજન પ્રજાસત્તાકોએ એ બધા કોઈકોઈ કારણોને લીધે તેની નિરૂદ્ધ થઈ પડ્યા, અને તેને દગાથી મારવાના તથા ફિતૂરો કરવાના કાવતરાનિરન્તર ઉઘાડ કરતા, તથાપિ નવી પાર્લમેન્ટ બેઠી મળી તેની આગમનદેશ મહીના સુધી તેણે ન્યાય પૂર્વક મારે અમલ ચલાવ્યો તેણે હોલાડ માથે ચોખ્ખ સલાહ કરી, અને ઇંગ્લાન્ડના વેપારને લાભ ધાય એવા તહ ડેન્માર્ક, સ્વીડન, અને પોર્ટુગાલ સાથે કર્યો. તેણે ફેળવણી સખધી ચોકમી કરી અને બોડસફર્ડમાં બોડલિયન નામે પુસ્તકાલય ખાતે જાપેલા અને હાથે લખેલા ગ્રંથો આપ્યા તેણે ધર્મ સખની કાનુનો ઘડ્યા તે બધા પધાને એક સરખા વાળખી હતા ખામી માત્ર એટલીજ કે સાવંનનિક

તેના મૃત્યુના

પ્રાર્થનાપુસ્તક વાપરવાની તેણે મનાઈ કરી, અને

રાજપક્ષના પાદ્રિઓને જાહેર રીતે ઉપદેશ કરવાની રજા દેવી નહી એમ જતાપણુ બોધ કરવાને અથ તેઓની ખાતરીમાજે મળવા યોગ્ય સમજા લોકોને ઇન્સાફ મળે તેની ખાતર અદાલતમાં કજીઆ

લડવાનો ખર્ચ કમી કર્યો અને જમીનપરના બારે કરેરા કાઠી નાંખી નાના એડુતો અને જમીનદારોને કાયદો કરી આપ્યો. એક કાયદો કરી તેણે સ્કાટ્લેન્ડનું રાજ્ય ઈંગ્લેન્ડ વેરે જોડી દીધું. સ્કાટ્લેન્ડે લોકોએ એના અમલનાં આઠ વગસાં સાંતિ તથા આખાદી ભરેલાં લેખવ્યાં. ગરીબ બિચારા આયર્લેન્ડ એણે મુખી હતું. ત્યાંના લોકે પૈકી જેઓ લડાઈમાં કેદ પકડાયા હતા તેઓને ફેલાંત દડ આપવો પડ્યો કે દેશપાર જવું પડ્યું, અને જેઓએ હથિયાળ ધર્યા હતાં તેમને વતન છોડીને કાનોઠ નામના વેરાન મૂલકમાં જઈ નવા ધરખાર વસાવવાં પડ્યાં.

નવી પાર્લામેન્ટ મને ૧૬૫૪ ના સપ્ટેમ્બરની ૩જી તારીએ મળી. કાયોલિકો અને રાજબંધોને એમાં આવતા આખ્યા, તે બિવાય એની મુંઢણી ઠીક થયેલી હતી. પરંતુ એ સભા માત્ર પાંચ મહીના રહી. પ્રજાસત્તાકીઓનાં મન અરવસ્થ થયાં હતાં.

કોંગ્રેસની પહે-
લી પાર્લામેન્ટ

કોંગ્રેસની ઈચ્છા એવી હતી કે એ લોકો માત્ર માંડે આદરેલું કામ કરે. પરંતુ તેઓએ તો મૂળ મંડાણમાં તેની કરેલી કાનૂનો સંબંધી તકરાર ચલાવી, અને મર હેન્રીવેને ‘કોઈ એકજરાખસને’ રાજ્યનો મુખ્ય અધિકારી નીમવાના ઠરાવ સામા વાદ હિસાબે. આ સમય ઉપર કોંગ્રેસના મગજમાં એક વિચાર ઊસી રહ્યો હતો, તે એ કે મારે સમગ્ર પ્રજાપર અમલ ચલાવવો, એવી ઈશ્વરની આજ્ઞા છે. તેને દહેશત હતી કે મક્કમપણે અમલ નહીં ચલાવું તો ગજપક્ષવાળા ફિગૂર મચાવશે. એ કારણથી તેણે મને ૧૬૫૫ના જાન્યુઆરીની ૨૨મી તારીએ પાર્લામેન્ટ વિસર્જન કરી, અને થોડા મહિના ગહીને ઈંગ્લેન્ડના દરા વિભાગ પાડી દે-

કમાં મેજર જનરલ નામનો એક લશ્કરી અમલ-
દાર ગીઓ. ખરૂં જોતાં હમણાં તેણે લશ્કરી અમલ
વર્તીવી આપખુદી ભરેલી ગીને રાજ્ય કરવા
માંડ્યું, અને તેના જુના મિત્રો વેન તથા પ્રાડરોને

મેજર જનરલ
નામના લશ્કરી
અમલદારો મુકયા
૧૬૫૫

થોડાક વખત સુની કેદમાં પૂર્યા, કેમકે તેમનો ઘણો લાગવગ જોઈ ત ડરતો હતો. ખીજી તરફ તેણે ન્યાયાધીશોને સ્વતંત્ર રહેવા દીધા. તેણે યાદુદી લોકોને ઈંગ્લાન્ડમાં ફરી વમવાની પરવાનગી આપી, અને ફ્લેકર નામના નવા પંથના લોકોનું રક્ષણ કર્યું. આ પેળાએ પંથ જ્યોર્જ ફોક્સ કરીને કોઈ એક વલુકરે સ્થાપન કર્યો હતો. એના પાતાનો જીવ સેવાને દૂમલા થતા તે બદલ શિક્ષા કરવાને તે સદા નારાજ હતો. હમણા તે દરબારી ઠાઠથી બહાઈટહોલમાં રહેતો, તથાપિ ધનવાન થવાનો બિલકૂલ પ્રયત્ન કરતો નહિ.

અહીં પૂછેલો આપઅખિતચારીપણું ચલાવવાની તેની ઈચ્છા નહોતી. સને ૧૮૫૬ માં બોડોઈ પ્રાંતની પાતાની પ્રોટેસ્ટન્ટ રૈયતઉપર જીલમ કરવા બાબત સેવોચના ડયુકને તેણે કપકો આપ્યો, અને તેથી રચેન વેર વિચલ જોડવાનો પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે તેણે

ફોર્બેસની બીજી
પાર્લમેન્ટ, તા
૧૭ મી સપ્ટેમ્બર
સને ૧૮૫૬.

ફરીને પાર્લમેન્ટ બોલાવી. પરંતુ તેણે ઘણા સભા-સંદાને બાતલ કર્યા હતા, અને જે સભાસદો નીમાઈ આવ્યા હતા, તેમને મત્તિમંડળ પાસેથી સાચી માલતી ખાત્રીપત્રક આણવાની જરૂર પાડી હતી. આ પાર્લમેન્ટે આરંભમાં સજીકાઈદાખ-

વી. તેણે એક અરજી અને વિનંતિપત્ર તૈયાર કરી મેજર જનરલે ઉઠાવી લેવા બાબત માગણી કરી અને 'ખીજી સભા' એટલે અમીરોની સભા બોલાવાનું જણાવ્યું. એ સભામાં બેસનારા અમીરોની નીમણૂક ફોર્બેલે કરવાની હતી. ત્યાર કોડે પાર્લમેન્ટે તેને રાજનો ઈલાકાબ ધારણ કરવાનું કહ્યું. એમ કરવાથી તેનો દરજ્જો વધત પછુ તેની સાથે તેના અધિકાર એછા થઈ જાત, કારણકે રાજના અધિકારની હદ કાયદા વડે નક્કી કરેલી હતી. લશ્કર યુસ્સેયરે એવી ખીકને લીધે તેણે આ માનવંતા ઈલાકાબ લેવાની નાપાડી, ત્યારે પાર્લમેન્ટે તેને પાદશાહી ઝબો આઠાડ્યો. તેને રાજદંડ તથા ન્યા-

ફોર્બેસ રાજનો
અધિકાર લેવા
ના પાડેલો.

યની નિશાની તરીકે એક તરવાર આપી, અને પોતાની પછી રાજ્યાધિકારી કોને બનાવવો તે નક્કી કરવાની સત્તા પણ દીધી. પાર્લમેન્ટની પ્રથમ બેઠકમાં સધળા કારભારીક ચાલ્યા પરંતુ ફરીને પાર્લમેન્ટ મળી તે વારે કેટલાક સભાસદોને અમીર બનાવ્યા હતા તેમને ઠેકાણે જૂના પ્રજાસત્તાકીયો નીમાઈ આવ્યા તેઓએ નવા અમીરોની સભાની સાથે કામ કરવાની ના પાડી, અને ખૂદ ફોર્બેલના ઉપર હુમલા રાફ કર્યા એથી ફરીને તેણે સને ૧૬૫૮ ના ફેબ્રુઆરીની ૮ થીને રાજ પાર્લમેન્ટ બરખાસ્ત કરી ત્યાર પછી જીવતા સુધી તેણે એકલાએ જ અમલ ચલાવ્યો.

તેનો અમલ ઘણા મહિના નીબંધે નહિ હમણા તેની સત્તા પૂણે કાગળ પર પહોંચી ચૂકી હતી સાનડોમિંગો નગર ઉપર તેની અરમારે હલ્લો કર્યો તેમાં તે પાછળ પડી, તથાપિ સને ૧૬૫૫ માં તેણે સ્પેન કનેથી જેમેકા બેટ જીતી લીધી, તેમાં ઇંગ્લેન્ડેને વસાવી તે સમ્બાનને આ

માદ કર્યું, તેથી નેરુઈન્ડિઝ બોમાં ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યનો પાયો રાખાયો. તેની સેનાએ ફ્રેન્ચ ફોજની સાથે મળી જઈને સને ૧૫૫૮ માં ફ્રેન્ચની લડાઈમાં સ્પાનિયર્ડ લોકોનો પરાજય કર્યો તેથી ઇંગ્લેન્ડેને ડનકર્ક બહાર મળ્યું રાજ્યોના દરબારમાં મોકલે તેમ સધળા રાજ્યો તેના દરબારમાં પોતપોતાની તરફના એલચીઓ મોકલતા, અને તેની સાથે સમ્મ કરવાને તેઓ ઘણી ઉત્કંઠા રાખતા.

તેણે દેશમાં સ્વસ્થતા અને બંદોબસ્ત ગણ્યો તેના અમલ નીચે ' વેપાર અને એતી આગાદ થયા બલકે રાજ્યભક્તો પણ તેનો આવો મુદ્દ તન્ન ઉપલાની નાખવાનો આશા કરતા નહિ તથાપિ લોકો અદગ્ગાનેથી સુખી નહતા તેમને તો ચુરિટન લોખેનો કરેડા અમલ નીગસ લાગતો મેપોય (જે મહિનામાં મેપેલા ગતબ) ની ફગતા થતા નાચરગો, ઘોડાની રાસતો, ફૂંડાની લડાઈઓ, નાટકો નાતા

જના ઓચ્છવ ઉપર ઓઠા મોઝા પહેરી તરેહવાગ વેશ ધારણ કરવા, અને ખાઈપીને મોજ મારવી એ સમગ્ર બંધ થઈ ગયું

હવું, તે તેમને પમદ નહતું વળી આગલા વખતમા દશની સ્થિતિ જેમ રાજ, સ્વતંત્ર પાર્લમેન્ટ, મોકળા હાથના રકવાયર પકિતના ગૃહસ્થો, અને રંગીલું દરબાર, એ

બધા ઠાઠ જોવામા આવતો હતો, તેનો ઠાઠ ફરી પાછો દાખલ થયેલો જોવાને ધણા લોકો ઉત્સુક મની ગયા હતા. પ્રજાસત્તાક વહિવટનો ઉચ્છેદ થયો હતો તેથી પ્રજાસત્તાકીઓ અસંતુષ્ટ હતા. તે મજ ગળને ઠેકાણે મિન અધિકારી પુરૂષ રાજ્ય પચાવી પડ્યો હતો, તેથી રાજ્યપક્ષના લોકો પણ નારાજ હતા કેામ્બેલે જે કાર્ય આગળથી હતું તે બની રાકે એવું નહતું લોકસત્તાક તેડ અમલ દેશમા વર્તાવવાને તેણે લોકોને પોતાની માથે ગભ્યતાગભાગમા માન્ય રાખવાને ધાણું, પરંતુ તેની ચોજનાનું ધોરણ ધણું ઊંચું હોવાથી તે સમા તેને પ્રતિકૂળ થઈ પડ્યો પોતાનું આદરેલું કાર્ય બરાબર પાર ઉતર્યું નથી તથા જે જે થયું છે તે મધ્ય પોતાના મરણ બાદ નહિ જેડુ થઈ જશે—એ વાત તેના લક્ષમા આવી ચૂકી હતી નિરાશ ચૂકવાથી સુદૃઢ રાજ્યપક્ષિતિ સ્થાપન કરવાનો તેનો પ્રયત્ન મિલ્કિ પામ્યો નહિ. તેનો અમલ આપખુની ભરેલો પણ મુઘડેલા પ્રકારનો હતો, ને તે દરમ્યાન ઈંગ્લેન્ડને પ્રુક્ષ્ણ કાયદા થયા પગ, પરંતુ દેશમાં કાયદાનું ઉપદ્રવરહિત સર્વોપરિપાણું હોઈ લોકોને જે સુખ થાય તે તેમને મળ્યું નહિ એવા મુખની તેઓ ધણી આગુરતા ધરી મેઘ હતા.

તેનું વય માન ઓગણસાઠ વસંત હવું તથાપિ તેનું રાસીર કચળી ગયું હવું, અને " હાર મારવું ખૂનનો ગૂન્હો નથી " એ નામના ચોપાનિયામા તેનો વધ કરવાની વાત બહાર પડી હતી તે જોઈને તેને ઓઠેલો બધો અજરો થયો હતો કે તે ધણુખરૂ બખત પડેવો વિના બહાર જતો નહિ. સને ૧૬૫૮ ના આગમ માસની ૧૬ મી

તારીજે તેની વહાણી પુત્રી નામે સેડી કંથે પોતનું મૃત્યુ થયું, તેથી તેના દિલને અતઃકાળનો પોકો લાગ્યો. તેને પ્રાણુધાતક એધિયો તાવ લાગુ થયો, અને એ મંદશ્નડમાથી ઉમરે તે માટે હમ હમ લોકો

કામે ૧૮ માર્ચ
ના ૩૦ સપ્ટે
મ્બર સને ૧૯૫૮.

ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરતા. તથાપિ તેની તો પાકી આ-
થી યઈ ચૂકી હતી કે મારો દેહ અવશ્ય પડવાનો જ
છે. ૩૦ મી આગસ્ટને રોજ તેણે મધ્યાહ્ન લોકોને

માટે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરતા હૃદયને પીગળાવી દે
અંધારા રાખે ઉચ્ચારી કહ્યું કે 'હે પ્રભુ, તું આ લોકોને યથાર્થ નિર્ણય
કરવાની શક્તિ, એક દીલ અને પરમ પ્રેમ આપ' ત્યાગેડે
ચાલ દહાડા રહીને સપ્ટેમ્બરની ૩૦ તારીજે એણે ડનખાર અને
ટુકડેરની કતેહના પંતે દહાડે તે મહાત્મ દેશરક્ષક આ દુનિયા છોડી
આવ્યા ગયા તેનું લક્ષણ વિચિત્ર પ્રકારનું અનેક યુણુદાપવાણ હતું.
તેનું વર્તન જોતાં તેનામાં લોભ, રુચિ કેટલી અને ધર્મની તથા દેશહિ-
તની લાગણી કેટલી હતી તેનો ખ્યાલ કદી કયી સકારો નહિ, તથાપિ
પોતાના દેશની સેવા કરવામાં તેણે કાંઈ કસર સખી નહતી તે કાગલુ-
મર તેને માન અવશ્ય ધોટે. જે સમયે ઈંગ્લાન્ડની સ્થિતિ છેક
નબળી હતી, તે સમયમાં તેણે તેને દેશવિદેશ ખાતે માનની શિખર-
બ્રમિએ ચઢાવ્યું, અને તેને નુકરાનના ખાડામાં ન ઉતારી, પડે
તાલેવર થયાવિના મરણ પામ્યા. તેને વસ્ત્રભિન્નસ્ત્ર ૧૧ મહામાં પાદ-
સાહી કાઢી દાટયો હતો.

મરહૂમ દેશરક્ષકના ઓળો એમણે બધો હતો કે તેની પાછળ તેના
વડા દીકરા રિચર્ડને તેનો અધિકાર ગુરતાગુરત મળ્યો. અને ૧૯૫૯માં

રિચર્ડ દેશર
ક્ષક નીમાઓ, સને
૧૯૫૮ ના સપ્ટે
મ્બરથી તે ૧૯૫૯
ના જુન ૧૦ થી નત

બન્યુઆરીની ૨૭ મી તારીજે નવી પાર્લમેન્ટ
મળી, અને નવા રાજરક્ષકની આજીવ્યાજીવ વકીલ
લોકોનો જમાવ થયો. પરંતુ રિચર્ડ તેના ખાપ કરતાં
જૂની જાતનો માણસ હતો. તે દેહને સુસ્ત હતો.
મુલકી કામદારની હકૂમત તમે ગેળાને સૈન્ય ના-

રાજ હવું, અને આપો નમગો હાકેન કાઢજી કામનો નથી એના મતલબનું વૈન કામનમની મળામા ઉધારે છેગે બોલ્યા, ત્યાર પછી ને કલહ ઉઠ્યો, તેમા રિચર્ડને કઈ ગમ પડી નહિ છેવટે કટાગા જઈ તેણે લશ્કરનું કહેલું કાને ધરી એપ્રિલની ૨૨ મી તારીખે પાર્લમેન્ટ નિસર્જન કરી, ત્યાગેડે લશ્કરો અમલદારોએ લાખી પાર્લમેન્ટની એક ટૂંકડી નેને કોંગ્રેસે ડાઢા મૂકી હતી તેને પાછી મોલાવી એ ટૂંકડી ૨૨ (ફૂલી) એપ્રિલે પાર્લમેન્ટનું “ ફૂડુ ” એવા અસભ્ય નામથી એાજખાતી હતી એ ૨૨૫ સભાને રિચર્ડની જરૂ જણાઈ નહિ, તેથી તેણે ડાઈ બોલ્યા આલ્યાવિના રાજનામું આપ્યું, અને ૬૨ મહિના જેટલી ટૂંકી મુદતલગી દેશગજીકની માનવતી પદવી બોગરી તે જૂલાઈ મામમા ઉપાધિ રહિત વામમા સુએ રહેવા ગયા પરંતુ ૨૨૫ અને મૈન્ય એ બેમાથી કોણ ઉપરી થવાને યોગ્ય છે તે વિષેના મતભેદ પડ્યો ગજપક્ષવાળાએ ફિતૂર મચાવ્યું, તેને એશાયર પગણામા વિનિગટનાશ્વિડજ ગામ આગળ મમાવી દેન ધને સિપાઈએ સેનાપતિ લેખ્ખટની મગદારી નીચે પાછા ફર્યા અક્ટોબરની ૧૩ મી તારીખે વેસ્ટમિન્સ્ટરના દરવાજા ઉપર ચોરી બેસાડી તેમણે મભાસેદાને અંદર બેસના જતાં ખાખ્યા તેમણે રાજસત્તા પોતાને હસ્તગત કરી લેઈ મમાધાન જાગવવાને દેટવાક અમ

‘ ૨૨૫ તા ૭
મો પ્રેસને ૧૬૫૯

રાજ્યમાં મંગર

પડ્યું, તેથી તેણે રજા આદર્શને કોઈ નબળાં તેમ પાશ બોલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. સ્વતંત્ર પાર્લમેન્ટ સ્થાપન થાય તે તબ-

વીજ કરવા માટે હું આવું છું એનો ઢોરો પીગવી તે સને ૧૬૬૦ માં એમને વરસે કૂચ કરી ઇંગ્લાન્ડમાં આવ્યા. ચોર્ક નગર આગળ તેણે ફેર-

મન્ડ નામ ન-
રમાં પ્રવેશ કરે
છે.

ફાકસની બેઠ લીધી. આર્થ ફેરફારસ એકાતમા

મુખે વસતો હતો. સેનાપતિ લેખ્યું તે બેઠને દક્ષિણ તરફ આવતા આગવાને લગ્ન કર આણ્યું, પરંતુ પોતાના જૂના સેનાધિપતિને જોતા વારજ તેના લગ્નગમના સિપાઈઓ ફેરફારસને જઈ મળ્યા,

એટલે સામા થઈતો આટકાવ કરનાર કોઈજ રહ્યું

નહિ ફેરફારની ૩ જ તારીએ મન્ડે લડન નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને એક માસડે રમ્ય મળ્યા બગ્ગારત થઈ, તેથી છેવટે લાખી પાર્લમેન્ટનો

અત આવ્યા એપ્રિલની ૨૫ મીને રાજ સ્વતંત્ર-

પણે પમદ થઈ આવેલી નવી પાર્લમેન્ટ મળી તેને કન્વેન્શન (હગામી મંડળ) કહેતા, કેમકે ગભરા નિખિત આઘાપત્રથી એ મળા બોલાવવામાં આવી નહતી. એ સભામાં રાજપક્ષવાળા અને પ્રેસ્બિટેરિયન લોકો પુરકળ હતા. તેમણે ગભ, અમીરો ને કોમન્સ લોકોવાગો જૂનો રાજ્યવહિવટ પાછો સ્થાપન કરવાનો, તથા પોતાની ઉપર અમલ ચલાવવા ખાતર રજા આદર્શને ઈંગ્લાન્ડ આવવાનું આમન્ત્રણ મોકલવાનો ડરાવ પસાર કર્યો.

આદર્શ અને મન્ડની વચ્ચે છૂપો પત્રવ્યવહાર ચાલુ હતો. હેલ્-લાન્ડમાં થેડા મૂકામે એક બહેનનામુ પ્રમિદ કરી તેમાં આદર્શ સધજાને ધર્મનું શૂદ્રાપણ ને માછી આપવાનું, તથા લશ્કરને મતોખવાનું વચન કર્યું હતું હમણાં જ મહિનાની ૨૫ મી તારીએ લોકોના અત્યંત હર્ષનાદ સાથે તે ડોવર બદરે આવી ઉતર્યો. મેની ૨૯ મીએ તેની વર્ષગાઠ હતી તે દહોડે તેણે જાડનમાં પ્રવેશ કર્યો શહે-

રના સગિયામ રસ્તા ઉપર કૂચ વેચી મૂક્યા હતા-મહોસ્લાઓમાં બેઠ બાજુએ વાવટા અને કૂચ

આ સદ્ પુન-
રાગમન, મે સને
૧૬૬૦

માળા લટકી રહ્યા હતા, અને કૂવારાઓમાથી દ્રાક્ષરસની રોરો છૂટતી હતી ફોજ માત્ર ખિન્ન થઈ અજગ રહી પરંતુ આનંદથી ઉન્મત્ત થયેલી આ મી પ્રજાની સામા તેનું કાર્મ આવી રાક્ષ્ય નહિ ફોજના સિપાઈઓ અત્યન્ત નૈશ્ઠિક અને ગભીર પ્રકૃતિવાળા હોવાથી તેમને હાથે સ્વચ્છદપણે નકામો રૂધિરપાત થઈ રાક્ષ્યો નહિ થોડા મહિનાકેડે ફોજને રજા દેવામા આવી, અને તેમાના સિપાઈઓ મૂંગે મોડે પાતપાતાના કારકૂન દુકાનદાર કે ખેડૂતને ધરે પાછા વળગી ગયા રાજ્યએ એક વેળા કટાક્ષમા કહ્યું હતું કે હું જલદી પાછો આવ્યો નહિ તેમા મારીજ બૂલ છે, એમ મને બાસે છે કારણ કે બધા ભોકો હમેશા મારી પાછા આવવાની રાહ જોયા કરતા અને એ પ્રમાણે રાહ જોતા નહિ હોય એવું કહેનાર કોઈ મારી નજરે પડતું નથી એમ છતાં યુરિસ્ટન ફોજ પ્રજાને કટાણો આપી ધૈર્ય છાંડાવી દીધું ન હોતતો, તે પાછો આવવા પામ્યો હોત કે નહિ એ વિષે ધણી સરાય રહે છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

પુનઃસ્થાપના.

૨ જો આદર્શ, ૧૬૬૦-૧૬૮૫.

ખીજો આદર્શ રાજા પોતાની માલગીર રાજ્ય ભાગવવાને પાછો આવ્યો, તે વેળા તેને ખરા બાવપૂર્વક જો આવકાર મળ્યો તેવો આવકાર ખીજા કોઈ રાજાને કદી મળ્યો નથી. રાજ્યમાં પ્રજાના ઉપલપાયલ યજ્ઞતેથી સમગ્ર પ્રજા નિર્માણ બની કંટાળી ગઈ હતી. હવે રાજ્ય થાળે પડેલું જોવાને તે ધણી આગુર હતી. પ્રજાનું કલ્યાણ કરવું એ વાત જો આદર્શના મનને બાવી હોતતો તે રાજા પ્રતાપી નીવડત. તે કુરાજ ને લાંખી નજરવાળો હતો. તેનો સ્વભાવ સરલ મજાતાવો હોઈ તેનામાં પ્રજાના સમજ ન વિવેકવિચાર હતો, તથાપિ એકંદરે તે સત્કર્મ ન હતો. સ્વાર્થી અને સુસ્ત હોઈતેણે સાહસિક નર તરીકે પોતાના આયુષ્યનો મોટો ભાગ દેશાન્તરમાં ગાળ્યો. સ્વદેશ તરફ પોતાની દુરજ રીછે તે ખરાખર સમજતો નહતો. તેની આખી કારકીર્દીમાં તેનું લક્ષ્ય જે વાતપર ચોટેલું હતું. ૧ તો, નજરમાં આવે તેમ વર્તવું, અને ચાર્લેમેન્ટને હિસાબ ન આપતાં બદકેલીને મિજમુજ માણવામાટે પ્રજાના નાણું કહડાવ્યા કરવું; ૨ જી, કાયોલીક માર્ગને આશ્રય આપી તેનો ઉદય કરવો; અને આમ કરવાનું કારણ એ કે ફ્રાન્સનો જીવાન રાજા ચૌદમો લૂઈ તેનો મિત્ર થાય તેની ચેટ ફૂલ અખત્યાગી રાજા થવાની તેની ઇચ્છા હતી, તથા પ્રેટેસ્ટન્ટ ધર્મને લીધે લોકો છેક સ્વતંત્ર યજ્ઞ જાય છે, એવું તેનું માનવું હતું. તે ધણી ધાર્મિક હતો પણ તે કારણથી કાંઈ આ રસ્તો તેણે લીધો નહતો. તે અને તેનો ભાઈ જેમ્સ, ચોર્કેનો ડચુક, એ જેડ જણાને કાયેલિક ધર્મનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું, એમ છતાં બટા-

આદર્શના ૫-
શણ અને ઉદ્દેશ.

રથી તેઓ ઈંગ્લેન્ડના સ્થાપિત ધર્મને અનુસરીને આજનારા ગણતા રાજના પ્રધાનો પાર્લિમેન્ટને જવાબદાર યઈ રહે તેમ કરવા માટે, તથા પોપની સત્તા પોતાની ઉપરથી ઓગાળી નાખવા માટે ઈંગ્લેન્ડના લોકોએ સંકેતો વરસ ઝમકેડો ચલાવેલા, તે ઉપરથી સાફ માલમ પડે છે કે રાજના અને લોકોના વિચારો છેક પરસ્પર વિરુદ્ધ હતા.

પરંતુ આલ્ફ્રેડે ધણો દુઃસ્વી હતો, તેથી તેણે પોતાના ખાપની પો લોકોની સાથે ઉધાડી રીતે કલહ કર્યો નહિ. તેણે એક પ્રસંગે જોશસને કહ્યું હતું તે પ્રમાણે 'ક્રીસ્ટને પ્રવાસે નીકળવું નહિ' એવો નિશ્ચય કર્યો હતો. એથી ક્રીસ્ટને એના અમલમાં વાસ્તવિક સત્તા એક હાથથી ખીન્ને હાથ જઈ પોટાગો મચી રહ્યો હતો. કોઈ વેળા રાજ પોતાની ઇચ્છા પાર પાડવાનો પ્રયત્ન કરતો, તો કોઈ વેળા તે પાર્લિમેન્ટને વશ થઈ રહેતો, તેની આખી કારકીર્દીમાં તેના બેફિકર સારા સ્વભાવને લીધે તથા પોતાને કૃપિ ત્યારે પ્રધાનોનો ભોગ લેઈને તેણે ગાદી સભાળી રાખી એનખાણ કરવાની યુક્તિ ચલાવી. એક કવિએ કહ્યું છે તેમ 'જેને મોડેથી કદી નખણુ વેણું નિકળ્યું નથી, તથા જેને હાથે કદી ડહાપણુ ભરેલું હતું થયું નથી, એવા એક મોછલા રાજા'ના જેવું એકંદરે તેનું વર્તન હતું. એનો સૌથી પહેલો મુખ્ય સજાહકાર સર એડ્વર્ડ હાઈડ થયો. એ હાઈડ નેકનજરવાગો રાજબક્ત હોઈ લાંબી પાર્લિમેન્ટનો સભાસદ હતો (૨૬૨ મું પાનું જુઓ), અને આલ્ફ્રેડના દેરાવટમાં તેનો શિક્ષક હતો. હમણા લાર્ડ કલારેડનનો ખિતાબ મેળી તે આન્સેલર બન્યો. આલ્ફ્રેડની કારકીર્દીમાં એનો સાત વરસનો કારબાર સૌથી સારો હતો. કન્વેન્શન નામની પાર્લિમેન્ટ પુનઃસ્થાપના વખતે યઈ હતી તે હાલ જારી હતી તેણે ૧ લા આલ્ફ્રેડને આરોપી ડેરવી સભ્ય કરમાવનારામાંના તેર જણને દેહાંત દંડની શિક્ષા આપીને ખાજીનાને કેદમાં પૂર્યો, ને ક્રામ્વેલ, આયર્લેન્ડ તથા

ક્રારેડનનો
કરબાર, સને
૧૬૬૦-૧૬૬૭

પ્રાડશોના વેન્ટમિનસ્ટરમા દોટલાં મુડદાને ખોદી કઢાવી ટાઈબર્ન આગળ ફાંસીએ લટકાવ્યા. આટલું કર્યો પછી વેન અને લા-મ્પ્ટને ખાતલ કરી પ્રજાવિગ્રહમા સામેલ થનારા તમામ રાજ્ય-

એને 'માફી આપવાનો કાયદો' પાસ કર્યો. ત્યાર માફીનો કાય-
દો, ૧૬૬૦ કેડે પાર્લમેન્ટે રાજાની એકદર ઉપજની ખાખત

હાથપર લીધી. તે વખતમા દરબારનો અને અર-મારનો ખર્ચ, ન્યાયાવીરોના અને દેરાન્તરમા રાખેલા વફાલિના પગારનો ખર્ચ રાજાની એકદર ઉપજમાથી અપાતો હતો. લશ્કરી

નોકરી બદલ આપેલાં પસાયતાપર અને કૃષ્ણ ઉલ ધારા પ્રમાણે જમીનદારની ભગીરપર સરકારની સલામી, અને ધાસ દાણાનો હંક

લેવામા આવતો તેથી લોકોની ઉપર ઘણું ભૂલમ થતો. એ બધું છોડી દેવાની મગ્તે પાર્લમેન્ટે રાજાને જીદગી પર્વત ૧૨૦૦૦૦૦ પૌન્ડની કાયમ નિમણુક બાવી આવી એ કામ કર્યો પછી પાર્લમેન્ટે ફ્રાન્સને કમી કરીને, નવી પાર્લમેન્ટ બોના-

વવાના હરાદાથી પડે વિમર્જન થઈ પરતુ કવાયત શિખેલી ટોળી-એ વડે બરાબર રક્ષણ થઈ રાકરો નહિ, એનું વિચારીને આદર્મ વીમે રહીને થોડેસ્વાર ને પાયદળ

મળી ૫૦૦૦ માણસનું લગ્ગર ગખી મૂક્યું એ લ-શ્કરમા 'કોલ્ડરટ્રીમ ગાર્દીઆ'ની નામાકિત પનટણ હતી એ પલગણ સેનાપતિ મન્કે ડ્રીડ નદીને કાંઠે આવેના કોલ્ડરટ્રીમ ગામ આગળ કેટલાક વરસપર ઉભી કરી હતી આ લગ્ગરનું ખર્ચ આદર્મ પોતાના પદરથી કરતો. આવી રીતે તેણે સ્થાયી ફ્રાન્સની રાફ આત કરી, પરતુ તે ખાખત કાયદાની મંજૂરી મેળવી નહતી

થોડાક વખત સુધીતા મધળા હરખજેર હતા રાજાના ફરીને પાછા આવવાથી સધળા લોકો એટલા બધા ખુશી થયા હતા કે તેઓએ નવી પાર્લમેન્ટમા મુખ્યત્વે કરીને કાવે-

લિયરો એટલે રાજબક્તોને પસદ કરી મો-કલ્યા. રાજાના દરબારનો બખકો ઘણો ઝળકી રહ્યો હતો પ્રજાસત્તાક ગભ્યના ગભીરને દાવકા અમ-

કાવેલિયર પા-
ર્લમેન્ટ, ૧૬૬૧,
૧૬૦૮

લનુ લોકોને વિસ્મરણ થયું નાટકશાળાઓ ઉઘડી. વિવિધ જાતના પ્રુક્ષણ તમારા ચવા લાન્ના વોકસહોલ નામનું ક્લીડામવન પ્રથમ આ વખતે સ્થાપન થયું, ત્યાં સ્તવનભજન કરનારી મંડળીઓને ઠેકાણે દારૂડીઓમાંનું ધમસાણ મચી રહ્યું. આમ ઈરાઆગમ ને મોજશોખની માથે ઘણા દુર્ગુણો આવ્યા. જુગાર, મદપાન, દદયુષ્ક અને છીનાણું એ સંઘર્ષ દરમ્યાનમાં સર્વેનું નશ્વરે

પડ્યું. સઘળી જાતનું બેહવાપણું ધમધાકારે આવ્યું. અને હવે પછીના પચાસ વરસમાં અધારે

૧૯૧૬-૧૯૨૦-
બાર

થવા પછી બચાવ કરવાનાં સાધન લીધા વિના બહાર

જવું સહી સલામત ગણાતું નહિ. કેમકે ધોર અધારાવાળા મહોલ્લામાં સંભાવિત લોકો પણ ધેલછા બરેલાં અટક્યાનાં કરતા. આદર્શ રાજના અમલના છેવટના ભાગ લગીમાં મહોલ્લાઓમાં ઘીવા કરવામાં આવતા નહિ.

ગામડાનો મામલો કાંઈક વધારે ઠીક હતો. ઘણા રાજભક્તો ધીમે ધીમે પોતાના અસલ વતનમાં જઈ ઈચ્છામ થયા, અને કાવેલિયર અને રાણીન્ડહેડ (સિલિદાર અને ગોળ ઓપરિયાળા) કહેવાતા લોકો પહેલાનો અન્તરનો વાંધો બૂલી જઈ એક ખીજ સાથે સ્નેહ-પૂર્વક હાથ મેળવતા થયા. ગામડાંમાં નાચરગ અને ઉજળીઓ કરવાની પાછી રજ થવાથી લોકો હરખાઈ ગયા અને કમી થયેલા સિપાઈઓ પોતપોતાને એતરે કે ધંધે વળ્યા, ત્યાં રયુરિડન ફોજમાંની એક નિષ્ઠા અને ગંભીરતા સાથે લેતા ગયા. આ સમય પર મોટામોટા નગરથી મુસાફરીનાં ગાડા નીકળતાં અને છેડું

વચું કે એાધુ હોય તે પ્રમાણે ટપાલની ગાડીઓ લોકની સ્થિતિ. એકેક દિવસને આંતરે કે અઠવાડિયામાં એકવાર

દોડતી ફરતી તથાપિ લંડન રાહેર અને આમેના

ગામડાં વચ્ચે ખરૂં જોતાં ઘણા થોડા સંબંધ હતા, તેથી આ અમલમાં રાજ્યસંબંધી બચેડાને લીધે ઈંગ્લેન્ડની સ્થિતિ ધીમે ધીમે મુધરતી અટકી નહિ સૌથી ઓછો આળાદ મૂલક ઉત્તર તરફનો

હતો, ત્યાં અઘાપિ લટાર સ્વારો લટકાટ કરી સમગ્રો પ્રદેશ વેગન કરતા ન્યાયાવીરો પોકો ખદોખસ્ત વિના જઈ રાકતા નહિ, અને લોકોને લટારના પગલા કાઢવાને રિઝારી કૂતરાઓ રાખવા પડતા. ખરૂં જોતા તે કાળમા ત્યાં જનમાલને પારવનાનું જોખમ હતું, તેનો આજેહુખ ચિતાર આ કાળમા આપણા મનમા ઉતર્યો કહણ છે.

વિરોધ કરીને સ્કાદલાન્ડની મરહદપર મએડા આલ્યા કરતા કારણ કે આલ્સેની પાર્લમેન્ટે બેઉ રાજ્યો મધુક્ત કરવાનો કો-એલનો કાયદો બહાલ રાખ્યો નહિ (૩૫ મુ પાનું જુઓ) સ્કાદ-

લાન્ડમા જુની રાજ્યગીતિ પાછી દાખલ કરીને એલાયદી પાર્લમેન્ટ ફરીવાગ્રી કરી બિરાપોનો અમલ જખરદસ્તી વાપરી દાખલ કર્યો, અને જો લોકો 'કરાર' ને વળગી રહ્યા, તેમને નિર્દયપણે હે-

રાન કર્યો. આયલાંડના લોકો જુદાજ કારણથી રીડા પામ્યા ત્યાં પ્રજાવિગ્રહની દરમ્યાન જે લોકોએ ગળતની મેના બજારી હતી તેમણે એની ફરિયાદ ઉઠાવી કે કોએલના અનુચાલિઓએ ઘણી ખરી જમીન પડાવી લીધેલી છે. આ તકરારનું છેવટ સેટલમેન્ટ (૦૫-વસ્થા) નો કાયદો પમાર કરવાથી આખું એ કાયદાની રૂઢીએ કોએલની તરફેન કરનારાઓએ પોતાને મળેલી જમીનમાથી એક તૃતીયારા ભાગની જમીન છોડી દીધી મગકારે એ જમીન નજરમા આવે તેને વહેંચી આપી, પણ આયરિશોને તેમાથી લેશ માત્ર પણ પરખાતી નહિ.

ઈંગ્લાન્ડમા કોવેલિયર પાર્લમેન્ટે ધર્મસમાજનો વહિવટ લાડના વખતમા હતો તેવો પાછો ચાલુ કર્યો. બિરાપો પાછા અમીરની મળામા બેમતા થયા પ્રાર્થના પદ્ધતિમા કેટલાક ફેરફાર કરી કરીથી તે ચાલુ કરી, અને તે વખતથી આજ પર્વત તે તેનીને તેવીજ રહી છે. આ તો સરકારી કાયદું, જગતુ આલ્સે પોતાની મઘની પ્રજાને અન્ત-કરણનું મનાતન્ય આપવાનું વચન દીધું હતું, તથાપિ કોર્પોરેશન

સ્કાદલાન્ડને આ
યલાંડમા હુ ખનો
પોકાર

એકઠે એ નામનો કાયદો પસાર કરતાં આ પાલમન્ટને તે આજી રાખ્યો નહિ એ કાયદોની મતલબ એ હતી કે કોર્પોરેશન આ-
 ૪૬, ૧૯૧૧- સભાના મરકારી નોકરોએ 'કાયેનન્ટ' નો ઇનકાર કરીને સ્થાપિત હ એજ ધર્મસમાજને અનુસરીને પ્રમુખોજન નામનો સંસ્કાર કરવાનું કમ્પૂલ રાખ્યું. વળી સને ૧૯૧૨ ના મે માસની ૧૯ મી તારીખે 'યુનિવર્સિટી એક્ટ' બહાલ કર્યો. તેમાં એવું હતું કે દરેક જાણે આપરકોષણ પયની પ્રાર્થનાપાથી કમ્પૂલ રાખવી ને બિરાપ પાસે દિક્ષા લેવી અને અમુક મુદતમાં એમ નહિ કરે તેની ઉપજીવિકા છીનવી લેવી સને ૧૯૧૨ના આગસ્ટની ૨૪ મી તારીખે સત આરથોલોમ્યુના પર્વને દહોડે આ કાયદોનો અમલ નહિ કરનારા સર્વે પાદ્રિઓની જીવાઈ ઝૂંટવી લેવામાં આવી, અને જે હજારથીએ વધારે સમર્થ પુરોએએ પોતપોતાના આનગી દેવજોમાં ધર્મસમાજ રચાવન કરીને સ્થાપિત ધર્મનો ઇનકાર કરવાથી અથવા તેથી છૂટા પડવાને લીધે ડિસેન્ટર્મે એટલે પ્રતિષ્ઠા નહિ લેનારા એવું નામ પહેલવહેલુંજ ધારણ કર્યું.

તથાપિ આનગી દેવજોમાં પણ સમાજ મળવા છીની નહિ. મને ૧૯૧૪ માં 'કાન્વેન્ટિકલ એક્ટ' કરી સમાજમાં અથવા આનગી દેવજોમાં ઉપાસના કરવાની બંધી કરી; અને ૧૯૧૫ માં પાંચ મેલનો કાયદો થયો, તેથી તો સ્થાપિત ધર્મનો ઇનકાર કરનારા ધર્મગુરુઓએ કસ્યાને કરતા પાંચમેલ સુનીમાં વસવું નહિ, તેમજ કોઈપણ કેકોણે નિરાજ માડવી નહિ એવું હતું. જે ધર્મગુરુઓની

પ્રતિષ્ઠા નહિ
 મહણ કરનાર
 ની વિરુદ્ધ કરવા
 કાયદા, ૧૯૧૨,
 ૧૯૧૪, ૧૯૧૫

વૃત્તિ છીનવી લેઈકાઢી મૂક્યા હતા તેઓમાં રિચર્ડ આર્સ્ટ કરીને એક પ્રખ્યાત ને અધ્વાત્મિક વિષયમાં પ્રવીણ પુરુષ હતો. તેણે 'સાધુની અનન્ત કાળની વિશ્રાન્તિ' એ નામનું પુસ્તક રચ્યું હતું. એ પુસ્તકમાં તે લખે છે કે, સેક્ટો સાધુઓ કુટુંમ કબિલાસહિત ઘરબાર અને આવાને અજ વગરના થઈ ગયા, અને જેમુઘાર પાદ્રિઓ બ-

દિખાને પડ્યા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સમાજને મા જોધ કરવાને માટે જોન
અનિયન નામના એક કસારાને એડર્ડ નગર ખાતે બાર વરસ લગી
કેદખાનામાં વાસ કરવો પડ્યો ત્યાં શીતબનાવવા સાફ ધાતુના તાર
એવી પોતાની ધણીઆણી અને કુટુંબકબિલાનું ગુજરાન તે મે
જાવતો, ને કુરસદના વખતમાં ' બક્ત ત્રયાણુ '

અનિયન તથા
મિ ટન

નામનું પુસ્તક લખતો આજ સમય ઉપર ગરીબ
ને અધકવિ મિટડને ' સ્વર્ગમ્યુતિ ' અને ' સ્વર્ગ-

ની પુન પ્રાપ્તિ ' એ નામના બે કાવ્ય રચ્યા એ બે કાવ્યોમાં અને
બક્ત ત્રયાણુ પુસ્તકમાં પ્યુરિટન ધર્મની સખ્તાઈનું આબેહુલ ચિત્ર
માન્ય પડે છે, અને આ અને એની પછીના રાજ્યમાં સ્થાપિત
ધર્મને અનુસરીને નહિ ચાલનારા એવા પુષ્કળ માણસો એમ
રિકા જર્જ વસ્યા, ને ત્યાં આડસે જૂનું કરજ માડી વાળવા સાટે
અથવા વધારે નાણું લેવા ખાતર જુદાજુદા માણસોને ધણી ધણી
જમીન ઈનામ દાખલ આપી. આવી રીતે પેન નામના એક કવે
કરપતીની મરકાર કને માટી રકમ લેણી હતી તે પેટે તેને ધણું મોટા
પ્રદેશ મળ્યો સને ૧૬૮૭ માં તેણે એકરોડનું ટોણું ' નવી દુનિયા ' માં

ચન્સિલ્વેનિયાનું
સસ્થાન સ્થપાયું
સને ૧૬૬૨

લેઈ જર્જ ચન્સિલ્વેનિયા સસ્થાન વસાવ્યું એમ
રિકાના સસ્થાનોમાં સૌથી પહેલાં આજ સ્થળમાં
મૂળના લાલ વર્ણના ઈન્ડિયનો ઇંગ્લેન્ડ સસ્થાની
આની સમાન ગણાયા

પરંતુ આડસે તદ્દન પૈસા ખાઈ કામ કરનારો ન હતો
તેણે એક સનદ કરી આપી ધણું માન મેળવ્યું છે અ
ગાઉ પ્રજાવિગ્રહ થયો તે દરમ્યાન ૧૬૪૫ ની સાલમાં કેટલાક
માણસોએ પોકળમત કે તર્ક સંબંધી કજીઆથી કઠાળી
જર્જ દુનિયામાં વસ્તુ માત્રની સત્યતા શોધવાનો નિશ્ચય
આદરી એક નાનું મડળ ઉભું કર્યું હતું વિદ્યાને લગતા વિધ-
યોની ચર્ચા કરવા માટે તેમની એકક પ્રથમ લડનમાં ને પાછળથી
એડસર્ડમાં થતી તેમાં એરપપ (વાતાકર્ષક યંત્ર) સુધારનાર
ખાઈલ સ્ક્રમર્સક યંત્ર સાધારણ ઉપયોગમાં લાવનાર ટૂંક ખ-
ગોળશાસ્ત્રી હાલી અને ખીજ કેટલાક વિદ્વાનો પ્રયોગો અતલાવી
પોતાની કરેલી શોધો મમજનતા પુન સ્થાપના પછી ખીજે

આદર્શ રાજ કેટલીકવાર આસબામાં ગયો હતો તેણે આ મડળને એક સનદ બેટ કરી તેથી તેનું નામ 'લડનની રાયલ સોમાઈટી' (પાદશાહી મડળ) પડ્યું આ મડળીની સમક્ષ સને ૧૯૮૨ માં સર એસાક ન્યૂટને પોતાની ગુરૂત્વા કર્પણની રોધ સમજાવી આજ કાલ દુનિયાપર વિદ્યાસખરી રોધ કરનારી ગ્રેટ મડળીઓમાંની એક આ મડળી છે

સને ૧૯૯૨ માં આદર્શે જે જે કાર્ય કર્યા તે સઘળા તેણે વિધાને આશ્રય આપ્યો તેના જેવાજ રૂઝ હોત તો ઠીક થાત કમનસીબના જોગે તે વરસમાં તેણે જે ત્રણ કામ કરીધા તે ન કર્યા હોત તો વધારે સાફ થાત મેં માસમાં પોર્ટુગાલની કાયેરિન વેર તેની સાદી થઈ પહેરામણીમાં એ રાણી મુખાર્થ બેઠા આદર્શની શાદી, મેં મહિના ૧૯૬૨ અને તાજીરનો કિલ્લો લેતી આવી તે રામન કાયેલિક પથ માનનારી હતી એ લગ્ન લોકોને ઘણું અકાર થઈ પડ્યું તેનું આમ કારણ એ કે રાણીને છોકરા થયા નહિ, તેને લીધે આદર્શનો બાઈ પાર્કનો ડ્યુક જે કાયેલિક હતો તે ગાદીનો વારસ ગણાવો જૂન માસમાં રાજ્યે સર હેન્રિ વેનને ટાવર ટેકરીપર ફાંસીએ લટકાવ્યો એ વેન સઘળા પ્રજાસત્તાકીઓમાં સૌથી વધારે ખિનસ્વાર્થી અને મધ્યમસર વિચારનો હતો તેને શિર કાઢ આજ કે ગુન્ટે ચઢ્યો ન હતો, પરંતુ આદર્શે કનારેન્ડનને લખી મોકલ્યું કે 'એ માણસને જીવતો રહેવા દેવામાં ઘણું બચે છે' તે ખાતરજ એનો જનનો શિરચ્છેદ તા ૧૪મી જુન ૧૯૬૨ શિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો ડન્કર્ક નગર કોમ્પેલે રથેન પાસેથી જીવી લીધું હતું, તે નવેમ્બર માસમાં ફ્રાન્સને વેચી દીધું, તેથી ઇંગ્લેન્ડ લોકો કલારેન્ડન ની ઉપર ઘણા રીસે બગાયા, અને એ નગર વેચવાથી મળેલું બધું નાણું રાજ્યે માજન-મજામાં ખર્ચી નાખ્યું જે એવી રાક્ષા લોકોને થેદા થઈ, એજ તેમનું રીસે બરાવાનું ખાસ કારણ હતું

ત્યારકેડે તમતજ હોનાન્ડ જોડે ફરી પાછી લડાઈ જારી થઈ. દરિયાના ઉપરીપણા બાબત ધૃષ્ટિએ અને વલદાઓ વચ્ચે નિરન્તર ટોચ ચાલતો હતો તેવામા ધૃષ્ટિએ અમેરિકામા ન્યૂઆમ્સ્ટરડામ નગર થોડા વખત ઉપર જીતી લેધને યોર્કના ડચુકના નામઉપરથી તેનું નામ ન્યૂયોર્ક રાખ્યું. મુખ્યાર્થ એટ ધૃષ્ટિએના હાથમા ગયેલો જોઈને જાન ડીવીટ નામે આગેવાન વનદા કારભારીની આખ ચઢી આરી હતી, અને દેરાવટો લેધને પાઉર્સ ટોલાડમા રોતો હતો તેવારે ત્યાં તેમો યમ-માન પામલો નહિ

વલદા લોમ સાથે
વિનહ મહ મા-
ચ ૧૬૬૫

તેથી ફરીને અમેરિકાની ઉપર તેના મનમા અભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો આફ્રિકાના કાઠા ઉપર વલદાના અને ધૃષ્ટિએના વહાણો વચ્ચે ટોચ થયો, તેથી જે વટે અણુબનાવ વધી પડ્યો, અને ૧૬૬૫ના માર્ચ

મહિનાની ૧૪મી તારીખે હોલાન્ડ અને ઈંગ્લાન્ડ અમેરિકાવચ્ચે વિગ્રહ ઉઠ્યો, અને ત્યાર પછી ખીજે વરસે ૧૪મા જુનિએ હોલાન્ડનો પક્ષ કર્યો. મારામાર કેવળ દરિયાપર ચાલી ઇંગ્લેન્ડ નૌકા સેન્યની સરદારી યોર્કના ડચુક પાસે હતી તેણે સને ૧૬૬૫ના જૂન માસની ૩જી તારીખે સફ્રોક પરગણામા લોએસ્ટાફ્ટ બદર આગળ જીત મેળવી પરંતુ માઠા ભાવ્યે રાત્રીની પૂઠે પડી અમેરિકાને લાભ તેણે મેળવ્યો નહિ રાજને લડાઈ ચલાવવાને નાણાની માટી રકમ પાનમેન્ટકને માગવી પડી પાર્લમેન્ટે બાર લાખ પાઉં ઉધરાવવાની મજૂરી આપી, પરંતુ તેને ધામ્વી હતી કે અમેરિકા રાજ ઉડાવી દેશે, તેથી ફક્ત લડાઈનાજ કામમા વાપરવા માટે તે મજૂર કરી હતી દરમ્યાનમા લડન ખાતે બચકર દૈવકોપ ઉઠ્યો તે વખતના ગદા

લડન ખાતે મર
કી ૧૬૬૫

રોહેરેમા વારવાર મરકી ચાલતી લડનના સાકડા મહોલાઓમા બે બાજુના ઉપલા માળીઆ લગભગ અડોઅડ બાધેલા હતા, અને માટીના જોય

તળીયા પર કેલિસો ધાસ પૂજે, રાધેલું અબ અને કચરાના થર બાજી રહેતા, ત્યાં ઉનાજાના મખત તાપને લીધે હમેશા ઓગ્રો વધતો રાગ ફાટી નિકળતો સને ૧૬૬૫ના ઉનાજામા કટી નહિ જોયેલો અવે અનાહત તાપ પડ્યો યુરોપ અડપર મરકીનો મરજ ચાલતો

તે મે માસમાં લંડન ખાતે જણાવ્યા, અને આખા ઉનાળામાં એટલો બધો પ્રસારો કે સપ્ટેમ્બર મહિનામાં એક દહાડામાં ૧૫૦૦ અને ત્રણ અઠવાડિયામાં એકેદર ૨૪૦૦૦ માણસો મરણ પામ્યાં. મરકીવાળું ઘર જણાઈ આવે તે ખાતર ધેરધેર ખારણું ઉપર રાતા કૂસની નિ-રાણી મૂકેલી નજરે પડતી. કાળા કપડાથી વિઠાળેલી ઘટ્ટડીવાળાં, મુડદાં ઉપાડી લેઈ જવાના ગાડાંઓ રાતગતના રોડીએ રોડીએ ફરતાં, ને તમારી રોડીમાંનાં મુડદા બહાર કહોડો, બહાર કાહોડો, એવી ખૂમ મારી થન્ય અને લગભગ ઉજડ પડેલા મહોલ્લાઓ ગળની મૂકતાં. રાજ, દરબારીઓ, પાર્લેમેન્ટના સભાજનો, બલકે ડાક્ટરો અને પાદ્રિઓ પણ મરકીવાળું નગર છોડી નાકા. મરતાની આંખ ખીડવાને અને જીવતાને રાંતવન કરવાને ફક્ત પરકુએ દુખી, અને આસ્થાવાળા માણસો, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને સંતાપેલા મ્યુનિ-ટન પંથનાં ઉપદેશકોજ રાહેરમા રહ્યા. બહાદુર સરદાર મન્ક જેને આદિપ્ત માર્લનાં ડ્યુકની પદવી મળી હતી તે, લંડનનો કોઠવાપ લારેન્સ અને ખીજ કેટલાક લોકો પણ બચને પત ન કરતાં બંધખરત રાખવા અને થોડા પામતી પ્રજા બહુ ત્રાસે નહિ તે માટે લુટફાટ ને અંધરનો અટકાવ કરવા લંડનમાં પડી રહ્યા.

એક લાખથી વધારે માણસોનો ભોગ લીધા પછી રિયાજો એ-સતાં મરકી જતી રહી, પરંતુ ચેપાર રોજગાર આલુ થઈ આખાદાની લાગલી ફરી જમી નહિ, અને વલદા લોકો જોડે મરિમાંદા વિગ્રહ ચાલતો હતો. ડન્કર્કમાં અને ઉત્તર ફ્રાન્સનાં ડની વચ્ચે ડાઉન્સ (સ-સુદ્ર કાંઠાપર રેલીના ટેકરા) મધે એક પ્રખ્યાત યુદ્ધ યત્ર તે ચાર દિવસ

૧૬૬૬-૬૭
૧૬૬૬

આલસુ; પણ તેમાં કોઈપણ પક્ષની કૃતેહ થઈ નહિ એ યુદ્ધમાં એક બાજુપર આદિપ્ત માર્લનો ડ્યુક ને રાજપુત્ર રૂચર્ડ, એ બે સરદારો હતા, અને ખી-

જ બાજુપર વલંદા લોકોના નૌકાસૈન્યનો અધિપતિ ડિરાયટેર હતો.

આ બંધાં સંકટોમા જાણે ઉમરો કરવા મટેજ સને ૧૬૬૬ના

લંડનની આજ,
તા ૨૭ સપ્ટેમ્બર
૧૬૬૬.

સપ્ટેમ્બરની ૨૭ તારીખે લંડન ખિજજ (લંડનના પુલ) આગળ ચુડિંગ લેન નામે ગલીમાં એક બઠીઆરાની બઠી વધારે તપી જવાથી મોટી લાહે લાગી. તે વખતે પૂર્વ તરફનો પવન ચાલતો

હોવાથી ધીર વસ્તીવાળા મહોલામાના લોકડાંના ધરો ચક્રમકની ગો
ટીની પેઠે સગળી ઉઠ્યા, અને ત્રણ રાત્રીને ત્રણ દહાડા સુધી બળ્યા
કાંધા આસકરીને રાજા અને તેનો બાઈ ચોરૂના ડયુકની હિંમત
ને પગિથમથી જ એ આગ અને અગાઈ તેમણે ટેમ્પલબાઈ,
પાઈકાર્નેલ, મિથક્રિસ્ટ અને ઇતિ મહોલાના ધરોની કેટલીક દાર-
નીદાર મુરગથી ઊડાવી દેઈ વચ્ચે વચ્ચે મસ અન્તર પાડ્યા, તે આ
જોગી આગ આગળ વધી રાખી નહિ એ આગથી પાર વિનાનું તુક-
શાન થયું ૧૩૨૦૦ ધરો, ૮૯ દેવગો તેમજ રાહેરમાની કમ્પનીઓની
હવે નીચી, એકસચેન્જ એકેષ નાણાવટની ઈમારત, જકાત
વચ્ચલ કરવાની કોઠી અને સતપાલનું દેવાલય એ બધું બળીને
બરમ થઈ ગયું પરંતુ આ આગથી છેવટે એક કાયદો એ થયો કે
પેલા લોકડાના હલકા ધરો હતા તે બળી ગયા, અને ગધાતા કૂવા,
નળ, મોરી વગેરે બગેલા કચરાવડે પૂરી દેવામા

નવી નદી નામની
નહેરવ ૪ ૫ ૬
અણુ ૧૬૨૦

આબ્યા હવેથી ત્યા ઇટના નવા ધર બધાબ્યા, તે
પાછળથી રાહેરમા ધણુ ભાગે જોઈતું પાણી હેંટડું
પરગણામા ચાડવેલના ઝરા હતા તેમાથી નવી

નદી નામની નહેર મારફતે આણ્યું આ નહેર સને ૧૯૧૮ મા સર
લુમિડેટને બાવી તૈયાર કરી હતી

આ બધા સક્રોમધ્યે અરમાર સમારવાને માટે નાણુ મેળવવા
કલારેન્ડનને કામ-સ પાસે વાગવાર જવું પડ્યું એમ-સો અરેઅરો
વહેમ ખાવા લાગ્યા કે દરબારની ચેનબાજી પાછળ આપણુ બધું
નાણુ ઊડાવી દેવામા આવેછે, તેથી હિસાબ તપાસવા સાફ એક
કમિટી નીમવાનો તેમણે આગ્રહ કર્યો પરંતુ ચાલુર્સ જાણતો હતો કે
અરેઅરો હિસાબ આ રી રાકાય એવું નથી, માટે તેણે નાણુ વગર

બેડ ૩ તહનામું
૧૯૬૭

ચલાવી લઈ સ તાહ કરવાનો ઇરાવ કર્યો તેણે ૧૯૧૭
મા મધિકરવા સાફ લૂઈની મારફતે બેડા રાહેરમા
જેહ રાખ્યોના એલચી બેસાડવાની ગોઠવણુ કરી,

પરંતુ ત્યા ઈઈપણ તરેહનો ઇરાવ થયો તે પહેલા ડચ નૌકાસરદાર ડી
રાયટેર સાફ વહાણ લઈ બેડવે નદીને ઉપલાણે એકાએક ચઢી

મોડવ નદીમાંના
વહાણો વલદાનો
કાંકરો લગાડી
સૂકે છે

આવ્યો તેણે આથમ બદરમાત્રણ અરમાર લગા-
ડી મૂકી, અને ટેમ્સ નદીના નાકા પેરી લીધા જોઈ-
એ તેટલું દ્રવ્ય આપતા છતા ઇંગ્લેન્ડ કાકલાથી
પોતાની નદીનું ગદાણુ કરી રાકાયુ નહિ તે જોઈ

લોકોનું માથુ કોધથી બમી ગયુ તેમણે બધા ગુસ્સો કલારેન્ડનની
ઉપર કાઢ્યો તે રાજને તથા બધા દેશને કેટલુંક થયા અગ્નિય થઈ
પડ્યો હતો વલદાની સાથે સલાહના કરાર થયા કે તગતજ તેને શિર
પાર્લમેન્ટમાં આરોપ મૂકવામાં આવ્યો, એટલે તે નારીને ફ્રાન્સ
ગયો. આ દેશવટમાં 'મોટા બળવાનો ઇતિહાસ' એ નામનું પુસ્તક
લખ્યા પછી તે મરણુ પામ્યો એની ટીકરી નામે
કનારેન્ડન ૬૪
૫૧૨ થઈ ૧૯૬૭
આન્નહાઈડ સને ૧૯૧૧માં ચોર્કના ડયુક પેરે
પરણી હતી ઇંગ્લેન્ડની બે રાણી મેરી અને

આનની તે મા ધાય

કલારેન્ડન અધિકાર પરથી ભ્રષ્ટ થયો, એટલે પાર્લમેન્ટમાં
કોવેલિયર પક્ષ મળખૂત હતો તે ભાગી પડ્યો. હવે પછી આર્લે
રાજ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વધારેને વધારે વર્તવા લાગ્યો અને
પોતાના બાકી રહેલા અમલમાં તેણે પાર્લમેન્ટની આપ્તમાં ધૂજ
નાખવાનો બગીચ પ્રયત્ન કર્યો. કેટલોક વખત થયા ત્રિની
કોન્સલના કેટલાક સભાસદો રાજના વધારે દિલોજન સલાહકાર
હતા, તેઓએ એક ખાસ કમીટી કરી હતી તેને 'કબાલ'
એટલે ખટપટી મડળ કહેતા એ કબાલ રામ્દ કેમ બાપમાં

મડળીવાચક કબાલે રામ્દ છે તે ઉપરથી નીક-
ળ્યા છે હાલની 'કાબિનેટ' એટલે પ્રધાન
મડળીયા આરબમાં આવ કમીટી હતી વિચિત્ર
વાત એ બની કે આ વેળા એ કમિટીમાં પાંચ
પ્રધાનો હતા તેઓના નામ કિલ્કર્ડ, આર્લિંગ્ટન, બર્કિંગહામ,
આરલી અને લાડર્ડેલ હતા. એ દરેક નામમાનો પહેલો અક્ષર
લેઈ સાથે જોડવાથી કમાલ (કાબાલ) રામ્દ બનેલો છે. આ
પ્રમાણે હવે પછીના છ વરસ લગી મળના મુખ્ય મલાહકાર

'કબાલ' પ્રધાન
મડળી, ૧૯૬૭-
૧૯૭૩

રહ્યા, પરંતુ બધી પ્રજા તેમનો અત્યન્ત દ્વેષ કરતી હોવાથી કુખાલ રાખ્દનો અર્થ તે વખતથી નિન્દાવાચક થઈ પડ્યો છે.

અહીં જોતા આદર્સના છુપા કાવતરાનો દોષ વિનાકારણે એ મડ-
જને શિર મૂકવામાં આવ્યો. કેટલોક સમય થયાં આદમો લૂઈ રાજ
નેધરલેન્ડની સીમનું દબાણ કર્યું જતો હતો. એ નેધરલેન્ડ
પ્રાત સ્પેન દેશના તાબાનો હતો. સને ૧૬૮૮ માં દબાણ કરતો
કરતો તે ઘણા આગળ વધ્યા, તેથી હોલાન્ડને અજપો થયો.

ત્રિરાત્ર્ય સધિ,
માહે નન્યુઆરી
૧૬૬૮

ત્યાના મુખ્ય કાગબારી ડીવીઝે, સર વિલિયમ ટે-
મ્બલની મદદ લેઈ હોલાન્ડ, સ્વીડન, ને ઈંગ્લાન્ડ
એ ત્રણ પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજ્યો વચ્ચે ત્રિરાત્ર્ય
સધિ કરી, અને લૂઈને એલાસાયેલ આગળ

સ્પેન સાથે સલાહના કરાર કરવાનો જરૂર પાડી સર વિલિયમ
ટેમ્બલ હોલાન્ડની ગળધાની હેઠળ ખાતે ઈંગ્લાન્ડ તરફનો
એલચી હતો. દરમ્યાનમાં આદર્સની જોડે જુબી રીતે તહ કરી આ
ત્રણ રાજ્યોનો એજેક્ટો તોડી પાડવાની ઉમેદ લૂઈ પડે રાખતો હ-
તો. કેમકે કાયેલિક ઉપર રહેમ નજર ગાખવાને અથવા ફ્રાન્સ-
નો પક્ષ કરવાને પાર્લામેન્ટને સમજાવવાનું આદર્સથી બની રાખ્યું
નહિ, તેથી તે ઘણા ચીઠાઈ રહ્યો હતો. ડોવર મુકામે બેઠે રાજાએ

ડોવરના છાના
કોલકરાર ૧૬૭૦

છાના કોલકરાર કરી તેપર પોતાની સહી પાડી.
એ કરારમાં જણાવ્યું હતું કે આદર્સે ઉધાડે છેાગે
કાયેલિક ધર્મે પાળવો, તથા હોલાન્ડ જોડે જુલ

થાય તો તેમાં ફ્રાન્સને કુમક કરવી એના બદલામાં લૂઈએ
આદર્સને ત્રણ લાખ પૌન્ડનું વર્ષાસન આપવું, તથા એવામાં
ઈંગ્લાન્ડના લોકો દગો મચાવે તો ફ્રેન્ચ ફોજ આદર્સની મદદે
મોકલવી કિલકુર્ડે ને આર્લિંગ્ટન કાયેલિક પયના હતા, તેઓ
માત્ર આ તહનામાં વિષે કાઈક જાણતા હતા. પરંતુ બધું પૂરેપૂરું તો
તેઓના પણ જાણવામાં નહોતું. બીજે વરસે એટલે ૧૬૭૧ માં
અરમારને મોટે કામને આદર્સને નાણાની બારે રકમ આપી,
ત્યારપછી એક વરસને નવ માસ લગી તેણે પાર્લામેન્ટ મોકૂફ કરી.

આ પ્રમાણે વિધાસધાન કર્યા પછી તેણે હવે બેઠમોનીપણું કર્યું. ફિલફૂડની સલાહથી તેણે જમદારખાનું સરકારીતોજોરી- બંધ કર્યું. લડનના સરાફો અને સોનીઓમા ધણેા સમય થયાં એવો રિવાજ ચાલતો હતો કે દુકાનખાતે લોકો નાણાં મૂકી જાય તે તેઓ સરકારને ધીર- તા, અને સરકારની ઉપજમાથી મુદલ નાણાં વ્યાજ સાથે પાછા લેતા. સને ૧૯૭૨ માં સરકારી જમદારખાનામા આવી જતના તેર લાખ પૌન્ડ અનામત ખાતે હતા. પણ રાજ્યે હુકમ કર્યો કે વ્યાજ કે મુદલ એમાનુ કાઢપણુ પાછુ આપવું નહિ, ત્યારે તો આખુ ઈંગ્લાંડ રતબ્ધ થઈ ગયું. આમ થવાથી બેરાક ને લોકોના પૈસા સોનીઓએ સરકારને ધીર્યા, તે સધળા લોકોપર બારે આકૃત યુજરી, અને વિલિયમ અને મેરી ગાદીપર આવ્યા ત્યાલગી તો એ નાણુ તેમને પાછુ મળુંજ નહિ.

આવા અન્યાયથી લોકો દુઃખવાઈરહ્યા હતા, તેવામાં યોકૈના ડ્યુકે કાર્થોલિક માર્ગે બહેર રીતે સ્વીકાર્યો, અને ધર્મશૂઢલુ' બહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરી ના- ન્કેન્ડ્રો રમિસ્ટ એટલે અપ્રતિમાગ્રાહીની તથા કાર્થોલિક લોકોની સામા ને ને કાયદાઓ કર્યા હતા તે બધા મોટું કર્યા. વગી આ બધાને બૂલાવી દે એવું એક કામ એ કર્યું કે તેણે ખુલ્લી રીતે લૂંછના પક્ષ કરી વલદા લોકો સાથે લડાઈ આરબી. રાજઆતમાં એવું બાખ્યું કે હોલાન્ડનો જાણે પરાજય થયો, પરંતુ ત્યા બડ ઉઠ્યું હતું, તેમાં ડીવીડનેકોઈએ મારી નાખવાથી આરેન્જના તરણુ વિલિયમને હાથ મુખ્ય અધિ- કાર આવ્યો. આ વિલિયમ એલિઝાબેથ રાણીના અમલમાં ને નામાકિત વિલિયમ ને ધર્મોન્ડનું રક્ષણ કર્યું હતું તેના પ્રેમાન થાય- એણે પોતાના પરાક્રમી પૂર્વજની રસમપર ચાલી રાવાન્ડેડ બો- ના વિશ્વક. ૧૬૭૨

ડચ્ચ લોકોને સમજાવીને બધા તોડી પાડ્યા, ને દરિયાનાં પાણી અદર દાખલ કર્યા, તેથી ઈંગ્લાન્ડ અને ફ્રાન્સના બેમા મગ્યા લશ્કરને ત્યાંથી ચાલ્યા જા. ૧૬૫૫

છેવટે ચાલ્સર્સની કને નાણુ નહિ હોવાથી તેણે પાર્લામેન્ટ મેળવીને કામન્સોને ગ્રુસો સામે જોડે સાબળનાની હામ ચલાવી. તેઓએ રહેમનું જાહેરનામું તેની પાસે એકદમ રદ કરાવું ને પછી ટેસ્ટ

ડેન્બીનું કારભાર
કસોટીના કાયદા,
૧૯૦૩
આફ્ટ એટલે કસોટીનો કાયદો પસાર કર્યો. એ કાયદાથી એવું થયું હતું કે મુલકી તેમજ લશ્કરી ખાતાના સર્વે અમલદારોએ ઈશ્વર ધર્મમતનો

પ્રભુભોજન નામનો સસ્કાર ગ્રહણ કર્યો, અને રોમના ધર્મપર હમારો વિશ્વાસ નથી, એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી આવી કરીને પોર્કના ડયૂકને નોક્રાધિપતિના હોદ્દાપરથી દૂર થવું પડ્યું, તથા કિલકર્ડ અને આર્લિંગટનને પ્રધાનપણું છોડી દેવું પડ્યું આરલી સાફ્ટ્સબરીનો અર્લ થયો હતો તેને પણ રાજ જોડે યો થયો, તેનું કારણ એવું સમજે છે કે તેણે કોઈ પ્રકારે ડોવરના છાના તહના-

જ્યાલ ટેબોના
પ્રધાનપદની
સમાધિ
માની ખાતમી મેળવી હતી એ પ્રમાણે પેલી જ્યાલ પ્રધાન મંડળી ટુટી પડી પોતાના અમલમા જાઠા કામો કરી તેણે સેકોના દેવ મેળવ્યો હતો.

એ પછી સાફ્ટ્સબરીએ રાજની સામા થવાને પોતાથી બંધુ તેટલું કર્યું. તે પાર્લામેન્ટમા 'ગામડી' કે 'સામા પક્ષ' નો અગ્રેસર બન્યો, અને એથી પ્રધાન પક્ષ અને સામા પક્ષ એવા બે વિભાગ પાર્લામેન્ટમા પડ્યા

તે અવાપિ જારી છે.

પાર્લામેન્ટનો નિશ્ચય જોઈ ચાલ્સર્સ ધારા પ્રમાણે લટીજતો કામન્સની પ્રીતિવાજો ડેન્બીનો અર્લ નામે સર ટામસ ઓસબર્નને તેણે પોતાનો મુખ્ય મંત્રિ બનાવ્યો, અને સને ૧૯૦૪ માં હોલાન્ડ જોડે સલાહ કરી એના બદલામા કામન્સે એને માગ્યું નાણુ આપ્યું. સને ૧૯૦૭ માં

ડેન્બીનું કારભાર
૧૯૦૩-૧૯૦૪

આરેન્જના વિલિયમવેરે ચાર્કના ડયૂકની વડી દીકરી મેરીની

સાદી કરવાની પણ તેણે ડેન્જીને પરવાનગી દીધી. આ લગ્ન વિલિયમ અને યવાથી લોકો ધણા રાજી થયા, કેમકે, વિલિયમ મેરીને લગ્ન, અને મેરી એનજી જણાં પ્રોટેસ્ટન્ટ હતા, અને જેમ્સ અપ્રજવાન હતો તેથી તેની પાછળ ગાદીની વારસ મેરીજ હતી.

પરંતુ આ સધગો વખત લૂઈજીએ છૂપો કારભાર ચાલુ કર્યો. સને ૧૬૭૫ માં તેને લૂઈજી તરફથી એક લાખ ને બાવીસ હજાર પૌન્ડનું વાર્ષિક પેન્શન મળ્યું. તે બદલ લૂઈજી સમતિ વિના કોઈપણ લડાઈ કે સધિ નહિ કરવાનું તેણે વચન આપ્યું. સને ૧૬૭૮ માં ફ્રાન્સ પર જીજે મદવાને પાર્લામેન્ટે તેની પર દબાણ ચલાવ્યું, ત્યારે તે દેરાના રાજસંધાય તેણે ધૂની રીતે ખીજે કરાર કરી પાર્લામેન્ટને વિસર્જન કરવા માટે તેની કનેથી ૨૪,૦૦૦ પૌન્ડની લાચ લીધી.

આ બધું જાનું છપર ચાલતું, તથાપિ પ્રજાનાં દિલમાં એવો ખરખરો પેદા થયો હતો કે રાજાએ આપણા દ્રોહ કરવા માંડ્યો છે, અને તેજ પ્રસંગે એક તરેહવાર ગુલખાનું નીકળ્યું, તેથી આખું ઈંગ્લાન્ડ બચળીત બની ગયું. ટેકુસ ઓટ્સ કરીને કોઈ એક નીચ ખવાસનો ઉપદેશક હતો, તે પોતાની મતલબ સાધવા માટે જોરશુદ્ધિ પથમા મળ્યો હતો. રાજાને હાર મારી કાયેલિક પથનું રાજ્ય સ્થાપન કરવાના વિચારથી કાયેલિક લોકોનું એક છુપું તરકટ થયેલું મારી જાણના કાવતરું, ૧૬૭૮.

જાણનાં છે, એવું તે ખુલ્લી રીતે બોલવા લાગ્યો. એ તરકટની વાત તેણે સર એડ્મન્ડ બરી જોડફે નામના એક માજીસ્ટ્રેટને કહી. ત્યારેકે યાદુક રાજીને સત પાન્કાસ દેવળની નજદીક એક ખાલીમાં જોડફેને કોઈએ હાર ક્યો. તેપરથી લોકોએ ધણું કે, પેલું 'પાપિરા' એટલે 'પાપના

સેંપ્રદાયવાળાનું તરફેડું છુપાવવા ખાતર કાયેલિકોએ તેનું ખૂન કર્યું છે. પાર્લામેન્ટ બરાઈતે વેળા એ બાબતની તપાસ કરવાને એક કમીટી નીમાઈ. કોલમેન કરીને એક રાખરા યોર્કની ઠકરાણીનો કામદાર હતો, તેના કબજામાંથી કેટલાક કાગળો મળ્યા, તે જોઈને પાર્લામેન્ટ હળકી ગઈ. અને તેને એટલો બધો ઉચ્ચાટ થયો હતો કે તેણે એક કાયદો કરી યોર્કના ડબ્લ્યુક સિવાય ખીજ તમામ કાયેલિકોને રાજસભામાંથી બાતલ કર્યો. આથી કરીને ત્યારપછીના દોઢસો વરમલગી કોઈ પણ કાયેલિક એમીરની કે આમની સભામાં બેઠક મેળવી શક્યો નહિ. પરંતુ વિરોધ ખરાબી પાછળથી થઈ. એાદસ લોકપ્રિય થઈ પડ્યો, અને સૂગલી કરવાનો ધંધો સફળ થતો જોઈતેણે અને ખીજા બુદ્ધાઓએ એકસમ ખાઈસંકેડો નિરપરાધી કાયેલિકોના જન લેવડાવવાનો ધંધો માડ્યો. એવા ફંદામાં આવી પડેલા કાયેલિકો પૈકી લોર્ડ રુગફોર્ડ નામનો એક મુધો ને પ્રમાણિક એમીર હતો હું નિર્દોષ છું, એવી પ્રતિજ્ઞા કરતા છતાં સને ૧૯૮૧ માં તેને ફાંસી ફેંદ મારી નાખ્યો. પોતાના દોષને મંડળમાં ચાલે એ બની વાતને હસી ઝાઢતો, પરંતુ તેણે બધું એમને એમ ચાલવા દીધું, અને શાર્દસખરી જે લોર્ડ ડેન્બીને કાઠી મુકવાની ઇચ્છા રાખતો હતો, તેણે આ બળતામાં તેલ હોમવાને બન્યું તેટલું કર્યું.

એ અરસામાં લૂઈસાને નિમેગેનનું તહનાયું કરી હોલાન્ડ અને સ્વેન જોડે સલાહ કરી હતી, અને હાલમાં

નિમેગેનનું
તહનાયું
૧૯૭૮

ચાન્સેની કુમકની જરૂર નહિ લાગવાથી તેને પેન્શન આપવાની નાપાડી પેરિસના દરબાર

ખાતે માન્ટેગુ નામનો ઈંગ્લેન્ડ એલચી રહેતો હતો, તે કાંઈ કારણસર ડેન્બીથી ડરતો હતો જે ખલિતામાં પેન્શન સખરી કરાર લખેલા હતા, તે ખલિતો તેણે આમની સભાને બતાવ્યો. એ ખલિતાપર ડેન્બીની સહી હતી, અને

રાજ્યમાં પોતાને હાથે નોંધ કરેલી હતી, એ જોઈને તો આમની
 સભા છૂટી થઈ ગઈ. ઈંગ્લાન્ડનો રાજા ફ્રાન્સિસ
 ડેન્વોનો ૫૮મો,
 ૧૯૦૮. પેન્નાગ ખાતે, એ ઘણી નાનકડી બાત હતી.

ડેન્વોને એકદમ પાર્લામેન્ટની હજાર આરોપી
 કર્યો, અને ચાલેસે બીજું પાકળ બહાર નહિ પોડે તેમણે પાર્લા-
 મેન્ટને ખરખારત કરી. એ પાર્લામેન્ટ સાઠસતર વરસ નીબી હતી.

પરંતુ આ વખતે પ્રજા લોકજ હબકી મઠી હતી. બીજી
 પાર્લામેન્ટ પસંદ થઈ આવી કે તરતજ સને ૧૯૦૯ માં માર્ચની
 છઠી તારીખે તેણે ડેન્વોને ટાવરગઢમાં મોકલી આપ્યો. ત્યાં તેણે
 પાંચ વરસ લગી સડમાં કાપું. વોકેનો ડ્યુક કાયે-

ગાદીપરથી બા
 તપ કરવાના ધા-
 રાની સાથે જમડી.
 લોક હતો, તેથી તેને ગાદીપરથી બાતલ કરનારો
 એક ખરેડા કોમનસની સભાએ તેમાર કર્યો.
 ચાલેસે બીજો. તેણે જોખસને દેરાપાર કર્યો.

અને પાર્લામેન્ટને રૂબરૂ દીધી. એ પાર્લામેન્ટ માત્ર બેજ મહિના
 બેઠી હતી, તથાપિ એટલી ટૂંકી મુદતમાં શાફ્ટસબરીએ એક
 ઘણીજ ઉપયોગી ધારો પસાર કરાવ્યો હતો. આ એક વાત રમર-
 ભૂમાં હશે કે આગતાકાઠાના સમયથી કેદ કરાયલા દરેક ઈંગ્લેન્ડ
 બચ્ચાને ગુરંગના હકેમ ઉપર હેબિયસ કોર્પસ એટલે 'શરીર

હાજર કરવાનો લિખિત હુકમ' કઠાવવાનો હો
 હોતોજ (૨૮૧ મું પાનું જુઓ.) પરંતુ ન્યાયાધીશ
 અને રાજ્યમાં ઘણા વખત થયાં પોતાની નજરમાં
 આપે ત્યારે મુક્તિથી એ હુકમ કોરે મુક્તતા હતા.

પણ હમણાં ચાલેસે સામે પડ્યો. છતાં શાફ્ટસબરીએ હે-
 બિયસકોર્પસ આજ્ઞા પસાર કરાવ્યો. એ કાયદાને લીધે બધા ગેર-
 વહિવટ મુકરી ગયા, અને તે એવો તો સ્પષ્ટ હતા કે તેને કોરે મુકી
 રાકાય એવું બિલકુલ રહ્યું નહિ.

દરમ્યાનમાં ગાદીપરથી બાતલ કરવાના ખરડા મંજૂરી મેળોડા

ચાલુ હતો. અઝોબર માસમા પાર્લામેન્ટ ફરીથી ભરાઈ, તે વેળા કામન્સની સભામા તો તે ખરડો પસાર થયો, પરંતુ અમીરની સભાએ તેને બહાનુ ડ્યો નહિ, કેમકે ત્યાં સારું હાલિક્ષાકસ નામના એક ધણા પ્રવીણ મુત્સદીએ તેની સામા વાધો ઉઠાવ્યો. હાલિક્ષાકસે પોતાનું નામ સમતોલ જળવતાર રાખ્યું હતું કેમકે કોઈ હોડી એક મારતી હોય, તેને સમતોલ રાખવાને એક બાજુપરથી ખીજી બાજુ પર જનાર ખલાસીના જેવોત્રે હતો. અર્થાત્ ખતેમાથી એકેપક્ષને તે હદબહાર જવા દેતો નહિ. હમણાં પાર્લામેન્ટની નજર અમેરિકાના રાજપુત્રની સ્ત્રી મેરી તે આર્લ્સની પાછળ ગાદીની વારસ કરાવવાની હતી. તથાપિ સાફ્ટ્સબરી માન્મથના ડચુકને માન્મથને ડચુક, આદી અપાવવાનો ઘાટ ધડતો હતો. એ ડચુક ખીજા આર્લ્સનો જરજ પણ વહાણો પુત્ર હતો. તેને ગાદી મળેતો બારે હાનિ થરો એવું હાલિક્ષાકસને ખાતરું. માન્મથ ધણા લોકપ્રિય હોવાથી તેનું પ્રોટેસ્ટન્ટ ડચુક એવું નામ પડ્યું હતું. તેવામા સાફ્ટ્સબરીએ એની વાત મુકીકે આર્લ્સનું જગતેની રાણી વેરે થયું, તે પહેલા તે આ તરફ ડચુકની માને પરપોયો હતો. આ કાર્જના મહાકાવ ડ્રાઇડેને ઉપહામ ભરેલું એક કાવ્ય રચ્યું, તેમા માન્મથને આખસાલમ અને સાફ્ટ્સબરીને આર્કિટોફિલનું નામ આપી બેઉ જણા રાજ્યને માટે ખટપટ કરનારા હતા, એવું વર્ણન કર્યું છે. પરંતુ રાજા તો ચોર્કના ડચુકને ઈમાનીથી વળગી રહ્યો, અને જ્યારે વાત છેક બગડવાપર આવી, ત્યારે તેણે પાર્લામેન્ટને ફરીવારકી વિસર્જન કરી.

પાર્લામેન્ટ
વિસર્જન થયું મા
ફેબ્રુઆરી,
૧૮૮૧

ત્યારકેડે પાર્લામેન્ટમા બે જખરદસ્ત પક્ષ પડ્યા. એક સાફ્ટ્સબરીના પક્ષ, તેમા ખાતલ કરવાનો મુત્સદો બહાલ કરવાની રાજને અરજ કરનારા લોકો હતા, તેથી તે બધા પિટિસનર એટલે અ-

જાદારો કહેવાયા. બીજો પક્ષ એજાહોરર એટલે દેવ કરનારાઓનો હતો. તેઓ એ મુસોદા કરડી નજરથી જોતા. એ જોઈ પક્ષના લોકોએ તરતજ એક બીજાની મજરીમાં 'વિહગ' અને 'ટોરી' એવાં નામ પાડ્યાં. વિહગ શબ્દનો અર્થ ખાદ્ય દૂધ કે છારા થતો, અને એ નામ અમાઉ રકાદલાન્ડના ફિગૂરીઓને આપવામાં આવ્યું હતું. પોર્કના ડચૂકના દોસ્તાદરો સાફ્ટસબરીના પક્ષવાળાને વિહગ એટલે રાજની સામા ફિગૂર કરનારા કહેતા. ટોરી નામ આપેલાન્ડના રોમન કાથેલિક બહારવટીઓનું હતું. સાફ્ટસબરીના પક્ષ કરનારાઓ પોર્કના ડચૂકના મિત્રોને 'ટોરી' કહીને બોલાવતા, કેમકે તેઓ પેશા આપરિશ બહારવટીઓની પેઠે પ્રોટેસ્ટન્ટોને દેવ કરતા. એ અને શબ્દોમાંથી મૂળનો ખરો અર્થ તરતજ જતો રહ્યો, ને ત્યારથી લોકોની વધારે તરફણ કરનારો તે વિહગ પક્ષ, અને રાજનું વધારે ખંચનારો તે ટોરી પક્ષ, એ અર્થમાંજ ફક્ત તે બેઉ શબ્દો વપરાતા થયા છે.

સને ૧૬૮૧ ના માર્ચમાં ચાલ્સેસની પાંચમી ને છેલ્લી પાર્લીમેન્ટ

ઓક્સફર્ડની
પાર્લીમેન્ટ,
૧૬૮૧

ઓક્સફર્ડમાં મળી. વિહગ સખાસોદા એક માની બેઠા હતા કે રોમન કાથેલિક ધર્મના અમલ ફરી પાછો દાખલ કરવાને ખરેખર તરકટ રચાયુ છે, તેથી તેઓ હથિયારબંધ માણસો લેઈ ત્યાં ગયા. એથી કરીને તેમની બાજુ બગડી ગઈ બીજો પ્રજાવિગ્રહ થયો, એની ખાસ્તી લોકોને થવા લાગી ચાલ્સેસ અંગરક્ષકનું ગોઠું લશ્કર લેઈ ઓક્સફર્ડમાં પધાર્યો. તેણે આનીને પાર્લીમેન્ટને કહ્યું કે જેમ્સ મારી પાછળ નામનો રાજા કહેવાયો, પરંતુ હાલ એરેન્જની રાણી એરીને રાજ્યપ્રતિનિધિ નીમવી ને તેજ ખરેખરો અમલ ચલાવશે, ત્યારે તો તેને

મદદ દેવાને પાર્લિમેન્ટમાં એક મજબૂત પક્ષ થયેલા તેની નજરે પડ્યો. ત્યારકેડે અઠવાડિયું પૂરું થતાં જિંમ્સૂય વગર ધનનાએ તેણે પાર્લિમેન્ટ વિસર્જન કરી, ને ત્યારપછી ખીજી કદી બોલાવી જ નહીં.

તેને પૂરેપૂરી ક્તેહ મળી. આન્નથની સાથે કાવતરાંમાં સામેલ રહી રાજદ્રોહ કરવાનો ગુન્હે શાફ્ટ્સબરીની ઉપર લાગુ કર્યો. લંડનના નગરરોડો બિહગ હતા, તેમણે શાફ્ટ્સબરીને કાવતી મોઢી ભુરૂ પસંદ કરી, તે વારે આર્લેસ લંડનની સનદમાં ખામી શોધી કાઢી બે નવા નગરરોડો નીમવાનો બેન ઉતાર્યો. એટલું થતાંમાં તે શાફ્ટ્સબરી નાશીને હોલાન્ડ ગયે. ત્યાં તે ખીજ વરસે એટલે ૧૬૮૩ માં મરણ પામ્યે. એ પડ્યો ને પોતાની સાથે સારાસારાં માણસો પાડતો ગયો. બિહગપક્ષનો આગેવાન પલાયન કરી ગયો હતો; તથાપિ એ પક્ષ રાજને નમાવવાની આરા હજી રાખતો હતો. આન્નથના મિત્રો

શાફ્ટ્સબરીની
પડતો,
૧૬૮૨.

પુષ્કળ હતા, તેમાં ખાસ કરીને લોર્ડ વિલિઅમ રસલ, એસેક્સનો અર્લ, આર્લગર્નોન સિડનો,

લોર્ડ થ્રેઅને લોર્ડ હાવર્ડ હતા. તે બધાએ મળીને એક પક્ષ ઉભો કર્યો હતો. લોકોને ઉશ્કેરીને બંડ કરાવવાનો તેઓએ સંકેત કર્યો હતો કે નહિ તે નષ્ટ નથી. કેમકે એ પક્ષની ઓળખાણ વગરના કેટલાક માયાફરેલ અને જીવપર આવેલા આદમીઓએ રાઈહાઉસ નામની જગામાં ન્યૂમારકેટથી લંડન આવતાં રસ્તામાં આર્લેસનું તથા જિંમ્સૂનું ખુન કરવાનો પ્રયત્ન રચ્યો હતો. એ તરકટ માલુમ પડી ગયું, અને બિહગ પક્ષના આગેવાનો એ

રાઈહાઉસનું
તરકટ, માટે
જન, ૧૬૮૩.

સંબંધી કાંઈ જ બાણતા ન હતા, તથાપિ સરકારી વકાસાએ એ તરકટને બહાને પેલા આગેવાનો ઉપર કામ ચલાવ્યું. એસેક્સે ધવરના કિલ્લામાં પોતાના હાથે જ પોતાનો જીવ કાઢ્યો, અને રસલ તથા સિડનીએ

જેઉ કુંસીએ લટક્યા. રસલ ઉમદા ખવાસનો માણસ હતો. તેના ઉપર તેના નિત્રોનું ઘણું હેત હતું. એ મિત્રોએ તેને મદદ રૂઠ નસાડી મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. એની સંઘાથે ઉભો રાખી પોતાના ઉપરનું કામ ચલાવવાની માન્યતા વિનંતિ પણ કરી. રસલની સ્ત્રીએ કોઈમાં જઈ ચાલતા કામની નોંધ લેઈ તેનો ખચાવ કરવામાં મદદ કરી, પરંતુ એ કાળમાં રાજ્યમાં નજરમાં આવે તેમને ન્યાયાધીશ સ્થાપતા ને ઉઘાપતા, તેથી સરકાર તરફથી કોઈના ઉપર કામ ચલાવવામાં આવતું, તો તે કામમાં ન્યાય થવાનો ખિલકૂખ સંભવ રહેતોજ નહિ. રસલ અને સિદ્ધની એ

રસલ તથા સિદ્ધ-
નોના શિરચ્છેદ.

જેઉ જણાને આરોગી ઠેરવી શિક્ષા કરી. તેમણે નીડરપણે પોતાના પક્ષને માટે જાન ખાયા.

હમણાં ઠોરી પક્ષનું ધાર્યું કામ યથાં કરતું; કેટલાક વખત યથા થોડુંકે ડચૂક રોકાઈ જાડમાં અભાગિયા ક્ષેત્રે નેર અને કરાર કરનારોની પૂઠળ લાગેલો હતો. હમણાં તે ત્યાંથી પાકો આવ્યો. એટલે તેને લોડ ૧૪ એડમિરલ 'અરમારના ગ્રેજ સરદાર' ની જમા ફરીથી મળી, અને કસોટીના કાયદા પ્રમાણે પ્રતિમા કર્યા વિના કૌન્સિલમાં બેસવાની પરવાનગી થઈ. પુઠ્ઠળ નગરોએ જિહ્વ પક્ષને મદદ દીધી નહિ, માટે તેમની સનદો લઈ લીધી, અને કેટલાક જિહ્વ અગ્રેસરોના ઉપર કામ ચલાવી દંડી માર્યો. આરેન્જના વિલિયમને મદદ કરવાનું માંડી વાળવા ખાતર લાંચ તરીકે ચાલસેને લૂઈની તરફથી પેન્સન ફરી મળવા લાગ્યું. હાલમાં તેની પાસે નવ હજાર માણસનું સ્થાયી લશ્કર ને પરમૂલક ખાતે ૭ મુગે મોડે જુનમ પલટણ હતી, તેથી તે નિર્ભયપણે રહેતો. પાદ્રિઓ સહન કરવાનો પણ ઠેર ઠેર બોધ કરતા કે, મુગે મોડે બધું સહન સિદ્ધાંત કરતું એ દરેક માણસની ફરજ છે. આપખખ ત્યારી રાજ્ય થવાની ચાલસેની ઇચ્છા ઘણું કરીને સફળ થયલી જણાવવા લાગી, તેવામાં મોતે ઘમારો કર્યો. સને ૧૮૮૫ ના ફેબ્રુઆરીની

૨ જુ તારિએ તેને આકડી આવી, અને થોડા દહાડા રહી તે મરણ પામ્યો મરણ પથારીએ પડી તેણે એક સાધુને હાથે રોમના ધર્મના અન્તકાળના સંસ્કારો ગ્રહણ કર્યા એ સાધુને ચાર્કના ડબ્બેકે છૂટી રીતે તેની રૂબરૂ ખોડા કર્યા હતા ત્યારકેડે દરબારીઓને તથા ધર્મોપદેશને પોતાની હજુર બોલાવી તેણે પહેલાની પેઠે વિનોદવાણી ઉચ્ચારી કહ્યુંકે હું મરતા મરતા વગર સમજણે વિલખ કર છું, તે માફ કરજો, ને લગિવજ નામની નાયકેણ તેની રાખ હતી, તેની સજાજ રાખવાની દુરમાસ પણ તેણે તેઓને કરી. સને ૧૧૮૫ ના રૂબુઆરીની ૧ ઠી તારીએ તે 'લહેરી રાખ' સ્વધામ પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

રાજ્યની ઉથલપાથલ.

ખીજો જોમ્સ, ૧૯૮૫-૧૯૮૬

વિલિયમ અને મેરી ૧૯૮૬-૧૭૦૨,

(મેરી ૧૯૮૬ માં મરણ પામી)

કોઈ રાજ દિલનો ખરેખરો સાચો હોય તથાપિ તે દુઃખ મ્રહ અને બેધમાનીપણથી આખી પ્રજાને પોતાની વિરક્તિથી કંટી દેછે તે ખીજ જોમ્સની કારકિર્દી પરથી જણાઈ આવેછે માછ ગજના વખતમાં પાર્લમેન્ટે જોમ્સને ગાંધીપર આવતા અટકાવવાની કોરિસ કરી હતી તથાપિ તેણે ચાહસ રાજના મરણ સમયે વચન દીધું કે રાજ્યદારી અને ધર્મસખી સંધના કામકાજ હું દેશના કાયદા પ્રમાણે કરીશ, ઝિટ્સે તો દરેક માણસના મનનું સમાધાન થયેલું માલમ પડ્યું, અને તેની રાજ તરિકે દુવાઈ કરી. ખરી વાત એ હતી કે નવો રાજ પડે કાયેલિક હતો, તથાપિ તેણે ધત્રેજી કાયદાપ્રમાણે અમલ ચલાવવાનું વચન કર્યું, ઝિટ્સે તો કહેલો બોલ ઉઘામશે નહિ એવી ધણા ખરા જોદોને ખાતરી થઈ દીધેલું વચન પાળવાની ઇચ્છા તેણે પ્રથમ કરી હોય એવું રાજવેલે, પરંતુ તે હઠીલો, સાકડા મનનો ને જનૂની હોઈ આપખુદીપણે ચાલનારો હતો તરારી બાબતમાં તે ફક્ત પોતાનું તાણા કરતો, તેથી સ્વતંત્ર લોકોના પર અમલ ચલાવવાને તે તદન નાલાયક હતો.

તે રોજન કાયેલિક પથ માનતો હતો, એ વાતની નાતા જોદા બદલાને માહિતી હતી, અને તેણે કાંઈપણ બાજમડ કર્યા વિના પોતાનો ધર્મ પાળ્યા કીધો હોત, અથવા કોઈપણ યુક્તિથી પાર્લમેન્ટની પરનાનગી મેજની ઈચ્છાંડના ખીજ કાયેલિકોને

યાદીરોની સમત્તિ વિના ચાલવાનો ઈરાદો રાખેછે, અને ત્યાર કોડે તરતજ ખીજી એક બાબતમા તેણે તેમજ કાંધુ આદર્સે રાજ્યને કાયમ નિમણુક તેની હયાતી લગીજ બાવી આવી હતી તે રૂબરૂઆરીમા આદર્સે મરી ગયા એટલે બધ યઈ, અને પાર્લમેન્ટ આવતા મે મહિના સુધી મળી નહિ દરમ્યાનમા ત્રણ મહિના લગી જો જકાત લેવી બધ થાય તો વેપાર રાજગાર ઉધો વળી જાય, તેથી લાર્ડ ગિલ્ફર્ડે નામના પ્રધાને જકાત ઉધરાવીને પાર્લમેન્ટ મળે ત્યા સુધી તેને અનામત રાખી મૂકવાની શ્રમના તેને કરી, પરંતુ જેએ પોતાનો કરપ બેસાડવાનો નિશ્ચય કરેલો હોવાથી એ જકાત જેમ આદર્સેને ત્યા બારોબાર બરાતી તેમ પોતાને ત્યા બરામ એવો હુકમ કાઢ્યો

નવી પાર્લમેન્ટની ચુરછી વખતે રાજ્યએ કાળજી કરી બહુ તજવીજ ચલાવી, તેથી આમની સભામા ધણુ ખર્ચ બધાજ નવા સભાસદો તેની તરફના આવ્યા, અને તેના જીવતા સુધી વીરા લાખ પૌડની નિમણુક વગર અડચણે બધાઈ આ સમયે બધા સભાસદે પોતાની રાજ્યબસ્તિ દરોાવવાને ખાસ કરીને આગર હતા, કેમકે થોડા વખતપર

એક દિવસ ઉધુ હતું. રાઈ હાઉસના કાવતરા પછી કેટલાક નિહંગ લોકો હોલાડ નાચી ગયા, તેમાના ઘણાખરાએ આદર્સેના મરણકોડે માનમથને ઈનાડ જઈ કાયેનિક રા-

જવતા સુધી
નિમણુક બાકી
આવી

પ્રથમ મે મહિનાની ૨ જી તારિખે આર્ગિલ સ્કાટલાંડમાં આગ્યો. અહીં તેની ટોળીના કાબ્જેલ લોકો તેને આવી મળ્યા. હોલાન્ડથી આવેલા આગેવાનો વારંવાર તેની ચોજનામાં હાથ ધાલતા. રાજનું સૈન્ય તેના આવવાની

આર્ગિલનો ઘાટ
નિરૂજ નય છે.
ને તેનું મરણ સને
૧૬૮૫

અપ્પર મળવાથી તેની બેઠ લેવાને તૈયારી કરી રહ્યું હતું, ને ધણા કાવેનેન્ટરે બડ કરવાને ડરતા હતા. આર્ગિલની ફોજ વિખેરી તાંબવામાં આવી,

અને તે પડે કેદ પકડાયો. તેને એડિનબરો નગર માકલી દેઈ ત્યાં સને ૧૬૮૫ ના જૂન માસની ૩૦ મી તારિખે ગરદન માર્યો. તેણે આપ્પર સ્વધી ખીજ માણસોની વિરુદ્ધ સાક્ષી નહિ આપવાની હિમ્મત મલાવી હતી. આમની સભા બરવાના મકાનની આલમાં એક છખી છે, તેનું નામ 'આર્ગિલની આપ્પરની ઉંધ' છે. કરાર કરનાર અમીરોમાંના એકે અર્લના પક્ષ છેડી દીધો હતો, તેણે અર્લના ગરદન મરાયાની એક કલાક આગમમ તેને હાથે પગે બેડી છતાં સ્વસ્થપણે ગાઠ નિદ્રા લેતો જોયો, તેનું આબેહુબ ચિત્ર એ છખીમાં પોડેલું છે. એ અર્થ છેવટની ધડી સુધી પોતાના પક્ષને વફાદારીથી વળગી રહ્યો હતો.

એ બંડમાં સામિલ થયલા બધા લોકોને શિક્ષા આપી, અને ધણાને ગુનામ તરિકે વેચી માર્યો. ડજોટર કિલ્લાના જો બૉય-રામા 'રોની વિહો' ને વહાણપર મલાવી અમેરિકા માકલતા પહેલાં કેદ કર્યા હતા, તે બૉયર અઘાપિ અતાવવામાં આવે છે.

આર્ગિલ કરતા આન્મથે આરંભમા વધારે જય મેળવ્યો. પશ્ચિમ તરફના પરગણાના લોકોના પ્રેમ તેની ઉપર ધણો હતો, અને સને ૧૬૮૫ ના જૂનની ૧૨ મી તારિખે ડોરસેટ પરગણાને કાઠે લાઈમ ગામ આગળ તે આવીને ઉતર્યો, એટલે એકદમ લોકો 'માન્મથ માન્મથ' એમ ખૂમ મારતા તેના વાવટા હેઠે બેગા થયા. એ-ક્રિસ્ટર નગર પહોંચતા સુધીમા તેને ૧૫૦૦ માણસ આવી મળ્યા,

અને ઠાંઠન નગરમાં તેણે ઘાઠમાડથી પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે જે રસ્તે થઈને તે ગયો તેની બે બાજુએ કૂલના હાર અને વાવઠા લટકાવ્યા હતા; અને તરણ કુમારીકાનું એક ટોણું પાછળથી આંધું, તેણે બાઈબિલ અને તરવાર તેને નજર કર્યો. પરંતુ તેનો પક્ષ માત્ર હલકી વર્ણના લોકોએ જ કર્યો હતો. સર્વે મૃદુસ્થિ અને પાદ્રિએ તેનો રાજ્યની તરફેન કરી, કેમકે તેમનો અભિપ્રાય એવો હતો કે આરેન્જની ગણી મેરી અને તેના ધણી સિવાય બીજા કોઈ પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજ્યમાં હાથ ધાલવા આવે તો તેનો અટકાવ કરવો.

માનમથના ના
મની કુવાઈ કરી,
તા ૨૦મી જુન

માનમથે એક જાહેરનામું બહાર પાડી જણાવ્યું હતું કે હું કેવળ સ્વતંત્ર પાર્લેમેન્ટ સ્થાપન કરવાને જ આંબોધું, તેમ છતાં ઠાંઠનના બજારમાં તેણે રાજ તરિકે પાતાની કુવાઈ ફેરવવા દીધી, તેથી ધણી લોકોને તેની ઉપર રાગ વધ્યો. દરમ્યાનમાં રાજ્યની ફોજ લૂઈ ટુરાસ લોર્ડ ફેવશંમ નામના એક ફ્રેન્ચ સરદારની હકૂમત નીચે તેની તરફ ઉતાવળો આવતી હતી, તેથી માનમથને પાછા હઠવાની જરૂર પડી. ત્યાર કોડે સને ૧૬૮૫ ના જુલાઈ માસની ૫ મીને રાજ

સેન્ટમુરનો સ-
મામ તા ૫મીને
૬ કિ જૂન સને
૧૬૮૫

શિબિરવોડરની પડોરામાં સેન્ટમુર આગળ તેની અને રાજ્યની ફોજની ભેટ થઈ. રાજના સૈન્યને એક એકરમાં ગોઠવી રાખ્યું હતું. એ એકરની આસપાસ બેસેકસ ડ્રાઈન નાને એક હાડી

ખાલી હતી. માનમથને આ ખાલીની બજાર નહતી. દુશ્મન ઉપર છાપો મારવાને તે મધરાત પછી એક કલાકે મેન-લેઈ ઉપડ્યો, અને બીની જમીનમાં થઈને માર્ગે રોધી કાઢી તેણે ચોકી પહેરાપર રાખેલી ફોજ નસાડી મુકી; પરંતુ પેલી ખાલીને લીધે તે આગળ વધતો ખંચાળે, એટલે નાશી ગયેલા માણસોને એકલા થવાનો વખત મળ્યો. માનમથના લશ્કરમાં ગામડિયા અને કોપલા કાઠનારા સિપાઈઓ હતા, તે જીવપર આવી લડ્યા,

તથાપિ પો ફાટતાની સાથે પરાખવ પામી છેક પાયમાલ ધઈ ગયા. એ દહાડા ડેડે માન્મથ જૂએ અધમૂઝો થયેલો એક ખાહીમાંથી જડયો, તેને લડનમાં આણી જૂલાઈની ૧૫ મી તારીએ ગરદન માર્યો. તેણે દિન ધઈ પોતાને જીવતા રાખવાની અરજ કરી હતી, તથાપિ છેલ્લી ઘડીએ હિંમત પકડી તેણે પ્રાણ ખાયા. તેના ગળવામાંથી કેટલાક તાવીજો ને જંત્રો નીકળ્યાં, તે તેણે બદિખાનાના દરવાજા ઉઘડી જાય, તથા રણસગ્રામમાં તેના જનને કાઈ હાની થાય નહિ તે ખાતર રાખેલા હતા. એ જોતાં તે કાળમાં કેવા વિચિત્ર વહેમો ચાલતા હતા તેના ખ્યાલ યાયછે. આ સેજજ મૂરતું યુદ્ધ ઇંગ્લાંડમાં કેટલાક જાણવાજોગ યુદ્ધો થયાં તેમાં સૌથી છેલ્લું છે. એ યુદ્ધમાં બે નામાંકિત માણસો હાજર હતા. એક તો અચ્ચિલ જે રાજાની ફાજમા એક કપ્તાન હતા, ને જે પાછળથી ડ્યુક થયા હતા તે, ખીજો ડાનિયલ ડીફો, રોબિન્સન ક્રુસો નામની નવલકથાનો કર્તા, તે માન્મથના લશ્કરમાં રહી લડયો હતો.

બડ તો સમી ગયું, પણ પાછળથી તેનું ઘેર લેવાનું કૂર કામ આણ્યું કર્નલ કર્ક નામે હેવાન જેવા કોઈક નિર્દય માણસના તા-
 કર્કના ઘેટાં આમાં લશ્કર આપીને તેને શિજજ વોટર મુકામે રાખ્યો હતો. તેના સિપાઈઓને બગમાં કર્કના ઘેટાં કહેતા, કેમકે તેમના વાવટા ઉપર ઘેટાનું ચિન્હ હતું, અને તેઓ કૂર અને પ્રાણુધાતક હતા. કર્કના હુકમથી એ સિપાઈઓએ ત્રાસદાયક કૂરતા ચલાવી ટોળાખંધ કેદીઓનાં ટાંચકાં ઉડાવી દીધાં અને તેમનાં મુડદા ખાડામાં નાંખી બાળી મૂક્યા. પરંતુ વધારે ખરાખી તો અત્યાર પછી થનાર હતી. કર્કથી કદાચ વધારે જગતી અને ઘાતટી ન્યાયાધીરા જેટ્લિસ ખીજા ચાર ન્યાયાધીરો સાથે લેઈ બડમાં જે લોકો સામિલ હતા તેમની તપાસ ચલાવવાને સપ્ટેમ્બર માસમાં આવ્યો. તેણે કચેરીઓ

ભરી, તેને પાછળથી 'ખૂની કચેરી' એ નામ આપવામાં આવ્યું
 બહો અસાધ્ય છે. એ કચેરીઓમાં કંઈ નહિ તો ૩૨૦ માણસોને
 સ અટલે
 ખૂની કચેરીઓ, સૂળીએ લટકાવ્યા, અને ૮૪૧ જણને ગુલામ દાખલ
 સ હેબર
 ૧૬૮૧ વેચી વેસ્ટ ઈન્ડિઝ માકલાવી દીધા. સમસ્ટે
 પરગણાના દરેક ગામમાં અને રસ્તાની પ્રત્યેક બાજુપર મૂડદાં નજરે
 પડતાં, અને નિરાણેકે દેવળમાં જતાં છાકરા પોતાના બાપનું
 કે બાઈનું માથુ દરવાજાપર લટકાવેલું જોતાં. રહેમ કરવાને
 બધા બિરાપ કેને રાજને વિનવી કરી, પણ તેમાં તેનું કંઈ
 વળ્યું નહિ. જે કારબાર ચાલતો હતો તે સધળો જેમ્સને
 પસંદ હતો, અને માતના પળમાં ફસાયલા અબાગિયા લો-
 કોની નિર્દયપણે હઠામસ્કરી કરીને તથા ગાળ દેઈને બેઠ્ઠિસ
 તેમનું અપમાન કરતો. નાસી જૂટેલા બે બડખારને ચાલિ-
 સ લાઈલ નામની કોઈ બાઈએ પોતાના ઘરમાં સતાડ્યા હશે
 તેને ફક્ત એ ગુન્હા બદલ ગરદન મારી; અને જે લોકો ન્યાયાવી-
 રોને નાણાંની મોટી રકમ લાંચમાં આપતા, તેજ માત્ર બચી જતા
 માનીતા દરબારીઓને કેદીઓનાં ઝોજેઝોનાં ગુલામ તરિકે વેચવા
 સાડ મળ્યાં, અને રાણીની દાસીઓએ પુબ્બળ નાચ્યું લેઈ માનમથ-
 ને બાઈમલ અને તરવારની બેઠ કરનારી કુમારિકાઓને
 મારી અપાવી.

બંડને બહાને જેમ્સે લશ્કરમાં ૧૦,૦૦૦ આદમીનો ઉમિરો કર્યો
 અને કસોટીના કાયદા પ્રમાણે પ્રતિમા નહિ કરેલી એવા રોમન
 કાથેલિક પંથના અમલદારોના હાથ નીચે તેમને
 રાખ્યા. ત્રિવી કેન્સિલના પ્રમુખ લાર્ડ હાલિફાક્સે
 અને લાર્ડ ગિલ્ફર્ડે જેમ્સને કહ્યું કે તમે પાર્લમે-
 ન્ટનો વિધાસલાત કરો છો, પરંતુ જેમ્સે ટ્રાન્સ-
 માથી પેન્સન મેળવવાની તજવીજ કરેલી હતી, તથા પોતાની પાસે

જેમ્સ કાથેલિક
 અમલદારો નો-
 એ ઉ

બળવાન ફ્રાન્સ રાખેલી હતી, તેથી તે પોતાને નિર્ભય માનતો હતો. તેણે હાલિક્સાકસને રજા આપી તેની જગ્યા સન્ડરલાન્ડ નામના એક દરબારીને આપી. એ સન્ડરલાન્ડનો સ્વભાવ હરકોઈને ગુલુ કરવાનો હતો. ત્યારકેડે તરતજ લોર્ડ ગિલ્ફર્ડ મરણ પામ્યા, એટલે જેફિસની નોકરી ધ્યાનમાં લેઈ તેને રાજાએ લોર્ડ આન્સલર નીમ્યા. આ નિમલુક કરીને તેણે કૉન્સિલમાં વિરુદ્ધ પડનારાનું જોર તોડ્યું, કેમકે જેફિસની સચા કૉન્સિલમાં મુખ્ય હોવાથી રાજાના વિરોધ અધિકારને તે મજબૂત પ્રુટિ દેનારો હતો.

આ અરસામાં ચૌદમા લૂઈએ નાન્ટસનુ આચાર્ય (૨૫૧ મુ પાનું જુઓ) ૨૬ કરી ફ્રાન્સમાંથી પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ જડાવવાની કાઠી નાખવાનું કામ આરંભ્યું. સઘળા જાગેનો ૫થી (પ્રોટેસ્ટન્ટ)

પ્રધાનને તેણે દેશનિકાલ કર્યો, ને એ પંથના ખીજ લોકોને દેશ છોડી જવાની રજા ન દેતાં મુસ્તા સંસ્કાર કરવી વેળા ગેરહાજર રહે તે સમજાને તોખા તોખા પોકરાવી ઠાર મારવા સારૂ લશ્કરી સ્વારોની પલઠણો મોકલી. આ સ્વારોને 'ફૂગુ-સ' કહેતા ને તેમના ધાતકી હુમલા 'ડાગોનેડસ' નામે ઓળખાયા. તેમણે કૂરને નિર્ભય યઈ ધણો ઠેર વર્તાવ્યો, તેથી પૂરવી સાવચેતી રાખ્યા છતાં બે લાખ-

નાન્ટસનુ આ-
ચાર્ય ૨૬ થયું,
માફે અક્ટોબર
સને ૧૬૮૫

ગયા; પરંતુ જેમ્સ રાજ હમેશાં પ્રજાની લાગણીની દરકાર કરતો નહિ, તે તો લૂંટનું આ કૃત્ય જોઈને હરખાઈ ગયા. પાર્લમેન્ટ મળી તેવારે કોમન્સોએ કાયેલિક અમલદારો ગેરકાયદે નીમવા બાબત રાજ્યને કંપેકો આપ્યો, પરંતુ જેમ્સે માત્ર સખ્ત ધમકી આપી તેમને

કોસ્ટોના કાય-
દારી પ્રતિદાનો
બંધ થતો પાર્લ-
મેન્ટ આરકાઈ,
૧૯૮૫.

કહ્યું કે તમે મારો અણુવિધાસ કરો છો. એ ઠીક નથી. અમીરોએ કોમન્સ કરતાં વધારે હિંમત દર્શાવી. તેમણે તો એને સ્પષ્ટ રીતે કહી દીધું કે તમે તમારી મરજી મુજબ કોસ્ટોના કાયદો કરો. મૂકવાને કે તેના 'ત્યાગ કરવાને' સમર્થ નથી. તે

ઉપરથી એ બાબત વધારે તકરાર કરવા ન હતાં તેણે સને ૧૯૮૫ ના ડીસેમ્બરમાં પાર્લમેન્ટ ચોક્કસ કરી. એ પાર્લમેન્ટ ફરીથી મળી નહિ, પરંતુ વખતોવખત ચોક્કસ રહ્યા પછી જે વરસ કેડે વિસર્જન થઈ. જેમ્સ સદા એવી ઈચ્છા કરતો કે આ સભાના સભાસદો મારો પક્ષ કરવાને આગુરતા જાણવે તોજ તેમને સજા ભરવા દેવી, પરંતુ એવી અનુકૂળતા કદી થઈજ નહિ.

આમ તેણે ઘેડોને ખુલ્લી રીતે સામાયતા આપ્યા, પરંતુ તેમના મ્હો હજી છેક ખંધ કરી રાખ્યા નહેતા. આ વેળાએ લંડનના કાવાખાનાં લોકોને દરરોજ બેગા મજવાનાં મુખ્ય ડોકાણાં થઈ પડ્યાં હતાં. પ્રથમ કોઈ તુર્ક વેપારીએ કોએલના સમયમાં એક કાવાખાનું ઉઘાડ્યું હતું. ત્યારકેડે તેવાં કાવાખાનાં આપ્યા રાહેરપર પયરાઈ મચ્યાં, પ્રત્યેક માણસ આવા કોઈ કાવાખાનામાં હમેશા વિશ્રા-

લંડનના
કાવાખાનાં

મ લેવા જતો, ત્યાં તેના અને તેના ખાસ મિત્રોના મિલાપ થતો. અહિં તે બધા બુંદદાણોના કાંચે

પીતાં પીતાં અને તમાકુ કૂકતાં કૂકતાં રાહજિંદની વિદ્યાવિધવની, રાજકીયકે ધર્મ સંબંધી બાબતપર વાદ ચલાવતા. કોવેન્ટ ગાર્ડન નામે બાગમાં વિલલનું કાવાખાનું હતું, તેના સરખાં ઘણાં જાહેર કાવાખાનાં લગભગ નાની નાની પાર્લમેન્ટ જેવાં

હતાં. એ કાવાખાનાનું વજન લોકોમાં ઘણું ૧ડી નવાથી ખીજી ચાલેસ રાજાએ સને ૧૬૭૫ માં તે બંધ કરાવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હતો. પરંતુ એ બાબત લોકોમાં હોહોકાર યથા રહ્યો, તેથી તે પાછા ઉઘાડવા પડ્યાં હતાં. એ કાવાખાનામાં હમણાં જેમસ રાજાની વિચિત્ર વર્તણૂક પર દરરોજ વાદવિવાદ ચાલતો.

તથાપિ જેમસ રાજા લોકમતની બિલકૂલ પરવા કરતો નહિ. પાર્લમેન્ટ મોકલું યથા કે તરતજ કાયદાની સત્તા બંધ પાડવાને પેતાને કેટલો અધિકાર છે તે બાબત ન્યાયાધીશોના અભિપ્રાય એણે ખાનગી રીતે પૂછાવ્યા. ચાર ન્યાયાધીશોએ હિમત ધરી કહ્યું કે એ બાબતમાં પાર્લમેન્ટથી એકાગ્રી સત્તા તમને યેરામાત્ર નથી. તે ચારે જણે એણે ખરતરકું કર્યું, અને તેમની જગા પર એનું કહ્યું કરે એવા ખીજી ન્યાયાધીશોની આભારેકેડે કસોટીના કાયદા પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા નહિ લેવા માટે એણે સર એડ્વર્ડ હેલ્સની ઉપર કામ ચલાવવાનો બેત કર્યો. એ હેલ્સ કાયેલિક પથી હતો, અને તેને ડોવરના હાકેમની જગા મળી હતી. હેલ્સે તકરાર લીધી કે હરકોઈ કાયદાની સત્તા બંધ પાડવાનો અધિકાર રાજાને છે, તેની રૂઢિ એ રાજાએ ના કહેવાથી મેં એ કાયદાના રાખ લીધા નથી. બેરાક ન્યાયાધીશોએ રાજાને અગાડીથી વચન કર્યું હતું, તે પ્રમાણે અર્થાત

કાયદાની સત્તા
બંધ પાડવાનો
અધિકાર.

ડવાનો વખત જરૂર આવતો. આવી આકૃત જોમ્સના પોતાના સાળા ઉપર ગુજરી હતી. તેઓ પાકા રાજ્યબંધક હતા.

સરકારી હોદ્દા પર કાયદાકાને જોમ્સ નીમકે. એના મોટા સાળા નામે લોર્ડ ક્લાયન્ડન આપલોડ મા હતો, તેને ત્યાથી પછે બોલાવી સેધતિની જગા પર લોર્ડ ટિકેનેસ નામના એક કાયદાલેખને

નીમ્યો. નાના સાળા લોર્ડ રાચેસ્ટરને ખજાનદારના હોદ્દા પરથી બરતરફ કર્યો, અને આર્યર હર્બર્ટ અરમારના રીઅરઆડમિરલને હોદ્દો ભ્રાગવતો હતો તે પોતાની જગા ગુમાવી ગયો. આટલાથીએ જ વળ્યા નહિ ત્યારે પ્રિવી કોન્સિલમાં જગા આપવાના વિચારથી આર કાયદાલેખ અમીરોને અને કાધર પીટર નામના પોતાનાજ ગુરૂને તેણે બોલાવી મંગાવ્યા.

સને ૧૮૪૧માં કાઠી નાંખેલી હાર્ષ કમિશન નામની અદાલતને (૨૯૧ ધર્મખાનતનો નીકાલ કરનારી કોર્ટ, ૧૮૮૧) જે હુકમને પ્રમુખ કરાવ્યો. લંડનના બિરાપ કોર્ટ અપેલની હકુમત નીચે ડાકટર શાર્પ કરીને કોર્ટ રેકટર એટલે ધર્મગુરૂ હતો, તેણે તકરારી વિષય પર એક બાજવાનકરૂં માટે તેને સરેપેન્ડ કરવાનો હુકમ કાઢ્યો. એ હુકમ કોર્ટ અપેલને લેખવ્યો નહિ, તે ઉપરથી આ અદાલતે તેને સરેપેન્ડ કર્યો.

હમણાં જહાઈટહાલ આગળ રાજ્યને માટે કાયદાલેખ પંથનું એક મદિર ખંધાયું. પીજીલંડન સહરમાં પરરાજ્યના એક એલચીને માટે ઉભુ કર્યું. વિવિધનામી બાવાઓ લંડનમાં આવી મોટા બાંધવા લાગ્યા. જે સુધીએ રાજ્યનગરના સેવોશ નામના લતામાં એક મોટી નિરાજ ઉઘાડી. પ્રજા હવે ગુસ્સે થવા લાગીછે એવું જોમ્સને પણ બાસ્તું સહરમાં ફિગૂર ઉઘાં, અને બળવો થવાનો સંભવ રહે નહિ, તે કારણસર લંડનના લોકો પર ઘણા ખસાડવાને હોન્ડલો આગળ ૧૩,૦૦૦ લશ્કરની નવી

છાવણી સ્થાપી. ત્યારકેડે અપ્રતિમાગ્રાહીના તરફથી મદદ મેળવવાની આશા સખી જેમ્સે સને ૧૯૮૭ના ઓગસ્ટની ૪ થી તારીખે 'રહેમતુ ખીન્દુ બહેરનામું' પ્રસિદ્ધ કરી તેમાં જણાવ્યુંકે કાથેલિક અને ડિસેન્ટર (સ્થાપિત ધર્મ નહિ માનનારા) એ બેબને પોતપોતાની ખુશીમાં આવે તે માગે પાળવાની, અને કસોટીના કાયદાના રાખથ લીધાવિના સરકારી નોકરીમાં રહેવાની છૂટ છે. ડિસેન્ટર સોફિના એક નાના જગ્યાએ રાજના રનેહીએની વાંસે ગહી એ બહેરનામું મોટી ખુશીથી વધાવી લીધું. પરંતુ એ સંબંધમાં વધારે વિચારવત આવેવાનોનું માનવું એવું હતુંકે રાજની મતલબ માત્ર પોતાના પક્ષને મોટી સરકારી નોકરીના રસ્તા ખુલ્લા કરવાની છે, તેથી રાજએ બેઠ ઘખલ આપેલી છૂટ ગેરકાયદે જણાવી તેમણે તે કખૂલ રાખવાની નાપાડી.

અરુ જોતાંતો તે રાજ નિર્દય થઈને ઇંગ્લેન્ડની સ્વાધીનતાના કાયદાનો ભંગ કરતો હતો. અગીઆરમા ઇનોસન્ટ નામનો પોપ બહો અને ડાહ્યો હતો, તેણે એને ધીરજ અને મર્યાદા જળવવાને લખી જણાવ્યું, પણ તે બ્યર્થ ગયું. લૂઈ રાજએ તેને સાવચેતીથી કામ કરવાની સૂચના કરી, તે પણ ફોગટ ગઈ. કાથેલિક પ્રજાએ તેને વિનવીને કહ્યુંકે તમે કાયદાને અનુસરીને અમલ ચલાવો. શાધર પીટરની મત્તા નીચે રહી જેમ્સ એવું સમજતો થયો હતો કે મેં જે રીત પકડી છે તે રીતને દૃઢતાથી વળગી રહીશ, તો હું તેમનું કલ્યાણ સાધું છું એવી ખાતરી લોકને થશે, અને તેઓ છેવટે લઠી જશે.

હોન્સે આર-
જ લખરની ખવ-
ણી.

ધર્મ છૂટ કે રહે-
મતુ બહેરનામું,
તા ૪ થી ઓગસ્ટ
૧૯૮૭

જેમ્સ ચેતવણી
કાનપર ધરતો
નથી

કારી) નીચે. કેન્ડિયજના ડાક્ટર પેચેલે એક કાથેલિકપંથી
જોગીને ડીગ્રી (પદવી) આપવાની નાકહી તેથી તેને સસ્પેન્ડ કર્યો,
અને ડાક્ટર પારકાર નામના એક ક્રાથેલિકને પ્રમુખ તરીકે પસંદ કર્યો.

માર્ગદર્શન ફોલો-
જના ફોલોઅન ન-
મ્સ કોડી મુકે છે,
૧૬૮૭
રી એસાડવાની નામુશી જણાવ્યાથી એકસદ્દની
માર્ગદર્શન નામની કોલેજના ફોલોઅર એટલે સભા-
સરોને કોલેજમાંથી રૂબરૂ આપી. ત્યારકેડે એક
મહિના રહીને તેણે પાર્લમેન્ટ વિસર્જન કરી, અને
નવી ચુટણીની તૈયારી કરવા માંડી. એ પાર્લમેન્ટ

એ વરસથી બિલકુલ મળીજ નહતી. દરેક પરગણાના સૂબા, નાયબ
સૂબા અને સલાહના અમલદારોને તેણે પૂછી મંગાવ્યું કે કસીડીના કા-
મદાની અને ફોજદારી ગુંહા બદલ સળ ફરમાવવાના કાયદા
વિરુદ્ધ મત આપે એવા સભાસદોને પસંદ કરી મોકલી આપ-

નવા કોર્ટોફોલો-
ન્ટ (નાયબસૂબા)
ને બીજા અમેન-
ધર નીમાવડો.

વામાં મદદ કરવા તમે ખુશી છો કે કેમ? જો લોકોએ
ચોતાની નામુશી જણાવી તેમને કાઢી મૂકી બીજા
માણસોથી તેમની જગા પુરી. અધુરામાં પૂર જેમ્સ
પોપના પ્રતિનિધિને જાણાવી તેના જાહેર દરબારમાં

મોટા ઠાઠથી આદરસત્કાર કર્યો.

હવે કાંઈ નહિ કરીએ તો અધોદેશ જીલમગાર રાજને વરા જલદી
ધર્મજરો, એવું ઈંગ્લાંડમાં રાજ્યદ્વારી પ્રયોગને બાસ્તુ. તેમણે હો-
લાન્ડમાં છુપી રીતે જાસ માફલીને આરેન્જના વિલિયમને કહા-
વ્યું કે તમારે લેડોના હક અને સ્વાધીનતાનો અચાવ કરવા ઈંગ્લાંડ
પધારવું. એ કામમાં વિલિયમની સખૂણું ખુશી હતી કેમકે તે તથા

આરેન્જના વિ-
લિયમને મધ્યમસૂ-
ચના યાચે, માફ
એ, સને ૧૬૮૮

યુરોપના બીજા પ્રોટેસ્ટન્ટ બુપતિઓ યોદમા લૂ-
ઈની સત્તા વધતી જોઈને ખરેખરા બડકી મચા
હતા. લૂઈજેમ્સનો મિત્ર હોતો વળી ઈંગ્લાંડ
દેશ પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મમાં ચૂસ્ટા રહે, એ વાત ઉપર કેલે-

લા સર્વે બુપતિઓને, ધણી અગત્યની હતી, પરંતુ એ ફરણથી

વિલિયમ ખજાઈ રહ્યો. એકતો ઇંગ્લેન્ડમાં સઘળા પક્ષના લોકો તેને મદદ કરવાને તત્પર છે કે નહિ તેની ખાત્રી કરવાનો તેનો ધરિદો હતો. ખીજુ એ કે જે લશ્કર નેધર્લેન્ડપર ઝૂઝતો હતું, ત્યાં લગી તે બહાર જઈ રાકતો નહિ. યોડા મહિના વીત્યા-બાદ તેને સારૂ રસ્તો ખૂલ્યો થયો. સને ૧૬૮૮ના સપ્ટેમ્બર માસમાં લુઈજર્મની દેરા જોડે જુદે ચઢ્યો, અને એ કામમાં તે રોકાયો, તેથી વિલિયમ છોટો થઈ રાક્યો.

આ અરસામાં ઇંગ્લેન્ડમાં મહાન ખનાવો ખન્યા હતા. સને ૧૬૮૮ ના જૂન મહિનાની ૧૦ મીને દિને રાજાને ત્યાં તેના વારસ પુત્રનો જન્મ થયો. તેની ખીજી રાણી મોડે-નાની મેરીને ધણું વરસ યયાં છેકર થયું નહોતું, ને અત્યાર પછી

પણુ યવાનો સંબવ કોઈને દીસતો નહોતો. રાજાના જન્મને ત્યાં પુત્રનો જન્મ, તા ૧૦ મી જૂન સને ૧૬૮૮. ખરાબ અમલ નીચે લોકો સખૂરી પકડી બેઠા હતા, તે એવું સમજીને કે તેના મરણકેડે એરેન્જની મેરી ગાદીએ આવશે, અને સઘળા સારાં વાનાં થશે. પરંતુ

હાલ આ રાજપુત્રનો જન્મ થવાથી તેમની આરાનો બંગ થયો. એક તરફથી જેમ્સ હરખને લીધે છલકાઈ ગયો, ત્યારે ખીજી તરફથી આખી પ્રજા ગમગીનીમાં ડૂબી ગઈ. એ પુત્ર રાણીના પેઠનો હતો, પરંતુ લોકોને તે ખર્ લાગ્યું નહિ. તેઓ કહેતા કે અમારી ઉપર કાયેલિક રાજાનો અમલ બેસાડવા ખાતર છૂપી રીતે પારકું છેકરૂં મહેલમાં ધુસાડી દીધું છે. તેમનો આ વહેમ ધણું વરસ સુધી ટળ્યો ન હતો.

આ અબાગિયા બાળકના જન્મ પહેલાં એક મહિના ઉપર જેમ્સે ફરી વારકું 'રહેમતું જાહેરનામું' કાઢ્યું હતું, અને ત્યાર પછીના બે રવિવારે દેવજોમાં તે વાંચી સંબળાવવાનો હુકમ સઘળા પાદ્રિઓને કર્યો હતો. હવે એ જાહેરનામું એક રીતે ખરેખરે ગેરકાયદે હતું, તેની સાથે પાદ્રિઓના ધારવા પ્રમાણે તે ખોટું પણ

હવે ઉપરથી કાન્ટર્બેરીના આર્ય બિરાપ (પ્રમુખ આચાર્ય) સાંકેાફ્ટ સુધી સાત બિરાપોએ પોતાની સહી સાથે એક અરજી ગુજરી રાજને વિનવી કરી કે પાદ્રિએને તેમના અત-
કરણ વિરુદ્ધ આ જાહેરનામું વાચવાની ફરજ પડેા નહિ

સાત બિરાપો
ની અરજી

અરજી જોતાવાર જેમ્સને ધણે ક્રોધ ચઢ્યો, અને નીમિશ રવિવાર ઉપર ભાગ્યે એકાદ પાદ્રિ-
એ હુકમ પ્રમાણે તે જાહેરનામું વાચ્યું, તથા ભા

ભા કોઈ કોઈ પાદ્રિએ તે વાચ્યું ત્યાં દેવગોમાથી સમાજ ઉઠી ચાલી ગઈ, એવું સાબળીને તો તેને વધારે રાગ ચઢ્યો. સરકાર વિરુદ્ધ અરજી આપી ફિરૂઝી લખાણ કરવાનો આરોપ મૂકી તેણે હવે એ સાત બિરાપોપર કામ ચલાવવાની આગ્રહ કરી, અને તેઓએ જામીન આપવાની નાપાડી માત્ર જાતમુઅરકો દેવાઈ કહ્યું, તે ઉપરથી તેમને ટાવરગઢમાં મોકલી દીધા.

ત્યારેકેડે પ્રજાએ નિશ્ચય પોતાનું પોત પ્રકાશ્ય બિરાપોને હોડીમાં ધાલી દેખાવટ ટાવરગઢમાં લઈ જતા કાઠપર જોગ થયલા લોકોની ઠોકક્રમાથી 'પરમેશ્વર એમની રક્ષા કરે' એવા પોકાર થયા, અને આખું ઈસાન્ડન્ટેટ ધર્મગતું એ બિરાપો મધ્ય ક્ષિસ્લનો ટ્રેલોની કરીને એક બિરાપ હતો, તેના સંબંધમાં પશ્ચિમ ભાગના છેક આંધેના ગામડીઆ લોકોપણ એક ગીત નીચે ગાવા લાગ્યા, તેની મતલબ નીચે પ્રમાણે -
'અને ટ્રેલોનીને ઠાર મારવાનો હુકમ થયો, ત્યારે ત્રીસ હજાર કેનિંશ પોરિયા (કેનૈવાલના લેક્ટિ) તેનું કારણ વિચારો'

ભારે કામ ચલાવનાર દહોડા આગ્યા, તે વારે મોઢમોઢ

બિરાપોનો
તપાસ તા રજ
મીને ૩૦મી જુન,
સન ૧૬૮૮.

નામાકિત વક્સી બિરાપોનો બચાવ કરવાને આગળ પડ્યા કેટલી ચોતરફ મેલના મેલ સુધી લોકોની ઠક બાગી, અને જૂરીની મરજી એ બિરાપોને ગુ-હેગાર ઠરાવવાની થઈ હોત, તોએ

પણ તેમ કરતા તેમની છાતી આતે નહિ તેમને નિર્દોષ ઠગી
 જ્યુરીએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો, એટલે દેવગોમા ધટના
 નાદ થયા, દહેરામા લોકોની જાજરાઈ, માગજિક તાપણ પ્રગ-
 ઠયા, અને લોકોએ હર્ષનાટ કર્યા એજુજ નહિ, પણ આનંદથી
 તેમની છાતી બરાઈગઈ જેમ્સ હોન્સને આગળ હતો તેવારે
 છાતીમા એક મોટા હોકારો ઉઠ્યો રાજાએ પૂછ્યું કે એ શું છે ?
 લાર્ડ દેવરશાએ કહ્યું કે 'કઈ નહિ મહારાજ, એતો પેના ખિરાતો
 નિર્દોષ ઠરવાથી માન સિપાઈએ પોતાની ખુશી જણાવેતે રાજા
 એ ઉત્તર વાળ્યો 'શું આ તે કાઈ નહિ કહેવાય, એથી એમની વધારે
 કમળજી થશે અન્તે આર મહિનાકેડે તેને માલમ પડ્યું કે એથી
 તો મારી પોતાનીજ કમળજી થઈ છે.

પોતપોતાની કોલેજમાં ફરીથી નીમ્યા. જેને સહેરના પદા ખૂબથી લીધા હતા, તે તેમને પાછા આપ્યા, અને કાંધર પીટરને કૉન્સિલમાંથી ઉઠાડી મુક્યો પરંતુ આ સંઘના વખતપછીના ગીત હતાં. મને ૧૯૮૮ ના નવમ્બરની ૫ મી તારિખે ૧૩૦૦૦ સિ-

વિલિયમ ઈ
આ-ડને ક્રોડેઆ
વી ઉતરે છે, તા
૫ મી માઈ નવ
અર સને ૧૯૮૮

પાર્કની ફોજ સાથે વિલિયમ ટોર્ને નગરમાં આવી ઉતર્યા માન્મથના બડનું બપકર પરિણામ રમરણુમા રાખી અહિંના લોકો તેની કને જતા

પ્રથમ ખચાયા, પણ થોડા દહાડામાં તેના શૂડા નીચે ધણુ અમીરો ને ગૃહસ્થની ડક બાઝી. આ ખખર સાબળી જેમ્સને બારે ઉચાટ થયો હોય એમ લાગતું નથી. વિલિયમની સ્વારી ઉત્તર મૂલકપર ચઢી આવશે એવો સુમાર બાવી તેણે તે તરફ પલટણો મોકલી હતી. ત્યાંથી તેને હવે પાછી બોલાવી લઈ પશ્ચિમતરફ એકદમ કૂચ કરી જવાનો હુકમ આપ્યો. રાજપુત્ર (વિલિયમ)ના દેશના ખીજ બાગ જોડેનો સંઘનો વ્યવહાર બધ પાડી એકે ધામ્મે તેની ફોજને ધૂળધાણી કરી નાખે એવું લખકર રણુમા ઉતારવાની આશા તેણે કરી હતી. ૧૬ મી નવેમ્બરે તે સાહસખરી શુક્રાને પોતાના લશ્કર બેગો થયો, પરંતુ બસે વરસ ઉપર ત્રીજા રિચર્ડના જે હાલ થયા હતા તેવા હાલ હવે તેના થયા. જે લોકોને પોતાના મિત્ર તરીકે તે માનતો હતો તે સંઘના ધણુ કરીને તેને તણને એકાએક સામી બાબૂપર મથેલા તેની નજરે પડે છે. લાર્ડ ચર્ચિલ અને ખીજ પ્રુકળ અમલદારો પોતાના માણસો સહિત વિલિયમની ફોજને મળી ગયા, અને નમરોતા હકિતે એ પ્રોટેસ્ટન્ટ પક્ષ જાહેર રીતે સ્વીકાર્યો.

જેમ્સની ખુદની ધીકરી આન પણ પોતાના ધણી ડેન્માર્કના જોન્ માથે નાશીને નાર્થિંગહામ આગળ ડેન્બી કનેગર્ધ, અને સંઘના-

જેમ્સડ પતા
યન, તા ૨૩ મી
માઈ ઈસવ ૧૯૮૮

એ તણ ધીધેલા તે અભાગિયો રાજ પાછો લંડન આવ્યો. તેણે પોતાની રાણી તથા કુવરને કૉન્સે મોકલી ધીધા, અને તેમને મળવાને તે પડે ઉપડી જતો હતો, તેનામાં કેટલાક મચ્છીમારોએ તેને

પકડી પાછો આણ્યો. પરંતુ વિલિયમ બહુ નિયંત્રણ હતો, તેથી તેણે પાકો બંદોબસ્ત કરી એને રાખ્યો નહિ. રોચેસ્ટર નગરમાં એની ઉપર એકી પહેગ દીકરા રખાવ્યા, તેથી સને ૧૬૮૮ ની ૨૩ મી તારીખે તે બિનહરકતે નાશીને ફ્રાન્સ ગયો. ઈંગ્લેન્ડ છોડી જતાં પહેલાં નવી સૂઝણી કરવાને આગ્રાપત્રો તૈયાર હતાં તે તેણે નાથ કર્યા, ને રાજની મોટી મહેર છાપ ટેમ્સ નદીમાં નાખી દીધી. પોતાની પીઠ પાછળ મધગો થોડાગો થઈ રહે એવું કરી જવાની તેણે ઈચ્છા કરી, અને ફ્રેંચ ફ્રેંજ સહિત તરતજ પાછા આનીને ફરીથી રાજ્ય જીતી લેવાની તેને ઉમેદ હતી. એકમા લૂઈએ તેને માન મરતખા પૂર્વક આવકાર દીધો, ને તેના અને તેની રાણીના નિવાસ માટે એક રાજમહેલ તૈયાર કરાવ્યો.

આ પ્રમાણે લોહીના એકપણ છાંટો પડ્યા સિવાય રાજ્યક્રાંતિ (રાજ્યની ઉથલ પાથલ) પરિપૂર્ણ થઈ. લંડનના અફલાતુ લોકોએ કાયેલિક દહેરાં લટકા, તથાપિ ધિક્કાર પામેલા આન્સેલર જેફ્રિસ સિત્રાય ખીજા કોઈને તેમણે ઉપદ્રવ કર્યો નહિ જે-
 આપાધીરાજ-
 હિસની આખર-
 ફ્રિસ વાંચિંગ આગળ એક પીઠામાં બરાઈ બેઠો હતો, અને લંડનના કોટવાલે તેને ત્યાંથી કાઢીને સહીસલામત ટાવરગઢમાં મોકલી આપ્યો, ત્યારજ તેના જીવમાં જીવ આવ્યો. આર્હ એક વરસ કેડે તે મરણ પામ્યો.

જેમ્સ રાજ સત જેમ્સ નામનો મહેલ છોડી સર્વથા આણ્યો ગયો, ત્યારકેડે થોડા કલાક પછી વિલિયમ ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

છગ્રેજ, સ્કોચ અને ડચ સેના તેણે રાહેરના જુદા જુદા ભાગોમાં મેલી એટલે બધે પાછી ઠીક સ્વસ્થતા થઈ. અમીરની સભા મળી, પરંતુ આમની સભા તે વેળા ન હોવાથી ચાલ્સના અમલ નીચે એ સભામાં બેસનારા જેટલા મભાસદા મળી આ-

વ્યાતે લંડનના કોટવાલ અને ચાલ્સર્મેન તથા લંડનની સ્થાનિક

અરાજ્ય આ-
 લ્યુ તા ૨૩ મી
 ડીસેમ્બર ૧૬૮૮ થી
 તે તા ૧૩ મી
 ફેબ્રુઆરી સને
 ૧૬૮૯ સુધી

સભાની એક કમિટી એ બધાની એક સભા મેળવી આ બેડ સભાએ વિલિયમને આજીજી પૂર્વક કહ્યું કે તમે હાલ તુરત અમારા પર અમલ ચલાવો, તથા કામ ચલાવી સભા કરવાને સભાસભા પસંદ કરી મોકલવાને ઈન્ડિયાન્ડના મર્ચે મત આપનારોની ઉપર આમનણુપત્રિકા લખી મોકલો એમ કરવાનું કારણ એ હતું કે પાર્લમેન્ટને તો ફક્ત રાજ્ય જ મોકલી શકે તો સને ૧૯૮૮ ના જાન્યુઆરીની ૨૨ મીને રાજ આ કામચલાણ સભા મળી તેમા ધણી ધણી તકરારો આપ્યા પછી એવો ડરાવ થયો કે વિલિયમ અને મેરી એ બેડને રાજ અને રાણી એ નામથી ગાદી પર બેસાડવા, પણ રાજકારભાર એકલા વિલિયમને ચલાવે. કેવળ રાજ્ય પ્રતિનિધિ દાખલ કામ કરવાની વિનિયમે સાફ ના પાડી હતી તે મેરી પોતાના સ્વામીને સમગ્રો અધિકાર આપવાને ઉત્સુક હતી.

તથાપિ આ ડરાવ કંઈ પહેલા અમીરો અને કોમન્સોએ મજ સત્તાની હદ ઝુકર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, સાથી ને આગળ ઉપર ફરીફરીને તકરાર જાગે નહિ. તેમણે ‘હકપત્રિકા’ એ નામનો એક ખરેડો તૈયાર કર્યો, તે પાછળથી કાયદા તરિકે બહાલ થયો એ પત્રિકાના આરંભમા જે એક કાયદા તોડવાની કોરિસા કરી તે બાબ ત તેને દોષ દીધો છે. ત્યારકે તેમા ખીજ કેટલીક કલમો દાખલ કરી

ની મળુક પ્રમાણિકપણે થવી જોઈએ, અને રાજક્રોડના ગુન્હા છાણવાને પંચ તરિકે બધા નાના વતનદારોજ જોઈએ. ૧. ધણો ભારી દંડ કરવો નહિ, કિંવા ધાતકી ને ગેર શિરસ્તાની શિક્ષા, ફરમાવવી નહિ. ૭. છેવટે એવું પણ જણાવ્યું કે કોઈપણ પેપિસ્ટ કે પોપનો અનુયાયી ઇંગ્લાન્ડની ગાદીપર હવે પછી ઠઠી બેસી શકે નહીં. પાર્લામેન્ટની બેઠ સમાપ્તે એ પત્રિકામાં નોંધ કરી હતી કે આ બધી રાસતોમાં ઇંગ્લેન્ડ પ્રજાના હક અને સ્વાધીનતા સમાયેલાં છે, અને ઉપલી રાસતોથી વિલિયમ અને એરીને ઇંગ્લાન્ડના રાજ્ય અને રાષ્ટ્રી બનાવ્યાં છે, કદાચ એરી મરણ પામે તો વિલિયમ એકલાએ રાજ્ય ચલાવ્યા કરવું, અને વિલિયમની પાછળ આન અને આનના ફરજદને ગાદીના વારસ ઠરાવ્યાં છે.

ત્રીજો વિલિયમ, ૧૬૮૯—૧૭૦૨.

વિલિયમ અને એરીને સને ૧૬૮૯ ના એપ્રિલ માસની ૧૧મી તારિખે રાજ્યાભિષેક થયો અને એરેન્જનો વિલિયમ પાર્લામેન્ટની સ્વેચ્છાથી ઇંગ્લાન્ડપર અમલ ચલાવનાર રાજ્ય ઠર્યો, પરંતુ તે જાણતો હતો કે એ ગાદીને માટે મારે લડાઈ લડવી પડશે. એકમા લૂઈ જેમ્સનો મિત્ર હતો એટલુંજ નહિ, પરંતુ વિલિયમને દેશાન્તરમાં ફ્રાન્સની સામે લડવાની સવડ મળે નહિ તેટલા માટે તે તેને ઇંગ્લાન્ડમાંજ હેરાન કરવાને ઘણું આવડતું હતું. આપર્લેન્ડમાં જવા સારું તેણે જેમ્સને નાણું અને લશ્કરી અમલદાર ધીર્યો.

આપર્લેન્ડમાં જેમ્સને વધાવી લીધો. ત્યાં ટીર્કેનેલ નામનો કાયલિક સુખો ઇંગ્લાન્ડ ફરી વારકું છતી લેવા માટે જેમ્સને વીસ હજાર લશ્કરની મદદ આપવાને તૈયાર હતો, તેથી માર્ચની ૧૨ મી તારિખે જેમ્સ દરિયા આંખે

કિન્સેલ ગયો, અને લંડનમાં વિલિયમનો રાજ્યાભિષેક થયો તે

પહેલાં એટલે માર્ચની ૨૪ મી તારીખે તો ડબ્લીવ નગરમા લોકો તેને મોટા ઉમળકાથી વધાવી લેતા હતા.

વગી ઈજવાડમા નાના મોટા મર્ચે જાણે વિલિયમનો સ્વીકાર કર્યો નહોતો. પુનઃસ્થાપનાના સમયથી પાદ્રિઓ લોકોને એવો બોધ કરતા હતા કે રાજાનો અમલ 'ઈધરિ હક'ના પ્રતાપથી વ્યસ્ત જાય છે, અને તેને 'બૂગે મ્હોડે આ-ડીન રહેતું' એ પ્રજાની ફગાવ છે. હાલમાતો પ્રજાએ પાતાના રાજાની વિરુદ્ધ બડ કંઈ, અને પાર્લામેન્ટે તેને ઠેકાણે નીજે રાજા પસંદ કરી બેસાડ્યો, તેથી કરીને સમગ્ર સભાસભો તથા સરકારી અમલદારોને નવા રાજા વિલિયમપ્રત્યે વફાદારીના સપથ લેવાનો હુકમ થયો, પરંતુ પેલા

નોન-જુરસે
એટલે અમતિ
રાજાહી ૧૯૮૮,
૧૯૦૫

સાત બિરાથોમાના પાથે, કાન્ટુર્બરીના આર્ચ બિશપે, અને પ્રુકબ પાદ્રિઓએ તથા ખીજ રાજાઓએ એવા કસમ લેવાની ચોખી નાપાડી એ લોકો નોન-જુરસે એટલે વફાદારીની પ્રતિ-

મા નહિ કરનારા તરીકે ઓળખાયા. એમની ખબર આગળ જતા લેવામા આવી, પરંતુ તેઓ સરકારી નોકરીમતિ રહી રાજ્યા જ નહિ. તેનું કારણ એ કે ઉપાસના વખતે વિલિયમ રાજાની પ્રાર્થના વાચવી જોઈએ, તે પણ તેઓ વાચતા નહિ. આ બધા લોકોનો એક એલાયદો પક્ષ થયો અને ૧૮૦૫ માં છેલ્લો નોન-જુરસે બિરાથ મરણ પામ્યો. ત્યાં સુધીના બગબગ સો વરસમાં તેઓ પાતાના બિરાથો પસંદ કરી નીમતા એ નોન-જુરસે લોકો, કાયેનિક

જોકોબાઈટલોકો

પથીઓ, અને જેમ્સના મિનો જેને આ વખતે જેકોબાઈટ કહેતા તે બધા સરકાર વિરુદ્ધ સતત કાવતરા કર્યા કરતા જેકોબાઈટ નામ લાટીન બાયામા જેમ્સ અર્થનો જેકોબસ રાખે છે, તે ઉપરથી પડ્યું છે તેઓ વિલિયમને ગાદી બધાવી પડનાર ગણતા, અને રિવાજપ્રમાણે રાજાનું નામ દેઈ

સ્વસ્થિ કે આરોગ્ય વાચન કરવી વખતે મદ્યપાન કરવાની તેમને જરૂર પડતી, તેવારે તેઓ પોતાની આગળ પાણીનો એક પ્યાલો ગળતા, તેથી એવું સમજાવું કે સમુદ્રપાર ગમેલા રાજાની (જેમ્સ રાજાની) તદુરસ્તી અર્થે તેઓ મદ્યપાન કરતા.

સ્કોટનાન્ડમાં ફિટ્ઝર યવાનું કારણ કાઈ ઓર હતુ ત્યાં ધણે વખત યયા કાવેનેન્દ્રે ઉપર જુલમ થતો હતો તેમણે એકદમ વિ-

લિખમનો પક્ષ સ્વીકાર્યો એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમણે બહુ નિર્દયપણે પજવીને ઈંગ્લેન્ડ ધર્મસમાજના ઉપદેશકોને હાકી મૂક્યા દેરામાં સ્વસ્થતા ધર્મ એણે સ્કોટ પાલમેન્ડમાં મુખ્ય અધિકાર કા-

વેનેન્દ્રેને હાથ આવ્યો અને સને ૧૬૮૯ના એપ્રિલની ૧૧ મી તારિખે વિલિયમ અને મેરીની રાજ રાણી યવાની દૂધાઈ કરી પરંતુ કલાવર હાઉસનો ગ્રાહામ ઉર્ફ વાઈકોન્ટ ડી એન્ડે જમને જૂનો અનુયાયી હતો, તે થોડા સ્વાર લેઈ ઉત્તર તરફના પહાડી પ્રદેશમાં સટકી ગયો. ત્યાં તેણે પહાડી ડોકોરેને ઈન્વર્નેઝ પર ગણામાં લાક આખેર નામના સરોવરને કાંઠે ભેગા કરી લડવાની તૈયારી કરી એ સખધમાં સરવોહર સ્કોટ નામના કવિએ એક કાવ્યમાં કથન કર્યું છે તેનો ગદ્યમાં ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

કાવેન્દ્રાન સખામાં અમીરોને કલાવર હૈસે આ પ્રમાણે કહ્યું તે રાજાનો મુગટ બાવપર પડે તે આગમત્ય અનેક મુગટના એટલે મુગટધારી પુરોના ચૂરેચૂરા કપા જોઈએ, તે તેથી દોઢ ગિલદાર જે રાજભક્તિને તથા મને ચહાતો હોય, તેણે ગ્રીવા ડીની ટોપની પાછળ પાછળ આવવું—

* સ્કોટ સભાની મહા	વિર જે માદાનોરો,
તેઓ સફની પ્રતિ	વધો કાવેન્દ્રાન = ૮૮
રાજ તણે શિરતાજ	૫૬ ન ૫૬૪ ૭૬,
અવર તાલના ચૂરા	થવાન્ડાએ ૨૩૦
ર જલકાત જે મને	અન મેન્ડ્રાન્ડો
મુન્દે ડી તણ	કાવેનો ૫૬૪ ૮૮.

એ ઝગડો લાખી મુદત આલ્યો નહિ ડડીની સામે લશ્કર લેઈને ઉચ્ચ માફે મરઘરને મોકલ્યો હતો, અને કિલિકાન્ડીના ઘાઠમા હાઈલાન્ડરેની એટલે પહાડી લેખિની ફાજના સપૂર્ણ વિજય થયો તથાપિ ડડી રણુમા માર્યો ગયો, એટલે પહાડી લેખિ પાછા હમી ગયા તેમને નીચ પ્રેરણ પર ચઢી આનતા ખાજનાને કિલના કોઠ ખવાળ્યા બે વરસ કેડે ઘણી નામિશી લગાડે એવો બનાવ બન્યો સને ૧૯૮૨ના જાનેવારીની ૧લી તારીખ પહેલા હાજર થઈ વફાદાર-

કિલિકાન્ડીની
લડાઈ
તા ૨૭મી જુનાઈ,
સને ૧૯૮૮

રીના કસમ લેવાને હાઈલાન્ડના સમજા નાયકોને વિલિયમ બેલાલ્યા હતા ૩૧મી ડીસેમ્બર લ-ગીમા ગ્લેન્ડો ખીંડના માકડોને હડ સિવાય બધા નાયકો આવીને કસમ ખાઈ ગયા માકડોને હડ

લેખિના નાયકનું નામ આન માકડોને હડ હતું તે છેવટની ધડી મુરી બેરી રહ્યો ત્યારપછી છેક છેલ્લે દહોડે ડરાવેલી જગાએ ન જતા કોઈ બલતે ડેકાલું ગયો તે વેળા સ્ટેરનો આસર એ નામનો અધિકારી જોન ડાવરિપલ કરીને હતો, તેને સફાટ-લાન્ડને ૧૪૨ ડરાવેનો હતો ગજના હુકમનું અપમાન કરવાથી કેવી હાની યાચકે, તે જતાવી આપવાને તે ઘણું આવુર હતો કમનસીબના જોગે ગ્લાન્ડોની ખીંડના રહેવાથી

ખાજકોની ક
તા ૧૯૮૨

એનો જડમૂળથી નારા કરનાનો હુકમ તેણે વિ-લિયમ કનેથી મેળવ્યો ત્યારકેડે આગેલના કા-

અખિલ લેખિની એક પલટણુ તેણે પહાડી મૂલકમા મોકલી એ કામખેલ લેખિ માકડોને હડોના પરપરાના રાત્રુ હતા આ પનટણુના સિપાઈએ માકડોને હડ લેખિના ઘરમા કેટલાક દહાડા સમકારો રહ્યા, પરંતુ એક દહોડો સવારમા વહેલા ઉઠીને તેમણે માકડોને હડની લગબગ આખી ટ્રેજીને ઠાર મારી. આ કતલ દગાથી દુટપણુ કરવામા આવી, અને જો લોકે એ મખ રી પ્રપચ લડાવ્યો હતો તેમને વધારે મખત સજા વિલિયમ કરી નહિ, તેમણે તેને ઘણું દોષ દેવામા આવ્યો છે.

દરમ્યાનમાં આયર્લાન્ડ ખાતે બે પક્ષની મહિમાહેની લડાઈ ચાલતી હતી. એક પક્ષ પર આયર્લાન્ડના દેશીઓ અને કાયલિક

આયર્લાન્ડમાં
મજબૂતિ
૧૯૮૬

લોકો હતા, અને બીજા પક્ષમાં ત્યાંના પ્રોટેસ્ટન્ટ મંસ્થાનીઓ હતા જેમ્સ આયર્લાન્ડ ગયા હતા તેમાં તેની મતલબ ઇંગ્લાન્ડ કરીને જીતી લેવાની હતી, પરંતુ આયર્લાન્ડના લોકો તો એવું સમજતા

હતા કે હમારા કાયલિક ધર્મનું સરક્ષણ કરવાને તથા અમારી જમીન પાછી કાઢી આપવાને તે અને આવ્યા છે. દક્ષિણ બાગના સધળા પ્રોટેસ્ટન્ટોના હથિયાર ખૂંચવી લેઈને ટીકોને લે લડાઈના આરંભ કર્યો, તથા સંકેતે પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો કંતલ યવાની પીકના માર્ગે દરિયા એનાંબરી ઇંગ્લાન્ડ ગયા. આયર્લાન્ડના દક્ષિણ બાગ કરતાં ઉત્તર બાગમાં સંસ્થાનવાશીઓની વસ્તી વધારે હતી. તે લોકો લાકઅર્નવર નામના સરોવરને કાઠે આવેલા એનિસ્કીલેન ગામ આગળ અને લાક ફોયલ સરોવરના માયા પરના લંડનડેરી નગરમાં પોતાનો ખચાવ કરવાને ભેગા થયા. સને ૧૯૮૬ ના એપ્રિલ માસમાં લંડનડેરી શહેર આગળ જેમ્સ આવી પહોંચ્યા, તેની પહેલાં ‘ડેરીના વાણાતર છાકરાઓ’ શહેરના ઘરવાળા બધ કરી ઘીધા હતા, અને ત્રીસ હજાર પ્રોટેસ્ટન્ટો આગ્રયને માટે ત્યાં જઈ બસ્યા હતા.

એ વાત ખરી છે કે ત્યાંના હાકેમ લન્ડીએ જેમ્સને કહેવડાવું કે હમે રારણુ યઈએ છીએ. પરંતુ નગરજનો અને સિપાઈઓ તેની ઉપર ધણા ક્રોધે બસ્યા તેથી તેને જીવ લેઈને શહેરમાંથી નાશી જવું પડ્યું, અને વોકર નામે એક પાદ્રિની તથા મેજર બેકર નામના કોઈએક લશ્કરી અમલદારની સરદારી નીચે લોકોએ વિલિયમની તરફથી શહેરનો ટકાવ કર્યો, ત્યારથી એરેન્જમેન્ટ (એટલે એરેન્જ પક્ષના લોક) રાખેલી ઉત્પત્તિ

લંડનડેરી નગરનો ઘેરા, તા. ૨
જ એપ્રિલ, સને
૧૯૮૮

યદિ છે. એ સમયે આયર્લાન્ડની ઉત્તરના પ્રોટેસ્ટન્ટોને માટે સામાન્ય રીતે અવાપિ વપરાય છે. ત્યાર ક્રેડે તે સહેરપર ૧૦૫ દહાડાનો લાખો કજકારી ઘેરે ચાલ્યો. અગ્રિય માસની ૨૦ મી તારિખે આયરિશ સેનાએ સહેરના નાકા બંધ કર્યાં અને નગરમાં આરાક દાખલ થાય નહિ તે આતર ફોલ્લ નધીના મુખ આગળ બજતણના લોકડાનો આરખાર બંધ બાંધ્યો. સહેરનો ઘેરે ઉઠાવવાને બિલિયમે ઇચ્છેલા કાફલો જૂનની ૧૫ મી તારીખે મોકલ્યો. પરંતુ નૌકા સરદાર કર્નલ કુર્કે બંધ ફેડી અદર જવાની હામ ચલાવી નહિ જૂખ, રોગ, અને માતને લીધે માટે જરૂરિયા સેંકડો અબામિયા લોકોનો ઘાણુ નીકળતો હતો. યોડાતું માસ પણ મળતું બંધ થયું હતું, તથા સાતબ પ્રમાણુ વેહેંચવાનો આરાક પણ છેક ખૂટી ગયા જ્યો હતો. તથાપિ બહાદૂર નગરજનો 'સરણુ થવું નહિ, સરણુ થવું નહિ,' એ પ્રમાણુના પોકાર બધુ કર્યાં જતા.

છેવટ કોશિયા કરી ઘેરે ઉઠાવવા બાબત કુર્કની ઉપર ઇંગ્લાન્ડથી રાખત તાકીદ આવી. સહેરનો છુટકારો કરવાને તૈયાર થયેલા લોકો પૈકી ધર્મિનિય અને ડબ્લાસ નામના એ બહાદૂર નાવિકે પોતાના આરાક બરેલા વહાણે હકારી બઈ જવાનું માથે લીધું. ધર્મિનિય લન્ડનડેરીનો અને ડબ્લાસ સ્કાટ્લાન્ડનો વતની હતા. જુલાઈની ૩૦ મી તારિખે સાજના તેમણે એ વહાણને લગોબગ રાખી બંધ ઉપર સીધા હકાર્યાં. એકે ઘસારે બંધ કકડી પડ્યો.

લડનડેરીનો
ઘેરે ઉઠાવ્યો તા
૧ લી આગસ્ટ,
સને ૧૬૮૮.

અને માર્ગ ખુલ્લો થયો તેજ સણુ ધર્મિનિય દુશ્મનની યોજી વાગવાથી ઘર માર્યો ગયો. પરંતુ તે ફાગટ મુખ્યો નહોતો. તેના મરણુ પછી એક કલાકે આરાકબરેલા એ વહાણુ જૂખે મરતા લોકોને આવી મળ્યા, જે ત્રણ દહાડા ક્રેડે એટલે ૧ લી આગ-

સને દિને આયરિશ ફોજ પાછી હકી ગઈ, એટલે લડનડેરીનો ઘેરે પૂરો થયો તેજ દિવસે એનિસ્કીલેનની પોડારામાં ન્યૂટ.

બટલર નામે ગ્રામ આગળ કર્નાલ વુલ્ફસીએ ખીલ એક આ-
યરિશ ફોજને વિખેરી નાંખી આયર્લેન્ડનો ઉત્તર પ્રદેશ જેમ્સના
સિપાઈના મારમાંથી છોડાવ્યા.

તથાપિ ડબ્લિન નગરમાં જેમ્સ રાજાનો અમલ ચાલતો હતો.
તેની કને નાણાની છત નહોતી તેથી તેણે પીતળના શિલિંગ ને સાવ-
રન સિકા પાડ્યા, અને લોકોને વચન દીધું કે ઇંગ્લાન્ડની ગાદી
મને પાછી મળશે ત્યારે આ પિત્તળનાં નાણા બદલ હું તમને ખર્ચ
નાણું પરખાવીશ. એના નામથી આયર્લેન્ડની રાજમબાએ
વિલિયમના પક્ષના આયરિશ લોકોની વિરુદ્ધ સખ્ત ધારા કર્યા, અને
આયર્લેન્ડમાં વસતા ઘણા ખર્ચા ઇંગ્લેન્ડની માલમિલકત આ-

લસા કરી. પણ આ કાયદાથી કાંઈ પ્રયોજન સધ્યું
નહિ. કેમકે વિલિયમનો જર્મન સેનાપતિ નામે
માર્શલ સ્કોટ્ટર્ગ ફોજ લઈ આયર્લેન્ડમાં આ-
વી ચૂક્યો હતો, અને શિયાળાને લીધે એમને
એમ પડી રહ્યાં છતાં તેણે પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોનો ધણો બચાવ કર્યો હતો.

૧૬૮૯ ની સાલના બાકી રહેલા ભાગમાં વિલિયમના અમલ
નીએ ઇંગ્લાન્ડ ઠરીઠમ પડવા માંડ્યું હતું. તેણે હોરિયાર પ્રધાન પ-
સંદ કરી નીમ્યા, તેમના એકતેના જૂનો મિત્ર સોર્ડ ડેન્ખી હતો, તેણે
વિલિયમની રાદી રાજકુવરી મેરી વેરે કરાવી હતી (૩૩૮ પાનું
જુઓ,); ખીજે સોર્ડ હાલિકાકસ કરીને હતો, તે ઊંઘ અને ટો-
રી પક્ષનું બળાબળ સમાન કરી રાખતો. પાર્લમેન્ટે પ્રધાન ઉપયોગી
ધારા પસાર કર્યા. ધર્મ સ્વાતંત્ર્યના કાયદાથી અપ્રતિમાગ્રાહી લોકોને
પોતાના દેવળમાં ઉપાસના કરવાની રજા થઈ. પરંતુ કાયેલિકોને તેથી

રજા થઈ નહિ, તેનું કારણ કે હજી લોકોને તેમનો
ધણો ડર લાગતો. પાર્લમેન્ટે રાજને ૧૨,૦૦,૦૦૦
પાઉન્ડની ઉપજ ઉધરાવવાની સંમતિ દીધી, પરંતુ
હાલ પ્રથમ તે રકમમાંથી થોડી રકમ કામ-સાએ પોતાના હાથ પર

ધર્મસ્વાતંત્ર્ય-
નો કાયદો, સને
૧૬૮૯

રાખી. તેમણે એ ઉપજામાંથી દરજ્જાએ ૩૦,૦૦૦ પૌન્ડ વિલિયમ અને મેરીને જીવતા સુધી આપ્યા, અને છ લાખ પૌન્ડની જકાત ચાર વરસ સુધી આપવાનું મંજૂર કર્યું. એ સમયથી આજ પર્યંત દેરાના સરકારી ખર્ચ માટે પાર્લમેન્ટ પ્રતિવર્ષ નાણા મંજૂર કરે છે, તેથી કંઈ નહિ તો વરસમાં એક વાર પણ પાર્લમેન્ટ બેળી થવી જોઈએ, એમ અવશ્યનું જ થઈ રહ્યું.

પાર્લમેન્ટ ૧૨-
૧૨ સેનાના મંજૂર
૨ ૩૨૭

ત્રીજા ધારાથી લશ્કર પાર્લમેન્ટની સત્તા હેઠે આવી ગયું. એવું બન્યું કે સ્કોટલેન્ડ સિપાઈની એક પલટણે બળવો કર્યો, પણ મ્યામિ લશ્કર રાખવાનું કાયદાથી મંજૂર થયેલું નહતું, તેથી સાધારણ માણસની માફક જ બળવાખોર સિપાઈઓની તપાસ કરી રાકાતી આ સમિતી ઇંગ્લેન્ડ લોકોને એકદમ ભારે કુદરે આવા સકંટના વખતમાં લશ્કરનો સારો ખર્ચાખર્ચ કરવાની જરૂર છે. તે ઉપરથી પાર્લમેન્ટે મ્યુટિની આક્રંત એટલે બડો કાયદો પસાર કરાવી લશ્કરી કોર્ટમાં ગુનેહગાર સિપાઈની તપાસ ચલાવવાનો અધિકાર ફાળના અમલદારોને છ માસને માટે આપ્યો. છ મહિનાની મુદત પુરી થઈ કે એ કાયદો નવેસરથી મંજૂર થયો, અને પ્રતિ વર્ષે તેને ફરી ફરીને બહાલ કરવાનો વહિવટ પડ્યો. એ કાયદાની રૂઢિએ કેટલાક સિપાઈઓ રાખવાની અને તેમની પર હકૂમત બજાવવાની પરવાનગી મળતી ગઈ. સને ૧૮૭૬ માં એ કાયદો ગદ કરી તેને ટોકાણે 'લશ્કરના સુશિક્ષણ અને નિયંત્રણ સંબંધી બિલ' એ નામનો ધારો થયો. એ ધારાને પણ દર વરસે તાજે કરવો પડે છે. તેથી એનો નિયમ થયો કે પાર્લમેન્ટ મેળવ્યા વિના ગવર્નર્સ કાયદેસર નાણું મેળવી શકે નહિ, કિંવા લશ્કર રાખી શકે નહિ, અને એ નિયમને લીધે જ જેમ્સ બેવાના જૂલમથી રાજ્યનું રક્ષણ થાય છે.

લૂઈ દમ આવીને જેમ્સને કુમડ દેતો હતો, તેથી સ્થાયી લશ્કર

રાખવાની જરૂર પડે પરી હતીજ અને ૧૯૮૦ ના આગમમાં તેણે
પુષ્કળ ક્રેન્ચ સિપાઈ આપવાંડ મોકલ્યા. તેથી વિલિયમને પોતાને
મોટું સૈન્ય લેઈ જઈ આપણાંડની જમિન પર જ જેમ્સની સાથે
લડાઈ જોડવાની જરૂર જણાઈ જતી હતી ૧૪ મી તારિખે તે બેલ્ક-

બોઈનનો જ
શ્રામ તા ૧ થી
જુલાઈ ૧૯૪૦.

ફાર્ટ નગરમાં આવ્યો, અને જૂનાઈની ૧ થી ન
દિને બેઉ રાજની વચ્ચે બોઈન નદીને કાંઠે પ્ર-
ખ્યાત યુદ્ધ થયું રાત્રીની તોપનો રાખત માર ખાતા
ખાતા ઈંગ્લિશ સિપાઈઓએ નદી પાર ઉતરી તેમના

લશ્કરની હાર તોડી (અગર જો તેમનો સેનાપતિ રફોનબર્ગ તો
લડાઈના આરંભમાં માર્યો ગયો હતો), અને વિલિયમ લડાઈની
રાત્રી આતમાં જખમી થયો હતો, તેણે પોતાના લશ્કરની ડાબી બાજુ
પરની ટૂંકડીઓ ચલાવી ધસારો કર્યો, અંતે તેની જીતનો ડોકો
વાગ્યો અંધા ઉતરું, જેમ્સ ગળ આપેથી યુદ્ધ નિહાળતો હતો, તે પો-
તાની આપરિશ ફ્રાન્સનો પરાજય જોઈ પચાવન કરીને ડહબીન નગર
રમાગયો, અને પછી કિન્સેન ખદરેથી વહાણ પર ચડી બેરી ફ્રાન્સ
પહોંચ્યો પોતાના રાજનુ આયલાપણુ જોઈ આપરિશ લોકોને ધણી
લાજ આવી, તે ઉપરથી અંક આપરિશ અમ નદારે ડહુ કે 'રાજ
અદલ ખદ ન કરે તો હમે તમારી જોડે ફરી પાછા લડાઈ જોડીશું'.

અને તેઓએ બેરાક અંક વરસ ઉપરાંત લડાઈ ચલાવીજ
આખરે ૧૯૮૧ ના જૂનાઈનો ૩૧ મી તારિખે ડચ સેનાપતિ ગિ-
ન્કેલે આગ્રામ આગળ ક્રેન્ચ સરદારોની આગેવાની નીચે આપ
રિશ ફ્રાન્સ હતી તેને પરાજય પમાડી બળવાખોરોના તાબામાં
છેલ્લો નિમરિકનો કિલ્લો રહ્યો હતો, તે ગિન્કેલ સમુદાયે ૩ જી
અક્ટોબરે સર ડ્યો અંકિસ્યાનો ટકાવ પાર્ટિક સાંસક્રિફડ નામના

સિમરિકન ત
હનામુ, ૧૯૮૨

કોઈ બહાદુર આપરિશે કર્યો હતો ત્યાર કડે સિ-
મરિક આગળ અંક તહનામુ થયું તેથી કાયેનિ
દોને ધર્મની છૂટ આપવાનું વચન કરવામાં આવ્યું,

અને જે લોકોની મરજી હોય તેમને સાર્સક્રિહડની સઘાયે ફ્રાન્સ જવાની રજા થઈ એથી કરીને શુભારે ૧૪,૦૦૦ આયર્લિશ સિપાઈઓ ફ્રાન્સ ગયા, તેથી સે વરસ સુધી આયર્લેન્ડમાં બિલકુલ મારામાર થઈ નહિ. પરંતુ ત્યાં હમણાં પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોના હાથમાં સત્તા આવી હતી, તેમણે પોતાની સત્તાના ગેર ઉપયોગ કર્યો. લિમરિકના તહનામાંમાં કહેલી પ્રતિજ્ઞા તેઓએ પાળી નહિ, અને આજે રાષ્ટ્રીના વખતમાં શિક્ષા કરાવવાના ધાતડી કાયદા રચાયા, તેથી કાયલિકોના દિલમાં હાડ વેરની હોળી સદા સળપાળ કરીવી.

લિમરિકનો કિલ્લો લેવાયો તે આગમચ વિલિયમ ઇંગ્લેન્ડ પાછો કર્યો, તે વાતને એક વરસથી વધારે મુદત થઈ હતી. ફ્રાન્સ સાથે યુદ્ધ કરવા કાળે તેને ઇંગ્લેન્ડ પાછું આવવું પડ્યું હતું. સને

૧૬૯૦ માં જર્મની, સ્પેન, હોલાન્ડ, પ્રાડન-મહાન ઐરિશ, ઈર્લેન્ડ અને સેવોય એ બધાં રાજ્યોએ લૂઈસી ૧૬૯૦

વિરુદ્ધ એક 'મહાન ઐરિશ' કર્યો હતો, પરંતુ તે એકચ કરનારા ધણા મોજા પડી ગયા હતા, અને ફ્રેન્ચ સેના ધણી બળવાન હતી તેથી એ ગ્રંથડામાં ધણી મુદત સુધી લૂઈસી ફાવી ગયો. સને ૧૬૯૦ ના જૂનની ૩૦ મીને રોજ એટલે યોઈનના યુદ્ધને આગલે દહોડે ફ્રેન્ચ નૌકાસૈન્યે ઇંગ્લિશ આડીમાં બીચીહોડ આગળ વલદા તથા ઇર્લેન્ડના સમુક્ત નૌકાસૈન્ય પર હલો કર્યો. આ સમે ઇર્લેન્ડ નૌકાધિપતિ હર્બર્ટ(નેને હાલ 'લાડ ટોરીગન'ના

ઈલક્રમ મળ્યો હતો તે) વલંદાનો દેવ કરતો હોઈ તેમને મદદ દેતો નહિ, તેથી ફ્રેન્ચ લોકોના સપૂર્ણ જય થયો. તેમણે આડીમાં વહાણ હકારી કિનારા પર ઉતરી દિન્મોય નામનું એક નાનું સરખુ ગામડું લગાડી મુક્યું ફ્રેન્ચ નૌકામરદાર ડી ટ્રુવેલ એવી આશા રાખતો હતો કે ઇંગ્લેન્ડના જોકો બાઈલોકો વિલિયમની સામે ઉઠશે. પરંતુ પોતાના દેશના કિનારા પર ફ્રેન્ચને આવેલા જોઈનેજ બવા

બીચીહોડકુ
જ. તા ૩૦ જૂન
સને ૧૬૯૦.

ઈંગ્લેન્ડ લોકો એક દિલ યધ વિલિયમના પક્ષ પર રહ્યા, અને વિલિયમ આયર્લેન્ડથી પાછો વળ્યા ત્યારે કૃલાન્ડસમાં લૂઈની સામા લડવા સાર તેને માણસો અને નાણાંની મદદ આપવાને તેઓ રાજી તેમજ આવુર હતા. સને ૧૬૯૨ ના આરંભમાં રાણી મેરીને પોતાનો સધળો રાજકારનાર સોંપી તે દરિયા પાર કરી નેધર્લેન્ડ દેરા ગયા.

તે ગયા એટલે તુરતજ જેકોબાઈટ લોકો તેની વિરુદ્ધ કાવતરાં કરવા લાગ્યા. જે સ્સનો જૂલમ બંધ પાડવાના કામમાં વિલિયમ

ઈંગ્લેન્ડને ઉપયોગી માલમ પડ્યો. તથાપિ અહિં વિલિયમ લો- જોતાં તે તેમને ગમતો નહોતો, કારણકે તે યોડા કાને અગ્રિય થા- બોલો, કડક મિજાજ, અને અતડો હતો. તેની થોડે.

મા પહેલા ચાલ્સની ઘીકરી હતી ખરી, પણ તે જાતે તો વહેંદો હતો. એ ઉપરાંત, તે ઈંગ્લાન્ડનો રાજકારનાર સારી રીતે સલાવતો, તથાપિ તેનું મન પરરાખ્યો જોડે વિગ્રહમાં પોરવાયેલું રહેતું, અને ઈંગ્લેન્ડ લોકોને હોલાન્ડના ખચાવ અર્થે સિપાઈઓનો ખરચ કર્યો પડતો, તે વાત રુચવી નહતી. રાણી મેરી પણ પહેલવહેલાં લોકોને અકારી થઈ પડી, કારણકે તેણે પોતાના બાપની ગાદી લીધી, તે માટે સધળા તેને દોષ દેતા, પરંતુ તે બહુ નરમ ને ખિનસ્વાર્થી હતી, તેથી પર્યન્તે ઘણી યોગદાય થઈ પડી.

દરમ્યાનમાં કૃલાન્ડસમાં મોન્સ ગામ આગળ લૂઈએ વિ- લિયમ પર જીત મેળવી હતી, તેથી ઉસ્કેરાઈને જેકોબાઈટ લો- કોએ હમણાં જે સ્સ રાજને બોલાવવાને ટોચી પક્ષનાં કેટલાક માણસોને સમજાવ્યાં. આ લોકો પૈકી લાર્ડ ચાચિલ કરીને એક

જેકોબાઈટ લો- કોનાં કાવતરાં.

ઉમરાવ હતો. તે હમણાં માર્લબરોનો ચર્લ યયો હતો. લાર્ડ ટોરિંગ્ટનની જગ્યાએ લાર્ડ એડ્વર્ડ રસેલ ઉપરી નૈઝાધિપતિ નીમાયો હતો, તેની મરજી

પણ અંગ્રિજને મળી જવાની થઈ હતી પરંતુ રસેવ સામી
આથ બીડો નહિ એવી ઉનેદ ધરી, દેન્ય કાફો ઈંગ્રેજ
ખાડીમા આવ્યો, એટલે તે ઈંગ્રેજ નાવિકનો પિતો ઉકળી ગયો
તેણે એક જણને કહ્યું કે 'એમ તો તું કદી ધારતોજ નહિ કે હું મારા
પિતાના ઘરિયાપર ફેંચોને ફોદ પામવા દધરા'

લાહોગનો સ
ગામ માટે એ
૧૯૮૨

તેણે લાહોગની જુરિર આગળ પ્રતારી જય મે
જવી ફેંચોના પદર વહાણુ ખાળી મૂક્યા રાણી

મેરીએ લલા લગડા આરવાને રહેવાને અર્થ
શ્રીનીચનો મહેલ ધરિપતાલને માટે આપવાનો નિશ્ચય કર્યો, તે આ
લડાઈ ધરિલા પછી ધવાયલા ગરીબ ખલાસીએ ઈંગ્લાન્ડમા
આવ્યા ત્યારેજ કર્યાહતો એ રાણીના મરણુ કેડે તેની યાજના વિલિ-
યમે પાર પાડી સને ૧૮૯૫ મા તેમને પેન્સન આપવાનું દુરસ્ત લાગ્યું,
ત્યાં મુવી આરવાએ શ્રીનીચની ધરિપતાલમા રહેતા હતા એ
મકાનમા હાલ 'રાજકીય અરમારની ખાસાજા' બેસે છે

એ પ્રમાણે ફ્રાન્સના હુમલાથી ઇંગ્લાન્ડ વિલિયમને વધારે ને
વધારે નજગતુ ગયું અને ૧૯૮૨ થી તે ૧૯૯૭ મુધી તે વરસો વરસ
પરદેશ કુદે ચઢતો અને પાર્લામેન્ટને ખાલી પડી કે એની લલા
ઈએથી ઇંગ્લાન્ડની ગાદી જોખસને અપાવવાના કામમા લઈને
ખલેલ પહોંચે છે, ત્યારે તેણે ધણી મહેનત લઈ એને જોઈતું નાણું
પેદા કરી આપ્યું આ કામ કાઈ સહેલું નહતું, કેમકે હમણા લોકોએ

આપવાનો કર જધા પાલેમેન્ટજ ઠરાવતી માજી
સરકારને માથે સો
કાનુ કરજ ૧૯૮૨

રાજ્યએ જખરદસ્તીથી ઉછીના નાણા કઢાવતા,

તેમ હાલમા થઈ રાકતું નહી સને ૧૯૯૨ મા સર
કારી ખજાનો ખાલી થઈ ગયો હતો, લલાઈના અર્થને માટે નાણાની
જરૂર તો હતીજ, અને ખીજા ચાલસેં સોનીએનું દેવું કરેલું તે તો
હજી બરવાનું ખાડી હતું આ મુશિખતિમા ચાલસેં મોન્ટેગ્યુ
ગમના એક ચતુર તરણુ બિહો સરકારે હ વરમે બ્યાજ આપવું

એવી રાતે પેસાદર લોકો કનેથી દરા લાખ પૌન્ડ કરને લેવા પાર્લ-
મેન્ટનું મન મનાવું આ કરજ અધાપિ ભરી છે, અને તેની રકમ
હાલ વીને સાઠ કરોડ પૌન્ડથીએ વધારે થઈ ગઈ છે. સરકારી કર-
જ છેક કાઢી નાખવામા નહી આવે ત્યા સુધી કરજ કાઢેલી મૂળની
મુડી કદી પાછી અપાતી નથી, પરંતુ તે બદલ લેકોને વરસો વરસ
બહુ નિયમસર બ્યાજ મળ્યા કરે છે, તેથી તેઓ ખુશીથી પોતાના
નાણા આ રીતે રાખી રાખે છે એમ છતા કોઈ પણ રાખસને રોકિ-
લી મુડીના નાણા કરના હોય તો તે એકાદ દનાલની મારફતે પોતા-
ના બ્યાજ લેનાનો હક કોઈ ખીજ માણસોને વેચે છે, અને તેની
કનેથી સો બસો કે નેટના પૌન્ડ તેણે પ્રથમ રાખ્યા હોય તેટલા
લે છે, પરંતુ ત્યાર પછીનું બ્યાજ આ નવો ખરીદદાર ખાય છે.

વિવિધમની કારકીર્દીમા સરકારી કરજ કાઢવાની રીત બહુજ
નવીન હતી સરકારથી એ કરજ ધણુ વધારી રાકાતુ નહિ, તે
ઉપરથી સને ૧૯૬૬ મા પેટરસન નામના કોઈ એક સ્કોએ કરજ
કાઢવાની ખીજ યુક્તિ બતાવી, તે મોન્ટેગુએ અમનમા આણી
તે યુક્તિ આ પ્રમાણે હતી ખીજ સાડા દરા લાખ પૌન્ડ કરજ
કાઢી નેજે સાકુકોરો નાણુ ધીરે તે બધાની એક મડળી સ્થાપી,
તેને સનદ આવી રાખ્યની મોટી રારાણી પેઠો બનાવવી, અને તેનું
નામ 'ઈગ્નાન્ડની પેઠીની વ્યવસ્થાપક કમ્પની' ગખતુ સરકારનું

નાણુ સંબંધી બધું કામકાજ એ પેઠીએ કરવું,
અને તેણે રિલા નાણુ ઉપર બ્યાજ લેવું આપ્ર-
ન્, ૧૯૬૪ માણે ને પેઠી અપાર્જિત ધણી ફોર્મલ નીવડી

છે. સરકાર તરફનું નાણુ સંબંધી સમગ્ર કામકાજ તેની મારફતે થાય
છે. સિકા પાડના લગી સોના રૂપાની લગડીઓ તે ભરી રાખે છે.
સરકારી કરજનું બ્યાજ તે આપે છે, અને પાર્લમેન્ટને ખપ હોય
ત્યારે નાણુ ધીરે છે આ ઈગ્નાન્ડની પેઠીની નોકરીમા હાલ
૧૧૦૦ કારકુનો છે, અને પગાર તથા પેન્સન પેટે દરવરસે નણુ

લાખ પૌન્ડ તે ખરચે છે. દુનિયાપર સધળે ટેકાણે આ પેઢીની તોટા સોનાની કિંમતે પાપાય છે, અને 'ઈંગ્લાન્ડની પેઢી જેવું સાદ જોગ' એવી સાધારણ કહેવત બોલાય છે.

પૈસા ઉછીકા લેવા બાબત આવા અગત્યના ધારા પસાર થયા તે ઉપરથી આપણા લક્ષમાં આવે છે, કે સ્ટ્રુઅર્ટ વરાને પદ્મચક્ર કરી પાર્લમેન્ટના કામદારી નવા રાજ્યને ગાદીપર લાવતાં કોમન્સની સભાએ ટચૂડર જૂપતિઓના સમય પહેલાનો પોતાનો જૂનો અધિકાર પાછો મેળવવાનું મથન કરવા માંડ્યું હતું, અને વિલિયમ્સે એ અધિકાર કોમન્સને હાથ જવા દીધા, તેમાં તેણે હાપણ વાપર્યું. પરંતુ હમણા બિંડગ અને ટોરી પક્ષ વચ્ચે ધણી મોટો અન્તર પડી ગયો હતો, તેથી પાર્લમેન્ટમાં જે પક્ષ વધારે

રાજપક્ષ કે ટોરી હરેતકનો રાજ્ય વહિવટ હાથ ન પાય છે.

બળવાન હોય, તેને રાજ્યના પ્રધાનોનાં કૃત્ય કંઠી માફક નહિ આવતા ત્યારે તેઓ બહુ તોફાને અટાતા. આ મુશ્કેલીમાં સન્ડરલાન્ડના અલ્લે રાજ્યને એક જીકિત બતાવી. એણે કહ્યું કે સરકારનો કારભાર સુદૃઢ કરવાનો માત્ર એકજ રસ્તો છે, તે

એ કે જે પક્ષના સભાસભા વધારે હોય તેનાજ અગ્રણીઓને પ્રધાન પસંદ કરી નીમવા. આ ધોરણે ઈંગ્લાન્ડની સરકારનો કારભાર અણપિ ચાલે છે. પાર્લમેન્ટના સભાસભામાંથી 'મિનેરિટીના' એટલે અર્ધાંથી વધારે બાગના સભાસભાની સમતિ પ્રધાનો મેળવી શકે નહિ તો તેઓ રાજીનામું આપી અધિકાર છોડી દે છે, અને તેમની જગ્યાપર આપણી મહારાણી વિક્ટોરીયા વિરુદ્ધ પક્ષના કેટલાક અગ્રણીઓને બોલાવી નીમે છે. આ લોકોને કદાચ એમ લાગે કે અમારા મતપર ચાલનાર જોઈએ તેટલા સભાસભા નથી ત્યારે તેઓ પાર્લમેન્ટ વિરાજન કરાવે છે, અને નવી પાર્લમેન્ટ પસંદ થઈ આવે છે. આ પ્રમાણે પ્રધાનો પાર્લમેન્ટના અગ્રે-

સર હોઈ લોકોની પસંદગીથી નીમાયલા કારભારી છે, તેમજ ગાદીપતિના નોકરો છે.

વિલિયમની પાર્લિમેન્ટે તેને ધણી હેરાન કરતી. તથાપિ તેમણે ધણા ઉપયોગી ધારા પસાર કર્યાં. નવો ત્રિવર્ષી કાયદો કરી એવું ઠરાવ્યું કે ત્રણ ત્રણ વરસે નવીન પાર્લિમેન્ટ પમદ કરી બાલાવવી જોઈએ સઘળી

ત્રિવર્ષી કાયદો
૧૯૦૪

ચોપડી કે ચોપાનીયાં છાપતા પહેલાં રાજની તરફથી પરવાનો આપનાર અમલદારો તે પસંદ કરવાજ જોઈએ, એ મતલબનો કાયદો ચાલતો હતો તે રદ કરવામાં આવ્યો, અને હવે પછી કોઈપણ રાજ્ય પોતાની નજરમાં આવે તેડું લખાણ સરકારની કે ખાનગી કોઈની નાણેથી કરનાર ન હોય તે છપાવી શકે એની છૂટ થઈ. આ છૂટનું માર્દુ પરિણામ એ થયું કે લડન ગેજેટ નામનું માત્ર એકજ વર્તમાનપત્ર કેટલોક વખત થયાં નીકળતું હતું, તેને બસે ખાનગી પુસ્તક વર્તમાનપત્રો

છાપનાનાર્થે
૨૧૫૯, ૧૯૦૫.

તરતજ પ્રગટ થયા, અને ઈંગ્લાંડમાં સઘળે ઠેકાણેના લોકો માઠમાઠ નગરોમાં જે જે બાબતો

ખબરી અને ચર્ચાવી તે બીજી બાબતો લાગ્યા.

હામસ કોએલે આઠમા હેબિના રાજ્યમાં રાજ્યદ્રોહને લગતો દુષ્ટ ધારો પસાર કરાવ્યો હતો (૨૧૦ મું પાનું જુઓ), તેને હમણાં એક અતિ ઉપયોગી કાયદો કરી રદ કરવામાં આવ્યો, અને અત્યારપછી રાજ્યદ્રોહના આરોપીઓને વકીલ

રાજ્યદ્રોહ સં-
બંધી કાયદો.

મારફતે પોતાનો બચાવ કરવાની અને યુ-હા-પત્રકની નકલ મેળવવાની રજા થઈ. અગાઉ

વૈન, સ્ટ્રાફર્ડ, રસેલ અને સિડની જેવાને પોતાનો બચાવ કરવાની જોગવાઈ કરી આપ્યા વિના યુ-હેમાર ઠરાવી શિક્ષા આપી હતી, તેમ આ કાયદો થયા પછી કોઈને શિક્ષા કરી રાકાય નહિ એમ

હું. વળી સને ૧૭૦૧ માં ન્યાયાધીશોને બાંધ્યા પગાર આપવાનો કાયદો પસાર થયો, તેમાં એમ પણ દરજ્જા હવે કે પાર્લિમેન્ટની એક સભાની મરજી વિના કિંવા અન્યાય કરેલો પૂરવાર થયા. વિના

ન્યાયાધીશોનું
રજતપણું.

ન્યાયાધીશોને નોકરી પરથી દૂર કરી રાકાય નહિ. પૂર્વે કોઈ ન્યાયાધીશો કાયદાનો અર્થ મારી મચર-
ડીને જેમસ રાજ્યની તરફેનમાં ચૂકો દો કર્યો નહિ, તે

મટે રાજ્યએ તેને કારો મૂક્યો હતો. તેમ હવે પછી કોઈપણ ગાદીપતિ કરી શકે નહિ એવું હતું. હાલ તો ન્યાયાધીશો વાજપી ફેસલા આપે છે ત્યાં લગી તેઓને રાજ્ય કે રૈયત કોઈનાએ બંધ નથી.

હજી એથીએ વધારે અગત્યનું એક કામ કરી મોન્ટેગૂએ ખાસ કરીને આપણી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. તે આ અરસા પર

મુખ્ય ખચાનચી થયો હતો. ને તેણે રૂપાના નવા નવા સિક્કા પા-
ડ્યા, ૧૯૪૧ સિક્કા પડ્યા. ખીજા ચાલેસના અમલની

સરખાત સુધી રૂપાનાણું પાડવાની રીત એ હતી, કે કાતરવેડે રૂપાના કડકા કાપી હથોડા વતી તેનાં ડોળ કરી ઉપર છાપ દબાવના. તેથી કરીને હમ લોકો તેમાંથી થાકું થાકું રૂપું કાતરી લેઈને મિકા અથાવતા. એ રીતે સિક્કાનું કદ નાનું થઈ ગયું, અને ઘણું ખર્ચ એક જ બનતું કે કોઈ માનુષ પચાસ રિ-
લિંગ લેઈને બેકમાં જતો તો તેની કિંમત માત્ર પચાસ અર્થ પેન્સ જેટલી તેને માલુમ પડતી. ખીજા ચાલેસના અમલમાં સિક્કા બનાવવાને ઘોડાની ચક્કી કે ઘાણી વપરાવવા લાગી. તેના સિક્કાની કોર કાંગરીવાળી હતી, અથવા કોરની આમપાસ રાખ્દ દબાવેલા હતા, તેથી જો કોરણ કપામલી હોય તો તે જણાઈ જતી. એ સિક્કા 'ચક્કી કે ઘાણીના સિક્કા' એ નામે ઓળખ

ચક્કીના સિક્કા.

ખાયા. પરંતુ જૂનું નાણું હજી વાપરમાં હતું, તેથી લુચ્ચા લોકો સારો સિક્કો ગાળીને ફાન્સ

મોકલી દેતા, અને કાતરેલા મિશ્ર કરતાં વધારે કિંમત આવતી, તેથી તેમને નફો પડતો. આખરે આ પ્રકારની ઠગાઈ ધણી વધી જવાથી મોન્ટેગ્યુ અને લાર્ડ ચાન્સેલર સોમસે તત્વેત્તા લોકની અને સર આર્થર ડાક, ન્યુટનની સાથે વિચાર કરીને પુષ્કળ નવું ચક્રી નાણું પાડ્યું, અને જૂના નાણાનું ચક્રણ બંધ કરવાનું ઠેરવ્યું. ટંકશાળના ઉપરી અધિકારી તરિકે ન્યુટનને નીમ્યો, તેણે નવું નાણું ખર્ચે ને ચોખ્ખું કાઢવાને ધણી મેહનત લીધી. સને ૧૬૯૬માં નવો ફેરફાર થાપલ થયો, તેથી પ્રથમ લોકોને ધણું દુઃખ ને ત્રાસ ઉપજ્યો. પરંતુ પરિણામે દરેક માણસને પોતાનાં નાણાંની પૂરેપૂરી કિંમત મળી, અને એમ કરવાથી સરકારને કાંઈ ખર્ચ લાગી, તે બારીની તપ્તીપર

કરવેરો વચલ કરી પૂરી કીચી. આ બારી વેરો અ-
 બારી વેરો.
 ૧૬૯૬-૧૮૫૧.
 નેક કારણોને લીધે સને ૧૮૫૧ લગી એટલે દોઢસો વરસ મુચી કાયમ ગ્હો, તે દરમ્યાનમાં પુષ્કળ ધરો

ખંધામાં. પરંતુ બારીવેરો બરવો નપડે તે મોટે એ ધરોમા નાની નાની તપ્તીએવાળી ઘોડી ઘોડી બારીએ મૂકેલી જોવામા આને છે.

વિલિયમના ન્યાયી અને ડહાપણ બરેલા અમલનીએ સુશ-
 રાના આવાં ઉપયોગી કામો થતા હતાં, તે દરમ્યાન તેના પર ધણી વિપત્તિ યુજાઈ. સને ૧૬૯૮ માં ચણી મેરી સૈયડ આવવાથી

મગ્ધ પામી, તે તેની દીલગીરીથી વિલિયમ કેટ-
 સણો પ્રેરીલ
 મરણ, ૧૬૯૪
 લોક વખત ચૂરી બેહોરા બની ગયા હતા. એ ઉપરાંત મેરીના મરણનો જોન માધી જેઠો આર્થર

લોકો ઉચ્ચ રાજ્યથી છૂટા થગની કોથીરા ચલાવી રહ્યા હતા. તેઓ વિલિયમને ઉચ્ચ ગબ્બ કહેતા. વિલિયમની સામાતેઓ ખડ કરેતો તેમની મદદે એક મોટી ફેંચ કોજ માકલવાનું લૂઈએ વચન દીધું હતું. સને ૧૬૯૯ ના પ્રારબમાં ચિકાર કરી પાછા કરતાં હાથપટન કોઈ

જવાના રસતાપર એક સાંકડી ગલીમાં વિલિયમ-
 નું ખૂન કરવાનું તરકટ રચાયું હતું પ્રેડરગાર્ટ
 નામનો કોઈ એક કાયેલિક સફ્ટ્વેસ્ટ હતો, તે ધણી ઉચ્ચ વૃત્તિનો હોઈ ખૂન કરવાના કામમાં

વિલિયમનો વધ
 કરવાનું કાવતરું
 સને ૧૬૯૬

સામિલ ન થાય એવો હતો. સારા નસીબે તેણે રાજ્યને ચેતવણી આપી, તેથી તરકટ કરનારા પકડાયા. ને સળ પામ્યા, અને ફેન્ટ લોકો ઈંગ્લાન્ડ પર ચડી આવનાર છે એવું લોકોએ જાણ્યું એટલે તો તેઓ અગાઉની માફક રાજ્ય પ્રત્યે વધારે બાવ રાખતા થયા. આ સમય ઉપર વિલિયમ ધણેજ લોક પ્રિય યર્ષપણો હતો, કારણકે સને ૧૬૯૫ માં તેણે નામૂરના ઘેરામાં મોટી ફતેહ મેળવી હતી, અને ઈંગ્લેન્ડ લોકોને ખાત્રી થવા લાગી હતી કે એને હાથે ફ્રાન્સ જોડેની લડાઈમાં છેવટે જય જ ચરો. એને દાર મારવાની કોશીશ યર્ષ, તેથી તો લોકોની પ્રીતિ એના ઉપર હતી તે કરતાં પણ વધારે યર્ષ. અમીરે અને ફ્રાન્સના એકા મળી એવો લેખ કર્યો કે એને કોઈ મારી નાખે તો તેનું પેર લેવું, અને આજ્ઞને આદીનશીન કરવી. આખા દેશ ખાતે હજારો માણસોએ આ લેખ પર સહી કરી.

બીજા વરસે એટલે સને ૧૬૯૭ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૧ મી તારિખે ફ્રાન્સ સાથેની લડાઈ પટી ગઈ, અને ૧૪ મા ઇર્ષએ હોલાન્ડમાં શિશુક મૂકાને સલાહના કરાર કરી તેપર સહી કરી. એ કરારની રૂઠ્ઠી સને ૧૬૭૮ માં નિર્મિતના તહ પછી તેણે જીતેલા બધા મુલક સ્ટ્રા-

વિલિયમ તહ નામું તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્બર ૧૬૯૭

સબર્ગના કિલ્લા સિવાય છોડી દીધા, વિલિયમને ઈંગ્લાન્ડના રાજ્ય તરિકે કબૂલ રાખ્યો, અને હવે પછી તેના રાજ્યને કોઈપણ જાતનું ખસેલ નહિ કરવાનું વચન દીધું. આઠ વરસ સુધી લડાઈ આપ્યા

પછી છેવટે દેશમાં રાખ્તિ યર્ષ. ૧૬૯૭ ના ડીસેમ્બરની ૨જી તારિખે તહેવાર પાળ્યો, વરઘોડા નીકળ્યા, વાવટા ઉડ્યા, માગલીક તાપણીઓ સળગી, અને દેશની યર્ષતે ઉપરથી લોકોનો આનંદ જણાઈ આવતો. લંડનની મોટી આગ પછી સરકિસ્તોફર રેન, સન્ત પાલનું દેવળ નવેસરથી બાંધતો હતો, ત્યાં વિલિયમ રાજ્ય મોટી ધામડુમ સાથે પધાર્યો, તેજ દિવસે તે પહેલું ફરીને બિશોપમાં લેવાયું.

પરંતુ સલાહ થવા પછી વિલિયમને બારે નાઉમેરી યર્ષ, કારણકે

પાર્લમેન્ટે સૌથી પહેલું કામ એ કર્યું કે તેણે લશ્કરના સિપાઈની સંખ્યા ઘટાડીને એકદમ દસ હજાર પર આણી મૂકી, અને કોન્ટ્રોલ કમીટી નૌકાસૈન્ય પણ તેવીજ રીતે કમી કરીને તેમાં માત્ર ૮૦૦૦ ખલાસીજ રાખ્યા. ખીજે વરસે વિલિયમની વલંદા ટુકડીએ પાછી મોકલી દેવાને અને આયર્લેન્ડમાં વલંદાએને જમીન આપેલી તે લઈ સેવાનો પાર્લમેન્ટે આગ્રહ લીધો. ગાદીપતિ બળવાન હોય, અને તેની પાસે મજબૂત ફાજ હોય તે દેખીને પાર્લમેન્ટના સભાસદો હજી ડરતા હતા. તેઓ કૃતગ્રી થયાછે. એવું વિલિયમને લાગ્યું, ને તેથી તેનું અંતઃકરણ ધણું કમવાયું. તેણે રાજ્યપદ મૂકી દેખીને હોસાંડ પાછા જવાની ધમકી પણ આપી હતી. પરંતુ અંતે તેણે નમનું મૂક્યું ખરૂં. તથાપિ તેમને ગાર્ડ બળવનીને તેણે કહ્યું હતું, કે તમે ઇંગ્લાન્ડને રક્ષણના ખૂસતાં સાધન વિનાનું કરી મૂક્યું છે.

ખરૂં જોતાં લૂઈએ પોતાની ઇચ્છા ખીજે રસ્તે પાર પાડવાની ઉમેદથી સલાહ કરી હતી, એ વાત વિલિયમ સમજતા હતા, પણ પાર્લમેન્ટ એથી અજણી હતી. રથેનના રાજા ખીજે આદર્શ ઉમરે માત્ર પાંત્રીસ વર્ષનો હતો, તથાપિ તે રોગી ને અરાકત હતો, અને

સૌકોઈ જાણતું હતું કે એ વધારે લંબાડા કાઢનાર નથી. તે અપુત્રવાન હતો, અને તેના વિસ્તીર્ણ રાજ્યનો વારસો કોઈ ને મળવાનો હતો. એના રાજ્યમાં રથેન, નેપલ્સ, સિસિલી, મિલાન, સ્પાનિશ નેધર્લેન્ડ્સ અને દક્ષિણ અમેરિકામાંનાં રથેન તાબાનો ફ્રાન્સ મૂલક, એટલા દેશો હતા. તેની પાછળ ગાદીએ બેસનાર ખરેહકદાર કોઈ નહોતો, પરંતુ એની જોડે સગપણ ધરાવનાર તથા રાજકુમારો હતા. જુદા જુદા કારણોને લીધે એ ત્રણે કુમારો સધળા હકદાર હોય એની ગાદીપર આવી રાકે એવા હતા. એ ત્રણનાં નામ નીચે પ્રમાણે - ૧ લો બેવિરિયાના ઇલિઝબેથનો વર્ડિઝ કુમાર જોસેફ; ૨ જો લિઓપોલ્ડ પાદશાહનો સાહબોદો આર્ચ ડયુક આલ્ફ્રેડ; ને ૩ જો

રથેનની ગાદીના
વારસાની ભાજ-
ગડ.

મોદમા લૂંટના પૌત્ર આન્જુનો ડચ્છક ફિલિય. હવે લૂંટ જાણતો
 હો કે મારા પૌત્રને આટલું બધું ઐશ્વર્ય મળે એ વાત યુરોપના
 ખીજા રાજ્યોને મન બાવરો નહિ, તેથી વિલિયમની મદદવડે એ-
 માનો કાઠકિ ટૂંકડો મેળવવાને તે તેની જોડે એકઠો કરવા માગતો હતો.
 આવો એકઠો કરવાથી જો નેધર્લૅન્ડસ લૂંટના હાથમાં જતું બધું
 રહે તોજ એકઠો કરવાને વિલિયમ રાજા હતો, પરંતુ કાયદા પડતા
 કરાર કરવાને સાર તેની પીઠ પાછળ એક બળવાન ફ્રાન્સની
 જરૂર હતી. પાલેમેન્ટે ફ્રાન્સ કમી કરવાથી તેનું મન બહુ
 કચવાયું હતું, તેનું કારણ પણ આજ હતું. તથાપિ તેણે યથારાક્તિ
 પ્રયત્ન કર્યો રૂપેનના રાજા ખીજા ચાલર્સે એક પછી એક એમ બે
 સધિઓ કરી પહેલી સધિની રૂઠ્ઠી તેણે પોતાનું તમામ રાજ્ય બેવે-
 રિયાનાં તરફ રાજપુત્રને અર્પણ કર્યું. એ રાજપુત્રની અદેખાઈ
 કોઈ કરતું નહિ. માઝા બાગ્યે તે સને ૧૬૯૯ ના ફેબ્રુઆરીની ૧ રી
 તારિખે મરી ગયો, તેથી ખીજા મધિ કરી ખીજા ચાલર્સે રૂપેન અને
 નેધર્લૅન્ડસ આર્ચ ડચ્છક ચાલર્સને આપ્યા, અને
 પહેલી ન ખીજા
 વહેંચણીને સધિ બાકીનો મૂલક આન્જુના ડચ્છકને દીધા. આ બ-
 વસ્થા લૂંટને મન બારી નહિ, પરંતુ એમાથી પણ
 નેટલું હિત થાયતેટલું કરી સેવાને તે રાજા હતો. આ ખીજા સંધિજાની
 થઈ હતી એ બાબત રૂપેનના પ્રધાનોને બિલકુલ પુછ્યું ન હતું તેમને
 માલુમ પડ્યું કે હમારી પરવાનગીવિના હમારા મૂલકના વિભાગકરીવા-
 માં આબ્યા છે, ત્યારે તેઓ ધણા કોષે બરાબા, અને ખીજા ચાલર્સને
 સમજાવીને તેની કનેથી બધું રાજ્ય આન્જુના ડચ્છકને મળે, એ મત
 લખતું વસિયતનામું કરાવી લીધું ચાલર્સે રાજા ખીજા સધિ બાદ જ મ-
 હીને મળણ પામ્યો હતો. હવે જોવાનું એ હતું કે લૂંટ પોતે કરાવેલી સંધિને
 વળગી રહેછે કે આ વસિયતનામાને બાજે છે. એ વસિયતનામામાતેને
 માટે પાર વિનાની લાગત્ય હતી. વિલિયમે ફ્રાન્સને
 રજા હી રી હતી તેની તેને અજર હતી, તેથી યુરોપના
 રાજ્ય સાથે જો સધિઓ કરી હતી તે બી તોડીને
 પોતાના પૌત્રને માટે રૂપેનના વારસાતેણે કબ્જા રાખ્યા

આ-જુનો ડચ્છક
 રૂપેનના રાજા થા
 પડે

તેણે કખૂલ રાખ્યો. ત્યાર કોડે તેનો પૌત્ર પાંચમો ફિલિપ રાજા એવું નામ ધારણ કરી સ્થેનનો રાજા થયો.

આ બાબતને ઇંગ્લાંડ જોડે ધણેજ યોડો સંબંધ હતો એવો પ્રથમ ખાસ થાયછે. ઇંગ્લિશ પાર્લમેન્ટની નજરમાં પણ તેમજ આબુ. વિલિયમે વચ્ચે પડી આ સંધિઓ કરાવી તેથી પાર્લમેન્ટ દુબાઈ રહી હતી. પારકા દેશ ખાતર લડવા જવાની સભાસદોની મરજી નહતી. આનનો છેલ્લો હૈયાત છોકરો નામે ગ્લાસ્ટરનો ડયુક હમણાંજ મરી ગયો હતો, તેથી આનની પાછળ કોણે રાખ્ય કરવું એ વાતનો નિર્ણય કરવાની તરખી વધારે કાળજી કરતા. વારસાનો કાયદો કરી તેમણે એવો ઠરાવ કર્યો કે આનના મરણકોડે ઇંગ્લાંડનું તખ્તહાનોવરના ઇલેક્ટરની ધણીઆણી સાક્ષાયા અને તેનાં છોકરાંને મળે, કેમકે એ સાક્ષાયા પહેલા જેમ્સની પૌત્રી હતી, અને ઇંગ્લિશ રાજકુટુંબમાંની

વારસાનો કાયદો, ૧૭૦૧.

હોઈતેજ એકલી પ્રોટેસ્ટન્ટ માર્ગમાં હતી (૪૦૪ મું પાનું જુઓ). આ જ કાયદાને આધારે આપણી વિદ્યમાન મહારાણી ઇંગ્લાંડની ગાદી ભોગવે છે.

પરંતુ પાર્લમેન્ટને તુરતજ માલુમ પડ્યું કે દૂરનું સંકટ ટાળવાની તજવીજ કરતાં મોં આગળનું રહી ગયું છે. છેલ્લા વિગ્રહનો તમામ હોંશ ફેંચ્યે લેકોને નેધલાંડસ પ્રાંતની બહાર રાખવાનો હતો. હમણાં લૂધએ પોતાના પૌત્ર પાંચમો ફિલિપના નામથી ત્યાંના

કિલ્લામાં ફેંચ્યે લશ્કરની ટૂંકડીઓ ગોઠવી દીધી, અને વિલિયમે સ્થેનના રાજા તરિકે ફિલિપનો સ્વીકાર કર્યો, ત્યાંલગી વલંદાની ટૂંકડીઓને કેદમાં પણ પૂરી રાખી. આટલું બધું થયાં છતાં પણ

પાર્લમેન્ટ લડાઈ જોડવાને નારાજ હતી. તથાપિ તેણે લૂધને નેધલાંડસમાંથી હાંકી કાઢવાને ઇંગ્લાંડ, હોલાંડ, અને રાજ-

લૂધ નેધલાંડસના કિલ્લાઓ હસ્તગત કરી લેછે

ધિરાજ સિમ્હોપોહડ વચ્ચે 'ત્રિરાજ્ય એક્ટો' કરવાની વિલિ-

નિરાજ્યસધિ

થમને રાજાનીવી છેવટ સને ૧૭૦૨ ના સપ્ટેમ્બરમાં
એક દહોડા સવાગમાં પાર્લમેન્ટને ખબર મળી કે

આપણા દેરાનિકાલ થયેલા ખીજે જેમ્સ રાજા ફ્રાન્સ ખાતે
મરણ પામ્યો, અને ચૌદમા લૂઈએ તેના પુત્રને ૩ જા જેમ્સના
નામથી ઇંગ્લાન્ડના રાજા ઘખલ મંજૂર રાખ્યા છે, ત્યારે તો

મિટ્ટેન્ડરને એ.
હોલેટ્ટાની રાજકુ-
તને લૂઈ રાજા ત
રિકે કુખુવ રાખે
ઉ.માહેસાદેખ-
ર, ૧૭૦૧

આખી પ્રજાને એકાએક બાસી ઉઠ્યું કે લૂઈનું
આખલ્ય આમ જોરાપર રહે તેમાં જોખમ છે.

ઇંગ્લાન્ડનો રાજા કોને કરવો, ને કોને નહિ કરવો,
તે બાબત લૂઈ હુકમ કરમાવે એ વાત લોકો

સહન કરી રાખ્યા નહિ, ને લડાઈલડાઈ પોકારી
રહ્યા. વિલિયમે ટોરી પાર્લમેન્ટ હતી તેને વિસર્જન કરી, અને
ખીજ પસંદ કરી મંગાવી. રાજમામલો ઠામ પાડવાનું ફ્રેન્ચ રા-
જાએ આગ્રહ પૂર્વક કહાવ્યું, ત્યારે આ નવી સભાએ તેની સાથે
લડાઈ કરવાને એકદમ વિનિયમને નાણાં આપ્યાં, અને
નવી ફ્રેન્ચ રાખવાની મંજૂરી લીધી.

પરંતુ વિલિયમનું રાગીર ધણો વખત થયાં કચળી ગયું હતું, ને
હાલ તે એટલા બધા ખીમાર હતો કે નવી ફ્રેન્ચની સરકારી લેવાનું
તેનાથી બંધુ નહિ. લોર્ડ આર્ચબને હમણાં માર્લબરોના અલંનો
ધલકામ મળ્યો હતો. તે યુદ્ધખામાં બહુ નિપુણ હતો, તે જોઈને
વિલિયમે તેને મુખ્ય સેનાપતિ બનાવ્યો. લડાઈ જાહેર થતાં પહેલાં

તો વિલિયમના અમલનો અન્ત આવ્યો. સને

વિલિયમનું મૃત્યુ. ૧૭૦૨ ના ફેબ્રુઆરીની ૨૦ મી તારિખે તે ઘોડાપ-
તા ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી
સને ૧૭૦૨.

રથી પડ્યો, ને તેની ડોકનું હાડકું બાગી ગયું. માર્ચ-
ની ૮ મી તારિખે આ ગંભીર ને ઘોડા બોલો પુરપ

સદાને માટે વિરામ પામ્યો. એણે ઇંગ્લાન્ડના હિતને કાળે ધણો ઓ
લીધો, પરંતુ તે બદલ પ્રજાએ એનો બિલકૂલ આભાર માન્યો નહિ.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

સ્ટૂઅર્ટ વંશના ગાદીપતિઓમાં છેલ્લી રાણી.

રાણી આન-૧૭૦૨ થી ૧૭૧૯ સુધી.

વિલિયમ મરણ પામ્યો કે આન રાણીની દુવાઈ કરી, તેના આન રાણીની તરફ સાવકો બાઈ જેમ્સ સ્ટૂઅર્ટ કાચે-કુવાઈ કરી.

લિકપંથી હતો, તેના મમજવામા આવ્યું હતું કે ઇંગ્લાન્ડનું રાજ્ય મેળવવાને કાંઈપણ પ્રયામ કરવો નિર્ગ્યંક છે. તે ફ્રાન્સના દરબારમાં ગયેલા, ત્યાં તેને ત્રીજો જેમ્સ રાજા અથવા ચિબ્હલીઅર ડી સેન્ટ જ્યોર્જ (સત જ્યોર્જના નાઈટ) કહેતા, અને ઇંગ્લાન્ડમાં તે 'વી પ્રિટેન્ડર' એટલે જૂઠો હકદાર એ નામે ઓળખાયા. સ્કોટલેન્ડમાં તેના પક્ષ કરનારા પ્રજા હતા, પરંતુ તેઓ એની તરફેણમાં ઉઠાવણી કરી શકતા નહતા.

આન રાણીને ઇંગ્લેન્ડ લોકો 'બલી રાણી આન' કહીને કહેતા. તેના ઉપર તેમનો બાવ હતો. તે અંગ્રેજી વરાની હોઈ ગાદીપર આવી, તે જોધને લોકોને ધણે સંતોષ થયા. તે મદ જુદિની તથા દુરાગ્રહી બાયડી છતાં માયાળુ અને બલી હતી. રાણી

આન રાણી
લક્ષણ એલિઝાબેથની પેઠે પાતાની પ્રજાપર પ્રેમ રાખી તેમનું બહેતર કરવાની તે ઇચ્છા રાખતી; તેમ તેની પ્રજા પણ તેને માન આપતી કેમકે તેના ઓકરા એક પછી એક મરી ગયાં, તેવારે ઇશ્વર ઇચ્છા તેવીજ માની તે સંતોષ ધરી બેઠી હતી. માર્લબરોની સલાહ પ્રમાણે તે બહુ ચાલતી, કેમકે માર્લબરોની ધણીઆણી બાળપણથી તેની સહીયગ હતી, અને તે બન્ને જણી ઘણુંકરીને દરેકજ એકમકને પત્ર લખતી. ૨૯

માર્લબરોની બાનુને મિસિસ ફ્રિમન એટલે ફ્રિમનની સ્ત્રી કહે-
લી, અને રાણીને તે મિસિસ માર્લો એટલે માર્લોની ધણીઆણી
એનામે બોલાવતી. આનનો પતિ ડેન્માર્કનો રાજપુત બ્યોર્ન હતો.
તે જાડી બુદ્ધિનો પણ બલો માણસ હતો, ને રાજપ્રકરણમાં બિનકુલ
હાય ધાલતો નહિ. આ રાણીના રાજ્યમાં કશું આ થયા તે પ્રજા
અને ગાદીપતિ વચ્ચે નહિ, પરંતુ બિહગ અને ટોરીપક્ષ વચ્ચે થયા.

બિહગ લોકો ફ્રાન્સ સાથે યુદ્ધ કરવા માગતા, અને ટોરીમતવા-
ળાની મરજી યુરોપ ખંડપર લડવા ન જતાં માત્ર ઇંગ્લાન્ડના
કાંઠાનું રક્ષણ કરવાની હતી. માર્લબરો મધ્યમ વિચારનો ટોરી

હતો, પરંતુ તે સેનાપતિ હોઈ લડાઈ કરવાને આગ્રહ
હતો. તેની માફક લોર્ડ મેડોલફીન પણ યુદ્ધ
કરવાને એક પગે ધકેલેલો હતો. એ મેડોલફીન
મુખ્ય ખજાનચી હતો. પ્રધાનમંડળમાં એ બે

પુરૂષોનું મુખ્ય વજન આવતાં આઠ વરસ લગી રહ્યું હતું.

રાજ્યાભિષેક થયાકેડે તરતજ રાણીએ ફ્રાન્સ સાથે લડાઈ જાહેર
કરી, અને ઘરિયાપાર નેધર્લેન્ડમાં માર્લબરોએ લીએજ નગર
લીધું. લૂઈની તરફેણ કરનાર માત્ર બેવેરિયાનો રાજા હતો, પરંતુ તેની
સામા નીચે જણાવેલા રાજા તથા લોકો થયા. (૧) ડચ્ચ લોકો,
તેઓ સ્પાનિશ નેધર્લેન્ડમાંથી તેને હાકી કાઢવાની ઇચ્છા રાખ-
તા હતા; (૨) અંગ્રેજો, તેઓ લૂઈકેને પ્રિટેન્ડરને વિદાય કરાવાની
માગણી કરતા; (૩) જર્મેનીના પાદશાહ લિઓપોલ્ડ, તેને આર્મે

ડચુક વ્યાહસને માટે સ્પેનનો ખર્ચા મૂલક જોઈ
તો હતો; (૪) પ્રુશિયાનો રાજા; (૫) પોર્ટુગાલનો
રાજા, (૬) સાવોયનો ડચુક; અને (૭) ફેટલાક
નાના રાજાઓ. એ યુદ્ધ એકી વખતે નેધર્લેન્ડસ,

સ્પેન, ઇટાલી, અને જર્મેનીમાં ચાલતું હતું. ખાસ કરીને જ
તેણે પુરૂષોની સલાહથી મહાન એક્ટો કરનારા દેરાતા હતા તેનાં
નામ નીચે પ્રમાણે—(૧) હાઈન્સેયુસ, એ હોલાન્ડના પ્રજાસત્તાક

મહાન એક્ટો-
વાળા રાજાનો
ફ્રાન્સનેડે વિગ્રહ

રાજ્યનો ગ્રાન્ડ પેન્સનરી એટલે મુખ્ય પ્રધાન કે પ્રમુખ હોતો, (૨) સોવોયનો રાજપુત્ર યુજન, એ જર્મનીના પાદશાહનો સેનાપતિ હોતો, અને (૩) માર્લેખરો, એ યુદ્ધનો નાયક હોઈ સર્વત્ર ધૂમ્મો હોતો.

માર્લેખરોએ જે કામ કર્યું તેને ધણુખર આપણી અકલ કામૂલ કરવી નથી ફનાન્ડસ અને સ્પેન, એ બે દેશોમાં સૈન્યની એકદર કેવી હીલચાલ થવી જોઈએ તે તે ખતાવતો. જુદાજુદા સહાયગામી કે મિત્ર રાજના દરબારમાં પ્રધાનો સાથે તે નિરતર મસલત ચલાવતો, અને વખતો વખત દરિયા આગળી ઈંગ્લાન્ડ-

માર્લેખરોનુ લક્ષણ
મા જઈત્યા રાજપ્રકરણી બાબતમાં સામિલ થતો, અને યુદ્ધનો ઉત્સાહ જગૃત રાખતો તેનામાં માઠી ખામીઓ હતી. તે લોભી હોઈ આખરની ખરી બાગણી વગરનો હોતો. પોતાનો પ્રથમ મિત્ર બીજો જોમ્સ હતો, તેને રાજ્યની ઉચલપાચલ વખતે તેણે તણ દીધો હતો, અને ત્રીજો વીલિયમ તેનો રાજા (માલીક) થયો, ત્યારે તેના પક્ષપરથી ફરી જઈને તે જોમ્સ સાથે મળીને કાવતરા કરતો હતો, તથાપિ તે કામને રાજનીતિય હોતો, અને વેલિંગ્ટનની પહેલાં તે ઈંગ્લાન્ડનો ખડુ નામાકિત સેનાપતિ થઈ ગયો. તે શાન્ત અને રાજકાજમાં કુશળ હોઈ રણક્ષેત્ર પર દયાળુ હતો, અને બચને બિલકુલ પત કરતો નહિ. એ ઉપરાંત લગભગ આખા યુરોપ પર લડનારી ફ્રાન્સે પૈકી દરેકે શુ શુ કરવું જોઈએ, તે બાબત પોતાના બક્ષમાં તત્કાલ ઉતારી રાકતો. તથાપિ પહેલાં બે વરસો લુઈને રાહેમાં રાખવા ઉપરાંત કાંઈ વિરોધ તે કરી શક્યો નહિ, કેમકે સહાયગામી રાજઓ ખીકણુ હતા, અને બેગા મળી યુદ્ધ કરતા નહિ.

આ બે વરસમાં ઈંગ્લાન્ડ ખાતે જાણવા સરખુ કાંઈજ બન્યું ન હતું. ડિસેન્ટર (સ્થાપિત ધર્મથી વિરુદ્ધ થયેલા) લોકો બધા ઠહીંગ હતા, તેમને પાર્લમેન્ટમાં નહિ આવવા દેવાના વિચારથી ટોરી પક્ષે તે-

ઓની ઉપર બારી મલો કર્યો. આ ડિસેન્ડરો ફક્ત સરકારી

કમિટીના કાચ
શાન પ્રતીપત
અનુસરવા બા
તન કંચદ

નોકરીમા દાખલ થવાને કસોટીના કાયદામા ફ
રમાવ્યા પ્રમાણે દેવળમા જઈ પ્રભુભોજન ના
મનો સસ્કાર ગ્રહણ કરતા અને નોકરીમા દા
ખલ થયા પછી શિરસ્તા મુજબ પોતાના મપ્રદાય
ના દેવગોમા જતા ઈ બાબતનો અટકાવ કરનાર

ઓફિસનના કોન્ડોરમિટી ખીલ ઈમિલે પ્રસંગાપાત અનુ
સરણુનો ખરડો પાર્લમેન્ટની આગળ રજુ થયા ઈ ખરડો
કોમન્સની સભાઈ પસાર કર્યો, પગલુ અમીરની મળામા
જ્યારે જ્યારે રજુ થતો, ત્યારે તે નામજુર કરવામા આવતો અતે
સને ૧૭૧૧ મા અમીરોઈ નમતુ મૂકી તેને મજુર કર્યો, ત્યારપછી
સૌથી વધારે વરસ લગી કોઈપણ ડિસેન્ડરોને સરકારી ટોદપર રો
વા દેવાને માટે પાર્લમેન્ટને દરવરસે મહેરબાનીની રહે આસ રજ
દેવી પડતી માર્લબરો દોરી પક્ષને ખુરા રાખવાની ક્ષત્ર કરતા
હતો તેણુ આનને સમજાવીને પાટ્ટીઓની જાગીરના પેલા ફળ
ઈમિલે પહેલા સાલની ઉપજ તથા ખીજ સાણીની ઉપજનો દશાસ
વર્ષસમાજ આતે અપણુ કરાવ્યા આ હક ચોપને મળતો બધ થયે
ત્યાર ફેડે તેના ઉપભોગ મરકાર કરતી આ બેઠને

આન ર હીની
ખરાન

‘રાણી આનનું મહાદાન કહેણે, અને અવાપિ

કહેતાં તે પાધરો કુચ કરી ડાન્યુષ કાઢે ગયો. જ્વેનહિમ નામના એક નાનકડા ગામની નજદીકમાં રાજપુત યુજન ભેગો તે થયો,

જ્વેનહિમનો સં-
ગ્રામ, તા. ૧૩ મી
આગષ્ટ, ૧૭૦૪.

અને સને ૧૭૦૪ ના આગસ્ટ માસની ૧૩ મી તા-
રિએ એક પ્રખ્યાત લડાઈ લડયો. એ લડાઈમાં
ફ્રેન્ચ ફોજ જે અત્યાર લગણુ અજીત ગણાતી
તેના બે તૃતીયાંસ સિપાઈઓ માર્યા ગયા, જામ્મી

થયા, કે કેદ પકડાયા.

આન રાણી વિન્ડસર મહેલમાં પુસ્તકશાળાના ગ્રંથખામાં બેઠી
હતી. ત્યાં આ યરાસ્વી જયની ખબર તેને પહોંચી. થોડા
દહાડા પહેલાં તેને એવી ખબર મળી હતી કે નૌકાધિપતિ રૂકે
જીખાદરનો મજબૂત કિલ્લો સર કંપો હતો, અને યુદ્ધની ખાજી

જીખાદર હસ્તગત
કયું, તા. ૩૦ આ-
ગષ્ટ, ૧૭૦૪.

પલટાઈ ગઈ છે, એમ સાફ માલુમ પડ્યું. માર્લ-
બરોને ડયુકની પદવી મળી. તે ઈંગ્લેન્ડ લોકોમાં
દેવ જેવો પૂજ્ય અને ફ્રાન્સને યમ જેવો ત્રાસ આ-
પનારો થઈ પડ્યો. માર્લમેન્ટે વુડસ્ટોકની પેડારામાં

તેને માઠી જગીર ભેટ કરી ત્યાં તેણે 'જ્વેનહિમ ગૃહ' નામે એક
સુશોભિત મહેલ બાંધ્યા. સને ૧૭૦૫ માં માર્લમેન્ટની નવી ચુંટણી
થઈ. તે વારે જોડોલ્ફિન તથા માર્લબરોની તરફેણના એક બળ-
વાન બિહગ પક્ષ માર્લમેન્ટમાં બંધાયો, કારણ કે યુરોપમાં જંગ
મચી રહ્યો હતો, તે લોકોને પસંદ હતો.

માર્લબરોએ પાછા ફ્રાન્ડસ જઈ સને ૧૭૦૬ ના મે માસમાં રા-
મિલીસ આગળ ખીજી ફોતેહ મેળવી, અને ફ્રાન્સ
તથા ફ્રાન્ડસની વચગાળાના નવ કિલ્લા કબજે
લીધા. આસ્ટ્રિયાના રાહનચાહે તો તેને સ્થાનિશ

રામિલીસનું યુ-
દ્ધ, માર્લમે, ૧૭૦૬.

નેધર્લાન્ડસનો હકિમ કરવાનું કહાવ્યું. પરંતુ અંગ્રેજ અને ડચ
એ બેઠ પ્રજા એકામમાં ધણી વિરુદ્ધહોવાથી તેણે અધિકાર લેવાની
નાપાડી. પીટરબરોનો અર્લ અંગ્રેજ ફોજની સરદારી લઈ સ્પેન-

૩૯૨ મટ્ટામટે વચના આદીપતિઓમા છેલ્લી રાણી આન.

માં હતો, તેણે એજ અરસાપર બાસીલોના રહેર લીધું, અને પાંચમા ફિલિપને ફ્રાન્સ તરફ પાછો હાજી મૂકીને આફ્રિકામાં આર્યેડયુક આદર્સને રાજ બનાવી તેના નામની દુવાઈ ફેરવી. એ પ્રમાણે

લુઈ રાજ સલાહ-
નું મહેલ માંથી

ગોતરકુથી પરાબવ પામી લુઈ હવે સલાહ કરવાની ઈચ્છા કરવા લાગ્યો. એજ વખતે સલાહ કરવી થોડી હતી, તેવિધે કાંઈ સંચાય નથી, પરંતુ ઈંગ્લાંડના લોકોને લડાઈ ભાવતી હતી. હમણાં પાર્લમેન્ટ-

માં ઝિહમ પક્ષવાળા જોગર હતા. લડાઈ પતી જવાથી પોતાનું પ્રબળ બોઈ બેસવાનું તેમને ભય હતું, તેથી કરીને તેમણે સલાહતા કામમાં અડચણ નાંખી, અને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા કાળે ફ્રાન્સને જીવપર આણી મૂક્યું, અને હવે પછીનાં સાત વરસ લગી નક્કી લડાઈલડી દ્રવ્ય અને માણસના ફોકટ વ્યય કરાવ્યો.

સારે નસીબે ઈંગ્લાંડ હમણાં લડાઈના બાળે વેઠી રહે એવી આ-બાદ સ્થિતિમાં હતું. લડાઈ ચાલતાં છતાં અને દરિયાપર રાત્રના વ-હાણોનું ભય છતાં વેપાર એટલો બધો જમગ્યો હતો કે જોઈએ તેમ તેમ વધારે નાણું કરજે કહાડતાં પ્રધાનોને મુશ્કેલી નડી નહિ, અને સરકારી કરજનો આંકડો વધીને પાંચ કરોડ ને આલીસા લાખ જેટલો થયો. આ મને એ કરજ સરકારને ઘણું કામનું થઈ પડ્યું.

સરકારી કરજનો
ઉપયોગ

પુષ્કળ લોકોને સરકારમાંથી વ્યાજ મળતું તેઓ વ્યાજ ખોવાના ડરથી મોહામાહેની લડાઈ ન થાય તેમ કરવાને ઘણા આતુર હતા. આનો પ્રત્યક્ષ ફા-

વલો સને ૧૭૦૮ માં માલમ પડ્યો. તે વરસમાં ટોંગી રાજપુતે આર માણસનું લશ્કર લેઈ દરિયા એાળગી સ્કોટ્લાંડ જવાની કોશિશ કરી, ત્યાં જવાને ઉપડતી વેળા-

ટોંગી રાજપુતે ક-
રેલોચયાસ, ૧૭૦૮

એ જ તેને ગોવર આબુ, તેથી ફ્રેન્ચ વહાણો

તેને પાછળ મૂકીને ચાલતાં થયાં. એને નૌકાધિપતી બીન્ગે પાછાં હાંકી કાઢ્યાં, પરંતુ આ સ્વારીની દહેરાતને લીધે સરકારી કરજના

સ્ટોક કે મુદ્દલનો બાવ સેંકડે ૧૮, ૧૫ ટકા ઉતર્યો. અર્થાત્ કોઈ માણસે ૧૦૦ પૌંડ વીર્ય હોય તેને બ્યાજ લેવાનો જે હક હતો, તે હક માત્ર ૮૫ પૌંડ લેઈને તે ખીજ માણસને વેચી રાકતો. કારણ કે કદી માહોમાહેનું યુદ્ધ ચાલે તો અગાઉ પ્રમાણે બ્યાજ મળ્યા-જ કરશે, એવી ખાતરી પડતી નહતી. આજકાલ આ કરજ ધ-બલાડને બડ અને બળવામાંથી બચાવવાનું એક મહાન સાધન છે. કરજ ફેડી રોકે ને એક તતે અમલ કરી રોકે એવી સરકારના હિતજોડે પુષ્કળ માણસોનું હિત વળગેલું છે, તેટલા મોટા લોકોને મોટા ભાગ કાયદો અને બંધખસ્ત બળવવાની ઇચ્છા સદા કરે છે.

ઈંગ્લાન્ડની પેઢી પાલુ સરકાર અને વેપાર એ બેઉને સહાયબૂત થઈ પડી આગળની સોનીઓની પેઢી કરતા આ સાકુમરીનું સુ ૬૬ થયું પેઢીની માહુકારી ને સનામવી એવી સારી હતી કે એની સાથે કામ લેનારા વેપારીઓ વધારે સુલભ-પણે ઉધાર ધધી કરતા, અને હુંડીયા (પ્રત્યક્ષ નાણું ન દેતા તે આપવાનું વચન કરીને) કામ ચલાવતા તે પેઢી બેસુમાર વેપાર કરતી, અને સરકારને જરૂર હોય તેવારે મદદ દેવાને સમર્થ હતી. ઈંગ્લાન્ડની પેઢીના બેરોગો વેપાર, અને નવું પોડેલું નાણું, એ બે બાબતથી દેરા આબાદ થયા, અને રાહેરે જ નદી વધવા માડ્યા વેસ્ટ ઈન્ડિઝ ના-મના બેરો જોડે વેપાર કરવાથી સ્થિર ન બદર ફરી વધીને મોટું થયું. માન્ચેસ્ટર, નોરિથ, લીડસ અને સેફ્ટિહડ એ નગરો મહત્વ પામ્યા, અને લડનની આગ તથા મરફી પછી ત્યાના વેપારીઓ નિવરપુલમાં જઈ વસ્યા હતા, તે નિવરપુલ હમણા વીરિને મોટું શહેર થવા લાગ્યું. આવી આબાદી છતાં એક અ-કરબાઓ તથા ગામડાની સ્થિતિ નિષ્ઠ બાબત બની તે એ કે નાના વતનદારોની સુદર જાત નાખૂદ થવા નાગી એ વતનદારોને પોતાની વતનની જમીન હતી, તેના બેગવટો આગળના વખતમાં

૩૬૪ સદ્ગર્હ વંશના ગાદીપતિઓમાં છેલ્લી રાણી આન.

તેમના વડીલા અને પૂર્વજોએ પણ કર્યો હતો. એ જમીન ખેડીને તેઓ પોતાના તિર્થોહ કરતા. પુષ્કળ પડતર જમીન નાના વતનદાર મેરી લેવામાં આવી તેથી કરીને ખેતીના ધંધામાં નફો ઝોછો રહેવા લાગ્યો અને પૈસાદાર વેપારીઓ જમીર ખરીદ કરી પડે જમીરદાર થવાની ધણી આતુરતા રાખતા, તેથી વતનદાર લોકોને પોતાનું વતન વચીને ખીજા ધંધામાં નાણું રોકવાનું વધારે કૃપદાકારક માલમ પડ્યું. એ પ્રમાણે જો સાદા લોક અને સ્વાધીન લોકો સાઠસનોના સમયથી દેરાના સ્તેજ હતા, તે લોકો ઇંગ્લાન્ડમાંથી અલોપ થયા.

ખીજા તરફથી સને ૧૭૦૦ માં ઇંગ્લાન્ડ અને સ્કોટ્લાન્ડના બે રાજ્યો અને જોડાઈને એક થયાં તે પહેલાં ત્યાં આવતા જતા માલ ઉપર બારે જકાત લેવાતી હતી. સ્કોટ્લાન્ડ દેરા ગરીબ હોવાથી ત્યાંના લોકોને ઇંગ્લાન્ડથી ધણી ચીજો આણવી પડતી. તેથી તેઓની ઉપર જકાતના બોજો ધણી પડતા એ

કારણથી તેઓ ઉપરતબે થવા લાગ્યા, અને ડારિ-
 ધનના અખ્યાત ઉપર તેમણે એક સંસ્થાન વસાવ્યું હતું. તે ઇંગ્લેન્ડના વેપાર સંબંધી કાયદાને લીધે ટૂંકી ગણ્યું, ત્યારે તો ખાસ કરીને તેઓ ઇંગ્લેન્ડ પર કોષ

બરાયા. તેમણે સને ૧૭૦૩માં પોતાની સ્કોટ્લે જર્નમેન્ટમાં એક ધારો પસાર કર્યો, તે એકે આન મરી જાય ત્યારે ઇંગ્લાન્ડનો રાજ નહિ હોય તેવા કોઈ પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજપુત્રને સ્કોટ્લાન્ડનો રાજ કરાવવો. આ ઠરાવ પ્રમાણે તો ધણી ખરાબી થાત, કેમકે એકે જ બેટમાં ફરી પાછા બે રાજ થયા હોય તો પર્વન્તે લડાઈ જરૂર થયા વિના રહેત નહિ. એ ઉપરથી ઇંગ્લેન્ડ લોકે જકાત લેવાનો પોતાનો આગ્રહ છોડી દીધો. સ્કોટ લોકો પોતાની એલાપદી પાર્લમેન્ટ બસી બંધ કરે, અને જો કોઈએ જકાત કરાવીએ તો તેઓ ઇંગ્લેન્ડ

સંયુક્તતાનો કાયદો-સને ૧૭૦૭ ના જાનેવારીમાં સ્કોટ્લાન્ડમાં, અને માયમાં ઇંગ્લાન્ડમાં પસાર થયો.

પાર્લમેન્ટમાં પોતાની તરફના સભાસદો મોકલતા તેમ હવેથી મોકલી આપે તે સરહદપરથી વગર જકાને માત્ર પમાર થવાદેવાની ઇચ્છાએ કમ્પ્લેટ આપી. પહેલાં તો આ વાત સ્કાટ લેડોને મન બાધી નહિ; પરંતુ સને ૧૭૦૭ માં જેક હેરા તરફનું એક કમિશન એટલે પંચ નીમાયું, તેણે એનો ઠરાવ કર્યો કે સ્કાટ લેડોએ પોતાનો પ્રેસીડેન્ટિયન ધર્મમાર્ગ અને પોતાના સ્કાટ્સ કાયદા પાળવા, પરંતુ જુદી પાર્લમેન્ટ બરવી મુકી દેઈ પોતાની તરફના ઇંગ્લાન્ડની આમની સભામાં ૪૫ અને અમીરની સભામાં ૧૯ સભાસદો મોકલવા. આ ઠરાવને અનુસરીને તે જેક હેરાની પાર્લમેન્ટ સંયુક્તતાનો આજ્ઞા પસાર કર્યો. એ કાયદાથી બંને દેશો મળી જઈને 'ચેડવિઠન' એ નામનું એક સંયુક્ત રાજ્ય થયું, અને અસલના વખતમાં જ્યારે નાથન હંબરજાન્ડનો વિસ્તાર શોધેના અખાત પર્યંત હતો, ત્યારે જેમ હવે તેમ હમણાં ઇચ્છે બાપા બાલનારા બધા લોકો ફરી પાછા એક થયા. સંત-જ્યોત્સ અને સંત એનુસના કૂસ એક નિરાનપર બેઠા પાડીને તેને યુનિયન જેક એટલે એકમ સ્વયંક વાવડાનું નામ આપી સંયુક્ત રાજ્યનું નિશાન બનાવ્યું, અને હાલ આપણા સમયમાં સ્કાટ્સ અને ઇંગ્લેન્ડ લોકો સમાન-હિત, પ્રજાપણું અને સદ્ભાવના રાખી એકમેકના બંધુ ધયાછે. એ ઉપરાંત તે બંને દેશોએ સરહદ ઉપર એકમેક જોડે હાથ મેળવ્યા, એટલે જોડાઈ જઈને સખ્ય કર્યું, ત્યારથી તે ઘણા આબાદ થયા છે.

આ ચિત્ર પરથી ઇંગ્લાન્ડ જોડે બાહ્યારે રાખનાર આયર્લેન્ડના ચિત્ર તરફ વળતાં ધણે જોઈ ધાયછે. પાછળ આપણે વાંચી ગયા છીએ કે (૩૭૩ મું પાનું જુઓ) ત્યાં લિઅરિકના કોલકરાર પાળવામાં આવ્યા નહતા, પરંતુ કાયેલિક લોકો પોતે હારી ગયા પછી બેદિલ તથા નરમથેસ જેવા થઈ ગયા હતા. ખીજ દેશોમાં જેમ

૩૯૬ સદ્ગુણ વંશના ગાદીપતિઓમાં છેલ્લી રાણી આન.

છુગેનો લોકોને કાયલિકો નિર્દય યદ્દિને સદા પીડતા, તેમ આ દેશના કાયલિકોને ઇંગ્લાન્ડદેશ, અને આયર્લેન્ડના ઓટ્ટેન્ડ લોકો આવતા યત્નાસ વરસની દરમ્યાન નિરતર કૂરપણે દુઃખ આ-

આયર્લેન્ડના
ફોજદારી ગુન્હા
ખદન શિક્ષા દ-
રાવવાના કાયદા

પતા. નાના પ્રકારની શિક્ષા ફરમાવવાના ફોજદારી કાયદા કરીને પાદ્રિઓને હેરાન કર્યા. કાયલિકોને જમીન રાખવાની મના કરી, તેમનાં છોકરાને ઓટ્ટેન્ડ યવાને લાંચ દેઈ લલચાવ્યા, કે તેમને

ફોજવણી આપવાનાં સાધન લેઈ લીધાં આ બધી બાબતોથી તેમજ ત્યાં વેપાર રોજગાર અને માલ ખનાવવાના કારખાનાની વિરૂદ્ધ કાયદા થયા, તેથી આયર્લેન્ડના લોકો જીવવર આવી ગયા, અને તેઓ દગલબાજી તથા તોફાન કરવાની ટેવ શિખ્યા, તેને લીધે હાલપણુ ઇંગ્લાન્ડના લોકોને ઘણુ સોસલું પડેછે.

આ બધી વખત વિગ્રહ મોઢો મોઢો ચાલતો હતો. આર્લબરોએ પીછ તણુ અગત્યની ફતેહ મેળવેનોડે, લીલ, અને આરક્ષાકે આગળ મેળવી. પરંતુ સ્પેનમાં ફ્રેન્ચ લોકોની ફરીને સરસી થઈ, અને પાંચમી

ઓક્ટોબર ૧૭૦૮,
લીલ ૧૭૦૮, મા-
બાકે ૧૭૦૮.

ફિલિપ પાછો આફ્રિક ગયો. તથાપિ ફ્રાન્સ દેરા ઘણો ખાલી થઈ ગયો હતો, તેથી સને ૧૭૦૮માં લૂઈસે સલાહનાં કહેણુ મોકલ્યાં, તેને ફરીવારકા આર્સિટ્ઝના રહેનશાહે તથા ઇંગ્લાન્ડના પ્રધાનોએ કબૂલ રાખવાની ના પાડી. પ્રધાનોએ આ કામમાં જૂલ કરી, અને એમાં વધારે મોટી જૂલ આર્લબરોએ કરી તે એ કે, પાંચ વર્ષનાં સુધી ફોજના મુખ્ય સેનાપતિ નીમાવાની માગણી કરી. ફોર્મલના સમયથી જેની પીઠ પાછળ સૈન્યબળ હોય એવા કોઈ પ્રતાપી પુરૂષની ઇંગ્લેન્ડ સાકોને નેટલી ધારતી લાગતી, તેટલી ખીજની લાગતી ન હતી. વળી તેમને લગાઈના અને જિંદગ લોકોનો કંટાળો યવા માંડ્યો હતો.

આજ અરસાપર ટોરીપક્ષમાં ઝડપર સાચેવરેલ નામે કોઈએક

ગરબડીઓ ધર્મોપદેશક હોતા, તેણે ગાદીપતિના ધંધરી હક વિષે
 એક વ્યાખ્યાન આપી બોધ કર્યો કે રાજકર્તાની
 સામે થવું એ પાપ છે. એ ઉપરથી બિહગ
 લોકોને લાગ્યું કે સાચેવરેણે વિલિયમ અને આ-
 ન રાણીના હક ઉપર જાણીપ્રજ્ઞને હત્યો કર્યો છે.

પ્રધાનોએ અમીરના સલામા તેના ઉપર આરોપ મૂકી કામ ચ-
 લાવ્યું. અમીરે એ તેને ગુન્હેગાર ઠેરવ્યા, પરંતુ પ્રજાએ તેનો ધણી
 પક્ષ કર્યો, તેથી ઉમગવાએ માત્ર આઠલીજ રાક્ષા ફરમાવી કે
 ત્રણ વરસ સુધી તેણે ઉપદેશ કરવો નહિ, અને તેનું વ્યાખ્યાન છપા-
 વાનું હતું તે બાગી મૂકાવ્યું. આ કામ બધું મૂર્ખોઈ બરેલું હતું. પરંતુ
 લોકોનું તાનતે વખતે બિહગપક્ષના પ્રધાનોએ કેલહ કરવા પાછળ
 લાગેલું હતું. તેઓએ ડાક્ટર સાચેવરેલનો પક્ષ લીધો, અને તે
 છોટો થયો એટલે ‘ધર્મ અને ડાક્ટર સાચેવરેલ’ એમ પોકારતા
 પોકારતા તેની પૂઠળ ગયા. તેમણે માંગણિક તાપણાં સળગાવ્યાં,
 દેવળમાં ધંટના નાદ કર્યો, અને મહોલે મહોલે રૈરાની કરી.

આન રાણીની નાગણી લોકોતરફ વળી. તેનો અંતર્ભાવ સદા
 ટોરીપક્ષપર જ હતો, અને થોડુંક થયાં માર્લેબરોની ઠંકરાણીવિરે
 તેને ટોટા થવાથી તેણે મિસ્ત્રેમ મારામ નામની કોઈએક બાઈનેડે
 સખ્ય કર્યું હતું. એ બાઈ રોબર્ટ હાર્જી નામના એક કાબેલ

રાજદ્વારી પુરૂષની પિત્રેણુ બેન હતી. હાર્જી સઘળા
 પ્રધાનોની અને માર્લેબરોની વિરુદ્ધ હતો. તેણે
 અને સેન્ટ જોન નામના એક તેજસ્વી વક્તાએ
 હમણાં પાર્લિમેન્ટમાં માર્લેબરોની ઉપર હુમલા
 કરવાનું અને યુદ્ધ બંધ પાડવા સખંવી પોકાર

મારવાનું રાફ કર્યું, અને ડીન સ્વીફ્ટ નામનો રાજનીતિ વિષયપર
 વ્યાખ્યાન લેખક હતો, તેણે વર્તમાનપત્રોમાં યુદ્ધપ્રકરણને લગતું કક-
 ડત્ત લખાણ કરી તે બેઉજણને મદદ કરવા માંડી. એક પત્રમાં તેણે

માર્લેબરોની
 તથા બિહગપક્ષની
 ઉપર પાર્લિમેન્ટ-
 માં હુમલો થયો,
 ૧૭૧૦.

લખ્તું હતુ કે યુદ્ધના ખરચપેટે ઉધરાવી આપેલી રકમ સાઠ લાખ પૌન્ડ અને સરકારી કરજ આરાદે પામ્ય કરોડ પૌન્ડ થયુંછે, પેલા મહાત્મ્યે કપવાળા આપણા મિત્રોએ જ ખાસ કરીને આપણી ખૂવારી કરીછે. લોકો માર્લેબરોને પૂજ્યમૂર્તિ ગણી માન આપતા હતા, તેઓ પણ તેની સામા ઉલટ્યા, અને તેણે પોતાના લાભ અર્થે લગાઈ ચલાવી એવા આરોપ તેની ઉપર મૂક્યા. છેવટે સને

૧૭૧૦ માં આનરાણીએ પ્રધાનમંડળને રજા દેઈ

આકાશકુંડ અને
બોલિંગબ્રોકનું મ
ધાનમંડળ ૧૭૧૦
૧૭૧૪

હાર્લીને ઓક્સફોર્ડના અલેના, અને સેન્ટ જ્યોર્જને વાઈકોન્ટ બોલિંગબ્રોકનો ઇલિકામ આપી

પોતાના મુખ્ય પ્રધાન બનાવ્યા, ને પાર્લિમેન્ટને

વિસર્જન કરી નવી ચૂંટણી પછી આમની સભામાં ટોરીમતના સભાસદો પુષ્કળ આવ્યા થોડા મહિનાકે માર્લેબરોને સેનાપતિના અધિકારપરથી દૂર કરી તેની જગ્યા ઓરમન્ડના ડ્યુકને દીધી એ ડ્યુક પછો ટોરી હતો સરકારી નાણાના ગેર ઉપયોગ કરવાનું તહોમત પણ માર્લેબરોની ઉપર મૂકાયું. તેની ધણીઆણીને દરખાસ્તમાથી વિદાય કીધી, અને તે પડે ઇંગ્લાન્ડ છોડી ચાલી ગયા આ માર્લેબરોના દૃષ્ટાંતપરથી જણાય છે કે જે માણસ પોતાના મહાત્મ્યરાપર બેશુભાર બરોસો રાખી ખીજની દરકાર કરતો નથી તેની જોડે લોકો નચુરા થઈ પડે છે

ટોરી પ્રધાનોએ હમણા ફ્રાન્સ જોડે સલાહની બાજગડ એક દમ કરવા માડી, અને સને ૧૭૧૩ માં યુદ્ધકરનું તહનાયું કરી તેપર સહીએ લીધી અગાઉ સાત વરસપર ઇંગ્લાન્ડને જેટલો લાભ થયો હોત તેટલો લાભ હાલ થયો નહિ નેધર્લેન્ડ્સ અને જર્મનીમાથી ફ્રેન્ચ લોકોને હાકી કાઢ્યા હતા, તથાપિ ફ્રિલિપે ફ્રાન્સ અને સ્પેન જોડી દેધને તેનું એક ગભ્ય નહિ બનાવવાનું વચન દીધું હતું, તેથી હજીએ તેના કબજામા સ્પેન અને અમેરિકા માહિલો સ્પેન

યુદ્ધકર તહ
નામું ૧૭૧૩

તાખાનો મૂલક રહ્યો હતો. આસ્તિયાને મિલાન નેપલ્સ અને સ્પાનિશ નેધર્લેન્ડ્સ મળ્યાં. વલંદા લોકોને પોતાના દેશનું સંરક્ષણ કરવાને કિલ્લાઓની મજબૂત હારની હાર મળી. ઈંગ્લાન્ડે છાપ્પા-લ્ટરને મિનોર્કા રાખી લીધાં, તથા તેને હડસનનો આખાત ને સામુ-દ્રંધની ન્યુફોન્ડલાન્ડ, અને એકેડીયા જેને હાલ નોવાસ્કોશિયાનો દ્વીપકલ્પ કહેછે, તે સર્વે મળ્યાં. આ દ્વીપકલ્પ બાબત ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રેન્ચ મઝહીમારો એક સૈફો થયાં એકમકની સાથે વઢતા હતા. લૂઈએ ઈશરને ઓળખી પ્રતિજ્ઞા કરી કે આખા અને તેની પાછળ ઈંગ્લાન્ડના તખ્તપર બેસનારા હાનોવર કુળના ગાદીપતિઓને હકદાર રાજકર્તા તરિકેહું માન્ય રાખીરા, અને જૂઠ્ઠા હકદારને મદદ દેઈરા નહિ. ત્યારકેડે તે જૂઠ્ઠો હકદાર લારેન પ્રાતમાં રહેવા ગયા. અમેરિકામાંના સ્પેન તાખાના સસ્યાનો જોડે સીધી ગુલામીનો વેપાર કરવાનો, અને દરવરસે દક્ષિણ સમુદ્રો તરફ એક વેપારી વહાણ મોકલવાનો ફૂલ હક ત્રીસ વરસ માટે ઈંગ્લાન્ડને આપ્યા; પરંતુ તકરારી બાબતોથી વેગળા રહેવાને. અતિ આગુર હોઈ, ઈંગ્લાન્ડના પ્રધાનોએ ઈંગ્લેન્ડની ક્રાંતિને એક ડાહ બગાડયો. સ્પેનના વાયબ્ય ખૂણામાં કેટેલાન નામે લોકો રહેતા હતા, તે કુદ્ વખતે એકવાળાના પક્ષપર હતા, તેમને સહાયગામી રાજાઓએ અભય વચન દીધું હતું કે તમારી સ્વાધીનતા બળખી રાખીશું, પરંતુ આસ્તિયાના રહેનરાહે તેમને મદદ કરવાની પરવા રાખી નહિ, અને ઈંગ્લાન્ડનું મન માનતું નહતું, તેમ છતાં તેણે તેમને સ્પેનને બરોસે છોડી દીધા કેટેલાન લોકોએ સ્પેન જોડે ધણા દિવસ સુધી ઝઘડો કર્યો, પરંતુ છેવટ સને ૧૭૧૫ ના જૂનાઈમાં તેઓને રારણે થવું પડ્યું.

હવે આખા રાણીના અમલની મમાખિ થવા બેઠી હતી. તેના મદવાડની વાત બહાર પડી હતી, અને તેની પછી ટ્રાણ ગાદીપર આવશે તેનો વિચાર દરેક જણ કરવા લાગ્યું. હાનોવરની ધરડી

રાહબાઈ સોદાયા મળ્યું પામી હતી, અને તેના પુત્ર હાનોવરનો ધણેકદર જ્યોર્જ પ્રોટેસ્ટન્ટ હતો, તેને પાર્લિમેન્ટે વારસાના કાયદામા આનની પાછળ ગાદીનો વારસ ગણાવ્યો હતો તે જર્મન હોઈ ઈંગ્લેન્ડનો એકપણ રાષ્ટ્ર બોલી રાકતો નહોતો તેથી જેકોબાઈટ લોકોને અદરખાનેથી એવી આરામ રહેતી હતી કે જુદા હકદાર રાજપુત્રને રાજ બતાવનાનો પ્રયત્ન કરીશું તો તે સફળ થશે, અને જ્યોર્જ રાજ બિહુગ પક્ષ તરફ વળશે એવું ધારીને ઓક્સફર્ડ અને બોલિંગબ્રોક નામના બે ટોરી પ્રધાનોએ પણ પેલા રાજપુત સાથે મળી જમને કાવતરા કરવા માડ્યા પરંતુ કોઈપણ જાતની તૈયારી કરતા પહેલા આ તેમનો મનોરથ બાગી પડ્યો એકદહોડો કૉન્સર્વેટિવવાના દિવાનખાનામા બોલિંગબ્રોક ને ઓક્સફર્ડની વચ્ચે જબરદસ્ત ટોચ થયો, તેથી રાણી ધણી ઉપરતબે યઈ ગઈ એ ટોચને લીધે ઓક્સફર્ડે બરતરફ થયો ત્યારકે

આન ૪૫
૧૭૧૪

ધણેખર તરતજ રાણીને મળ્યો લોહી ચઢી ગયું, અને બે દિવસ કંડે એટલે સને ૧૭૧૪ ના આગ સ્ટની ૧ લી તારીએ તે દેવલોક યઈ આગિંનના અને સમસેટના બિહુગ ડ્યુકેએ એકદમ શુસ્મરીના ડ્યુક બેડે મસજત ચલાવી આ શુસ્મરીનો ડ્યુક ટોરી મતનો હતો, તથાપિ જુદા હકદાર રાજપુતનો તે વિરોધી હતો. લડન અને ચોટસ્મથ એ બે નગરોમા લશ્કરગોઠવ્યા અને જેકોબાઈટ લોકો કોઈ જાતનો પ્રતિરોધ કરેતે પહેલા તો હાનોવરનો ધણેકદર* અને પહેલા જેમ્સનો પ્રપૌત્ર જ્યોર્જ લૂઈને રાજ સ્થાપી તેના નામની દુવાઈ ફેરવી

૧૭૧૧ જ્યોર્જ
રાજની કુવાઈ
કરી

જે તોફાની સમયમા મૃત્યુર્થ વરાના ગાદીપતિઓએ આપ અખિતચારી થવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને પ્રજાએ તથા પાર્લિમેન્ટે

* ઈંગ્લેન્ડ એટ ૧૫૬૬ કરન ૨ એ મહાનિક રાજને જમનીના પાદર ૧૬૫૬ કરી નોમવાના અધિકર હોતો

તેમને અટકાવ કર્યો, તે સમય હવે આપણે વઢાની ગયા. આ અગડો સને ૧૯૦૩ થી તે વિલિયમ અને ઝેરીના અમલ સુધી લગભગ એક સૈકો આયો, તેને અન્તે પાર્લમેન્ટ પહેલાં કરતાં વધારે બળવાન થઈ, અને આપણે આગળ જતાં જોઈશું કે પહેલાં જ્યોર્જ રાજાના અમલમાં તેને નવું સામર્થ્ય મળ્યું. નવા રાજાને ઈંગ્લેન્ડ બાપામાં વાદવિવાદ આલતા તેની સમજ પડતી નહિ, તેથી આગલા રાજા રાણીની માફક કાબિનેટ કૌન્સિલ (કારબારીમંડળ) માં તે બેસતો નહિ પ્રધાનો પેકી ને આગેવાન હોય તે 'મુખ્ય પ્રધાન'નું પદ ધારણ કરી રાજાને ટેકણે કૌન્સિલમાં બેઠવા લાગ્યો, અને તે દિવસથી ગાદીપતિની હકૂમત નીચે મુખ્ય પ્રધાનો રાજ્યનો વાસ્તવિક અમલ ચલાવનારા થયા. રાજા વિના ચાલી રાકે કે નહિ એ વાતનો સુમાર કાઢવાની હઠ્ઠા લોકોએ કદી કરી નહીં. હજીએ તેમનું હકૂમત એ હજી કે ગાદીપતિ તો એકતરતે પરંપરાથી ચાલતા આવેલા વંશમાંનાજ હોયો જોઈએ. લોકોની પાછી સમજ થઈ હતી કે રાજકર્તા, પ્રધાનો પસંદ કરી કોઈ એકાદ માણસને હાથ રાજ્યની તમામ સત્તા જવા દે નહિ તેની મુખ્યવસ્થિત રાજ્યપદ્ધતિ એજ સર્વોત્તમ અને સૌથી વધારે સલામતી બરેલી છે.

ઉપર કહેલા સોવરસમાં લોકોની આખાદી અને વિદ્યાસંપત્તિ રક્તે રક્તે વધી હતી. દેશ વધારે શ્રીમત થતો ગયો, તેમ તેમ પહેલાં કરતાં વધારે માણસોને પેતાના મનને વિદ્યાસંસ્કાર આપવાની કુરસદ મળવા લાગી. એ જમાનાના ઇંગ્લેન્ડ પ્રધાનોએ વિદ્વાનોને પેન્શન કે નોકરી આપી આશ્રય દીધો. મિસ્ટન, ન્યૂટન, લૉક, એડિસન સ્વીફ્ટ, સ્ટીલ, અને ખીજા પુષ્કળ વિદ્વાનો સરકારી નોકર હતા તે આપણે જાણીએ છીએ. આ યુગ વિદ્યાસંવૃદ્ધિનો હતો. 'વર્તમાન ચિટ્ટીઓ' પ્રજાવિગ્રહની દગમ્બાતનીશજવા માં રી હતી. તેની

સત્તરમી સદી-
નું સાહિત્ય.

સંખ્યા પાછળ કલ્યા પ્રમાણે સને ૧૬૯૫ માં છાપાપરની હર-
કતો દૂર થઈ ત્યાર પછી વધી હતી. એ ચિહ્નિઓનાં પાછળથી
વર્તમાનપત્રો કે ચેજીદ પત્રો થયાં હતાં. ડીનરવીશ્ટે એફઝામિનર
નામના વર્તમાનપત્રમાં રાજપ્રકરણ સખી લખાણ કયું, અને સને
૧૭૦૪ માં 'લાકડાના ફૂડાની કથા' એ નામની એક નિદાયક વાર્તા
છાપીને પ્રસિદ્ધ કરી. સ્ટીલે જે પેન્સ કીમતની નિબંધમાળા બહાર
પાડ્યા પછી ૧૭૦૯ માં ટાટ્લર (લવારીઓર) અને ૧૭૧૧ માં
સ્પેક્ટેટર (પ્રેક્ષક) એ નામની નિબંધમાળાઓ શરૂ કરી. સ્પેક્ટેટર
નિબંધમાળામાં એડિસને અને ખીન્ડ કેટલાકે સંસારિક પ્રસ્તુત વિ-
ષયોપર તેજદાર નિબંધો લખ્યા, અને સર રોજર ડી કાવર્લે જેવા
મનોહર અરિત્રો સ્કુટ કર્યાં. વધારે ગભીરાત્મક ગ્રંથોમાં માનવી
માનરાક્તિ ઉપરના (સને ૧૬૯૦ માં લખેલા) તથા ધર્મસ્વાતંત્ર્ય
વિશેના લોકકૃત નિબંધો પ્રખ્યાત છે. ઇતિહાસના ગ્રંથો પૈકી બિરાપ
બર્નેટ 'આપણા સમયનો ઇતિહાસ' એ નામનું પ્રસ્તુત ૧૭૧૫ માં
રચ્યું, અને જેપીએ પોતાની ઘણપસદ 'ગયરી' એટલે રાજનીતી
બહાર પાડી. આ સમયે નવલકથાપર પણ લોકોનો બાવ થયો.
ઉદાહરણ તરીકે બનિયન કૃત 'યાત્રાશુનું વૃત્તાંત,' ડીફોનો 'રાબિ-
ન્સન ક્રૂસો' (૧૭૧૯ માં), સ્વીશ્ટ કૃત 'બુલિવરની મુસાફરી' (૧૭૨૯)
અને આર્થથનાટની રચેલી જોન બુલ્લની તવારિખ, એમાં ઇંગ્લેન્ડ
લોકોનું જોન બુલ્લ નામ પ્રથમ જણાવ્યું છે ને તેમની ટેકડી કરી
છે. આ કાળના કવિઓમાં ક્રોલે, મિલ્ટન,
ડ્રાઈડેન અને પોપ, તેમજ ઉપહાસપ્રમુખ કાન્પ-
કાર બટ્લર એટલાનાં નામો પ્રસિદ્ધ છે. સામ્યુ-
એલ બટ્લરે હુડિબ્રાસ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. આ
અને એનો પછીના મેકામાં ગ્રંથ રચવાની પરંપરામાં એક જાતનો
ફેરફાર ધીમે ધીમે દાખલ થયો. પ્રથમ ગ્રંથકારી ક્રિલેટ કે અલે-
કારમય બાપા લખતા. પાછળથી તેઓ સાદા, સરળ ને દૃઢ વાંચકો

૧૭ માં સહી-
નું ઇંગ્લેન્ડ સાહિ-
ય

વાળી બાપા લખતા થયા; સુન્દર રાખ્દ વાળી ફ્રિફ્રા લખવા કરતાં વાંચનાર સારી રીતે મમળ રાકે એવું લખાણ કરવાની ગ્રંથ-કર્તાની કાળજી વધવા લાગી. કારણ કે લોકોએ વધારે ડેળવણી લેવા માંડી હતી, અને ગ્રંથકારો માત્ર વિદ્વાનોને ઉદ્દેશીને ગ્રંથ ન લખતાં સામાન્ય રીતે સધળા લોકોને વાસ્તે લખવા લાગ્યા. આમ પુસ્તકોના, વર્તમાનપત્રોના અને સધળી જાતના જ્ઞાનના ફેલાવાનું એક મોટું શુભ ફળ એ થયું કે લોકોમાં સહન કરવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ ઉત્તરોત્તર વધવા લાગી. કોઈપણ બાબતમાં ખીજ લોકોના વિચાર આપણા વિચારથી બિજ હોઈ શકે એવું આગેવાન પ્રયોગ સમજતા થયા, અને અસહના વખતની ધર્મ સબંધી સતાવણી ને જૂલમ, ઈંગ્લાન્ડમાં કોઈ કાળે પણ ફરીને દેખા દેશે એવો સંભવ બિલકૂલ રહ્યોજ નહિ.

भाग ७ मो.

छोटा-उना राजपुता इलाका-

हानावर कुटुम्बना माघपतिम्मा.

(आ कुटुम्ब नीन्तु आम धानिपक सुनेमो, अजु छपाम अने)

पहेलो जेम्मा.

जोतीजनेम

रामपुत्री जेतिजनेम (पाममा
हेडरीड कलेडर पञ्चादशमेरे परछी)

सोईया

पहेलो ज्योर्

सोईया (अने पछा अनेद, हानावरने कलेडर,
हानावरने धानिपकना उड्डोअनेना वाम)

पहेलो ज्योर् (हानावरने कलेडर) १६६० मा जन्मयो, १७२७ मा
मरछ पायो, १७१४-१७२७ सुपी रामपु डीपु,
जेली सोईयावेरे परछी

भीणे ज्योर् (हानावरने कलेडर) १६८३मा जन्मयो, १७६०मा
मरछ पायो १७२७-१७६०सुपी रामपु डीपु मा
जेली अने अनेवेरे परछी

हेडरीड
जेलीना शाहमेरे माउसगोथानी आमेरा
वेरे परछी, १७५१ मा मरछ पायो.

उमो ज्योर् (हानावरने हाना, १८१४)
१७३८मा जन्मयो, १८२०मा मरछ पायो,
जेली डीपु १७६०मा १८२०सुपी, मउलेना
हेडरीड शाहमेरे परछी.

ज्योर् ज्योर्
१७१२ मा जन्मयो,
१८३०मा मरछपा
यो, रामपु डीपु-
१८२०मा १८३०सुपी,
धानिपकनी अनेना
वेरे परछी,
शाहमेरे शाहमेरे
१७६६मा जन्मयो
१८१७ मा मरछ
पायो

हेडरीड
योर्ना अने
१७६३मा जन्मयो,
१८२७मा मरछ
पायो, रामपु डीपु-
१८३०मा १८७७
सुपी, रामपु माउ-
निमेनी आमेरे
ने परछी
अने वाम नहो.

ज्योर् विसिधम
१७६५मा जन्मयो,
१८२० मा मरछ
पायो, रामपु डीपु-
१८३०मा १८७७
सुपी, रामपु माउ-
निमेनी आमेरे
ने परछी
अने वाम नहो.

अजवड
उनेना अने
१७१७मा जन्मयो,
१८२०मा मरछ
पायो.
विमोरेरिया
१८१८मा जन्मयो,
१८३०मा मरछ
पायो, रामपु डीपु-
१८३०मा मरछ
पायो.

अनेना ज्योर्
उनेना अने
उनेने हानावर
१मा रामपु
१७७१ मा
जन्मयो, १८५१
मा मरछ पायो.

निमोरीना
जन्मयो मे-
मत पायो
हेडरीड
मेम

आजवड
जेलीना
१८०८ मा
मरछ पायो

आजवड
जेलीना
१८०८ मा
मरछ पायो

हेडरीड
जेलीना
१८०८ मा
मरछ पायो

हेडरीड
जेलीना
१८०८ मा
मरछ पायो

लिमोरीना
जन्मयो मे-
मत पायो
हेडरीड
मेम

निमोरीना
जन्मयो मे-
मत पायो
हेडरीड
मेम

પ્રકરણ ૨૨ મું.

ઘેર સ્વસ્થતા અને વહાર વિજય ઈથી

ફંગ્લાંડ વઢવાન થયું.

૧ લો ન્યોર્થ સને ૧૭૧૪ થી ૧૭૨૭ સુધી.

૨ લો ન્યોર્થ સને ૧૭૨૭ થી ૧૭૬૦ સુધી.

રાણી આનના મરણ કેડે સાત અઠવાડિયા પછી પહેલા
ન્યોર્થ પોતાના ઝમ્કના ઝમ્ક પુત્ર સહિત ચીનીચ
બંદરે આવી ઉતર્યા. પરદેશી હોવા છતાં લોકો-
હાનાવર ધરા. ઝમ્કે તેને સારો આવકાર દીધો, તેનું કારણ ઝમ્કે
પ્રજાને નિરાંત અને કામ પડેલા અમલ જોધતા
હતા. પાછળ નજર કરતાં માલમ પડેરો કે ખીજે જેમ્સ રાજા ના-
થીને ફ્રાન્સ ગયા ત્યાર પછીનાં પચીસ વરસમાં જે મોટા વિગ્રહો
થયા હતા. પહેલો વિગ્રહ સને ૧૬૮૯ થી ૧૬૯૭ લગી આસ્યો, તેને
લીધે ત્રીજો વિલિયમ રાજા પરદેશ ખાતે સતત શેકાઈ રહ્યો હતો.
ચિસ્તિયકનું તહનામું થયાથી ઝમ્કે વિગ્રહની સમાપ્ત થઈ હતી
(૩૮૨ મું પાતું જુઓ). ખીજે વિગ્રહ સને ૧૭૦૨ થી ૧૭૧૩ સુધી
પહોંચ્યો, તેમાં માર્લબરોઝે જય મેળવ્યા, અને આજ રાણીના
મરણ પહેલાં માત્ર ઝમ્કજ વરસપર યૂદ્ધકેટ મૂકામે સલાહના કરાર
થયા તેથી ઝમ્કે વિગ્રહનું છેવટ આવ્યું હતું. કંઈક ભાગે હોલાન્ડનું
રક્ષણ કરવાને માટે, પરંતુ મુખ્યત્વે કરીને જેમ્સ અને તેના પુત્રને
ફ્રાન્સનો રાજા ઇંગ્લાન્ડમાં ફરીને ગાદીનશીન કરે નહિ તે માટે ઝમ્કે
વિગ્રહમાં ઇંગ્લાન્ડ સામેલ થયું હતું, અને તે બદલ તેને પુષ્કળ
રોકડ ખરચ થયું હતું. ઝમ્કે ખરચને લીધે સરકારી કરજ સને ૧૬૯૨માં
સાર થયું હતું તે ત્યાર પછીનાં બાવીસ વરસમાં લગભગ ત્રણકરોડ
ને ઝમ્કે લાખ પાંડ જેટલું વધી ગયું હતું. પાર્લમેન્ટને તથા પ્રધા-
નાને દેરાનો રાજકારનાર નિરાતે ચલાવવા દે, અને લગાઈ ન લડતાં

૪૦૬ યેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિનય એથી ઈંગ્લાંડ બનવાન થયું.

પ્રિટેન્ડર (જુઝ હકદાર) ને ફરીથી આવવા નદે એવો રાજ હાલમાં લોકોને જોઈતો હતો.

પહેલો જયોર્જ જ્યે જોઈએ તેવોજ રાજ હતો. ઉમરે ૫૪ વરસનો હોઈતે બેઝાજ ને ધીરો હતો, અને રાજ યદને ઈંગ્લાંડમાં

રહેવા કરતાં પોતાને વતન હાલોવરમાં રહેવાની
૧ જા જયોર્જ-
૨ જલસણ તે વધારે પરવા કરતો. પરંતુ તે નિષ્કપટી ને સારી

દાનતપાળો હતો. કાયદેસર અમલ ચલાવવાને તેણે બન્યું તેટલું કર્યું, અને રાજકારભારમાં બિલકૂલ હાથ ધાળ્યો

નહિ. બહુમ લોકોએ તેને ગાદીપર બેસાડ્યો હતો, તેથી સ્વાભાવિક રીતે તેનું વલણ તેમની તરફ હતું. વળી ઈંગ્લાંડમાં આવતાં આગ-

મચ તેણે ટોચી પ્રધાનોને રજા આપી હતી. નવી પાલેમેન્ટમાં ધણું કરીને બધાજ બહુમ સભાસદો હતા, તેમણે

જોકેખાઈટ લોકો જોડે મળી જઈ ફિટૂર કરવાનો આરોપ ઓક્સફર્ડ, બ્રોલિંગ્થોફ અને ઓર્મન્ડને માથે ચઢાવ્યો. ઓર્મન્ડ અને બ્રો-

લિંગ્થોફ ફ્રાન્સમાં પલાયન કરી ગયા. ઓક્સફર્ડ ઈંગ્લાંડમાં રહેતા તેને ટાવરગઢમાં બે વરસને સારું કેદ પૂર્યો.

ધણી દહાડા લગી લોકોનું મન બહુ અસ્વસ્થ રહ્યું, કારણ કે પુષ્કળ લોકો અધાપિ સ્ટુઅર્ટોનો પક્ષ કરતા હતા. તમગાળાનાં પરગા-

ણાંમાં બમ ઉપજાવે એવાં બેંડ ફિસાદ જગ્યાં, તેથી સને ૧૭૧૫ માં ‘બેંડ સંબંધી કાયદો’ પસાર થયો, તેમાં એવું જણાવેલું હતું કે આ કાયદો જાહેર રીતે વચાયા પછી કોઈપણ જગ્યામાં ભેગા થયેલા લોકો વિખેરાઈને

જાય, તો તરકારી અમલદારોએ જખરદસ્તી કરી તેમને વિખેરી નાંખવા અને તેમ કરતાં કોઈને ઉપદ્રવ થશે, તો અમલદારો ચુનંદગાર ગણાશે નહિ.

સ્કોટ્લેન્ડમાં અને ઈંગ્લાંડના ઉત્તર ભાગમાં ફિટૂર ઉઠ્યું,

તે અંધાગ્રે વધારે મોટું હતું. હાઈલેન્ડર લોકોએ મારના અર્લની સરદારી નીચે ખડ જગાળ્યું, અને ઈંગ્લાન્ડમાંના જેકોબાઈટ લોકો ડર્વેન્ટવાટરના અર્લની અને મિ. ફ્રાસ્ટ-

જેકોબાઈટ લોકોનો બળવો સને ૧૭૧૫

ની આગેવાની તળે ઉભા થયા. ફ્રાસ્ટર નોર્થ અમ્પરલાન્ડ પરગણા તરફથી પાર્લમેન્ટનો સભા-સદ હતો. આ બંડખોરોની સામા આર્ગિલના

ડચુકને મોકલ્યા. તેણે લાન્કાશાયર પરગણામાં પ્રેસ્ટન મુકામે ઈંગ્લેન્ડ જેકોબાઈટો રાસણું થયા તિજ દિવસે અંટલે નવેમ્બરની ૧૩ મી તારીએ સ્ટોલેનની પેડારામાં ચોરિફ્મ્યૂર ગામ આગળ સ્કોટ લોકોનો પરાબલ કર્યો. જે મહિનામાં તો આ ફિગૂર સમી ગયું. એક મહિના કોડે પ્રિટેન્ડર સ્કોટલાન્ડમાં આવી ઉતર્યો, તેને મારના અર્લ બેગા ફ્રાન્સ પાછા જવું પડ્યું. ફ્રાસ્ટર પલા-યન કરી ગયા અને તરણુ લાઈ ડર્વેન્ટવાટર રેહાંત દંડ પામ્યા.

ઉપર કહેલાં ફિસાદો અને ફિગૂરો થવાથી સરકારનો અમલ મજબૂત બેસાડવાને લોકો આતુર થયા. સને ૧૭૧૬ માં

સાત વરસ સુધી પાર્લમેન્ટ રહે એવો કરાર થયો, ૧૭૧૬

એક ધારો પસાર થયો, તેથી એકની એકજ પાર્લમેન્ટ સાત વરસ સુધી રાખવાની રાજીને પરવાનગી મળી. એ ધારો અઘાપિ ચાલે છે.

એ અરસામાં સને ૧૭૧૫ માં ફ્રાન્સનો શાહનો લૂઈઝી વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો. તે ઇંગ્લાન્ડનો કદો રાત્ર હતો. તેની પછી તેનો પ્રથમ પંદરમો લૂઈનામ ધારણ કરી રાજ થયો. એ લૂઈમાત્ર દસ વરસનો બાળક હતો,

ત્રિરાજ્ય સંધિ, ૧૭૧૭

તેથી હવે પછીનાં ત્રીસ વરસની દરમ્યાન ઈંગ્લાન્ડને હેરાન કરવાનું ફ્રાન્સથી બની રાક્યું નહિ,

તેનું મુખ્ય કારણ એકે ઓર્લેન્સનો ડચુક ફ્રાન્સનો રાજરક્ષક થયો, તેણે ઈંગ્લાન્ડ અને હોલાન્ડ સાથે એકો કરી હાનો-વર કુળના મુગટધારીનો પક્ષ કરવાનું વચન દીધું હતું, તે એવી

૪૦૮ ઘેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઇંગ્લાંડ બળવાન થયું

સારતે કે પદર મો લૂઈ બેગ બેગે મરણ પામી, ને સ્પેનનો પાચમો
ફિલિપ કરાર તોડીને ફ્રાન્સ અને સ્પેન એ બે દેશની ગાદીના
દાંધા કરે, તો ઇંગ્લાંડ અને હોલાન્ડે મદદ કરી ફ્રાન્સની ગાદી
ઓર્લેન્સ વરામા કાયમ રખાવવી આગળ જતા સને ૧૭૧૮ માં

ફિલિપે સિસિલી બેટપર હલ્લો કરવાની ધમકી આપી તેવારે
ફ્રાન્સે અને ઇંગ્લાંડે બેગા યર્ધ સ્પેન જોડે લડાઈની શરૂઆત
પણ કરી હતી સર જ્યોર્જ બિગે પસ્પારો જૂ
સિર આગળ સ્પાનિશ અરમાગનો પરાજય કર્યો,
અને સને ૧૭૧૯ માં સ્પાનિયર્ડોએ સ્કોટ્લેન્ડ
પર સ્વારી લેઈ જવાની ઠોરણ કરી પરંતુ એ

ઝગડો માત્ર જૂજ વખતજ ચાલ્યો ને પર્વંતે ફિલિપ લટી ગયો

આ સમયે સ્પેન અને વિદેશ ખાતે શાન્તિ હોવાથી ઇંગ્લેન્ડ
લોકનું બહુ વેપાર તરફ વળ્યું વિગ્રહ ચાલતા છતાં વેપાર
વધતો જતો હતો ઇંગ્લેન્ડ વેપારીઓ તુર્કસ્તાન
ઈટાલી, સ્પેન, પોર્ટુગાલ, હોલાન્ડ, જર્મની,
રશિયા, નાર્વે, બાલ્ટિક પ્રદેશ, અમેરિકા, આફ્રિકા અને

યૂર્પે હિંદના યાત્રીઓ જોડે વેપાર કરતા સને ૧૭૧૪ માં યુરોપનું તં
હનામું યજુતેથી દરબા ઉપરની મારામારી બધ પડી વેપારની સહા
મતી વવી, અને લડાઈના તોફાની સમયમાં જે લોકોએ દ્રવ્ય સંગ્રહ
કરી રાખ્યું હતું તે લોકોની ઇચ્છા હવે વેપારમાં નાણું રોકવાની યર્ધ
પ્રુક્તળ કપનીઓ બધાઈ, તેને કારખાનામાંથી તેમજ કોમલા કાં
વાના ને વહાણ બાધવાના ધધામાંથી અને વેપારમાંથી બારી નફો
મળવા લાગ્યો એ કમ્પનીઓમાંની એક 'સાઉથસી કમ્પની' એટલે

દક્ષિણ મહાસાગરમાં વેપાર કરનારી કમ્પની એ
નામની હતી. તેના ઉપર લોકોનો ધણોજ મોહ
હતો. તે કમ્પની દક્ષિણ અમેરિકા જોડે વેપાર
કરવાને સને ૧૭૧૧ માં ઉભી થઈ હતી, અને તેને

પસ્પારો ના
સિરની લડાઈ,
૧૭૧૮

ઈંગ્લેન્ડના વેપા
રનો ફેલાવ

સાઉથસી ના
મની કમ્પની
૧૭૧૧ ૧૭૨૧

ધણે મોટો નફો મળવાની આશા પડવાથી તેના ડીરેક્ટરોએ સને ૧૭૧૬ માં એવી માગણી કરી કે પ્રધાનો અમને વેપાર કરવાના ખાસ હક્ક દે તો સરકારને જે જે લોકોનું દેવું હોય, તે બધાને કમ્પનીના રોર આપી અમે સરકારી દેવું પતાવી દેઈએ. કમનસીબતા જોગે ઇંગ્લાન્ડની એક પણ સરકારી દેવું પતાવવાને તૈયાર હતી. એથી બેઉ કમ્પનીએ પડાપડી કરી માગણી ચલાવ્યા કીવી. સાઉથસી કમ્પનીએ સરકારને ૭૫ લાખ પૌન્ડ ધીરવાની છેલ્લી માગણી કરી, તે છેવટ સરકારે સને ૧૭૨૦ ના એપ્રિલ માસમાં એક બીલ પસાર કરી મેંજર રાખી.

કાબેલ ધંધાદારીઓની નજરમાં આખું કે આવડી મોટી રકમ ભરવા જોગ પુરકજ નફો એ કમ્પનીને કોઈકાંજે મળનાર નથી. ના-ફાંક પરગણાનો એક ગૃહસ્થ નામે રાખઈ વાલથોલ હંડી બુદ્ધિ-વાળો હતો, તેણે ઉપલા બીલની વીરુદ્ધ પાર્લમેન્ટમાં વાંધો લીધો, પણ તે નકામો ગયો. સાઉથસીના રોર પાછળ આખું ઇંગ્લાન્ડ ગાંડું જેવું થઈ ગયું.

વાલથોલ વાંધો
ઉઠાવ્યો, ૧૭૨૦.

ગામડાંના ગૃહસ્થોએ પોતાના વતન વેચી સાઠી પૈસા મેળવી રોરસદાનો ધંધો કરવા માંડ્યો. પાદ્રિઓ, રાંડીરાંડ સ્ત્રીઓ, સાહુકારો, વૈદ્ય ને વકીલો, એ મધ્ય જાતે રોર લેવાને પડાપડી કરી, તેથી છેવટ મૂળમાં સો પૌન્ડનો રોર તે એક હજાર પૌન્ડે વેચાવા લાગ્યો. સદાની પેલછા ચાલતી હતી તેમાંથી ન્યાલ થવાને મોટે આ સિવાય બીજી પગપેટા કમ્પનીઓ ઉભી થઈ, અને રોર બજાર તો જુગારના અખાડા જેવુંજ બની રહ્યું. આખરે સાઉથસીના ડીરેક્ટરોને બાસ્તું કે નાની નાની કમ્પનીઓ અમારૂં બજાર બગાડે છે, તેથી કેટલીક કમ્પનીઓનું પોકળ તેમણે બહાર પાડ્યું. પરંતુ એની રીતે બીજાના બાર વગાડવા જતા પોતાના બાર વાગી ગયા. એકવાર વિશ્વાસ ડગ-મગ્યો, એટલે જોડી નજરે તપાસ કરતાં લોકોને સ્પષ્ટ માલુમ પડ્યું કે કમ્પનીએ મેશુમાર નફો પેદા કરવાની કશુંય ન હોતી, તે

૪૨૦ છેરે સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઇંગ્લાંડ બળવાન થયું

પ્રમાણે તેનાથી કદી થઈ શકે એમ નથી. બાવ એકદમ ગગડી પડ્યો, અને મૂળ સો પૌન્ડની કીમતના શેરના બાવ વધીને સહ્ય પૌન્ડ થયા હતા, તેના પાછા ૧૩૫ પૌન્ડ બાલાયા ને છેવટ તેની કિંમત નહીં સરખીજ થઈ ગઈ સાઉથસી પરપટિા એકાએક કૂટ્યો,

સાઉથસી ૩૨૫
ની નામનો ૫૨
શાટા ફૂટી નીચે,
મહે માઈ સને
૧૭૨૧

કમ્પની ભાગી પડી, અને સેકડો માણસો પાંચમાન થઈ ગયા. લોર્ડ સ્ટ્રાન્હોપ નામે એક પ્રધાન તો હબકીને મરણ પામ્યો. ખીજે એક પ્રવાન લોર્ડ સન્ડરલાન્ડ કરીને હતો તેણે નેકરીનું રાજનામું આપ્યું, અને મામલો હામ પાડવાને વા

હોલને પ્રધાન કરવામારે સમસ્ત પ્રજા એકે અવાજે પોકાર કરી રહી, કેમકે વાટપોલ એકલાએજ સાઉથસી કમ્પનીવાળા ખીલની સામા વાધો લીધો હતો. રાજાએ ડહાપણ વાપરી લોકોની

વાટપોલ મુખ્ય
મત્રી નિમાયો
૧૭૨૧ ૧૭૪૨

મરજી સપાદન કરી સને ૧૭૨૧ માં નવું પ્રધાન-મંડળ નીમી વાટપોલને મુખ્ય પ્રધાન બનાવ્યો તેણે ઇંગ્લાન્ડની પેદીની મદદ મેળવી લોકોની હમક મટાડી, અને કેટલાકના ડૂબેલા પૈમા પાછા

આપ્યા આવતા વીસ વરસ લગી ઇંગ્લાન્ડમાં વાહપોલ અગ્રે સર હતો. 'મુખ્ય પ્રધાન'નો ઇલિકાળ પ્રથમ એનેજ મળ્યો, અને કાબિનેટ એકસેકારભારી મંડળમાં અત્યાર લગી જે સ્થાને ગાદીપતિ ખીરાજતા તે સ્થાનપર એ બેસવા લાગ્યો. (૪૦૧ મુ પાનું જુઓ.) એ ગામડાનો ગૃહસ્થ હોઈબેઠગો ને અસભ્ય હતો એનામાં વિદ્યા કે મૂજશોધક શુદ્ધિ ઘણી થોડી હતી. એણે ગ્રામ્ય સુધારા બિલકૂલ કર્યા નથી. સભાસભાને રૂબરૂ અવાડી પાર્લમેન્ટને પોતાના મતપર અનાવવા માટે એને ઘણું દોષ દેવામાં આવેછે. પરંતુ એથી ઉલટું નિર્ભય શુદ્ધિગણો ને વ્યવહારમાં કુરાળ હોઈ એનામાં પાકી સમજ પ્રકળ હતી. કોયેલિક અને ડિસેન્ટર લોકોની વિરુદ્ધ ગમત થાયતી તેઓ ચીકાઈ રહ્યા હતા તેથી અને ટોરી મત ॥

પુષ્કળ ગામડિયા ગૃહસ્થો સ્ટૂપ્પટોને પાછા આણવાની ઇચ્છા કરતા હોવાથી દેરામાં અસ્વસ્થતા ઘણી હતી એ વાત વાલ્પોલના જાણવામાં આવી.

હવે વાલ્પોલ પેડે ગામડાનો ગૃહસ્થ હોવાથી તે પોતાની બાજુ પર હુનિનાવર કુળનો પક્ષ કરનારા રસેલ, કાન્વિન્ડશ, અને એવાં ખીજાં મોટામોટાં બિહુગ કુટુંબોનો જમાવ કરી રાક્યો. પાર્લમેન્ટના સભાસદો પસંદ કરી મોકલવાની સત્તા આ કુટુંબોના હાથમાં ઘણી હતી. એ શિવાય સાહસખરીની પેઢારામાં એલડસા-રમ સરખા કસબાની પડતી યદ્ જવાથી તેમાં મત આપનારે ભાગ્યેજ કોઈ રહ્યું હતું. તથાપિ એવા કસબાઓ હજી પણ સભાસદો ચૂંટી પાર્લમેન્ટમાં મોકલતા, અને જ્યાં યોગ્ય ધણુ મત આપનારા રહ્યા હતા, તેઓ જે કોઈ ધણુમાં ધણુ પૈસા પર આવતું તેને પોતાના પ્રતિનિધિની જગ્યા વેચી મારતા; એ પ્રમાણે પાર્લમેન્ટમાં અર-ધભાગ ઉપરાંતના સભાસદો લોકોએ ખરેખરા પસંદ કરી મોકલેલા નહતા, પરંતુ સરકારે નીમિત્ત હતા, તેથી કામ-સની સભા વાલ્પોલના તાબામાં રહી તેનું કહ્યું કરે એવી હતી.

એવી સભાને તેણે દેરામાં સ્વસ્થતા કરવાના કામમાં લીધી. કેન્ચ લોકો જોડે મિત્રાચારી ખાંધી રાખીતેણે પ્રિટેન્ડરને હાલવા આલવા દીધા નહિ, અને ડીસેન્ટર તથા કૌથેલિક લોકોની વિરુદ્ધના કાયદા રદ ન કરતાં તે કાયદાઓનો અમલ થવા દીધો નહિ. સને ૧૭૨૨ માં જે કોબાઈટ લોકોએ એક નાનું સરખું તરકટ જમાવ્યું હતું પણ ખરું, ને તેમાં ઉરકેરણી કરવા બાબત રોચેસ્ટર નગરના બિશપ આડર્બરીને દેરાવટો પણ દેવામાં આવ્યો. આયર્લેન્ડના ચલણીનાણાને માટે ૧,૦૮,૦૦૦ પૌંડની કામતના અરધા પેની અને કૌથિગના શિક્ષા પાડવાની સત્ત વાલ્પોલે બુડ નામના એક લુહારને આપી, તેથી ત્યાં

બિહુગ કુટુંબો અને પાર્લમેન્ટમાં સભાસદ મોકલી આપનારા કસબા.

વાલ્પોલ દેશને સ્વસ્થ કરેછે

૪૧૨ ઘેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઇંગ્લાડ બળવાન થયું.

બએડા યેમો- નવું નાણું કાઢવાથી દેશને નુકસાન થશે,
એવું ધારીને આયર્લેન્ડની પાર્લમેન્ટે એ
વડનું અરજી
૧૫૧ નામનું
નાણું, ૧૭૨૩
બાબત વાંધો લીધા, અને સ્વીફ્ટ નામના ગ્રંથકાર-
રનો વાલ્પોલ પર અણગમો હતો, તેણે એ સંબંધ-

મા સાત પત્રો પ્રસિદ્ધ કરી આયર્લેન્ડના લોકોના મન વધારે ઉત્કે-
ષી. એ પત્રો ટ્રેપિયર લેટર્સ એટલે ટ્રેપિયર નામે કોઈ ગૃહસ્થના
લખેલા પત્રો એ નામે ઓળખાયા. તથાપિ વાલ્પોલે ડહાપણ
વાપરીને અરધા પેનીનું ચલણ બંધ કર્યું એટલે કાંઈ અનિષ્ટ થયું
નહિ. આવી રીતે તેણે સર્વત્ર શાન્તિ જાળવી રાખી, અને લોકોને
એક તંતે ચાલતા રાજકારનારની ખૂબ કરવાનું શીખવ્યું, તે એટલા
મોટા કે તેની સત્તાનાથે નિગતે રહી તેઓ કામધંધા સુએ કરી શકે.

સને ૧૭૨૭ ના જૂન માસની ૧૦ મી તારીખે પહેલાં જ્યોર્જ રાજ
હાનો વરમાં એસ્નાયુક ગામે ગાડીમા બેસી જતો હતો, તેવામા
ફેફરે આવવાથી તે મરણ પામ્યો, અને તેને પુત્ર ખીનહરકે તેની
પાછળ ગાદી પર બેઠો, અને નવા રાજને વાલ્પોલ ૫૬૬ પડતો
નહતો, તથાપિ તેના ધણી અપ હોવાથી રાજ એ તેને કાઢી મૂક્યો
નહોં, અર્થાત્ રાજનો ફેરફાર થયો. તે પછુ ઇંગ્લાન્ડની સ્થિતિ
હવા તેવો ને તેવીજ રહી

ખીજો જ્યોર્જ, સને ૧૭૨૭ થી ૧૭૬૦ સુધી.

ખીજો જ્યોર્જ રાજ ઇંગ્લેન્ડ બોલી જાણતો તથાપિ તે તેના બાપ
સરખો પૂરેપૂરો જર્મન હતો. હમીલેને કામાપુર

૨ જા જ્યોર્જનું
લખણ
હોઈ ધણીવાર હોલાન્ડની ખાતર ઇંગ્લાન્ડનું
અકલ્યાણ કરવાની તે ઇચ્છા કરતો. પરંતુ સારા

બાન્યે તેની ધણીઆણી નામે આસ્પાક્ટી કારોલાઈનનું ચલણ
તેના પર વિરોધ હતું તે બાઈધણી હોરિયાર હોવાથી તેણે વાલ્પોલની
અતિરાય ચેત્તતા ધ્યાનમા લેઈ સને ૧૭૩૭ થી ચોતાના મરણ પંચન
તેને પ્રુટિ દીધી. આરેકેડે આ રાજના અમલને અંતે મહાન પિટે

રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી. એ ચિટ પાછળથી લોડ થાય ન બન્યો હતો. એકંદરે ખીજા જ્યોર્જીયીકારકીર્દી ઇતિહાસમાં ધણી અગત્યની છે, એ વાત આગળજતાં જાણવામાં આવશે; તેનું કારણ એ કે એ રાજ પોતાની મરજી વિરુદ્ધ એ સમર્થ પ્રધાનોને વરા પડ્યો હતો. એ પ્રધાનોને રાજ પસંદ કરતો નહોતો.

હવે પછીનાં દસ વર્ષમાં વર્ણન કરવા જોગ બહુ થોડીજ હકીકત બની છે. ખાસ કરીને સરકારી ખરચ કમી કરીને રાજ્યના દેવા પેટે થોડીક રકમ ભરવાના કામમાં વાલપોલ મચ્યો રહ્યો. સાથે સાથે

ઈંગ્લાન્ડમાં આવતી જતી પુછળ ચીજો પરથી

તેણે જકાત કાઢી નાખી. સંસ્થાનાને ખીજા દેશો

જોડે વેપાર કરવાની મનાઈકરી હતી તેમાં મુખ્ય ધર્મ

થઈ છે, એ વાત તેણેજ પહેલ વહેલી લક્ષમાં લેઈ,

જ્યોર્જીયા ને કારોલાઈન એ બે સંસ્થાનાને યુરોપમાં જૂદે જૂદે બંદરે ચોખ્ખા અઢાવવાની રજા દીધી. એથી કરીને ઈજીપ્ત અને

ઈટાલિના હલકી જાતના ચોખ્ખાને બદલે કારોલાઈનના ચોખ્ખા વપરાવવા લાગ્યા, ને તેથી સધળા દેશોને લાભ થયો. એ સિવાય

ઈંગ્લાન્ડના બંદરે ભારી જકાત લેવાતી તે ઝીણી કરી દેરાની

અંદરના બાગમાં કેટલીક ચીજો પર દાણ ચોક્કી વ-

ચલ કરવાની તેણે કોશિશ કરી. એ કોશિશ પાર

પડી હોત તો દાણ ચોરી ધણે બાગે બંધ થઈ

જાત; લંડનના બંદરમાંથી જકાત નીકળી જાત, ને

વેપાર અર્થે તે ખુલ્લું યાત્રા અને ઈંગ્લાન્ડના વેપાર દોપટ વધી ગયો હોત. પરંતુ લોકોને આ બધી વાતની સમજ પડી નહિ. દાણના

ઉધરાતદારો દાણ લેવા દુકાને આવે, તે દુકાન તેમને અસહ્ય લાગ્યું. પાર્લામેન્ટમાં દાણને લગતા ખરડાની સામા ધણી તકરાર

થઈ, તેથી વાલપોલે તે ખરડો ખેંચે. એથી લીધે તથાપિ તેની સચાનું જોર હતું ધણું હતું; અને જે જૂલને લીધે ધણી વેળા લોકપ્રિય પ્રધા-

મહેસુલ બાબત
વાલપોલે કરેલા
બંદોબસ્ત.

દાણચોક્કીનો
ખરડો નામંજૂર
થયો, ૧૭૩૩.

૪૧૪ ઘેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઈંગ્લાડ બળવાન થયું

નાની પાંચમાલી થાય છે. તેવી જાતની બૃહ કરતા લગી તેનું તે જોર કાયમ રહ્યું. તેણે કુલ અધિકાર પોતાને હસ્તક લેવાની ઇચ્છા કરી

વાયોલ ઉપ
રથી તેના રત્ન ધી
ઓનાં મન ઉપા
ધાય છે

ખીજા માણસોની ઈર્ષ્યા કરતો હોવાથી તેણે પોતાની પ્રધાન ટોળીમાંથી ઘણું કરીને બધા પુરુષોને ધીમે ધીમે ખસેડી મૂક્યા. તેનું પરિણામ એમ થયું કે એક મજબૂત 'વિરુદ્ધ' પક્ષ તેની સામે ખડો થયો. એ પક્ષના આગેવાન તરિકે પૂલ્ટની જે પાછળથી

બાથનો અર્લ થયો તે, કાંટરે અને ચેસ્ટરફીલ્ડ જેવા પુખ્ત નર હતા. અને જીવાનિયા મડળમાં મોથી ઉત્તમ વક્તા અને વિરોધ આ સ્થાનાન વિલિયમ પિટ કરીને એક તરફ હતા એ પિટ મદ્રાસના આગલા કોઈ ગવર્નરનો પૌત્ર હોઈ થોડે સ્વાર પલટણનો અમલદાર

સ્વદેશભક્ત
ટોળી
૧૭૩૭

હતા. આ વિરુદ્ધ પક્ષના માણસોએ 'સ્વદેશભક્તો' એનું નામ ધાગણું કરી વાહપોલની અવિગ્રહ ની તિની અને તેની રસવત આપીને મત મેળવવાની રીતિની સામા મોટો પોકાર ઉઠાવ્યો. ટીલાટ કુવર ફ્રેન્

ડરિકને તેના માતપિતા વેરે ઢોલ થયો હતો, તેણે આલોકોનો પક્ષ કર્યો, તથાપિ વાહપોલ વિનયપૂર્વક તેમનો નિરસ્કાર કરતો. સ્વદેશભક્તિ અને આખર સખવી તેઓ બોલતા, તે વારે તે તેમને હતી કાઢતો.

અને કહેતો કે તેઓ જેમજેમ ડાહ્યા થતા જાય, તેમતેમ તેઓ એ પ્રમાણેનું બોલણ મૂકી દેશે. સને ૧૭૩૯ માં સ્પેન વેરે ઢોલ થવાથી તેની પડતીનો આરબ થયો, ત્યાલગી તેણે પોતાનો ખમ ઠકાવી ગયો.

ખર જોતા ઈંગ્લાન્ડ ઉપર એક જાતનું સડક અદર આવેથી તૂટી જીમી રહ્યું હતું, કારણકે તેનો બહોળો વેપાર ને પ્રુષ્કળ સસ્થાનો દેખીને ફ્રાન્સ બહુ બળતું હતું. સને ૧૭૩૩ માં ફ્રાન્સના પદરમાં લૂઈસી પોતાના મામા સ્પેનના પાંચમા દિલિપ વેરે 'કુટુંબી એકઠો' કરી એવો કરાર કર્યો કે સ્પેન દેશે ઈંગ્લાન્ડના હાથમાંથી દક્ષિણ અમેરિકા માથેનો વેપાર ધીમેધીમે પડાવી લઈ ફ્રાન્સને સોંપી દેવો.

આ વેળા લૂંછને થોડે પ્રજા થયેલી હતી તેથી તેને તેના મામાનો બિલ-
 કૂલ ડર નહતો. આ કરારના બદલામાં ફ્રાન્સે
 જીઆલ્ટર પાછું મેળવવાના કામમાં રૂપેનને કુમક
 દેવાનું વચન દીધું હતું. ઉપર કહેલો એકો યયો
 તે વેળા કોઈને તેની ખબર પડી નહિ. પરંતુ તેથી
 ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે એક લાંબા ઝગ-
 ડાનો ખરેખરો પ્રારંભ થયો. પૃથ્વી પરના મુખ્ય સંસ્થાનો અને
 મુખ્ય વેપાર ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ, એ બે દેશોમાંથી કોણે હસ્તક
 કરી લેવા તે બાબત આ ઝગડો હતો.

ઇંગ્લાંડ જોડે ટો કરવાનું બહાનું રૂપેનને જોઈતું હતું તે મેળવ્યું
 મુશ્કેલ જણાયું નહિ. એ તો થાદ હરો કે યુદ્ધકટના તહનામાની રૂઝમે
 (૩૯૮ મુ પાનું જુઓ) ૬૦૦ ટન બોલો માઈ રોકે એવું એક ઇંગ્રિજ
 જહાજ દરવરસે દક્ષિણ મહાસાગરમાં વેપાર અર્થે મોકલવાની
 પરવાનગી થઈ હતી. એ જહાજવાળા કરાર બરોબર પાળતા નહતા.
 ખીજા નાનાં નાનાં બારકસો' મોટાં જહાજની તજદીકમાં ભટક્યાં
 કરતાં, ને રાતના માલ લાવી મોટા જહાજમાં ભરતાં. એથી કરીને
 એક જહાજ પૂર કરતાં વધારે માલ જમીનપર ઉતારવામાં આવતો.
 એ મિવાય અમેરિકામાં રૂપેન તાજાના બદરોમાં જકાત ન આપતાં
 મોરીથી ઇંગ્લાંડનો કેટલોક માલ ઘાખલ થતો, તેથી દરિયાપર વહા-
 લુની જ કતી લેવાનો હક સ્થાનિયડો બજાવવા લા-યા. એથી કરીને
 વારવાર બજાત્કાર થવા લાગ્યો. ફ્રાન્સજોડે ઉપર કહેલો કુટુંબી કરાર
 થયો, ત્યારપછી તો એવી જાતનો બજાત્કાર ઘણો વધી પડ્યો, અને

ઇંગ્રિજ લોકોને ઘણો રાગ ચઢ્યો. સને ૧૭૩૮ માં કોઈ
 એક વહાલુના જેન્કિન્સ નામે કપાને પાર્લમેન્ટની
 હજૂર આની કહ્યું કે સને ૧૭૩૬ માં સ્થાનિયડ
 લોકોએ મારા કાન કાપી તાજ્યા હતા, અને ઇ-
 ગ્લાંડને તથા ત્યાંના રાજાને આજ દીઘી હતી. ઉપલી હકીકત ખરે-

જેન્કિન્સના
 કાન કાપવાથી થ-
 યેલા વિચર,
 ૧૭૩૮

૪૧૬ પેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઇંગ્લાંડ બળવાન થયું.

ખરી બની હતી કે નહિ તે વિષે ઘણા રાક રહેછે. વાલ્પોલને સલાહ ભળવી રાખવાને બગીરથ પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ સ્વદેશભક્તોએ આ વાતનો ભોગ સાધી દેરામાં ઉજ્જેરણી કરી વાલ્પોલને તેની મરજી વિરુદ્ધ લડાઈ જાહેર કરવાને જરૂર પાડી. લડાઈની વાત સાબળી લોકો હરખાયા, તેવારે તેણે કહ્યું કે બલેને તેઓ હરખાયા હમણા ઘંટના નાદ કરે, પરંતુ થોડા વખતમાં પોતાના હાથ ધસતા થશે.

વાલ્પોલનું કહેવું વાજખી હતું. પરંતુ તેને વિગ્રહ કર્યો ગમતો નહતો, તો તેણે રાજીનામું આપ્યું હતું, અને જે લોકોની મરજી વિગ્રહ કરવાની હતી તેમને લડાઈના કારભાર સોંપવો જોઈતો હતો. આરબમાં ઝગડો ઠીક ચાલ્યો નહિ, અને લોકો એવું કહેવા લાગ્યા કે વાલ્પોલ વિરુદ્ધ છે માટે એમ થાયછે.

વાલ્પોલની ૫-
ઠતી, ૧૭૪૨. એ ઉપરાંત સને ૧૭૪૦ માં એથી પણ વધારે

મોટા વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો, તે આખા યુરોપ પર ફરી વળ્યો. આ મહાન વિગ્રહ સાથે સ્પેન વેરે આરંભેલા વિગ્રહની મિસલ થઈ ગઈ. એવામાં સને ૧૭૬૦ ના શિયાળામાં બ્રૂક્ના સંપત્ત કરા પડ્યાં, ને ત્યાર પછી શિયાળાને પાક નળગો પાક્યો, તેથી ઇંગ્લાંડ અને આયર્લેન્ડ એ બે દેશ પર મોટી આફત ઝુલ્યી. દુકાળના વખતમાં જેટલી વધી જાય તેટલી રોટલીની કીમત હાથ વધી ગઈ, અને લોકો સરકારને દોષ દેવાને સહ તેવારે હોઈ વાલ્પોલના સામા ધણું ફરફડવા લાગ્યા. છેવટસને ૧૭૬૨ ના જાનેવારીમાં તેને રાજીનામું આપી ચાલી જવું પડ્યું. શિરસા પ્રમાણે તેના દુશ્મનોએ તેને માથે આરોપ ચઢાવવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ તેની પીઠ પાછળ પુષ્કળ રોહીઓનું જોર હતું, તેથી તેમનું કંઈ વળ્યું નહિ. તેને ઓર્ફર્ડના અલ્લેનો ઇલિઝાબ આપી અમીરની પદવી દીધી અને ૪૦૦૦ પૌન્ડનું વર્ષાસન બાંધી આપ્યું. ઇંગ્લાંડના કેટલાક મુખ્ય પ્રધાનોએ કારભાર છોડ્યા પછી જોખમમાં પડી મરતક નહિ

જોતાં ઉલટાં ખિતાવ્ય મેળવ્યાછે તેઓમાં ગૌથી પહેલો વાલ્કેયોલ હતો. આ સમય ઉપર આમની સભાએ આખા દેશ પર અમલ ચલાવવાનું કામ કેવી રીતે હાથમાં લેવા માંડ્યું હતું તે ઉપલી હકીકત પરથી જણાયછે. આગલા વખતમાં કોઈપણ પ્રધાન લોકોને આકરેા યર્ષ પડતો તે વારે તેનું કાસળ કાઢવાને તેને આગેપિત ડેરવ્યા વિના ખીજો કાંઈ ઈનાજ નહતો, પરંતુ હવેતો વાસ્તવિક સત્તા કોમન્સના હાથમાં હોવાથી તેઓ કોઈપણ પ્રધાનને અધિકાર પરથી દૂર કરી શકતા, અને સાથે સાથે આગલી નોકરી બદલ તેનું સન્માન કરી અમીરની સભામાં બેસવાની તેને જોગવાઈ કરી આપતા.

વાલ્કેયોલનો કારભાર પડી બાચ્યો, તેની સંધાયે ક્લાન્સ જોડે સલાહ જળની રાખવાની રાજનીતિનો પણ અન્ત આવ્યો. એ નીતિ પાસેકા ઉપરાંત વધારે મુદત નોબી હતી. હમણાં નવું પ્રધાનમંડળ થયું, તે ખીજ જ્યોર્જની ધણા દિવસની ઇચ્છાનુસાર હાનોવરનું રક્ષણ કરવાને અર્થે યુરોપખંડ પર ચાલતા વિગ્રહમાં મામિલ થવાને રાજી હતું. જર્મેનીનો પાદશાહ જોહા વાલ્કેસ અપુત્રવાન હોવાથી તેણે યુરોપના સધળા મહાન રાજ્યોને સમજાવીને 'પ્રામાટિક સાંકેશન' (પાદશાહી ફરમાન) નામે તહનામા પર સહી કરાવી લીધી, તેથી આ વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો હતો. આ તહનામાની રૂઢિએ તે પાદશાહની પછી તેનો તમામ મૂલક તેની દીકરી મેરિયા થેરિસાને મળે એ

પ્રમાણેની કખૂલાત સર્વે રાજ્યોએ કરી હતી.

આસ્તિશ્વ્યાની
માલોસંબંધી વિગ્રહ-
૯.૧૭૪૦-૧૭૪૬.

પરંતુ સને ૧૭૮૦ માં પાદશાહ મરણ પામ્યો તેવારે ઇંગ્લાન્ડ ને હોલાન્ડ સિવાય તહનામા પર સહી કરનાર ખીજાં બધાં ગળ્યો પોતાનો બોલ પાળવાને

રાજી નહતાં. પ્રુશિયાનો રાજા ખીજે ફેડરિક સૈલિશિયા પ્રાન્ત બચાવી પડ્યો, ને બવેરિયાના ઇલેક્ટરે આસ્ટ્રિયા પર દાવો કર્યો તેનો પક્ષ ફ્રાન્સ અને સ્પેને લીધો. આસ્ટ્રિયાની આર્યડેસ (વડી ઠકરાણી) અને હંગરીની રાણી મેરિયા થેરિસા પોતાના હક-

૪૨૮ ઘેર સ્વસ્થતા અને ખહાર વિજય એથી ઈંગ્લાંડ ખળવાન થયું.

સાટે સાહજેરીથી લડી અને આ 'આસ્ટ્રિયાની ગાદીના વારસા સખધી ઉઠેલા વિગ્રહ' લગભગ નવ વરસ લગી જારી રહ્યો. પરંતુ જોતા તો ખળતુલા સખધી જે જગ સદા ચાલ્યા કરતો તેનાજ પેટાનો આ વિગ્રહ હતો એવા જગને લીધે યુરોપના પ્રત્યેક રાજ્યને એવી ધાસ્તી રહે છે કે રાજને એકાદુ રાજ્ય ખીજા કરતા વધારે ખળવાન થઈ જઈ ખળતુલાનો ભગ કરે.

ઈંગ્લાંડે 'પાદશાહી ફરમાન' પર સહી કરી હતી તેથી તેને પુર્ક-
મા સામિલ થવાનું બહાનું જડયું, અને ખીજે
ડેવિડનનું પુર્ક, ૧૭૪૩
ફ્રાન્સેનોયનું પુર્ક, ૧૭૪૫
આસમાં જેન નદીને કાંઠે ડેવિડનન આગળ લડાઈ થઈ, તેમાં તેણે ફ્રેન્ચ લોકોનો પરાજય કર્યો. જા

હ્યોલની પુકિતથી જે સકંઠ અત્યાર લગણુ ખળાઈ રહ્યું હતું તે હવે ઈંગ્લાંડ પર ચઢી આવ્યું. જૂઠ્ઠા હકદારના પુત્ર ચાલર્સ એડવર્ડની સરદારી નીચે ૧૫૦૦૦ માણસનું લશ્કર સમુદ્ર આગળી ઈંગ્લાંડને કાંઠે ઉતરવાને રવાના કરી ફ્રેન્ચ લોકે તુરતાતુરત વેર વાળ્યું. એ લશ્કર ઈંગ્લાંડને કાંઠે ઉતરી રાડયું નહિ, કેમકે જે કાફલા તેને લઈ નિકળ્યો હતો તે તોફાનને લીધે વિખરાઈ ગયો. પરંતુ ખીજે વરમે માર્શલ સાકેસ નામે નામીઆ સેનાપતિના હાથ નીચે ફ્રેન્ચલોકે ફ્રાન્સેનોય આગળ ઈંગ્લેન્ડનો પરાભવ કર્યો. ત્યારબાદ રાજપુત ચાલર્સ એડવર્ડ પોતાના પિતાને માટે ઈંગ્લાંડની ગાદી પાછી મેળવવાનો ખીજે પ્રયત્ન કર્યો, અને સને ૧૭૪૫ ના જુલાઈમાં હાઈલાંડસની જૂમિ પર આવી ઉતર્યો.

પહેલા તો વાહ્યોલનું કરેલું સઘળું કાર્ય નિષ્ફળ થવા બેઠું હતું એવો ખાસ થયો. ચાલર્સ એડવર્ડ ક્રાંતિમાન અને સાહસિક તરણ હતો. હાઈલાંડર લોકો તેની આસપાસ એકઠા બેગા મળ્યા. આગસ્ટની રહેતી તારીખ થતા તેના હાથ નીચે એક મહાન ફ્રેન્ડનો જમાવ થઈ

આનેદી રાજપુત
ચાલી, ૧૭૪૫

ગયો. એક પખવાડિયા કેડે તેણે એડિન્બરો નગરમાં દાખલ થઈ પોતાના પિતાની રાજ તરિકે દુવાઈ ફેરવી, અને રા મા સપ્ટેબરે તેના હાઈલાન્ડર સિપાઈઓએ એડિન્બરોથી સુમારે ૯ માઈલ પર આવેલા પ્રેસ્ટનપાન્સ નામે ગ્રામ આગળ સર જોન કોપના હાથતોળી ઇંગ્લેન્ડ ફોજના કાપીને ટૂંકેટૂંકા કરી નાંખ્યા. હવે 'સુન્દર રાજકુંવર ચાર્લી' ઘણું ખર સ્કાટલાન્ડનો ધણી થયો, અને ■ અઠવાડિયાં કેડે ૬૦૦૦ માણસનું સૈન્ય લેઈને ઇંગ્લાન્ડમાં પોતાનું નસીબ અજમાવવાને ઉપડી ગયો.

તથાપિ આઈ ઇંગ્લાન્ડમાં તેનો ભરમ તરત ભાગી ગયો. બને જ્યોર્જ રાજાઓના અમલ નીચે ઇંગ્લેન્ડ લોકો ઇંગ્લેન્ડના નમા- વતા નથી. સુખશાન્તિમાં રહ્યા હતા, તેથી ફરીથી લડાઈ સજાવવાની તેઓની ઇચ્છા નહતી. તરણુ રાજ-

પુત્રને તથા તેનાં હાઈલાન્ડરોને જોવાને કાજે લોકનાં ટોળે ટોળાં ભેગાં થતાં, પરંતુ કોઈતેમની જોડે સામિલ થયું નહિ. રાજપુત ડુર્બી નગર જઈ પહોંચ્યા તેટલા વખતમાં તો તેના સત્તાહકારોની ખાતરી થઈ ચૂકી હતી કે ઇંગ્લેન્ડ ફોજ એટલી બધી બળવાન છે કે તેની સામા ઠક્કર ગ્રીલી રાકાય તેમ નથી. તેથી તેમણે પાછા હઠીને

ગ્લાસ્ગો જવાની તેને સમજીત કરી. સને ૧૭૪૬ના જાનેવારીમાં કાલકર્કે આગળ તેને એક ફતેહ મળી ખરી, પરંતુ થોડાક મહિના કેડે અત્રિલ માસમાં ઈન્વર્નેસ પરમણુના સીમાડાપર કલેડોન આગળ ઇન્વર્-

લાડના ડચૂકે તેની હાઈલાન્ડર સેનાનો છેકજ પરાજય કર્યો. ત્યાર પછીના પાંચ મહિના સુધી રાજપુત ચાર્લીએ હાઈલાન્ડ- સની ફરતાં બઠક્યાં કીધું, તે અરસામાં તેના મિત્રોએ તેને વખતો વખત છૂપાવી રાખી પોતાની ઈમાનદારી દર્શાવી હતી. તેને ખાસ કરીને છૂપાવી રાખનાર ફોલોરા માકડોનાહડ નામે એક બાઈ હતી. એ બાઈએ તેનો પક્ષ ખરા દિલથી ધર્યો હતો. છેવટે સપ્ટે- મ્બર માસમાં તે પલાયન કરી પાછો ફ્રાન્સ ગયો.

૪૨૦ ઘેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી છગ્સાંડ બળવાન થયું.

જેકોબાઈટ લોકોનું આ સૌથી છેલ્લું બંડ હતું. એના પછી સ્કૂઅર્થ વંશીએએ ગાદી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરીથી કદી કર્યો નહિ. વૃદ્ધ પ્રિટેન્ડર સને ૧૭૬૬ માં મરી ગયા, અને રાજપુત ચાર્લી સને ૧૭૮૮ માં રોમમાદેવલોક પામ્યા. ત્યાં તેનો એકનો એક બાઈ 'કાર્ડીનલ' (ધર્માધિકારી) નો હોદ્દો ભોગવતો હતો. ફ્લેડનની લડાઈ બાદ કમ્બર્લેન્ડના ડચ્ચેકે હાઈલાન્ડરોને બહુ નિર્દયપણે પીડ્યા, અને ત્રણ સ્કોટ્સ અમીરોના શિરચ્છેદ કર્યો. એ ઉપરાંત ટોળીના નાયકોને હાથ પોત પોતાની ટોળી પર અમલ ચલાવવાની સત્તા હતી તે સેઈલેવા આતર તથા જમીર પદ્ધતીનો રીવાજ નાબૂદ કરી હાઈલાન્ડસની રૈયતને પાધરી રાજની હકુમત નીચે લાવવા કાળે કાયદા કરવામાં આવ્યા. લડાઈના હથિયાર ધારણ કરવાની કે પોતાની જાતિનો ખાસ પારાક પહેરવાની હાઈલાન્ડર લોકોને મનાઈ થઈ. આથી કરીને બાર વરસ કેડે જૉન ડેકન નામના એક સ્કોટ્સ ગૃહસ્થે યુદ્ધમાં લડવા મોકલવાને હાઈલાન્ડરોની પલટણ બનાવવાની રૂઢી કલ્પના ઉઠાવી, તે પિટે સ્વીકારીને અમલમાં મૂકી ત્યાં લગણુ તેમણે ધણું દુખ ભોગવ્યું અને તેઓ જીતે બેઠા નહિ. પરંતુ પત્રલેખમાં દાખલ થયા પછી તો આજ સુધીમાં હાઈલાન્ડરો કરતાં વધારે બહાદુર અને નિમકહલાલ રૈયત ખીજી કોઈ થઈ નથી.

આ બધાં વરસોમાં લડાઈ અને શત્રુરોને લીધે દેશ હેરાન હેરાન થતો હતો, તે દરમ્યાનમાં ધર્મ અને ધર્મોપદેશક સમ્બન્ધ એક પછી રાખે આપણે કાને પડતો નથી. વાલ્ડેસે આસ કાળજી લઈ બધું શાન્ત રાખ્યું હતું. ઉપલા વર્ગના લોકો ધર્મની કે નીતિની પરવા બિનમૂલ્ય કરતા નહિ, અને ગામડામાં આચાર્ય તરફથી ગા-મોટો રાજેવા તેમાંના ઘણાખરા જેકોબાઈટ હતા, તેઓ લોકોને ઉપદેશ દેવા કરતા રાજ્યપ્રકરણ બાબતની વધારે કાળજી

હાઈલાન્ડરોના
હથિયાર બદલે,
૧૭૪૬

કરતા. વસ્તી વધતી ગઈ તેમ તેમ લોકો પાપમાં ને દુરાચારમાં વધારે વધારે ડૂબતા ગયા. લોકોના આવા ખૂરા હાલ થવાથી જ્યોર્જ

૦હાઈટફીલ્ડ અને વેસ્લીનામે બે પાત્રીઓ નાહેર ઉપદેશ કરવાને બહાર પડ્યા. તેઓ દેવ-જમાં તેમજ ખ્રિસ્તા મિથનોમાં પણ સાંભળવા આવનાર બધા લોકોને ઉપદેશ કરવા લાગ્યા. કોયલા

જોદી કાઢનારા સ્પ્રિસ્ટલના ઢાંડ મળૂરો, શહેરમાંના કંગાલ ગરીબ લોકો, આપેના ગામડામાંના ગામડીઆ લોકો, એ સધળા જોઈએ ત્રણજી અને ઉત્સાહી હોઈ તેમને સન્માર્ગ બતાવતા તેમનો ઉપદેશ સાંભળવાને એતરોમાં ને ખ્રિસ્તા મિથનોમાં બેગા થતા. ત્રીજા હેન્નીના અમલમાંના જોગીઓની ષેઠ અને આઠમા હેન્નીના સમયના ધર્મ સુધારકોની માફક ૦હાઈટફીલ્ડ અને વેસ્લીએ ધર્મમંડળ ને કામ બજાવવું ન હતું તે કામ બજાવ્યું. આ ઉપદેશકોના આધારી મેથડિસ્ટ (કર્મેકાંડી) અને 'વિસ્લિયન' એવા બે નવા પંથ ઉત્પન્ન થયા. અદ્યાપિ અમેરિકામાં અને ઇંગ્લેન્ડમાં એ બે પંથના પ્રબળ આસ્થાવાન લોકો છે. તેઓ સ્થાપિત ધર્મનો ઈન્કાર કરે છે. પરંતુ એ પંથના સ્થાપન કરનારા ધર્મઆતાના અધિકારી હતા, અને તેઓને હાથે સૌથી ઉત્તમ કાર્ય એ થયું કે ઇંગ્લેન્ડનું ધર્મમંડળ તેમણે જાગૃત કીધું, તેથી ઇંગ્લેન્ડ ધર્મોપકારીઓ ધીમે વસ્તીવાળા નગરોમાં અને શાંત ગામડાંમાં લોકોને એક-નિષ્ઠાથી ને ઉત્સાહપૂર્વક ધર્મનું શિક્ષણ આપનારા અને ધર્મની સેવા બજાવનારા થયા.

હવે પછીના આઠ વરસમાં રાજક્રીય મામલો શાંત રહ્યો. હેન્ની પેલ્ડામ નામે એક કામેલ પુરુષ મહામત્રિ થયો, તેણે દંડતાથી ઠીક કારબાર ચલાવ્યો. સને ૧૭૪૮ માં એલા-શાપેલની સલાહ થઈ તેથી યૂરોપખંડપર ને વિગ્રહ ચાલતો હોતા તેના છેડે આવ્યો. આ

એલા-શાપેલનું તહનામું, ૧૭૪૮

૪૨૨ ઘેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઈગ્નાડ બળવાન થયું

વિગ્રહમાં ઈગ્નાડને બેસુમાર ખર્ચ થયો હતો તે બદલ કામોડોર આન્સન દર લાખ ડાલરની (એક બતતુ નાણું) કીમતનું જવે-રાત લૂટી લાવ્યો તે સિવાય ખીજે કાંઈ લાભ થયો નહિ.

સ્થાનિપટે લોકને લૂટવા આન્સનને મોકલ્યો હતો તે પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી ઈગ્નાડ આવ્યો. તથાપિ એ વિગ્રહને અંતે સૂર્યસ્થિત રાજવંશીઓ તરફ કરતા બધ પડ્યા, અને દરિયાપર ઘેટાંધિટનની સત્તા વધારે જામી.

સને ૧૭૫૧ માં વેલ્સનો રાહજોદો ફ્રેડરિક મરણ પામ્યો તેથી તેનો પુત્ર જોહાન્ ગાદીના વારસ થયો. તેજ વરસમાં એટલે મને ૧૭૫૧ માં એક ધારો પમાર કરી વરસના દહોડા ગણવાની નવીન પદ્ધતિ દાખલ થઈ. યોષ ૧૩ માં ઝેગરીએ સને ૧૫૮૨ માં જૂની

પદ્ધતિમાં સુધારો કરી આ નવીન પદ્ધતિ રામન પાયગનો સુ
ધારો, ૧૭૫૧ કાયેલિક ધર્મ માનનારા મધળા દેશોમાં ચાલુ કરી હતી જૂની પદ્ધતિ પ્રમાણે ચાર મૈકાને અંતે વરસને

છેડે ત્રણ દિવસનો વધારો માલમ પડતો. નવીન પદ્ધતિ પ્રમાણે દર સેકાની આખરે વધારાના આ ત્રણ દિવસ પૈકી એક દિવસ કમી કરવામાં આવેછે તે એવી રીતે કે લીપ-ધર્મર એટલે જ વરસના કે-જુ આરી મહિનામાં એક દહોડો વધારાય છે તેવા એક લીપ-ધર્મમાં સેકાની આખરે દહોડો વધારતા નથી, અને દર ચોથા સેકાની અંતે તેવી રીતે દહોડો કમી કરતા નથી, કેમકે તેમ કરવાની જરૂર નથી ઈગ્નાડે આ નવી રીત સને ૧૫૮૨ માં બહાલ ન રાખી તેથી હો-સને ૧૭૫૧ માં તેની ગણતરીમાં અને ફ્રાન્સ તથા જર્મનીની ગ-ણતરીમાં અગિયાર દિવસનો ફરક પડ્યો, એટલે ઈગ્નાડમાં સપ્ટે-મ્બરની ૩ જી તારીખ હતી તે દહોડે ફ્રાન્સ અને જર્મનીમાં સપ્ટેમ્બરની ૧૪મી તારીખ ગણાવી. ઉપર કહેલા કાયદાની રૂઝિએ એવો ડરાવ થયો કે મને ૧૭૫૨ની સાલમાં અગિયાર દિવસનો ક્ષય કરી નવીન પદ્ધતિ ચાલુ કરવી. લોકોને આ વાતની ગમ પડવી

મુશ્કેલ થઈ પડી, અને આ ૧૭૫૨ ના સુએમ્પરની ૩ જી તારિખને હવે પછીથી તે મહિનાની ૧૪ મી તારિખ ગણવી એવો હુકમ થયો, એટલે તો કોઈ કોઈ જગ્યાએ ખરેખરાં ફિતૂર ઉઠ્યાં. કેમકે અગિયાર દહાડાની વાસ્તવિક ખોટ જાય છે. એવી બાતિ લોકોને થઈ તેજ સાલનો એટલે સને ૧૭૫૨ ના વરસનો પ્રારંભ માર્ચની ૨૫ મીને બદલે જાનેવારીની ૧ લીથી કરવાનું ઠરું ત્યારપછીના વ-

હાર્ડવિકનો ૧-
અસખથી કાયદો,
૧૭૫૩

રસમાં એટલે સને ૧૭૫૩ માં લાર્ડ હાર્ડવિકે લખ સંખવી એક ધારો પસાર કરાવ્યો, તે કારણ-થી એ વરસ યાદ રાખવા જોગ છે. કરજ નહિ દેવા બદલ કેદ પડેલા નિર્લજ પાદ્રિઓ ફૂલીટ પ્રી-

અન નામે દીવાની ટ્રસ્ટની પડોરામાં લાજ લગાડે એવી રીતે સ્ત્રી પુરુષના લખ કરાવતા તેનો એ કાયદાથી અટકાવ થયો. કોઈ સ્ત્રી પુરુષનું જોડું ચેલા પાદ્રિઓકને જઈ પુછી પૈસા દેતું એટલે કોઈ પણ પ્રકારની ચોકસી કયાંયના તેઓ લખ સાધી આપતા.

પરનું સને ૧૭૬૮ થી તે સને ૧૭૫૬ લગીના આઠ વરસમાં તળ ઇંગ્લેન્ડમાં સુખશાન્તિ રહી, તથાપિ તે દરમ્યાન દુનિયાપર જૂદી જૂદી દિશામાં આવેલા દૂરના બે પ્રદેશમાં ઇંગ્લેન્ડ ને ફ્રાન્સ વચ્ચે ઝઘડો આલતો હતો. રાણી એલિઝાબેથે ઇંગ્લેન્ડ વેપારીની

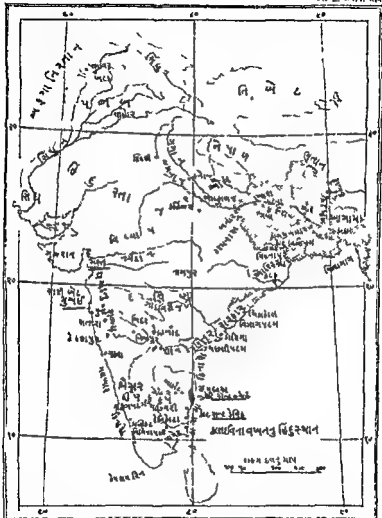
ઈંગ્લિશ ઇસ્ટ
ઈન્ડિયા કંપની

એક મંડળીને ઇસ્ટ ઇન્ડિઝ જોડે વેપાર કરવાની પરવાનગી દેઈ સને ૧૫૯૯ માં એક સનદ કરી આપી હતી તેવાત સ્મરણમાં હરીજ (૨૫૨ મું પાનું જુઓ).

હાલ લગભગ દાઢસો વરસ થયાં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની હિંદુસ્તાનના કિનારાપર જૂદે જૂદે ઠેકાણે વેપારની કોઠી ને મથકો સ્થાપન કરતી હતી. એ કંપનીએ સને ૧૬૧૩ માં હિંદનાં પશ્ચિમ કાંઠાપર સૂરતમાં એક કોઠી ખાંધી, અને સેન્ટ જ્યોર્જ કિલ્લો એ નામની ખીજ એક કોઠી હિંદને પૂર્વ કાંઠે સને ૧૬૪૦ માં ઉભી કરી. તે કિ-

૪૨૪ ઘેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ડગ્લાંડ બળવાન થયું.

જ્ઞાને કુરતું મદ્રાસ રાહેર વસ્યું (૧૭૬૧ નકરો જીવ્યો). સને ૧૬૬૨ માં સુરત પાસેનું મુંગાઈ ખંદર ખીજા ચાલ્સ રાજની રાણીનેડે પહેગમણીમાં ઇંગ્લાન્ડને મળ્યું, અને સને ૧૬૯૮ માં ત્રીજા વિલિયમના અમલમાં ખીજા એક ઇંગ્લેન્ડ કમ્પનીએ હુગળી નદીને તીરે ફોર્ટવિલિયમ નામનો કિલ્લો બાધ્યો, તેને કુરતું કલકત્તા રાહેર વસ્યું. છેવટે એ કમ્પનીએ સને ૧૭૦૨ માં જોડાઈ ગઈ ઉપર કહેલાં ત્રણ મથકો પૈકી દરેકમાં કોઠીના રક્ષણઅર્થે અંકેકો ગંઢનર એટલે સુબેદાર અને ખાસ કરીને દેશી સીપાઈઓની અંકેકી નાની ફોજ રહેતી. તે વેપારીઓ કોઠીની જમીનનું બાકું જીલ્લાના નવાબને કે દેશી રાજને વરસા વરસ આપતા. નવાબોના ઉપરી નિજમ કે પ્રાન્તોના એલેધરો હતા. નવાબ તથા નિજમ એ બધાને માથે હિંદનો મહાન ભોગલ પાદશાહ હતો.

કરીને હતો. પંડે સાબી હોવાથી તેણે નવાબોની વચ્ચે ટેટા કરાવી દક્ષિણ હિંદનો ધણી થવાની ઉમેદ રાખી. પોતાની પસંદગીના માણસોમાંથી એકને દક્ષિણના નિજામ અને ખીજને મદ્રાસની યડમાં આકાંટનો નવાબ બનાવી તેણે થોડાક વખત બધું દક્ષિણ હિંદુસ્તાન ખરેખર પોતાની મુઠીમાં ધરી રાખ્યું હતું.

તે વેળા ઇંગ્લેન્ડ વેપારીઓને બહુ મદ્રાસમાંથી હાંકી મૂકવામાં આવશે એવું બાસ્કુ કારણ કે તેઓના મિત્ર મહમદ-અલી નવાબને ફ્રેન્ચ લોકે ત્રિચિનાપલિમાં પૂરીને ઘેરી લીધા હતા. આ સંકટમાંથી કમ્પનીના એક તરણ કારકુન નામ રાખર્ટ કલાઈવે તેમને ઉઘાડ્યા ને હિંદમાં ઇંગ્લેન્ડની સત્તાનતનો પાયો નાંખ્યો. એ કલાઈવે ધણી ઉખડેલ હોઈ ધર આગળ દાખમાં રહી રાખ્યો નહિ, તેથી તેના માખાપે સને ૧૭૪૬ માં તેને હિંદુસ્તાનમાં મોકલી દીધા હતા. સને ૧૭૪૬ માં ફ્રેન્ચ જોડે તે લડાઈ લડ્યો હતો. આ સમયે મહમદઅલી ઉપરનો ઘેરા ઉઠાવવાને તેણે એક સાહસિક બેત રચ્યો. ફક્ત ૨૦૦ ઇંગ્લેન્ડ અને ૩૦૦ દેશી સિપાઈ લેઈને સને ૧૭૫૧ ના આગષ્ટ મહિનામાં આર્કાટપર ચઢી જઈ રાહેરના રક્ષાણુઓને લશ્કરની ટૂંકડી રાખેલી હતી તેના પર એકાએક છાપો મારી તેને કબજે લીધું, અને પચાસ દિવસ સુધી તેનો ટકાવ કરી રાખ્યો, એટલે મહમદઅલીના મરેઠા મિત્રો મદદે આવી પહોંચ્યા, તેમની સાથે મગી જઈ તેણે દૂશ્મનને નમાડી મૂક્યા. ત્રિચિનાપલીના ઘેરા ઉઠાવી રાત્રીએ ચાલ્યા ગયા. ત્યારકેડે તર-

તજ કલાઈવેનો ઉપરી અધિકારી મેજર લારેન્સ ઇંગ્લાંડથી પાછો આવી પહોંચ્યો અને ઇંગ્લેન્ડે ઉપરાચારી ફતેહ મેળવી, તેથી ફ્રેન્ચને લડાઈ

હિંદમાં સલાહ
મર્મ, ૧૭૫૪.

૪૨૬ ઘેર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય એથી ઇંગ્લાન્ડ બળવાન થયું

બધ કરી પડી. તેણે દુષ્ટને એક ગુમાવેલી સત્તા પાછી મેળવવાને પોતાથી બંધુ તેટલું કર્યું પરંતુ તેનું કાઈ વળ્યું નહિ, તેથી તેને પાછો ફાંસી બોલાવી લીધી. સને ૧૭૫૪ માં સલાહના કરાર પર સહીઓ થઈ, એટલે યોડાક વખત હિંદમાં બધું શાંત પડ્યું.

એ પ્રમાણે જો કે હિંદુસ્તાન ખાતે ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે ઝડપો બધ પડ્યો, પરંતુ ખીજા મૂલકમાં તે પાછો રાફ થયો. જે વરસમાં એ અને પ્રજાએ હિંદમાં સનાહના કોલકગરખ સહીઓ કરી, તેજ વરસમાં એટલે સને ૧૭૫૪ માં તેઓ અમેરિકામાં મારામારી કરવા લાગ્યા. આ વેળા ઉત્તર અમેરિકામાં ઇંગ્લેન્ડને તાબે તે સંસ્થાનો હતા. પ્રત્યેક સંસ્થાનને માટે જુદાજુદા કાયદા ને ઉદ્યાગ કરાવેલા હતા. એ સંસ્થાનો બધા પૂર્વ કાના પર આવેલા હતા. ઉત્તરે ફ્રેન્ચ લોકો હતા, તેમણે દક્ષિણ કાનેડાનો મૂલક વસાવ્યો હતો, તેને હાલ કરીબિક પ્રાંત કહે છે (૮૫૪ મે પાને ૭ માં નકરો જુઓ.) વાયવ્ય કોલમ્બા ઉત્તર અમેરિકાના મૂળ વતનીઓ વસતા હતા, અને નૈર્ઋત્યમાં

ફ્રેન્ચ તાબાનો લુઈસિયાના નામનો મૂલક હતો. ઇ.સ. ૧૭૬૩ માં, અમેરિકામાં ફ્રેન્ચ અને ઇ.સ. ૧૭૫૪ માં, મૂળવતનીનો મૂલક તકગરનું મૂળ થઈ પડ્યો હતો.

ફ્રેન્ચ હોકેમાંએ આલિધાનિઝ પર્વતની પશ્ચિ

મના તમામ મૂલક પર ઘેરા કરી ત્યાં આગળથી ઇંગ્લેન્ડ સંસ્થાનીઓને હાકી મૂક્યા, તે ઉપરથી ઇંગ્લેન્ડે નેવાસ્કોશિયા માંથી ફ્રેન્ચ સંસ્થાનીઓને કાઢી મૂકીને ત્યાં લાર્ડ હાલિફાક્સને નામે નામ એક સંસ્થાન સને ૧૭૪૮ માં વસાવીને તેનું ઘેર વાળ્યું. તે સમયે ઇંગ્લેન્ડ લેખો ઓહિયો નદીની ખીણમાં થઈ ઉપલાણે ગયા, ને ત્યાં નદીના જે વહેણ વચ્ચે એક કિલો બાંધવા લાગ્યા, એણે કાનેડાના હોકેમ નામે દુકાને સને ૧૭૫૪ માં એક મોટી સેના મોકલી તેમને ત્યાંથી હાકી મૂક્યા, ને ત્યાં ફ્રેન્ચ સરહદ પર

ફોર્ટ ડુકેન નામે એક મજબૂત કિલ્લો બંધાવ્યો. તે વેળા જ્યોર્જ
 વોર્સિંગ્ટન બાવીશ વરસનો તરલ હતો, તેને એ
 કિલ્લો પાછો સર કરવાને માકલ્યો હતો; પરંતુ

ડુકેન નામનો
 કિલ્લો, ૧૭૫૪.

તેની કને દુશ્મનને મુકાબલે ધણાં થાડાં માણસ
 હતાં તેથી એક અપાઝીમાં ફતેહ મેળવ્યા કેડે તેને પાછુ હાંપુ
 પડ્યું. આ સમયે ડુકેનની પાછળ માન્ટકામનો આકિર્વસ
 કાનડાનો ગવર્નર નિભાયો. એણે ડુકેન નીઆગરા અને ટિકા-
 ન્ડેરોગા એ ત્રણ કિલ્લાને વચ્ચે વચ્ચે નાના નાના કિલ્લા બાં-
 ધીને જોડી દેઈ ઇંગ્લેન્ડને પશ્ચિમ તરફથી તદ્દન અળગા કરવાને
 નિશ્ચય કર્યો. આ વાત સાંભળીને ઇંગ્લાંડની સરકાર તેના ગભી-
 રપણે વિચાર કરવા લાગી, અને મેજર જનરલ આર્ટોકને ૨૦૦૦
 સિપાઈ આપીને ઇંગ્લાંડથી માકલ્યો. આર્ટોક નસીબનો ફૂટેલ
 હતો. જંગલમાં યદને પસાર થતાં તેની ફેજ

આર્ટોકનો ૫૨-
 વય થયો, ૧૭૫૫

પર ફેન્સ અને ઇન્ડિયનોએ છાપો મારી ૭૦૦
 માણસને ઠાર કર્યા, અને આર્ટોક પડે માર્યો
 ગયો. હવે તો તકરારનો અન્ત લાવવાને ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સે
 લડાઈ કરવીજ જોઈએ એમ સ્પષ્ટ માલમ પડ્યું.

પરંતુ આટલેથી બધું પતી જાય એમ નહોતું, કારણ કે યુરોપ-
 ખંડપર ફરી પાછો વિગ્રહ થવાની તૈયારી થઈ રહી હતી.
 એ લા-શાપેલનું તહનામું થયું, ત્યારથીજ મેરિયા થેરેસા, સૈલિ-
 શિયા પ્રાન્ત પાછો મેળવવાની ઇચ્છા કરતી હતી, અને ફ્રાન્સ
 સ્વીડન, રશિયા તથા સાક્સની એ રાજ્યો મેરિયા થેરેસાને
 કુમક આપી પ્રુશિયાની સત્તા દિનપરદિન જામતી હતી તેની
 પાયમાલી કરવાને એક પગે યદ રહ્યાં હતાં. તે વાતની ગંધ
 પ્રુશિયાના રાજા ફ્રેડરિકને મળી હતી. અતુર ને દૂર દેશી હોઈ

સાત વરસના
 વિગ્રહનો આરંભ,
 ૧૭૫૬

ફ્રેડરિકે સાક્સની માથે લડાઈ આરંભી ઇંગ્લાંડ
 જોડે એકઠો કર્યો. એથી ભયંકર ઝઘડાનો આ-
 રંભ થયો તેને 'સાત વરસનો વિગ્રહ' કહેણે.
 ઇન્તેફાક એવા થયો કે એ વિગ્રહમાં એક બાગુ-

૪૨૮ મેર સ્વચ્છતા અને બહાર વિજય, એથી ઇંગ્લાંડ બળવાન થયું.

પર ઈંગ્લાંડ અને પ્રુશિયાનાં રાજ્યો, અને ખીજા બાજુ પર ફ્રાન્સ, રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને સાક્સનીના રાજ્યો હતા.

ઈંગ્લાંડમાં લડાઈની તૈયારી બિલકુલ ન હતી. લશ્કરનું કાઈ ઠેકાણું નહતું. લડાઈપર જઈ રોકે એવી ક્ષત તથા પલટણી હતી. ઈંગ્લાંડ પર ફ્રાન્સ સ્વારી મોકલશે તેની ધાર્તાથી લોગો

ગાબરા બની ગયા જેવાના બાઈ હેન્રી પે-
લહામના મરણ કેડે ન્યૂકાસ્ટલનો ડચ્છક મુખ્ય
મન્ત્રિ થયો હતો. તે માલ વમરના તથા ધાધવ

કરનારો હોઈ આવા સંકટના સમયમાં કોઈ પ્રકારનો તોડ લાવવાને તદ્દન અસક્ત હતો. એક માઠી આકૃત તો કચારની પડી ચૂકી હતી. લડાઈ રાહ થતાં પહેલા ફ્રેન્ચ લોકોએ

મિનોર્કા બેઠ કબજે લીધા હતા. તેમને ત્યાંથી
હાંકી કાઢવાને એડમિરલ બિગને દસ વહાણ
આપી મોકલ્યા હતા. એ વહાણો પર પૂરતાં મા-
ણુમ નહતાં. ત્યાં જઈને જુલે છે તો ફ્રેન્ચને

હમવવાની મારી તાકાત નથી એવું બિગને માલુમ પડ્યું. અને
નાની સરખી ઝપાઝપી કર્યા કેડે તેને પાછું હાલુ પડ્યું એ ખબર
માંબળીને લોકો ગુસ્સે થયા. લોગોના ડરથી થયરી જઈ ન્યૂકાસ્ટલે

ઈંગ્લાંડમાં બિગ પાછો આવેથી લશ્કરી કચેરીમાં ઉભા કરી
તેની તપાસ ચલાવવાનું વચન દીધું ખીજે વરસે ન્યૂકાસ્ટલ
અધિકાર છોડી આવ્યા ગયા, ત્યારકેડે ખરેખરી બિગની તપાસ

થઈ. કોરટે તેને કાયદા પ્રમાણે અપરાધી ઠગવ્યા ખરો, પરંતુ
નીતિની રહે નિર્દોષ જણાવી તેના પર સરકારે
રહેમ કરવી એવી બયામણ કરી તથાપિ તે

યસ નીકાસરદારને સને ૧૭૫૭ ના માર્ચ મહિ-
નાની ૧૪ મી તારીએ ગોળીથી મારી નાખ્યા
મિનોર્કા બેઠ એવાથી પ્રજાના મનમાં સતાપ થયો હતો તે

ઈંગ્લાંડ આ
ફ્રાન્સ ગરક થઈ
૧૭૫૬, ૧૭૫૬

ફ્રેન્ચ લોકોએ
મિનોર્કા બેઠ
તા ૧૭ મી એ
ધિ ૧, ૧૭૫૬

નીકાસરદાર
બિગની શિરચ્છે-
૧, ૧૭૫૬

રાખ્યા નહિ, એટલામા હિંદથી એથીએ વધારે દારણુ સમાચાર
 ઇંગ્લાન્ડમા આવી પહોંચ્યા ત્યાનારની ગભ પેઠી સુરજ ઉઠોના
 કરીને બગાડાનો નવાન હતો, તેને કનકતાના ઇંગ્રેજ વેપારીઓ
 જોડે ઢોઢો થયો હતો, તે ઉપરથી કનકતાપર ચઢી જઈ તેણે તે
 રાઉર કબજે લીધું, અને ૧૮૯ ઇંગ્રેજોને કેદ પકડી જૂન મહિ
 નાના ઉકળાટમા ગતના કિતાની એક બવ કોટડીમા પૂર્ણ, ત્યા
 રથી તે કોટડીનું નામ 'બ્લેક હોલ' એટલે અધકૂપ કે અધારી
 કોટડી પડ્યું છે એ કોટડી ૨૦ ચોગસ કૂટ જોડલીએ
 ત્યાખી પહોંચી ન હતી તેમા હવા જવા આવવાને
 માન બેજ જાળિયા હતા બહાર નીકળવા સાર
 ચીસોચીસ પાડતા છતા તે અભાગિયા કેદીઓને
 ત્યાજ પૂરી રાખી યુગમાની માર્ગ સચરે બહાર કાઢ્યાતે વારે ફક્ત
 તેવીસ જણ જીવતા નીકળ્યા ત્યારકેડે સુરજ ઉઠોવાએ કોટ-
 વિલિયમના કિદનામા ચીદિ લગકરની એક ફોજ ચૂકી ઇંગ્રેજોને
 કનકતામા રહેવાની મનાઈ કરી, ને કનકતાનું નામ અનીનગર
 એટલે દેવનગર પાડ્યું

સને ૧૭૫૬-૫૭ મા ઇંગ્લાન્ડનું પાસું જોડલું નમતું હતું, તેટલું
 અગાઉ કોઈ કાગે નમતું નહતું યુરોપખંડપર ખીજો ફેડરિક
 રાડની સામા પોતાનો પગ ખિનકૂન ટકાવી
 રાડતો નહિ કબજરનાન્ડના ડચુકને ફ્રેન્ચ
 ફોજ સન્મુખ થતા પાછા પગલા કુનાની ફ્રેન્ચ
 પડી હતી, અને ક્લોસ્ટર્ઝેવેન આગળ એક પ્રકારની કપ્પલાત
 દઈ તેણે ફ્રેન્ચોને હાનોવર પ્રાન્તનો કબજો કરવા દીધો હતો
 કાનડામા ઠામ ઠામ ફ્રેન્ચ વિજયનો ડોકો વાગી રહ્યો હતો
 હિંદમા ઇંગ્રેજોને દગાથી હાર કર્યા હતા, અને ચેસ્ટર્ફિલ્ડ નામે
 મહા સમર્થ રાજનીતિગ પુરવે પાણુ એક પ્રસંગે પોત્રારીને કહ્યું
 હતું કે હવે આપણુ પ્રજાણુ જનુ ગહું છે

કનકતાની અ
 ધારી કોટડી માટે
 જુન ૧૭૫૬

યુરોપખંડપર
 હાર ૧૭૫૭

૪૩૦ એર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઈંગ્લાન્ડ બગવાન થયું

તથાપિ દૈવની ગતિ પલટાવા માડી હતી આજ સમયે વિલિયમ પિટ બહાર પડ્યો એ પિટ અગાઉ એક વેળા સ્પેરિઅલનો અગ્રેસર થયો હતો એને પાછળથી લાર્ડ ચાથ બનો ઇલિકાબ મળ્યો હતો મહાં વરસ થયા તેની સ્પેરિઅલ બક્તિને લીધે, તેનું નિષ્કપટપણ તથા ઉત્સાહને લીધે, અને બિંગનો બચાવ કઠ્ઠી વેળા બેસતેર બાપણ કરી જેમ કંઈ હતું

તેમ સદૈવ ગેર ઈન્માફની આડે આવવાને લીધે તેણે વિનિયમ પિટ

લોકના મન હરણ કરી લીધા હતા પરંતુ હાલો વર વિશે વિરુદ્ધ બાપણ કરવાથી ખીલે જ્યોર્જ રાજા તેને પસંદ કરેલો ન હતો સને ૧૮૫૬ માં મુખ્ય પ્રધાન ડેવોનશાયરનો ડચુક હતો, તેણે તેને પસંદ કરી રાજના સેક્રેટરીની જગા આપી, પરંતુ રાજાએ થોડાક મહિના પછી તે જગા પરથી તેને દૂર કર્યો તેનું પરિણામ એ થયું કે કારભારી મડળ વૂઠી પડ્યું, અને આ વખતે ન્યૂકાસ્ટલને હાથ નવું મન્નિ મડળ બનાવવાનું કામ આવ્યું તેણે રાજાને સાફ કહ્યું કે પિટ વિના માગથી કારભાર ચલાવી શકશે નહિ, તેથી રાજાને નમતું મૂકવું પડ્યું, અને પિટ ત્યાર પછીના ચાર વરસ સુધી રાજ્યનો સેક્રેટરી રહ્યા પિટને બધા લોકો 'ગ્રેટ કોમોનર' એટલે પ્રતાપી સાધારણ દરજ્જાનો પ્રશ્ન કહેતા ચાર વરસ ન્યૂકાસ્ટલ મુખ્ય પ્રધાન રહ્યા તે દરમિયાન સભાસંધાને સરકારની તરફેણમાં મત આપવાને તે કાળના સિરસ્તા મુજબ લાચ આપવા વગેરેનું સમગ્ર કામકાજ તે જાતે કરેલો તથાપિ રાજ્યમાં વાસ્તવિક સત્તા તો પિટને હસ્તક હતી એક વેળા પિટે કહ્યું હતું કે હું દેશને બચાવી રાકીરા એવી મારી પાત્રી છે, મારાવિના ખીણુ કોઈ બચારી રાકનાર નથી, અને એના વિધાસને લીધે ચાર વરસના અ-રમામાં ઈંગ્લાન્ડને નિરાશાના આડામાથી ઉપર કાઢી એશ્યનની રાખરબુમિએ ચલાવનારું તેનાથી બની રાક્યું હતું પિટની

ખામીઓ પુરુષ હતા. તે જોઈ ઉગ્ર ક્રિયાઓ અને

ધણી ખરો નગરો હતા, તેવાજ નિસ્વામી,
 (પાન ૨૧૦-
 ૧૨૯૨, ૧૭૫૭-
 ૧૭૬૧) દેરાહિતેચ્છુ અને હિમતબહાદુર હતા. પડે

વાલેવર યવહિપર એકસરખો અનાદર દાખવી
 સ્વદેશસેવા તેણે રૂડી રીતે બબલી.

સને ૧૭૫૭ના જૂન માસમાં તેના હાથમાં અધિકાર આવ્યા
 પછી ધણાજ યોદ્ધા વખતમાં તેણે દેશમાં બધે (મલિશિયા
 બંકરની વ્યવસ્થા કરી, નૌકાસેન્ય સુદૃઢ કર્યું અને હાઈલાન્ડરોની
 નવી પબરણી ઉભી કરી કલેસ્ટર્જેનનો નામોથી બરેલા કસાર
 માન્ય રાખવાની પિટે સાફ નાપાડી. કરખરલાન્ડના ડચકને
 પાછો બોલાવી લઈ ઇંગ્લેન્ડની અને હાનોવરની ફેજની સર-
 દારી લેવાને જનરલિકનો ડચક ફર્ડિનાન્ડ એ નામના એક
 કાબેજ સરદારને તેણે મોકલ્યો. ફેડરિક રાજાને સાત લાખ પૌ-
 ન્ડની કુમક દરસાલ આપવાનું પાલોમેન્ટે મંજૂર કર્યું. ફેડરિકને
 હવે મદદ મળવાની ખાત્રી પડી તેથી તેને નવી હિમત આવી.
 સને ૧૭૫૭ના નવમ્બરની ૧૫ મી તારીખે સાક્સની પ્રાન્તમાંના
 રોસ્પાક ગામ આગળ તેણે ફ્રેન્ચ અને જર્મનના એકત્ર સૈન્યને
 બેદાન બેદાન કરી દીધું. ત્યાર પછી એક મહિના કેડે સેલિશિયામાં
 લાયચેન મુઝને તેણે એક મોટી આસ્ત્રીયન

શેરબાક અને
 લાયચેનની લડાઈ-
 ૧૭૫૭, ૧૭૫૭.

ફેજનો પરાજય કર્યો. તેના આ વિજયોને લીધે
 તેમજ આટલા બધા દુશ્મનોની સામે પણ ધો-

બાવી રાખવાને તેણે પાર વિનાની હિમત દાખવી,
 તેથી તેને મહાન્ ફેડરિક એવું ખિરદવામ મળ્યું, અને અગાઉ
 ન્યારે તેનો દેશ યુરોપના મોટા રાજ્યની પદવી ખમ્યો નહોતો,
 તે વેળા તેના નારા થતા તેણે ખાળી રાખ્યા હતા.

યુરોપખંડ પર આસતા વિગ્રહમાં નવો જીવ ધાલી પિટે અ-
 મેરિકા પર ખાસ ધ્યાન આપ્યું, કેમકે તે દેશમાં ઇંગ્લેન્ડને

૪૩૨ ગેર અવધના અને બહાર વિજ્યા એથી ઈંગ્લાન્ડ બજારન વધું

ધણે નફો ટોટો જાવ એવું હતું તેણે ત્યાના સરથાનીઓને
લગ્ગર જમાવાની અરજ કરી, અને કિનબેક ને મોન્ટ્રૂપ્સ

કાનગામાં ચુક
૨ મુ ૧૭૫૭
૧૭૬૦

નગરોપર હલ્લો કરવાનું, તથા પશ્ચિમ તરફનો

પ્રેશ જીનીએવાનું કહ્યું સભ્યની વતી રહે એના

લગ્ગરી અમલદારોની બચે મરની પદની સરથા

નીઓએ નીમના અમલદારોને આવી તેણે તે

લોખાનું મન મેળવી લીધું તેણે હથિવાર, હથોગો, અનસામથી

તથા નની ઉભી કરેલી હાઈનાન્ડરોની પાટણા ઈંગ્લાન્ડથી ત્યા

માકરી આવી જનાર આખરકોઝી મુખ્ય સેનાધિપતિ થઈ

ત્યા ગયો, પરંતુ તેને મુકાબલે આગ્રહસ્થે લૂટક અને હાઉ નવા

તરણ પશુ ત્રાએન ચોદાને પિટે પસંદ કરી તેના હાથ નીચે મુખ્યા

ઉત્તરમા લૂઈરમર્મ નગરપર હલ્લો કરવાને તથા ક્રાનેડિયન લોકોને

દરિયાવાટે મદદ મળતી અટકાવવાને તેણે નૌકાસંગઠાર ખાસ્કાવેનને

એક કાફલો આવી માકલ્યો

દરમ્યાનમાં બહાદુર ફ્રેન્ચ સરદાર મોન્ટકામને ફ્રાન્સથી બહુ જુલુષ કુમક મળી હતી, તેમ છતાં તે બુદ્ધની સામે ટક્કર ઝીલી કાનડાવું મુખ્ય રાહેર કિવબેકનો ટકાવ કરી રહ્યો હતો. એ કિવબેક નગર સેન્ટલોરેન્સ નદીના ડાબા કિનારાપર ઝાંકી રહેલા ઉંચા ખડકો પર વસેલું હોઈ તેને પાછલે પડખે સેન્ટઆલ્ફર્સ નામે ખીજી એક નદી વહેછે. તે રાહેરની ઉત્તર બાજુએ ખડકનું એક ઉંચું મેદાન છે તેને એપ્પાહામનું મેદાન કહેછે. તેની દક્ષિણે નીચી જમિ પર મોન્ટકામે પોતાની ફોજ ગોઠવી રાખી હતી. સને ૧૭૫૯ ના જૂન મહિનામાં સેનાપતિ બુદ્ધનું લશ્કર લેઈ

એક મોટો કાફો સેન્ટલોરેન્સ નદીને ઉપલાણે હંકારી ગયો. બુદ્ધે રાહેરપર તોપાનો માર ચલાવ્યો, અને લશ્કરનો હથેલી કરીને ધણું માણુ-

બુદ્ધ કિવબેક નગર-
ર સર કરેલું, માફે
સપ્ટેમ્બર ૧૭૫૯.

સનો ઝોગ આપ્યો, તથાપિ તે નગર સર કરી રાખ્યો નહિ. તે હિમત હારી ગયો, અને તાવ આવવાથી માંદો પડ્યો. વળી તાવને લીધે તેની ફોજમાંના પુષ્કળ માણસો ઉપડી ગયાં હતાં, તેથી રિયાળો પૂરો થતાં સુધી તે રાહેર લેવાનું કામ કેરે મૂક્યું પડ્યું એવું તેને લાગ્યું. પરંતુ એક દહોડો કિવબેકથી આગળ ઉપલાણે જતાં નદીના ઉત્તર કિનારાની રોષ લેતાં ઢેળાવ ચઢીને એપ્પાહામના મેદાનપર જવાનો એક સાંકડો વાકો ચૂકો પગરસ્તો તેની નજરે પડ્યો. એ રસ્તે યઈને લશ્કરને ઉપર મેદાનમાં રોવાઈ લેઈ જઈ રાહેરપર છાપો મારવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. સપ્ટેમ્બરની ૧૨ મી તારીખે મધરાતે સઘળી તૈયારી કરી બાદ એક કલાક રહીને તેની ફોજમાંના બે સિપાઈઓ કડોડો ચઢી ઉપર જવા લાન્ધા. એ વેળા બુદ્ધ મેદમદ સ્વરે રોકગીત બોલતો બોલતો પાછળ ચાલતો હતો. એ ગીત એ કવિએ થોડાં વરમપર રચ્યું હતું. ‘જયશ્રીના માર્ગે યમપુરીમાંજ લેઈ જાયછે’ એ મતલબનું એક ચરણ

૪૩૪ એર સ્વસ્થતા અને બહાર વિજય, એથી ઈલાંક બળવાન થયું.

આબુ, ત્યાં આગળ થંભીને જરા વિચાર કર્યો પછી તે ખોલી ઉઠ્યો કે કિવણેક નગર સર કરવા કરતાં આ કાબ્યનો કર્તા થવાને માટે મન વધારે રાખેછે. દિવસ ઉગતે તે નાની ફોજ મેદાનપર આવી ઉભી તે જોઈને મોન્ટેકામ સજ્જડ થઈ ગયો ખરો, તથાપિ ઈશ્તેજને પાછા હાથવવાને તે સત્વર દોડી ગયો. ફ્રેન્ચ ફોજે ધસારો કર્યો, અંતરે ઈશ્તેજેએ તેના ઉપર પ્રાણ કાઢી નાંખે એવા ગોળીનો વરસાદ વરસાવ્યો. મોન્ટેકામે પોતાનાં માથુ-સોને પુઠકળ હિમત આપી, પરંતુ તેઓની સંખ્યા બહુ થોડી હતી અને તેઓ કવાયત શિખેલા ન હતા, તેથી ઈશ્તેજેએ પાછળથી સંગ્રીનનો મારો ચલાવ્યો અંતરે તેમને પાછાં પગલાં કરવા પડ્યાં. એ વેળા ધૂલફૂને કારી ધા વાગવાથી એક અમલદારે તેને પોતાની બાથમાં ધરી રાખ્યો હતો. તેણે તેને કહ્યું કે ભૂંચ્યો, તે નાસેછે, નાસેછે. ધૂલફૂ પૂછ્યું કે કોણ નાસેછે? પેલા અમલદારેને મહેડેથી જવાબ સાંભળીને તેણે કહ્યું ‘ત્યારે પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરો, હું સુખે મરીશ.’ જખમ લાગવાથી યરવીર મોન્ટેકામ પણ મરણ પામ્યો. પોતાના પ્રાણ જવાની વાત સાંભળીને તેણે ગદગદિત વાણી ઉચ્ચારી કહ્યું, એમ છે તો બહુ સાહે, કિવણેક દુરમનને હાથ ગવેલું

અને આગ્રયને લીધે તેણે પસંદ કરેલા તરણુ સેનાપતિઓને
આપેા સારેા મરા મળ્યો હતો. અને તેજ વરસમાં મુરોષ
આતે ઇંગ્લેન્ડે ખીજા મરા સંપાદન કર્યો. વેસ્ટ-
ઇલિયા પ્રાન્તમાં મિન્ડન ગામ આગળ ડૂક
ફાંદનાન્ડની સરદારી નીચે ઇંગ્લેન્ડની અને
હાનોવરની સંયુક્ત સેનાએ સને ૧૭૫૬ ના આગષ્ટ મહિનામાં
ફ્રેન્ચ ફોર્સનો પરાજય કર્યો, અને તેજ માસમાં નૌકાપતિ બ્રાન્કા-
વેને પોર્ટુગાલમાં લેગોસ બદર બહાર ફ્રેન્ચોના પાત્ર વહાણો દરિ-
યામાં ડૂબાવી માર્યા. નવમ્બર મહિનામાં નૌકાસરદાર હોકે ફ્રાન્સના
પશ્ચિમ કાંઠાપર આવેલા કિવબેરાન ઉપસાગર બહાર પવનના
વાવાઝોડાની મદદથી ફ્રેન્ચોના ખાકી રહેલા કાફલાનો પરાબજ
કર્યો. માછ પ્રધાનના દિશા હોરેસ વોલ્પોલે એક ટેકાણું લખ્યું
છે કે આજ ક્યે ટેકાણું કુતેહ મળી એવું હરદમ સવારમાં ઉઠીને
હમારે પૂછવું પડેછે, નીકર એકાદ કુતેહની અખર નહિ મળે એવી
ખાસ્તી રહેછે.

તેજ સમયે ઇંગ્લાન્ડને કાલે ખીજો મૂલક સર કરવામાં આવેછે
એવા સમાચાર દુનિયાના ખીજા ભાગ પરથી આવી પહોંચ્યા.
શરીર બગડવાથી કલાર્ધવ સને ૧૭૫૩ માં પોતાને સ્વદેશ આગ્યો
હતો. તે સેન્ટ ડેવિડ કિલ્લાનો હોકેમ નીમાર્ધ પાછો. મદ્રાસ
ગયો કે તરતજ પેલી અંધારી કોઠડીવાળા કરણાત્મક બનાવ વિષેના
બંધકર સમાચાર ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. કલકતા નગર પાછું
જીવી લેવાને નૌકાસરદાર વાલ્સન તથા કલાર્ધવને એકદમ
રવાના કરવાનો ઠરાવ થયો. અને ત્યાર પછી

કલાર્ધવ કલકતા
પાણું હસ્તગત કરે
છે, ૧૭૫૭.

માસ વીત્યા નહિ તે મહેલાં તો ફોર્ટ વિલિયમના
કિલ્લા ઉપર ઇંગ્લેન્ડ વાવેટા ફરી પાછો ઉડતો થયો,

અને સુરજ-ઉદ-દૌલાને તહનામાપર સહી આપવી પડી. પરંતુ

૪૩૬ ધેર સ્વરચતા અને બહાર વિજય, એથી ઇંગ્લાંડ બળવાન થયું.

તેણે દીધેલું વચન પાળ્યું નહિ, અને ઇંગ્લેન્ડને ઇંગ્લાંડમાંથી હાંકી કાઢવાને તેણે ફ્રેન્ચના જોડે તરકટ રચ્યું, તથા પ્લાસી આગળ એક મોટી ફાજ આણીને ડેપી. આ બધું જોઈને ક્લાઈવે તેને ૫૬-લ્લટ કરી તેના એક અગલદાર નામે મીરજાફરને ગાદીપર બેસાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે વેળા નવાબ સુરજ-ઉદ-દૌલાકને ૧૦,૦૦૦ ફાજ હતી. ક્લાઈવની પાસે માત્ર ૩,૦૦૦ સિપાઈની નાનકડી

પ્લાસીના સં-
ગ્રામ, તા. ૨૩ મી
જૂન ૧૭૫૭.

ફાજ હતી, તથાપિ તેણે સને ૧૭૫૭ ના જૂન માસની ૨૩ મી તારિખે પ્લાસી આગળ લડાઈ લડવાનું સાહસ કર્યું. ઇંગ્લેન્ડએ હિંદમાં મોટી લડાઈઓ

મારી તે પૈકી આ લડાઈ સૌથી પહેલી હતી, અને તેમાં નારા-બાગ સિવાય બીજું વધારે કંઈ બન્યું નહતું. ઇંગ્લેન્ડની તોપના મારને લીધે દેશી લશ્કરમાં એકદમ ઇંગાણ પડ્યું. સુરજ-ઉદ-દૌલા હબકીને પલાયન કરી ગયો. પછી મીરજાફરને ઇંગ્લેન્ડના રક્ષણ નીચે રાખી ગાદીનશીન કરવામાં આવ્યો. આ લડાઈએ હિંદના પ્રારબ્ધનો નિકાલ આપ્યો. ત્રણ વરસ રહીને ક્લાઈવે ઇંગાળ દેરાનો બંદાબસ્ત કર્યો, ત્યાર કોડે તે ઇંગ્લાંડ પાછો ગયો એટલે તેને 'લોર્ડ ક્લાઈવ'નો ઇલિફાંત આપી આપણાં નડનો અમીર બનાવ્યો. દરમ્યાનમાં મદ્રાસ ખાતે હજી મારામારી ચાલતી હતી. કર્નલ આપર કૂટે સને ૧૭૬૦ માં વાન્ડિવારાની લડા-

હિંદમાં ઇંગ્લેન્ડ-
એની સર્વોપરી
સત્તા.

ઈમાં ફ્રેન્ચનો પરાજય કર્યો, અને સને ૧૭૬૧ માં ઇંગ્લેન્ડએ ચોન્ડિચેરી નગર લીધું. પાછળથી સને ૧૭૬૪ માં એ નગરના કિલ્લા કોટ ઉતારી પાડી ફ્રેન્ચને તે પાછું સ્થાપીન કર્યું અફ, તથાપિ કુમક અને રક્ષણ મેળવવાને દેશી રાજાઓ અત્યાર પછી ઇંગ્લેન્ડે તરફ વળવા લાગ્યા. સને ૧૭૬૫ માં લોર્ડ ક્લાઈવ પાછો હિંદમાં આવ્યો, તે વેળા દિલ્લીના મહાન્ મોગલ પાદશાહે દરસાલ અદી

લાખ પોન્ડની ખડણી લેવાની શરતે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને ખગાલ, ખહાર અને ઓરિસ્સા પ્રાન્તના 'દિવાન' નો અંતે મહેસુલના ઉધારાતદારનો અધિકાર અનાયત કર્યો તેથી ઇંગ્લેન્ડને હાથ મોટી સત્તા આવી.

એ અરસામાં ઇંગ્લાન્ડમાં મોટા મોટા ફેરફાર થતા હતા. સને ૧૭૬૦ ના અક્ટોબરની ૨૬ મી તારીખે ખીન્ને જ્યોર્જ રાજા મરણ પામ્યો અને તેની પાછળ તેનો પૌત્ર ત્રીજો જ્યોર્જ ગાદીપર બેઠો. એ નવા રાજાની મરજી સલાહ કરવાની હતી. પરંતુ પિટની ઇચ્છા લડાઈ ચાલુ રાખી સ્પેન દેશ જોડે વિગ્રહ

રાફ કરવાની હતી. સ્પેનના રાજાએ ફ્રાન્સને

પિટ અધિકાર
છોડી નયો,
૧૭૬૧

મદદદેવાનું અંદર ખાનેથી વચન દીધું હતું. પરંતુ

કામન્સની સભા લડાઈના અરમ્ભથી કઠણી ગઈ

હતી, અને નવી લડાઈ બહારવાને તે ડરતી હતી

પોતાના મત વિરુદ્ધ વર્તવાનું પિટને દુરસ્ત લાગ્યું નહિ. ચોલ્ફોલથી

તે વધારે શાણો હતો તેથી તેણે ગુગતજ અધિકાર છોડી દીધો.

સને ૧૭૬૧ ના અક્ટોબરની ૫ મી તારીખે રાજાએ તેની જગ્યા પર

ખ્યૂટના અર્લને નીમ્યા. પિટનું કહેવું ખરૂં હતું એવું હવે સિદ્ધ

થયું. કેમકે તેણે રાજાનાં આપ્યા પછી કુકત તણજ અઠવાડિ-

યામાં એટલે સને ૧૭૬૨ ના જાનેવારીમાં ઇંગ્લાન્ડને સ્પેન જોડે

વિગ્રહના આરંભ કર્યો પડ્યો. ત્યાર કોડે એક વરસ લગી યુદ્ધ

ચાલુ રહ્યું, અને જે ફ્રાન્સ તથા અરમારને પિટે આવાં સારાં

સમર્થ બનાવ્યાં હતાં તે ફ્રાન્સ તથા અરમારે સ્પેન અને ફ્રાન્સ

ઉપર પ્રતાપી વિજય મેળવ્યા. પરંતુ ખ્યૂટે મહાન ફેડરિકને

વધું નાણું મોકલવાની નાપાડી અને હાલમાં

સ્પેન સાથે યુદ્ધ,
૧૭૬૨.

રુશિયા તરફનો ફેડરિકને આશ્રય મળવાથી તેણે

પ્રેરિયા યેરિસ્સા જોડે હયૂબર્ટસ્મર્ગ મુકામ અ-

લાયદી સધિ કરી, તેની રૂઢિએ તેણે સેલિશિયા પ્રાન્ત પોતાને તાબે

૪૩૮ ગ્રેર સ્વસ્થતા અને બહાર લિજય, એથી ઈંગ્લાંડ બળવાન થયું.

લીધા. છેવટ, સને ૧૭૧૩ માં પારિસ મુકામે ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, સ્પેન અને પોર્ટુગલ એ દેસાં વચ્ચે એક તહ યોગે તેથી સાત વરસના વિગ્રહનો છેડો આવ્યો. એ તહનામાની રૂઢિએ ઇંગ્લાન્ડને ન્યૂઓર્લીન્સ સિવાય મિસિસિપી નદીની પૂર્વ તરફનો ફ્રેન્ચ તાબાનો તમામ મુલક તથા કાનડા ને ફ્લોરિડા મળ્યા, અને હિંદુસ્તાનમાં હવે ઇંગ્લાન્ડની રાજ્યશક્તિ સર્વોપરી થઈ. ફ્રેન્ચ લોકોએ મિનોર્કા જેટ પાછો ઇંગ્લાન્ડને હવાલે કરી, પરંતુ પાછળથી યોગજ વરસ કેડે તે જેટ ફ્લોરિડા મુકાં સ્પેનના તાબામાં ગયો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

અમેરિકાનાં સંસ્થાનોનું સ્વતન્ત્ર થવું.

ત્રીબ્લે જયોર્જ, ૧૭૬૦-૧૮૨૦

ભાગ ૧ લો, ૧૭૬૦-૧૭૮૪.

• સને ૧૭૬૩ માં પારિસના તહનનાપર મતાં થયાં તે વેળા ત્રીબ્લે જયોર્જને ગાદીપર બેસવાને ત્રણ વરસ થઈ ચૂક્યાં હતાં. જે રાજ્યપર તેનો અમલ વર્તીતો હતો તે રાજ્ય હાલમાં ખુબ પ્રતાપી બન્યું હતું. હારેસ વાલ્પોલે પોતાના મિત્રને એક પ્રસંગે લખ્યું હતું, કે તમે પરદેશ ગયા તે વેળા આપણો નાનકડો બેઠો જે પોતાની પેદારાધી નિર્બાહ કરતો હતો તે હાલ જોશો તો આખી દુનિયાનું નાક બન્યું છે. ખીજી વારે જોતાં ત્રીબ્લે જયોર્જને બજવાન રાજ્યનો વારસો મળ્યો ખરો, તથાપિ જે રાજ્યમાંની પાછળ તે ગાદીપર આવ્યો તે રાજ્યમાંને હાથ તો લેરા માત્ર પાલુ સચા નહતી ખીબ્લે જયોર્જ એક વેળા કહ્યું હતું કે ઈંગ્લાંડમાં રાજ્ય જોઈએ તો પ્રધાનોજ છે. એ પ્રધાનો બધા મહાત્મિ હોય કુટુંબમાંના હતા. પાર્લમેન્ટના અરધા અરધ સભાસદો એ કુટુંબો પસંદ કરી મોકલતાં, અને કોઈ કાયદાનો મુત્સદ્દો પસંદ કરાવાની ઈચ્છા થતી તો પેલા પ્રધાનો પાર્લમેન્ટના બાકી રહેલા અરધા ભાગના સભાસદોના મત પસા આપી મેળવતા રાજ્યની મુલાકાત અર્થે દરબાર ભરવામાં આવતાં, તે પાલુ ધણુ કરીને આ પ્રધાનોજ ભરતા. જે લોકોને સરકારી હોદ્દાની અથવા ખીજી કોઈ જાતની મહેરબાનીની આતુરતા હોય, તે બધા આ દરબારમાં પધારતા કેમકે ગભ પ-

ઈંગ્લાંડમાં રાજ્ય પ્રતાપી બન્યું નહોતું

રહેશે હતો, અને તેની લગામ ખાસ કરીને પ્રધાનોના હાથમાં હતી. આથી કરીને લોકોની સ્વતંત્ર મરજી પ્રમાણે પાર્લમેન્ટની ચૂંટણી થઈ શકતી નહિ, તેમ પાર્લમેન્ટ ઉપર રાજાનો અધિકાર બહુ ચાલતો નહિ. ગુજાઓના વિગ્રહ પહેલાં મોટામોટા અમીરો

દેશ પર અમલ કરતા હતા તેના જેવો અસલી મામલો પાછો ઇંગ્લાન્ડમાં વીએ ધીમે જામવા માંડ્યો હતો. ત્રીજા જ્યોર્જ રાજાના અમલનાં પહેલાં વીસ વરસમાં મુખ્યત્વે કરીને બે રાજ્યકીય

લોકો તરફના પ્રતિનિધિ પણ રની પાર્લમેન્ટ

ધૃતિમાં બન્યા છે; (૧) પ્રધાનો પર પોતાની હકૂમત પાછી બેસાડવાને રાજાએ પ્રયત્ન કર્યો તે; ને (૨) ઇંગ્લાન્ડ અને અમેરિકા એ બે દેશોની પ્રજાએ પોતાની સ્વાધીનતા પર હુમલા થયા તેનો અટકાવ કર્યો તે.

એ અરસામાં સમગ્ર પ્રજાની સ્થિતિમાં મોટો ફેરફાર થવા માંડ્યો હતો, કેમકે થોડુંક થયાં નવીન જોળ અને રોધનો જમાનો પ્રચલિત થયો, તેને લીધે હાથ કારીગરીને ઠેકાણે સાંચાવવી કામ કરવાનું શરૂ થયું, અને નવા સિદ્ધ પદાર્થો તૈયાર કરવાના કારખાનાં અને

ધર્મોદારજગર પ્રજાના વધ્યાં. પરિણામે જે જગાએ પહેલાં એક પણ રાહર નહતું ત્યાં હવે પછીનાં પચીસ વરસમાં મોટામોટાં નગરો થયાં. સને ૧૭૬૧ માં

કાંકલાની રોધ લાગવાથી પહેલાં કરતા બમણું કામ વણકરો કરી શકતા સને ૧૭૬૭-૬૮માં હાર્થોએ સ્વતંત્ર કાંતવાના રેડીઆની અને ચાર્કસાઈટ તે બાબતના સાચાની રોધ કીવી ત્યાર પછી થોડા વરસ કેડે કાર્ટ રાઈટ નામના એક પ્રજાએ લગડાં વણવાનો સંચો રોની કહાડ્યો, તેથી હાથવળી લગડા વણવાનો શ્રમ મટી ગયો. અગાઉ લોકો વારંવાર એ સંચાએ ભાગતા, અને ગિરછીએ બાળી મૂકતા, તથાપિ સ્વતંત્ર કાંતવાનો અને લગડાં વણવાનો રોજગાર થોડા વરસમાં ખેસુમાર વૃદ્ધિ પામ્યો. ત્યાર કેડે લોકોનો રસ કરવાને

સાચા અને વરાળશક્તિ

ખાણુમાંથી જાદી કાઢેલા કોયલા કામ લાગેછે એવી ઝાળ હાથ લાગી, અને સને ૧૭૬૬ માં વાટે વરાળચન્નની રોધ મેળવી, તેથી કરીને ઉત્તર તરફના મૂલકમાં કોયલા કાઢવાની ખાણોની નજીક મોટાં ધોઢાંના કારખાનાં સ્થાપન થયાં. ઇંગ્લેન્ડ દેશમાં બાતબાતના પદાર્થ તૈયાર કરવાનાં કારખાનાં એકદમ નીકળવાં લાગ્યાં. કારખાનામાં તૈયાર થયેલા માલને બંદરે કે એક ટેકાણેથી ખીજે ટેકાણે લઈ જવાની અડચણ માત્ર હવે રહી હતી. પરંતુ તે પણ દ્વિભ્રમ્મણોટરના ડચૂકના ઉત્સાહબળને દૂર થઈ સને ૧૭૫૮ માં પાર્લમેન્ટે એક ધારો પસાર કરી એ ડચૂકને

પહેલી નહેરો,
૧૭૫૮, ૧૭૬૦.

બુર્સલી ગામ આગળની કોયલાની ખાણોથી મા-
ન્યેસ્ટર નગર સુધી છ મૈલ લાંબી એવી એક
નહેર કરવાની પરવાનગી દીધી. તેની આયોજના

લોકોને પ્રથમ ઘેલછા જેવી બાસી, કારણ કે એ નહેરને ૨૦૦ યાર્ડ લાંબી ખાણી મારફતે માર્સિ તથા ઈર્વિલ નદીની ખીણમાં થઈને લઈ જવાની હતી; પરંતુ આ અડચણ પ્રખ્યાત ઇજનેર ડ્વિન્ડ-લીએ દૂર કરી એટલે તે નહેર જોઈએ તેવી સારી બંધાઈ, અને તેના પછી ખીજી ધણીક નહેરો બાંધાઈને આખા ઇંગ્લેન્ડમાં સરસામાન બરેલાં વહાણો ફરતાં થયાં.

એ પ્રમાણે ઉદ્યોગનો મહાત્મ ઉદય થયો, તેનું પરિણામ એ નીપત્તુ કે વસ્તી જોતજોતામાં ઘણી વધી, અને ઝારાક ઘણાં માથો થયો. હાલ જેમ અનાજ અને ઝારાકની ખીજી ચીજો પરદેશથી ઇંગ્લેન્ડ જથાબંધ ચડેછે, તેમ એ કાળમાં યત્ન નહિ, કેમકે બારે જકાત નાંખી એવી ચીજોની આપાત બંધ કરી હતી. એથી કરીને સને ૧૭૬૦ થી ૧૭૬૪ સુધીના પાંચ વરસમાં એક ડ્વાર્ટરની સરેરાસ કિંમત ૩૦ શિલિંગ હતી તે ત્યાર પછીનાં ખીજાં પાંચ વરસમાં વધીને ૪૫ શિલિંગ જેટલી થઈ, અને ખીજાં પચાસ વરસ લગી તેના વધારો દિનપરદિન ચલેતો ગયો. જે

એડૂતો ઉત્કૃષ્ટ રીતે પાક પકવી જાણતા તેઓ આખાદ થયા, અને ધાન્ય, ક્લોવર (એક જાતનો ચારો), રાજગમ અને ખીજ કદમૂળ કરવાને વધારે વધારે પડતર જમીન વરસો વરસ ધેરતા ગયા. સને ૧૭૧૦ અને ૧૭૭૪ની વચ્ચેના વાડા સખની કઈ નહિ

પડતર જમીન
ધરી રેવાય છે
૧૭૧૦ ૧૬૭૪

તો ૭૦૦ કાયદા પસાર થયા. આ કાયદાને લીધે કે-
ટલોક લાભ થયો, તે એ કે જમીનનું એકાદુ
પહેલા કરતા વધારે સાફ થવા લાગ્યું, અને સાગ્ર
સાગ્ર રસ્તા બધાયા તેથી વાડપણુ લોકોના રહેણાણુ

નીકળી ગયા. પરંતુ ખીજ તરફથી મજૂરોના અપભ્રેગી પડતર
જમીન ખીનકુલ રહી નહિ. એ જમીનમા તેઓ પોડો કે ગાય
ચરવા મોકલતા. વળી તેમને ઓરાક ને કપડાની વધારે કિંમત આ-
પવી પડતી તેથી તેઓ પહેલા સો વરસ પર જોડલા હતા તેહલા
સુખી આ વેળા ન હતા. આ સગે એક મહાનું સકટ પેદા થયું તે

ગરીબ અને
મરીબાઈને વ
ધારો

એ કે પૈસાદારનો પૈસો અને ગરીબની ગરીબાઈ
દિનપરદિન વધવા લાગી એ સકટ અદ્યાપિ
જારી છે. ગરીબ સખની કાયદો એલિઝાબેથ
રાણીના રાજમા ધણે કામનો નીવડયો હતો

(૨૩૭ સું પાનું જુઓ), તેને હલોગી લોકો હવેથી મિલકત ગણવા
લાગ્યા, કારણ કે બીખારીઓના પાપણુ અર્થે તેઓને કર
ભરવો પડતો

જે કાળમા દેશના મુખ્ય હલોગની પતિતમાથી એતીના ધધી
નીકળી ગયો, તે કાળ હાલ આવી પૂર્યો કારીગરોનો, ખાણુ ઓ
દનારો, તેમજ ધધાધારીઓના વર્ગનો બેહદ વિસ્તાર થઈ ગયો
હતો, અને પરમૂલકને લગતી જકાતની અને વેપારના કોલકરાંની
ખાખતો તેમજ સ્વદેશમાના કરવેરાની ખાખતો, કારખાનાવાળાને,
વેપારીને તથા એડૂતોને તો ॥ પરંતુ કારખાનામાના કારીગરોને
અને સાઆકામ કરનારોને પણ અગત્યની યઈ પડી હાલમા

એ સઘળી બાબતનો બદોબસત પાર્લમેન્ટ સભા કરતી. એ સભામાં મુખ્યત્વે કરીને મોટા જમીનદારો અને તેમની મહેરબાનીવાળા લોકો હતા, અને જે પ્રજાને મોટે તેઓ કાયદા ધડતા, તે પ્રજાને હાથે તેમની ચૂંટણી થતી ન હતી એવું જોવામાં આવે છે. આજ કારણને લીધે ૩ જા જ્યોર્જ રાજાના અમલમાં એવું નજરે પડે છે કે કામ-સની સભા એકાદ કાયદો પસાર કરતી કે પાછા બીજી વારંવાર લોકોનો ખૂમાટ થતો અને બડ ફિસાદ ઉઠતાં.

તથાપિ મુખ્ય ટોટા પ્રથમ રાજા અને પ્રધાનોની વચ્ચે જાણ્યો. ૩ જા જ્યોર્જ રાજાએ ગાદીપર આવતાં વારને સ્વતંત્ર માલિકની જે હકુમત ચલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ રાજા ખીજા જ્યોર્જનો પૌત્ર થાય. એના પિતા, ટીલાટ કુવર ફ્રેડરિક, સને ૧૭૫૧ માં મરણ પામ્યા હતા. એની મા જર્મનીની એક રાજકુમારી હતી. તે લાભી હતી તેથી પોતાનો પુત્ર સધળો અધિકાર પાછો હસ્ત-

ગત કરી લે, અને બીજી પ્રજા તેને પિતા સમાન લેખ્યે એવી ઇચ્છા તે બહુ કરતી. તે તેને નિરંતર કહેતી કે 'દિકરા જ્યોર્જ રાજા બનજો; 'તેમ તેણે પણ પોતાની ૧૦ વરસની લાંબી કારકીર્તીમાં પોતાની માની સિઆમણ પ્રમાણે વર્તવાની કોશીસ કરી. તે સારો, એખ્યા દીક્ષનો અને ધાર્મિક હતો. પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરાં ઉપર તે ધણું હેત ગ્રામ્યો. ગણી શાલ્વોટથી તેને પંદર ફરજંદ થયાં હતાં તેમનાં બેગો રહી તે રાત્રતપણે પોતાનો સંસાર ચલાવતો, અને ઉન્મત્ત વાયુનો દુઃખદાયક પ્રકોપ ધૈર્ય રાખી મહન કરતો, તેથી કરીને મધ્યની પ્રજા પૂજ્ય બાવે અને પ્રેમ બરેલી નજરે તેને જોતી, અને વાતચિતમાં તેને વિષે 'બહાવા વૃદ્ધ જ્યોર્જ રાજા' એવું વારંવાર બોલતી. પરંતુ આ બધા મદ્યુલોની સાથે કમ-

નસીબતા જોગે તેનામાં કેટલાક દુર્ગુણ પણ હતા. અચ્છાની, દુઃગ્રહી

અને સાંકડા મનનો હોઈતે આપખુદથી ચાલનારો હતો. મનમાં આવે તેમ મહાલલુ—એવો નિયમ કરેલો હોવાથી તેણે માટીમાંથી જૂલો કીધો. એક તરફથી ચીતભાવનો વધારે સુધારો કરીને, ધર્મનું માન વધારીને તથા એકદરે લોહિને વધારે વફાદાર બનાવીને તેણે ઇંગ્લાન્ડને કાયદો કર્યો, તો ખીજી તરફથી કેટલાંક અધઠિત કામો કરી નુકરાન પણ કર્યું છે. તેણે બેધડક ચીતે બાય આપી પાર્લિમેન્ટ પર પોતાની સલામતી, આયર્લેન્ડને ઇન્કાર આપવાના દરેક કામમાં સામે પડ્યો, ગુલામના વેપારને પ્રતિ આપી, અને અમેરિકા ખાતેના સંસ્થાનો ગુમાવ્યાં. ફ્રાન્સ જોડે સંધિ કરવાના વિચારથી તેણે ચિટને અધિકારપરથી દૂર કરી પોતાના રાક્ષક ખચૂટને મુખ્ય મન્ત્રિ બનાવ્યા.

ખચૂટના અમલ નીચે દોરી પકા- નો દર્શાવે છે.

ગાદી પર આવતાં વેતને તેણે ઘાથી પહેલું એમ કાય કર્યું હતું, તે પાછળ કહેવામાં આવ્યું છે. તેને લડાઈ કરવી ગમતી ન હતી. માટેજ તેણે

ઉપર કહેલો ફેરફાર કર્યો એમ છેક ન હતું, પરંતુ ઇંગ્લાન્ડનાં બિહુગ લોકોનું જોર નરમ પાડવાની ઇચ્છાથી તેણે તે કર્યો હતો. સુઅર્થો પાછા ગાદીના ધણી થયો, એવી દોરી પક્ષવાળા આશા રાખતા તે હાજમાં તદ્દન જતી રહી, તેથી તેઓ જન્મથી શુદ્ધ ઇંગ્લેન્ડ હોય એવા રાજાનો પક્ષ કરવાને ઉત્સુક હતા. ત્રીજા બોર્ગો પોતાનો અખત્યાર વાપરી માનમરતબો અને હોદ્દા ભેટ કરી એક નવો પક્ષ ખોડો કર્યો, ‘તેરાજના ઘોસ્તો’ એ નામે એાજ- આયો. હેન્રી ફ્રાંકલિન નામે નિપુણ પણ જાદુ કરતાં આયોજન આપ એવો એક મુત્સદી હતો. તે ખચૂટનો સાથી થયો, અને તેણે કામ-સની સભામાં સલાહની તરફેણમાં મત આપનારાઓની વધુ સંખ્યા મેળવી આપવાની ખાતરી આપી. એ કામમાં તે ફતેહ પામ્યો. સને ૧૭૧૨ ની સાલમાં ગુપ્ત ખાતાની કામગિરીના ખરચ બદલ મળતું કરેલી રકમમાંથી કંઈ નહિતો ૮૨,૦૦૦ પાઉન્ડ રૂપાત આપ-

વાના કામ પેટે વેરવામાં આવ્યા, અને પિટે અનેક રીતે વાર્યા છતાં એ ૩૫ વિરૂદ્ધ ૩૧૯ એટલા વધુ મતથી ફાન્સ જોડે સલાહ કરવાની દરખાસ્ત પાર્લમેન્ટમાં પસાર થઈ.

તથાપિ ખૂટના હાથમાં બહુ દિવસ કારભાર રહ્યો નહિ. તે જાતે સ્કોચ હતો. સ્કોચ લોકો જોકે ખાઈ પી છે, એવો અણુવિશ્વાસ સને ૧૭૪૫ ના બળવા પછી ઈંગ્લેન્ડ લોકોના મનમાં પેદા થયો હતો. વળી તે રાજમાતાનો માનવિત્તિ હતો તે પ્રભને પસંદ નહતું. બિહુગ સ-

સાથ, રૂશિયન
અને અ-ચાપ,
ખૂટ કારભાર
છોડી દે છે

રકારે નીમિશ સધળા સરકારી નોકરોને, કારકુન કિંવા જકતદારોને પણ તેણે રજા આપી, અને સા- ઈડર દારૂ પર કર નાખ્યો. તે લોકોને ધણેજ અગ્રિય થઈ પડ્યો. ધણા દહાડા સુધી તો કુસ્તી કરી ઇનામ મેળવનાર પહેલવાનોને અંગરક્ષક તરિકે પોતાની

સાથે રાખી તે મહોલ્લામાં ફરવા જતો, પરંતુ લોકોની અતિરાય અપ્રીતિથી ખીલી જઈ તેણે છેવટ રાજીનામું આપ્યું.

તેના પછી જ્યોર્જ ઐન્વિલ નામે મુખ્ય પ્રધાન થયો, તે બિહુગ હતો, પરંતુ એને ખૂટ કરતાં વધારે જરા મળ્યો નહિ. એને દાખમાં રાખ્યો સહેલું નથી એમ રાજને બાસ્તુ. એ પ્રમાણિક અને સાચા દિલનો હતો, તથાપિ એને હાથે ઇંગ્લાન્ડ અને અમેરિકા એ બે દેશોમાં કેટલીક ખરાબી થઈ. તેને પહેલી જ મુસ્કેલી નડી તેમાં તેનો દોષ હોય એવું ક્વચિતજ સંભવે છે. પાર્લમેન્ટ મોકૂફ કરતી વેળા રાજ એ બાપણ કહ્યું તેના પર નાર્થસિટન નામના વર્તમાનપત્રે પોતાના ૪૫ મા અંકમાં રાજ તીકા કરી. એ પત્રનો લખનાર વિ-

ઐન્વિલ કાર-
ભાર, સને ૧૭૬૩

લકસ નામે એક માલ વગરનો, પરંતુ લોકપ્રિય માણસ હતો. તે એલ્સથરી ગામ તરફથી પાર્લમેન્ટનો સભાસદ હતો. ઐન્વિલે 'તે પત્રના માલિક, છાપ- નાર કિંવા પ્રસિદ્ધ કરનારા' ને પકડવાને મોઢમ વારન્ટ કહાડ્યો. તે ઉપરથી વિલકસ અને ખીજા ૪૮ રાજસોને પકડી કેદમાં પૂર્વા. હેબિ-

યસ કોર્પોસ નામના કાયદાની રૂઢિએ વિલકસ ગુરત છૂટો થયો, અને પાર્લામેન્ટના સભ્યસદને કેદ પકડવામાટે તથા ને માણસોને કેદી કર-

વિલકસનું કેદ
પકડાવવું, મોઘમ
વારન્ટ

વાના હતા તેમના નામ કામ વગરનો મોઘમ વારન્ટ કહાડવામાટે તેણે સરકારના ઉપર કામ ચલાવ્યું. એ કામમા વિલકસ જીત્યો ખરો, પરંતુ પાર્લામેન્ટે બદ- નકશીનો આરોપ ચલાવી, તેનાપર ફોજદારી કરી,

તેથી મોટા ખર્ચેડા થયા. લોકોએ 'વિલકસ અને સ્વતંત્રતા' નો પોકાર મચાવ્યો અને રાજ અને રાજમાતાની સામે બદનકશી બ- રેલું એટલું બધું લખાણ પ્રસિદ્ધ થયું કે ૨૦૦ છાપનાર ઉપર કામ ચલાવવામાં આવ્યું. વિલકસ હંદ પુદ્ધ લડ્યો, તેમાં ધાયલ થયો. પાર્લામેન્ટે તેને દેશપારની સજા કરાવી, તેથી દરિયા ઝિંખાંગી તે ફ્રાન્સમાં જઈ રહ્યો; પરંતુ ત્યારપછી મોઘમ વારન્ટ કદી નીકળ્યાં નથી.

આ ટોટા પતી રહ્યો, એટલે ગુરતજ એન્વિલે ખીજ ચૂક કીધી. તેથી અમેરિકાનાં સંસ્થાનો સાથે કુજ્યાનો આરંભ થયો. વાસ્તવિક રીતે જોતાં ઘણાક કાળ થયાં સંસ્થા- નીએ પોતાનો કારબાર પોતાની મેજેજ ચલાવતા હતા, કેમકે તેઓનાપર ઇંગ્લાન્ડના પ્રધાનો બિલ- કૂલ લક્ષ દેતા નહિ. પરંતુ રમુજમાં બોલાવું તેમ એન્વિલે 'અમે- રિકાને લગતા સરકારી કામકાજનાં કામજિયાં વાંચ્યા' માટે તેણે તે દેશ ગુમાવ્યો. સંસ્થાનો ફક્ત ઇંગ્લાન્ડ જોડેજ વેપાર ચલાવી શકે એવી મતલબનો બેવકૂફી બરેલો કાયદો કરેલો હતો, તેના બંધ લાંબી મુદતથી થતો હતો. અમેરિકામાંના સ્વેન તાબાના મૂલક જોડે વેપાર કરી સંસ્થાનીએએ મનસ્વી દાલત મેળવી હતી. આ વેપાર બધ પાડવાનો એન્વિલે નિશ્ચય કર્યો, તેની જોડે અમેરિકાની છેલ્લી લડાઈમાં ઘણો ખર્ચ થયો હતો, તે વચ્ચે લેવાને સ્ટામ્પનો કાયદો કરવાનો તેણે વિચાર જણાવ્યો. એ કાયદાની રૂઢિએ ઇંગ્લાન્ડ

અમેરિકાનાં સં- સ્થાનોવેરે વધા- રાનો આરંભ.

નડની પેઠે અમેરિકામાં પણ મુકરદમાના સઘળા કામગોપર સ્ટામ્પ
 કે છાપ ચોઢવાનું કેરવું. સંસ્થાનવાશીઓ બહુ કોપે
 ૨૮૩૫ આઠ, ૧૭૬૫. ભરાયા. જે વિગ્રહ તેમની ખાતર જ થયેલો હતો,
 તેના ખરચ પેટે નાણાંની મદદ દેવાની વાત બહુ
 મુનાસબ હતી, પરંતુ તેમની રીત એ હવી કે જાતે મંજૂર કરેલો
 હોય તેજ વેરો ઉઘરાવી આપવો, ને તે મુજબ જો આ ખરચ વસૂલ
 કરી આપવાનું તેમનેજ માથે નાંખ્યું હોત તો તેમણે રાજરાજ થઈને
 જોઈતું બધું નાણું ઉઘરાવી આપ્યું હોત. તેમણે સ્ટામ્પના ધારાની સામે
 વિનંતિપત્ર ચાકલું, તેની દરકાર ન કરતાં સને ૧૭૬૫ માં તે ધારો
 પસાર કરવામાં આવ્યો. તેનું પરિણામ એ નીપજ્યું કે વર્ણનિયા
 સંસ્થાને પહેલ કાઢી, તે પરથી સઘળા અમેરિકાવાશીઓએ
 એવો કરાર કર્યો કે ઇંગ્લાન્ડ કનેથી કોઈપણ જાતનો માલ ખરીદ
 કરવો નહિ. એથી કરીને ઇંગ્લાન્ડના મુકબલ કરખાનાંવાળાઓ
 પાપમાલ થઈ ગયા.

આ જ વખતે રાજાને ઉન્મત્ત વામુનો જેવો તેવો ઝપાટો પહેલવ-
 હેલો લાગ્યો. સાંજે થયો એટલે રાજપ્રતિનિધિ ની-
 ૨૮૩૫ આઠ, ૧૭૬૫. મવાનો ધારો પાડ્યો. એણે ઇંગ્લાન્ડની
 જેથી અત.પર પાંછો પડે, તેવારે કોઈને રા-
 જરક્ષક નીમવાનું બની શકે. એ ધારાના ખરડામાં
 રાજમાતાનું નામ જણાવ્યું ન હતું, તેથી રાજા ધણે નારાજ થયો.
 એથી એન્ગ્લને રાજાનામે આપવું પડ્યું. નવા પ્રધાન રોર્કિ-
 ગહામે અમેરિકન લોકની બત્રીશીએ ચઢેલો સ્ટામ્પનો ધારો રદ
 કરવાનો ઠરાવ કર્યો, અને ઘિટે ખીમાર છતાં પણ પાર્લમેન્ટમાં જઈ
 આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું કે આપણે સંસ્થાનોપર કર નાંખીએ છીએ.
 તે વાજખી છે કે ગેરવાજખી તે જણવાને તેમની તરફના પ્રતિનિ-
 ધિઓ રાજસભામાં બેસતા નથી, તેથી તેઓનાપર કર બેસાડ-
 વાનો ઇંગ્લાન્ડને બિલકૂલ હક નથી; અને એમજ છે તો

રદામ્પનો કાર્યદે 'એમનો એમ, સત્તન્દર, અને લાગણી' રદ કરવો.

પાર્લમેન્ટમાં તે
તિનિધિ એકઠા,
અને ૩૨ નાંખવા,
૨૦૧૫ આગસ્ટ ૨૪
થઈ, સને ૧૭૬૬

જોઈએ. તેના કહેવા પ્રમાણે કાર્યદે ૨૬ થયો.
રાજ્યએ ઘાટનના ડચુકને મુખ્ય મંત્રિ બનાવી
નવું પ્રધાનમંડળ કયું, તેમા સામેલ યવાનું આમ-
ન્રણુ પિટને મોકલ્યું.

એ પ્રધાનમંડળમાં પિટ ઇખલ તો યયો, પરંતુ હાલમાં તેનું વજન
પહેનાંતા જોટલું નહવું 'ચાચમના અર્લ' નો ફિતાબ ધારણુ કરી
તે ઉમરાવ વર્ગમાં ઇખલ યયો તેથી તેને અમીરની સભામાં બેસ-
વાની જરૂર પડી. 'પ્રતાપી કોમોનર્સ' ના નામથી એાજખાતો તે
અત ૫૨ બંધ પડ્યો. તેના રાચીરની સ્થિતિ ઘણી નબળી હોવાથી

કામકાજપર બિલકલ ધ્યાન તે આપી રાકતો નહિ.
કાઈ-ચીનનો મ-
હેલુપ બાબતનો
ધારો, સને ૧૭૬૭.

કામકાજપર બિલકલ ધ્યાન તે આપી રાકતો નહિ.
એ યેળા ટાઉન્સેન્ટ કરીને આન્સેલર એાજ એ-
સચેકર એટલે જમાબદી ખાતાનો ઉપરી હતો.
રદામ્પનો ધારો ૨૬ કરીને પાર્લમેન્ટે હિમકારાપણુ

ઇખબું છે, એડુ તે માનતો હતો તેણે પિટની ગેરહાજરીમાં એટલે
તે અમીરની સભામાં અદી બેઠો તેવામા અમેરિકામાં આ, કામ,
સિંદુર, આક, ચિતારાના રમ, અને કામળ જેવી આયાત ચીને
ઉપર જકાત લેવાનું ઠરાવી મિહેસુલનો કાર્યદે તેણે કામન્સમાં ખરા
ખર પસાર કરાવ્યો, તેથી કરીને પૂર્વેની વઢવાડ પાછી જારી થઈ.

આટલું છતાંએ સરચાનીએના પોતાની પુરાતની જન્મજૂમિ-
પર બાવ હતો, તેથી તેમણે અત્યાર લગણુ કોઈ જાતનું ફિસાદ
કયું નહવું, પરંતુ ઈંગ્લાન્ડમાંજ લોકો અને કામન્સની સભા
એ બને એકમેકની સાથે અચડી પડ્યાં. સને ૧૭૬૯ માં વિલકસ

વિલકસ મિ-
કલેકસ નરકથી
૫૨૬ ૫૫, સને
૧૭૧૯

દેરાવરથી પાછો આવ્યો, અને મિડલસેકસ ગામ
તરફથી પાર્લમેન્ટનો સભાસદ ચૂંટી કઢાયો. બીજી
જગ્યા કરતાં આ ગામના સુટણી કરનારાએ
વધારે સ્વતંત્ર હતા. આ કૃત્યથી રાજને એટલું

તો મારું લાગ્યું કે, તેણે પ્રધાનમંડળને એ વાતમાં હાથ ધાલવાનું કહ્યું. તેથી વિલ્કસને બદનકસીના વાંકસર પાછો કેદ કરવામાં આવ્યો. એજ ગુન્હા બદલ અગાઉ કેટલાક વરસ પર તેને ફાંસી નાશી જવાની જરૂર પડી હતી. દરમ્યાનમાં લડન ખાતે બારે બપોડે યથા-ફિતુરી લોકોએ વિલ્કસની ચુંટણીના ખાન અર્થે એ રાત સુધી ખાસીએ દીવા મૂકવાની દરેક બાજુને ફરજ પાડી, આફ્રિકા દેરાના એલચીને ગાડીમાથી નીચે ધસડી પાડી તેના જોડાના તળિયાં પર આકવતી 'નં. ૪૫' એ અક્ષરે પાડ્યા; અને ફિગ્સ એન્ડ નામે બંદીખાનામાં વિલ્કસને કેદ પૂર્યો હતો, તેના ઉપર જબરદસ્ત ધસારો કર્યો, તેથી 'બપોડાનો કાયદો' વાંચી સંબળાવવો પડ્યો, અને કેટલાક માણસોને ગોળી મારી ઠાર કરવામાં આવ્યા. તથાપિ કોમન્સની સભાએ તો પાર્લામેન્ટમાં બેસવાને વિલ્કસ લાયક નથી, એવો જ ઠરાવ કર્યો, અને એ ઠરાવ કર્યા બાદ પણ લોકોએ તેને ઉપરાચારી ચાર વખત સભાસદ તરીકે પસંદ કર્યો, તે વારે તે સભાએ ચોતાના અધિકાર

બહાર જઈ મોટી બૂલ બરેલુ એક કૃત્ય કીધું તે એ કે, વિલ્કસનો સામાવાજિયો કર્નલ લટ્સલ કરીને હતો તેને માત્ર ૨૯૯ મત મળ્યા હતા,

અને વિલ્કસે ૧૧૮૩ મેળવેલા, છતાં લટ્સલ કા-

મત આપનારાઓના હકનો પાર્લામેન્ટ ભંગ કરે છે.

યદિસર પસંદ થયેલો છે, એવું જાહેર કયું. એ પ્રમાણે પાર્લામેન્ટે મત આપનારાઓના હક ઉપર દેખાઈતી તરાપ મારી; કેમકે, જો પાર્લામેન્ટજ સભાસદે પસંદ કરી રહે તો દેરાને માટે કાયદો કરવાના કામમાં સંમતિ આપવાનો પ્રબળ અધિકાર છે, તેના ઉપરતો છેકજ પાછી ફરી વળે. તે ઉપરથી લોકોને એટલો રાગ ચઢ્યો કે રાજ બેઠકે વિસર્જન કરવાને પાર્લામેન્ટમાં ગયો તે વારે ત્યાં તેનું અપમાન કર્યું, અને સને ૧૭૭૦ ના એપ્રિલ માસમાં વિલ્કસ કેદમાથી છૂટ્યો, તે વખતે 'લિબર્ટી' એટલે

‘સ્વાધીનતા’ એ રાષ્ટ્ર લડનના કોટવાલની હવેલીના આગલા ભાગ પર ત્રણ ફીટ લાંબા અક્ષરે લખેલો ઝગઝગી રહ્યો. પછી લેડોએ વિલકસને લડન રાહેરનો આહ્વાન મેન પસંદ કર્યો.

ખીજે વરસે એટલે સને ૧૭૭૧ ના ફેબ્રુઆરીમા લેડોની અને કોમન્સની સભા વચ્ચે એક ખીજો ઝખડો થયો, તેમા વિલકસની અને લેડોની ફતેહ થઈ સને ૧૮૬૫ મ. ૧૫માના સ્વતંત્ર થયા, તે વારથી વર્તમાનપત્રો દિનપરદિન વધતા ગયા. એકલા લડન નગરમાંથી કંઈ નહિ તો ૧૭ વર્તમાનપત્રો નીકળતા, અને કોમન્સની સભાના ‘સ્વાધીનતા’ વિરુદ્ધ પાર્લિમેન્ટમાંના ધણા ખરા અગત્યના બાયલો પુરુષ પત્રોમા છપાઈ બહાર પડતા.

બાયલોનો રિપોર્ટ સેનારામ્માને સભામા આવવાની ફરત ન હતી, તેથી તે બાયલો બહુધા ઘોઠા, એક તરફી, તથા સભાસદોને અપમાન લગાડે એવા રૂપમા વારવાર પ્રસિદ્ધ થતા તે ઉપરથી કોમન્સની સભાએ તેનો અટકાવ કરવાનો ઇરાવ કર્યો, અને પ્રમુખે આ છાપનારોને બાયલો છાપવા બદલ ઘોડામા લેઈ જવાનો હુકમ આપ્યો એમાના બે જણાએ અપીલ કરીને કાયદાની દાદ માગી તેમને વિલકસ અને ઓલિવર નામના ખીજ એક આહ્વાન મેનની હજાર ઉભા કર્યા, પરંતુ કાયદામા કહેલો ચુંહો નથી કર્યો. એવું કહી તેઓને છોડી મૂક્યા તે આઠ રાખસ પેટી માર્ટીન નામનો ‘લિવરીમેન’ એટલે લડન નગરનો સ્વતંત્ર પોરાકગીર અમલદાર હતો તેણે પ્રમુખના સિપાઈને કેદ પકડાવ્યો, કેમકે એ સિપાઈને વારંત ગણ્યો હતો તેના ઉપર રાહેરના કોઈ માનુસ્ટ્રેટની સહી ન હતી.

આ બનાવને ધીધે નગરજન અને કોમન્સની સભા વચ્ચે બારે દોડ ઉત્પન્ન થયો રાહેરના કોટવાલને અને પેલા ઓલિવરને કેદ કરી ટાવરગઢમા મોકલવામા આવ્યા ત્યા જતા રસ્તામા

તેમનો ઉત્સાહ વધારવાને લોકોની ઠઠ ખાત્રી, અને છ આઠવાડિયાં કેડે તેમને છોડી મૂક્યા, તે વેળા લડનમાં કામકામ રોરાની યધ્.

દરમ્યાનમાં પેલા છાપાવાળાઓ તો છૂટાજ હતા.

લંડન નગર
અને પાર્લામેન્ટ

તેમની છૂતનો ડંકો વાગ્યો હતો, કેમકે ત્યાર

પછી પાર્લામેન્ટના કામકાજનો હેવાલ નિયમસર

પ્રસિદ્ધ થાય છે, અને એ બાબતમાં કોઈ આડે આવડું નથી.

પરિણામે વધારે સારાં વર્તમાનપત્રો તુરતજ નીકળ્યાં. સને ૧૭૭૦

માં મોર્નિંગ ક્રોનિકલ, ૧૭૭૨ માં મોર્નિંગપોસ્ટ, અને ૧૭૮૫ માં

ટાઈમ્સ, એ નામનાં વર્તમાનપત્રો પહેલપહેલાંજ

હાલનાં વર્તમાનપત્રો

પ્રસિદ્ધ થયાં. ટાઈમ્સ પત્ર સરખાતમાં નાના

ચોખ્ખા તાવ જેવડું હતું. સને ૧૭૭૪ માં વિલ્કસ

ફરી વારકો મિડલસેક્સ ગામ તરફથી સભાસદ ચુટાઈ આવ્યો,

ત્યારે પાર્લામેન્ટમાં બેસવાની તેને રજા થઈ. મને ૧૭૮૨ માં

કોમન્સની સભાએ કર્નેલ લટ્ચેલની તરફેણુ લઈ તેને ગેરવાજબી

રીતે સભાસદ ઠેરવ્યો હતો, તે બાબત પોતાની જૂલ કપૂલ રાખી

તે કામની સધળી હકીકત પોતાની રોજનીશીમાંથી કાઢી નાખી.

આ સધળા વખતમાં અમેરિકા ખાતે બેદિલી બેસબેર વધતી

હતી. સને ૧૭૭૬ માં લાર્ડ નોર્થ મુખ્ય મંત્રિ

અમેરિકાના
સંસ્થાનોની બેદિ-
લી, સને ૧૭૭૦.

થયો, તે રાજની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવાને ઉત્સુક

હતો. હમણા રાજની સલામ અર્થે દરબારે

બરાબ લાગ્યા, તેમાં રાજની મહેરબાની મેળવનાર

ઉમેદવારોની મેદની થવી, તેથી બેબોર્જ રાજ એવું સમજવા લાગ્યો

કે હવે હું વાસ્તવિક રાજ થયો છું. અમેરિકાના સંસ્થાનોએ

તે ધણી યાદ ને યાદજ એવી છદતે લેઈઓ. એ બાબતમાં

પાર્લામેન્ટ અને લોકોએ તેને પ્રુટિ આપી. સંસ્થાનો વેડે પોતાને

લાભ થવો જોઈએ, એવું ઇચ્છી લોકો સદા માનતા, પણ જે

માણસોએ જૂખ, તરરા ને મુશીમત વેઠી નવી વસ્તી વસાવી તે-

આને પ્રથમ પોતાના ગ્રામનું કૃષિ મળવું જોઈએ, એ વાત તે લોકોના આલ્સમા રહી નહિ ઉધરી આવેલા કોઈ એક પુત્રને પોતાની જીવન જોગવાઈને અનુકૂળ જણાય એવી તજવીજ કરવાનો હક હોય છે. એવા એક પુત્રના જેવી હાલ અમેરિકાની સ્થિતિ થઈ રહી હતી. એ વાત લોર્ડ આથમ અને આર્થલેન્ડનો વક્તા બર્કે જેવા મહાપુરોષોએ માત્ર લક્ષમાં લીધી હતી સને ૧૭૭૦ માં લોર્ડ નોર્થે આ સીવાય, ખીજી બધી ચીજોપરથી કરે કાઢી નાખે. આ ઉપર વેરો ઉઘરાવવાથી દરસાલ ૩૦૦ પૈન્ડથી સહેસાળ વધારે ઉપજ થવી, તથાપિ રાજ્યે તે વેરો કાપમ રાખવાનો ઠરાવ કર્યો. પરંતુ જે દિવસે લડનમાં આ ઠરાવ થયો તેજ દિવસે બોસ્ટન નગરમાં સિપાઈઓની અને નગરજનોની વચ્ચે એક દિગ્ગર યુદ્ધ, તેમાં કેટલાક માણસ માર્યા ગયા એ સમાચાર ઇંગ્લાન્ડમાં આવી પહોંચ્યા, તે વારે કોઈ વિચારવત કે ડાહ્યા પુરુષે તો એમજ ધાર્યું હશે, કે મંસ્થાનીઓને નિરર્થક ચિંતવવા એ આ વેળા યોગ્ય નથી.

તથાપિ પૂરેપૂરી હોળી સજગતા પહેલા ખીજા જાણુ વરસ વીતી ગયા. અમેરિકાના લોકોએ આ ખરીદવાની ઠીમઠોક નાખી, તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનો આનો વેપાર બાગી પડ્યો ને તેને બારે તુકરાન થયું, તેથી લોર્ડ નોર્થે અમેરિકા ખાતે જતી સઘળી જાતની આ ઉપર ઇંગ્લાન્ડમાં જ કાત લેવાતી તે કાઢી નાખી, પરંતુ અમેરિકામાં હાસલ લેવાનું હતું તે બધું રહેવા ઘીધું. પરિણામ એ થયું કે, ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ પોતાની આ જખરાઈથી અમેરિકામાં ધુસાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સને ૧૭૭૩ ના ડીસેમ્બર માસની ૧૯ મી તારીખે એ કંપનીના વહાણો આ બરીને આસાચુસેસ્ટ સરકારના બોસ્ટન ખરે આગળ આવી પહોંચ્યા, તેમાંની આ બંદરે ન ઉત

રવા દેવાનો નિશ્ચય સંસ્થાનીઓએ કર્યો. પેલાં વહાણો ખંદરમાં
 દાખલ થયાં, એટલે રેડ ઇન્ડિયનનો સ્વાંગ ધા-
 રણ કરી કેટલાક માણસો તે વહાણો પર ચઢી ગયા,
 અને કુહાડીવતી ચાની પેટીઓ ખુલી કરી મા-
 દેની બધી આ દરિયામાં ખાલવી દીધી. આ યુદ્ધ
 બદલ હોર્ડે નોર્થે સને ૧૭૭૪ માં એક ધારો પસાર કરી બોસ્ટન
 ખંદર બંધ કરવાની સજા ફરમાવી. એ પ્રમાણે બોસ્ટન નગરનો
 દરિયાપરનો વેપાર તેણે બંધ પાડ્યો. ખીજો ધારો પસાર કરી આસા-
 ચૂસેસ્ટ સંસ્થાનને આપેલી સત્ત્વ તેણે રદ કરી ત્યાં રાજવહિવટ
 ચલાવવાને ઇંગ્લેન્ડની સરકારે નીમેલી એક કૌન્સિલ સ્થાપન
 કરી.

લડાઈ નિષ્ણે થવાનીજ એવાં ચિન્હ અત્યારથી જણાવા લાગ્યાં,
 તથાપિ તેની રાજઆત થતાં પહેલાં એક વરસ વહી ગયું. આ સમય
 ઉપર ફ્રાંકલિન નામનો એક અમેરિકન ગૃહસ્થ ટંટો પતાવ-
 વાની બાજગડ લેઈ ઇંગ્લેન્ડ ગયો હતો, તે પણ નિરાશ થઈ
 ત્યાંથી પાછો આવ્યો. એ ફ્રાંકલિન તત્ત્વચાર અને રાજનીતિમાં
 પ્રવીણ હતો. સને ૧૭૭૪ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં
 બ્યાર્નમાં સિવાય બાકીના તેર સંસ્થાનોએ
 પંચાવન સુઅત્તારોની એક કૌન્સિલ ઠરાવી, તે
 ફિલાડેલ્ફિયામાં બેઠી મળી. એ કૌન્સિલ
 આસાચૂસેસ્ટ સંસ્થાનને તેના છીનવી લીધેલા હક પાછા સ્વાધીન
 કરવામાં આવે, ત્યાં લગણ ગ્રેટબ્રિટન જોડે વેપાર બંધ રાખ-
 વાનો ઠરાવ કર્યો, ને સાથે સાથે એક મિલિશિયા લશ્કર
 લડાઈ પ્રસંગે કામમાં આવે તેવું ઉભુ કરવાની ગોઠવણ કરી.
 એટલું બધું થતાં પણ રાજએ પોતાની જક છોડી નહિ.

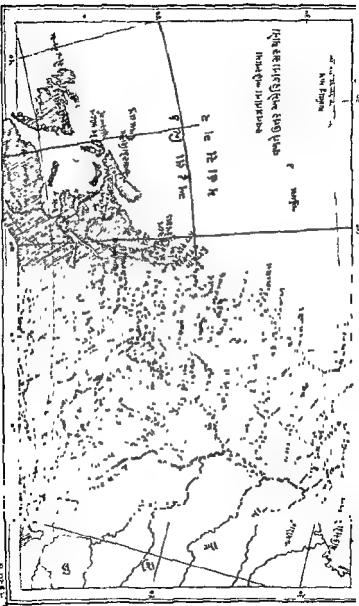
અમેરિકામાં પ-
 હેલું પ્રતિનિધિ મ-
 ણ મળ્યું, સને
 ૧૭૭૪.

સને ૧૭૭૫ માં પાર્લામેન્ટ સભાએ માસાચુસેટ્સ સંસ્થાને
 લડાઈના આરં- બળવાખોર ઇંગ્લેન્ડ જાહેર કરી જનરલ ગેજને
 ભ, તા. ૧૯ મી ગવર્નર ઠરાવી નવી ગોઠવણ અમલમાં લા-
 એનિસ, સને ૧૭૭૫ વવા સાથે ત્યાં મોકલ્યા. તેણે બોસ્ટન ખંદરની પડો-
 રામાં કોન્કોર્ડ નગર આગળ સંસ્થાની લોકોએ લડાઈનાં હથિયાર
 બરી રાખ્યાં હતા તેના નાશ કરવાને અપ્રિય મહિનાની ૧૯ મી
 તારીખે કેટલાંક માણસો મોકલ્યાં તેજ દિવસે પહેલું લોહી વહ્યું.
 ખેડૂત અને કારિગરનું એક નાનું પણ સુદૃઢ ટોળું બેથું યશ્ન, તેણે તે
 દહોડે પ્રથમ લેકિસંગ્ટન નગર (૭ મા નંબરના નદીના જુઓ) આ-
 ગળ અને પાછળથી કોન્કોર્ડ નદીને કાંઠે ઇંગ્લેન્ડ સિપાઈઓને
 પાછા હટાવી આગળ વધતાં આજ્યા. આ ઝપાઝપીની જગ્યાએ સને
 ૧૮૩૬ માં એક સ્મરણસ્તંભ ઉભો કરી, તેના ઉપર ઈમસૉન કવિ-
 કૃત કોન્કોર્ડ હિંમત નામના ગીતનો પહેલો શ્લોકો લખેલો છે, તેની મ-
 તલબ નીચે પ્રમાણે.-

“તે નદીપર કમાનદાર બેડોળ પૂલ છે, તેની’ બાજુએ અપ્રિય
 મહિનાના પવનની હેરમાં તેઓના (અમેરિકનોના) વાવટા ફર્યા.
 અહિં એક પેળા ખેડૂત સિપાઈઓએ કિલ્લાખંની કરીને ખડા રહી,
 તે ગોળીબાર કર્યા, તેના ધ્વનિ પૃથ્વીપર સર્વેજ સંભળાયો.”*

આવતા આઠ વરસ સુધી ઇંગ્લેન્ડ અને સંસ્થાની લોકોએ
 પરસ્પર અમેરિકામાં લડત ચલાવી. કોન્કોર્ડની ઝપાઝપી યમાદે
 એક મહિને અમેરિકન યુદ્ધિયારોની સભાએ જપોર્ન વોર્સિ-
 ંગ્ટનને સેનાધિપતિ નીમ્યા. એજ વોર્સિંગ્ટને સને ૧૭૫૪માં પિટ્સ-
 બરો નગર કબ્જે લીધું હતું (૪૩૨ સુ પાનું જુઓ)
 ન્યોર્થ વોર્સિંગ્ટન. અને અત્યારપછી તેણે અનેક તંગી અને સફટો
 વેઠી જયમાં અને ખરાબમાં એક સરખી શાન્તિ

* સરિતા ઉપર ને વાંકાજો પૂલ કડુપ ળાય છે
 ત્યાં નિકટ તેની ધન એપ્રિલ પવનથી વાંખરાય છે.
 કરી કેટ કિલો ખેડૂતો અહિંયાં ઉભા નિદ્રા બાહી
 વળી જોડી બોળી તેમણે, ને વિશ્વમાં સધને મુલ્યે,

ને આત્મનિષ્ઠા દર્શાવી તેણે પોતાના સૈન્યના કલ્યાણમાટે અને પોતાના દેશની સ્વાધીનતાને અર્થે હરેક પ્રકારનો જોગ આપ્યો. જાતિભાઈ-ઓના હૃદયને વિષે પહેલો હોઈ પોતાના સ્વદેશની અને ઇંગ્લાન્ડની વચ્ચે એક ગાઠનો અસંભવ જણાયો, ત્યાં લગણુ તે બે દેશને સમુક્ત રાખવાનો તેણે યત્ન કર્યો, અને પછીથી સને ૧૭૮૯ માં સ્વતંત્ર સમુક્ત સંસ્થાનોનો પહેલો પ્રેસિડેન્ટ (અધ્યક્ષ) પણ એજ થયો.

યુદ્ધનો આરંભ થયો ખરો, પરંતુ એ સંસ્થાનોને સ્વતંત્ર થવાનો સમય હજી વેગળો હતો. વોર્શિંગ્ટન સેનાને જઈ મળ્યો, તે આગ-

મત્ત બોસ્ટનની યડમાં બન્કર હિલનું યુદ્ધ થયું,

બન્કર હિલનો
સંગ્રામ, માર્ચ મે
સને ૧૭૭૫

તેમાં સંસ્થાનીઓએ હાથ આપી હતો, તથાપિ તેમણે સરેતારે ઇંગ્લેન્ડની ખાત્રી કરી આપી હતી.

કે પાર્લિમેન્ટ (સ્વતંત્ર સંસ્થાનના લોકોનું આયુ-

કાંઈક નિન્દાવાચક નામ યૂરોપમાં કહેવાય છે, તે) ખીકણુ ખાયલા

નથી આવતા વરસમાં લડાઈ ચાલી, તેમાં ઉભય પક્ષને ફરતા ફરવી

ફતેહ મળી સને ૧૭૭૫ માં અમેરિકન લોકોએ કોનડોલર સ્વામી

માકલી, તેને ઇંગ્લેન્ડમાં પાછી હાવી, પરંતુ ખીજી તરફથી ૧૭૭૬

માં બોસ્ટન બદરની નાકાબંધી છાર્ડે હાઉસે કરી હતી, તે વોર્શિ

ંગ્ટને ઉઠાડી તે હાઉસે ત્યાંથી ઉપડી જવાની ફરજ પાડી રફતે

રફતે સંસ્થાનના લોકોએ જન્મભૂમિથી સ્વતંત્ર થવાનો નિશ્ચય કર્યો,

અને લડાઈ આગળ ચલાવવાને ઇંગ્લાન્ડે જર્મન ફોર્સ રાખી છે,

એવી ખબર મળી એટલે તો તેમનો નિશ્ચય મજબૂત થયો.

જાન આદમ્સ, ફ્રાન્કલીન અને શેરમન જેવા મહાન ઉત્સા-

હી પુરુષોની આગેવાની નીચે મુખ્તિયારોની સ-

સ્વાધીનતાનું
જાહેરતામું તા ૪
થી જુલાઈ સને
૧૭૭૬

બાએ સને ૧૭૭૬ ના જુલાઈ માસની ૨ જી તારીખે

મુક્ત સંસ્થાનોને સ્વતંત્ર કરવાનો ઠરાવ પસાર

કર્યો, અને વરજીનિયા સંસ્થાનના મુખ્તિયાર

નામે ઠામસ જોકેરસને સ્વતંત્ર યત્રનું જાહેરનામું તૈયાર કરી તેને છેડે જે ગભીરાત્મક રાખેલખ્યા, તે નીચે પ્રમાણે —

‘ અમે, અમેરિકાના સચુકત સંસ્થાનેના મુખિયારો સભામા ભેગા મળી અમારી ચાક દાનત બદલ જગતના સર્વોપરી ન્યાયાધીશને સાક્ષી રાખી સોગનવર ખુલ્લી રીતે જાહેર કરીએ છીએ કે આ સચુકત સંસ્થાનો સ્વાધીન ને સ્વતંત્ર છે, અને ખરેખરે હક જોતાં પણ તેમજ હોય

સારાટોગા આ
મળ બરગોર્ડન
ની કાબડ રાસણ
યત્ર તા ૧૭ મી
અક્ટોબર સને
૧૭૭૭

જોઈએ ’ ખીજે વરસે એલે સને ૧૭૭૭ ના
અક્ટોબરની ૧૭ મીને યેજ સેનાપતિ બરગોર્ડ-
નની સરદારી નીચેની ધણેજ ફાજને સારાટોગા
નગર આગળ પેરાઈ જવાથી રાસણ યત્ર ૧૭૭૭
અને સાત વરસના વિચલમા પોતાનું માનખંડલ

યત્ર હવું, તેનું વેર વાળવાને આતુર હોઈ ફ્રાન્સે સંસ્થાનીએ જોડે
એકો કર્યો.

પૂઠા પડી ગયો. ત્યારકેડે એક મહિને એટલે સને ૧૭૭૮ ના મે માસની ૧૧ મી તારિખે તેના કાળ થયો. એના મરણને લીધે અમેરિકા જોડે સલાહ કરવાની સંધી આરા લૂટી ગઈ.

હવે પછીનાં આર વરસમાં ઇંગ્લાન્ડને માથે ધણું સંકટ આવી પડ્યાં. સને ૧૭૭૯ માં તેની વિરુદ્ધ ફ્રાન્સ જોડે મળી જઈ રૂબેરૂ જીત્યા હરને પેરો ધાલ્યા. પરંતુ સેનાપતિ એલિયટે એ કિલ્લાનો ત્રણ વરસ લગી બચાવ કર્યો, ને પર્યંતે સને ૧૭૮૨ ના સપ્ટેમ્બરની

૩ જી તારિખે તોપના ધગધમતા ગોળા મારી
જીત્યા હરને પેરો, દુશ્મનનો કાફો નારાકર થયો, એટલામાં લાડે હાઉ
૧૭૭૯-૧૭૮૨ આવી પહોંચ્યો, તેણે તેના છૂટકારો કર્યો. ઈંગ્લેન્ડ

લોકો દુશ્મનને માટે માલ લેઈ જનારી પ્રજાઓનાં વહાણોની મડતી લેતા, તેના અટકાવ કરવાને રૂશિયા, સ્વિડન અને ડેન્માર્ક એ ત્રણ પ્રજાએ સને ૧૭૮૦ માં લડાઈની તૈયારી કરી તદ્દસ્ય રહેવાનો એકો કર્યો, તેમાં પ્રુશિયા તથા હોલાન્ડના રાજ્યો પાછળથી ગુરત સામેલ થયાં.

વળી ઇંગ્લાન્ડને માથે એકલું બહારવુંજ સંકટ બમણું હોય એવું ન હતું. આયર્લેન્ડમાના લશ્કરને અમેરિકા ખાતે લડવા મોકલ્યું હતું, અને ફ્રેન્ચ લોકોએ આયર્લેન્ડ પર ત્યારી લેઈ જવાની ધમકી આપી હતી, તેથી આયર્લેન્ડ લોકોએ રેશના રક્ષણ માટે વાતાનંદ પર એટલે રાજપ્રતીકી સિપાઈની નોકરી બરનારની પતટણુ ઉભી કરી, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને પ્રોટેસ્ટન્ટ સિપાઈઓ હતા. એ પતટણુમાં એકદમ બરતી થવાથી એક લાખ સિપાઈનો જમાવ થઈ ગયો. આવી જાટી ફોજની મદદેડે આયર્લેન્ડ લોકો અમેરિકનોની પોંડે સામી ખાથ બીડે એવું સમવર્તુ હતું વપાર પર પ્રતિબંધ નાંખી ધણી મુદત યથા તેઓની પર પાર્શવનાનો જૂલમ કરવામાં આવતો હતો. હેજી

આયર્લેન્ડનો
માલ બિનહરકતે
નિકાસ કરવાની
પરવાનગી બ્રેટન
મેળવેલ, સને
૧૭૮૦.

બ્રેટન નામના એક ઉત્તમ વડતાએ આયર્લેન્ડની પાર્લમેન્ટમાં દરખાસ્ત મુકી જણાવ્યું કે આપણને આપણા માલ રેશાવર મોકલવાનો સાફ હક મળ્યો જોઈએ. ચોતરફથી હેરાન હેરાન થયલા લોકો

નોર્થ સને ૧૭૮૦ માં એક ખીલ પસાર કરી આપલૅડને ઉત તથા કાચ દેરાવર મોકલવાની જૂટ આવી.

ઇંગ્લાન્ડમાં પણ અસતોષ ખીન્ને રસ્તે જાણવા લાગ્યો. સને ૧૭૭૮ માં પાર્લમેન્ટે કાયેલિકોની વિરુદ્ધના કેટલાક વધારે જૂલમી કાયદા રદ કરી પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોના મન દુઃખમાં હતાં. લૅડર્ડ જ્યોર્જ ગોર્ડન કરીને એક કમઅકલનો ધર્માધ પુરુષ હતો, તેણે ૧૦,૦૦૦ માણસોને ઉશ્કેરી પાર્લમેન્ટ બરવાના મકાનમાં લેઈ જઈ કાયેલિકોની સામિના કાયદા રદ કરવાના ખરડા વિરુદ્ધ અરજી ગુજારી પાર્લમેન્ટની હજૂર આવી મોઢી અરજી પહેલીવાર કીજ રજૂ થઈ હતી, પરંતુ તે નામંજૂર થઈ, તે ઉપરથી એ બેકેડ લોકોએ અમીરની સમાનું અપમાન કર્યું, અને કામન્સના મકાનની આલમાં એકદમ ધસી ગયા. ત્યાંથી તેમને બરજોડી કરી હાંકી કાઢ્યા.

પાછા જતાં રસ્તામાં તેમણે બડ ફિગૂરો કર્યા, ને જોઈનાના ફિ-
ગૂરો, સને ૧૭૮૦ આર દિવસ લગી લડન નગર પાતાને કબજે લઈ કાયેલિક પધનાં દેહેરા લગાડી મૂક્યાં, અને હોલખર્ન મહોલ્લામાં એક બંધકર તોફાન મચાવ્યું. ત્યાં દારૂની બધી હતી તેના દરવાજા ફોડીને અંદર ગયા, ને તેને આગ લગાડી. તે આગના બળતામાં પીને છક થયેલા એ બડખોરોજ લોઠ્યાં. અન્તે ૬૨ હજાર લશ્કરી સિપાઈની મદદવડે પહેલાંના જોવા પાછી બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો.

લૅડર્ડ નોર્થનો કારબાર લોકોને ધણો અગ્રિય લાગવા માંડ્યો. કેમકે લડાઈના ખરચનો લક લાગતો નહિ, વેપાર બધ થયો હતો. અને સરકાર રૂશવત તથા પેન્શન આપીને પૈસા ઉડાવી દેતી. એ બાબત પાર્લમેન્ટમાં બહુ ખુસ્તી રીતે ફરીઆદ કરી હતી. ત્યાર ઠેડે સને ૧૭૮૧ માં અમેરિકામાંની ઇંગ્લેન્ડ ફોજ ઉપર ફરીને સંકટ આવી પડ્યું, તેના સમાચાર ફરી વળ્યા. લૅડર્ડ કોર્નવાલિસને

આર હજાર સિપાઈ સાથે પેરી લઈતેને જમીનવાટે બોગક ન
 પહેાચે તેના વોર્સિંગ્ટને બંદેખસ્ત રાખ્યો, તથા
 ચે ક્રેડાઉન આ
 રજા ઈંગ્લેન્ડ આ
 ર રજા થયું તો
 ૧૮ મી ઓક્ટોબર
 સને ૧૭૮૧
 ફ્રેન્ચ ક્રાફલાન્સે દરિયા મારફતે બોરાક જતો
 આખ્યા આખરે સને ૧૭૮૧ ના ઓક્ટોબરની
 ૧૮ મી તારિખે તેને બૂખમરાને લીધે વોર્કટાઉન

નગર આગળ રારજી થયું પડ્યું

પુષ્કળ રાજ્યોના મારનીચે ઈંગ્લાન્ડ જાણે અગદાર જરો
 એક બાસતુ હતુ લોડે નોર્થ એક વેળા નિરાસ થઈને જણાવ્યું
 કે હવે તો છેકજ રામ રમી ગયા પછી સને ૧૭૮૨ મા તેણે કારબાર
 છોડયો નવા પ્રધાનોએ પોર્પર્નિંગને કાર્યદે (૧૯૫ મું પાતુ જીવ્યા)
 ગદ કરી આપરિશ લોકોને રાન્ત પાડવાનો તાત્કાલિક ઉપાય કર્યો
 તે કાયદાની રૂઢિએ આપનોન્ડમાં પસાર થય ના એઈ પણ ખરડા
 મજૂર કે નામજૂર કરવાનો અધિકાર ઈંગ્લિશ પાર્લિમેન્ટને
 હતા પ્રધાનોએ વળી અમેરિકા, ફ્રાન્સ તથા સ્પેન સાથે સંધિ
 કરવાની ગેઠવણ એકદમ રાર કીરી એ બાબત સહેલી ન હતી
 કેમકે સ્પેનનો રાજા જીસ્ટાદોર લેવાનો હતુ કરતો,
 અને ફ્રેન્ચ રાજા બગાળાની માગણી કરતો એ
 બેઉ મૂલક ઈંગ્લાન્ડને ધણાજ કીમતી હતા

શાવનિ તો કા
 થયા ૨૬ વર્ષ

આ બાબત કોઈ તરેહનો નિકાલ થતા પહેલા ઈંગ્લાન્ડના સર્વોત્તમ
 નાવિકોમા ફોડને કરીને એક નૌકાસરદાર હતો,
 તેણે સારા નશીબના ચોગે ફ્રેન્ચ સરદાર કૉટ લા-
 ગ્રાસની બેઠ લેઈ સને ૧૭૮૨ ના એપ્રિલ મામની
 ૧૨ મી તારિખે તેનો છેક પરાજય કીરો ત્યારકેડે

રાડનનો દરિ
 યાપર વિજય સ
 ને ૧૭૮૨

થોડા મહિના પછી જીસ્ટાદોર સ્પેનિશ લોકોએ પેરી ધાવ્યો
 હતા તે ઈંગ્લેન્ડે ઉઠાવ્યો આ વિજયથી ઈંગ્લેન્ડની આખર
 જળવાય એવો તહ કરવાનો લાગ મળ્યો સને ૧૭૮૩ ના જાનેવારી
 મહિનામા વર્સાસ આગળ તહ યોગે તેથી ફ્રાન્સને કાઈજ યાતિ

યર્ષ નહિ, અને સ્પેનને ફક્ત મિનોર્કા અને ફ્લોરિડા મળ્યા. ભૂમધ્યસમુદ્રની આવી, છપ્પાહટરનો મળખૂત કિલ્લો, ઈસ્ટાન્ડકને કાયમ રહ્યો. સને ૧૭૮૨ ના નવમ્બર મહિનામા ઇંગ્લાન્ડ અને સમુદ્ર સંસ્થાનોએ સલાહના કરાર કરી તેપર પોતાનાં મતા માર્યાં. એ કરારની શરતો ઇંગ્લાન્ડે માત્ર કાનટો, નૌવાસ્કોશિયા અને ન્યૂફૌન્ડલેન્ડ એ ત્રણ પ્રદેશો પોતાને કબજે રાખી સમુદ્ર સંસ્થાનોનું સ્વતંત્રપણું રાજ્યપુરીથી સ્વીકાર્યું. ફ્રાન્સજોડે સધિ કર્યા બાદસને ૧૭૮૩ ના સપ્ટેમ્બરની ૩જી તારીખે આ કરાર મળૂર કર્યો.

ગ્રીગોરિયો રાજ્યે અને તેના પ્રધાનોએ બજવાન સંસ્થાનોપર જોર જૂલમ વાપરી કર નાખવાની કોશિસ ચલાવી તેનો ઉપર કલા પ્રમાણે અન્ત આવ્યો. સંસ્થાનોએ માને વાજખી સ્વતંત્રતા આપવાનું તેમણે ડહાપણ વાપર્યું હોતતો અમેરિકા સ્થિટિશ પાદરાહીનું અંગ સદૈવ રહેત એવું સબવેછે. અત્યાર પછી અમેરિકાના ઇતિહાસ ઘેટાઘિટનના ઇતિહાસથી નોખે પડેછે, તથાપિ અમેરિકનોનાં હૃદયમાં પોતાની અસલ જમિને માટે ઘાડ પ્રેમ હજી બાઝેલો છે, તેમ ઇંગ્લાન્ડ પણ પોતાના પડખામાથી પેદા થયેલી બજવાન અમેરિકન પ્રજાને જોઈ મગરૂર રહેછે.

એ પ્રમાણે અમેરિકા છૂટ પડી સ્વતંત્ર થવું હતું, તે અરમામા પૃથ્વીની ખીજ બાજુપર નવી વરલી વસાવવાની રાજઆત થઈ રહી હતી, એ વાત ખાસ જાણવાજોગ છે. ટાઉન્શાન્ડે પોતાને બદનામ કરે એવો મહેસુલ સખધી કાયદે પસાર કર્યો, ત્યાર કેડે થાકક રહીને એટલે સને ૧૭૯૮ માં રોયલ સોસાયટી એટલે પાદરાહી મડળીએ સર્વના બિંબપર શુકના કાતિવેધની નિરીક્ષા કરવા

૧૬૯૨-૧૭૮૩
નામુ, માહે અને
વારી સને ૧૭૮૩

ઈંગ્લાન્ડ અમે-
રિકનોનું સ્વતંત્ર-
પણું સ્વીકારે,
સને ૧૭૮૩.

ફ્રાન્સ સરેરા,
૧૭૯૮-૧૭૯૯.

પાસિફિક મહાસાગરમાં આવેલા ટાહિટી બેટમાં કપ્તાન કુકને
 મોકલ્યો. કુક યાર્ક પરગણાનો વાતની હતો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં
 તે ન્યૂઝીલેન્ડ ગયો. એ બેટ સને ૧૬૪૨ માં ટાસ્મેન નામના
 પુરુષે શોધી કાઢી તેનું ન્યૂઝીલેન્ડ નામ પાડ્યું. એ બેટપર
 કેટલાંક ખી વાવી, તથા કેટલાંક ડુકર છોડી મૂકી કુક ત્યાંથી
 આસ્ત્રેલિયા બેટ તરફ ગયો. તે કાળમાં આસ્ત્રેલિયાને ન્યૂહો-
 લેન્ડ કહેતા હતા. તેણે તે બેટના અખિખૂણાની શોધ મેળવી
 ત્યા આગળ બ્રિટિશ વાવેટા ચલાવ્યા, અને તે પ્રદેશનું નામ
 ન્યૂસાઉથવેલ્સ રાખ્યું. હવાઈ ટાપુમાં કુકનો વધ થયો ત્યાર
 કેડે આઠ વરસે એટલે સને ૧૭૮૭ માં કાળાપાણીની સભા પા-
 મેલા ગુન્હેગાર રાખવાનું થાણું ન્યૂસાઉથવેલ્સમાં કરવાનો ઠરાવ
 થયો, અને સને ૧૭૮૮ માં પિટે કમાન આદ્યૈર ફિલિપને મરદ
 તથા બેરાં મળી ૮૫૦ કેદીઓ આપી ત્યાં મોકલ્યો. પ્રથમ તે
 બોટાની બે નામે અખાતમાં ગયો, તે ત્યાંથી પોર્ટ જાકસન
 બંદરે આવી પહોંચ્યો. અહિં તેણે કેદીઓને વસાવ્યા, અને

વાઈકેન્ડ સિડની નામે સંસ્થાનખાતાને પ્રધાન
 હતો તેના નામપરથી એ મથકનું નામ સિડની
 રાખ્યું. અહિં તે કેદીઓને પહેલાં ત્રાસદાયક
 સંકટ વેઠવાં પડ્યાં. તેઓને ધણીવાર ખાવાને
 અનપલુ મળતું નહિ. તેઓ ગુન્હેગાર હતા એ વાતની ના કહેવાય
 નહી, તથાપિ એ કેદીઓએ જ તે મૂલકમાં જઈને પ્રથમ વસ્તી
 કરી સુધારો કર્યો તેને લીધે ત્યાં આગળ આવ્યો એક ઉત્કૃષ્ટ બ્રિ-
 ટિશ સંસ્થાન વસેછે એ વાત જૂલવી ન જોઈએ.

દરમ્યાનમાં હિંદુસ્થાનમાં કેટલાક ફરફાર થયા, તેથી ત્યાંના
 વેપારના મથકો ઇંગ્લેન્ડ સરકારની હકુમત તમે આવ્યાં. સને
 ૧૭૯૭ માં લોર્ડ કલાઈવ ઈંગ્લેન્ડ ગયો, ત્યારકેડે ઇંગ્લેન્ડ વેપારીઓ
 પોતાની સત્તાના દારથી દેશીઓ પામેથી જીવન કરી પૈમા

આસ્ત્રેલિયામાં
 કાળાપાણીનું મ-
 થક સને ૧૭૮૮

કઠાવવા લાગ્યા અને જે અન્યાય અને ત્રાસ તેઓએ કર્યો તે બાબત દેશીઓ તરફથી યુક્તજ ફરિયાદ કરવામાં આવી, તેથી સને ૧૭૭૩ માં પ્રધાનોએ કમ્પનીના કારભારમાં હાથ ધાલ્યો તેમણે બગાળાનો હકેમ વારન હેસ્તિંગ્સ કરીને હતો તેને ગવર્નર જનરલની પદવી આપી મુબારક મદ્રાસ તે બગાળા

વારન હેસ્તિંગ્સ
હિંદનો મવનર
જનરલ, સને
૧૭૭૩

એ ત્રણ ઇલાકાનો ઉપરી નીમ્યો હેસ્તિંગ્સને માથે ધાણું કઠણું કામ આવી પડ્યું હતું તેની હાકમીની મર્યાદા સ્પષ્ટપણે નિર્માણ કરેલી ન હતી,

તેથી મર દિલિષ ફ્રાન્સિસ દરેક કામમાં જેમ બને તેમ તેની આડે આવતો એ ફ્રાન્સિસ ઈરેટ ઈન્ડિયા કોન્સિલનો એક સભાસદ હતો તેને હેસ્તિંગ્સની સાથે ગહી રાજકારભાર અનાવવાને હિંદમાં મોકલ્યો હતો એકદરે હેસ્તિંગ્સે ન્યાયથી સારો અમલ ચલાવ્યો હિંદમાં જોરજુનમથી પૈસા વસૂલ કરનાર અધિકારી હતા, તેઓ જમીનદારને નામે ઝાળખાતા હેસ્તિંગ્સે જમીનદારને ટકાણે ધણેજ ઉધરાતદારો નીમી દેશીઓનું રક્ષણ કર્યું અને ન્યાયની અદાલતમાં લાચરુશ્વત લેવાતી તેનો અટકાવ કરવાને

પહેલાં મરઠા
વિ.સ. ૧૭૭૮-
૧૭૮૨

મસ પ્રયત્ન કર્યો તેણે દખણના મહાન હિંદુ રાજ્યના મરેઠા લોકો વેરે સકષ્ટકારી યુદ્ધ લડી સને ૧૭૮૨ માં તેઓની સાથે સધિ કરી એજ વરસમાં હાઈદરઅલી નામના એક સાહ-

સને ૧૭૮૪ માં હેરિતગ્સ ઇંગ્લાન્ડ જવાને પાછો ફર્યો. તેવારે ઉપર પ્રમાણે હિંદમાંના બ્રિટિશ મૂલક સ્વસ્થ અને મજબૂત બન્યાથી તે વિદાય થયો. બંગાલાના લોકોએ તેને નિજ્ય કરનાર, રક્ષણ કરનાર અને પોતાનો સ્નેહી ગણી પૂજ્યભાવથી માન્યો. પરંતુ પોતાની મતલબ સાધવાને તેણે હમિયાં વાજખી હુપાય ચાલ્યા નહોતા ઇંગ્લાન્ડમાં રહી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનાણુને માટે તેને નિરંતર સતાવ્યા કરતી તેથી અલહાબાદના વજીર કનેથી ૪ લાખ પૌન્ડની રકમ લેઈ તેને સ્વતંત્ર વ્યવધાન જાતિના શોહિલ્લા લોકોપર હક્કો કરવામાં ઇંગ્લેન્ડ ફ્રાન્સની મદદ દીવી તેણે શોહિલ્લાનો મૂલક ખેદાન ખેદાન કરી તેમને જીતી લેઈ દાસ બનાવ્યા વળી હેરિતગ્સે નિર્દયપણે અને જોરજૂલમ કરી દેશી રાજાઓ કનેથી પૈસા ઓકાવેલા સબજાયા છે તેની આ અને એવી ખીજ કરણીને લીધે સને ૧૭૮૭ માં તેને શિર આરોપ ચઢાવી અખીગ્ની સબામાં કેદીને ઉભા રહેવાના પાજરામાં ખેડો કર્યો. એના ઉપર તહોમત મૂકનાર મુખ્ય પુરોષોમાં બર્ક નામનો એક પ્રખ્યાત વક્તા હતો. એ બર્કના મનમાં એક વાત સમજાડાસેલી હતી, તે એ કે હિંદમાં ઇંગ્લેન્ડ અમલ ન્યાયથી અને રહેમ બરેલી નજરે ચલાવેા જોઈએ. હેરિતગ્સની તપાસ સને ૧૭૮૮ ના ફેબ્રુઆરીમાં રાઈ થઈ, તે વચ્ચે વચ્ચે બધ રહેતા સાત વરસ ઉપરાત ચાલી અંતે સને ૧૭૮૫ ના એપ્રિલમાં તે છૂટી ગયો. તેને કેવા કેવા મકાનની સામે બાય બીડથી પડી હતી, તેનો લેરા માત્ર ખ્યાલ તેને સ્વપ્નદેનારાઓ કરતા હોય એવું સબવત્તું નથી કલાઈવની પછી જે ઇંગ્લેન્ડે હિંદુસ્થાનમાં ઇંગ્લેન્ડ અમલની સ્થાપના કરી તેઓમાં મુખ્યતરિકે એનું સ્મરણ થયું જોઈએ

તથાપિ હિંદના ઇંગ્લેન્ડ અમલની અનીતિ બાબત તપાસ થઈ,

વારન હેરિત
ગ્સની તપાસ,
૧૭૮૭-૧૭૮૫

તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે ત્યાં વધારે સારો રાજકારભાર દાખલ થયો કામ-સની સભામાં સામાન્યપર એ વખતે પિટ અને રક્ષક એ મહાન મુત્સદી હતા. એકનું નામ નાનો પિટ હતું, તે આથમના અર્લેનો પુત્ર હોઈ સને ૧૭૮૩ માં મુખ્ય મંત્રિ થયો હતો. પીબનું નામ ચાર્લ્સ જેમ્સ ફ્રૉકસ હતું જે હેન્ની ફ્રૉકસે ખૂટનો પક્ષ લીધો હતો અને પાછળથી જેને લોર્ડ હોલાન્ડનો ઇલકાબ મળ્યો હતો તે ફ્રૉકસનો એ દીકરો હતો. એ જુગારી ને દુર્વ્યસની હતો, ૧૨૫ હોશિયાર વસ્ત્રા અને મુત્સદી હોઈ પોતાના જાતિબાઈઓ પર અતિશય બાવ રાખતો, અને અન્યાય તથા જૂલમ જોઈને એને વાસ છૂટતો. એણે સને ૧૭૮૩ માં ઇન્ડિયા બિલ એટલે હિંદુસ્થાનને ઇન્ડિયા બિલ લગતા કાયદોનો ખરડો રજૂ કર્યો, તેને પાસ થયું સને ૧૭૮૪ અમેરિકાની સભાએ ઝાટકો નાખ્યો હમણાં પિટ પીબી ઇન્ડિયા બિલ રજૂ કર્યું એ બિલની મતલબ એ હતી કે દેશીઓનું રક્ષણ કરવાને તથા ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના હાથમાંથી રાજપ્રકરણને લગતી બાબતનો કારભાર લેઈ લેવાને બોર્ડ ઓફ કંન્ટ્રોલ નામની એક સભા નીમવી ને પ્રધાનને તેના સભાસદ કરવા. આ બિલ પાસ થયું ત્યારથી ભરતખડનો કારભાર પહેલા કરતા વધારે ન્યાયથી ચાલે છે, તથા એ દેશ સ્થિતિમાં સતતનતનું ખરેખર અગ ગણાય છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

ફ્રાન્સમાં રાજ્યની ઉથલપાથલ-નેપોલિયન અને ઇંગ્લાન્ડ.

ત્રીજો ભાગ, ભાગ ૩, ૧૭૯૪-૧૮૨૦

જે વરસમાં ઈન્ડિયા ખિલ પાસ થયું, તે ૧૭૯૪ નું વરસ ઈસ્લા-
ન્ડના સમયમાં અગત્યનું હતું, કેમકે તે વરસના માર્ચ મહિ-
નામાં એક બળવાન મનિમડળ થયું, તેમાં મુખ્ય
મન્ત્રિ તરીકે ઈસ્લાન્ડનો એક માટામાં ખોટો
રાજદારી પુરુષ હતો તરુલુ પિટ સને ૧૭૯૩ ના
ડિસેમ્બર માસમાં અધિકાર ધારણ કર્યો તેવારે

નાનો પિટ મુ-
ખ્ય મથાન થયો,
સને ૧૭૯૩-
૧૮૦૦

તેનું વય માત્ર ૨૬ વર્સનું હતું, અને બ્રિટન લોકો તથા તેઓનાં
નાયક ફ્રૉક્સ તેને 'કેવન પારિયો' કહી તેની મજ્દરી કરતા પણ
એવું પિટ સત્તર વરસ પર્વત મુખ્યમંત્રિનું પદ ભાગવશે એવું
તેમને કદી સંભળ્યું નહતું કામભંગી સભામાં તેની બાબત
વધુમત નહતો, અને પાસ પ્રસંગે તેની હાજરોએ એ મતભાવ
નામજૂર કરી ઉઠાવી દીધી હતી, તથાપિ કમર બાંધીને તેણે મુ-
ખ્યાત કીધું કારણ કે તે સારી થોડે જાણતો હતો કે સભાના
મુખિયારો સિવાય બહાનુ લોકો મારા પક્ષપર છે, અને હું
જે રાજકારભારમાં ચાલી અનીતિ દૂર કરી સારી રીતે
અમૂલ મલાવના ધારણું, એવી લોકોની ખાતરી કરી આ-
પીરા તો મહાન બ્રિટન કુટુંબોની લાચ રૂશવત દેવાની
રીતો અને ખીજા અનાચારો બધ પાડી રાખીરા તેનો
આ વિચાર ખરો પડ્યો, કારણ કે સને ૧૭૯૪ ના માર્ચમાં
પાર્લામેન્ટને વિસર્જન કરવામાં આવી, અને ત્યારકેડે તપી ચુટણી

યઈ તથા તેને મદદ આપે એવા મુખ્તિયારોની સંખ્યા સામા વાળા કરતા જલ્દી આવી ત્યાર પછીના આઠ વરસ સુધી ઇંગ્લાન્ડમાં સ્વસ્થતા રહી, તે દરમ્યાન તેણે ત્રણ કલ્યાણકારી મોટા મોટા કામો કીધા.

સને ૧૭૦૧ માં આડમસ્મિથ નામના અર્થશાસ્ત્રીએ 'ગા-
ળ્યોની સપત્તિ' એ નામનું એક નામાકિત પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરી
એવો બોધ કર્યો હતો કે દરેક માણસને પોતાની મહેનતથી
મળી શકે તેટલું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવા દેવું, અને ને ને કાયદાથી અ-
મુક બે દેરો વચ્ચે ચાલતા વેપારનો અટકાવ થાય છે, તે બધા
નુકરાનકારક જાણુવા આ સિદ્ધાંતો અગાઉ કોઈએ નહિ કહેલા

એવા હતા. પિટે આ ગ્રંથનું અધ્યયન કરેલું હતું,
તથા તેણે સૌથી પહેલું કામ એ કીધું કે આ ને દારૂ
ઉપરની જકાત ઓછી કીધી, અને વોડવોલે
કરવા પાર્યુ હતું તે પ્રમાણે સઘળી જાતના કરવેરા
ઉધરાવવાનું કામ સરલ કીધું આ જોડવણને લીધે દારૂ ઓરી
કરવાની લાલચ ઘટી ગઈ, તથા વેપારીઓ વાજપી કીમત આપી
ખુશી રીતે દૂરજમાયી માલ લાવતા થયા, ને જકાતનું ઉત્પન્ન
એટલું વધ્યું કે પિટકેટલાક જુલમી વેરા તદ્દન માફ કરી રાખ્યા.
એથીએ આગળ વળીને તેણે ઇંગ્લાન્ડ ને આયર્લેન્ડ વચ્ચેનો
વેપાર જકાત કાઢી નાખીને નિર્માપિત ઠેરવ્યો હોત. પરંતુ આ વેળા

પિટ નામનું
ધોની પ્રાગવણ
કર્યું

નાપાડી, ને એવી રીતે પોતાને જોઈતું બધું મળ્યું નહિ, તેથી એ કામદાવેડે યત્નિયિત લાભ થયો હોત તે પણ તેમણે યુમાવ્યો. પરંતુ પિટને ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લાન્ડ વચ્ચે વેપારના કરાર કરવાના કામમાં કાંઈકે વધારે યશ મળ્યો. એ કરાર યવાથી જે દેશવચ્ચે જતા આવતા માલપરથી ઘણી ભતતી જકાત નીકળી ગઈ.

પિટના પ્રધાનવટાના આ આરંભના ભાગમાં ઇંગ્લાન્ડ તેવું આખા દેશ થયું, તેવું ઘણા વર્ષો થયાં તે આખા દેશ થયું નહોતું. અમેરિકા જોડેનો વધારો પડી ગયો અને વેપાર ધમધીકાર ચાલવા માંડ્યો. હિંદુસ્થાનની નવી પીઠ ખુલવાથી ઇંગ્લેન્ડ માલના ખપ વધ્યા. સાંચાની મદદથી કરખાનાવાળા હરેક વસ્તુ વધારે ઝડપથી ઉપજાવવા લાગ્યા. કરખાનાને લીધે સેંકડો માણસોની રોજી ભગી. એ ઉપરાંત પિટે કરકસુથી અને નેકવર્તણુકથી સરકારી કરજ એમણે કરવાનો ઉદ્યોગ શરૂ કર્યો. સરકારની બધી ઉપજ નીપજ અને ખરચના હિસાબ છપાવીને તે પ્રસિદ્ધ કરવા લાગ્યા. નવું કરજ કાઢતાં બહાર કરાર કરી ઉધાડી રીતે તે તાણું લેતા, તેથી તે તેને એાછામાએાછા ભાવે મળતું.

સરકારી કર- પહેલાં સરકારી અમલદારો વારંવાર સરકારી પૈ-
નના પડાડો.

સાથી પોતાનાં ગજવાં એદામથી ખુબ ભરતા, તેના તેણે અટકાવ કર્યો. તેણે એક ખરેડો રજૂ કરી પાર્લામેન્ટ સભાને સુધારો કરવાની કોશીશ પણ કીધી હતી. તે ખરડાની મતભજ એ હતી કે જે કસ્યાએામાં મત આપી રાકે એવા લોકો બિલકુલ ન હોય તેવા કસ્યામાંથી સુન્નિયારની જગા

પિટનુ પાર્લા-
મેન્ટના સુધારાનું
બિલ ૨૬ થયું,
૧૮૫૪.

કાઠી નાંખી, શાહમોટાં પરગણુંને તથા લેડન ને વેસ્ટમિન્સ્ટર જેવાં રાહેડને તે બધી વહેંચી આપવી. પરંતુ તેનો ખરેડો પસાર થયો નહિ, કેમકે જે લોકોને સનઘી કસ્યાએા તરફથી પૈસાનેા કાપરો થતા તે લોકો આ ચોજનાની સામા પડ્યા, અને રૈયત

ધણી આખાદ હતી તેથી તેણે ચુંટણીની દરકાર સેરામાત્ર કીધી નહિ. એકંદરે હમણાં શુખરાન્તિ ને આખાદીની માસમ બેઠી, તે બંને અત્યાર પછી ઘણું વખત કાવમ રહેશે એવો ભાસ થવા લાગ્યો. સને ૧૭૮૮ ના છેવટના ભાગમાં રાજને ફરી પાછો ઉન્મત્તવાણ થઈ આવ્યો. આપણાંડમાં નાંખી પાલાંમિન્ટ હોવાથી ને અડચણ નડતી તે ફરી પાછી જણાવા લાગી, કારણ કે ઈંગ્લાન્ડની રાજસભા ને વખતે વેલ્સના રાહજાને પ્રતિનિધિ નીમી તેની સત્તા આંકી લેવા બેઠી, તેજ વખતે આપણાંડની પાલાંમિન્ટે તેને રાજનો કુલ અધિકાર સોંપવો જોઈએ એવી મંમતિ દીવી સારાભાગ્યે રાજ સારું થવાથી એ બાબતનો અન્ત આવ્યો. સતપોલના દેવળમાં ઈશ્વરની બદગી કરવા રાજ ગયો, તે વેળા તેને જોઈને ચોકો ઘણા હરખે બરાવા. પિઠની કારકીર્દીમાં લોકોને એવું ભાસવા માડ્યું કે આપણે નિર્ભય છીએ, અને તે આ કોઈ પણ જાનના ફેરફાર કરવાની ઇચ્છા રાખના નહિ. એકાદ અણુધાર્મી મૂલકમાંથી સંકટ પેદા થઈ પાતાની પર તૂટી પડશે તેની સેરા માત્ર ચંકા તેમને થઈ નહિ. સને ૧૭૮૯ ના જુલાઈ માસમાં ફાન્સમાં રાજની ઉચલપાથલ થઈ તેણે આવતા પા મેંઝા સુત્રી ઠામઠામ લડાઈની ધાંધલ મચાવી આખા યુરોપને ઉપરતળે કરી મૂક્યું.

બહુ દહાડાથી યુરોપની સધળી પ્રજાઓના મનમાં એવો વિચાર ઠસવા માંડ્યો હતો કે રાજઓના અને અમીરોના હિતને કાળે રાજ્યની જોટથી જરૂર છે તેટલીજ મધ્યમ અને મહેનતુ વર્ગના લોકોના સુખને માટે પણ છે. ઈંગ્લાન્ડમાં વખતોવખત ડહાપણુ બરેલા સુધારા કરી આ વિચારનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ફાન્સમાં તો પાછલાં સદસો વરસથી લોકોના ઉપર

ફાન્સમાં રાજ્યની ઉચલપાથલ-
પથ, સને ૧૭૮૯

વધારે વધારે જુનમ થતો હતો. ત્યાંની કાયદાઓ ઓટલા ગેર-વાજબી હતા કે કરવેરાના જાળવણીએ એકૂતો અને મજૂરો કમ-ડાઈ ગયા હતા ઉમરનો તો કર બિઝનુસ આપતાજ નહિ. તેઓ રાજના દરબારમાં પડી રહેતા, અને એકૂતો પાસેથી પૈસા કઢાવવા ઉપરાંત પોતાની જગીરની ખીજી જગ્યાએ સભાજ લેતા નહિ. મજૂરોને પોતાના ધણીની જગીર ને રસ્તાપર વરસાવરસ ધણી દહાડા જગીર કામ કરવું પડતું. તે બદલ તેમને કાંઈજ મળતું નહિ.

એતરો અને તે ઉપરના ગ્રુપમાં પાયમાલ ધઈ ગયા, ને વારવાર દુકાળ પડ્યો તેથી એકૂતોનાં સંકટમાં ઉમેરો થતો ગયો. નગરોમાં રાજા તગીની જોડે પાપાચાર ને અર્નાવિતો કેર વર્તી રહ્યો, તેથી ફ્રાન્સ દેરાની સ્થિતિ દિનપરદિન વધારે કંગાલ થતી ગઈ.

પોતાની પહેલાં ફ્રાન્સમાં જો રાજ ધઈ ગયા હતા તેઓના ક-રતા સોજમાં લૂઈ સાફ દિલનો હોઈતેલે 'સ્ટેટ્સ જનરલ' નામની ફ્રાન્સની ઓટી સભા બેગવી સાત કાયદા કરવાની કોશિસ કરી, પરંતુ એથી તો લોકોનો અસતેષ વધારે બહાર ની-

કળી આવ્યો. સભામાં વાદ થયો તેમાં કોમન્સ એટલે ત્રીજી પાયસીના લોકો ફ્રાવી જવાથી તેમણે

સ્ટેટ્સ જનરલનું નામ બદલીને તેનું પ્રજાસભાજ એકું નામ પાડ્યું. એ પ્રજાસભાજે કાયદા કિંવા નીતિ અને બ્યવસ્થાને ઉંધા વાજવા માંડ્યાં સને ૧૭૮૯ ના જુલાઈની ૧૪ માને રોજ ચારિસમાં બડ થયું, તેમાં રૈયતે બાસ્કિલગઢ નામે તુરંગપર હસો કરીધો, અને બધું ઉંધું વાજેએવી એક સમાજ સ્થાપી તેને રાહેરનો કારબાર સોંપ્યો. યોડા મહિનાકેડે અફજાતા લોકે લઈને વર્સેલસથી પકડી લાની ખરો બઘીવાન કર્યો, ને તેને ત્રણ વરસ લગી ચારિસમાં પૂરી રાખ્યો. અન્તે સને ૧૭૯૨ માં બાસ્કિલ અને પ્રુશિયાના રાજાઓએ લૂઈને પાછા ગાદી અ-

પાવવાની ઉમેદથી ફ્રાન્સ પર ચડાઈ કરી પરંતુ ફ્રેન્ચ ફોર્સ
ધણી બળવાન હવી, તેથી તેઓ હાથ ધસતા રહ્યા પારિસના
ઉદ્દેશ્યલા બામરાઓએ સને ૧૭૯૨ માં સપ્ટેમ્બરની ૨૧ મી
તારિખે રાજ્યની તરફેણ કરનારા ડેમેટોજાની કતલ કરી, અને
પર્યંતે અને ૧૭૯૩ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૧ મી તારિખે પોતાના રા

૧૧ માં લૂઈસ
બ્રીજાને ૧૭૩૩
નેતાશિરમો
૧૭૮૯ ૧૭૯૩.

જાને ફ્રાંસને લાકડે લટકાવ્યા એ પ્રમાણે સો-
જમો લૂઈસ મરણ પામ્યો, અને 'ત્રાસનો અમલ
શરૂ થયો એક પછી બીજા એમ જુદા જુદા
પક્ષોએ પાતપોતાથી વિરુદ્ધ મતના બધા સોકોનો

ભાગ લીધો, તેમાં ગરીબ બિચારી મારી આન્ટોનનેટ રાણી
પણ ઝપટાઈ ગઈ

આ બધા વખત ને કાર્લ બનવું, તે મુગે મ્હેડે ઈંગ્લાન્ડ જોવા
કરવું હતું સ્વાર્થી અમીરોની સામે ફ્રેન્ચ સોકોએ તોફાન ઉઠા
વેલું જોઈને ધણા ઈંગ્લિજો પ્રથમ રાજી રાજી થઈ ગયા ફ્રાન્સની
ઉચલપાથલથી ફોક્સ કૂલવા લાગ્યા, ને પિટ ને તેની વિરુદ્ધ
હતા, તેને આરબમાં લાગ્યું કે એ તોફાન જલદી શમી જશે તેથી
વચ્ચે પડવાની જરૂર નથી પરંતુ બર્કને લાગલુંજ બાસ્કુ કે આવી
રીતે અમલનો અકુરા નાજુદ થવાથી આગળ જતા ધણાં માંડા પરિ

૧૧ સેના રા
બ્રીજાની ઉચલપાથ
લનો ઈંગ્લા ૧૫૨
અસર

જામ થશે એ વિષે તેણે બાધણું અને લખાણું

કર્ચો તેને લીધેજ ધણું કરીને ઈંગ્લાન્ડની આખ

ઉધડી, ને છેવટ બાવી સંકટ નજરે પડ્યા ફ્રેન્ચ

બડખોરો વધારે ધીટ થતા ગયા તેમણે નેધરલેન્ડ

પ્રાન્તમાં આસિદ્ધ થન સોકોને પરાજય કર્યો, સાવોય તથા નીઝ
નગર કબજે લીધા, અને હોલાન્ડ પર સ્વારી લેઈ જવાની ધમકી
આપી એવેજ ઈંગ્લાન્ડ જોડે સલાહ કરી હોલાન્ડ નિર્ભય બન્યું
હતું આ બધું તોફાન જોઈને તે બડખોર સોકોને બાધ કરવાની
પિટને જરૂર પડી તેથી સાળમાં લૂઈસ મરણ પછી એક મહિ

નાની અદર એટલે સને ૧૭૮૩ મા ફ્રેચુઆરીની ૧ લી તારિખે ફ્રાન્સે ઇન્ડિયાન્ડ હોવાન્ડ, અને સ્પેન જોડે લડાઈ જોડી.

હવે પછીના નવ વરસ લગી ઇન્ડિયાન્ડ અને ફ્રાન્સના પ્રજા-સત્તાકે રાજ્યની વચ્ચે સતત યુદ્ધ ચાલ્યું, તે દરમિયાન બીજા રાજ્યો ફરતા ફરતી પક્ષ બદલીને બારે ધાધલ મચાવતા, પ્રથમ ઇન્ડિયાન્ડ, સ્પેન, હોવાન્ડ, આસ્ટિયા અને પ્રુશિયાના રાજ્યોએ એકઠા કર્યો એ લડાઈમાં ખરબચો મોટો ભાગ ઇન્ડિયાન્ડને

સાઈડ્ડાઈફેન્ચ
અરમારનો પરા
ભવ કરે છે તા ૧
મી જૂન ૧૭૭૪

માથે પડ્યો આ એકસપી રાજ્યોને પિલકૂલ ચરા મળ્યો નહિ સને ૧૭૮૪ મા જૂનની ૧ લી તારિખે એસ્ટે અદરની બહાર લોડે હાઉએ ફ્રેન્ચ કાફલાપર મોટી કતોહ મેળવી, તથાપિ જમીનપર હામ હામ ફ્રેન્ચ લોકોની જીતનો ડોકો વાળ્યો હતો.

સને ૧૭૮૫ મા તેમણે આરસ્ટરડામ નગર જીતી લેઈ વલદાનો કાફલો લીધો હોવાન્ડનો હાકેમ પલાયન કરી ગયો, અને પ્રજાસત્તા કીવલદા લોકે ફ્રેન્ચ જોડે મળી જઈ લોકસત્તાકે રાજ્ય સ્થાપન કર્યું ને તેના નામની કુવાઈ ફરવી પ્રુશિયાનો રાજપણુ યુદ્ધ માથા ખસી ગયો એણે ઇન્ડિયાન્ડ કનેચી નાણાની પુછાજ મદદ મેળવીને અત્યાર સુધી યુદ્ધ ચલાવ્યું હતું ઇંગ્લિશ અરમારને જોઈ સ્પેન બળી મરવું તેથી તેણે ફ્રાન્સને મળી ગયું

ફ્રેન્ચ લોકો
આરસ્ટરડામ ન
મર તથા વલદાનો
કાફલો ખસી ગયો,
૧૭૮૫

એજ સમે કેપ ઑફ ગુડ હોપ જુરિર આગ જના સસ્યાનો, લકાએટ, અને મલાકામા આ વેલા વલદા લોકોના સસ્યાનો ઇએએએ કબજે લીધા ત્યાંના વલદા લોકો ફ્રાન્સના તાબામાં

કેપ ઑફ ગુડ
હોપ જુરિર
લકા ને મલાકા
ઈન્ડિયાન્ડ સેલે
૧૭૮૫

ન જતા આવી રીતે બચી ગયા તેથી આનંદ પામ્યા

હવે ઇન્ડિયાન્ડના પક્ષપર એકલુ આસ્ટિયાજ રહ્યું, તેને ખરચવા

સાર પીસ્તાલીસ લાખ પૌન્ડ જોડતા હતા. પ્રજાની ખુવારી ને ખરચને લીધે છઠ્ઠાન્ડપર ભારે આફત પૂટી પડી હતી, માટે જમ અને તેમ સનાહ કચવાને પિટ હવે ગણ્ય હતા. લડાઈને પૂરા ત્રણ વર્ગમ થયા નહિ એટલામા તો પ્રજાજ નાણુ દેસ બહાર નીકળી

ચલુ હતું, ને તેથી ઈંગ્લાન્ડમાં બરી વાતે આ
 પ્રજાની ઈચ્છા
 નડપર પધસી આ
 સર
 બાદી અટકી પડી સને ૧૭૮૭ માં પિટે એક
 બિલ પસાર કરી ઈંગ્લાન્ડની બેંકને એરી છૂટી
 કરી આરી કે માગનારને સોનારૂપાનું રોકડ નાણુ
 ન આપતા ૩૦ શિલિંગ કરતા વધારાની રકમ જેટ બેંકની તોટા
 આપવી એ ધારે ૨૨ વરસ લગી આદ્યો. તે ન થયા હોત તો
 ગામડામાની પ્રજાજ બેંકોને દેવાતુ કાઢવું પડત વળી એ ત્રણ
 વરસમા કચેરા નખાયા, વેપાર છેક થબી ગયો, અને બે માસમ
 ૨૬ જવાથી મોટા દુકાન પડ્યો એક વખતે તો સડનવા અફ
 જાતુ લોકો 'શટલો શટલો' એરી ખૂમ મારતા રાજાની માડી
 પૂડળ દોડ્યા, અને ફિરૂરો તોફાની સબાએ, તથા બદનકશી
 બરેલા લખાણો દિનપરદિન વધતા ગયા બાંમિયહામ નગરમા
 દાકતર પ્રિસ્ટરૂપીનું ઘર તોફાની લોકોએ સને ૧૭૯૧ માં બાળીને
 જમીનદોસ કીધું એ પછરીને ફેન્સ લોકો માટે બહુ લાગવું હતું

તથા તેને કેદના પૂર્વે, અને હોર્ન, ટૂક, હાડી, ને ચેદવાલ એ આર અગ્રેસરોને માથે પાલ્કામેન્ટની વિરુદ્ધ લોકને ઉગેરણી કરવાના આરોપ ને ત્રી તેમના પર રાજકોહ કર્યાનું કામ ચલાવ્યું, પરંતુ તેઓ છૂટી ગયા.

તેમ છતાં એટલેથી બહુ પતી ગયું નહોતું, કેમકે ફ્રેન્ચ લોકોએ આયર્લેન્ડ પર ચઢાઈ લઈ જવાની કોશિશ કરી જે કાયદાની રૂઢિએ ઈંગ્લેન્ડની રાજમતા આયર્લેન્ડની પાર્લિમેન્ટ પર પાતાની હકુમત ચનાવતી તે કાયદે અને ૧૭૮૨ માં શ્રેડને પ્રધાનોને દબાવીને રદ કરાવ્યો હતો, તે વાત પાછળ કહેવામાં આવી છે (૪૫૯ મું પાનું જુઓ) એ કાયદે રદ થવાથી આયરિશ લોકોને સ્વેચ્છાના કારભાર મળ્યો, અને પોતાની નજરમાં આવે તેવા કાયદા તેઓ કરવા લાગ્યા. આયરિશ પાર્લિમેન્ટમાં કાયેનિક લોકોને ખેસવાની રજા ન હતી તેથી એ સમાના સમાસદો ધણુ કરીને બધા પ્રોટેસ્ટન્ટ અમીરોજ હતા. શ્રેડનની પેઠે કાયેનિક

કેની અથવા આયરિશ જેડૂનોની ઘણ જણી તેમને અદલ ઈ-સાફ આપે એવા દેરાવસ્તો તે સમામાં ધણાજ થોડા હતા પરિણામે એવું બન્યું

કે આયર્લેન્ડના કાયેલિક ગૃહસ્થોએ તથા ગણેલીઓએ ફ્રિ-તૂર મચાવી ધોર કર્મ કરવા માડયા જમીદારના મહેસુલી કામ-દારોએ ધણા જૂલમ કરી તેઓને કચરડી નાખ્યા હતા અને આરેન્જવાસી પ્રોટેસ્ટન્ટોની અને આયર્લેન્ડના એકમપ થમલા લોકોની વચ્ચે માહોમહિનું યુદ્ધ સળગ્યું આ પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો ઈંગ્લેન્ડના રાજની વફાદાર રૈયત હોઈ તેમણે અને ૧૭૮૦

મા આયર્લેન્ડના ઉત્તર ભાગમાં વસાયત કરી હતી એકસી આયરિશ લોકોના વર્ગમાં કાયે-લિક અને પ્રજાસચાક અમલની ઇચ્છા કરનાર

આરેન્જ લો-
કોની વસાયત,
૧૭૮૦

પ્રેટેરક્ટો હતા એ લોકોએ ઈંગ્લાન્ડની ધુસરી નીચેથી તદ્દન નીકળી જવાને સને ૧૭૮૧ માં એક સપ્તકર્મો હતો. તેઓના મુખ્ય નાયકો, હેમિલ્ટન, રૌવન, વૂલ્ફ ટૉન, અને લોર્ડ એડવર્ડ ફિટઝેરલ્ડ કરીને હતા. તેમણે ફ્રેન્ચ લોકોની મદદ માગી તે ઉપરથી એવી ગોઠવણ ધર્મ હતી કે જનરલ હોશની સરદારી નીચે એક ફ્રેન્ચ ફોર્સ આપલોન્ડપર ચઢાઈ કરવી. સને ૧૭૯૬ ના ડીસેમ્બર માસની ૧૬ મી તારિખે રાતના ૧૫,૦૦૦ ફ્રાન્સ લેઈ અડનીરા વહાણો પ્લેસ્ટ બદરેથી હકારી ગયા; તેમનો એક શાનત નદીના મુખમાં અને ઈંગ્લાન્ડના ફિસ્ટલ બદરમાં દાખલ થવાનો હતો એ પ્રમાણે તે કાફલો ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો પારવિનાનું બધું ઉત્પન્ન થાત પરંતુ અધારાને લીધે એક વહાણ ડૂબી ગયું, અને વાવો ઝોડાને લીધે તે કાફલામાંના ખીજા ફેટલાક વહાણ બાન્ડિ ઉપસાગરમાં ધસડાઈ ગયા; ત્યાં ધુમરને લીધે ચાર દહાડા લગી જનરલ હોશની વાટ જોતા તે પડી રહ્યા, તોપણ તે આવી પહોંચ્યો નહિ, કેમકે તોફાન લાગવાથી તેના વહાણ સાથે તે લા રૌસેલ બદરમાં ધસડાઈ ગયો હતો. અન્તે તે કાફલો આપલોન્ડપર ચડી ન જતા ફ્રાન્સ તરફ પાછો વળ્યો.

આ બધા સકટને લીધે ચિટ સધિ કરવાને ઘણો આતુર બન્યો આ વેળા ફ્રાન્સની સરકાર ‘ડિરેક્ટરી’ નામે કહેવાતી તેની જોડે સલાહ કરવાની તેણે કોશિશ કરી, પરંતુ પારિસ નગરમાં નવી ઉચલપાચલો થતી હતી, અને દેરાન-તરમાં જીતનો ડોકો વાગવાથી છાંકી ગયેલા ફ્રેન્ચ લોકોએ બેલજીયમ, હોલાન્ડ, અને ઈટાલીમાંના પ્રાંતો છોડી દેવાની ના પાડી આ ઈટાલીમાંના પ્રાંતો નેપોલિયન બોનાપાર્ટ નામે એક તરફ ફ્રેન્ચ સેનાપતિએ આસ્ટ્રેલિયન

એકસપી થ
થવા આયરિશ
લાઇ ૧૭૮૧

આપલોન્ડપર
ફ્રેન્ચ લોકોની મ
દાઈ ૧૭૮૬

ચિટ તરફ કર
વળતાં ૧૭૮૬ કીક
મારણ

લોકો કનેથી છૂટી લીધા હતા. એ સેનાપતિ કેાસિકામાં જન્મે
હતો. વળી ઇંગ્લાન્ડને રક્ષણ વિનાનું કરવાને હોલાન્ડ, સ્પેન
અને ફ્રાન્સની અરમાર એકઠી કરી ઇંગ્લેન્ડનાં વહાણોને ચાનલ
ખાડીમાંથી ઝાઢકી નાંખવાનો ઘાટ કેન્ચલોકો ધડતા હતા. હવે
ઇંગ્લાન્ડે કાતો લડાઈ જારી રાખવી, કે પોતાની સત્તા અને વેપાર
ચુમાવવાં એ સ્પષ્ટ થયું. તે ઉપરથી ચિટે કેન્ચ લોકોનો પગભવ
કરવાને વેપારીઓની તથા ધનવાન લોકોની પાસે નાણાંની મા-
ગણી કરી, તે તેમણે ઝઠ સ્વીકારી.

એલિઝાબેથ રાણીના વખતથી સદા પ્રતાપ પામેલી ઇંગ્લાન્ડની
અરમારે જે સમયમાં ઇંગ્લાન્ડને મોટા સંકટમાંથી ઉગાર્યું તે સમય
હવે આવી પૂર્યો, અને એ અરમારે ઇંગ્લાન્ડના નાવિકોમાંથી
તેમના પ્રાચીન પૂર્વજો—દરિયાપર બઠકનારા આંગ્લસો, હિમત
બહાદૂર નાસલોકો, અને ડેન વાઈકિંગો—નું સૌર્ય હજી જનું
રહ્યું નથી એવી સાબીતી કરી આપી. વલંદાનો કાફલો લડાઈની
તેવાડી કરી દરિયાપર હંકારી ગયો, તેની આગમચ નૌકાસરદાર
સર જાન જર્વિસે અને તેના હાથ નીચેના અમ-
લદાર નેલ્સને સંતવિન્સેન્ટ બ્રશિરથી થોડેક દિવસે
રુપાનિશ કાફલાની બેઠ લેઈ તેના અરાજક કર્યો,
ને કેડિઝ બંદર તરફ તેને પાછો હાંકી મૂક્યો. ત-
થાપિ હજી કેન્ચ અને ડચ અરમારોને છૂતવાનું

સંતવિન્સેન્ટ
બ્રશિર આગળ
થયેલી લડાઈ, તા.
૧૪ મી ફેબ્રુઆરી
સને ૧૭૯૩

ખાકી હતું. એટલું સારું થયું કે પવન અનુકૂલ નહિ હોવાથી ડચ
કાફલો કેન્ચ અરમાર બેગો થયો નહિ; કેમકે એજ સમયે સ્પિટહેડ
અને નોર આગળના ઇંગ્લેન્ડ આરવાઓએ
બળવો કર્યો હતો. એ આરવાઓને ખાવાનું પેટપૂર
મળતું નહિ, પગાર ઓછો મળતો, અને તેઓની
પર સખ્તાઈ કરવામાં આવતી, તેથી તેમના કેટલાંક
ડચ વારતાલિક હતાં. નૌકાખાતાએ તે બડ નિર્દયપણે સમાની

નોર આગળ
દરિયો ખેડનારા-
ઓનો દંગો, માટે
મે ૧૭૯૭

દીધું. ને ખારવાઓનાં કુખનું પણ ડહાપણથી નિવારણ કર્યું. બં-
 કામ્પડોઉનના ડના થોડાક બદમાશ આગેવાનોને સજા થયા કેડે
 લડાઈ, તા ૧૧ બાકીના માણસો નોકરી પર હાજર થયા, અને
 ૧૭૭૭ થોડા મહિના પછી તેઓએ નોકાધિપતિ ડન્ક-
 નની સરદારી હેઠળ હોલાન્ડમાં કામ્પડોઉન બંદર બહાર એક
 સપ્ત લડાઈ બહાદુરીથી લડી વલંદાની અરમારનો તબ્દ
 પરાજય કર્યો.

દરયાપરના આ વિજયોથી ઇંગ્લેન્ડ અરમારનો નાશ કરવાની
 કોશિશોનો અંત આવ્યો. પરંતુ ફ્રેન્ચ લોકોએ થોડાક વખતપર
 કામ્પો ફોર્મિસો આગળ આસ્થિયા જોડે તહા કર્યો હતો તેઓ
 ઇંગ્લાન્ડને અગદી મારવાને હજી ઉત્સુક હતા. કસ્ટો કે ફ્રાન્સનો
 બળવાત હરિક્ એકલું ઇંગ્લાન્ડજી હતું. નેપોલિયન બોનાપાર્ટે
 હાલમાં ઘણીખરી ફ્રેન્ચ સેનાનો મુખ્ય સેનાધિપતિ હતો, તે એક
 તરફથી ઇંગ્લાન્ડના કાંઠા પર હસી કરવાની તૈયારી કરીહુ એવા
 ખોટા બાસ કરાવતો. અને બીજી તરફથી ફ્રાન્સની ડિરેક્ટરી સર-
 કારને સમજાવીને ઇંગ્લેન્ડમાં લશ્કરો ભેળવાની તથા ત્યાંથી આગળ
 વળી હિંદમાં ઇંગ્લેન્ડને કનડવાની તજવીજ કરતો. અહીં જોતાં તેના
 નિશ્ચય ફ્રાન્સનો રાજા થવાનો હતો. પરંતુ સ્પૅન્સમાં રહીને મુખ્ય
 સપા મેજબવાનો સંભવ તેને જણાવો નહિ, તેથી પરમૂલકમાં જઈ
 મોટીમોટી લડાઈમાં પછી ત્યાંથી વિજય મેજબી પાછા આ-
 વવાની તેણે ઇચ્છા કરી.

નેપોલિયનની સ્વામીમાં ખવેલ કરનાર ઇંગ્લાન્ડનો સૌથી મોટો
 નોકાસરદાર હોરેશિયો નેલ્સન હતો. છેક આસ્થાવસ્થામાં તેર વર-
 સની ઉંમરે દરિયાઈ લશ્કરની નોકરીમાં તે ઘખલ થયો, તે પહેલાં
 નાફોક પરગણામાં તેના પિતાના મઠમાં તે રહેતો હતો. નોકરીમાં
 ઘખવ થયા પછી તેણે પોતાના ધધામાં પુરેપૂરે દીલ લગાડ્યું હતું.
 હમણાં તેનું વય આવીશ વરગતું હતું. ને ઘણા અનુભવને લીધે તે

હારિયાર ખતેરો હતો, તે જોઈને ઇંગ્લાન્ડના મહાસમય રાઝની પૂઠ લેઈતેનો પરાબવ કરવાને તેને મોકલવામાં આવ્યો. નેપોલિયનની ફ્રેન્ચ લેઈને કાફલો હંકારી ગયો હતો તેની રોધ મેળવવાને તેણે

મેમાસ ફ્રેગટ ફાંફાં માર્યાં; પર્યન્તે સને ૧૭૯૮ ના

નાઈલ નદીનો
સમાપ્ત, તા ૧લી
આગસ્ટ ૧૭૯૮.

આગસ્ટ માસની ૧ લી તારિખે નાઈલ નદીના ત્રિ-

કોણ પ્રદેશમાં આવેલા આબુકીર નામના અખા-

તમાં તે કાફલો લંગર નાંખી પડેલો તેણે જોયો.

અહિં કોઈ જાતનું બચ નથી એવું ફ્રેન્ચ લોકો માનતા હતા. પરંતુ

નેહસને પોતાનાં કેટલાંક વહાણો ડેક કિનારાની અને ફ્રેન્ચ અર-

મારની વચ્ચે ઘાબલ કરી દુશ્મનના ઉપર એતરફથી તોપના માર

અલાવ્યા, ને પ્રખ્યાત 'નાઈલની લડાઈ'માં કૃતેહ મેળવી. વહાણોના

નાશ થવાથી ફ્રેન્ચ લશ્કર ઇજિપ્તના કિનારાપર પડી રહ્યું, તેઉપ-

રથી નેપોલિયને કોરિસા કરી સિરિયા પ્રાન્ત જીતી લેવાને

નિશ્ચય કર્યો. વચમાંનું રેતીનું મેદાન ઉતરી જઈ તેણે જાફા નગરપર

હલ્લો કરી તે લીધું, અને ત્યાંથી આગળ કૂચ કરી જઈ એકર

નગરને ઘેરો ઘાવ્યા; પરંતુ સર સિદ્દની સ્મિથ સરદારની મદદ

મેળવી તૂર્ક લોકોએ તેને ખહાડીથી પાછો હલાવ્યો. ત્યાંથી પાછો

વળી તે ઇજિપ્તમાં આવ્યો. પછી સિકંદરાબાદ નગરની પડોરામાં

આબુકીર આગળ તેણે તૂર્ક લોકોના પરાબવ કર્યો. ત્યારકેડે

ફ્રેન્ચ લોકોની યૂરોપમાં હાર થાયછે, એવું સાંભળીને ઇજિપ્તની

ફ્રેન્ચનું અધિપતિપણું પોતાના હાથ નીચેના સર-

દારને સોંપી તે પાછો ફ્રાન્સ ગયો. ત્યાં સને

૧૭૯૯ ના નવમ્બરની ૧૧ મી તારિખે તેને 'પહે-

લા કોન્સલ'નું એટલે મેજસ્ટ્રેટનું પદ મળ્યું. થોડા

મહિના કેડે આસ્તિત્વ લોકો જોડે કરી લડવાને તે સત્વર ઈટાલી

ગયો, અને સને ૧૮૦૦ ના જૂન માસમાં તેઓને મારગોની લ-

ડાઈમાં હરાવ્યા. અન્તે મને ૧૮૦૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં લૂનવિલ

આગળ તેઓને સલાહ કરવી પડી.

નેપોલિયન પ-
હેલા કોન્સલ પ-
થો, ૧૭૯૯.

આવેળા ઇંગ્લાન્ડ ફરી પાછું મિત્રવગરનું એકલું પડ્યું. કારણ કે રૂસિયા સાથે પણ હાલમાં વહાણની ઝડપી લેવાના હક બાબત ટોડો થયો. તેથી બ્રાહ્મિટક સમુદ્રમાં લડાઈ રહ્યો યઈ. રૂસિયા માત્ર થોડોજ વખત ઇંગ્લાન્ડના પક્ષ પર રહ્યું હતું. વગી હાલમાં પિટ પણ મુખ્ય મંત્રિ ન હતો. એ કેમ બન્યું તે હવે કહેવું જોઈએ.

સને ૧૭૯૧ માં ફ્રેન્ચ લોકોએ આયર્લેન્ડ પર સ્વામી કરી. તે નિષ્કૂળ ગઈ તે વારથી ત્યાં ધણી અસ્વસ્થતા યઈ, તે સને ૧૭૯૮ સુધી રહી. એ વરમમાં ત્યાં સારી જીતીથી ઉઠાવેલું એક બંધ યયુ, તેમાં પર્વતે જૂન મહિનાની ૨૧ મી તારીએ વેકસફર્ડ પરગણામાં વિનિગરેટકરી પર ફિગ્રી લોકોના પરાજય થયો, અને તેમની છાવણી કબજે લેવામાં આવી. આઠલું યયાં કેડે પણ

ફ્રેન્ચ આરમારની એક વ્રકડીએ મેયો પરગણામાં કેટલાક સિપાઈએ ઉતાર્યા, તેમને આયર્લેન્ડના હોકેમ લોર્ડ કોર્નવાલિસે હરાવ્યા. ફિર્ડે ૨૨૬૬

હાર મરાયો, અને લૂહર ટોનને ફ્રાંસીને લાકડે લટકાવ્યો. પરંતુ આયર્લેન્ડમાં એલાયટી પાર્લમેન્ટ રહેશે ત્યાં બગી કદી સ્વસ્થતા થવાની નથી એવું સ્પષ્ટ જણાયું. એ ઉપરથી પિટે આયરિશ પાર્લામેન્ટ સતન્દર કાઢી નાંખવાનો તથા સધુ-જતતાનો કાયદો પસાર કરી આયરિશ સભાસદોને ઇંગ્લાન્ડની રાજસભામાં આણી બેસાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. એવીજ રીતે પહેલાં

આયર્લ રાણીના અમલમાં રુકાવ સભાસદોને એ રાજસભામાં બેઠક આપી હતી (૩૮૫ મું પાર્ટ જુઓ). બેઠકકે લાંચ આપીને તથા માન અકરામ ને ઇલકાબ છૂટે હાથે વેચીને સધુજતતાનો કાયદો તેણે

આયરિશ સભામાં પાસ કરાવ્યો, અને ગ્રેટેસ્ટ ટોની બરાબરીના હક આપવાનું વચન દેઈ કાયલિકોને મેળવી લીધા. સને ૧૮૦૦ માં આગરંબી રજીને રજા 'સધુજતતાના ધારા' પર રાજ્યએ મન માયું.

આયરિશ લોકો-
કોર્ન સને ૧૭૯૮
માં બગી.

આયર્લેન્ડ-
૩૦-૧-૩ સાથે જો-
ડાઈ નું, ૧૮૦૦.

અરાધમી સહીને છેલ્લે દહોડે અટલ સને ૧૮૦૦ ના ડિસેમ્બર માસની ૩૧ મી તારિખે રાજ્યમાં બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ બંધ કરી, તે સને ૧૮૦૧ ના જાનેવારીમાં 'રાહેનશાહી પાર્લામેન્ટ' નામ ધારણ કરી ફરી પાછી બેઠી મળી, તેવારે કામ-સની સભામાં સૌ આયરિશ સભાસદો આવીને બેઠા. અને અમીરની સભામાં ચાર આયરિશ ધર્માધિકારી ને ચોવીરા અમીરો બિરાજ્યા. રાજ્યના યુનિયન બાક નામે નિરાનપર સંત જ્યાર્જ અને સંત

આન્ડ્રુસના કૂસ હતા, તેની બેઠા સંત પાર્ટિકને સંયુક્ત નિશાન. કૂસ મેળવી દીધો, ને ત્યારથી આજ પર્વત ઇંગ્લાન્ડ, સ્કોટલાન્ડ તથા આયર્લેન્ડને લગતા સધળા કાયદા અમે રાહેનશાહી સભામાં પાસ કર્યા છે. કાયેલિકોને હક આપવાની પિટે પ્રતિજ્ઞા કરેલી તે મુજબ એક મુસદ્દો તૈયાર કરી પાર્લામેન્ટમાં રજૂ કરવાની તેણે પરવાનગી માગી. માઠાં ભાગ્યે કોઈએ રાજને એમું સમજાવ્યું કે આવી જાતની પરવાનગી આપવી એ રાજ્યાબિયેક વેળા તમે ને રાખય લીધેલા તેથી ઉલટું છે. એથી એક

માર્ફ દુ.ખ અમનું અમ હજી કાયમ રહ્યું. પિટેને પણ નોકરી છોડ્યા વિના છૂટકોજ ન હતો, કેમ કે પ્રતિજ્ઞા પાળ્યા વગર નોકરીમાં રહેવું તેને આખરે ભરેલું લાગ્યું નહિ. તેના રાજનામાને લીધે રાજને ઉચ્ચાઈ થયો તેથી તેનું મગજ ઘોડીકવાર પાછું ખસી ગયું. પિટેને પણ અતિરામ ખેદ થયો, ને મિ. આર્ડિંગટનને ઘુરત ક્રમક આપવા લાગ્યો. એ આર્ડિંગટન પહેલાં કામ-સની સભાનો પ્રમુખ હોઈ હાજર મુખ્યમન્ત્રિ થયો હતો. પાછળથી તેને લોર્ડ સિડ્મોથનો ઇલકાબ મળ્યો. પુરકજ રાત્રી હોવા છતાં ઇંગ્લાન્ડ હજી લડતું બધ પડ્યું નહતું, પરંતુ ઘોડાક વખત સંધિ થવાનો લાગં દુકોડો આવ્યો હતો. સર રાફ્ફ આપ્પર્કોમ્પીએ સને ૧૮૦૧ માં ફ્રેન્ચ લોકોનો પરાજય કર્યો. હિંદુસ્થાનથી નવું લશ્કર આવી

પિટનું રાજનામું.
૩૧. માઈ જાનેવારી, ૧૮૦૧

પહોંચ્યુ તથા ઇંગ્લેન્ડનું બળ વધ્યું, એટલે આખી ફ્રેન્ચ સેનાને આગસ્ટની ૨૭ મીને રોજ બિનસરતે સરણે થઈ પડ્યું એ અર- સામા એપ્રિલની ૨૭ તારિખે નેલ્સને કોપનહેગન આગળ ડેન લોકોના કાફલાનો પરાજય કર્યો એ લડાઈમા એવી તો જબર મારામારી થઈ કે મુખ્ય નૈકાસરદાર સર હાર્ડી પારકે પાછા હાથવાનું નિરાન ચલાવ્યું, તથાપિ નેલ્સને પોતાની ફૂલેલી

આરેકાન્ડિ-
યા ને કોપનહેગ-
નની લડાઈમા,
૧૮૦૧

આખર દુરખીન યુદ્ધ કર્યું કે હું નિરાન રેખતા નથી. તેણે તો ડનેહ થતા લગી લડ્યાજ કીધું આ સમયે નેપોલિયન ઇંગ્લાન્ડ પર સ્વારી લઈ જવાને બૂલેલ નાદર આગળ વહાણો તથા તરા- પાનો ખરેખરો જમાવ કરતો હતો. પરંતુ ઇંગ્લેન્ડમા આકૃત યુદ્ધની હતી, તેને લીધે ફ્રેન્ચ લોકોને કામચલાઉ સંધિની તજવીજ કરવી પડી. અન્તે આમિન્સ નગર આગળ સલા-

આમિન્સનું ત-
હનાયું, માટે
માર્ચ ૧૮૦૨.

હના કરાર થયા, તેપર સને ૧૮૦૨ માં મતા મરાયા. એ કરારથી ફ્રાન્સે ઇટાલિનો દક્ષિણ ભાગ છોડી દીધો, અને ઇંગ્લાન્ડે સિલેન તથા ટ્રિનિડાડ નિવાય બાકીનો જીતેલો બધો મૂલક પાછો સ્વાધીન કર્યો, તથા 'ફ્રાન્સનો રાજા' એનો કિતાબ ઇંગ્લાન્ડના જૂપતિએ ત્રીજા એડ- વર્ડના સમયથી ધારણ કરતા હતા તે કાઢી નાખવાની કામૂલાત દીધી.

પરંતુ નેપોલિયનનો ચમચ લોભ ગમે તેવી સંધિથી ખળાયો નહિ. થોડા મહિનામા તેણે થીએમંગ અને પાર્માનાં સરચાતો ફ્રાન્સના રાજ્યમા ભેળી દીધા, અને સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમા એક ફ્રેન્ચ ફોર્સ મોકલી. એ બાબત ઇંગ્લાન્ડની સરકારે વાધો ઉઠાવ્યો, તે વારે ફ્રાન્સમાથી નાનીને ઇંગ્લાન્ડમા જઈ વસેલા સઘળા ફ્રેન્ચ લોકોને હાકી ચૂકવાની, અને માલ્ટા બેઠ ફ્રાન્સને સ્વાધીન કરવાની તેણે સામી માગણી કરી. કંઈ નહિતો કંઈ પણ નુકસાન કરવાની તેની ઘનત છે એમ સાફ માલમ પડ્યું. હવે પ્રધાનોને

લગ્નજીવેર કર્યા સિવાય ખીજો ઇલાજ ન હતો. અત્યાર પછી
 સને ૧૮૧૫ સુધી ઇંગ્લાંડને નેપોલિયન ભેડે સતત
 ઝઘડો કરવો પડ્યો. સને ૧૮૦૪ માં નેપોલિયન
 ફ્રાન્સનો મહારાજ થયો. પહેલો ઇન્સલ નિમાયા
 પછી તેણે દરતાથી અમલ ચલાવ્યો હતો. તેણે
 ફ્રાન્સને સારા કાયદા કરી આપ્યા, તે અસ્વ-
 સ્થતા તથા તોફાન ફિતૂર બંધ પાડ્યાં, તેથી ફ્રાન્સનું રાજ્ય ફરી
 પાછું બળવાન બન્યું. પરંતુ એટલેથી તે ઝંખ્યો નહતો. તેણે આખા
 યુરોપનો ધણી થવાની ઇચ્છા કરી. ઇંગ્લાંડ દેરા જે સ્વતંત્ર
 હતો તે એકલો એને હેંકાવતો, તેથી તેને ચઘદી મારવાનો એણે
 ખાસ યોજ કર્યો. નેપોલિયન એક વેળા બાલ્યો પણ હતો કે
 ચાનલની ખાડી ■ કલાક આપણા કબજામાં આવે તો પછી
 આખી દુનિયાના ધણી આપણે યઈ ચૂક્યાજ.

નેપોલિયન ફ્રાન્સનો મહારાજ થયો. પહેલો ઇન્સલ નિમાયા પછી તેણે દરતાથી અમલ ચલાવ્યો હતો. તેણે ફ્રાન્સને સારા કાયદા કરી આપ્યા, તે અસ્વસ્થતા તથા તોફાન ફિતૂર બંધ પાડ્યાં, તેથી ફ્રાન્સનું રાજ્ય ફરી પાછું બળવાન બન્યું. પરંતુ એટલેથી તે ઝંખ્યો નહતો. તેણે આખા યુરોપનો ધણી થવાની ઇચ્છા કરી. ઇંગ્લાંડ દેરા જે સ્વતંત્ર હતો તે એકલો એને હેંકાવતો, તેથી તેને ચઘદી મારવાનો એણે ખાસ યોજ કર્યો. નેપોલિયન એક વેળા બાલ્યો પણ હતો કે ચાનલની ખાડી ■ કલાક આપણા કબજામાં આવે તો પછી આખી દુનિયાના ધણી આપણે યઈ ચૂક્યાજ.

૩૬ દૂર ફ્રેન્ચ અરમારની બેઠ લીની ત્યારકેડે જાણવા જોગ એક
યુદ્ધ થયું, તેમા મહાન નૌકાસરદાર નેહસને પોતાના જીવ ખેંચ્યા.
“આજ દરેક જાણુ પોતાની ફરજ બજાવશે એવી ઇગ્નાન્ડ આશા

રાખેછે,” એવી પ્રખ્યાત અમનાવાણ નિરાન યુદ્ધ
સપ્તામ મહિ અ યતા આગમમ નેહસને ચઢાવ્યું એ અમનાનો
કલાખર ૧૮૦૫ ધોષ ધ્યેજોના કાનમા સદાકાળ યયા કરશે વિકટરી

(ફતેહ) નામે નેહસનનું વહાણ હતું તેના તૂતકપર બહુકની ગોળી વા-
ગવાથી તે ધાયલ થયો, અને ફ્રેન્ચ લોકો હાર્યા છે એવું સાબળ્ય કે
તુરત મરણ પામ્યો તેણે પોતાનું કામ ઉત્તમ પ્રકારે બજાવ્યું હતું અને
શિપાઈને લડવાનો હુકમ આપતાતેણે જે સાદ્ય રાખ્દો ઉચ્ચાર્યા તે
રાખ્દોનો ઉત્તમ વારસો પોતાના દેશને તે આપી ગયો એ મહાપુરુષ
પોતાની આખી જીવગીબર એ રાખ્દોને અનુસરીનેજ વત્સો હતો

ઇગ્નાન્ડનો મોટામા મોટો નૌકાસરદાર હમણા ઉડી ગયો તેની
પાછળ તે દેશનો સૌથી ધણો વિશ્વાસુ રાજ્યધારી
આસ્ટર્લિટઝની પુરૂષ પાણુ થોડા વખતમા ગત થયો દ્રુદાહગરના
મજાઈ ન પિટર મરણ યુદ્ધમા ઇગ્નાન્ડનો વિજય થયો, એ ખબર આવી
પહેચી તે વારે પિટ જીવતો હતો ત્યારકેડે તરતજ

તેણે માઠા સમાચાર માબળ્યા, તે એ કે નેપોલિયને સને ૧૮૦૫ મા
ડીસેમ્બરની ૨ જી તારીખે વિએના નગરની યડમા ઓસ્ટર્લિ
ટઝની લડાઈમા આસ્ટ્રિયા અને રુશિયાની ફ્રેન્જોના ધાણુ વાળ્યો
વિલખફોસે લખી જાણાવ્યું કે ઓસ્ટર્લિટઝે પિટના પ્રાણ
લીધા આખી જીવગીબર એકનિધાથી પોતાના દેશની સેવા કરી
યુદ્ધ યતા પહેલા એટલે ૪૭ વરસની ઉમરે સને ૧૮૦૬ મા જીનેવા-
નીની ૨૩ માએ તેણે દેહ છોડ્યો તેના મરણપછી એક પ્રધાન

મડળ યયું ‘તે સમસ્ત જુસ્તિનું પ્રધાનમડળ’ એ
સમસ્ત જુસ્તિન પ્રધાનમડળ નામે ઓળખાણું તે મડળમા એન્વિલની સાથે
૧૮૦૬ દોકસ દાખલ થયો જે અગત્યનો કાયદો કરવાને
પિટ અને તેના મિત્રો ધણા વખતથી ફ્રાન્સ મારતા

હતા તે કાપદો પામ કરવામાં આ મંડળનું સ્મરણ હમિરા થવા કરશે. એ કાપદો ગુલામનો વેપાર બંધ પાડવા કરેલો હતો. બહાઈદિશ્વર અને વેસ્લીના ઉપદેશને લીધે પુષ્કળ લોકોમાં ધર્મગુપ્ત છંદગી ગાળવાની વૃત્તિ પેદા થઈ હતી. તે ઉપદેશકોના સમયથી મનુષ્ય-પ્રાણીના દુ અને માટે લોકોની લાગણી પહેલાં કરતાં વધારે ધ્રમજ થવા માંડી હતી. જોનહાવર્ડે કરીને એક અરેબરો પરદુ.ખજનન પ્રરૂપ હતો, તેણે સને ૧૭૭૩ માં ઇંગ્લાન્ડના કેમ્બલ ને દુર્ગંધીવાળા કેદખાનાની તપાસ કરી કેદીઓની સ્થિતિ સુધારવાના કામમાં પોતાનું આકુખ ગાળવાનો આરંભ કર્યો હતો.

કેદખાનાનો સુ-
ધારો.

ત્યારપછી આજીમ વરસ ક્રેડે મિસિસ ફાર્લનામની

એક કુલીન સ્ત્રીએ તે કામ ઉપાડી લીધું દરઆનમાં

વિહમરફોર્સ, ટામસ ક્લાર્કસન, અને ઝાકરીમકાલે, એ ત્રણ પ્રયોગ્ય આદિકામાંથી હજારી ગુલામોને લેઈ જઈ દક્ષિણ અમેરિકામાં વેચવાનો વેપાર આમનો હતો તે બંધ પાડવાને એક મંડળી સ્થાપન કરી. આ વેપાર ખાસ કરીને ઇંગ્લેન્ડ લોકોને હાથ ચડ્યો હતો, અને તેઓના જૂનૂમ અને ત્રાસનું વર્ણન કરતાં ધણુ ખરૂં કંપારો છૂટલાવિના રહેજ નહિ. બિઆગ સીધીએને ધરમાંથી એવી લેઈ જઈ વહાણના બે તૂતક વચ્ચે સાંકડી અભરપર પૂરવામાં આવતા ને વારંવાર જુઓ, તરસ, ગુગળાટ તથા અનેક કૂરતાને લીધે તેઓ પીડાતા. વખતોવખત માત્ર હવાને માટે તેમને ઉપલા તૂતક પર આણુતા, ત્યાં આખકનો માર માચી તેમને કુદાવતા તથા કસરત કરાવતા. જે ઘાતકી લોકો આ સીધી ગુલામનો વેપાર કરતા તે લોકો તેમને જીવાડવાની કાળજી રાખતા, તે માત્ર એટલા માટે કે તેમને વેચીને પૈસા પેદા કરવા. માદા સીધીએને તેઓ નિર્દયપણે મારી નાંખતા કિંવા વહાણ પરથી દરિઆમાં ફેંકી દેતા. તથાપિ આ વેપારથી પુષ્કળ પૈસા મળ્યો. એ બાબત પાર્લમેન્ટમાં વીસ વરસલગી સતત ઝઘડો આણ્યો. અન્તે મને ૧૮૦૭ માં એક ધારો

પસાર કરી કોઈપણ ઇંગ્લેન્ડને અથવા ઇંગ્લેન્ડ વહાણને ગુલામ
 વેચવા લઈ જવાની શાર્લોમેન્ટે બધી કાંધી
 ગુલામના વેપાર-
 ૨ની બધી ૧૭૭૩ ગુલામનો વેપાર બંધ પાડવાને ફોકસે પોતાની
 ૧૮૦૭ આખી જી દગીબર પરિશ્રમ કર્યો હતો, પરંતુ આ
 કાયદો પસાર થતા લગી તે જીવ્યો નહિ સને ૧૮૦૬ માં સપ્ટેમ્બર
 મહિનાની ૩ જી તારીખે તે મરણ પામ્યા. આ
 ફક્તસર મરણ કાયદાથી ગુલામનો વેપાર બંધ થયો, તથાપિ
 ૧૮૦૬ ગુલામ રાખવાનો રિવાજ ઇંગ્લેન્ડ સરકારના માધી
 નાખૂદ થયો નહિ ત્યાં જો રિવાજ ખીજી ૨૮ વરસ લગી એટલે
 સને ૧૮૩૪ સુધી આજ રહ્યો

દરાવ થયો હતો. અંતિમમાં વેપારની બધી કરવાથી, તથા ઇંગ્લાન્ડમાંથી નાશી જતા લોકોની તપાસ કરવા સારું સ્વતંત્ર સંસ્થાનોનાં વહાણની જડતી લેવામાં આવતી. તેથી સંસ્થાનની પ્રતિનિધિ સભાએ સને ૧૮૧૨ માં ગ્રેટબ્રિટન વેર વિગ્રહ સારું કર્યો, તે સને ૧૮૧૫ લખી આવ્યો.

દરમ્યાનમાં નેપોલિયનની જીતનો ડોકો જમીનપર ઠામ ઠામ ગાજી રહ્યો હતો, અને યુરોપમાં ઘણું ઠેકાણું તે તેના બાઈએને તથા સર્ગાં વહાલાંને રાજગાદી તથા મુકોડા અપાવતો ગયો. પરંતુ તેના વિજયની અવધી નજીક આવવા માંડી હતી. સને ૧૮૦૮ ના મે માસમાં સ્પેનના રાજકુળમાં ટોટા ઉત્પન્ન થયો તેથી પોતાના

બાઈએસકે બેન્જામિનને ગાદી અપાવવાનો તેને

લાગ મળ્યો. એટલામાં વળી પોર્ટુગાલપર તેણે

હુલ્લો કર્યો તેથી ત્યાંના રાજરક્ષક નાશીને ધાડિલ

ગયો, પરંતુ તેણે પોતાની આખી જીદગીમાં કદી

નાહિ કરેલી એવી માટી ચૂક એ વેળા કીધી સ્પેન-

દેશના લોકો અભિમાની હોઈ એકાદ સાહસિક માણસને જોરજુલ-મથી પોતાના રાજ કરવામાં આવેછે એવું જોઈને ક્રોધે બરાબાને ઠેકાણું ઠેકાણું બજાવો કરી ઇંગ્લાન્ડની મદદ માગી.

આની પહેલાં ઘોડાં વખતપર સર આરથર વેલેસ્લી સને ૧૮૦૩ થી ૧૮૦૫ સુધી મરેઠાએને યુદ્ધમાં જીતીને હિંદથી પાછો આવ્યો હતો, તે આયર્લેન્ડનો સેક્રેટરી થયો હતો. તેને પાછળથી વેલિંગ્ટનના ડચ્યુકનો ઇલકાળ મળ્યો હતો. જ્યોર્જ કાનિંગ નામે એક મુત્સદી આગળ જતાં નામાકિત યાવ એવો હતો, તે હાલમાં પરદેશ ખાતાનો પ્રધાન હતો. તેણે સ્પેનનો પોકાર કાતપર લઈ સ્થાનિશ દ્વીપકલ્પમાં નેપોલિયનની સાથે બાય બીડવાનો નિશ્ચય કર્યો. વેલેસ્લી અને સર બાન મૂરની સરદારી નીચે બે નાનીફાજ પોર્ટુગાલ દેશ તરફ તેણે એકદમ રવાના કીધી. અંતિમમાં

નેપોલિયન સ્પેનની ગાદી પરથી હટીને પોર્ટુગાલપર સ્વારો લઈ ગયો છે, ૧૮૦૮

વિગ્રહ રાજ યોગે, તે 'દ્વીપકલ્પનો વિગ્રહ' એ નામે ઓળખ

દ્વીપકલ્પનો વિગ્રહ રાજ યોગે, ૧૮૦૮
છે કમનસીબના ભેગે જ ફાળે મોકલી હતી
બહુ નાની હોવાથી વેલેસ્લીને તથા મૂરને

જાહેરના હોકેમના અને ખીજા એક જૂના અમલદારના હ
નીચે રાખ્યા એથી કરીને વેલેસ્લીએ સને ૧૮૦૮ માં અ
ગસ્ટની ૨૨ મી તારીખે ફ્રેન્ચ સરદાર જૂનોને હરાવી ફતેહ મેળ
ખરી, તથાપિ આગળ વધી વધારે જય મેળવવાની તેને રજા ન
હતી, ને આગસ્ટની ૩૦ મીને રોજ સિન્ડ્રા યુદ્ધમાં ફ્રેન્ચ લોકો
ભેડે કસાર યોગે, એટલે તેને પાછો ઇંગ્લાન્ડ ખાલાવી લેવા
આવ્યો સર જન મૂર એકલો યોદ્ધા ગાલમા રહ્યો, તેને સ્પેન
જર્મનિયાનિશ ફ્રેન્ચ ભેગા થવાનો હુકમ થયો, પરંતુ રસ્તે જ
તેને એવી ખબર મળી કે નેપોલિયન પડે આવ્યો છે, ને સ્પ
નિશ ફ્રેન્ચને તારાજ કરી આફ્રિકા નગરપર ચઢી જાય છે. મૂ
અનુભવી ને થરો સરદાર હતો. તેની કને ૨૫,૦૦૦ માણસનું લશ્ક
હતું, અને નેપોલિયન પાસે ૭૦,૦૦૦ ફ્રેન્ચ હતો, તે ઉપરથી તે
પાછા હાલિને પોતાના લશ્કરને દરિયાકાંઠે લઈ જઈ વહાણપર ચઢાવ
દેવાનો વિચાર કર્યો. મોટી ઉસ્તાદીથી ફ્રેન્ચને પાછી હઠાવી લી
જવાના કેટલાક ઘાખલા સુધની તવારિખમાં નોંધાયો, તેમાને
એક આ ઘાખલો છે. તેણે વિગેા બદરે જવાના રસ્તા લીધો. નેપો
લિયન દમભર તેની પાછળ દોડ્યો રસ્તામા મૂરને એવી ખબર
મળી કે તે બદરે લશ્કરને વહાણપર ચઢાવવાની સાધનથી, તે
ગાલિસિયા પરગણના કેરબા બદર તરફ તે વળ્યો જનવાર

કેરબા આગળ માસની ૧૦ મી તારીખે ત્યા પહોંચ્યો એટલે તેને
પાછે પડે જતા માલમ પડ્યું કે સામા પવનને લીધે અઠકડી પડ
થયની લડાઈ, વાથી તેને લેવા આવનારો કાફલો હજી આવી
૧૮૦૮ પહોંચ્યો નથી તો ૧૪ મીએ તે કાફલો આવ્યો
એટલે તો સેનાપતિ સૂફટની સરદારી નીચે એક ફ્રેન્ચ ફ્રેન્ચ લા

આવી પહોંચી, અને હસ્યો કરવાને તૈયાર ગોઠવાઈ ગઈ. તા. ૧૬
મીઝમે બપોરે ફ્રેન્ચ લશ્કરે લડાઈ આપી. ઇંગ્લેન્ડ સિપાઈઓ
પગ ઠેરવીને ચોકસપણે લડ્યા. તેમણે એ તરફથી ફ્રેન્ચોને
હરાવી દીધા. તથા હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓનાં મૂડાં રણ-
ક્ષેત્રપર રહેવા દેઈ મધરતે બધું ઇંગ્લેન્ડ લશ્કર વહાણપર ચઢી ગયું,
પરંતુ જે બહાદુર સરદારે પોતાની ફોજનો ખત્યાવ કર્યો હતો તે
સરદાર પંડે માર્યો ગયો, અને ત્યાં એકાંત રણબૂમિમાં તેના સાથી-

ઓઝમે મનમાં શોક લાવી તેને ગુપ્તગુપ દાટ્યો.
સર જાન મૂરને કબરમાં સુવાડ- વૃહદ્ નામના એક કવિએ 'સર જાન મૂરનો
વાની ક્રિયા. કબરવાસ' એ નામનું એક કાવ્ય કહ્યું છે તેમાંના

જે છંદની મતલબ નીચે પ્રમાણે છે:—

‘હમે તેનું રાખ ઉપાડીને કિસ્સાના કોઠપર જડપથી લઈ ગયા,
તેવેળા એકપણ પડખમ વાગી નહિ અને મૃત્યુગીતનો એકે
શ્વર સભળાયો નહિ. જે કબરમાં અમે અમારા ચાક્ષને પૂર્યો
તે કબર આગળ કોઈપણ સિપાઈએ ગોળીબાર છોડી છેલ્લી
સલામ આપી નહિ.’

‘હમે તેની કીર્તિના રણમાંથી તેને તાલે ને લોહીવાળો ઉપાડી
જઈ રડતાં રડતાં ધીમેથી ખાડાને તળીએ મૂક્યો. તેની કબરપર
એક લીટી સરખીએ હમે પાડી નહિ, અને પથર પણ ઉભો કર્યો
નહિ, પરંતુ તેને તેની કીર્તિ બેગે એકલા રહેવા દીધો.’†

* નહિ રાજ પડખમનો શુભો, નહિ શ્વર મૃત્યુ મીતનો,
જપ વાસ તેની કેદમાં, વેગે વધા લઈ અમનનો,
દાદિ દીધો શુરવીર હમારો, કબર બ્યાં કીધો તહિ,
બધું ઉશ્ચી સનામની, સિપાઈએ છોડી નહિ ॥ ૧ ॥

† તાલે અને રૂધિર ભરેલો લાવી વશ ભૂમિ ધરી,
હવે નિચે ત્યાં તે મુશને સુવાડ્યો રડતાં નરી,
પથર ન મૂક્યો એક ત્યાં લોટી ન એકે કોતરી,
કીર્તિસહિત તહિ એકલો મૂકી અમે ચાલ્યા ફરી, ॥ ૨ ॥

સ્થાનિશ ફોજના નારાણી તથા મૂરના પાછા હઠવાની ખબર મુગ્લાનંદમા યદ્ય તે વારે સઘળા લોકોના હોસ કેસ ઉડી ગયા. પરંતુ કેનિંગે વધારે બળવાન ફોજનો જમાવ કરી વેલેસ્લીને આડી એકદમ પોર્ટુગલ મોકલ્યા ત્યાર પછીના ખીજા ચાર વરસ વેલેસ્લીએ એક સરખી રીત નેપોલિયનના ઉત્તમ સેનાપતિએને સ્પેનમાંથી હાકી કાઢવાના કામમાં ગાળ્યા તે હજી નેપોલિયનના જીટલો પકાયેલો નહોતો. તેને લશ્કરની તથા ધારાકની પૂરેપૂરી મદદ મળી નહિ. પોતાની ફરજ બજાવવાના લાભ ઉપરાંત તેનામાં ખીજો લાભ નહોતો તેને ખાતરી હતી કે મારા પક્ષ પર

વનિષ્ઠન અને નેપોલિયન. ન્યાય છે, તેથી આખા યુરોપને પાયમાલ કરનાર એ જીલમગારને હુ પર્વતે જીવીશ વિચારવત હોઈ તે હાય નીચેના માણસોની સભાજ થેતો. પરંતુ નેપોલિયનનો આખ મીચીને પોતાના માણસો મરાવતો. પોતાની ફોજના સિપાઈએને લોકોને લટવાની રજા વેલેસ્લી કદી ન દેતો એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાને જોઈતો સઘળો સામાન પૈસા આપીને લેતો. રફતે રફતે એકેક પગલું આગળ વધી તેણે ખાતરી કરી આપી કે ફ્રેન્ચ ફોજ જીતાય એવી છે. એમીતે નેપોલિયને જે માહપારા વડે યુરોપના સઘળા રાજ્યોને વશ કર્યા હતાં તે માહપારા તેણે છેદી નાખ્યા.

સને ૧૮૦૯ માં મે માસની ૧૨ મીએ સેનાપતિ શૂઝટને એ પોર્ટી આગળ હરાવ્યા પછી તેણે ટાલાવેરાની લડાઈમાં માર્શલ લવિકરને પરાજય કર્યો, તેથી તેને વાઈકોન્ટ વેલિંગ્ટનનો ઈલ કાબ મળ્યો. ત્યારકેડે પોર્ટુગલ પાછા જઈ રિયાગામા ટોર્સ પેડ્રાસ નામના પ્રખ્યાત કિલ્લાની ત્રણ હાર બાંધી એથી કરીને બ્યારે સને ૧૮૧૦ માં ઈંગ્લેન્ડ ફોજને હાકીને દરિયા પર રવાના કરવા માર્શલ માસેના આવી પૂજ્યા તે વારે સપ્ટેમ્બર મહિનાની ૨૬ મી તારીખે તેને પ્રથમ ખૂસાકો આગળ તેણે ખાંચો હઠાવ્યો.

અહિં કિલ્લાની પહેલી ઝોળ માસેનાની નજરે પડી. તેને
 સ્થેનમાં વેલિ- વટાવી ખીજી તરફ તેનાથી ઉતરાયું નહિ. હલ્લો
 યનના વિજય, કરવાનો માર્ગ તેને જડયો નહિ, અને વેલિંગ્ટને
 ૧૮૦૯-૧૮૧૩ બાણી જોઈને તે પ્રદેશમાં ઢોર ઢાંખર અને ગુલ
 રહેવા દીધું નહતું, તેથી તેને ખોરાક ખજુ હાથ લાગ્યો નહિ. ઝપા-
 ઝપી, રોગ તથા જુખમરને લીધે માસેનાના ૪૫,૦૦૦ માણસ મરી
 ગયાં હોય તેને સ્થેનમાં પાછા હઠવું પડ્યું. ત્યાં સ્થાનિયડે લોકોએ
 હથિયારબંધ નાની ટોળીનો જમાવ કર્યો હતો તે 'ઉડતી ટોળી' એ
 તે નામે ઝોળખાઈ. ઝિવી ટોળીએ કેન્થ લમ્કરને જંગલોમાં ને
 ટેકરીઓ પર હેરાન હેરાન કરવી, તે દરમ્યાન વેલિંગ્ટન અને તેના
 સરદારો ધીમેધીમે આગળ વધી ઉપરાચાપરી ઘણી લડાઈ લડી
 ફતેહ મેળવતા ઘણી પ્રખ્યાત લડાઈઓ થઈતી નીચે પ્રમાણે - સિ-
 ઉડાડરોડીંગો અને બાડાન્નેસ- એ બે કિલ્લા સને ૧૮૧૨ માં
 હલ્લો કરી લીધા તે પેળા થયલી લડાઈઓ; સને ૧૮૧૨ તથા
 ૧૮૧૩ માં સાલામાંકા અને વિટોરિયા આગળ લડાઈ થઈતી;
 અને સને ૧૮૧૩ ના શિયાળામાં સંતસેખાસ્થિયન નગરને લાંબા
 ઘેરા ધાલી લીધું તે વખતે લડાઈ થઈ તે; આ છેલ્લી લડાઈને
 અન્તે સ્થેન દેશમાં કેન્થ લોકનો અમલ પૂરો થયો.

તથાપિ વેલિંગ્ટનના વિજયોથી સ્થાનિયડે લોકોને સ્વતંત્ર કરવા
 ઉપરાંત કાંઈક વધારે લાભ થયો, તે એકે પોતાના સામાન્ય રાત્રીની
 સામા માયું ઉત્તરવાળી યુરોપનાં બધાં રાજ્યોની હામ આલી.
 હજીએ મૂંઝક જીતવાને આવુર હોઈ નેપોલિયન સને ૧૮૧૨ માં
 કૂચ કરી રૂશિયામાં ગયો, ને તે વરસના સપ્ટેમ્બર માસની ૭ મી
 તારીએ બોરોડીનો આગળ બંધકર લડાઈ લડી મોસ્કો નગર પર
 ધસી ગયો. પરંતુ ટોરેસવેડ્રાસ આગળ વેલિંગ્ટને જે યુક્તિ વાપરી
 હતી, તે યુક્તિનો અમલ કરી રૂશ લોકે મોસ્કો નગર મળગાવી
 મુક્ત. એથી નેપોલિયનના સિપાઈઓને રહેવાને ઠામ કે આવવાને

અન બિલકૂલ મળ્યું નહિ. એ કારણથી સિવાજાની કકડવી ટાઢમાં
ખરડી છવાયલા સેકડો મૈલ લાંબા પ્રદેશમાં યઈ તેને પાછા કૂચ કરી

૩૧ લોકો મો-
રકો સળગાવી દે
છે ને કે. ચ. સેના
ત્યાંથી પાછી ફે-
રે છે, ૧૮૧૨

આવવું પડ્યું. વાટમાં હજારો સિપાઈઓ મરણ
પામ્યા. ચાર લાખ ફોજમાંના માત્ર વીસહજાર
માણસો પાછાં આવ્યાં. નેપોલિયનનું લશ્કર
એદાન મેદાન યઈ ગયું. ૩૧ લોકો તેની પૂઠ લીધી,
ને તેની એ બાજુ પર આસ્થિયાના તથા મુશિયાના

લોકો ઉભા થયા, તેથી સત્વર ફ્રાન્સ દેડી આવીને લશ્કર જમાવી
તે પાછો ગયો, ને લૂટઝેન, ખોટઝેન તથા ડ્રેસડન આગળ ખરે-
ખરી ત્રણ લડાઈ જીત્યો. પરંતુ તેના શત્રુઓએ ચોતરફથી તેને
ઘેરી લેવા માંડ્યો હતો. અંતે લાર્ષપેઝિક આગળ ત્રણ હજાર
લગી લડ્યા પછી સને ૧૮૧૩ માં અઝોખરની ૧૯ મીએ તેના
છેક પરાજય થયો. તેને હાર્ષન નદી-લગી પાછળ હાથ પડ્યું.
સને ૧૮૧૪ ની સાલના પહેલા બાગમાં બાબો શત્રુને તેણે અનેક-
રીતે હરાવ્યા. પર્યંતે મિત્ર રાજ્યોની વિજયી સેનાએ માર્ચની
૩૧ મીને રોજ શાર્સમાં પત્ર મૂક્યો, તે વેળા તેણે નમનું તોલ્યું.

નેપોલિયનના-
રી ડાડી રહે.

સને ૧૮૧૪ ના એપ્રિલની ૬ ઠીએ તેણે રોજપાટ
છોડી દીધું. એજ મહિનાની ૨૮ મી તારીએ
તેને દેશનિકાલ કરી એલબા ટાપુમાં પૂર્યો.

ત્યાર કોડે સોળમા લૂઈના બાઈને અઢારમા લૂઈના નામથી
ફ્રાન્સની ગાદી પર બેસાડ્યો. એની પહેલાં સતરમો લૂઈ યઈ
ગયો, તે ફ્રાન્સના રાજાનો તરણ પાટવી કુંવર હોઈ ઉચ્ચપાયલની
દરમ્યાન મરણ પામ્યો હતો. તથાપિ એકાદ લડાઈ લડ્યાવિના હજી
વિગ્રહનો અંત આવે એમ નહતું. અગિયાર મહિના લગી જેવી
તેવી શાન્તિ રહી. ત્યાર કોડે એકાએક એવા સમાચાર ફરીવાળ્યા કે
નેપોલિયન એલબામાંથી નાશીને કાન ખંદે આવી ઉતર્યો છે;
અને એ તરફથી પોતાના બૂના સરદારોના હાથે સત્કાર પામી તે

કૂચ કરી પારિસ જાયલે. આ ખબર સાંભળીને આખું યુરોપ
ચમકી ઉઠ્યું. ત્રણ અઢવાડિયામાં તે પાછો
મહારાજ થયે. અદારમાં લૂઈ રાજ પલાયન કરી
ગયો. મિત્ર રાજ્યોએ વખત ગુમાવ્યો નહિ.

વિયેના નગરમાં મોટા રાજ્યોના એલચીની સ-
ભા મળી હતી, ત્યાં વેલિંગ્ટન હતો તે એપ્રિલ માસમાં ફ્રૂસેલ્સ
આવી પહોંચ્યો, ને ફ્રાન્સ પર ચઢાઈ લઈ જવાને ઇંગ્લાન્ડ, પ્રુ-
શિયા, આસ્ટ્રિયા ને રુશિયાની ફાજોના જમાવ થવા માડ્યો.
ઇંગ્લાન્ડ ને પ્રુશિયા માત્ર તૈયાર હતા, પણ તેમનાં સૈન્ય એક
જગ્યાએ ભેગાં થાય, તે પહેલાં દરેકને છૂટી નરિયત કરવાની
નેપોલિયને આજ્ઞા કરી. અને તે પ્રમાણે જૂનની ૧૬ મી તારીખે
તેણે લિગ્ની આગળ પ્રુશિયાની ફાજને પાછી હઠાવી પણ ખરી.
પરંતુ તેજ દિવસે વેલિંગ્ટને કાટ્રા આગળ માર્શલનેનો હતો
પાછો હઠાવી સીનજન ટેકરીએ પરંતુ મજબૂત સ્થાનક હાય કહ્યું.
એ ટેકરીએ ફ્રૂસેલ્સ નગરથી નવ મેલ પર વાટઠૂં નામનું નાના-
સરખુ ગામકુ છે તેની યડમાં છે.

જૂનની ૧૮ મીએ નેપોલિયન ને વેલિંગ્ટન પહેલવારકા લડા-
ઈમાં સામસામા ભેટ્યા. વેલિંગ્ટનની પાસે જે ફાજ હતી તેને
હુકમમાં રાખવાનું કામ ધણુ કઠણ હતું તેના જૂના ને ધણા અનુ-
ભવી સિપાઈઓમાંના લગભગ અઢાળ અમેરિકાની લડાઈમાં
ગયા હતા. હાલ તેની ફાજમાના ઇંગ્લેન્ડ સિપાઈઓ ઉમરે ના-
ના ને ખીન અનુભવી હતા. તેની ફાજમાં અરધા ઉપરના માણસો
નેધર્લેન્ડ, હાનોવર, નોર્સેસ, તથા જનઝૂવિકના લોકો હતા.
પ્રશિયન લોકો તેના પક્ષ પર હતા, પણ તે હજી ધણા દૂર હતા.
એમ છતાં તેઓના સેનાપતિ ખુચેરે તા. ૧૭ મીએ સદેરો મોકલી
તેને કહાવ્યું હતું કે હું આવતી કાલે બપોર પછી તમારી ભેગો થઈશ.
૧૮ મી તારીખે મધ્યાહ્ને નેપોલિયને લડાઈ શરૂ કરી, તે વેળા

વેલિંગ્ટનની ઉમેદ માત્ર કુમક આવી પહોંચતાં લગી પગ થા-
ભાવી રાખવાની હતી. ધડીમાં આ બાબતોને ને ધડીમાં ખીજી
બાબતોને એમ અનેકવાર ફેન્સ્ય થોડેસ્વાર પલટણે ધ્રેણી પામ
દળના અડગ ચોરસ કોટ પર હલ્લો કર્યો, પણ ધ્રેણેને ગોળીના
પ્રાણુધાતક માર નીચે તેઓ ટપાટપ નીચે પડ્યા. પરંતુ દહોડા
નમવા લાગ્યા, અને બપોર પછી ચારવાગે યાત્રી ગયલા ધ્રેણ
સિપાઈઓ મદદ આવનાર લશ્કરની રાહ ઠગમગ જોઈ રહ્યા,
પરંતુ તે આંધુ નહિ. છેવટ પ્રુશિયન સૈનિકો સાથે નહિ દેખાવ
અંધારે દૂર કોઈ ઠેકાણે ફેન્સ્યો ઝપાઝપી કરેછે, અંતુ સુમારે પામ્ય
કલાકે સ્પષ્ટ માલમ પડ્યું પ્રુશિયન ફોજ દોડતી આવી પહોંચી, ને
સાતવાગે ફેન્સ્યો સૈનિકો મરણિયા યદ્ય ધ્રેણ ફોજની હાર પર ડેલ્યા

ખસારો કરી ગબરાઈને નાશી ગયા પ્રુશિયન સૈનિકો
અરી અનની વખતે આવી પૂર્યાં તથા મોટી
ફોજ મળી પચીસ હજાર કરતા વધારે ફેન્સ્ય
સિપાઈઓ રણક્ષેત્રમાં પડ્યા ધ્રેણેઓ પણ

તેર હજાર માણસોનો જોગ આપ્યો. અન્તે યુદ્ધનો છેડો આવ્યો
નેપોલિયન નામના ઠો. પારિસ ગયા ને રાજગાદી ઝોડી દેઈ પા-
તાના છોકરાને આવી ત્યારકેડે ફ્રાન્સમાંથી નાશી જવાની તેણે
તજવીજ કીવી પરંતુ બધા બદરોડર બરોબર બપોરે રાખેલા
જોઈને રાચફોઈ બદરમાં બેલેરોડ્રોન કરીને એક ધ્રેણ વહાણ

હવું, તેના કમાનને તે સ્વામીન યદ્ય ગયા ત્યાર
કેડે તેને સેન્ટ હેલેના બેટમાં કેદ કર્યો. અહિં
તેના પર જબરો પેરે ગૂઝ્યો ત્યાં સને ૧૮૨૧ મા

ને માસની ૫ મી તારીખે તે મગણ પામ્યો અદારમાં લૂઈ પારિ-
સમાં પાંચો આવ્યો, અને એકસબી રાજ્યવાળાઓ કરી ઉચ્ચ
પાયલ યરાનું બપ એક મોટી ગણ ત્યાં લગી તણુ વરસ ફ્રાન્સમાં
પડી રહ્યા, તે દિવસથી આજ પર્વત ફેન્સ્ય તથા ધ્રેણ સૈનિકો

૧૮૩૦નો સ. ૨૪
મ. ૧૮ માં
જ. ૧૮૧૫

નેપોલિયન
૫૩ ૧૮૨૧

પરસ્પર સહકારથી વર્તવાનો પ્રયત્ન ધણે વખત થયાં કર્યો છે, તે અંદરે સુખી કે ભયારે ભયારે તેમને લડવું પડ્યું છે, ત્યારે તેઓ દુશ્મનની પેઠે પરસ્પર કદી ન લડતાં સદા મિત્રની પેઠે અંકા લડ્યા છે.

તેમ કંપાની વાત જાહેર થઈતે વારે ઇંગ્લેન્ડ લોકો હરખથી ઘેલા નેવા ખની ગયા. પાછલાં બાર વરસ થયાં તેમણે સ્વાધીનતાને માટે લડતાં બગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો; અમાનાં છેલ્લાં ત્રણ વરસો તેમને સંયુક્ત સંસ્થાનો વેરે પણ લડવું પડ્યું હતું. અંગ્રેજીમાં કાનડા પ્રાન્ત ગુમાવવાનો વખત પણ આવ્યો હતો. સને

૧૮૧૫ ની રાષ્ટ્રઆતમાં ઘોડા વખતપર પાછી સં-
પારિસરૂં તક નામું. ૧૮૧૫. સ્થાનો વેરે સલાહ થઈ હતી. ધણું કરીને અંગ્રેજી ઇંગ્લાન્ડ સિવાય બધે લડાઈની મારફત થતી હતી. દરિયાવટે માલ લાવવા ઘેઈ જવાનો વેપાર ધણે ખરી ઇંગ્લાન્ડના હાથમાં હતો. અંધી કરીને ત્યાં વેપારની ઢેઠલેક અંશે વૃદ્ધિ થઈ ખરી, તથાપિ જખરા કરવેરા અનાજની માધવારી અને મુશ્કેલી ધણી દંદાડની લાંબી સંતાપકારી ચિન્તાને લીધે દરેક માણસના સંકટનો કંઈપર રહ્યો નહતો. સને ૧૮૧૦ માં

રાજનું મગજ છેક ખસી ગયું હતું, તે પાછળથી તે ઠેકાણે બેઠું નહિ અંદરે વેલ્સનો શાહનદો રાજપ્રતિનિધિ નિમણો. પાર્લમેન્ટનું બક્ષ પછી લડાઈની ખાંખતમાં અતિરામ પડેવાયું હતું, તથા પોર્ટલાન્ડનો ડચુક (૧૮૦૭-૧૮૧૦), મિ. પાર્સિવલ (૧૮૦૬-૧૮૧૨) અને લોર્ડ લિવરપૂલ (૧૮૧૨-૧૮૨૧) અંગ્રેજી સુખ પ્રધાનો થયા, તેમને ઉપયોગી સુધારા કરવાનો લાગ બિલકૂલ મળ્યો નહિ. ફ્રાન્સના રાજ્યમાંની ઉલ્લપાયલે દહેરાત અને અસ્થિરતા પેદા થઈ, તેને લીધે લોકો માંદોમાંદો અંક ખીજનો વહેમ ખાવા લાગ્યા. રાનિતે યવાથી આનંદનો ઉમળકો પ્રથમ

વેલ્સનો શાહ-
નદો રાજપ્રતિ-
નિધિ થાય છે.
૧૮૧૦-૧૮૨૦. તે ઠેકાણે બેઠું નહિ અંદરે વેલ્સનો શાહનદો રાજપ્રતિનિધિ નિમણો. પાર્લમેન્ટનું બક્ષ પછી લડાઈની ખાંખતમાં અતિરામ પડેવાયું હતું, તથા પોર્ટલાન્ડનો ડચુક (૧૮૦૭-૧૮૧૦), મિ. પાર્સિવલ (૧૮૦૬-૧૮૧૨) અને લોર્ડ લિવરપૂલ (૧૮૧૨-૧૮૨૧) અંગ્રેજી સુખ પ્રધાનો થયા, તેમને ઉપયોગી સુધારા કરવાનો લાગ બિલકૂલ મળ્યો નહિ. ફ્રાન્સના રાજ્યમાંની ઉલ્લપાયલે દહેરાત અને અસ્થિરતા પેદા થઈ, તેને લીધે લોકો માંદોમાંદો અંક ખીજનો વહેમ ખાવા લાગ્યા. રાનિતે યવાથી આનંદનો ઉમળકો પ્રથમ

તથા પોર્ટલાન્ડનો ડચુક (૧૮૦૭-૧૮૧૦), મિ. પાર્સિવલ (૧૮૦૬-૧૮૧૨) અને લોર્ડ લિવરપૂલ (૧૮૧૨-૧૮૨૧) અંગ્રેજી સુખ પ્રધાનો થયા, તેમને ઉપયોગી સુધારા કરવાનો લાગ બિલકૂલ મળ્યો નહિ. ફ્રાન્સના રાજ્યમાંની ઉલ્લપાયલે દહેરાત અને અસ્થિરતા પેદા થઈ, તેને લીધે લોકો માંદોમાંદો અંક ખીજનો વહેમ ખાવા લાગ્યા. રાનિતે યવાથી આનંદનો ઉમળકો પ્રથમ

યર્ષ આવ્યો હતો તે હાલ બેસી ગયો, એટલે પ્રજામધ્યે લાખા યુદ્ધની અસર જણાવા લાગી.

સરકારી કરજ વધીને ચોર્ણાણી કરોડ પૌન્ડ જેટલું થયું, અને તેનો જાળો દેરાપર ધણું પડ્યો. સને ૧૮૧૬ માં એક ધારો પાસ થવાથી ઇંગ્લેન્ડની પેટીએ ફરીને સોના નાણું આપવાનું રાફ કર્યું હતું, તથાપિ દેરામાં હજી કાગળનું નાણું પુષ્કળ હતું. લશ્કરની તાકરીમાથી છૂટા થયલા સિપાઇઓ તથા અરવાઓ, પેર બેઠા તેથી ધંધા વગરના લોકો પુષ્કળ વધ્યા. કારખાનાવાળાઓ બગાડીને સરસામાન પૂર્ય પાડતા, તેમની કને હવે પાતાનાં મંજૂરો જોયું કામ રહ્યું નહિ, અને વધારે નિરાન્તતા ધંધા નરમ પડી ગયા. એટલા અને જમીનદારો ધાન્યની કિંમત ઉતરી જવાથી હબકો

ગયા. તેમણે સને ૧૮૧૫ માં ધાન્ય મેંબેરી એક ધાન્ય બાગ-
તના જૂઠામાં કાર્પેસ પાર્લમેન્ટ કને પાસ કરાવ્યો. એ કાયદાની
કાયદો, ૧૮૧૫. રજીસ્ટ્રેશન ૮૦ સિલિંગથી એાણુ બાવે
પરદેશથી અનાજ લાવવાની બધી યર્ષ. તેનું

પરિણામ એ થયું જે સને ૧૮૧૬ ની સાલમાં પાક નબળો પડ્યો તોવારે દુકાળ પડ્યો. કામદામ બંડ પ્રિસાસિ થયાં. કેન્ટ પરગણામાં એટલાએ અને ઇંગ્લેન્ડના પશ્ચિમ ભાગમાં તથા મધ્ય પરગણામાં કાયલાની તથા ધાતુની આણું ખોદનારા લોકો દોઝો મંચાવ્યો. નોર્થિંગહામ પરગણામાં લડુઈટ્ એટલે સંચા ભાગના લોકોએ ફરી આવેરામાં આવી તોફાન કર્યો. ત્યાર પછીનાં ચાર વરસમાં ખડું ખડું આકૃત ગુજરી. વિલિયમ કોએટે 'અઠવાડિયાની રાજકીય નોંધ' એ નામનું વર્તમાનપત્ર બહાર પાડી મંજૂરોના મગજમાં એવા વિચાર ધ્રુસાડ્યો કે પાર્લમેન્ટનો સુધારો થાયતો હમણું સર્વે મંકરૂટળી જાય. રાજકીય બાબત પર વિચાર કરવાને પુષ્કળ સબાઓ મળવાથી ધણું જય પેદા થયું, તેથી સરકારે હેબિયસકોર્પસ નામના ધારણો અમલ થોડાક

દહાડા પાછો મોકૂફ કર્યો. માન્ચેસ્ટર નગરમાં એક ફિટૂર થયું તેમા થોડેસ્વાર પલટણના સ્વારોએ પચાસ મા-
 જાન્સેસ્ટરમાં
 કાન ધર્મ, માહે
 આગસ્ટ ૧૮૧૯
 ળસને બહુ ધાયલ કીધા. એ બડને લીધે પા-
 લામેન્ટે લોકોની સ્વાધીનતાની આડે જાય એવા
 છ કરડા કાયદા પાસ કર્યા. તે 'પડધારા' ને નામે ઓળખાયા.

ગળના પ્રતિનિધિ પણ લોકોમાં અકારે યઈ પડ્યો. સને ૧૭૮૫
 માં બાઈ ફ્રિડ્ઝહર્બર્ટ નામની એક સ્વરૂપવાન વિધવાવેરે તેણે
 લખ કર્યું હતું. પગુ તે કાયદેસર નહતું, તેનું કારણ એ કે તે
 બાઈ રોમનકાયેલિક હતી, અને સને ૧૭૭૧ માં એક ધારો
 પાસ થયો હતો તેની રૂઈએ કોઈ પણ રાજવંશીનું વય ૨૫
 વરસની નીચે હોય, તેણે રાજની રજા વગર લગ્ન ન કરવું એકું
 હતું હતું. એ ધારાનું નામ 'રાજવિવાહ બાબતનો કાયદો' હતું.
 એ ઉપરથી રાજકુવરે ને સ્ત્રીના સને ૧૭૯૫ માં ત્યાગ કરી
 એક અનાડી ને હવકા ખવાસની બાઈ જોડે સાદી કીરી. તે
 બાઈનું નામ 'અન્ડ્રુવિકની સાહજદી કારોલાઈન' હતું. એ
 બાઈની જોડે તેને ગુરતજ ટો યયો તેને પેટે એકજ પ્રજા થઈ

તેનું નામ સાહજદી સાલ્વાટ હતું. સાલ્વાટ લોકોને
 ધણી વહાલી હતી. તેનું લગ્ન સાક્સકોબર્ગના
 સાહજદા લીઓપોલ્ડ વેરે થયું. સને ૧૮૧૭ના
 નવમ્બરની ૧ થી તારીએ તે રાજપુત્રી મરણ

પામી ને તેની સધાયે તેનું એકનું એક બાળકપણ દેવલોક થયું.
 એથી કરીને ગાદીના વારસની સીડીલીટીમાં કોઈ રહ્યું નહતું.
 બીજે વરસે ગળના ત્રણ પુત્રનાં લગ્ન થયા. ત્રણમાંથી એકલા
 કેન્ટના ડચુકે લોકોને સંતોષ આપ્યો. મરનાર સા-
 હજદી સાલ્વાટના ધણી સાહજદા લીઓપો-
 લ્ડની બેન વેરે તે પરણ્યો, તેને પેટે એકજ પ્રજા
 થઈ. તેનું નામ અલેક્ઝાન્ડ્રિના વિક્ટોરિયા તે હાલ આપણી

સાહજદી સા-
 લ્વાટ મરણ,
 ૧૮૧૭

રાજવંશીઓના
 લગ્ન

રાણી છે. એ રાણીનો જન્મ સને ૧૮૧૯ માં મેની ૨૪ મી તારીખે થયો. એના જન્મ પછી આઠ મહિને એનો પિતા મરણ પામ્યો.

હવે ત્રીજા ન્યૂયોર્કની લાખી જીલ્લાનો અન્ત આવવા લાગ્યો. આમે અપમ ને મગજનો અસિલો તે ગરીબ વૃદ્ધ રાજાએ ધણીએ તકસીર કરી હતી. તેમ છતાં તેના પર પ્રભનો હજી ધણો ભાવ હતો. ગાદી પર આવ્યા પછી ૬૦ મે વરસે ૮૨ વરસની વયે સને ૧૮૨૦ ના જાનેવારીની ૨૯ મી તારીખે તેના

ત્રીજા ન્યૂયોર્ક
મરણ ૧૮૨૦
આત્મા પર વિશ્રાન્તિ પામ્યો, તે વેળા સમગ્ર પ્રભને અત કરણથી એક થયો. તરણ વયમાં 'રાજા થવાનો' નિશ્ચય કરી તે ગાદીએ બેઠો, ત્યારથી ધણો મોટો બનાવ બન્યા હતા. અંગ્રેજ સરકારે અમેરિકા આવું હતું, ને હિંદનો મૂલક જીતી લીધો હતો. પિઠે સુધારા દાખલ કરી અનાચાર દૂર કર્યો હતો, ને દેશને ઉચ્ચ દરજ્જે સ્થાપ્યો હતો, તે દેશનો નારા કરવાને નેપોલિયને ખોતાથી બન્ધુ તોટણ કીધું, પણ નેદરલંડ તથા વેલિંગ્ટને તેનો બચાવ કર્યો હતો. અન્તે આયર્લેન્ડ નામનું પણ ઇંગ્લાન્ડ નીકળે જોડાયું હતું, જેથી એ દેશ કોઈ દહોડો ખરા દિલથી જોડારો એવી આશા પડે છે. સીધી ગુલામીનો તામાથી લગાડે એવો વેપાર ન કરવાનું ઇંગ્લાન્ડે પાણી મૂક્યું હતું, અને ઇંગ્રેજ તથા વલદાલોડે સને ૧૮૧૧ માં અહલપર્સ નગર પર તોપનો માર મલાવી કે નામના દેશી રાજાના હાથમાંથી સધળા ખ્રિસ્તિ-આને છોડ્યા હતા. એ રાજાએ લગાઈના સમયમાં ખ્રિસ્તિઆને કેદ પકડી ગુલામ કર્યો હતા.

આ રાજકીય બનાવોની સાથે સાથે નવાન શોધ અને આજનો સત્વર વધારો થયો. સને ૧૮૦૭ માં બે અમેરિકનો નામે ફ્લેટન ને લિવિંગ્સ્ટને વરાળચંદની મદદને ન્યૂયોર્કથી આહવાની લગી હાંસન નદીમાં ઉપલાણે વહાણ ચલાવ્યું, અને સને ૧૮૧૩ માં એક વરાળચંદની હોડી કલાર્ક નહેરમાં બે વહાણો તાણીને

લેઈ ગઈ. વરાળચન્દ્રની મદદથી ગાડીઓ ચલાવવાની કોશિશ કરવામાં આવી, પરંતુ તે હજી પાર પડી નહતી. નવીન શોધને પણ સાંચાની રોધ થઈ, અને ધરિયાપર ઇંગ્લિજોની હકૂમત વધી, તેને લીધે વેપાર તથા કારખાના બેધુ-માર વધ્યાં. આખા યુરોપ પર યુદ્ધની હોળી સળગી રહી હતી; તે પેળા ફ્રાન્સમાં લામાર્કે, કુવિયર અને લાવાયએ જેવા, તથા ઇંગ્લાન્ડમાં હર્શલ, ડેવી અને પ્રીસ્ટ્રીલી જેવા પ્રતાપી પુરુષો પોતા પોતાના અભ્યાસ કરવાના અંતિમ સ્થળમાં બેઠી વિદ્યા સખધી દિવ્ય રોધ કરતા હતા.

એલિઝાબેથના સમય પછી સાહિત્ય બાબતમાં આયુગ સૌથી વધારે પ્રતાપી હતો. સને ૧૭૭૧ માં આદમસ્મિથે રાજ્ય-સંપત્તિ નામે ગ્રંથ પ્રગટ થયો. રાબર્ટસને સ્કાટ્લાન્ડનો, પાંચ-મા આર્સે પાદરાહનો, અને અમેરિકાનો એવા ત્રણ ઇતિહાસ ૧૭૫૯ થી ૧૭૭૭ની વચ્ચે લખ્યા હતા. અને 'રોમન સલતનતનો

સાહિત્ય * અસ્ત અને પડવી' એ નામનું ગ્રંથનું નામ-

કિત પુસ્તક સને ૧૭૭૬ થી ૧૭૮૭ની દરમિયાન બહાર પડ્યું મહાપ્રતાપી સામ્યુઅેલ જોન્સન ત્રીજી જીવવાળો પરંતુ કોમળ દિલનો હતો, તેણે રજા જ્યોર્જના અમલમાં પોતાનો મોટો કોરા પ્રસિદ્ધ કર્યો. સને ૧૭૭૯ થી ૧૭૮૪ સુધી જીવતો રહી તેણે ગોલ્ડ-સ્મિથ કવિના મરણનું દુઃખ અનુભવ્યું. ગોલ્ડસ્મિથે 'મેફીફીફ ગામનો પુરોહિત' 'ઉજડ ગામડું' અને ખીજ પુસ્તકો રચ્યા તે બધાં ત્રીજા જ્યોર્જના અમલમાં લખાયાં હતાં. નાટકો મધ્યે ગોલ્ડસ્મિથે 'તે જીતવા સાર નીચી નમેછે' અથવા રોરિ-ડનફ્રા 'પ્રતિસ્પર્ધી' અને 'અપવાદ શિક્ષણસાજી' એવા વધારે મનોહર હાસ્યરસ નાટકો કહી મળનાર નથી. તેની સાથે વળી આ અને ખીજાં ગબિરાત્મક નાટકો બજવી બતાવનારા નાટકી-ઓની પણ જાહેર ન હતી, કેમકે ગાર્લિક, ફૂટ, કેમ્બેલ, મિસિસ

સીડોન્સ એ નાટકીઓ આ કાળમાં જયા. સૌથી વધારે જાણવા
જોગ વાત એ કે આ યુગમાં કવિઓ એકાએક પેદા થયા.
કૃપર, બર્ન્સ, શેલી, કીટ્સ ને બેરન એ કવિઓએ આ યુગ-
માં પેદા થઈ કાવ્યો રચ્યા અને કાએલ, કોલિરજ, વર્ડ-
સ્વર્થ, સાઉથી, વાલ્ટરસ્કોટ, અને ટામસમૂર એ બધા ત્રીજા
જ્યોર્જના મરણ પહેલાં ઘણા દિવસથી કવિ તરિકે પ્રખ્યાત થયા
હતા. સને ૧૭૫૩ માં કિંમતી પુસ્તકો બેગા કરી સર હાન્સસ્લોને
બ્રિટિશ સમ્રાટસ્થાનની રાજઆત કીધી, તેમાં ખીજ ને ત્રીજા
જ્યોર્જ રાજ્યે પાતાના પુસ્તકો આપી ઉમરો કર્યા હતા. હાલ ત્યાં
માત્ર પુસ્તકાલય થવા માંડ્યું હતું, તેમાં પ્રજાને જોઈએ તેવા
પુસ્તકો જોવાને મળતાઃ એલિઝબેથ નામના એક ગૃહસ્થ કોતરકા-
મવાળા સ્ક્રાટિકના પથરા કે પૂતળાનો સમ્રાહ કર્યો હતો, તે પ્રજાએ
વેચાતો લેઈ સને ૧૮૧૯ માં આ સમ્રાટસ્થાનમાં મૂક્યો, તેથી પ્રાચીન

કોતરકામની, ને પૂતળા ધડવાની કળા બ્રિટિશ
પ્રજાની નજર આગળ પહેલ વહેલી રજૂ થઈ
છેવટ ચિત્રકાર પૈકી સર જામ્સ આ રેનોલ્ડસ તથા ફ્લાકેન્મન
બધામાં શિરોમણી હતા. આનાથી હલકા દરજ્જાની પરંતુ સુંદર
કળામાં જોસેયા વેલ્જવૂડ પકાયેલો હતો. તેણે માઠીના સુંદર
વાસણો બનાવ્યા, તે 'વેલ્જવૂડના વાસણ' એ નામે ઓળખાયા.
એ વાસણના નમૂના ફ્લાકેન્મને કર્યા હતા. ત્રીજો જ્યોર્જ રાજ
મરણ પામ્યો તે વેળા ઇંગ્લાંડ યાનમાં અને સંસારિક બાબતમાં હરે
પછી આગળ વધરો એવી સર્વ વાતે આશા પડતી હતી પરંતુ જે
જે સુધારાની ઘણી જરૂર હતી તે હજી કરવાના બાકી હતા, તે
એક પાર્લમેન્ટનો, ને ખીજો વેપારના કાયદાનો સુધારો હતો.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

આપણા સમયનો ઇતિહાસ

૪ થો જ્યોર્જ ૧૮૨૭-૧૮૩૦, ૪ થો વિલિયમ ૧૮૩૦-૧૮૩૭

હવે જે સમયપર આપણે ઉતરી આવ્યા તે સમય આપણા આપ-
ઘઘને યાદ હશેજ વૉટરલુની લડાઈમાં જે હાજર હતા તેમાંના
ધણુ થોડાજ હાલ હયાત હશે, કારણકે તે વખતે લડવા લાયક ઉમ-
રનો નાનામાં નાનો માણસ આજે (૧૮૮૭ માં) ૫૦ વર્ષનો
હોય પરંતુ એથા જ્યોર્જનો રાજ્યાભિષેક અને કારોલાઈન
રાણીની તપાસ જેણે નાનપણમાં જોયા હશે એવા
પુરુષો તો હાલ જીવતા છેજ આ અભાગણી
રાણીને તેના માલ વગરના ધણીએ તજ દીવી હતી,
તેથી તે પાછલા ૭ વરસથી પરેશાન રહેતી હતી
હાલમાં આ બાઈએ પોતાનું રાણીપદ યેવાની ઇચ્છા જણાવી,
મટિ રાજ્યે તેની સાથેનું ભગ ફેક કરવાને એક મુસદ્દો ધડ નાની
પ્રધાનેને આપ્યા કરી ત્યાર પછી તરતજ રાણીની તપાસ રાફ થઈ,
તે બહુ દહાડા આવી એ તપાસમાં પ્રખ્યાત ધારાશાસ્ત્રી ધૂમે
તેના બચાવ કર્યો હતો તપાસને અતિ મુસદ્દો ધડવાનું કામ પણ
પડતું મુકાવું, પરંતુ દેવળમાં પ્રાપ્તના વખતે રાણીનું નામ વાચવું નહિ
એવી રાજ્યે આપ્યા કાઢી, અને રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા વખતે
રાણી વેસ્ટ મિન્સ્ટરના મઠમાં ઘણલ થયા ગઈ તે વખતે ત્યાંથી
તેને પાછી કાઢી મૂકી ત્યારકેંડે થોડે દહોડે તે ગુજરી ગઈ, એટલે
અગ્રેજ લોકે તેની દયા લાવી રાજ ઉપર પહેલા કરતા વધારે
અભાવ જણાવવા માડ્યો

આથી કોઈ જાતનો ખીગાડ થયો નહિ કારણકે જ્યોર્જ રાજ
તથા તેની પાછળ ગાદીપર બેસનાર તેના બાઈ એથા વિલિયમ

દેરાના રાજ્યકારભારમાં હાથ ધાલતા નહોતા. વૉટરલુની લડાઈ પછી લગભગ ૪૦ વર્ષ લગી ઇંગ્લાન્ડમાં રાનિત રહી. વચ્ચે સને ૧૮૨૭ માં નાવારિનો આગળ એક નૌકાયુદ્ધ થયું, તે ઉપરાંત આફ્રિકા તેમજ હિંદમાં કેટલાક વિગ્રહો થયા હતા. નાવારિનોની લડાઈમાં ઇંગ્લાન્ડે, ટર્કી અને મિસરની સામા પડી ઓસનો બચાવ કર્યો હતો. ઉપર કહેલાં આજીરા પૈકી પહેલાં સાત વરસમાં ચિન્તા અને અણવિશ્વાસ બહુ પેદા થયાં. ફ્રાન્સમાં રાજની ઉપમ્પાચલ યઈ, ત્યારથી યુરોપના ગાદીપતિઓને નિરંતર એવું બધા ભાગ્ય કે સ્વતંત્ર અમલ સ્થાપન કરવાનું ધારી રજેને પ્રભુ અમને દબાવી મારે. એ ઉપરથી રૂશિયા અને આસ્ટ્રિયાના મહારાજાઓએ તથા પ્રુશિયા અને સ્પેનના જૂપતિઓએ ' પવિત્ર સંઘ ' બાંધી કરાર કર્યો કે કોઈ રથળમાં બળવો ઉઠવાની કોરિશ થાયતો તે એકદમ નાબુદ કરવી. એ કરારને અનુસરીને એક ફ્રેન્ચ ફોર્સે સ્પેનનાં તથા આસ્ટ્રિયાની ફોર્સે ઇટાલીનાં તોફાન સમાવી દીધાં હતાં. એ પવિત્ર સંપમાં ઇંગ્લાન્ડ નહોતું બળ્યું, તથાપિ સૌ કોઈ બલુતું કે લોડે કાસ્ટલરે (પાછળથી જેને લોર્ડ લંડનડેશીને કલિકાળ મળ્યો હતો તે) આ વેળા પરેશ આતાનો પ્રધાન હતો, તે એ સંપમાં બળવાને તૈયાર હતો. સને ૧૮૧૬ માં ' છ કાનુનો ' પસાર થયા હતા, તે જોઈને અહિંની (ઇંગ્લાન્ડની) સરકાર પણ જૂલમી ધરો એવું બધા ચોકોને ભાગ્યું.

ઈ.સ. ૧૮૨૫
અને ઉ.

પવિત્ર સંઘ
૧૮૧૫.

ધામાં સિરચ્છેદ કર્યો, અને પંચમ જાણુને દેરાનિકાલની રીક્ષા

કર્યા સૂચકે આપ્યાકેડે વાત માંડી વળાઈ. પરંતુ રૈયત અ-
 કવતર, તા. ૨૩ સંવત્ષી હવી એટલું તે ૧૨થી ૨૫૪ થયું, અને
 ૧૮૨૦. ખરેખર ઘોડા ઘણા ખીલી ગયા હતા તેથી

વિચ્છેના નગરમાં કેટલાંક રાજ્યોત્થ પ્રતિનિધિની સભા બરાવાની

હવી તેમાં હાજર થવાને સને ૧૮૨૨ માં કાર્ટલરે
 જવાની તૈયારી કરેલો હતો, એટલામાં મગજ
 ૧૮૨૨. ખરી જવાથી તેણે અપમાત કર્યો, તે વેળા

એક જાતની ખીડામાંથી ધૂણાં એવું ઘોડાના મનમાં આવ્યા

વિના રહ્યું નહિ. આ સંબંધમાં ઘોડાનો કંઈ કાપ નહોતો, કારણકે

કાર્ટલરે જોકે સંભાવિત ને ઉત્સાહી હતો તથાપિ ઘોડાના અસં

તોષનું મૂળ શોધી કાઢવાને બદલે તેમને બળાકારે દબાવી દેવા

જોઈએ, એવા વિચારના માણસોના અચેસર હતો. તેના મરણ-

કેડે નવી રાજનીતિ રાફે થઈ તેથી ઇંગ્લાન્ડ મુખી થયું.

સને ૧૮૧૨ થી લોર્ડ લિવરપુલ કાયમ મુખ્ય પ્રધાન હતો, પરંતુ

તેની સાથે કામ કરનારા પ્રધાનોમાં કેટલોક ફેરફાર થયો હતો.

હાલ સને ૧૮૨૨ માં રાખર્ટ પીસ નામિ સ્વૈરા

કાનિંગ, પીસ અને હરિકિસન આતાને પ્રધાન થયો. તેના બાપ રૂ કાંતવાનો ધંધો

કરતો હતો. તેની રાજનીતિથી સ્પેનમાં નેપોલિયન

નનો પરાબલ થયો હતો તે કાનિંગ પરદેસ આતાનો પ્રધાન થઈ લોર્ડ

લંડનડરીની જગ્યા પર આવ્યો. ખીજે વરસે વિલિયમ હરિકિસન

વેપાર સંબંધી કારખાતી મંડળનો અધ્યક્ષ થયો. તેણે અગાઉ હજારો

દરજીની સરકારી નોકરી કરી હતી. એ ત્રણ પુરવો અગીર વ-

ર્ગના નહિ, પરંતુ ઇંગ્લાન્ડના માઠા મધ્યમ વર્ગના હતા અને દેવા

પ્રકારના સુધારાની જરૂર છે તે તેઓ સારી યોગ્યતા હતા.

કાનિંગ પિટનો શિષ્ય હતો. તેના હઝા એ હવી કે બધી વાત

કેરે મુખી ઇંગ્લાન્ડને ખીજા રાજ્યો જોકે સલાહમાં રાખ્યું, તથા

ખીજી પ્રજાને પોતાની નજરમાં આવે તેવી રાજપદ્ધતિનો અમલ કરવા દેવો, ને તેમાં કોઈ રાજ્યોએ તેને અટકાવ કર્યો નહિ. એક તરફથી પવિત્ર સપમાના ગળ્યોસાથે કોઈપણ જાતનો સબ્ધ રાખવાની તેણે એકદમ ના સડી અને ખીજી તરફથી કોઈપણ દેરાત લોકોની અને રાજ્યની તકરારમાં વચ્ચે પડવાની ઇચ્છા જણાવી નહિ તથાપિ તુર્ક લોકના તાબા નીચેથી નીકળી જવાને શીક લોકો ઝંખો કરતા હતા તેઓને માટે, તેમજ દક્ષિણ અમેરિકામાં મેક્સિકો, પિઝ અને ચિલી એ સરકારો રચેના અમલથી છટા થવાની કોરિરા કરતા હતા તે સરકારો માટે તેના દીલમાં બહુ ઇચ્છુ હતું પરંતુ દક્ષિણ અમેરિકાના સરકારો જ્યારે સ્વપરાક્રમના બળથી સ્વતંત્ર થયા ત્યારે તેણે તેમનું સ્વતંત્રપણ કબુલ રાખ્યું અને વેપાર અર્થે ત્યાં ઇંગ્લેન્ડ વગેરે મોકલી એવું જાહેર કરાવ્યું કે એ સરકારોને ફરી પાછા જીતી લેવાના કામમાં કોઈપણ પ્રજા રચેના કુમક આપશે તો ઇંગ્લાન્ડ તેની આડે આવશે થોડા વર્ષ પછી સને ૧૮૨૬ માં ફ્રેન્ચ ફોર્સે રચેના મળી જઈને પોર્ટુગાલ પર હુમલો કરવાની ધમકી આપી, તે વેળા પોર્ટુગીઝ લોકે મદદ કરવા કાનિંગને અરજ યુજારવાથી તેણે તરત એક સૈન્ય મોકલી આપ્યું, એટલે બહાર થતી અટકી પડી ન્યાયની જે ખરી સમજને લીધે પરદેશમાં નિર્બળને તેણે આશ્રય આપ્યો હોતો તેજ સમયથી ઇંગ્લાન્ડમાં રોમન કાથેલિકોને વાજખી હક આપવાને

કાનિંગની ૪૨
કરા પાતેની રાજ
નીતિ

ખસેં યુન્હાને માટે માતની સજા કરાવેલી હતી એ ખસેં પૈકી થ
 છુતો ખડુ નજીવા જેવા હતા એટલે દસ્તાવેજ કે ખુત કરવાના

યુન્હા બદલ ફાજીની સજા કાયદામાં હતીજ પરંતુ

ફોજવારી કાયદાનો સુધારો
 ૧૮૦૮-૧૮૨૪

કોઈ મરદ, કે બાઈડી કોઈ એક દુકાનમાંથી કપ-

ડાનો કડકો ચોરે કે તળાવમાંથી માછલું લે તે માટે

પણ ફાજીની સજા ફરમાવેલી હતી તેનું પરિણામ

એ થયું કે ફાજીની સજાવાળાની સખ્યા ઘણીજ વધવા લાગી

એકી વખતે હારબધ વીરા અથવા એથી પણ વધારેને ફાજીને લા

કે લટકાવતા તેમ ખીજી તરફથી પુરૂજ યુન્હેગારે સજા વગર

છૂટી જતા, કાગલુ કે નજીનો યુન્હે કરવા બદલ માતની સજાને લા

યક હોય એવા યુન્હેગારને જુરૂ (પચ) ઘણીવાર નિર્દોષ ઠરાવતી

પહેલાસને ૧૮૦૮ માં સર સામુએલ રોમિરીએ આ ગેરવાજખી

કાયદા ફેરવાનો પ્રયત્ન કરી ગળવા કાતરવાના યુન્હા બદલ માતની

સજા કરવામાં આવતી તે કાઢી નાખી હતી તેના મરણ પછી સર

જેમ્સ મેકિન્ડોશે તે કામ હાથમાં લીધું હતું એતે સને ૧૮૨૪ માં

ખીલે ફલકા પ્રકારના સો કરતા પણ વધારે યુન્હા માટે માતની

સજા ફરમાવેલી હતી તે કાઢી નાખવાની કોશિસ કરી તે સફળ

થઈ, અને રફતે રફતે ફોજવારી કાયદા વધારે ન્યાયી થતા ગયા

તથાપિ જે કાયદાથી દેશનો વેપાર લ્હો થઈ ગયો હતો તે કાય-

દામાં ઘણાજ ઉપયોગી સુધારા થયા તે સમસ્ત પ્રજાના બલાને માટે

હસ્તિકસને કરેલા હતા કોમ્પનના નોકાસખંડી કાયદા હજી ચાલતા

હતા, તે કાયદાને લીધે (૩૧૦ મું પાનું જુઓ,) માલ લાવવા લઈ

જવાનો મધ્વગો ધધા ધણિજના વહાણો મારફત ચાલતો, અને પર

દેશી વહાણોમાં જે માલ આવતો તે ઉપર બારે જકાત લેવામાં

આવતી આ વહિવટથી થોડી મુદત લાભ થયો હશે ખરો પણ

એતે મીજાદેશોએ એજેજ વહાણો મારફતે તેમને ત્યાં જે માલ

જતો તે માલ ઉપર બારે જકાત ના મી આનું વેર વાળ્યું તેથી

ઇંગ્લાન્ડના વેપારને બારે ધોકો લાગ્યા. સને ૧૮૨૩ માં હરિક્ષને 'જકાતનું પરસ્પર સરખાપણું' એ નામનું બિલ પાસ કરાવ્યું, તેથી

જકાતના પર-
સ્પર સરખાપ
ણું બિલ, સને
૧૮૨૩

અંગ્રેજના તથા પારકા દેશના વહાણોને સરખા

લાભ મળે એવો બંદોબસ્ત થયો. અર્થાત્ પરરા-

જ્યની સરકારે પોતાના દેશના બંદરોમાં ઇંગ્રેજનાં

વહાણો માલ ભરી લાવે તે ઉપર પોતાને ત્યાંના

વહાણુમાં આણેલા માલઉપર લેવાતી હોય તેટલી જકાત લેવી;

અને ઇંગ્લાન્ડની સરકારે પણ ખીર્ણ રાજ્યના વહાણુમાં આવેલા

માલના સમ્બંધમાં તેજ પ્રમાણે કરવાનો ઠરાવ થયો. વળી તેણે રશમ

અને ઉત્તરનો વેરા આપ્યો. ક્યો તેથી રશમ ને ઉત્તરના કર-

નારાપર તથા તેનું વણાટકામ કરનારા કરખાનાપર તે કરના બાબતે

પડતો હતો, તે પહેલા કરતા વધારે સરખા થયો. જે કાયદાની

રૂઢિએ માણસેટો મજૂરના મુસારાનો દર કરાવતા, તથા જે કાય-

દારી કામ બોળવાને દેશના જૂદાજૂદા ભાગોમાં જવાની મજૂરોને

મનાઈ કરેલી હતી, તે કાયદાપણુ સાથે સાથે તેણે રદ કરાવ્યા. આ

બધા નવા ધારા પસાર કરાવતાં તેને ઘણી મુશ્કેલી પડી હતી, કેમકે

વેપારી, કરખાનાવાળા, ઉત્તર ઉત્પન્ન કરનારા અને મજૂરો એ દરે-

કને ધાર્પીપ્રમાણે બધા ફાયદા મળ્યો નહિ, તેથી તેઓ ફરફડી ઉઠ્યા

હતા. પરંતુ અતે વેપારીઓના અનુભવમાં આવ્યું

કે વેપાર બમણો વધ્યો છે, મહેનતુ લોકોની આત્મી

યઈકે પહેલાંના કરતાં અમને વધારે ફાયદા

પડતું કામ મળેછે, અને સઘળા લોકોને લાભ એ

થયોકે જોઈતી ચીજ વધારે વાજખી કીમતે મળવા લાગી.

પરંતુ વિગ્રહ કેંડે મુરોયના સઘળા દેરો ઠી કામ પડ્યા, એટલે

તરતજ તે દેરોની જોડે, તેમજ દક્ષિણ અમેરિકામાંના નવા

સ્વતંત્ર થયેલા ગ્રાજિલ અને બ્રેઝીલનો સંસ્થાનો જોડે વેપારની

એકાએક વૃદ્ધિ થવાથી આ ઉપર કહેલા સઘળાં સારાં ફળ પ્રથમ

નારા પાખ્યાં. શિરસ્તા પ્રમાણે દરેક જણ નહો મેળવવાને દૂટી
પડ્યું. જોઈને સ્થાનિક કમચનીઓ ઉભી થઈ. હરેક પ્રકારની

વેપારની ઝગ-
મગ હવેને લીધે
સંઘની ઘવઘા
ધર્મ, સને ૧૮૨૪

હવાઈ યોજનામાં લોકોએ પૈસા નાખ્યા; ઉદાહ-
રણ-જુએનો સંચારી સના જગલા ઢોરના દુધમાથી
માખણ બનાવવાને મોવાલેણની એક મડળી રથ-
પાઈ, તેણે માખણ બનાવ્યું ખરૂં, પણ ત્યાંના લોકોને

તેના ખપ નહોતો, તેથી તેમણે તે સુધ્ધ પણ નહિ. અર્થાત્ સાઉથક્સી
પરથોટા વખતે જેવી થઈ હતી તેવીજ સફળી પેલછા લગભગ
આ પેળા આવી રહી હતી. ત્યારકેડે લગભગ એક વર્ષ રહીને ઉલટો
પવન ફુકાયો. ૭ અડવાડીયામા માઠ ને સીતેરની વચ્ચે કેટલીક
પેઠીઓએ દેવાના કુટખાં, અને સૌ કોઈને ફૂલી જવાનું બપ ઉત્પન્ન
થયું, તે માત્ર સરકારની એક સુક્તિથી દૂર થયું તે સુક્તિ એ કે દર-
રોજ રોડ લાખ પાંડના મિકાનવા પાડ્યા, અને વેપારીઓને માલ
ઉપર નાણું વીરવાની મમજીત ઈંગ્લાન્ડની પેટીને કરી. પાછળથી
તરતજ વેપારની મદી થઈ, તેથી મધ્યમ અને હલકા વર્ગના લોકો-
પર મોટી વિપત્તિ યુજારી. મરીબ લોકોને ફરી પાછો જુએ મરવાનો

અમની મોખ-
વારી સને ૧૮૨૫-
૧૮૨૬

વખત આવ્યો, તેથી તેઓએ જો કમી, સમ્યાના
ચૂરચૂર કમી, અને ઘોરકને માટે ખડુ જુમરાણું
કરી મૂક્યું તેમાં કઈ નવાઈ જેવું નહોતું. તેમણે
ધણે પાકા કમી ત્યારે આખરે સરકારે કાયદામાં

ફરવેલી કોમતથી ઝાઝી કોમતે પરદરાથી અનાજ આણવાની
રજત આવી તે વેળા ગોશ્વેઓમાં પરદરાથી આવેલું અનાજ
થોડું ધણું હતું, ને તેટલાથી લોકોની ગરજ સરે તેમ નહોતું, તથાપિ
તેથી થોડું સફટ મઠ્યું, તે જોઈને લોકો મમજવા લાગ્યા કેફત ખેડ-
તોના તથા જમીનદારોના કાયદાને માટે કોમત વધારી પરદરાથી
અનાજ આવવું અટકાવવું, એ કામ ધણું નિર્દય છે. સને ૧૮૨૮
મા હરિકિસન સંસ્થાન ખાતાનો પ્રધાન હતો, તે વેળા એક કાયદો

પાસ થયેા હતા તેની રૂઢિએ અનાજની કીમત વધે મા ધટે તેમ જકાત ઝોઘી થવી કે વધવી એથી કરીને જે લોકો દુકાનની માસમમા ખરીદી કરતા તેમના ઉપર કરનો બોલે કાઢકે એછો. પડતો જકાતની આ ગોઠવણને 'ફરતો કાટો' કહેતા.

અનાજ ઉપરની જકાતનો 'ફરતો કાટો' સને ૧૮૨૮

અનાજના વેપારને અબાધિત કરવાની આ સૌથી પહેલી તજવીજ હતી, તથાપિ અનાજના વેપાર પરથી તદ્દન કર નીકળી જતા પહેલા ખીજ અઠાર વર્ષ જેટલો લાંબો કાળ બેઠો.

દરમ્યાનમા આ સંકટનું ખીજું એક અગત્યનું પરિણામ એ થયું કે ખોરાક અને મજૂરીની તગીને લીધે જે લોકો કામ કરી શકે એવા હતા તેમને સંસ્થાનેમા મોકલવાનો વિચાર સરકારે કર્યો. આ સૈકાની રાહ આતમા ગરીબ ગરબાને કાનડામા વસવા જવાને વખતો વખત નાણાની મદદ દેવામાં આવી હતી, અને સને ૧૮૧૪ માં ૫૦૦૦ માણસોને કેપ ઓફ ગુડ હોપ સંસ્થાનમાં મોકલા હતા. હાલ સ્વદેશમા મળી શકતું તેકરતા વધારે કામને માટે કારીગરોએ અને મજૂરોએ પોકાર ઉઠાવ્યો, ત્યારે સરકારના સંસ્થાન આતાંએ પોતાની ફરજ સમજી એવા લોકોને બહારગામ મોકલવાની બાબતપર લક્ષ આપવા માડ્યું પ્રથમ

પરદેશગમન, સને ૧૮૨૬

આ તજવીજનું કંઈ ફળ થયું નહિ, પણ તે બાબતની તપાસ કરવાને એક કમિટી નીમાઈ, તેણે પાર્લમેન્ટને એક રીપોર્ટ કર્યો તેથી ધણાલોકો પોતાને ખરચેજ બહાર જવાને તૈયાર થયા. સને ૧૮૨૬ માં ૧૩૦૦૦ જેટલી માટી સખા કેપ ઓફ ગુડ હોપ અને આસ્ટ્રેલિયામાં જઈ વશી. ને ત્યાર કેડે માધવારીના વખતમાં ઇંગ્લાન્ડમાથી પરદેશગમન કરનારની સખા સદા વધતી ગઈ છે. આગ્રમાણે સમુદ્રોની પેલીનેર ટ્રેડર પ્રિટન 'વધારે મહાન પ્રિટન' એ નામનો મૂલક વશી વધવા માડ્યો છે.

આસ્ત્રેલિયામાં ન્યુસાઉથવેલ્સ સંસ્થાન આખાદ થયું હતું. સને ૧૮૦૩ માં મેકક્વારથર નામે એક લશ્કરી અમલદાર કેપ સંસ્થાનથી મેરીનો નામે ઘેટાં ખરીદ કરી લાવ્યા હતા, તે ન્યુસાઉથવેલ્સનાં ઘેટાં ખુલ્લાં મેદાનોમાં પહેલા જઈ વસ્યા હતા. સને ૧૮૧૦ માં કર્નલ માકવરીને દેશનીકાલની સળવાળા ગુન્હેગારોના ધાણાને ગવર્નર નીમી મોકલ્યા હતા. તે ધાણાપર અમલ અલાવવાનો ઉચમ રસ્તો તેને એ લાગ્યો કે જે ગુન્હેગારોની આલ અલગત સારી હોય તેમને છૂટા કરી ખીજ કામમાં લેવા. તેવા છૂટા થયેલા લોકોને તેણે આસપાસનું જંગલ કાપી ફરતા રસ્તા બનાવવાના કામે વળગાડ્યા. સને ૧૮૨૨ માં તે ઇંગ્લાન્ડ પાછો આવ્યો, અને તેની જગોએ સર ટામસ પ્રિસમેઈન થયો. તેની આગમ્ય સ્વતંત્ર બહાર ગામ જતારા લોકોએ તે સંસ્થાનમાં જઈ વસ્તી કરી હતી. ત્યાર પછી સને ૧૮૨૬ માં કુકાળ પડ્યો તે વખતે લોકોનાં ટોળે ટોળાં પરદેશ જવા નીકળી પડ્યા. ન્યુસાઉથવેલ્સની ઉત્તરે આવેલી ફીજીપ ધાસવાળી જમીનમાં કાળાપાણીની સળવાળા કેદીઓને રાખવાના પ્રિસમેઈન નામના ધાણાને ફરતી પહેલવહેલી વસ્તી તે વખતે થઈ એ પ્રમાણે ત્યાં એક સંસ્થાનનો

આસ્ત્રેલિયાના
સંસ્થાનોની વ-
સાયત, સને
૧૮૦૩-૧૮૩૬.

નામના ટાપુમાં કાળાપાણીની સળવાળાને રાખવાનું એક યાત્રું કર્યું હતું, ત્યાં કેટલાક લોકોએ જઈ વસવા માંડ્યું હતું. એ ટાપુને હાલ ટાસ્માનિયા કહેછે, પરંતુ આગળ જતાં થોડાક સમય પછી જોઈએ તો એથી વિલિયમના અમલને અંતે દક્ષિણ આસ્ટ્રેલિયા નામનું નવું સ યાન થયેલું નજરે પડેછે. તે સંસ્થાનની રાજધાનીનું નામ એથી વિલિયમની રાણીના નામ ઉપરથી આ- ડિલેડ રાખ્યું. ત્યાર પછી સને ૧૮૩૫ માં પોર્ટ ફિલિપના કિના- રા પર કેટલાક લોકો જઈ રહ્યા, અને તે વખતના મુખ્ય પ્રધાનના નામ ઉપરથી ત્યાં આગળ પ્રથમ વસાવેલા ગામનું નામ મેલબોર્ન પાડ્યું. સને ૧૮૫૧ માં આ છેલ્લું સંસ્થાન ન્યુસાઉથવેલ્સ સં- સ્થાનથી જુદું પડ્યું, અને રાણીના નામ ઉપરથી તેનું વિક્ટોરિયા એવું નામ પાડ્યું. સને ૧૮૨૬ ના સંકટના વરસમાં આમાનાં સૌથી પહેલા વસેલાં મંસ્થાનો માત્ર બાસ્કાવસ્થામાં હતાં, પરંતુ તે વરસમાં મકક અને વિપત્તિને લીધે એ નવી જૂમિમાં મહેનતનો ફળો સારો બદલો મળે, તેથી ત્યાં જવાને સાહસ કરવાનું હજારો માણસોને ઉત્તેજન મળ્યું.

લોર્ડ લિવરપુલ પંદર વરસ યયાં મુખ્ય પ્રધાન હતો. ખ્રીસ્તી વરસે એટલે સને ૧૮૨૭ માં તેને લકવાનું દરદ થયું, તેથી તેણે નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું. તે ડાહ્યો અને શક્તિમાન હતો ખરો, પરંતુ દિની નીકળે તેવો મુત્તમદી ન હોતો. તેની પછી કાર્નિઝ મુખ્ય પ્રધાન થયો, તેને હાથે ઇંગ્લાન્ડનું કંઈ બહેતર યરો એવી આશા લોકોને થઈ, પરંતુ કમનસીબના જોગે તેણે મંદિ પડ્યો, અને સને ૧૮૨૭

માં આગસ્ટની ૮ મી તારિખે મરી ગયો. તેના કાર્નિઝનું મ-
રણ, સને ૧૮૨૮. માત્ર પછી થોડાક વખત લોર્ડ ગ્રુડરિથ મુખ્ય પ્રધાન થયા કેડે વેલિંગ્ટનનો ડચુક રાખ્યો. ઉપરી કારબારી થયો.

આસ્ટ્રેલેશિયા

નકશો ૮

આ પ્રમાણે બે થોડાં વર્ષ પહેલાં યુધ્ધ હોત તો દેરાની માઠી વલે
 યાત્રા કારણકે વેલિંગ્ટન રાજકારભાર કરતાં સેના-
 પતિના કામમાં વધારે નિપુણ હોતા, અને જેમ કે-
 ૨ભાર, ૧૮૨૮-
 ૧૮૩૦. જ પર તેમ પાર્લમેન્ટ પર અમલ ચલાવવાની તે
 ઇચ્છા કરતો. એકે કાર્નિંગ મરણ પામ્યા હોતા,
 તોપણ તેણે સોડામાં સ્વતંત્રતાનો અને ન્યાયનો જીવસો પેદા કર્યો હોતો
 તે કેમે કર્યો અજાયો નહિ. વેલિંગ્ટનના કારભારમાં તેની મરણ
 વિરુદ્ધ બે ઘણા અગત્યના કામદા પાસ થયા. પહેલો કાયદો કસોટીનો
 ને કોર્પોરેશનનો ધારો રદ કરવા બાબત હોતો. તે બે ધારાની રૂઢિચુ
 લગભગ દોઢસો વરસથી (૩૨૮ તથા ૩૩૭ મે પાને
 કોર્પોરેશનના
 ધારાનું ૨૬ પડ,
 સને ૧૮૩૮. જીવ્યા) દરસાલ પાસ કાયદો પાસ કર્યો વિના સ્થા-
 પિત ધર્મને નહિ માનનારા સોડાને રાહેરની કે
 સરકારની નોકરીમાં દાખલ થવાની ખવી હતી.
 સને ૧૮૨૮ માં લોર્ડ જોન રસકે આ જૂનમી ધારાને રદ કરવાની
 દરખાસ્ત આણી તે મંજૂર થઈ. બીજો કાયદો 'કાથેલિક લોકને
 છૂટાપછું આપવાનું બિલ' એ નામે હોતો સને ૧૮૧૭ થી કાથેલિક
 લોકોને જમીનના અને દરીઆઈ લશ્કરની નોકરીમાં દાખલ
 કરવાની રજા થઈ હતી. હાલમાં એવું સ્પષ્ટ બાસતું હતું કે તે લોકોને
 પાર્લમેન્ટમાં દાખલ થતાં વધારે સુદત ખાજી રાકાય તેમ નથી.
 તેમને સમાસદ તરિકે દાખલ કરવાને આમની સભામાં બે બિલ
 મંજૂર થયાં પણ ખરાં, તથાપિ ઉમરાયોની સભા તે બિલ વારંવાર
 નામજૂર કરતી. કાથેલિકનો મોટો ભાગ આયર્લેન્ડમાં હોતો. ત્યાં
 સને ૧૮૨૩ માં 'કાથેલિક મંડળ' નામે એક મંડળી
 કાથેલિક મંડળ,
 સને ૧૮૨૩ થઈ, તેનો આગેવાન ડાનિઅેલ ઓકોનેલ કરી-
 ને હોતો. તે નિપુણ ને છટ્ટથી બોલનારો ખારિ-
 સ્ટર હોતો. આ મંડળની અને આરેન્જવાળી લોકોની વચ્ચે
 કતહ થયો તે ઘણો વધી ગયો, તેથી સને ૧૮૨૫ માં સરકારે ત્રણ

વરસ લગી તે મંડળને બંધ કીધું. કાયેલિકોને છૂટાપણું આપવાને સર ફ્રાન્સિસ ખર્ડે પીજી બિલ આમની સભામાં પાસ કરાવ્યું. તથાપિ અમીરોની સભાએ તે પાછું ૨૬ કર્બુ ઝિટ્ઝે કાંઈ કાર્ય સર્વ નહિ. અંતે સને ૧૮૨૭ માં કાનિંગ મરણ પામ્યા તેવારે આઈરિશ લોકો ધણા ઉપરતળે યઈ ગયા. કેમકે તેઓ એમ જાણતા હતા કે વેલિંગ્ટન અને પીલ એ બે અમારી વિરુદ્ધ છે. ઓકોનેલને એસુમાર મત મળવાથી તે સને ૧૮૨૮ ના જીન માસમાં ફોરે પરગણા તરફથી સભાસદ પસંદ થઈ આવ્યા. તે

પોં કાયેલિક હોઈ પાર્લમેન્ટમાં બેઠક મેળવી શક્યા નહિ, તથાપિ સરકાર તો સારી રીતે જાણતી હતી કે એ માણસ ફરી ફરીને પસંદ થઈ આવશે, અને લોકોને સમજાવી આયર્લેન્ડનાં પીજી પર-

ગણાંમાંથી કાયેલિક સભાસદ પસંદ કરી મોકલાવશે. સારારા કે આ બાબત હવે લાંબા વખત સુધી કોરે નાંખી મૂકવા જેવી નહોતી. પાર્લમેન્ટમાં તે બાબત કેટલાક મહિના લગી વાદ ચાલ્યો. અંતે સને ૧૮૨૯ ના માર્ચની તા. ૫ મી એ કાયેલિકોને છૂટાપણું આપવાનો ધારો આમની સભામાં પાસ થયો, ઝિટ્ઝે અમીરોની સભાએ નમતું તોળ્યું. એ પ્રમાણે લાંબા વખતનો અન્યાય આખરે દૂર થયો. પીજી જેમ્સ રાજાએ ઇંગ્લાન્ડમાં

રોમન કાયેલિક ધર્મ દાખલ કરવાને બળાહાર વાપર્યો તે વખતથી આખી પ્રજા રોમન કાયેલિકોનો દ્વેષ કરવા લાગી, એજ તેમના ઉપરના અન્યાયનું મુખ્ય કારણ હતું. થોડાં વરસ પછી સને ૧૮૩૩ માં પીજી એક ધારો પાસ થયો, તેથી 'એકર' અને

પ્રતિષ્ઠા નહિ કરનારા પીજી લોકો સોગન લેવામાં પાપ સમજતા તેઓને માત્ર પ્રતિષ્ઠા લઈ પાર્લમેન્ટમાં બેસવાની રજા થઈ; પરંતુ સને ૧૮૫૮ લગી બધો અન્યાય દૂર થયો નહિ. તે વરસમાં રાપથ

કાયેલિક ધર્મનાં નિસ્પેશન (કાયેલિક લોકોના છૂટાપણું) બિલ, સને ૧૮૨૯.

લેવાની બાબતમાં એક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો, તેથી થાહુદી લોકોપણ પાર્લમેન્ટમાં બેસવા લાગ્યા.

કાર્થેલિકોને છૂટાપણું આપવાનો ધારો પસાર થયો એટલે તરત જ કંસેર પરગણા તરફથી એકોનેલ સભાસદ પસંદ થઈ આવ્યો, અને તેણે પાર્લમેન્ટમાં બેઠક મેળવી. પરંતુ કાર્થેલિકોને છૂટાપણું અપાવનાર મોટા આગેવાનનું માન મેળવી તે બંધી રહ્યો નહિ. ઇંગ્લાન્ડ ને આયર્લેન્ડ વચ્ચેની સંબંધતા રદ કરાવવાનો સંબંધ તેને જણાવ્યો તે ઉપરથી તેણે ઝઘડો રાફ કર્યો, પરંતુ તેમાં તેનું કંઈ વળું નહિ, અને પોતાની ઇંગ્લીના પાછલા ભાગમાં તે દુઃખ પામ્યો. સને ૧૮૪૭ ના મે માસની તા. ૧૫ મીએ તે મરણ પામ્યો. એ પુરૂષ ખરો પ્રમાણિક હોવાની નામના પાછળ મૂકી ગયો છે. કાર્યદા સુધારવાનો પ્રયત્ન કરતાં છતાં પણ કાયદાને માન આપીને ચાલવું એવું તેણે પોતાના અનુચારિઓને શીખવ્યું હતું.

૧૮૩૦—૪ થો વિલિયમ—૧૮૩૭.

સને ૧૮૩૦ માં ચોથા બોર્જોના કાળ થયો. તેના મરણને લીધે તેનો બાઈઓથો વિલિયમ રાજ થયો. એ ઉપરાંત કાંઈ વધારે ફેરફાર થયો નહિ. આ વિલિયમ પર લોકોની પ્રીતિ હતી. તે સારો ને રંગી ખલાશી જેવો હોઈ બગલમાં છત્રી લઈને લંડનના મહો-

લાઓમાં ફરતો, અને જીવન પીછાનવાળાઓની સાથે ખુશા દીક્ષથી હાથ મેળવતો. તેના પર લોકોની પ્રીતિ હતી એ બધું કીક થયું, કારણકે ફ્રાન્સના દરમ્યાં ચાર્લ્સ રાજ એ જૂલમીપણે અમલ કરવા માંડ્યો તેથી તે દેશમાં તેની વિરુદ્ધ ખંડ થયું, ને રાજ્યની નવી ઉચ્છવાયલ રાફ થઈ. ચાર્લ્સ રાજ ગાદી છોડી ગ્રેટ બ્રિટન ગયો, ત્યાં વિલિયમ તેને હોલિરૂડનો મહેલ આપ્યો તેમાં તે રહ્યો. તેનો પિતરાઈ બાઈઓર્લેન્સનો ડચુક હતો તે લશ્કરનો સેનાપતિ બની પાછળથી

ચોથા વિલિયમનું લક્ષણ.

ફ્રાન્સનો રાજા થયો એવું આસામા હોવાનુંના અમલ નીચેથી
 ફ્રાન્સની બીજી બેનજીવમ નીકળી ગયું, અને બે વરસ પછી
 ઉપન્યાસ સને ત્યાના લોકોએ સાહજબદી રાજ્યોટના પછી સાક્ષ
 ૧૮૩૦ કોબર્ગના લિયોપોલ્ડને પોતાનો રાજા બનાવ્યો

બીજી પ્રજાઓમા આની જાતની ધમાચકડી ચાલી રહી
 હતી તેથી જગૃત થઈને અંગ્રેજ લોકે પાર્લિમેન્ટના સુધારા બા-
 બત પોકાર કરના માણે બર્મિંગહામ, માન્ચેસ્ટર, અને
 લિડ્સ જેવા મોટા શહેરો તરફથી બોનગને, અને તેમા વસ
 તા મજબૂબ લોકોને મોટે રાશી કાયદા જરૂરના છે તે બતાવ
 વાને મોટે એક પક્ષ સભાસદ હોય નહિ, અને જેમા અર્ધ
 તર્ફ થોડા નાના ગામડા વીખરાયેના હોય એના જગલોના
 અને મોટી વાડીના મારીકોના નવ કે દસ ગામો સભાસદ મોકલી
 આપવાના અધિકારવાળા હોઈ નજરમા આવે તેવા સભાસદો
 પસંદ કરી મોકલી આવે એ દેખીતું જ અન્યાય બરેલું હતું
 તથાપિ પાર્લિમેન્ટના સુધારાનું મિન તેવાર કરવાને વેલિ
 ગ્ટનનું મન, માન્યું નહિ એક વેળા તેની વિરુદ્ધ તે ધણું
 રાજીત બોલ્યા, તેથી લોકોમા ધણી અકારો થઈ પડ્યો, તે એટલે
 સુવીકે બળવાન ચોકીદાર સાથે લીધા વગર તેનાથી રાજની
 સાથે બહાર જવાય તેમ નહોતું, ને એ કારણથી રાજને એક
 વેળા શહેરોમા તપાસ કરવા જવાનું પણ માડી વાળડું પડ્યું
 શિરસ્તા પ્રમાણે નવા રાજ થાય તેની સાથે નવી પાર્લિમેન્ટ થવી
 જોઈએ તે મુજબ નવી પાર્લિમેન્ટ થઈ, તેમા સુધારાની

વેલિંગ્ટન શાહ
 ન મુ આપણે
 તા ૧૬ મી નવ
 અરસને ૧૮૩૦

માગણી કરનારા પુષ્કળ મળામંદો આવ્યા, અને
 રાજ્યે ખુલ્લી રીતે તેમનો પક્ષ લીધો એટ
 લે વેલિંગ્ટનને રાજીનામું આપવું પડ્યું તોક-
 રી છોડી દીધા પછી તે પાછો લોકપ્રિય થયો,
 કારણકે તેની રાજ્યરીતિ લોકોને પસંદ નહિ આવી તથાપિ

તેણે માઠી લડાઈમાં મારી બહાદુરી બતાવી હતી, તેથી એ વજ રારીર ડયુકની ઉપર તેઓ બાવ રાખતા. ત્યાર ક્રેડે ખીજા બાવીસ વરસ એટલે સને ૧૮૫૨ સુધી તે જીવ્યો, અને વોટરલુની લડાઈ જીત્યો તે સમયે જેના જન્મપણુ નહિ થયેલો એવા પુષ્કળ લોકોએ તેની ધોડે બેસીને જાહેર બગીચામાં થઈને જતાં વાંકી વળેલી યુતિ પણ જોઈ હતી. તે મરી ગયો તે વારે સમસ્ત પ્રજાએ રોક પાળ્યો, અને તેની લાસને જામિદાદ કરની વખતે અસરકારક માન આપ્યું, તેથી પોતાના, પ્રતાપી પુરોપાધર ઇંગ્લાન્ડની કેટલી બધી પ્રીતિ હોય છે તે વાત પ્રત્યક્ષ થઈ.

સને ૧૮૩૦ માં રાજાએ જે ગૃહસ્થાને બોલાવી કારભારી મંડળ બનાવવાની આજ્ઞા કરી તો તેનું નામ લોર્ડ ગ્રે હતું. એ રાજા પાછલાં આગીસ વર્ષથી પાર્લિમેન્ટનો સુધારો કરવાનો સતત પ્રયત્ન કરતો હતો. તેણે પોતાના સાથીઓ પાસે લોર્ડ ગ્રેના મર-
નાર. સને ૧૮૩૦-૧૮૩૪. કર્યા તે તેના જેવાજ ઉત્સાહી હતા. તેઓનાં નામ આપણને કેટલાં પરિચયવાળાં છે? એ નામો

નીચે પ્રમાણે છે.

લોર્ડ ધુમ, લોર્ડ મેલ્મોન, લોર્ડ પામસ્ટન, લોર્ડ જોન રસસ, અને નામદાર રૂડોન્લી સાહેબ (એને પછળથી લોર્ડ ડર્બિનિ ખિતાબ મળ્યો હતો), અને લોર્ડ લાન્સડાઉન. એ સધળા ગૃહસ્થો સાર્વજનિક કે જાહેર કારભારના અગ્રેસર હતા એ વાતનું સ્મરણ અદ્યપિ થાય છે. પરંતુ સુધારાવાળી પાર્લિમેન્ટ થતાં પહેલાં તેને માટે એક વરસથી વધારે મુદત લગી હજી લડત કરવાની બાકી હતી. સને ૧૮૩૧ ના માર્ચની ૧ લી તારીખે લોર્ડ જોન રસસે સુધારાનો પહેલો ખરડો રજુ કર્યો. માત્ર એકજ મતના વધા-

સુધારા પહે-
નું બિલ, સને
૧૮૩૧ ના માર્ચ
માસે.

રાયી (૩૦૨ વિરુદ્ધ ૩૦૨ મત પડવાથી) તેનું પહેલું વા-
ચન મંજૂર થયું, પરંતુ કમિટીમાં એટલે તેની કલમે
કલમોનો વિચાર કરવાને નીમણેલી મંડળીમાં

તે નામજુર થયો ત્યારેકેડે પ્રધાનોએ રાજને સમજાવી પાર્લમેન્ટ વિસર્જન કરાવી તે એટલા માટે કે નવી ચુટણીમાં લોકોને પોતાની શી ઇચ્છા છે તે જાણાવવાની તક મળે

પ્રધાનોને શું જોઈતું હતું તેનો પૂરેપૂરું ખુલ્લુંજ હતું ઉમરાવો, પાદરીઓ, લશ્કર, અને નોક્રાખાતુ એ સર્વે મુખ્યત્વે કરીને તે બિલની વિરુદ્ધ હતા પણ કારીગરો, કેવળણી પાનેલા મધ્યમ વગના ગૃહસ્થો, શહેરના લોકો, અને મજૂરો, જેમને પોતાની તરફથી બોલનારા મેમ્બરો જોઈતા હતા તે લોકો બિલની તરફેણમાં હતા લોકો ધણા ઉગ્ગેરાયા, અને ચુટણી વખતે 'બિલ, આપુ બિલ, ને બિલ શિવાય બીજું કંઈ નહિ' એવી ચો તરફથી ઝુમ આવી રહી અને નવી ચુટણીમાં એટલા બધા સુધા

ગવાળા પસંદ થઈ આવ્યા કે સુધારાનો ખીજો ખરેડો આમની સભામાં સને ૧૮૩૧ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૭ તારીખે ૧૦૮ વધુ મતે મજૂર થયો, પરંતુ લોર્ડ્સ એએ તેને ઉમરાવોની સભામાં

રજૂ કર્યો, ત્યારે તે સભાએ તેને ઉડાવી દીધા

તેઉપરથી દેરામાં કામિયામ લોકોએ યુસ્સાના ઉદ્ગાર કાઢ્યા, અને સરકારને સહાય કરવા દરેક ઠેકાણે સભાઓ બરાઈ ખર્ચે ગહામમાં એક જગી સભા મળી તેમાં બાપણ કરનારાઓ બોલ્યા કે ઉમરાવો દુરાગ્રહ મુકરો નહિ ત્યા લગણું અમે કોઈ પણ જાતનો કર આપતાર નથી ડાખી, નોટિંગહામ, અને ષ્રિસ્ટલમાં ભારે તોફાન થયા રાજ્યમાં મોટી ઉથલપાથલ થશે એવું બધે લોકોને લાગ્યું ડીસેમ્બર માસમાં પાર્લમેન્ટ પાછી મળી ત્યારે

સભાસદોની મુખ્યમુદ્રા ધણી ગભીર હતી, અને ત્રીજી વખતનો સુધારાનો ખરેડો સહેજસાજ ફેરફાર કરીને નજુ કરવામાં આવ્યો, તે ૧૬૨ જેટલા વધુ મતથી તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બરે મજૂર

સુધારાનું બીજું બિલ તા ૧૮ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૩૧

યયો. પણ અમીરોની સભાની કમિટીમાં ૩૫ વધુ મતે તે નામંજૂર થયો, એટલે લાર્ડ એએ રાજની પાસે એવું જાહેર કરાવવા

અમીરોની
સભા તે બિલ
મંજૂર કરેછે. તો
૪ થી જીન સને
૧૮૩૨

માથું કે તમે એ ખરડો મંજૂર નહીં કરો તો મંજૂર કરવાને બસ થાય તેટલા નવા અમીરો સભામાં દાખલ કરી તેની તરફેણમાં વધારે મત મેળવવાની હું તબવીબ કરીશ. આ વાતની રાજ્યએ પ્રથમ ના પાડી. પરંતુ વેલિંગ્ટનથી નવું

કારભારી મંડળ થાય એમ નહોતું તેથી લાર્ડ એનું ધાર્ડ થયું. સુધારાની વિરુદ્ધના કેટલાક અમીરોને લાગ્યું કે હવે સામાયવામાં કાંઈ ફેર નથી, તેથી ખીજવાર તે ખરડો અમીરોની સભામાં આવ્યો ત્યારે તેઓ હાજર રહ્યા નહીં, એટલે તરફેણમાં ૧૦૬ ને વિરુદ્ધ ૨૨ મત પડવાથી ૮૪ વધુ મતે તે અંતે પસાર થયો.

આ કાયદાની રૂઢિએ પહેલાં ૫૮ કસ્ટોને એકદરે ૧૧૩ સભાસદો મોકલી આપવાનો અધિકાર હતો તે છીનવી લેવામાં આવ્યો, અને ખીજ ત્રીસને એ સભાસદને બદલે

સુધારાના બિ-
લથી થયેલા ફેર-
ફારો.

ફક્ત એકજ સભાસદ મોકલવાનો અધિકાર મળ્યો. એ પ્રમાણે ૧૪૩ જગ્યાઓ ખાલી થઈ

તેમાંની કેટલીક ઇંગ્લાન્ડના પરગણાંને તથા મોટામોટા રહેશેને વહેંચી આપીને બાકીની સ્કોટલેન્ડ અને આયર્લેન્ડને આપી. પહેલાં જે લોકોને મત આપવાનો અધિકાર નહોતો તેમને તે મળ્યો, તેથી મધ્યમ વર્ગના લોકોને કાયદા બનાવવાના કામમાં પ્રતિનિધી મારફતે મત દેવાનો આગળના કરતાં વધારે અધિકાર પ્રાપ્ત થયો, અને સને ૧૮૩૩ ના જાનેવારીમાં જે નવી પાર્લિમેન્ટ ચુંટાઈ આવી તેમાં આખા રાજ્યમાંથી મુખતયારો વધારે ચોખ્ખીતે પસંદ થઈ આવ્યા. પાર્લિમેન્ટના સુધારાની જરૂર ન્યાયથી સ્પષ્ટ માલુમ પડી હતી, તે છતાં મોકળા મનથી એકદમ ન કરતાં આટલો બધો વખત સુધારો

અટકાવી રાખે એટલુંજ માત્ર દીલગીર થવા જેવું હતું કારણકે વેળામર સુધારો ન કરવાથી લોકો જુમાદ અને તોફાન કરી પોતાનું ધારૂં પાર પાડતા સ્ત્રીઓ તોના માઠા પરિણામ હાલ આપણા સમયમા પણ જોવામા આવેછે. સુધારા બાબતની આ ધમાચકડીની દરમ્યાન અસહનાં “ટોચી અને ણિહા” નામ ફેરવાઈ જઈ તેને બદલે ‘કાન્ઝરવેટિવ અને લીખરલ’ એવાં નવા નામ આ વખતથી નીકળ્યા ને લોકો અસહથી

કાન્ઝરવેટિવ,
લિખરલ, અને
રેડિકલનાં નવાં
નામો.

ચાલતો આવેતો મામલો કાયમ રાખવાને આગુર હતા તેઓ કાન્ઝરવેટિવ એટલે સંરક્ષક કહેવાયા, અને તેઓ લોકોની માગણી પ્રમાણે માફના મનથી ફેરફાર કરવાની ઇચ્છા રાખતા તેઓને ‘લિખરલ’ એટલે ‘સમચ્છેદક’ એવું નામ મળ્યું. ‘રેડિકલ’ એટલે ઉચ્છેદકો એ નામ બહુ દહાડાથી ચાલતું હતું. યુદ્ધ પતી ગયા પછી સને ૧૮૧૯ મા તોફાનને કિસાદ યયાં અને બારે વિપત્તિ યુગથી, તે દરમ્યાન પાર્લિમેન્ટના કેટલાક સભાસદોની ઇચ્છા યદ્યપે દરેક બાબતનું મૂળ સોની કાઢી ઉચ્છેદક સુધારા કરવા, ત્યારથી ઉચ્છેદક રાખ્દનો પ્રસાર લોકોમા થયો.

સને ૧૮૩૪ ના નવેમ્બરથી ૧૮૩૫ ના એપ્રિલ લગી થોડા મહિના સર રામઠે પીણની આગેવાની નીચે કાન્ઝરવેટિવોનો કારનાર આલ્યો, તે મિવાય હવે પછીનાં બીજા પાંચ વરસમાં મુખ્યસત્તા લિખરલોને હાથ રહી. એ પાંચ વરસમા જેની ચોજના આમળ થયેલી હતી એવા પુષ્કળ સુધારા કરવામા આવ્યા અને કેટલાક નવા સુધારા કરવાની દરખાસ્ત રજુ થઈ. સને ૧૮૩૩ ના આગસ્ટ માસની ૩૦ મીને રીજ ને કામને માટે વિલ્હ્યર્ફોસ ધણા દહાડાથી પ્રયત્ન કરતા હતા તે કામમાં અતિ તેની કુતેહ થઈ. તેજ દહોડે ઈંગ્લિશ મૂલકોમા બધે ઢેકાલેથી ચુલામગીરીના રીવાજ નાબૂદ કરવાનો ધારો પાસ થયો, અને ત્યાર કેડે એક વરસ મહીને એટલે

૫૩૬. ખરા ઉલોગી માણસો મહેનત કરી એ પૈસા બચાવતા
 તેઓ ગરીબના નિબાવ માટે વેરે. આપતા
 મરીબ સંબંધો
 નવો કાચરો, તેમથી આજસુ ને એ શીકરા લોકોને ગુજારે યતી
 ૧૮૩૪ ગરીબ સખવી નવા કાયદાથી, એમું હું હું કે ઇચ્છ-

નુંમાં હામહામ કારખાના બાંધવા, અને ગુજરાતનાં સાધન વગરના
 ગરીબોને કુટુંબ સહીત તેમા મોકલી કામ કરાવીને પૈસા આપવા
 પણ તે ગરીબો પોતાના મકાનમા રહી પૈસા માગે તેને ચોગ્ય કારણ
 વગર પૈસા આપવા નહિ. આ ફેરફારથી કરના બાબે કષ્ટકે ઓછો
 થયો, મુસારા વધ્યા, અને મહેનતુ વર્ગની સ્થિતિ સુધરી. આ વખ-
 તથી બૂખડુ બીખ માગનારાઓની સંખ્યા ધીમે ધીમે કમી થતી
 ગઈ, અને વસ્તીના પ્રમાણમાં પચાસ વરસ ઉપર નેટલા એવા
 બીખારીઓ હતા, તેના અડધા પણ હાલ નથી.

સને ૧૮૩૫ માં લોર્ડ મેલ્મોર્ન મુખ્ય પ્રધાન હતા તે વેળા
 રોહિરના સ્થાનિક કારભારમા સુધારો થયો હતો શીવાય ખીજ
 રોહિરમાં કર બરતારાઓએ એક કોટવાળ અને એક આલ્ડમેન
 એવા અધિકારીઓ. અત્યાર પછી પસંદ કરી
 મ્યુનિસિપાલિ- નીમવા બાબતનો ઠરાવ થયો; અને રોહિરની સ્થાનિક
 ટીને લખતો સુધારો સભાઓને શીરે સાર્વજનિક પૈસાના ખરચનો
 રે, સને ૧૮૩૫ હિસાબ લોકોની બાબુને માટે બહાર પાડવાની ફરજ
 નાખવામાં આવી. સને ૧૮૩૬ માં એક ધારો પાસ થયો તેની રૂઠ્ઠી
 રેજીસ્ટર-જનરલ એટલે સાધારણ નોંધણી કરનાર અમલદારની
 કચેરીમા જઈ સઘળા જન્મમરણ તથા લગ્નની નોંધ કરાવવાનો
 ઠરાવ થયો, તથા અપ્રતિગ્રાહી લોકોને પોતાના દેવળોમાં કે પોતાના
 પરગણાના નોંધણીદારની સમક્ષ લગ્ન કરવાની પરવાનગી મળી.

ઉપર પ્રમાણે પાર્લમેન્ટ સભામાં સુધારા થતા હતા તે દરમ્યાન
 પાર્લમેન્ટની બહાર લોકોપણ એમનાં એમ બેશી રહ્યા નહોતા
 વેન્ટરુની લગાઈ પછી એકજ વરસે એટલે સને ૧૮૧૯ માં લંડન

નના રસ્તાપર આસના દીવા પહેલ વહેલા પ્રગટ્યા. આથી
 ગ્વાસના દીવા કરીને મહોલ્લાઓમાં લટકાટ અને ગારામા-
 અને પાલીસ રનો નેટલો અઠકાવ થયો તેટલો પહેલાં ફાંસીની
 ખાંડે સજાદેવાથી થયો નહોતો, અને સને ૧૮૨૯ માં
 સર રૉબર્ટ પીલે જુના ચોકીદારો કાઢી નાંખી
 નવા પોલીસ સિપાઈઓ રાખ્યા, તેથી રાત દહાડે મહોલ્લાની
 સજામતી વધારે સારી રહી. એ સિપાઈઓને લાંબા વખત સુધી
 'પીલ્ડર્સ અને જોખીઝ'ના નામ આપવામાં આવ્યા હતાં જેક આ-
 ડમ નામે સ્કાટ્લેન્ડના એક આધળા માણસે રસ્તા સુધારવાની
 નની યોજના દાખલ કરી, તેથી ઇંગ્લેન્ડ અને સ્કાટ્લેન્ડમાં બધે
 રસ્તા પણ ધણા સુધરી ગયા. તે યોજના એ કે રસ્તાની જમીન
 ખણીને સરખી કરી તે પર સરખા કદના ફોડેલા પથરા પથરવા.
 આ રીતે પથરા પૂરી તૈયાર કરેલા રસ્તાપર શિગરાઓ પહેલાંની
 પાત્ર સડકો. માફક ધીમે ધીમે ન જતાં કલાકે ૧૦ કે ૧૨ માઈલ
 દોડવા લાગ્યાં અને ગાડી તથા ગાડાંઓ કાદવમાં
 પેડાં લગી ખુંતી જતા બધ થયાં.

બ્યોર્જ સ્ટિવન્સન એક કોયલા કાઠનાર મળૂરનો પુત્ર હોઈ
 મુખ્ય ઈજનેરની પદવીએ ચઢ્યો હતો, તેણે સખળી અડચણ દૂર
 કરી ગતીવાર્ણ એક એન્જીન (વરાળયત્ર) બનાવ્યું, તે લોઢાની
 સડકપર કલાકે ૩૫ માઈલ પ્રમાણે દોડે એવું હવું મોંસચાટ
 નામના પ્રખ્યાત જોગમાં પણ પાટા નાખી તેણે
 એન્જીન ચલાવવાને સડક બાધી હતી. એ રેલવે
 ખુલ્લીસુક્રીતે દહાડે એક મોટા બનાવ બન્યો, તેથી
 રગમાં બગ થયો. હસ્તિકસન જેણે ઇંગ્લિશ વેપારને
 મોટે ધણુ ધણુ કંડું હવું તે ડચુક ઑફ વેલિંગ્ટનથી બહુ દહાડા થયાં
 વીખોટા પડ્યો હતો, મોટે તેની સાથે વાત કરવાને પોતાના દબ્બાના આ-
 નામાથી બહાર નીકળ્યો. ડચુકની ગાડીના બારણા આગળ તે ઉભો

સિવરપુત્ર અને
 માન્વેસ્ઠર વચ્ચે-
 ની રેલવે રાખ્યા
 ઉપડો, સને ૧૮૩૦

હતો ઐઠલામાં ખીજ પાટા ઉપર એક ગાડી આવી તેનો ધડો વાગવાથી તે પડ્યો અને કચરાઈ ગયો. તે દિવસે દેશને જે મોટા લાભ થયો તેના પ્રમાણમાં હસ્તિકસને પોતે પોતાનું મોત લેશ-માત્ર બહુધા ગુચ્છ લેખવ્યું હોત. સંઘા ને વરાળ ધણે સમય થયાં ઉદ્યોગશાળાઓમાં, ખાણોમાં અને કારખાનાઓમાં માણસની સેવા બળવતા હતાં તે હવે જળ ને સ્વર્ણ માર્ગે મનુષ્ય તથા માલને હળદે ગાઉ દૂર લેઈ જવાને અપ લાગ્યાં.

આવી જાતના સુધારા થવાથી ઉંચી અને મધ્યમ સ્થિતિના માણસો દિનપરદિન વધારે ધનવાન થતા ગયા, અને જમ જમ પૈસાં વધતા ગયા તેમ તેમ સંઘનાં મોટાં નગરોના રસ્તા, મકાનો અને ખીજ બધી વ્યવસ્થા બધી વાતે સુધરી. લંડનમાં બજાર તોડી પાડી નવું બાંધ્યું, વધારે સારી ફરસબંદીવાળા ને સ્વચ્છ રસ્તાઓ કર્યા, ને રિજન્ટપાર્ક નામે મોટો ખગીચો બનાવ્યો. હાર્ષટપાર્ક અને સેન્ટ જોસ પાર્ક નામના મોટા ખગીચામાં નવાં ઝાડ રોપ્યાં, તેથી ગીચ વસ્તીવાળા બાગમાં તે સારી હવાનાં રમણીય ટોકાણાં બન્યાં. પ્રાણીઓ સંઘરી રાખવાનો બાગ સને ૧૮૨૮ માં તૈયાર કરી લોકોને જોવા કાળે ખુલ્લો મૂક્યો. સુનિવર્સિટીકૉલેજ અને

તેવાના શા-
ળાઓ

કિંગ્સકૉલેજ એ નામની જે પાઠશાળાઓ સ્થપાઈ છેલ્લું પણ ધણું ઉપયોગી કામ એ હતું કે નિરાશિત લોકોની સંભાળ સેવામાં આવી અને

હાન્વેલ આગળ એક મોટું આશ્રવસ્થાન બાંધવામાં આવ્યું તેમાં ગરીબ દીવાના મળમાં રહેતા. પહેલાંની જે તેમને સાંકળે બાંધી પડી રહેવા ન દેતાં ત્યાં તેમની માયાથી આવજત કરવામાં આવતી.

વળી હમણાં જે લોકોની પાસે દોલત વધારે હતી તેઓ પોંડે વધારે માન મેળવવાને આગુર હાઈ ખીજને માન આપવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યા. સને ૧૮૨૩ માં કેટલાક મૂંઝવણીએ લંડનમાં

પહેલી શિલ્પશાળા સ્થાપી. તે સ્થાપન કરનારા પૈકી ડાક્ટર બર્ક-
એકમુખ્ય હતા. એ જોઈને ખીજાં નગરોમાં શિલ્પશાળાઓ થઈ,
અને એક તરફથી સરકાર છોકરાને કેળવણી આપવાના કામમાં
પૈસાની મદદ દેતી, ત્યારે ખીજી તરફથી આ શાળાઓ મોટી ઉમ-
રના કારીગરોને સાંજનાં હુન્નર શીખવવાનું કામ સારતી. પછીથી

પહેલી શિ.પ- શાળાની સ્થાપના, સને ૧૮૨૩ તરતજ આ લોકોને વાંચવા લાયક પુસ્તકોની
જોઈ માલુમ પડી, તેથી સને ૧૮૩૫ માં લોર્ડ ધ્રુમ
વગેરે ગૃહસ્થાઓ એક મંડળી સ્થાપી, તેનું નામ
ઉપયોગી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી રાખ્યું. એ મંડળીએ ઇતિહાસ, વિદ્યા

ઉપયોગી સા- હિત્ય અને ખીજા વિષય પર સાદી ભાષામાં લખેલાં
સસ્તાં પુસ્તકો છપાવી બહાર પાડ્યાં. સને ૧૮૩૬ માં
વર્તમાનપત્રોપર મહેસુલનો દર એક પૈસા નેટલો ઓછો થયો,
અને તેથી વર્તમાનપત્રો વાંચવાનો રોખ પણ ઘણો વધ્યો.

ઉપલા વર્ગના કારીગર લોકોના કલ્યાણનો માર્ગ આ પ્રમાણે
વધ્યો, તથાપિ હલકા દરજ્જાના ગરીબ મહેનતુ લોકો નગરોમાં
અને ગામડામાં સદા રોગી, દુ ખી, ને અજ્ઞાન હોઈ મોટી આપદા
ભોગવતા. સને ૧૮૩૭ માં વિલિયમ રાજા મરણ પામ્યો તે વખ-
તે ગરીબ લોકોની દશા માઠી હતી, ને તેઓમાં બેઠેલી પુષ્કળ
હતી. ખરી વાત એ છે કે લોકોની સ્થિતિમાં મોટો ફેરફાર થાય છે
તે વારે હમિરાં કેટલાક વખત લગી વિપત્તિ રહે છે, અને જે લોકો
પલટાએલી સ્થિતિને અનુસરીને પોતાની સ્થિતિમાં તાત્કાલિક
ફેરફાર કરી રાકતા નથી તેવા લોકોપર તેમજ અતિ ગરીબોપર
મુશ્કેલે એવી વિપત્તિ યુજરહે છે. સલાહ રાનિત-

મહેનતુ લોકો- નો વિપત્તિ નાં વીસ વરસનું આપણે ઉપર વર્ણન કરી ગયા તે
અરસામાં જંદી વાતે ઘણી ઝડપથી વૃદ્ધિ થતી હતી.
ઘેવાર એકાએક ઉછળી આવ્યો, સંચાનો ઉપયોગ થયો, અને
આગગાડી બીકળી, તે બધાંને લીધે અત્યંત ગરીબને પણ પર્યંતે

પ્રબળ લાભ થયો. પરંતુ એ બાબતોથી થોડાક વખત ધણા લોકોની રોજી બધ પડી. કારણ કે મળૂરોને કામે લગાડવાની જગ્યાએ ઘડી ગઈ, અને તેથી મળૂરી કે મળૂરનો મુસારો ખરેખર આંધો થઈ ગયો, અને તે મળવણું મુશ્કેલ થયું. અનાજ હજી ઘણું માથું મળતું, અને કરવેરા બારી હતા, કારણ કે ગરીબને લગતા કાયદામાં જે ફેરફાર કર્યા હતા તે ફેરફારથી ઉદ્યોગી લોકોના માથાપરથી કરનો બોલો હજી બહુ આંધો થયો નહોતો; તેમ જ ભીખારીઓ જીના કાયદા પ્રમાણે ઘેર બેઠા પૈસા મળશે એવું ધારીને પડી રહ્યા તેઓની સ્થિતિ બેરાક ઘણીજ ખરાબ થઈ બેતરમાં મહેનત કરનાર મળૂરો પાસે પૂરતા પૈસા નહિ હોવાથી તેઓ જવની કે રાઈની રોટલી જવણેજ ખરીદ કરી શકતા, અને મીઠું પાપણું ડુંકરનું માસ થોડુંક મળતું, તે સિવાય ખીજી માસ તેઓના ઘરમાં કંઈ માણસ પડતું નહિ. ઘણું કેટલુંતો લોકો પિતાના છેક જૂએ મરી જતા કુટુંબનો જેમ તેમ કરીને નિભાવ કરતા.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

ઈંગ્લાંડ અને તેના તાવાનાં સંસ્થાનો.

વિક્ટોરિયા, ઈ. સ. ૧૮૩૭ થી જીખિલિનું સર્વોચ્ચ વરસ
ઈ. સ. ૧૮૮૭ સુધી.

ઈ. સ. ૧૮૩૭ ના જૂનની ૨૦ મી તારીખે સવારમાં લાર્ડ ચેમ્પ-
સલેન અને કેન્ટરબરીના પ્રમુખ આચાર્યને આવકાર દેવાને
તરણ કુવરી વિક્ટોરિયાને ઉપમાથી ભરૂત કરવામાં આવી,
કારણકે તે બને જણ તેને રાણી યયાની ખુશ ખબર કરવા આવ્યા
હતા. આ વેળા તેની અદારમી વર્ષમાં ગયાને માત્ર એક જ મહિના
થયો હતો, પરંતુ તેને સંભાળપૂર્વક શિક્ષણ આપેલું
રહ્યું. ^{વિક્ટોરિયા} હોવાથી તે પાતાની જાત પર બરેસી રાખનારી,
ખરા દિલવાળી, ખીજની દરકાર કરનારી
અને પાતાની ફરજ બજાવવામાં ચોક્કસ ચર્ચ હતી. ત્રીજા
જ્યોર્જ રાજના પહેલા વંશ દીકરા અપુત્રવાન હતા, અને
તેનો ચોથો કુવર કેન્ટનો ડચુક હતો, તેની એકની એક પુત્રી
વિક્ટોરિયા હતી તેથી બહુ દહાડાથી એવું મનાતું હતું કે તેજ
તખ્તનશીન થશે. કેન્ટના ડચુકની વિધવાનું ઈંગ્લાન્ડ ધણું
એશિયન પડ્યું, કારણ કે શાન્ત એકાંતવાસમાં છતાંએ તેણે
પાતાની તરણ કુવરીને ધણી સરસ કેળવણી આપી, તેથી તે ન્યાયી
રાજ્ય કરનારી, પ્રજાની ઘણી જાણનારી, પતિપર પ્રેમ રાખનારી,
શુદ્ધ આચરણવાળી, ઉમદા દર્શનરૂપ રાણી બની છે. તેને રાજ્ય
કરતાં પચાસ વરસ વહી ગયાકે તે હાલ નામની ગણી નથી,
પરંતુ તેની પ્રજાના દિલમાં ખરેખરી રમી રહેલી છે.

હાનોવરના કાયદામાં એવું છે જે ત્યાંની ગાદીપર પુરૂષ વારસ
બેસી શકે, તેથી તે દેશ હવેથી ઈંગ્લાન્ડના તખ્તથી છૂટે પડ્યો,

અને મહારાણી વિક્ટોરિયાનો કોકો નામે કમ્પાર્ટમેન્ટનો ડ્રચૂક હાનોવરનો રાજા થયો આથી ઈંગ્લાન્ડને ધણો કાયદો થયો, કારણ કે પારકા કલ્પ આમાં ગુપ્તા પડે એવો યુરોપમાનો કોઈપણ મૂલક તેને તાબે રહ્યો નહિ આપણે આગળ જતા જાણીશું કે હવે પછીના પચાસ વરસમાં જે માઠી લડાઈઓ થઈ તે સીવી કે આડ-કતરી રીતે હિંદ અને આફ્રિકામાં ઈંગ્લાન્ડના મૂલકો છે, તેને લીધેલ ધંધલો છે આ મમલની ઈંગ્લાન્ડની તવારિખમાં મુખ્યત્વે કરીને સ્પેરિસ ખાતે ન્યાયી ને ડહાપણુ જરેલા કાયદા કરવાના, અને પરમૂલકમાં તામાના મસ્થાનોને મુરાબ્બ આપવાના પ્રયત્ન નજરે પડે છે.

આરભમાં કાનડાવિષે સવાલ ઉઠ્યો સને ૧૭૮૧ માં પિટે આ દેશના જે બાગ કરી તેના ઉપસે ને નીચલો કાનડા એવા જે પ્રાન્ત કયો હતા. દરેક પ્રાન્તમાં એકેક હોકેમ, એક કારભારી મડગ ને એક રાજસભા રાખવાની ગોઠવણ કરી હતી હોકેમ તથા કારભારી મડગની નીમણુક ઈંગ્લાન્ડના રાજ્ય તરફથી કરવામાં આવતી હતી, અને ગભમભામાં લોકોએ પસદ કરેલા મુખ્તિયારો બેસતા. આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવાથી ઉપના કાનડાનો રાજકારભાર ઠીક ચાલ્યો પરંતુ નીચના કાનડામાં હજી કેન્ચ લોખેની વસ્તી વધારે હતી, તેથી ત્યાં માઠી મુશ્કેલી પેદા થઈ ને પર્યન્તે એક બળવો થયો તે મને ૧૮૩૭ માં ગણ્ડી ગાદીએ બેઠી કે તુરતજ ઉપવા કાનડામાં ફેનાયો આખા દેશમાં લશ્કરી કાયદાનો અમલ ચાલ્યો અને ત્યાં નવી રાજ્યવ્યવસ્થા ઘણલ કરવાનો ઉપાય ઉત્તમ જણાય તે બાબત ગિપોર્ટ કરવાને ડહાંમત્ત અર્જને મળે તે જનગલ નીમી મોકલ્યા એ અર્લ ડુશિયાર ને પ્રમાણિક હતા કમનવીબના જોગે રિપોર્ટ કરી તે બેવી રહ્યો નહિ તેણે આપ અખ્તિયા ધી વાપરી નના કાયદા

હાનોવર દેશ
ઈંગ્લાન્ડથી મૂલક
૫૩૭ સને ૧૮૩૭

કાનડામાં બ
જાણી, સને ૧૮૩૭

સેંડ ડહાંમ
મળે તે જનગલ નીમી
ચા સને ૧૮૩૮

મડવામાં સંસ્થાનીઓને મદદે બોલાવ્યા, ને તે દેશ સ્વતંત્ર થાય
એવા કાયદા કરવા માંડ્યા. એ બાબત ઇંગ્લાન્ડની સરકારે તેને
સખ્ત ઠપકો લખી મોકલ્યો. તેથી તેનો પિતો ઘણો ઉકળી ગયો. તેણે
પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું, ને તે મંબૂર થતાં લગીએ રાહ
ન બેતાં તાબડોતોબ પાછો સ્વદેશ ગયો. ત્યાં સને ૧૮૪૦ ના જુલાઈ
માસમાં નિરાસામાં ડૂબી તે મરણ પામ્યો.

ઉપર પ્રમાણે બન્યું તે છતાં તેની યોજના ઘખલ કરવી પડી, તેથી
ઇંગ્લાન્ડે પોતાનાં નવાં સંસ્થાનોને જે સ્વતંત્રધારા આપેલા છે તેના
પાયો નંખાયા. સને ૧૮૪૦ માં કાનડાના બંને ભાગ એકઠા કર્યાં
અને ત્યાંના લોકોને પોતાના દેશનો રાજકારનાર સોંપ્યો, પણ
ઇંગ્લાન્ડની ઉમરાવની તથા આમની સભાના
જેવી ત્યાં ઉપસી અને નીચલી એવી બે સભાઓ
કરી સધળા અમલદારો તેને જવાબદાર રહે એમ
કરાવ્યું. ઇંગ્લાન્ડે રાણીના પ્રતિનિધિ તરીકે ગવ-

કાનડાનું રાજ્ય-
બધારણ, સને
૧૮૪૦.

ર્નર જનરલ નીમવાનો હક માત્ર રાખ્યો. સચાવીરા વર્ષે પછી
એટલે સને ૧૮૫૭ માં લોડે ડહોમની છેલ્લી સૂચના અમલમાં
મૂકાઈ, તેથી ઉત્તર અમેરિકાનાં સધળાં ઇંગ્રેજ

સંયુક્ત કાન-
ડાનું રાજ્ય, સને
૧૮૩૭

સંસ્થાનોનું એક મોટું ગભ્ય બનાવી તેનું નામ 'કા-
નડાનું રાજ્ય' રાખ્યું. એ રાજ્યમાં નોવાસ્કો-
શિયા ન્યુબ્રિન્સ્વિક અને હંડસન ઉપસાગરનો

પ્રદેશ સને ૧૮૬૭ માં આનિડોબા સને ૧૮૭૦ માં તથા વાનકુવર
અને પ્રિન્સએડ્વર્ડ બેટ સને ૧૮૭૩ માં બેળવી દીધાં. તેથી
૩૫,૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલનો ઇંગ્રેજ રાજ્યતાબાનો એક મોટો
દેશ બન્યો. કાનડામાં પાસિફિક રેલવે એ નામની એક લાંબી
રેલવે સને ૧૮૮૬ માં તૈયાર થઈ. તે રેલવે મુસાફરને ઇંગ્રેજ મૂલક
છોડ્યા વગર આટલાન્ટિક પરના નોવાસ્કોશિયાથી તે પાસિફિક
ઉમરના ઇંગ્રેજ કોલમ્બીઆ સુધી લઈ જાય છે. હમણાં ઉત્તર

અમેરિકામાં માત્ર એક જ ઈંગ્લેન્ડ સરકાર એવું છે કે જે કાન-
ડાના રાજ્ય સાથે બંધું નથી. તે મર્યાદાનું નામ ન્યુફ્રોન્ડલાન્ડ છે.

આ નવા દેરાની ઉપર કહેલી હકીકતે વિક્ટોરિયા રાણીની બધી
કારકીર્દીનું અવલોકન કરાવ્યું એમ કહી શકાય. કારણ કે પેલી મોટી
રેલવે સને ૧૮૮૬ માં બધાઈ રહી. હવે આપણે આ અમલના
આરંભ તરફ પાછા વળી જૂના ઈંગ્લેન્ડ દેરામાં પહેલા યોડાં ૫૨-

સમા શાશા સુધારા થયા તે તપાવીએ. સને ૧૮૩૭ માં ઈન્ડસ્ટ્રી
અને કૂંકે પહેલવારકું વીજળીના તારનું પેટન્ટ મેળવ્યું, અને રેલ-
વે પર તે તારનો ઉપયોગ કર્યો. આખી સફરમાં

વીજળીના તાર,
૧૭૩૭

જેમ એ તેટલો કોલસો લઈને એકલાં વરાળથી
આલનારાં વહાણોએ ઈંગ્લેન્ડથી ન્યુયૉર્ક સુધી
સને ૧૮૩૮ માં સફર કરી. અને ૧૮૩૯ માં મી. હીલે (એને
પાછળથી સર રોલાન્ડ હીલને ઇલિઝાબેથ મળી હતા) આખા
સંયુક્ત રાજ્યમાં ટપાલનો દર એકસરખો એક પેની નોંટલો

રાખવાની યોજના અમલમાં મૂકવાને સરકારને
સમજાવી. આ એક મોટું સુધારાનું કામ હતું, કાર-
ણકે અત્યાર સુધી જે લોકો સારી રીતે પૈસા આપી
શકે તેવા હતા (જેવા કે પાર્લમેન્ટના મેમ્બરો), તે-

એને પોતાના અને પોતાના મિત્રોના કાગળો પરખીડી આપી ધાલીને
તે પર પોતાનું નામ લખીને કીમત આપ્યા વગર મોકલવાનો હક હતો,
અને ગરીબોને તો દેરામાને દેરામાં કાગળ મોકલવાનું ખર્ચ અંતરના
પ્રમાણમાં ૭ પેન્સથી માડી એક શિલિંગ ને ચાર પેન્સ સુધી થતું.
સને ૧૮૩૯ માં અરધા ઓંસ વજનના કાગળમાં ટપાલનું હાસલ
ચાર પેન્સ નક્કી કર્યું, અને સને ૧૮૪૦ ના જાનેવારીની દશમી તારિ-
ખથી એક પેની દરથી ઈંગ્લેન્ડ, સ્કોટ્લેન્ડ અને આયર્લેન્ડના
ગમે તે બાગમાં ટપાલમારફતે કાગળ મોકલવાનું રાશ થયું.

આવી જાતના નવા સુધારા થયા છતાં આ અમલની રાશ આ-

તમાં સંકટ પેદા થયા વિના રહ્યાં નહિ. ગરીબ લોકોને યુજરા-
ન ચલાવવાની વીટમણ પડતી હતી અને લોકોની સ્થિતિમાં
તથા પાર્લમેન્ટમાં સુધારો કરવાની ધણી જરૂર હતી, પરંતુ રાણી
ગાદીએ બેઠી તે વખતે ચૂંટાઓ નવી પાર્લમેન્ટમાં પ્રધાનોના
ઠાણના મુખ્તિયારો અરધા ઉપરાંત થોડાજ વધારે હતા, તેથી
નવા સુધારા મંજૂર કરાવવા જોઈતું સામર્થ્ય તેમનામાં નહોતું; અને
લોર્ડ મેહર્બર્ન સરજા રસ્તે ચાલનાર હોતા, તે હરકોઈ બાબતમાં
હાથ ન ધાલતાં ચાલતી સ્થિતિને કાયમ રાખવા માગતા, તેથી
લોકોએ એક ધાર્મિક આપણી તરફ રાણીને આપણાં સંકટની
દરકાર ન કરવાનું એ પ્રધાન શીખવેલું. વળી પાર્લમેન્ટના સભા-
સદ પસંદ કરવામાં દુકાનદારોના મત લેવાતા, પણ કારીગરોના
લેવાતા ન હોતા, તેથી તેઓ નારાજ હતા. સને ૧૮૩૮ નાં જૂનની
૨૮ મી તારીખે રાણીને રાજ્યાભિષેક કર્યો, તે પછી થોડાં અઠ-
વાડિયાંમાં બર્મિંગહામમાં એક મોટી સભા એકઠી થઈ. એ
સભામાં એક વિનંતિપત્ર તૈયાર કરવામાં આવ્યું, તેને ઓકો-
નેલે 'લોકોની સનદ' એકું નામ આપ્યું. તે પત્રમાં નીચેના છ
સુધારાની માગણી કરી હતી:—(૧) સધળા માણસોને મત આપ-
વાનો હક દેવે (૨) દરેક વર્ષે નવી પાર્લમેન્ટ પસંદ કરી બોલા-
વવી; (૩) ચીડી મારફતે છૂપી રીતે મત લેવા; (૪) કોઈપણ માણ-
સને પોતાની જમીન ન હોય તે છતાં તેને પાર્લમેન્ટમાં બેસવાને

હરકત કરવી નહિ; (૫) પાર્લમેન્ટના સભાસભોને
પગાર આપવો, અને (૬) ઇંગ્લાન્ડના બરાબર
વિભાગ પાડી મત આપનારની સંખ્યા સરખી
કરવી. આ માગણીઓમાંની ત્રીજી અને ચોથી

સનદી હક મા-
ગનારાઓનો ઉ-
દ્ધ, સને ૧૮૩૮.

તેજ વખતે અમલમાં મુકાઈ, અને હાલમાં એટલા બધા માણ-
સોના મત લેવાયે છે કે પહેલી માગણી પણ ધણી ખરી અમલમાં
આવી ચુકી છે. પરંતુ તે વેળા એમાંની એક પણ માગણી કબૂલ

રાખવી એ ધણું વિચાર વગરનું કામ હતું. તે વિનંતિ ૧૧૫૨ સહી કરનારા ચાર્ટર્ડ એક્ટને સનદ કરનારા એ ત્રીજા એન-બ્રાન્સ, તેઓએ ખર્ચિયાલો, રોકિંગ્સ, ન્યુપોર્ટ અને પીન્ડ સ્વજોની રૈયતને ઉચ્છેદી ધણું નુકરાન કર્યું.

તે દર્મિયાનમાં જે ખરેખરા સંકટને લીધે દેશ પીડાતો હતો તે સંકટ કેવી રીતે દૂર કરવાં તે વિશે વિચારવત પ્રયોગનું એક નાનું મંડળ વાદ કરતું હતું. સને ૧૮૩૮ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૮ મી તારીખે માન્ચેસ્ટરમાં એક સભા બેઠી મળી, તેણે પરદેશી આવતા અનાજ પરની જડાત કાઢી નાંખવાનું સરકારપર દબાણ

કરવાને એક મંડળી સ્થાપી. આ મંડળીથી 'અનાજના કાયદા વિરુદ્ધ એક્સ'ની રાજઆત ધર્ષ. માન્ચેસ્ટરનો પ્રમાણિકને નિર્મેણ બુકિનો લૂગડાં

છાપનાર રિચર્ડ કોપ્પડન અને તેના મિત્ર રોબર્ટ હેલનો બેન ચાર્ટર્ડ જે રોબર્ટએ વલુનો હતો તે આ મંડળીના આગેવાન હતા. પાંચ વર્ષ સુધી આ બે માણસોએ અને જેઓ તેમની સાથે કામ કરતા હતા તેઓએ અનાજના કાયદાથી ગરીબને કેટલા અન્યાય યાચછે તે વાત, નાના નિબંધો, બ્યાખ્યાનો અને બાપણો વડે લોકોને સમજાવી. કારણકે ખંદેરો ખુલ્લા મૂકી પરદેશનું અનાજ દેશમાં લાવવામાં આવે તો જે કીમતે અનાજ મળતું તેથી અરધી કીમતે ગરીબ માણસોને તે મળી રહે. પરંતુ ખંદેરો ખંધ હોવાને લીધે ગરીબોને જે અરધા ભાગની વધારે કીમત આપવી પડતી તે ખરી રીતે કહીએ તો ખેડૂતોને કાર્યદા કરી આપવાને ગરીબો પાસેથી કર સેવા સરખું હતું. એ પ્રમાણે જેઓને ખાવાનાં ફાંફાં પડતાં તેઓ આડકતરી રીતે જે ખાતા પીતા કે સુખી હોય તેને પૈસા બરતા એમ કહેવાને બાધ નથી. તથાપિ અનાજના કાયદા વિરુદ્ધ બાપણકર્તાઓને પોતાના શ્રેતાઓને ખરી સમજણ આપતાં પ્રથમ ધણું મુશ્કેલ પડ્યું-કાગણું કે જમીનદારોએ

અને એડુતોએ ધાર્યું કે આ યોજનાથી દેરા પાંચમાલ યશે, સાથી જે તેમને જમીન એડવાની લાલચ રહેશે નહિ. કારીગરો પણ અનાજનો ધારો રદ થાય તેના કરતાં જે સન-દી હક તેમણે માગ્યા હતા તે હક મેળવવા વધારે આતુર હતા. પણ અનાજના ધારા વિરુદ્ધની દલીલો ઘણી સ્પષ્ટ હોઈ સારી રીતે કહેવામાં આવી, તેથી આખરે તે વિષે પ્રજાની આતરી ધવા લાગી. આની પહેલાં લોડે મેલખર્ને અનાજ પરની જકાત ઝીણી કરી તેને કાયમ કરવાની દરખાસ્ત પાર્લિમેન્ટમાં મૂકી હતી; પણ આમની સભાનો મોટો ભાગ તેની વિરુદ્ધ પડ્યો, તેથી તેણે સને ૧૮૪૧માં રાજીનામું આપ્યું. તેના પછી સર રોબર્ટ પીલ મુખ્ય પ્રધાન થયો, અને પ્રધાનમંડળ કાન્ઝવેટિવ કે સંરક્ષકપક્ષનું હતું, તથાપિ તેને એ ખાબત કાંઈપણ તજવીજ કરવાની જરૂર જણાઈ

વિધાસુ સલાહકાર લોડે મેલખર્નેના ધૂટા પડવાથી તરણ રાણી દીલગીર થઈ એ પ્રધાનના ગયા પછી તેના સારા સ્વભાવનો પતિ, તેના સર્વોત્તમ મિત્ર ને મંત્રિ થયો. સને ૧૮૪૦ ના ફેબ્રુઆરીમાં તેણે પોતાના મામાનો દીકરો, સાક્ષકો-અર્થનો રાજપુત્ર આલ્ફર્ડ કરીને હતો તેનીયેર લગ્ન કર્યું. તેને તે ખરા દિલથી ચહાતી હતી. આ લગ્નથી ઇંગ્લાન્ડને સારું ફળ થયું.

રાણીના જ્યો બહો અને સાચો ધાય એવી એ રાહબદાને કેળવણી મળી હતી. પોતાની પત્નિપર પ્રેમ ગમ્પી તે તેની પ્રજાનું હિત કરતો હતો. તેણે પોતાના પ્યાર અને આત્રણથી રાણીની ઇંદગી મુખી

કીની, અને વિદ્યા તથા હુન્નરને ઉત્તેજન આપી તથા તે જમાનાના બુદ્ધિમાન પ્રરુપિને પોતાની પાસે ગમ્પી ઇંગ્લાન્ડને ઘણું આગાદ કર્યું. વળી રાણી અને રૈમવ વચ્ચે ન પડવાને તે સાવધ રહે એટલુંજ નહિ, પરંતુ આત્મલોભ અગમે કરી વખાણની દરકારખ્યા વિના સર્વનું બચુ કરવામાં મદદ સતોપ માનતા.

નવા પ્રધાન મંડળની સમક્ષ ધણુ કામ આવી પડ્યું હતું. ડગ્લિનનો કોટવાલ આર્કોનેલ કરીને હતો, તે ડગ્લાન્ડ ને આયર્લેન્ડ વચ્ચે થયેલાં સંયુક્તતાનો કાયદો રદ કરાવવાને આયર્લેન્ડમાં ઉશ્કેરણી કરવા લાગ્યે. સને ૧૮૮૩-૪૪ માં તેને પકડીને કામ ચલાવ્યું, તેથી એ ઉશ્કેરણી બંધ પડી. પ્રેસ્બિટેરિયન પંથમાં મોટી તકરાર ઉઠનાથી સ્કોટ્લેન્ડ ખબળી ઉઠ્યું હતું તે તકરારથી ત્યાં સને ૧૮૪૩ માં 'ફિકર્ક' નામે સપ્રધાન સ્થપાયો. સનદી હક માંગનારા આખા દેશમાં સખાઓ બરવા લાગ્યા. ચીનાઈ સરકારની મરજી વિરુદ્ધ ઇંગ્લેન્ડ વેપારીઓ ચીનાઓને અશીષુ વેચાતું આપતા, તેથી સને ૧૮૩૬ માં ચીન સાથે લડાઈ રાહ ચઢી. આ લડાઈના અંત સને ૧૮૪૨ માં આંખો એ લડાઈ પૂરી થઈ તે પહેલાં અફઘાનિસ્તાનમાં એક આખુ ઇંગ્લેન્ડ લશ્કર કતલ થયાની બચકર ખબર હિંદમાંથી આવી.

ઇંગ્લેન્ડ લોકો બહુ દહાડાથી હિંદનો વધારે વધારે ભાગ વીનધીને ખાલસા કરી પોતાના રાખ્ય જોડે જોડી દેતા હતા, તે જોઈને સુડી કે એશિયાના જે ભાગોમાં રશિયાનો ધણુ વગ હતો, તેમની અને ઇંગ્લેન્ડ મૂનકની વચ્ચે ફક્ત પળખ અને અફઘાનિસ્તાન જ હવે રહ્યા (૬ઠો નકશો જુઓ). ઇંગ્લેન્ડ સરકાર હમીશા ધારતી રાખતી કે રશિયાનો અફઘાનો માથે સંપ કરી હિંદ પર હુમલો કરશે, તેથી તે ધારતી દૂર કરવાને સને ૧૮૩૭ માં સર અલેક્ઝાન્ડર બર્નેસને અફઘાનો સાથે વેપાર સખડી કોલકરાર કરના કાબુલ મોકલ્યો તે ત્યાં ગયો તે સમયે એવો વહેમ આંખો કે અફઘાનોના મરદાર દોસ્ત મહમદખાન રશિયાન લોકો સાથે કાયમી કરે, તેથી હિંદના ગવર્નર જનરલ લોર્ડ આર્કલાન્ડે મુખાઈથી પગર મોકલી મહમદને પદ્મવટ કર્યો અને તેની જગ્યાએ ખાંચે સરદાર નીમ્યો. તેનું પરીણામ એ થયું કે ધારતી.

દૂરવીર, અને દમલખાજ અધ્યાનોઓએ સને ૧૮૬૧ ના નવે-
 અધ્યાનિસ્તાનમાં ઇંગ્લેન્ડની પાયમાલી, સને ૧૮૬૧
 અંબરની ખીજ તારીખે સર અલેક્ઝાન્ડર બ્ર-
 ન્સેન્ટે ખુલ કર્યું, તે સર વિલિયમ મેકનેટન
 ને તેઓની સાથે કોલકરા કરવા ગયો હતો, તેને

પણ છ અઠવાડીયાં પછી ઠાર માર્યો. આ બનાવ
 બન્યો તેથી સેનાપતિ એલિફિન્સ્ટન લાંબો વખત કાબુલમાં રહી
 રાક્યો નહિ, અને અધ્યાન સરદાર અકબરખાને વચન આપ્યું
 કે તમારા લશ્કરને સહી સલામત પાછા ફરવા દઈશું, એટલે તેણે હિંદ
 પાછા જવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ પ્રમાણે વચન આપ્યા છતાં ખુદ
 કાબુલઘાટની બેઠ બાબતે ખડકોમાં અધ્યાનો સતાઈ રહ્યા,
 અને સિપાઈઓ ત્યાંથી પસાર થયા એટલે તેમના પર ગોળીઓ
 છોડી. એ બનાવ બંધકર બન્યો. ફક્ત ડોક્ટર યેડન નામનો
 એક જ માણસ તે હજીગત કહેવા બન્યો. તે ખુદ ઘાટ અને એખર
 ઘાટની વચ્ચે આપેલો જલાલાબાદનો કિલ્લો ને સર રોબર્ટ
 સેલ રાખી રહ્યો હતો તેમાં મરણુ તોડ થયેલો આવી પહોંચ્યો.
 ઇંગ્લાન્ડે આ અપમાનનું વેર વાળ્યું એ વાત ખરી, અને
 જનરલ પોલોક તેમજ સર રોબર્ટ સેલના તાબાના લશ્કરે
 કાબુલ ફરીને લીધું, તેઓ તથા છોકરાં પાછળ રહ્યાં હતાં તેમને
 દુશ્મનના હાથમાંથી છોડવામાં, પરંતુ ૪,૫૦૦ કવાયદ શીખેલું લ-
 શ્કર અને ૧૨૦૦૦ છાવણી પાછળ ચાલનાર માણસ બંધકર રસ્તામાં
 માર્યું ગયું, તેથી ઇંગ્લેજ સત્તાને પૂર્વમાં જબર પોકો લાગ્યો હતો.

પરંતુમાં ઉપર પ્રમાણે વિપત્તિ પડતી હતી તેવામાં સ્વદેશમાં
 જમાબદી સંબંધી મુશ્કેલી પેદા થઈ. લોર્ડ મેલબર્નના પ્રધાન મંડળે
 પચીસ લાખ પૌન્ડનું ખર્ચનામાં દેવું મુક્યું હતું, તે આપ્યા વિના
 ચાલે તેમ નહતું. એ કરજ ફેડવા પીલે કમાણી પર કર લેવાનો
 નિશ્ચય કર્યો. જેની પેદાર વરસ દહોડે ૧૫૦ પૌન્ડ કરતાં વધારે હોય,
 તેવા દરેક માણસે સરકારને પોતાની કમાણીના એક પૌન્ડ દીઠ કાંઈક

૨૬મ આપવાનું ડેરબ્યુ- ફક્ત ત્રણ વર્ષ સુધી આ કર લેવાનો હતો, અને એક પૌન્ડ દીઠ સાત પેન્સ કરતાં વધારે કર આપવાનો ઠરાવ નહોતો, પરંતુ સને ૧૮૪૫ માં ખીજ ત્રણ વર્ષ માટે એ કર જારી રાખ્યો તે અ-
 કમાણી પર વે-
 રા નખાવેા, સને
 ૧૮૪૨
 વ્યાપિ કાયમ છે. એ વેરા ઘણામાં ઘણા એક પૌન્ડ દીઠ એક શિલિંગ ને ચાર પેન્સ સુધી સને ૧૮૫૫-૫૭ માં લેવાયો, અને આઠામાં આંધો. સને ૧૮૭૪-૭૬ માં એક પૌન્ડ દીઠ બે પેન્સ પ્રમાણે ઉધરાવવામાં આવ્યા.

ખીજી રીતે જોઈએ તો પરદેશથી આવતા માલપરની મુખ્યત્વેકરીને અનાજપરની જકાત આંધી કરવાને તેણે બની તેટલી મહેનત કરી, તોપણ સંકટ જારી રહ્યું, ને લોકોની સ્થિતિ વધારે બગડવાનો પ્રસંગ આવ્યો. સને ૧૮૪૫ માં ઇંગ્લાન્ડમાં અનાજનો

ખટાટાના નરો
 બજા પાકમાં
 ન થાયછે, સને
 ૧૮૪૫

પાક યથો નહિ, અને આપણાંડમાં મુખ્ય ખારા-
 કની ચીજ ખટાટામાં રોગ લાગ્યો, તેથી તેના પાક નાશ પામ્યો. દુકાળ પડવાની તૈયારી હતી તેથી પ્ર-
 જાએ ખંદેર ખુલ્લાં કરવાને અને પરદેશનું અ-

નાજ દેશમાં લાવવાની રજા દેવાને પોંધાટ મચાવ્યા. ખીજની ધીમે ધીમે ખાત્રી થઈ હતી કે કોઈક નવું કહેવું ખરૂં છે, તેથી તેણે અનાજ-
 પરથી જકાત કાઢી નાંખવાનું બિલ રજૂ કર્યું; પણ

પીલ અબા-
 લિત વેપારને પુષ્ટિ
 આપેછે, સને
 ૧૮૪૬

ખીજ પ્રધાનોને પોતાની સાથે મળતા થવાને તે સ-
 મજબી રાખ્યો નહિ, તેથી તેણે રાજીનામું આપ્યું ને
 પોતાની જગ્યાએ લોર્ડ જોન રસલને નીમવાની

રાજીને મલાહ આપી. એ રસલે અનાજના કાયદાવિરૂદ્ધ સખ્ત પત્ર લખ્યો હતો. હવે પછી જે હકીકત બની તે જોતાં મુખ્ય પ્રધાનને શીશી અડચણ નોડેછે તે જાણવાનું સાધન મળેછે. લોર્ડ જોન રસલ પ્રધાન મંડળ બનાવી રાખ્યો નહિ, કેમકે તેના મુખ્ય મદદગાર લોર્ડ ગ્રે અને લોર્ડ પામસ્ટન અનાજના વેપારને છૂટાપછું આ

૫૫૧ ઇચ્છતા હતા તેઓ પરદેસના કામ સખધી તેની સાથે મળતા થાય તેવા નહોતા, તેથી રાણીએ પીલને તેની અસલની જગા પાછી લેવાનું આમન્ત્રણ કર્યું. એથી કરીને લિખરલ પ્રધાન અનાજનો કાયદો ૨૬ કરી રાખ્યો નહિ, પણ તે કાન્ઝવેટિવ પ્રધાને ૨૬ કર્યો હતો.

પીલ અનાજનો કાયદો ૨૬ કરવાનું બિલ પાર્લામેન્ટમાં રજુ કરશે એવું તરતજ જણાયું, તેથી આખા દેશમાં ધણી ગરબડ થવા લાગી.

કોઈકડનને અન્તે પોતાની મહેનતનું ફળ મળ્યું. માન્ચેસ્ટરમાં એક સભા એકઠી થઈ, તેણે તે કામમા મદદ કરવાને દાદ કલાકમાં કંઈ નહિ તો ૬૦,૦૦૦ પાન્ડ એકઠા કર્યા. સને ૧૮૪૬ના જૂનની

૨૨ મી તારિખે પીલે પોતે 'બાધિત વેપાર' ની તરફદારી સાસાર છોડી દીધી અને 'અબાધિત વેપાર' ની દરખાસ્ત કેમ કરવા માડી તે એક છટાદાર બાપણુ કરી સમજાવ્યું. ૨૫ મી જૂને અમીરની સભાએ તે બિલ મંજૂર કર્યું, તેથી અનાજનો ધારો ૨૬ થયો. સને ૧૮૪૬ ના ફેબ્રુઆરી લગીમા ધીમેધીમે જકાત આપી કરી એક જવાઈર અનાજ પર ફક્ત એક શિલિંગની કાયમ જકાત રહેવા દીધી. સને ૧૮૬૬ મા એક શિલિંગ લેવાતો પણ બધ થયો. પીલે સૌથી મોટા સુધારો આ કર્યો હતો કારણ કે તેના જુના મિત્રો તેના પર યુરસે યયા, અને ડિઝરેલીએ—(પાછીથી લોર્ડ બેકન્સ-ફીલ્ડે) તેના પર રાખત હુમલો કર્યો 'બાધિત વેપારની હિમાયત કરનારી મંડળી' પાર્લામેન્ટમા ઉભી થઈ, ને આવણાંન્ડમાં ગુન્હા અટકાવવાને 'જેર જૂલમથી દબાવી મારવાનું બિલ' પીલે રજુ કર્યું, ત્યારે તેની વિરુદ્ધના લિખરલો સાથે તે મંડળી મળી ગઈ. અમીરની સભાએ અનાજનો ધારો ૨૬ કર્યો તેજ રાને પીલને ગજનાયું આપણું પડ્યું, તેથી લોર્ડ જોન રસેલ મુખ્ય પ્રધાન થયો.

હવે પછીના વરસમા ઐટ્સે ઈં સં ૧૮૪૧ થી ઈં સં ૧૮૫૪ સુધીમા મુખ્યત્વે જાણવા જોગ ચાર બનાવ બન્યા (૧) સનદી લોકોની પડતી, (૨) પબખનું ખાલસા થવું, (૩) મધ્યાનોમા સોનાની ખોજ અને (૪) સને ૧૮૫૧ મા ઉદ્યોગનું મોટું પ્રદર્શન બરાબર તે સને ૧૮૪૮ મા પારિસમા ખીજી બિયલપાયન થઈ

યુરોપની અસ્થિતિ સને ૧૮૪૮

ત્યાનો રાજા લૂઈઝિનિય ઇંગ્લાન્ડમા નામી આવ્યો, તેથી ફ્રાન્સમા પ્રજાસત્તાક ગતિપથ સ્થપાયુ આ સમયે આખા યુરોપમા અવ્યવસ્થા આવી ગઈ

હતી ઈટાલી આર્સિયા અને પ્રુસિયામા બડો થયા તેથી ત્યાના રાજાઓને પોતાના લોકોને મારૂ પાર્લિમેન્ટો સ્થાપતી પડી સને ૧૮૪૭ મા બયકર દુકાળ પડ્યો એ વખતે આયર્લેન્ડમા 'આયર્લેન્ડના જીવાન લોકો' એ નામની એક ઉચ્છેદક ટોળી બની થઈ, તેણે સ્થિતિ અપ્રાપ્તિની સરદારી નીચે બડ કપું પણ તે ઝડપથી બેસાડી દેવામાં આવ્યું સનદ માગનારાઓએ ધાર્મિક હક મેળવવા સારૂ હમણા ઈંગ્લાન્ડમા ઉચ્છેદકી કરવી જોઈએ પચાસ લાખ કરતા વધારે માણસોએ જોમા સહીઓ કરેલી કહેવાતી હતી, તેની એક અરજી તેઓએ તૈયાર કરી, અને નોર્ટિંગહામ તરફથી નીમાયલા સભાસદ ફ્રિંગ્સ ઓફોનેરે આમની સભામા જઈ તે અરજી આપવાને સને ૧૮૪૮ ના એપ્રિલની ૧૦ મી તારીએ કે નિગડન કોમન નામે મોટા મેદાનમા એક ગળનર સભા બોલાવી આથી આખુ લડન બધાનીય થયું તેમને વરપોડા કાઢીને જવાની સરકારે મના કરી ક્યૂક ઓફ વેલિંગ્ટને નજરે ન પડે તેમ લડનના સધળા ભાગમા સીપાઈઓ રાખ્યા, અને તોફાન કીટૂર અટકાવવાને ૨,૦૦,૦૦૦ ગૃહસ્થોને જુદા જુદા દેવલમા લઈ જઈ પોલીસ સિપાઈનું કામ કરવાના રાપથ લેવાવ્યા આ બધી ધાધન નકામી

સનદી લાકાની પડતી, સન ૧૮૪૮

હતી, કેમકે તે મેદાનપર ફક્ત ૨૧,૦૦૦ માણસ એકઠું થયું તેથી તેઓ વગોડાના આકારમા જઈ રાખ્યા નહિ તે અરજીને એક ઘોડગાડીમા મૂકી

વેસ્ટ મિન્સ્ટરના દેવળમાં લેઈ ગયા, ત્યારે માત્રમ ૫૬ થુ કે તેમાં
 વીસ વાખ કુગતા ઝોઘી સહીઝો હતી અને તેનાની ઘણીકી
 ઝોટી હતી અરુ કહીઝે તો સને ૧૮૪૨ ની સાલથી દેરા ઘણે આ
 બાદ યતો ગયો અને લોમીને આવતું મળ્યું, ઝોટલે તેઝોઝે તે
 હકની મુદ્દલે દરખાસ્ત કરી નહિ આ સમય પછી સનદ માગનાર વિગે
 કાઈપણ સાબળવામાં આવ્યું નથી

ફોનિયા પ્રાન્ત ગયો હતો એ પ્રાન્તમા સોનાની ખાણ હાય લાગી,
 તથા મને ૧૮૫૧ મા વિક્ટોરિયા ને આસ્ટ્રેલિ-
 યામા સોનું જડ્યું તેથી તદન નવો લાભ
 યથો સોનાની કમિતની વચ્ચટની અસરને લગતો
 સવાલ ધણેજ મુશ્કેલ છે તે ખાખત જે લોકો
 ધણુ સાફ માન ધરાવેછે, તેઓ પણ તદન અકમત થતા નથી પણ
 રોનાની ખોળથી જે પ્લાખતો સિદ્ધ થઈ સસ્યાનોમા સને ૧૮૫૧
 મા સોનાની શોધ મળી તેથી ચીન્ને સોડી થઈ, અને ઉત્સાહ વધ-
 વાથી ધણા લોકો પરદેશ જવા લાગ્યા તેઓ ક્રમ્ત સોનું જો તેવા
 મૂલકોમાંજ જતા નહિ પણ તે ઉપરાત ખીજ સસ્યાનોમા પણ
 જવા લાગ્યા આ સમયથી સસ્યાનોના ઇતિહાસનું અગત્ય વધ રા
 માડ્યું. ગુડહોપ જુરિસરનું સસ્યાન જોકે હિંદ જતા રસ્તામા આ
 વેછે, તોપણ તેની સફલિત સૌથી આછી થઈ હતી, કારણકે ઈંગ્લેન્ડ
 આવ્યા તે પહેલા જે વલદા ખોખર લોકો ત્યા જઈ વસ્યા હતા
 તેઓ હમેશા દેરીઓ સાથે તકરાર કરતા, તેથી ઈંગ્લેન્ડને નાની
 લડાઈમ્મી કરવી પડતી તથાપિ કાફર અને ગુપ્ત લોકોની સાથે
 નાની લડાઈમ્મી થયા જતા ઈંગ્લેન્ડ મૂલક વધતો
 ગયો સને ૧૮૪૩ મા નતાલ ઈંગ્લેન્ડ સસ્યાન
 થયું, અને જોકે સને ૧૮૫૦ મા કેપકોલોનીને રા-
 જ્યવ્યવસ્થા સોપવામા આવી, તોપણ સને ૧૮૭૪

સોનાની શોધ
 સને ૧૮૪૮ થી
 ૧૮૫૧ સુધી

૬૫ કાર્ટની
 સસ્યાનનું રાજ્ય
 બધારણ સને
 ૧૮૫૦

ન્યુસાઉથવેલ્સ વિક્ટોરીયા, દક્ષિણ આસ્ટ્રેલિયા અને તાસ-
માનિયાના લોકોને ઈંગ્લેન્ડ ગવર્નરના તાબામાં
આસ્ટ્રેલિયામાં
ના સંસ્થાનાને
લગતો ૫૨૬
સને ૧૮૫૦
રહીને પોતાને પગલ પડે તેવું રાજ્યધોગણ દાખલ કર-
વાની પરવાનગી દીધી થોડા વર્ષમાં ખીજા મસ્થા-
નાને પણ તેવીજ પરવાનગી મળી ન્યુઝિલેન્ડને

તેની રજા સને ૧૮૫૨ માં મળી દરમ્યાનમાં સને ૧૮૫૧ માં
સોનાનું પુનઃકુ પડ્યું, તેથી બેસુમાર લોકો સંસ્થાનમાં જઈ રહ્યા,
અને તેમણે પોતાની અને સંસ્થાનોની વચ્ચે આવડતનો જાણ સબધ
રાખ્યા, તેથી જો કે તેઓના રાજ્યકાગ્યનાર રવત્ર છે, તોયે તેઓ
ઈંગ્લાન્ડ જોડે અત કરણના હિતવડે બધાઈ રહ્યા

તેજ સાલમાં એટલે સને ૧૮૫૧ માં 'પૂરવીપરની સધળી
પ્રજાના ઉદ્યોગોનું મોટું પ્રદર્શન' થયું આખી દુનિ
યાના ઉદ્યોગ કેટલે દરજ્જે પહોંચ્યા છે તેના સ્પષ્ટ
મિતાર આપવાને, તેમજ ખીજા પ્રજાઓ યુથુ ઉ

તપજકરી શકે છે તે જણાવી ઈંગ્લેન્ડ પ્રજાને ઉત્તેજન આપવાને આ
પ્રદર્શનની યોજના મુખ્યત્વે કરીને રાજપુત આદ્યજાતો પછીથી
ગણીના પતિ થયા હતા તેણે ધડીને અમલમાં મૂકી આ દિવ્ય
પ્રદર્શનની શોભામાં સર બોસકુ પેક્ટને સીડનહામની જમીન
પર હાજર બિલોચી મહેલ છે તે બનાવ્યો હતો. તે પ્રદર્શન કૃતિહમદ
ઉતર્યું, તેથી તેજ વખતે તેમજ ત્યાર પછી ખીજા પ્રદર્શનો વખતે તે
ધણુ ઉપયોગી થઈ પડ્યું આ પ્રદર્શનને લીધે લગ્નઘરો બધ
પડશે, અને શાન્તિ બરેલા કામો કરી પ્રજાઓ એક ખીજા સાથે
હરિશ્ચંદ્ર કરશે, એટલે એકનવીન કાળનો આરંભ થશે એવી આશા
ધણુ લોકો રાખતા હતા, તેને બદલે ઉલટું એવું બન્યું કે શાન્તિ
પાત્રીસ વર્ષે રહી પૂરી થઈ, કેમકે ત્યાર પછી સડો રાડ થયા

તે પ્રદર્શન ભાગ્યેજ પૂર્ણ થયું, એટલામાં તો રિન્સ લુઈનેપોવિ
યન જે ફ્રાન્સના પ્રજામત્રાક રાજ્યનો પણ વર્ષ સુરી પ્રેસિડેન્ટ

(મુખ્યઅધિકારી) હતા, તેણે લશ્કરથી પારિસના મહેલના બરી નાંખ્યા, જેઓ સામાયિકા તેઓને ઝેરીથી દારૂ કર્યા, રાજ્ય ખટપટમાં આમાવાગીઆ દ્વારા તેઓને કેદ કર્યા, અને દસ વર્ષ સુની પોતાને પ્રેસિડેન્ટ રાખવા દેવ્ય લોકોને સમજાવ્યા. એ ખબરથી આખું ઈંગ્લાંડ બચલીત થયું. એક વરસ કેડે બીજી નેપોલિયન એવું નામ ધારણ કરી તે રહેનરાહ થયો. પહેલા નેપોલિયને કરેલી દુર્દશા ને વિપત્તિ જેઓને યાદ હતાં તે સમજાવીવા લાગ્યા કે તેવાજ બનવો કરીને બનરી. તરણ ઈંગ્લેન્ડે સ્વેદરાત્રી રક્ષણ કરવા માટે રાજ્યપુરીથી સિપાઈની નોકરી બરતારની પલટણો ઉભી કરવા લાગ્યા. પણ પરદેશ ખાતાનો પ્રધાન લાર્ડ પામર્ટન હતા તેને લઈ નેપોલિયન વિષે સારી

પારિસના એ-
કમિક કેર વર્ષ
તા. ૨૭ ડીસે-
મ્બર, ૧૮૫૧

પહેલા વોપનિ-
યર એટલે રાજ
પુરીથી સિપાઈ-
નો નોકરી કર-
નારા ઈંગ્લેન્ડનો
સને ૧૮૫૨

તોપણ ઇંગ્લાન્ડે પોતાના પડોશીનો મૂલક પડાની લેવાની નાપાડી, અને યુરોપી રાજ્યોએ રૂશિયાના રાહેનશાહને સલાહસપ રાખવાની સમન્વૃત્ત કરવા રાખત મહેનત લીધી. નિકોલસ કડક અને માથા ફરેલ હતો તેણે ધાર્મિક ઇંગ્લાન્ડ લડો નહિ તે ઉપરથી જ્યારે તુર્ક લોકોએ તુર્કસ્તાનના ખ્રિસ્તિયાનું રક્ષણ કરવાની મત્તા રૂશિયાને આપવાની નાપાડી, તે વારે રૂશિયાએ પોતાનું લશ્કર ડાન્યુબ પરના મૂલકોમાં આકલું તુર્કોએ ડાન્યુબ ઓળંગી જમીન માર્ગે રૂશિયાનો હરાવ્યા. રૂશિયાનોએ તેના બદલામાં સને ૧૮૫૩ નાનવખરની ૩૦ મી તારિખે સિનોપે આગળ તુર્કના કાફલાને ખાળી નાંખ્યા. ધણા લોકો હાલ કબુલ કરેછે કે તે લડાઈમાં ઇંગ્લાન્ડ જો વચ્ચે પડ્યું નહોત તો સાઈ થાત. મુખ્ય પ્રધાન લોર્ડ આબર્ડીને શાન્તિ બળવવા સાઈ તેનાથી બચ્યું તેટલું કર્યું. લોર્ડ પામરસ્ટન સ્વેદશ ખાતાનો સેક્રેટરી હોવાથી પરદેશ ખાતાના કામ મખરી તેને અધિકાર નહોતો, તોપણ પ્રધાનોમાં તેનો ધણી વગ હતો. કાળાસમુદ્રમાં રૂશિયાન સત્તાનો અત આણુવા તે ધણી આગર હતો. તેમજ રૂશિયાના કાવાલવાથી અધ્યાનિસ્તાનમાં કેટું સંકટ આવી પડ્યું હતું તે ઇંગ્લેન્ડે યાદ આણ્યું, તેથી ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રેન્ચનું દરીઆઈ લશ્કર સને ૧૮૫૩ ના અક્ટોબરની ૧૪ મી તારિખે ડાર્ડનલસની સામુદ્રણીમાં ઘડતિ ગયું હતું, તે હાલ તુર્કોનો ખઆવ કરવા કાળાસમુદ્રમાં પેકું, અને સને ૧૮૫૪ ના માર્ચની ૨૮ મી તારિખે રૂશિયાવેરે ઇંગ્લાન્ડ અને ફ્રાન્સે લડાઈ

લગાઈ યઈ હતી એતસમુદ્રમાં આખેજલ બદરને પેરી લેઈ તેની નાકાબધી કરી હતી, અને રૂશિયા તાબાના આર્મિનિયામાં સેનાપતિ વિલિયમ્સની મરદારી નીચે ગુર્ક સોલ્ડીયે કરનો કિલ્લો લેઈ તેનો બહાદુરીથી બચાવ કર્યો. એ કિલ્લો માત્ર લગાઈને અનોજ તેમણે છોડી દીધો એકસંખી રાજ્યોના લશ્કરે સને ૧૮૫૪ ના મુષ્ટેખ્ખરની ૧૩ મી તારીખે કિમિયામાં જઈ ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે આફ્રમા નદીપર પહેલી જીત મેળવી, અનેજો તેઓ આગળ વધ્યા હોત તો કિમિયાનો મોટો કિલ્લો સિખાસ્ટોપોલ હતો તેમાં ઘખખ યઈ રાકત પરંતુ તે જય મળ્યા પછી ફ્રેન્ચ સરદાર સેન્ટ આર્નોએ રાત્રીની પૂઠ લેવાની નાપાડી એટલે ધીંગલરા સરદાર લોર્ડ રેગ્લન પાછો હઠ્યો આથી મોટા રૂશિયન ઇજનેર

કિમિયામાં થયેલો વિષદ, સને ૧૮૫૪-૧૮૫૫

આખો શિયાળો કકડતી ટાઢમા કાયમ રહ્યો એ વેળા ઈગના-
ડમા ગેર બંદાબસ્તને લીધે ને ઘેરામા સિપાઈઓને

અધરને અવ્ય
પરવા

જોઈએ તેટલા લગડા લત્તા મળ્યા નહિ, અને

તેમને અન કે ખીજી જરૂરની ચીજો વગર રહેડું

પડ્યું જ્યાથી ઉતારી રાકાય નહિ તેની જગ્યાએ ઘોરાક
જથાબંધ મોકલવામા આવ્યો ડાબાપગે પહેરી રાકાય તેવાજ
બુટનું બરેલું એક વહાણુ આવ્યું તેનામા બિમારી રાજ થઈ,
અને સિપાઈઓને મુવાને ધાબળી મળી નહિ કન્દાક્ટરે

ઘોડાને માટે ઘાસ પૂર પાડતા, તેઓએ સુકા વાસની પુળી

ઓમા ખાતર બંધુ આ સધળો ગરબડાટ અને ગેર બંદાબસ્ત

આ નો હતો, તે અગસામા એક બાઈએ ઉપકાર ક્યો તેથી તેનું

નામ સદા આભારપૂર્વક યાદ થયા કરશે બડાઈ ખાતાનો પ્રધાન

ન સિડની હર્બેટ કરીને હતો તેણે મિસ રૂલેરેન્સ નાઈટિંગે ને

કેટલીક સ્ત્રીઓ લેઈ માદા અને ધાવલ યથેલાની માવજત કર-

વાને કિમિયા જવાનું કહ્યું એ બાઈ માદાની માવજત કરવા

નું કામ વીએની હતી તે સ્કુટેરીની ઔપધરાળામા પહોંચી ત્યાર

પછી સધળું કામ પડી મયું ધાપર બરોબર રીતે

કેવ રી કન રે
સ ન ઈટિલ

પાઠા બાધવામા આવ્યા, માદાની માવજત થવા

માડી અને મરણુ તોલ થયેલા મનુષ્યોને દિલાસો

મળવા લાગ્યો તેનો દાખલો લેઈ નાણુક મુધરેલી સ્ત્રીઓએ

આ વખતથીજ યુરોપના સધળા રણક્ષેત્રમા એ રી મદદ કરી છે

ર્મિયાનમા કિમિયામા સકટ અને બેતકારી આલવી તેના

હેવાલથી ઇંગ્લાન્ડની પ્રજા ઘણી અધીરી થઈ, અને રાજ્યકાર

બાગની લગામ લોઈ પામરુદનના હાથમા આપવાને પોકાર કરી

રહી પાર્લમેન્ટ મળી કે તરતજ નોઈ આખરુદિને રાજનાનું

આપ્યું, તેથી લોઈ પામરુદન સને ૧૮૫૫ ના જાનેવારીમા

મુખ્ય પ્રધાન થયો અમલદારોને અનુભવ મળ્યો હતો તેથી

સઘળાં કામો સારાં થવા લાગ્યાં. ઘેરો આખો ઉન્હાળો ફૂટેહમંદીયા
આલ્યો, તેથી આખરે સને ૧૮૫૫ ના સપ્ટેમ્બરની
૮ મી તારિખે રૂશિયનોએ તે રાહેર છોડી દીધું,
અને કિલ્લો તોડી પાડ્યો, તેથી સિપાઈઓએ
કુખજો આવ્યું ત્યારે કેડે વસત રૂતુમાં સલાહ થઈ.
સને ૧૮૫૬ ના માર્ચની ૩૦ મી તારિખે પારિસ આગળ સલાહના
કરાર થઈ તે પર મતા મરાયાં એ સલાહની રીઠએ રૂશિયાએ
કાળાસમુદ્રમાં વહાણનો કાફલો નહિ રાખવાનું વચ્ચન દીધું.

ચીન સાથે લડાઈ થઈ તે ન ગણીએ તો થોડા મહિના સુધી
ઇંગ્લાન્ડ સ્વસ્થ રહ્યું. પછી એકદમ એક બચકર બનાવ બન્યો.
લાખો વખત થયા હિંદના વતનીઓનાં દિલમાં અસંતોષ ધુધ-
વાતો હતો, કારણ કે ઇંગ્લેન્ડે ધણું દેશી રાત્ર્યો ખાલસા કીધા
હતાં, તેમાં અયોધ્યાનું રાત્ર્ય સને ૧૮૫૬ માં ખા-
લસા કીધું તે મુખ્ય હતું સને ૧૮૫૭ માં અનઅન્ય
તેવા બનાવોથી આ અમતોએ ગંભીર રૂપ પકડ્યું.

થોડા વખતપર એક જાતની નવી બંદુક રોધી કા-
ઢવામાં આવી હતી તેમા ચરખીવાળાં કારતુસો વાપરવા પડતાં. આથી
હિંદુઓને ભય કરવા ગાયની ચરખી અને સુસલમાનોને અપ-
વિત્ર કરવા કુકરની ચરખી તેમાં વાપરેલી છે, એવો વિચાર સિપા-
ઈઓના મનમાં રકુચો. હિંદી સરકારે ચરખીને બદલે લીસા કાગળ
વાપરવા માંડ્યા, તેમજ અમલદારોએ સિપાઈઓને ધણું ધણું
સમજાવ્યું પણ તે સઘળું નકામું ગયું, કારણ કે તેઓએ જુ માની, બેઠા
હતા કે ઇંગ્લેન્ડનો વિચાર અમને વઢાળી મારવાનો છે. સને ૧૮૫૭
ના ફેબ્રુઆરી અને માર્ચમાં બરાકપુરમાં બેવારનાં નાનાં તોફાનો
થયાં ત્યારપછી થોડા વખત સુધી મધ્યું શાન્ત રહ્યું, પણ રથાનિક
માછરોને ખબર મળતી કે ચપતીઓ એટલે નાની નાની રીટ
લીઓ યુદ્ધરીતે એક ગામથી બીજા ગામ પમાર થાય છે. આખરે

સને ૧૮૫૭ માં મેની નીજ તારિખે કેટલાક સિપાઈઓએ બળે કપોતે મને સર હેન્રી લોરેન્સે કેદ કર્યા. મેની ૧૨ મી તારિખે દિલ્હીની પાસે મિરતમાં ત્રણ પલટાં સામા થઈ પોતાના અમલદારો પર ખંડો ફેડી તેમની કતલ કરી. પછી દિલ્હીમાં જઈ ધરડા દેશી રાજાને મહેલમાંથી બહાર કાઢી પાદશાહ કરી સ્થાપ્યો તે તેની આણુ ફેરવી વળી તેમણે દેવી પલટાંને, પોતાના અમલદારોને મારી નાખી બળવામાં સામેલ થવાની ઉશ્કેળણ કરી. આ નવો રાજ અસલના યુગના પાદશાહનો વારસ હતો તે ઇંગ્લેન્ડ પેન્શન મેજની દીલ્હીમાં રહી પોતાનું યુગરાન ચલાવતો હતો.

થોડા દિવસમાં અરધા હિંદ પર બળના બહાર ફરી વળ્યો ગાડાતૂર થયલા બાપો દેશીઓ સામે બાથ ભીડવાને ફક્ત થોડા જ ઇંગ્લેન્ડે હતા. સુભાગ્યે આ વખતે પેલા મોટા રાજદરબારી માણસનો પુત્ર નામ લોર્ડ કેનિંગ ગવર્નર જનરલ હતો તે બહાદુર, રાત અને સમર્થ હતો. આ બચકર વખત જોઈને યાદ હશે તેઓના મનમાં જે બાબત હમેશાં મોખરે રહેશે. ૧ ઇંગ્લેન્ડ સ્ત્રીપુરુષો ને છોકરાની અધમપણું કરેલી કતલનું ત્રાસજનક નહિ બૂલાવ્યું બલકે બલ અને ૨ ગવર્નરો, સરદારો અને લાગતા વળગતા સધળા માણસોની ઉદાર અને ઐકનિષ્ઠાવાળી વર્તણૂક પગ-

હિંદમાં સિ
પાઈઓના બ
બળે સને ૧૮૫૭

બના હકિમ સર જોન લોરેન્સે ઐકદમ પોતાના સિપાઈઓના હથિયારો બઈ લીધા, અને પોતાના જનની દરકાર રાખ્યા વગર નિકમહલાલ શિખ

લેડોની મદદ લઈ દિલ્હી પર ઘેરો ઘાલવા ઇંગ્લેન્ડ બચકર માકલ્યું અયોધ્યાના ગવર્નર સર હેન્રી લોરેન્સે જોડું બળવાઓરો ઘણા બળવાન છે, ને તેમને તાબે કરવાને પોતાની પાસે લશ્કર થોડું છે, તેથી લખનૌમાં પોતાના રહેઠાણની આસપાસ ફિલો બાધ્યો અને ઘેરો પેઠવાને સધળા ઇંગ્લેન્ડે અદર આપ્યા. ઐક મહિના પછી તોપના ગોળા વાગવાથી તે મરણ પામ્યો, પણ તેના મરતી વખતના રાખેલ ઐ હતા કે 'કદી તાબે થવું નહિ'

બહાદુર પરેડા સરદાર સર છૂ વિહાર કાનપુર આગળ ઠગાનો-
 તેણે બહીકના મારે દેશી રાજા નાનાસાહેબનો વિશ્વાસ કરવાનું
 મનપૂરનો કાનપુર ના. ૧૫ મે ૧૮૫૭
 તારીખ, સને ૧૮૫૭
 દુરસ્ત ધાયું. અને તેની મદદ માગી; પણ તેને મદદ
 દેવાને નાનાસાહેબ આવ્યો ત્યારે તો બંડ-
 બેસનો તે આગેવાન યદ્ય તેણે ઉલટો વિહાર-
 પર હાથો કપો, તેથી તે સરદારે ૫૦૦ પુરોષો, ૫૦૦ સ્ત્રીઓ અને
 કેટલાંક છાતરાને સેઈકેટલીક જુની ખરાડોમાં આશ્રય લીધો. બેડ-
 બેસ મિયાઈઓએ સળગાવેલો દેવતા વટાવ્યા વગર કુવા આગળ
 જઈ પાગીનુ એક ઠીપુ પણ મેળવી શકાય તેમ નહોતું, તેથી આખરે
 મેં મા ગિરની હોડીઓમાં બેસીને પાછા ફરવાનું નાનાસાહેબે
 કહાવ્યું તે વિહારને કમળ કરવું ૫૩૫ું. નાનાસાહેબનો વિચાર તેમને
 બચાવવાને નહોતો. તેઓ હોડીઓમાં બેસા નહિ ચીટલામાં તો
 તેમના પર બહોલો ફોડો, અને સ્ત્રીઓને છાતરાં મળી ૨૫૦ માણસો
 બાકી રહ્યાં તેમને પાગાં તે રાકેરમાં ધમકી આપ્યાં. માઠાં અને
 બપખીન ધયેનાં તે ત્યાં અકાર દિવમ મુડી રહ્યાં, અને પછી જુલા-
 હની ૧૫ મી તારીખે બહાદુર જનમલ હેવજોક તેમને મદદ કરવા
 પામે આવ્યો, ત્યારે નાનાસાહેબને બચ લાગ્યું કે એ તેમને છા-
 ગવરો તેથી માણસો મોકલી તેઓને કાપી નંખાવ્યાં, અને તેઓનાં
 મુકાંને કાનપુરના કૂવામાં નાંખી દેવાવ્યાં.

હજીનેએ આ બીના સાંભળી એણે તેઓ ધણાખરા ગાંડા
 નેવા યદ્ય અવા એથી તેમને ધાતકી રીતે વેર લેતાં
 નિવરના ન્યાય
 અટકાવવામાં કેનિંગને ધણી હરકત પડી. પણ
 તે દૃઢતા રાખે હતા તેથી ને અપરાધી જણના તેને તેણે રાખા શિક્ષા
 કરી. અને નિરપરાધી મનુષ્યોના જીવ વધઈ ઇંગ્લેન્ડ નામને ધાબ
 લગાડી નહિ. અરી રીતે જોતાં ધણાક દેશીઓ વફાદાર અને
 માયા હતા, કેમકે તેમણે પોતાનાં જીવને જોખમે ઇંગ્લેન્ડની
 સ્ત્રીઓ અને કેકશને બચાવ્યાં હતાં. તરતજ નામને પલટાઈ

ગયો. તરુ લશ્કર આવી પહોંચ્યું તે પહેલાં સપ્ટેમ્બરમાં દિલ્લી રાહર

કબજે લેવામાં આવ્યું, અને મુખ્યત્વે કરીને લડાઈ
 લખનૌનાં ઘરો લખનૌ આગળ આવી. ત્યાં ચાર મહિનાથી રાખ
 મો સપ્ટેમ્બર, પેરો આજતો હતો. તે રાહરમાં બુખમરો આવ્યો,
 સને ૧૮૫૭

અને કતલ થયો એક લોકો દરરોજ ધારતા હતા,

પરતુ તેઓ ઠકાવ કરી રહ્યા એટલે મદદ આવી પહોંચી. હેવ-

લોકને સાથે રાખી સર જેમ્સ ઓડ્રામ પાતાની પહાડી પત્રઠણીથી

એક પછી એક જય મેળવતો હતો, તેણે સને ૧૮૫૭ ના મપ્ટેમ્બ-

રના ૨૩ મી તારીખે રેસિડેન્સીને દુઃખમાંથી મુક્ત કરી. એ વેળા

ધરણ સિપાઈઓ હાથમાં પાતાનાં નાનાં છોકરાંને રાખી

બાળકની પેઠે રડ્યા, અને કાનપુરના જે સ બચમાંથી તેઓ ઉગ્યા

તે માટે યરમેસરનો આબાર માન્યો. ત્યારકેડે તરતજ સર

હેવી હેવલોકે મરણ પામ્યો. મોટા લશ્કર સહિત સર કોલિન

કેમ્પબેલ નવેમ્બરમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને ઇંગ્લેન્ડ લશ્કરને

સહિસન્નામનીવાળી જગાએ લઈ ગયો. ત્યાંસુધી ઓડ્રામે તે

રાહરનું રક્ષણ કર્યું. આખરે સને ૧૮૫૮ ના એપ્રિલમાં તે

રાહર કબજે લેવાયું.

કેનિંગના તેમજ સર જોન લોરેન્સ, જે પછીથી લોર્ડ લોરેન્સ થયો તેના વખતમાં હિંદમાં ઘણા સુધારા થયા, નવી નહેરો થઈ, દેશમાં તાર નંખાયા, અને સને ૧૮૬૨ પહેલાં ૧૩૬૦

રાણી મરકા-
રના અમલ નીચે
હિંદ મધુ

માઈલ કરતાં વધારે જમીન પર રેલવે બંધાઈ. કપા-
મના વાવેતરને ઉત્તેજન મળ્યું, અને તેનો મોટો જ-
થો માન્યેસ્ટરની મીલોમાં મોકલવામાં આવ્યો.

મને ૧૮૬૬-૧૮૭૩ અને ૧૮૭૭ માં ભયંકર દુકાળ પડ્યો છતાં
વધારે ગરીબ દેશીઓને દુખમાંથી મુક્ત કરવા ઘણી મહેનત
લેવાઈ, ને દરેક પ્રાંતમાં મરકારી નિરાગો અને પાહરાજાઓ
રથાપવામાં આવી. થોડે થોડે દેશીઓને સરકારી નોકરીમાં દાખલ
કરવા માંડ્યા, અને લોર્ડ નોર્થક્લુક અને લોર્ડ મેયોના વખતમાં
કાયદા વધારે વ્યાજબી થયા, અને કર ઘણા ઓછા કરવામાં આવ્યા.

વિક્ટોરિયાએ
હિંદની મહેનતો-
હાવાનુ ૫૬ થા-
રણ કર્યું.

વેલ્સનો શાહજોશ મને ૧૮૭૫ માં હિંદમાં આવ્યો.
સને ૧૮૭૭ માં રાણીએ હિંદની રાહનરાહબાનુનો
ઈલકાબ ધારણ કર્યો. સને ૧૮૭૮ માં યુરોપમાં
રુશિયા સાથે લડાઈની ધારૂતી હતી તે મમયે પહે-

એ પચીસ વરસમાં કેટલીકવાર કોન્ઝર્વેટિવો, ને કેટલીકવાર લિબરલો પ્રધાન પદે આવતા પ્રથમ કોન્ઝર્વેટિવ પક્ષના પ્રધાન મંડળમાં લોર્ડ ડાર્બી અને લિબરલ પક્ષના પ્રધાન મંડળમાં લોર્ડ પામરસ્ટન આગેવાન હતા. લોર્ડ પામરસ્ટન અને ૧૮૬૫ ના અક્ટોબરમાં મરણ પામ્યા, ત્યારપછી લિબરલ પક્ષમાં મુખ્યપ્રધાન લોર્ડ જન રસેલ થયા. તેણે ઘોડા મહીના રાજ્ય કારભાર ચલાવ્યો. પાછળથી ડિઝરેલી ને ઈ. સ. ૧૮૭૧ માં લોર્ડ બેકન્સફિલ્ડ થયા તે કોન્ઝર્વેટિવ પક્ષનો અને ગ્લાડસ્ટન લિબરલ પક્ષનો આગેવાન થયા. તે બન્ને પક્ષો ઘણી બાબતોમાં જુદા પડતા તોપણ તેઓએ ઇંગ્લેન્ડના મહેનતુ વર્ગની હાલત સુધારવાને અને મધ્યી ઇંગ્લેન્ડ પ્રજાને ગભ્યકારભારની ગેરમતી આપવાને બંધુ તેટલુંક સને ૧૮૫૮ માં લોર્ડ ડાર્બીના પ્રધાનવયમાં કોન્ઝર્વેટિવોએ પાહુદી લોકો પાર્લમેન્ટમાં દાખલ થઈ શકે એવું બિલ પાસ

પાર્લમેન્ટના સુ-
ધારાના બિલ, સ.
૧૮૫૮—૧૮૮૪

આપવાનો અધિકાર હાલ છે. અને સુમરે પચીસલાખ મત આપનારા લોકો સભ્યસંઘે ચૂંટી કાઢનારના પત્રકમાં વધ્યા છે.

એ દર્મયાન ખીન્ન દેશના બજેટથી ઇંગ્લાંડમાં ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ. સને ૧૮૫૮ માં ઓર્સિની નામના એક ઇટાલિયને ફ્રાન્સના

ઓર્સિની અને તેના હાથે રાહનરાહની ગાડીમાં ઘરના ગોળા નાંખી તેને ઠાર મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેની સાથેના કેટલાક

જા. સને ૧૮૫૮ લોક કાવતરાંજોરે એ ઇંગ્લાંડમાં આશ્રય લીધેલ તેથી ફ્રેન્ચ ગુસ્સે થયા. એથી ઇંગ્લાંડ અને

ફ્રાન્સ વચ્ચે લડાઈ થશે એવી ધાર્શ્વી લેકેરે થવા લાગી. એ કારણથી શરૂ થયેલા નામની ખંડુક વાપરનારા

રાજપુત્રીયો થયા સિવાયના રાજપુત્રીયો સિવાઈની નોકરી કરનારાઓને લોડ પામરેને ઉત્તેજન આપ્યું, તેથી એના સિવાઈઓની સંખ્યા દરે ૨૧૫ થી

તેમાં માહોમાહેની જગાઈએ જાગી ત્યાં ઉત્તર તરફનાં સંસ્થાનોમાં
ગુલામગીરીનો રિવાજ બંધ પડ્યો હતો, પણ દક્ષિણ તરફના
સંસ્થાનોમાં ગુલામો હજી રાખવામાં આવતા.

સંયુક્ત સરઘા-
નોમાં વિગ્રહ, સને
૧૮૬૧-૧૮૬૪

સને ૧૮૫૭ માં કાલિકોર્નિયાના નવા સંસ્થાને
ગુલામગીરી અટકાવવાનો કાયદો ક્યો તેવારે દક્ષિ-

ણનાં સંસ્થાનો ધણાં ઘીલગીર થયાં. સને ૧૮૬૦ સુરી સ્વતંત્ર
સંસ્થાનોના પ્રેસિડેન્ટો ધણું કરીને દક્ષિણ તરફનાં સંસ્થાનોના
પક્ષના હતા ગુલામનો કાયદો રદ કરાવનારાઓએ વર્ષમા એક-
હામ સિક્કનને પ્રેસિડેન્ટ તરિકે ચુંટી કાઢવામાં કૃતેહ પામ્યા. એ
સિક્કન ન્યાયી અને મધ્યમ વિચારનો હતો. દક્ષિણ સંસ્થાનના
કાયદાને તે માન આપતો હોઈ ગુલામ રાખનારાઓના પર મહેર-
બાની બતાવતો. આથી દક્ષિણનાં સંસ્થાનોએ છુટા પડવા ઇછ્યું,
અને તેમણે તપ ક્યો, તેથી જગાઈજાગી તે ચાર વર્ષ સુધી
ચાલી. ઇંગ્લેન્ડ કારીગરો જે રૂ વાપરતા હતા તે ધણું ખર્ચ દક્ષિણ
તરફનાં સંસ્થાનોમાંથી આવતું હતું, પણ તે સંસ્થાનોના બંદરોને

ઉત્તરના સંસ્થાનોએ ધેરો ધાલ્યા હતા, તેથી લા-

સા-કાશાપર ૫
રમાણામા રનો ક-
કાગ, સને ૧૮૬૧-

નકારુરનાં રનાં કારખાનામાં કામ કરનાર હજારો
ઓપરેશો હિંદુસ્થાન અને ઈંગ્લેન્ડમાંથી ર

આવે ત્યાં સુધી ધંધાવગરના થઈ ધણું ખર્ચ જૂએ મરવા લા-
ગ્યાં. તેમને સાર ધણાં કુંડો થયા છતાં તેઓને બચકર સંકટ
સાસવાં પડ્યાં. એ સંકટો તેમણે ધણી ધીરજથી વેડી જગાઈ તરફ
પોતાની લાગણી દર્શાવી, કારણ કે કોઈપણ માણસ ગુલામ ન થવો

આણાબામા
વહાણે કરેલા
ગુડસાનની મા-
ગણી

જોઈએ એવું તેઓ સમજતા હતા. ઇંગ્લાન્ડ-
ની જાણી વણે એટલી ડહાપણવાળી નહોતી. તે-
ઓએ મુખ્યત્વે દક્ષિણનાં સંસ્થાનો તરફ પોતાની

ની લાગણી દર્શાવી. ઇંગ્લાન્ડની વહાણ બાધવાની ગોદીમાં
ધણાં વહાણો બધાબધાં, તેમાં આણાબામા નામનું એક પ્રખ્યાત

વહાણુ હતું એ વહાણો લડાઈના અપમાં લેવા સારૂ દક્ષિણ સંસ્થા-
નીઓ તરફ મોકલવામાં આવ્યાં. જોકે ઉમદા સ્વભાવના એવા-
હામ લિંકનને મારાં અધિકૃતી મારી નાંખ્યા હતા, તોપણ આ
ખરે સને ૧૮૬૫ માં ઉત્તર તરફના સંસ્થાનાનો જીત થયો, તેથી
ગુલામગીરી બંધ પડી. બજવાખોરો માટે ઇંગ્રેજી રાજ્યે વહાણો
બાંધતા દીધા, માટે અમેરિકાના લોકોએ ફરિયાદ ઉઠાવી, તેથી
છેતરે આલાબામા વહાણે અમેરિકામાં જે નુકસાન કર્યું હતું
તેને ઘેર ઇંગ્લાન્ડને ત્રીસ લાખ પૌંડ આપવા પડ્યા.

આ બધું આણતું હતું તેવામાં ઇંગ્લાન્ડમાં જે અગત્યના બનાવો
ખંડા. સને ૧૮૬૧ ના ડીસેમ્બરની ૧૪ મી તારિખે
બ્રિ-સ કોન્સ્ટિટ્યુશન (રાજીના ધણી) બ્રિ-સ કોન્સ્ટિટ્યુશન
ન મરણ તે પ્રજાને કેટલો બધો ચલાતો હતો, તેમને માટે
તેણે કેટલો શ્રમ લીધો હતો, રાજીને કેની રીતે
સલાહ આપતો હતો, શાસ્ત્ર અને હુજારને તેણે કેટલું ઉત્તેજન
આપ્યું હતું, અને કેની રીતે પાતાના છોકરાંને ઉચ્ચ પ્રકારની
ફરજે બજાવવાનું શીખવ્યું હતું, એ સધળું તે મરણ પામ્યાં વ્યાં
સુધી ખરી રીતે જોઈએ તો પ્રજાની જાણમાં આવ્યું નહોતું.
ડેન્માર્કના રાજાની દીકરી એલેક્ઝાન્ડ્રા વેરે સને ૧૮૬૩ ના

માર્ચની ૧૦ મી તારિખે વેલ્સના રાહબંધાનું
વે સના રાહ બંધાનું લગ્ન અને માદમી લગ્ન થયું, તે બીજો બનાવ હતો. જે દરમિયાં તેનો
બાપ મરણ પામ્યો હતો તેજ દરમિયાં આઠ વર્ષે
પછી સને ૧૮૭૧ માં વેલ્સનો રાહબંધ માલો
પડ્યો તે વખતે રાહબંધાએ અને રાહબંધીએ પોતાની રીયતનો
ખાર કેવો મંપૂરું રીતે મેળવ્યો હતો તે માલમ પડ્યું. બચના સમયમાં
પોતાના પતિને મુકી સેન્ટ્રીગહામ નામના નાના ગામના દેવળમાં તેને
માટે પ્રાર્થના કરવા ગઈ તે વખતે જેનું અંતઃકરણ એ રાહબંધી સાથે
ગપ નહોતી એવું ઇંગ્લાન્ડમાં કોઈપણ માણસ-સ્ત્રીકે પ્રશ્ન નહોતું.

સાહજદો સાબે થયો તે મોટે ઈશ્વરનો આભાર માનવાને સાહજદા અને સાહજદીને સાથે લેઈ રાણી ફ્રેન્સીસની ૨૭ મી તારીખે સંતપોલના દેવળમાં ગઈ, તે વખતે હરખનો પાકાર નહિ કર્યો હોય એવું એકપણ માણસ ઘીઠમાં આવ્યું નહિ.

આ સમયમાં બાલુવા બેગ બનાવેા ઝડપથી થવા લાગ્યા. સને ૧૮૧૬ માં હાઈડ પાર્કમાં બંડ થયું, ત્યાર કેડે લોર્ડ ડાર્બીએ સને ૧૮૧૭ માં જે સુધારો કર્યો હતો (૫૪૯ મું પાનું જુઓ) તેને મોટે પ્રજા ખૂબ પાડવા લાગી. આયર્લેન્ડમાં પણ તોફાન થયું.

ઈંગ્લેન્ડ અને આયર્લેન્ડમાં થયેલાં જુલમી કૃત્યો. ફ્રીનિયન લોકોએ ત્યાં બંડ કર્યું. તેમણે ઇંગ્લાન્ડનો એક્ટર કિલ્લો લેવા પ્રયત્ન કર્યો. એમાંના ધણી લોકોને ઠઠ્ઠાનવેલના કેદખાનામાં પૂર્વે ત્યાર કેડે તરતજ તે કેદખાનાની ઘીવાલને મુરગ ફાડી

હડાવી દેવાનું એક કાયદો રચાયું. ગરીબ લોકોનાં ધીમ વસ્તીવાળા ઘરોમાં મોટા બડાકો થયો ખરો, પણ કેદીઓ છૂટ્યા નહિ. એને મળતો નહારો જુલમ શેફિલ્ડના ઈંગ્રીજ કારીગરોએ કર્યો. તેઓએ પોતાના શોટો કનેથી વધારે કાયદા પડતા કરારો કરાવી લેવાને 'વેપારનાં મહાજન' કર્યા, અને જે કારીગરોએ તેમનું કહેલું ન માન્યું તેમને હેગન કરી મારી નાંખ્યા. તે તોફાન કરનારાઓને શિક્ષા કર્યા કેડે સરકારે ડહાપણથી નવો કાયદો કરી વેપારના ઉચ્ચ મહાજનોને કાયદેસર ઠરાવી રહેવા દીધા, તેથી છાનાં કાયદરા થતાં મધ પડ્યા.

હવે ૫૪૧નાં ઘાડાં વર્ષમાં લોકોના બધા મટે પાર્લિમેન્ટે ધણી કાયદા પસાર કર્યા. સને ૧૮૩૩, ૧૮૪૮, અને ૧૮૫૩ માં એશિયાથી આવેલા કોલેરાનો બપકર રોગ ઇંગ્લાન્ડમાં ફાટી નીકળ્યો. તે સમયથી ગરીબ લોકોના ઘર તેમજ મહેલોમાં અને રવચ્છ રાખવાના ધણી પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા અને સઘળી વર્ણી તન્દુરસ્તી જળવવાના નિયમોપર ધણું ધ્યાન આપવા લાગી. મને ૧૮૧૬ માં 'આરોગ્યતાનો કિના લોકોની તન્દુરસ્તી જળવવાનો' ધારો થયો,

તેથી સરકારી અમલદારોને દરેક ઘરમા ખરાબર મોરી નળ મુકાવ
 લ કાની આ વાની રારીરને ખીગાડે એવો કચરો કે દુર્ગંધીનાળા
 રાગ્યતા ખાખત પદાર્થો સને ૫૬૧૦ એજીને સાફ કાઢવાની, અને દરેક ઘરમા
 ૧૮૬૬ થોઅસખ્યા કરતા વધારે માણસો નહિ રહેવા દેવાની
 મત્તા મળી યૂરોપખડના ખીબ્લ દેશોમા સને ૧૮૮૮, ૧૮૮૫ને ૧૮૮૬
 મા એશિયાથી આવેલા કેલેરાના બપકર રોગે લાખો માણસોના
 જાગ લીધા, તથાપિ ઇંગ્લાન્ડમા પાછલા ત્રીસ વરસમા એ રોગે
 દેખા દીની નથી, તેનું કાણુ ખુધા આ સુવારાજ હોય ઉલટું ઇંગ્લા
 ન્ડમા માતની સખ્યા વરસોવરમ ૪૧,૦૦૦ જેટલી ઘટતી જાય છે
 સને ૧૮૬૮-૧૮૭૦ મા આયર્લેન્ડના હિતકાળે મોટા કામ કર-
 વામા આવ્યા સરકારી ધમખાણુ ડાઠી નાખ્યું
 અને કાયેલિકને તેમજ પ્રોટેસ્ટન્ટ પધવાળાને
 સમાન ગણ્યા મિં ગનાડસ્ટેને સને ૧૮૭૦ મા
 આયર્લેન્ડની જમીન ખામતનો ધારો પ મ કરા-
 વ્યો, તેથી ગણતિયાઓના કબજા હક વધારે
 સુવર્ધો સને ૧૮૭૦ મા ફોર્ટરે વળી ઇંગ્લાન્ડમા કેળવણીનો
 વારો મળ્યું કરાવ્યો તે ધારો એ હતો કે ભ્યા સધળા બાકરાને
 કેળવણી મળો રાકે તેમલી નિરાગો નહોતી, ત્યા સ્કુલબોર્ડ
 સ્થાપવી, ને તે બોર્ડે અમુક વેરો ઉધરાવી તેમથી નિરાગો
 બધાવવી તથા તેના ખરચ અલાવવો થોડા વપ પછી ખીજો
 કેળવણી સંબધી ધારો થયો, તેની રૂઢિએ દરેક બાકરાને ત્રિ
 કાયદા સન રાગે મોકલવાની જરૂર પડી, ને તેથી સને ૧૮૭૫
 ૧૮૮૦ મા નેના છોકરા હતા તેથી જમણા છોકરા
 હાન ઇંગ્લાન્ડ સ્કાટલાન્ડ અને આયર્લેન્ડની પ્રાયમિક
 શાળાઓમા બણે છે, પુરુષ જ અમાન અને અનીતિનો ધી-
 મેરિમ ઘરોગે યના લાગ્યો છે, અને તાવ એક પણ ખાગ
 વાચપુ, વખડ અને કુમ માનસાદરિખ્યા વગર ઉરરત્ત નથી

એ ઉપરાંત હાલમાં આખા દેશમાં રાષ્ટ્ર અને હુબરની રાજાઓ સ્થપાઈ છે, ત્યાં ઓછા અર્થે જોયા પ્રકારની કેળવણી. અપાય છે. વળી બિપલા વર્ગોમાં મુખ્યત્વે

સ્ત્રીઓની બાબતમાં કેળવણી પર ઘણું લક્ષ અપાય છે. ઇતિહાસ, ગણા, વિદ્યા અને ખીલ વિષયોનું જ્ઞાન મન કેળવવામાં ઘણું ઉપયોગી છે. ને મન કેળવાવાથી આ સમારનું યથાર્થ ને કર્તવ્ય સમજાય છે, તેથી હાલ રાજાઓમાં છોડીએને તે વિષયોનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ઓક્સફર્ડ અને કેમ્બ્રિજમાં સ્ત્રીઓ માટે પાઠશાળાઓ સ્થપાઈ છે, તેથી પત્નિઓ અને માતાઓ પોતાના પતિપુત્રોને જો બાળતા અગત્યની છે, તે બાળતાથી અજ્ઞાન રહેવા મન કરતી નથી. મને ૧૮૭૧માં ઓક્સફર્ડ, કેમ્બ્રિજ અને ડિફિનનનાં વિદ્યામંદીર-

યુનિવર્સિટીમાં
ધર્મસંબંધી રાષ્ટ્ર
વેળા પડતા તે,
અને સરકરી હોદ્દા
કમવાનો વહીવટ
કાઢી નાંખ્યો,
મને ૧૮૭૧.

માંથી ધર્મસંબંધી કમોઢી કાઢી નાખવામાં આવી, એટલે કે હુસ્થાપિત ધર્મમાં છુ અને તેના મત પ્રમાણે વર્તીરા એવા દરેક વિદ્યાર્થીને રાષ્ટ્ર લેવા પડતા, તે લેવાનું બંધ થયું. એથી જ સંપ્રદાયમાં મિશ્રણ અધ્યક્ષપણું માન્ય કરેલું છે, તે મપ્રદાયપણે સ્થાપિત ધર્મની વિમુક્ત હોય તે કાયેલિક, હિંદુ યા

મુસલમાન ગમે તે કોઈ એ વિદ્યામંદીરમાં શાખલ થઈ અભ્યાસ કરી શકે છે. એજ વર્ષમાં ગણીએ 'પૈમાલેઈલરકરીનોકરીમાં ઉચ્ચે દરજે ચઢાવવાની રીત' કાઢી નાંખી, તેથી હાલમાં કોઈપણ માણસ પૈસા આડી વધારે પગાર મેળવી શકતો નથી. પણ વારા પ્રમાણે લાંબી મુદત સુધી મારી ગતિનોકરી કરવાથી ઉચ્ચે દરજે ચઢી શકે છે.

મને ૧૮૭૮ માં ડિઝરેલી બીજી વાર મુખ્ય પ્રધાન થયો, તેને મને ૧૮૭૬ માં લોર્ડ બિન્કસફિલ્ડનો ઇન્કામ મળ્યો. તેના રાજ્યકાર-બાગમાં મને ૧૮૭૭ માં એક આકટ થયો તેની રૂઈએ નતાલ, કેઈપ, એરેન્જનુ પ્રજામણક ગળ્ય, અને ધુન્સવાલ એ મરથા-નોનું સંયુક્ત ગળ્ય કરવાની પરવાનગી મળી. આ ધારાથી અન્ધાર

સુ રી કાર્ક રાણ બાણવા બેજ બન્યુ નથી, તો ષણુ તે હમેરા યાદ રા-

આયરિશ સભા
સમુદ્ધો આઠ સત્ત
૧૮૭૭-૧૮૮૬

ખવા લાયક છે, કારણકે તે વિષે પાર્લમેન્ટમાં
તકગર આવી તે વારથી પારનેલની આગેવાની
હેઠળના આયરિશ સભાસદો 'સરકારની વિરુદ્ધ

પડી હરકતો' કરવા લાગ્યા, જેથી પાછલા નવ વર્ષ સુધી
ઉપરોક્તો બંધો પાસ થતા અટક્યા જે સમયે સખવી તેમને
મુક્તિ કાળજી રાખવાની ન હોતી તેવા સવાલોમાં પણ વચ્ચે
પડી તેઓએ હરકતો નાખવા માડી, કારણકે તેઓ એવી
આશા રાખતા હતા કે જે આપણે કરાગ્યા આ રીતે તે ઈંગ્લેન્ડ
પાર્લમેન્ટમાંથી છુટીશું, અને એલાયદી પાર્લમેન્ટ મેળવી રા-
કીશું પાછના વખતમાં આયર્લેન્ડે જે દુ જો ભાગવ્યા હતા
તેના બદલો વાળવાને છઠ્ઠા-ડે પોતાથી બન્યું તેટલું કર્યું છે, અને
સને ૧૮૮૦ માં ફરીને મિન્ટ ગ્રાડસ્ટન મુખ્ય પ્રધાન
થયા, તેણે સને ૧૮૮૧ માં આયર્લેન્ડની નમીન સખધી બીજી
મિલ પામ કર્યું, ષણુ એકાદેશની પેઠે પારનેલે સ્વતંત્ર પાર્લ-
મેન્ટ મેળવવાની ધાધન બની રાખીને આયર્લેન્ડમાં અરે
વર્તી રહ્યું બેકેદ માણસેએ છઠ્ઠાન્ડમાં બેઠ પાર્લમેન્ટના
મકાન તેમજ નિરખરાથી લોકોથી બરેલી રેલ્વેની માડીઓ સુર-
ગથી ઉરાડી મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યા, અને આયર્લેન્ડમાં રવાની

૭નાડરૂનના મક્કના ધણા મળામદોએ પોતાની મેક્ક
 આપના ડનરે જોઈ, તેથી લોડ સાલસંબરીને પોતાનો
 ૨ નવ આપવાનો મુખ્ય પ્રધાન કંગવી કાનઝવેટિયોએ રાજ્યની
 ખરડા નામજરે લગામ હાથમા લીવી આયર્વાન્ડમા યુન્હા
 કરનારને ખાત્રીપૂવક અને ઝડપથી શિક્ષા થાય તે માટે સને ૧૮૮૭
 મા એક બિન પાસ થયું, તેમજ ત્યાના ગણતિયાને લાભ આપવાને
 જમીન સખરી ખીજી બિલ પાસ થયું આનું આગળજતા પરિણામ
 શુ થયો, તથા આયર્વાન્ડના લોકો પોતાના દેરાની ધણી ગરીબા-
 ઈને લીધે જે કુ જો ભોગરેછે તેમને ઇગ્માન્ડ કેવી સારી મદદ કરશે
 તે વખત આવે માલમ પડશે ઇગ્માન્ડમા પણ લોગેપર વિપત્તિ
 પડ્યા વગર રહી નથી, કારણ કે જેમ જેમ વસ્તી
 ઇગ્માન્ડમાં વધતી જાયછે તેમ તેમ પૈસાધર માટે મોજ શોખની
 જીજ્ઞે ખનાવી લોકો જેમ તેમ પોતાનું યુજરાત અ-
 લાવેછે પણ જ્યારે મને ૧૮૭૮ થી ૧૮૮૬ ના જ્યો ખરાબ વખત
 આવેછે, અને ઉંચ વગના લોકો યેડોડા, ખરચ કરેછે, ત્યારે લોગેને
 ધણી વિઠમણ પડેછે એટલોને પણ પોતાના એતરમાથી મુડી ને
 મહેનતના બદલો મળતો નથી, કારણકે હાલ પરદેશોમાથી ખોરાક ધણું
 મસ્તો આવેછે, અને આગળ જતા માર્લમે ટેકોઈ તરેહનો ફેરફાર
 કરી જમીનના ધારા હાલછે તે કરતા સઘળાને વધારે નાજખી કરી
 આપવા પડશે એમાં કાઈ શક નથી દર્નિયાન દરેક માણસે ધીરજ
 રાખવી જોઈએ ફક્ત રાજ્યદરખારી માણસોજ નહિ, પણ સઘળા
 વર્ગના ઉદાર દિલના પુઠ્ઠજ સ્ત્રીપુરુષો મહેનતુ લોકોને મદદ દેવામા
 પોતાનું આયુધ્ય ગાળેછે, અને વધારે સારા મકાના સાળાઆ બધા
 વીને, મજૂરને રોજગાર મળે એની સારી જોઠવણ કરીને, તેમજ
 સરકારી વસાવવાની ડહાપણુ બરેલી ચાજના ધડીને, યુજરાતને
 માટે ફાફા મારનાર ગરીબોની સખ્યા ઝાછી કરનાનો પ્રયત્ન કરેછે
 છેવટ પાછલા પચાસ વગસમા નવી ગોળો, વિદ્યા, કળા, અને

સાહિત્યોમા ઓઢતો બીજો વારો થયો કદે અહિં તે મધનાડુ
 મધેના પચારા ડુંકાણુમા પણ વર્ણન કરતું અસાકય છે આ રોષિ-
 વરસમા યથેના માની મચા, રેલને, આગબોટો અને નિજનીના
 સુધરા તારની રોષી અકદરે દેશને બેરાક ધરી ઉ યોગી
 થઈ પડી અમાની પહેલી રોષથી આગળ કરતા સોગણે માલ
 વધારે ઝડપથી તૈયાર થાય છે, તેમજ અગાઉ ત્યાં અંક માણસ
 કામ કરી રાકતો ત્યાં હાલ ૫૦ મજૂરો વગમાડી રાકાય છે ખીજી
 નવી રોષધ રેલવે અને આગમોટની થઈ, તેથી દૂરના લેરો નિકટ
 મળવામા આવ્યા પહેલા સર સામાન ને ઉતારવાને અમેરિકા
 પહોંચતા છ અઠવાડિયા કરતા વધારે વખત લાગતો તે હાલ અંક
 અઠવાડિયામા આ લોન્ડન મહાસાગર ઉતરી ત્યાં જઈ રહે છે
 અને પહેલા હિંદ અને આસ્ટ્રેલિયા જતા છ મહિના થતા તેને
 બદરે હમણાં ધિટનનો કિનારો હોડ્યા પછી પણ અઠવાડિયા

દરેક જાતનાં વ્યવહારિક કામોમાં એટલે ઉદ્યોગધંધામાં, તેમજ વિચાર અને જ્ઞાનની આગળેના આ પચાસ વર્ષોમાં, ઈંગ્રેજો ધણુ આગળ વળ્યાં છે. ચિત્રનિધિ, વિજ્ઞાનિક રીશની, આકારમાના છેટેના ગોળ બતાવનાર ચત્ર, તેમજ જે ચત્રથી એક મિનુતો અવાજ છેટેથી સાંભળી શકાય છે, તે ટેલીફોન એ બધા વનોની રોધ થયાનો સમય હાલ જીવતા માણસના સ્મરણુમાં છે. પ્રાચીન ઇતિહાસની રોશિએ અને ઇંછાના તેમજ આસિરિયાના લેખોની નિપિ ઉકેલવાની વિદ્યાએ પ્રાચીન બુદ્ધિને અજવાળામાં આણ્યા છે; લાયન, ડાર્વિન, અને હરબર્ટ સ્પેન્સરે જૂસ્તરવિદ્યાની અને પ્રાણીવિદ્યાની શોધનો રસ્તો બતાવ્યો. એ રોશિએ નવા વિમારને જન્મ આપ્યો, તેથી હરકોઈ મહુમ તે વિચાર પ્રમાણે અનુસરવા ધારે તો તેમ હાથ કરી શકે છે કારણકે ચોપડીએ ધણી સરતી વિચાય છે, અને મોટા શહેરોમાં મહત્ત પ્રસ્તકશાળા પહેલી વહેલી સને ૧૮૫૦ મા

હૈનિમ પોતાની કવિતામાં સ્વખવત વિચારોથી મનુષ્યોનાં કરણ ભરી નાંખેછે. કોઈપણ માણસ પ્રવામવર્ણનનું પુસ્તક કાદ ચાણું વર્તમાનપત્ર હાથમાં લેશે તો તેના બરવામાં અ કે હિંમત, સાહસકર્મની રચિ અને સ્વાર્ણનું જુસ્સો એ અસહની પેઠે ઉમઠાં કામો કરવાને ઈચ્છેછે તે હજી એ (કરેછે. અસહના ટચટન લોકોના બરકવાના સ્વભાવને વળગી રહેનારા ઈચ્છેછે એ આ કાળમાં ઉત્તર ધ્રુવ આગળ આફ્રિકાના મધ્ય ભાગમાં સંકટ સામે બાથ લીડીછે. હાલ જોન ફેકેલિન અને લિવિંગસ્ટન તવી ષાળ કરવાનો પ્રયામરણ પામ્યા છે; અને ગ્રાહર્સ જ્યોર્જ ગોર્ડન બુદીમાં જ ને લોકોના પર તેનો અતીરાય પ્રેમ હતો તેઓનો અચાવ ર એવું નહોતું, તોપણ તેમની બેગા મરવાને ઈચ્છતા ખાત્રે

રાંત હાથે બનવિડી સર્વ જાતની જાણનાં ત્યાંથી આવી, તેથી એ લાગ્યું કે ઇંગ્લેન્ડેએ ખીજા દેશોમાં વસી કારીગરીની અને શોધ બુદ્ધિની ચતુરાઈ અને ચમત્ક્રમ જોઈ નથી. આપણે જાણ્યું છે કે સને ૧૮૫૧ ના મોટા પ્રદર્શનથી જો મોટી આશાઓ સંખ્યામાં આવી હતી તે તુરંતજ બ્યર્વે મધિ હતી, કારણકે જ્યાં જુદા જુદા જાતોના અને પ્રજાઓના જુદાજુદા લાભો સમાવેલા છે, ત્યાં પુર પિતૃકુલ ધાપજ નહિ, અને બધી તકસારનો નિકાલ સમજૂતીથી અને મિત્રતાથી લવાઈથી ધાય, તેમ બનવાને કેટલોક વખત હજી જોઈશે એવું સંભવેછે, સને ૧૮૮૬ નું પ્રદર્શન બમારે સારા શુકન વાળું થશે એવી આશા રહેછે. કારણ કે દિદ અને સંસ્થાનાના રહેવાંથીએ એકજ રોનસાહબાનની

રાત હાથે ખનવિધી મર્વે જાતળી જાણુએ ત્યાંથી આવી, તેથી એક લાચુ કે ઇંગ્લેન્ડે જીજીદેશોમાં વસી કારીગરીની અને શોધક બુદ્ધિની અતુગાઈ અને અપજાતા ઓઈ નથી. આપણે જાણું છે કે મને ૧૮૫૧ ના માટા પ્રદર્શનથી જે માટી આરામમાં રાખવામાં આવી હતી તે ગુરમજ બર્થે ગઈ હતી, કારણકે જ્યાં જુદી જુદી જાતોના અને પ્રજાઓના જુદાજુદા લાભો સમાયેલા છે, ત્યાં પુરૂષ પિત્રકુલ યાવજ નહિ અને બધી વસ્તુઓ નિકાલ સમજૂતીથી અને મિત્રભાવે લવાઈથી યાય, તેમ ખનવાને કેટલોક વખત હજી જોઈશે એવું મનવે છે. સને ૧૮૮૬ નું પ્રદર્શન વચારે સારા શુકન વાળું થશે એવી આશા રહે છે. કારણ કે હિંદ અને સમથાનેનાં ડેહેવાશીર્મમાં એકજ રોનશાઢખાનની યજ્ઞ છે. અને આગેલિયા